

AJAKBONIA

REGIONÁLIS
TUDOMÁNYOS
ÉVKÖNYV

60.
2022.

ARRABONA 60.

ARRABONA

60.

RÓMER FLÓRIS
Művészeti és Történeti Múzeum

– alapítva 1859 –

GYŐR
2022

ARRABONA 60. 2022
Regionális Tudományos Évkönyv

Szerkesztőbizottság:

Bana József, Barna Attila, Csiszár Attila, Czigány Dávid, Horváth József,
László Csaba (elnök), N. Matus Zsanett, Szalay Balázs, Székely Zoltán, Vajk Ádám

Felelős szerkesztő:

Nemes Gábor

Szerkesztők:

Cserhalmi Zoltán, Kelemen István

Olvasószerkesztő:

N. Matus Zsanett

Külső lektorok:

Forgó András, Horváth Gergely Krisztián, Koltai András, Péterfi Bence,
Radványi Diána, Soós Viktor Attila

Rezümék fordítása (angol):

Kovács Lajos

Arculatterv és technikai szerkesztés:

Tanai Csaba Taca

A kiadvány megjelenését támogatta:

Győri
Egyházmegyei
Gyűjteményi Központ

Nemzeti Kulturális Alap

SOPRONI MÚZEUM
ALAPÍTVÁNY

ISSN 0571-1304

Kiadja: Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum
Nyomdai kivitelezés: Palatia Nyomda és Kiadó Kft.
Megjelenik: 250 példányban

TARTALOM

TANULMÁNYOK

Mrenka Attila

BRONZKORI LELETEK SOPRON KÖRNYÉKI TEREPEJÁRÁSOKBÓL.....9

Csermelyi József

ADALÉKOK KISMARTON HABSBURG-KÉZRE KERÜLÉSÉHEZ
ÉS EZT KÖVETŐ JOGÁLLÁSÁHOZ.....35

Diana Duchoňová – Martí Tibor

AZ ESTERHÁZY CSALÁD HATALMI REPREZENTÁCIÓJÁHOZ:
ESTERHÁZY MIKLÓS NÁDOR TEMETÉSÉRE MEGHÍVOTT SZEMÉLYEK JEGYZÉKE 57

Dominkovits Péter

A MÁRIA TERÉZIA-KORI ÚRBÉRRENDEZÉS SOPRON VÁRMEGYÉBEN (1767) 97

Szuly Rita

A GYŐRI EGYHÁZMEGYE 18. SZÁZADI EGYHÁZSZERVEZETE
ÉS PLÉBÁNIAHÁLÓZATA A 18. SZÁZADBAN 115

Horváth Gergely Krisztián

ANYAGI KULTÚRA ÉS GAZDASÁG EGY ELÁRVULT URADALOMBAN
A MOSONSZENTMIKLÓSI URADALOM INVENTÁRIUMA 1843-BÓL 143

Paál Zsuzsanna

KÁLYHÁSMESTERSÉG GYÓRÖTT
Cserépkályha- és kályhacsempe kollekció a Fruhmann-házban,
18–20. század
Kiállítási katalógus 201

Gerencsér Péter

REPREZENTATÍV ÉS POLGÁRI
RIVÁLIS NYILVÁNOSSÁGOK A KAPUVÁRI NAGYVENDÉGLŐBEN.....247

Kelemen Dávid

AZ 1954-ES MÁRIA-ÉV ZARÁNDOKLATAI ÉS ESEMÉNYEI
A GYŐRI EGYHÁZMEGYÉBEN, KORABELI FORRÁSOK TÜKRÉBEN 275

SZEMLE

Tringli István

Balthasar Fatiga feljegyzési könyve. Das Gedenkbuch
von Balthasar Fatiga 1596–1608. Közreadja: Németh János.
Sopron, 2020.....294

Forgó András

Amikor Sopronra figyelt Európa. Az 1625. évi soproni
koronázó országgyűlés. Szerkesztette: Dominkovits Péter
– Katona Csaba – Pálffy Géza. (Annales Archivi Soproniensis 2).
Sopron–Budapest, 2020. 296

Suslik Ádám

Varga Ottó: Naplóm 1878. Közreadta és kísérőtanulmányt
írta: Balla Tibor – Dominkovits Péter. MNL Győr-Moson-Sopron
Megye Soproni Levéltára, Sopron, 2020. 300

Perger Gyula

D. Szakács Anita: Ifj. Munczy Béla I. világháborús frontnaplói.
MNL Győr-Moson-Sopron Megye
Soproni Levéltára, Sopron, 2020. 303

Suslik Ádám

Ujváry Gábor: „Hűség városa légy hű öre önmagadnak”
Nyugat-Magyarország 1918–1921 közötti sorsa és a soproni
népszavazáshoz vezető út. MNL Győr-Moson-Sopron Megye
Soproni Levéltára, Sopron, 2021. 309

Horváth Sándor

Martinschich Balázs: Bezenye, Bizonya, Pallersdorf.
Magánkiadás, 2021. 312

E SZÁMUNK SZERZŐI 317

SUMMARY

STUDIES

<i>Attila Mrenka</i>	
BRONZE AGE FINDS FROM FIELD SURVEYS AROUND SOPRON.....	9
<i>József Csermelyi</i>	
CONTRIBUTIONS TO THE ACQUISITION OF KISMARTON (EISENSTADT) BY THE HABSBURGS AND ITS SUBSEQUENT LEGAL STATUS	35
<i>Diana Duchoňová – Tibor Martí</i>	
THE REPRESENTATION OF POWER OF THE ESTERHÁZY FAMILY LIST OF PERSONS INVITED TO MIKLÓS ESTERHÁZY'S FUNERAL	57
<i>Péter Dominkovits</i>	
THE SETTLEMENT OF CORVÉE IN THE AGE OF MARIA THERESA IN THE COUNTY OF SOPRON (1767)	97
<i>Rita Szuly</i>	
THE 18 TH CENTURY CHURCH ORGANISATION AND PARISH NETWORK OF THE GYŐR DIOCESE IN THE 18 TH CENTURY	115
<i>Gergely Krisztián Horváth</i>	
MATERIAL CULTURE AND ECONOMY IN AN ABANDONED MANOR INVENTORY OF THE MANOR OF MOSONSZENTMIKLÓS FROM 1843.....	143
<i>Zsuzsanna Paál</i>	
STOVE MAKING IN GYŐR. Collection of Tiled Stoves and Stove Tiles in the Fruhmann House, 18th-20th century. Exhibition Catalogue	201
<i>Péter Gerencsér</i>	
REPRESENTATIVE AND CIVIC RIVAL PUBLICS IN THE KAPUVÁR GRAND RESTAURANT	247
<i>Dávid Kelemen</i>	
THE PILGRIMAGES AND EVENTS OF THE 1954 MARIAN YEAR IN THE DIOCESE OF GYŐR, IN THE LIGHT OF CONTEMPORARY SOURCES.....	275

REVIEWS

<i>István Tringli</i>	
Balthasar Fatiga's Book of Records of 1596–1608. Published by János Németh. Hungarian National Archives, Sopron Archives of Győr-Moson-Sopron County, Sopron, 2020.	294

<i>András Forgó</i>	
When Europe Was Focused on Sopron. The Sopron Coronation Diet of 1625. Edited by Péter Dominkovits – Csaba Katona – Géza Pálffy. (Annales Archivi Soproniensis 2.) Sopron–Budapest, 2020..	296
<i>Ádám Suslik</i>	
Ottó Varga: My Diary from 1878. Published and commented by Balla Tibor and Péter Dominkovits. Hungarian National Archives, Sopron Archives of Győr-Moson-Sopron County, Sopron, 2020.	300
<i>Gyula Perger</i>	
Anita D. Szakács: Bála Munczy the Younger's World War I Front Diaries. Hungarian National Archives, Sopron Archives of Győr-Moson-Sopron County, Sopron, 2020.	303
<i>Ádám Suslik</i>	
Gábor Ujváry: "City of Loyalty Be a Loyal Guardian of Yourself" Hungarian National Archives, Sopron Archives of Győr-Moson-Sopron County, Sopron, 2021.	309
<i>Sándor Horváth</i>	
Balázs Martinschich: Bezenye, Bizonya, Pallersdorf. Private edition, 2021.	312

Mrenka Attila

BRONZKORI LELETEK SOPRON KÖRNYÉKI TEREPEBJÁRÁSOKBÓL

A Soproni Múzeum 2017 utolsó harmadában elindított kutatási programjában célul tűzte ki új lelőhelyek azonosítását és néhány kiválasztott, már régebb óta ismert ellenőrzését.

Jelen tanulmányban egyrészt olyan leleteket mutatunk be, amelyek ennek révén kerültek elő és megítélésünk szerint fontosabb szerepet tölthetnek be a térség őskorának értékelésekor. Másrészt bekerült válogatásunkba két olyan régebbi találat is, amelyek ritkaságuknál fogva közlésre érdemesnek minősülhetnek.

Az itt bemutatott leletek mindegyike szórványnak számítanak, de a környezetükben található ismert lelőhelyek adataival összevetve szerepük felértékelődik.

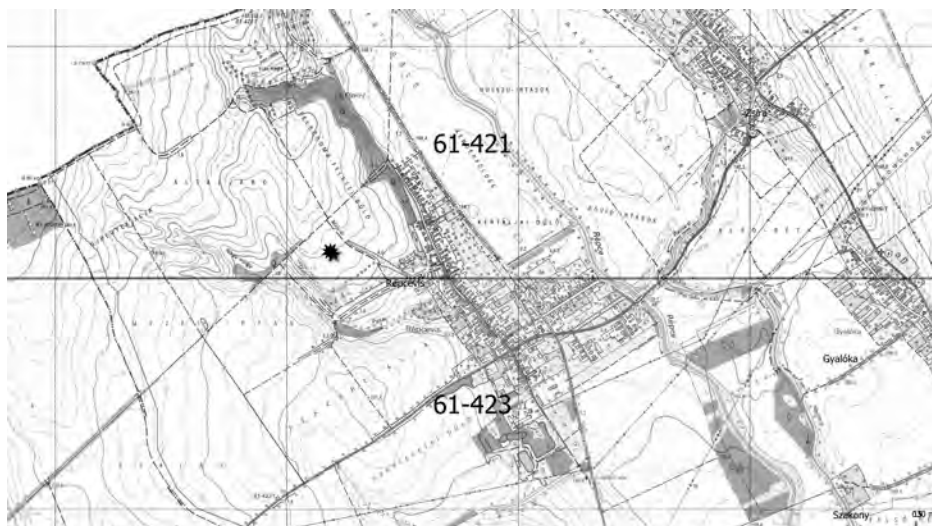
Belső díszes talpas tál Répcevisről (1. tábla)

Leltári szám: 2021.1.15.1.

Répcevis Győr-Moson-Sopron és Vas megye határán található, karnyújtásnyira az osztrák határtól, a Répce déli felén. A folyónak itt szélesen elnyúló völgye van, amelynek déli részén markáns plató emelkedik. A platón túl több dűlő is található, közülük a legdélebbi a Tömpör fölötti dűlő. Németh Patrícia, mint a KÖH régészeti felügyelője 2004–2005 folyamán többször is végzett a falu határában terepbejárást, amelyek anyaga aztán a Soproni Múzeumba került. A terepbejárások eredményeként több új lelőhelyet is sikerült azonosítani, amelyek jól láthatóan a Répce folyását követik ezen a platón. A nagy mennyiségű anyag leltározásra való előkészítése csak az utóbbi időben kezdődött el. A sok apró kis töredék komoly változatosságot mutat, a neolitikum végétől az Árpád-korig ívelő spektrumban szinte minden régészeti korszak megtalálható köztük.

Az említett terepbejárások anyagából számunkra most a Tömpör fölötti dűlőben előkerült darabok az érdekesek. A múzeumba ugyanis még ezzel a megjelöléssel kerültek a leletek, ilyen lelőhely azonban nem található a közhiteles nyilvántartásban. Kisebb utánajárással azonban kétséget kizáróan azonosítható az előkerülés helye, így a helymegjelölés alapján kizárólag a ma Répcevis – Alsó- és Felsődomb néven ismert lelőhely jöhet számításba. (1. kép) A tálkával együtt bekerült apró töredékek között felülreprezentált az őskor. A több atipikus töredék ill. a kora bronzkor mellett, ha csak néhány darabbal is, de megjelenik a Lengyeli kultúra 3. fázisa is és hasonló arányban a középkor is. Bár ezek egyértelműen kontextus nélküli darabok, így messzemenő következtetések levonására nem alkalmasak, mégis érdekes, hogy Börzönce–Temetői-dűlő esetében is ilyen kulturális eloszlást tapasztaltak.¹ A töredékek közül kiemelkedik egy lényegében teljes ép-

¹ BONDÁR: Settlement Patterns 233.

1. kép

A talpas tál legvalószínűbb találási helye

ségben megmaradt talpas tálka. Ennek bemutatása azért is fontos, mert ilyen állapotban megmaradt darab nem ismert gyűjteményünkben a korszakból.

A tálka alacsony, tömör, de alján homorodó csőtálpön áll. A csőtálp alsó pereme körben ferde, karcolt vonalkázással van díszítve. Tálrésze szélesen kifelé tart. Oldalán a lapos, díszítetlen fogóbütykökből kettő lehetett, de az egyiknél az edény oldala letörött, ezt a restauráláskor kiegészítettük.² Pereme talán ötös-hatos csoportokba osztott vonalakkal finoman bevagdvalva; a díszítés nem következetes, néhol egyértelműen látszik a csoportosítás, másutt mintha végig vonalkázni szerették volna. A tálka belső részén, közvetlenül a perem alatt három párhuzamos, egyenetlenül beböködött vonal fut körbe. Az alsóból négy, szintén három párhuzamos vonalból alkotott háromszögminta mutat csúcsával a tálka közepe felé, ahol egy kerek mélyedést három beböködött, koncentrikus kör zár. A háromszögek csúcsa az alsó körök közül a külsőhöz ér. A háromszögek közül kettő meglehetősen egyenetlen, ügyetlenül kivitelezett, száraik kilógnak a mértani rendből, emiatt a belső elrendezés egyáltalán nem szimmetrikus. (1. tábla 1b)

Világosabb szürkésbarna színű, foltos, törésfelülete sötétebb szürke, finoman iszapolt, felülete enyhén csillámos. Pereme és oldala több helyen csorba.

Magasság: 3,5 cm; perem átmérő: 8,35 cm; talp átmérő: 4,2 cm; vastagság: 0,5 cm.

A lelettípus kora bronzkorunk egyik legjellegzetesebb tárgya, ugyanúgy megtalálható a Makó-kultúrában, mint a Somogyvár–Vinkovci-kultúrában,³ de ilyen tálak ismertek a Zók–Vučedol-kultúra anyagában is.⁴ A tálakra vonatkozó kuta-

² Köszönettel tartozunk Harasztovics Veronika szilikátrestaurátorunknak a gyors és precíz munkáért.

³ KULCSÁR: Kora bronzkori talpas tálak 116.

tástörténeti adatokat legújabbán Kulcsár Gabriella nagyon jól összefoglalta, így itt nem érezzük szükségét erre bővebben kitérni.⁵

A kis tálkát tipológiai jegyei egyértelműen a kora bronzkor időszakára helyezik, díszítése és előkerülési helye alapján a Makó-kultúra leletei közé soroljuk. Ugyanakkor megjegyezzük, hogy csőtálpa kifejezetten alacsony és díszítésének kivitelezése is igencsak szabálytalan, ami miatt nem zárjuk ki a késő vučedoli keltezését sem.

A perem alatti három vonal és a középpont körül ezek megismétlése tipikusan a Makó-kultúrára jellemző vonás,⁶ ahogy az elnagyolt, tűzdelt vonalakból álló díszítés is,⁷ ugyanakkor a talp díszítése kifejezetten ritka.⁸ A homorodó talpbelső párhuzamát Schreiber Rózsa közli Budapest III., Aranyhegyi útról és a Makó-kultúrába sorolja.⁹

Lelőhelyünkhöz legközelebb (légvonalban alig 5 km-re) Csepregen került elő kora bronzkori talpas tál,¹⁰ de egyébiránt a kultúrához tartozó ilyen leletek tekintetében a térség feltűnően szegénynek mutatkozik. Kulcsár Gabriella térképes össze-sítói alapján például egyetlen darabot sem ismerünk Csepregtől északra, egészen a mai országhatárig.¹¹ Amennyiben leletünk a Makó-kultúrához tartozik, úgy az Északnyugat-Dunántúl legdélebbi előfordulása lenne, hiszen itt jelentős hiátus látható mind a Makó-kultúra,¹² mind a Somogyvár–Vinkovci-kultúra esetében.¹³

A belső minta egészen egyedi. Pontos párhuzamára eddig nem akadunk. A kivitelezés minőségét és az aszimmetrikus elrendezést is figyelembe véve talán a Szombathely–Körmendi úton előkerült¹⁴ példányt említhetnénk, de az eltérések száma ebben az esetben több, mint az egyezéseké. Méretét és nagy vonalakban belső elrendezését tekintve egy hasonló tálka említhető még a szlovéniai Igról,¹⁵ egy korszakkal korábbról, de ezzel kapcsolatban is csak azt állapíthatjuk meg, amit a szombathelyi példány kapcsán, hogy a díszítésben mutatkozó különbségek száma nagyobb, mint az egyezéseké. A perem, a csőtálp díszítését, ill. a tál belső motívumainak elrendezését is figyelembe véve a Letenye–Szentkeresztombon előkerült darabbal mutat még némi rokon vonást.¹⁶

⁴ PATAY: Kora bronzkori kultúrák 23.

⁵ KULCSÁR: Kora bronzkori talpas tálak 116–118.

⁶ KULCSÁR: Beginnings Bronze Age 128.

⁷ KULCSÁR: Kora bronzkori talpas tálak 122.

⁸ KULCSÁR: Beginnings Bronze Age 128.

⁹ SCHREIBER: Korabronzkor Budapest 152.; 154. 1. kép, 5.

¹⁰ KÁROLYI: A Nyugat-Dunántúl kora- és középső bronzkora 185.

¹¹ KULCSÁR: Beginnings Bronze Age 125. Fig. 26. és 309. Fig. 57.

¹² KULCSÁR: Beginnings Bronze Age 14. Fig. 1.

¹³ KULCSÁR: Beginnings Bronze Age 234. Fig. 39.

¹⁴ PATAY: Tallózások 267. 2. kép; KULCSÁR: Kora bronzkori talpas tálak 135. 2.t. 39.

¹⁵ KOROSÉC: Pfahlbauten 211. Fig. 6.

¹⁶ KULCSÁR: Beginnings Bronze Age 508. Pl. 36. 1.

Bronz tűr Sopronból (2. tábla)

Leltári szám: 2019.1.41.

A Soproni Múzeum több olyan leletet is kapott az elmúlt években, amelyeket az intézménnyel együttműködni szándékozó civilek találtak. Az így bekerült leletek értékelése mindig fokozottabb figyelmet kívánt, a többség ugyanis fémkereső műszer használatával került elő. Mire a kérdés jogi szabályozása megszületett, addigra ezek a leletek már a múzeumba kerültek. A kialakult és már-már tarthatatlan helyzet megoldására jelen sorok írója rögtön azután, hogy a Soproni Múzeumba került (2017 év vége), kísérletet is tett. A leletanyag rendezése, leltározása és kiértékelése jelenleg is tart.

A tűrhez kapott koordináta alapján egy eddig ismeretlen lelőhely körvonala-zódott Soprontól északra, nem messze az országhatártól. A Rákos-patak és a Dudlesz-erdő közötti keskeny sáv ma intenzív mezőgazdasági művelés alatt áll. A rendszerváltás előtti időben a határsáv miatt a kutatás itt lényegében lehetetlen volt. A 20. század első felében, a két világháború alatt és a köztük eltelt néhány évben szintén kevés figyelmet kapott a terület. Ha nem számítjuk a 2012-ben végzett terepbejárásokat, akkor egészen a 19. század végéig kell visszamennünk az időben, hogy a környéken végzett régészeti tevékenység nyomára akadjunk. Ugyanakkor ezek is rendkívül bizonytalanul értékelhetők, írott dokumentáció ugyanis, ha készült egyáltalán ilyen, ezekről nem maradt fent. Legalábbis a múzeum adattárában semmilyen adatot nem találtunk erre vonatkozóan.

A múzeumban egy, az Álzsinegdíszes kerámia körébe tartozó kisebb korszó is-mert a térségből (leltári szám: 54.66.1.), amelynek előkerülési helye azonban pontosabban nem behatárolható. Már az 1938-as publikáció idején is szórványként tartották nyilván.¹⁷ Állítólag halomsírből került elő, amelyekből a Dudlesz-erdőben többet is megkutatott még az 1860-as években Paur Iván¹⁸ – erről azonban csak egy odavetett fél sor árulkodik egy korábbi kiállítás Kugler Alajos által készített vezetőjében.¹⁹ Bár magunk többször is jártunk az említett helyen és tágabb környékén, halomsírokat sajnos nem találtunk. A közhiteles nyilvántartásban ma Városi pusztaként nyilvántartott lelőhely – amennyiben lokalizációja pontos – alig néhány száz méterre van a tűr előkerülési helyétől.

Nem állítjuk, hogy az Álzsinegdíszes kultúrához sorolható, bizonytalanul lokalizálható anyagnak és a tűrnek a lelőhelye azonos, vagy hogy kulturális kapcsolat lenne köztük, de az mindenképpen feltűnő, hogy itt, ezen a szűk átjárónál koncentrálódnak – ha lehet ezt egyáltalán koncentrációnak nevezni. Soprontól az or-

¹⁷ PATAY: Kora bronzkori kultúrák 78.

¹⁸ PIVOVAROVÁ – GÖMÖRI – KAUS: Litzenkerámia Nyugat-Magyarországon 6.

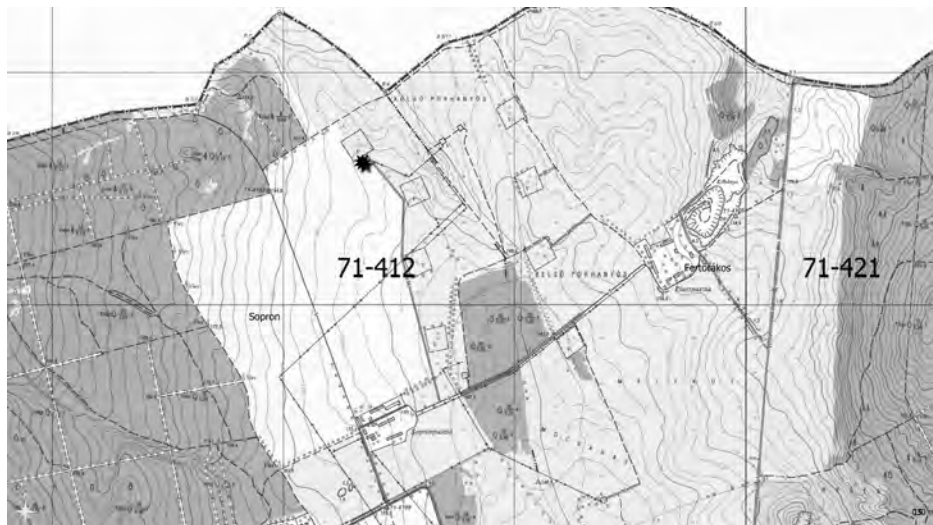
¹⁹ Kugler az újabb kőkor tárgyalásakor írja: „E fajta sírhalmokat találunk Sopron határában a balfi erdőben... valamint a »Dudles« [sic!] erdő északkeleti szélén közel a városi pusztához. Az utóbbiakat Paúr ásatta fel a múlt század hatvanas éveiben.” KUGLER: Vezető 11.

szágot észak felé ugyanis vagy itt, a Rákos-patak völgyében (a Szentmargitbánya felé vezető Pozsonyi út és a Dudlesz-erdő közötti részen), esetleg közvetlenül a Fertő partján (Fertőmeggyes irányába), vagy a mai 84-es út nyomvonalán, a Dudlesz-erdő déli peremén (Bécsi-domb) lehet elhagyni. Ezt a három területet egymástól markánsnak ható dombvonulatok választják el, melyeknek az őskorban is szerepük lehetett. Ugyanis ezek a földrajzi jellegzetességek, ha nem is átjárhatatlanul, de még napjainkban is jól kivehetően tagolják a mikrorégiót.

A leletkísérő alapján a tört még 2016 márciusában találta Deák Csaba fémkeresős bejárás során, nem messze Sopronpuszta I. lelőhelytől, attól kb. 350 m-re keletre. A bejelentés utáni terepbejárások elhúzódtak, de a friss eredmények alapján az új lelőhelyet 2019 júliusában, más leletekkel együtt Sopron–Übermassdűlő néven bejelentettem, azonban a kézirat lezárásakor még nem szerepel a közhitelen nyilvántartásban. (2. kép)

A penge háromszög alakú, alsó része körcikk-szerűen íves. A markolathoz négy nittszeggel rögzítették. Három nittszeg maradt meg, egy még az őskorban kieshetett. A szögecsék fölötti részen vésett vonalkázással – jelenlegi állapotában sűrűfényben láthatóan – finoman díszítve. Egymást keresztező vonalakból álló rombuszminta, amelynek tetején vízszintes vonal zárja le a kompozíciót. A lezáró vonal hegy felé eső oldala rövid függőleges vonalakkal tovább díszítve. A két szélső szögecstől 3-3 párhuzamos vonal fut az élek mentén a hegy irányába. Ezt a mintát a tört mind a két oldalán megtaláljuk.

Hosszúság: 5,3 cm; szélesség: 3,3 cm; vastagság: 0,2 cm; a két szélső szögecs hossza: 1 cm, a harmadiké: 1,2 cm; átmérőjük: 0,4–0,5 cm; tömege: 18 g.

2. kép
Sopron–Übermassdűlőből előkerült tört találási helye

A nagyon apró, mégis finoman díszített kis penge jól láthatóan nem hétköznapi darab. Azonban kísérőleletek hiányában csak tágabb kulturális besorolására vállalkozhatunk.²⁰ A díszítés hálómintája hasonlít egy Gemeinlebarnból előkerült hosszútőrre, amelyet az Unterwölbling-kultúra második időszakába soroltak és éppen díszítése miatt az alsóausztriai-morvaországi Aunjetitz-kultúrával való kapcsolatát hangsúlyozták.²¹ A minta hálószerű kialakításán túl²² azonban a mérete miatt ez a párhuzam számunkra talán kevésbé használható.

Előkerülésének közelsége alapján egy Okáról (Oggau, Ausztria) előkerült példányt²³ fontos kiemelni. A kifejezetten apró (4,5 cm hosszú) háromszögletű penge egy D–É tájolású, keletre néző gyermek sírjából került elő még 1931-ben Nagy János (Johann Nagy) házának építései.²⁴ Ez a darab azonban nemcsak, hogy teljesen díszítetlen, de formáját tekintve²⁵ is kissé eltér a mi példányunktól; igaz, ez eredhet a sérültségéből is.

Az itt említett törhöz hasonlóan díszített pengéket közöl E. Schubert Bécstől északra (*Weinviertel*) különböző lelőhelyekről az Aunjetitz-kultúra fiatalabb időszakából.²⁶

Mintázata tekintve kiemelkedik a párhuzamok közül a csehországi Hrdlořezyből, Předliška erődített lelőhelyéről, depóból előkerült háromszögletű tör, azaz török. A két tör közül az egyik hosszabb, nyúlánkabb pengével rendelkezik, a nittszegek előtt két párhuzamos vonal, rácsmintával díszítve, majd ezekből a hegy felé induló párhuzamosok látszanak.²⁷ A kisebbik, szintén depóból előkerült darab négy szögceses változat, alsó, ferdén vonalkázott részén a vonalak az egymás alatt lévő két sorban ellentétes irányba dőlnek.²⁸ Ez kissé emlékeztet a soproni darab rácsmintájára. A depókat a fiatal Aunjetitz időszakra keltezték.²⁹ Szintén csehországi lelet a Holubiceről előkerült kis tör, amelynek mintája szinte a Hrdlořezy darabét másolja.³⁰

Václav Moucha összefoglaló munkájában a RBA A1-re datálja őket,³¹ ami megfelel az Aunjetitz-kultúra korai időszakának,³² az i. e. 2300–2100/2000 körüli éveknek.³³ A dátumokból látható, hogy már a RBA A0³⁴ időszakot is ideszámították,

²⁰ Itt kell megjegyeznünk, hogy a Magyarországon általánosan elfogadott korszakolás és kulturális besorolás térségünkben egyre nehezebben alkalmazhatónak tűnik. Ennek ellenére a hazai standardok szerint használjuk tanulmányunkban a kora bronzkor, középső bronzkor fogalmakat.

²¹ SCHUBERT: Frühen Bronzezeit 51.

²² SCHUBERT: Frühen Bronzezeit Tafel 21. 3.

²³ SCHUBERT: Frühen Bronzezeit 44.; Tafel 4. 6.

²⁴ PITTIONI: Burgenland 29–30.

²⁵ PITTIONI: Burgenland Tafel VI. 2.

²⁶ SCHUBERT: Frühen Bronzezeit Tafel 29.

²⁷ WALDHAUSER – KOSÍK: Dva depoty 86., 88. Obr. 2. 4.

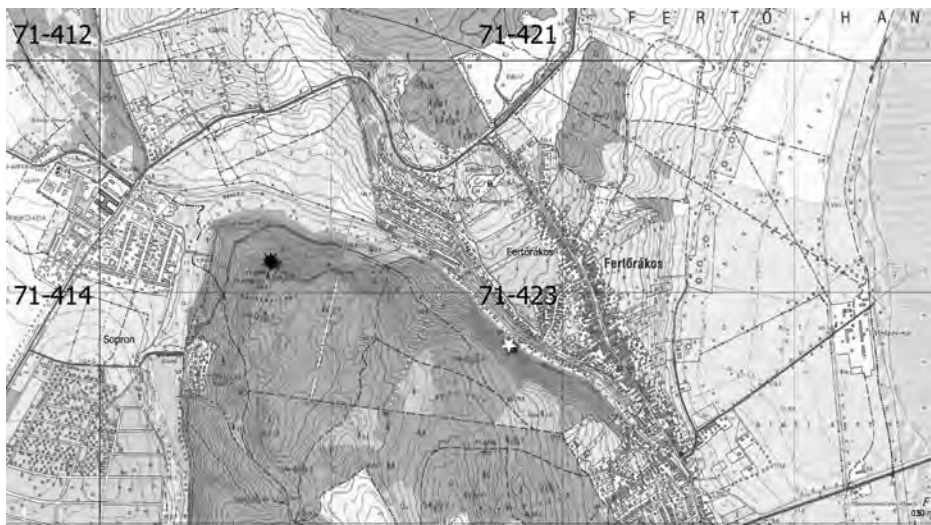
²⁸ MOUCHA: Hortfunde 509. Tafel 215. 3.

²⁹ WALDHAUSER – KOSÍK: Dva depoty 89.

³⁰ JIRÁŇ ET AL.: Prehistory of Bohemia 55. Fig. 25. 2.

³¹ MOUCHA: Hortfunde 110.

³² GÖMÖRI ET AL.: Laposrét 61.

3. kép
Fertőrákos – Kecskehegy. Fekete: alabárd, fehér: tőr

ennél azonban lényegesebb, hogy a RBA A1-et a 2150–1900 közötti időszakra lehetséges szűkíteni.³⁵ Ennek a második fele a hazai terminológia szerint már a középső bronzkor időszaka, az Északnyugat-Dunántúlon a Gáta–Wieselburg- és az Aunjetitz-kultúra térhódításával.³⁶ Elképzelhetőnek tartjuk tehát, hogy a tőr ehhez az időszakhoz tartozik. De kulturális értelemben hovatartozását nehéz lenne meghatározni.

Bronz alabárd Fertőrákosról (3. tábla)
Leltári szám: 2021.1.17.1.

A leletet még 2019 októberében hozta be a Soproni Múzeumba a múzeum munkáját segítő önkéntes, Kocsis Attila. A mellékelt koordináta alapján a Kecskehegy északi felén, a lelőhely északi határán, a Rákos-patak irányába letörő domboldalon találta. (3. kép)

Nagyon lapos középbordás, díszítetlen, ép penge. Markolat felőli végén háromkaréjos záródású, itt három szegecs rögzíti. Kifejezetten jó állapotú, szép patinával.

Hosszúság: 17,2 cm; szélesség: 4,3 cm; vastagság: 0,4 cm; szegecs: 1,1–1,2 cm hosszúak, 0,4 cm átmérővel; tömege: 77 g.

A lelőhely régóta ismert a hazai régészek előtt. A „Sopronkőhidán lévő Fertőrákosi–Kecske-hegy”, ahogy félig tréfásan a múzeumban hivatkozunk rá, hiszen bár köz-

³³ JIRÁŇ ET AL.: Prehistory of Bohemia 29., 30. Tab. 1.

³⁴ BERTEMES – HEYD: Frühbronzezeit 190.

³⁵ STOCKHAMMER ET AL.: EBA Chronology 20. fig. 7.; FISCHL ET AL.: New narratives 504, Fig. 1a-b.

³⁶ KISS ET AL.: Contribution Chronology 28. Fig. 5.

igazgatásilag Fertőrákoshoz tartozik a 208 m magas „hegy”, mégis, amint elhagyjuk a fegyházat, jobb kézről ez a magaslat tűnik elénk és egészen „kőhidainak” tűnik. Első említésekor is ezt olvassuk viszonyítási pontként.³⁷ A Bella Lajosra jellemző módon leírt sánctól Nováki Gyula 1948-ban ásta meg. Az előkerült anyagot őskorinak határozta meg, de ennél pontosabb időrendi besorolásra nem vállalkozott.³⁸

Az kétségtelen, hogy a Szárhalmi-erdő legészakibb és ennek a résznek egyben legmarkánsabb pontja a Kecsehegy. Még ma is jól látható, ha Sopron irányából közelít az ember, hogy keletről és nyugatról, de még északról is hosszan elnyúló dombvonulatok zárják le a soproni régiót.³⁹ Feltételezzük, hogy nem nagyon lehetett más a helyzet az őskorban sem, így az itteni földvár kiváló stratégiai pozícióban állhatott. Korát Bella nem adja meg – nem is említi a Hallstatt-kultúra földvárjai között.⁴⁰ Kérdőjelesen, de Patek Erzsébet mégis, többször is a kora vaskorba sorolja.⁴¹ Sajnos a kérdést még ma sem lehet biztosan eldönteni. Mindazonáltal jelen sorok írója többször is végzett terepbejárást az erdő északi sávjában, az ott előkerült anyag azonban egyelőre nem került publikálásra. Feldolgozásukig csak feltételelesen jelenthetjük ki, hogy nem támogatják az erdő kora vaskori keltezését – jóllehet a Kőhidai-dűlő kora vaskori temetkezései⁴² a szó szoros értelmében karányújtásnyira vannak. A kérdés összetettségéről lentebb részletesen szólunk. Előjáróban annyit, hogy jelenlegi tudásunk alapján kizárhatjuk, hogy az erdő sáncait a kora vaskorban emelték.

Az alabárd díszítetlensége miatt csak korlátozottan vállalkozhatunk párhuzamainak bemutatására. Formailag egyik legközelebbi analógiája a Gemeinlebarni „A” temetőből került elő.⁴³ Bár itt törpengének határozták meg, de a közölt kép alapján egyértelmű, hogy ez inkább alabárd (*Stabdolch*) lehet. Hogy a meghatározás nehézségét tekintve nem egyedi esettel állunk szemben, azt jól mutatja, hogy a hazai kutatásban is előfordulnak tévesen hosszútörként aposztrofált alabárdok, ahogy arra Kovács Tibor fölhívta a figyelmet.⁴⁴ Fontosnak tartjuk, hogy ezek a tárgyak egyértelmű kapcsolódási pontot jelentenek a kontinens belseje felé⁴⁵ – és így áttételelesen egészen Nyugat-Európáig⁴⁶ kapcsolatot mutatnak a bronzkor ezen időszakában. Bár a tárgytypus eredete jóval korábbi időkre nyúlik vissza

³⁷ BELLA: Soproni leletekről 73.

³⁸ NOVÁKI: Sopronkőhida 94. Később ezen módosított és egyértelműen bronzkorinak mondja az előkerült anyagot. Soproni Múzeum Régészeti Adattár 788.

³⁹ Lásd fentebbi megjegyzésünket a régió térségeit markánsan elválasztó dombonulatokról.

⁴⁰ Bizonytalan utalás, hogy az erdő kora megegyezik a Kecsedomb (Gaishügel) anyagával. BELLA: Soproni leletekről 75.

⁴¹ PATEK: A Hallstatt kultúra Sopron környéki csoportja 24.; PATEK: Neue Untersuchungen 110.

⁴² ĐURKOVIČ: Kőhidai-dűlő 51–83.

⁴³ SCHUBERT: Frühen Bronzezeit 53., Tafel 22. 8.

⁴⁴ KOVÁCS: Halberds 90–91.

⁴⁵ BÓNA: Mittlere Bronzezeit 293.

⁴⁶ RASSMANN: Stabdolche Ostmitteleuropas 819.

(i. e. 4. évezred közepe)⁴⁷ – ráadásul ebben a korai időszakban már a Fehér-Kárpátok előterében is megjelenik.⁴⁸

Példányunk háromkaréjos záródása nagyon jellegzetes, leginkább talán a Christian Horn által felállított tipológia 11c altípusának⁴⁹ feleltethető meg.⁵⁰ A típus egész Európában elterjedt és ugyanúgy megtalálható Írországból és Nagy-Britanniából, mint Szlovákia nyugati részén,⁵¹ az Ipoly völgyében.⁵² Időrendileg az i. e. 2000 körüli évekre helyezhetők, a RBA A1 és A2 időszakokra.⁵³ Ez Nyugat-Magyarországon és Ausztriában megfelel a Gemeinlebern I. időszaknak és Leit-haprodersdorf-kultúra időszakának.⁵⁴ Bár pontos datálásuk – szórvány voltuk miatt – nehézkes.⁵⁵

Egyértelműen az Aunjetitz-kultúra uralkodóinak hatalmi szimbóluma ez a fajta fegyver – és ez talán modellként szolgálhatott távolabbi vidékek (az Aunjetitz-kultúra peremvidékén élő) urai számára.⁵⁶ Tekintve, hogy a Kecsehegyen kettőssáncsal erősített magaslati település található, úgy gondoljuk, hogy előbbi megállapítás azt is jelenti, hogy itt egy, a kora bronzkorunk végére, a középső bronzkor időszakára tehető hatalmi központtal állunk szemben. Jelenleg azonban se Nováki Gyula 1948-as feltárásának anyaga, se a saját terepejárásainkból származó töredékek között nem találni olyat, ami egyértelművé tenné a helyzetet. A töredékek között felülreprezentált ugyan az őskor, de egyrészt alig pár tucatnyi töredékről beszélünk, másrészt a feltárás csak a sánc egy kis részét érintette (így a sáncon belüli területről feltárásból származó információk egyáltalán nincs), harmadrészt más korszakok is képviseltetve vannak – bár ezek egyértelműen a sánc létesítése utáni időszakokat jelentik.⁵⁷ Ahogy Nováki Gyula, úgy magunk is úgy látjuk, hogy az őskori anyagot lehetséges a bronzkorra keltezni,⁵⁸ így valószínűsíthető a kora bronzkor végi – középső bronzkori keltezés, de pontosabb kulturális besorolásra az anyag a feldolgozás jelenlegi szintjén egyelőre alkalmatlan.

⁴⁷ HORN – SCHENCK: Ursprung der Stabdolche 18.

⁴⁸ HORN – SCHENCK: Ursprung der Stabdolche 22. A tanulmányban Velehrad-Rákoš lelőhelyet a Kis-Kárpátok előterébe helyezik, ami nyilvánvaló tévedés, hiszen Velehrad falucska és Rákoš nevű tava/határ része Uherské Hradištětől északnyugatra van; a Morva-parti város pedig a Fehér-Kárpátok lábánál található.

⁴⁹ HORN: Studien zu Stabdolchen Taf. 23. g.

⁵⁰ HORN: Studien zu Stabdolchen 42.

⁵¹ HORN: Studien zu Stabdolchen 41. Abb. 23.

⁵² HORN: Studien zu Stabdolchen 42.

⁵³ HORN: Studien zu Stabdolchen 42.

⁵⁴ KISS ET AL.: Contribution Chronology 25.

⁵⁵ KOVÁCS: Halberds 93.; SCHUBERT: Frühen Bronzezeit 86.

⁵⁶ KOVÁCS: Halberds 92.

⁵⁷ NOVÁKI: Sopronkőhida 94.

⁵⁸ NOVÁKI: Sopronkőhida 94.

Bronz tör Fertőrákosról (4. tábla)

Leltári szám: 2021.1.18.1.

Még 2019-ben szolgáltatatta be a múzeumba az intézménnyel együttműködő Kocsis Attila, mint régi találatot. Az általa megadott koordináták alapján a lelet a Rákos-patak déli felén, az erdő északi szélén került elő a Patak sor 38. számú ház mögötti részen. (3. kép) A találás helyéről más nem került elő, így szórványleletként tartottuk nyilván. A bejelentésben megadott koordináták által jelölt terület régészeti érintettségét azóta sem sikerült hitelt érdemlően ellenőriznünk, ezért egyelőre a lelőhelynek poligont sem adtunk. A domboldal itt kissé lankásabb, majd közvetlenül a találási hely mellett ismét meredekre vált.

A tör nagyon rossz állapotban maradt meg. Díszítetlen pengéje meghajlott – feltehetőleg még az őskorban – patináját egy nagyobb foltban erőszakkal lekaparták, a penge az egyik oldalon végig is repedt.

Hosszúság: 6,3 cm; szélesség: 2,8 cm; vastagság: 0,2 cm; tömege: 14 g.

A fentebb ismertetett háromszögletű törnél alakja kissé nyúlánkabb, jelenlegi formájában inkább trapezoid, mint háromszög. De alsó fele letört, így most kissé markolatlaposnak hat. A magunk részéről azonban ezt a lehetőséget kizárnánk. Semmi többet nem tudunk rögzíteni vele kapcsolatban mint azt, hogy a kecskehegyi erődtésből ma kivezető sárga vonás jelű turista út környékén került elő és bronzkor első felére történő keltezése biztosnak tekinthető. Korszakban megfeleltethető az alabárd időszakának, de jóval messzebb került elő tőle.

A forma sokáig használatban lehetett, éppen ezért a keltezése jelenleg még bizonytalan. Hasonló darab van a Füzesabony-kultúrában is,⁵⁹ de kissé csúcsos, enyhén háromszögesedő végződésel előkerült Nyitrától északra is Ludanice–Mýtna Nová Ves lelőhelyről is,⁶⁰ a Nitra-kultúra korai időszakára keltezve.⁶¹ De Sopron környékén, Nagycenken a Gáta–Wieselburg-kultúra egyik temetőjéből is ismert a típus.⁶² Sajnos a penge markolat felőli vége letörtött, így nem állapítható meg, hogy mennyi szegecs tartozott hozzá. Ez az információ talán segíthetné a keltezést pontosítani.⁶³ Így akár még a Nitra-kultúra elé, a Harangedényes időszakra⁶⁴ is helyezhető lenne.⁶⁵ Bár magunk ezt a lehetőséget leginkább kizárnánk és inkább a Nitra-kultúra korai időszakára⁶⁶ helyeznénk adott esetben. Elképzeltető, hogy szegecs nélküli változatról van szó, ebben az esetben az Aunjetitz-kultúra egy ritka típusához, a szögletes mar-

⁵⁹ SZATHMÁRI: Füzesabony metallurgy 56. Fig. 3. 1.

⁶⁰ BÁTORA: Hroby s dýkami 238. Obr. 13. 5.

⁶¹ BÁTORA: Hroby s dýkami 235.

⁶² GÖMÖRI ET AL.: Laposrét 11. Fig. 4. 6.

⁶³ GÖMÖRI ET AL.: Laposrét 61.

⁶⁴ Fertőrákosról került a Burgenländisches Landesmuseums gyűjteményébe egy Harangedény kultúrába sorolható edény. PATAY: Kora bronzkori kultúrák 20.

⁶⁵ HICKE: Oggau 170.

⁶⁶ VLADÁR: Dolche Slowakei 21.

kolatnyúlványos törökhöz tartozna.⁶⁷ Jelenlegi formájában azonban egy Velem-Szentviden előkerült példányra emlékeztet minket a legjobban.⁶⁸

A Kecsehegy

Az itt bemutatott leletek közül a soproni trianguláris tör, a fertőrákosi alabárd és a fertőrákosi kis tör véleményünk szerint szorosan összefügg és a térség kora- ill. középső bronzkor eleji történelmének fontos részei. A Kecsehegy és a soproni tör lelőhelye között légvonalban alig 4,5 km a távolság, de még a mai közúton sem több 6,5 km-nél. A két lelőhelyet összeköti a Rákos-patak, amely a terepi adottságok alapján korábban sem folyhatott szignifikánsan más mederben. De még ezeknél is fontosabb a Kecsehegy és közvetlen környékének szerepe. A Soproni Múzeum Régészeti Adattára több fontos információt is őriz a lelőhellyel kapcsolatban, amelyek bemutatása segíthet körvonalazni azt a folyamatot, aminek eredményei az itt bemutatott tárgyak.

Nováki Gyula sáncátvágása a Kecsehegyen az egyik legfontosabb ezek közül. A sánc kőalapozásáról Holl Imre által készített fotók⁶⁹ közül csak egy került közlésre.⁷⁰ Ezeken világosan látszik, hogy nagyon tudatos és alapos munkával készült védműről van itt szó, amely véleményünk szerint összhangban van azzal, hogy egy hosszan tartó folyamat⁷¹ eredményeként az időszakban megerősödik a harcok vezető társadalmi szerepe.⁷²

A hegy Sopronkőhida felé eső oldalán 1945-ben a német csapatok lövészárkokat ástak a fennsíkon, amelyekből 1948-ban ömlött a kerámia – ahogy Nováki Gyula jelentése fogalmaz; sajnos ezekből csak néhány jellegzetesebb darab kerülhetett be a múzeumba.⁷³ Ez az adat arra mutat, hogy a sáncokon kívül egy, ma még kutatatlan teleppel kell számolni, amely minden valószínűség szerint összefügg az erődítéssel. Itt kell megjegyeznünk, hogy terepejárásaink során magunk is inkább a lelőhely északi felén lévő domboldalból találtunk felszíni leleteket. Abból, hogy a hegy fennsíkja nemcsak a Sopronkőhida irányába, hanem Tómalom felé is elnyúlik, arra következtethetnénk, hogy a telep kiterjedése jóval nagyobb lehet a várakozásoknál. Igaz, hogy ezen a részen minden vizsgálatunk ellenére – amelyek azonban még így is csak egy nagyon kis részét érintették a területnek – nem sikerült régészetileg értékelhető anyagot találnunk.

⁶⁷ MOUCHA: Altbronzezeitlichen Dolche 275.

⁶⁸ MISKE: Velem XXX. Tábla, 3.

⁶⁹ Soproni Múzeum Régészeti Adattár 1.

⁷⁰ NOVÁKI: Őskori földvárak 132.

⁷¹ IVERSEN: Big men 368.

⁷² A vezetőik rangsorának alsóbb fokán álltak az alabárdos harcosok Harald Meller összehasonlító elemzése alapján: MELLER: Princes 53.

⁷³ Soproni Múzeum Régészeti Adattár 309.

A hegy közvetlen közeléből a késő rézkor óta folyamatos megtelepedéssel számolhatunk. Fertőrákos–Golgotán ásatás⁷⁴ is volt még 1964-ben, ahonnan egyértelműen badeni anyag került elő.⁷⁵ Ennek kapcsán érdemes megjegyezni, hogy az első nyomok a lelőhelyről még 1963-ból származnak, amikor Szekér Lajos vízügyi mérnök kerámiatöredékeket hoz be a múzeumba, és Nováki Gyula az ő elmondása alapján körvonalazza a lelőhelyet,⁷⁶ amelyet aztán 1964-ben Póczy Klárával és Gabler Dénessel jár be.⁷⁷ Az első alkalommal behozott kerámiákat a Vučedol-kultúrába sorolta.⁷⁸ Arra vonatkozóan sajnos semmi további adatot nem találtunk, – pedig nagyon fontos lenne – hogy a találó által említett, korábban itt talált zsugorított csontvázakkal mi történt.⁷⁹ Elképzelhető, hogy egy kora bronzkori (középső bronzkor eleji? Gáta–Wieselburg-kultúra?) temető is volt itt. Az furcsa egybeesés, hogy a Bella Lajos által 1889-ben megásott Kecskedomb⁸⁰ hatalmas halomsírja (áldozóhelye?) is éppen itt van. A 19×23 cm nagyságú, kissé tehát ovális halom még a 19. század végén is 4,2 m magas volt, és belsejében 45 cm vastag hamuréteg (!) alatt 1 m magas kőpillérek álltak; az előkerült anyag a laibachi mocsár (*Laibacher Moor*) anyagával és a Kecsehegyen talált kerámiákkal mutat rokonságot.⁸¹ A Kecsehegy sáncvárának korát az ásató Nováki Gyula szerint megalapozottan csak a középső bronzkorra lehet helyezni, ezzel revideálva korábbi, többször módosított véleményét.⁸²

Amennyire tudni lehet, a lelőhely közvetlen közelében komolyabb késő rézkori (Baden) megtelepedéssel számolhatunk – a kora bronzkori fejlődéshez tehát adott lenne az alaplakosság. Banner János a Kecskedomb anyagából is több badeni töredéket említ.⁸³ Mindazonáltal a Kecsehegyet érintő kérdéskör jóval összetettebb annál, hogy jelen tanulmány keretei között akárcsak egy kis részét is elemezni lehessen, ezért itt csak éppen megemlítettünk néhány fontosnak vélt adatot. A kérdéskört reményeink szerint másutt nemsokára alaposabb elemzésnek vetjük alá.

⁷⁴ NOVÁKI: Fertőrákos–Golgotadűlő 9.

⁷⁵ Soproni Múzeum Régészeti Adattár 308.

⁷⁶ Soproni Múzeum Régészeti Adattár 294.

⁷⁷ Soproni Múzeum Régészeti Adattár 308.

⁷⁸ Soproni Múzeum Régészeti Adattár 294.

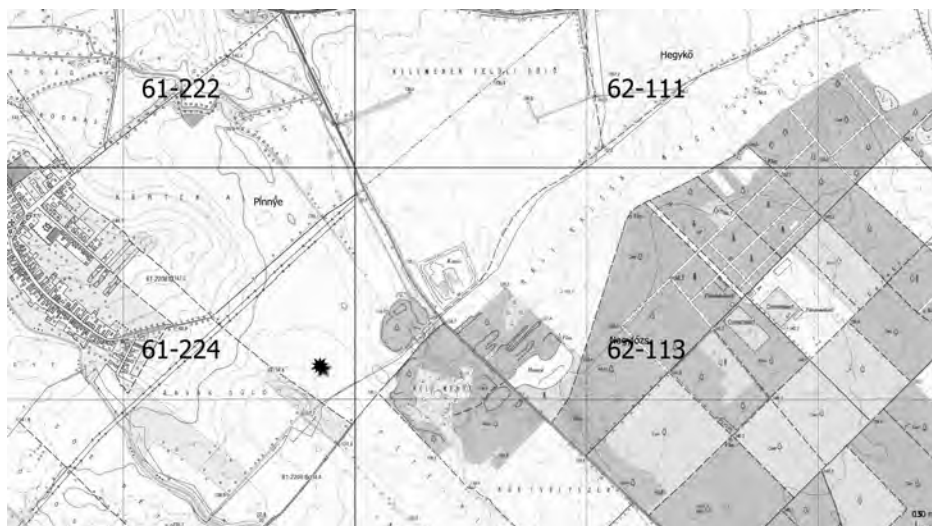
⁷⁹ Soproni Múzeum Régészeti Adattár 308.

⁸⁰ Nem a Kecsehegy szinonimája! A Kecskedomb a hegy lábánál állt. Lásd: NOVÁKI: Őskori földvárak 130.

⁸¹ BELLA: Soproni leletekről 74–75.

⁸² NOVÁKI: Őskori földvárak 133.

⁸³ BANNER: Sopronkörnyéki őskori leletről 253.; BANNER: Pécelér Kultur 19–20., Taf. I, 4., 8., 11. A 151. oldalon szereplő „Kőhida” meghatározás és hivatkozás (Taf. II, 7–12.) hibás, az edények Nagycenkről kerültek elő.

4. kép

A tömör markolatú tőr legvalószínűbb találási helye

Bronz tőr Pinnyéről (5. tábla)

Leltári szám: 2021.1.16.1.

A lelet illegális fémkeresős tevékenység során került elő. A múzeumba egy, a múzeumi munkát segítő másik keresős szolgáltatta be, miután tettlegesség árán megszerezte azt az eredeti találótól. Az ő elmondása alapján sikerült a találás körülbelüli helyét megállapítanunk. Ez alapján Nagylózs–Petehida lelőhelytől északnyugatra 280 m-re, de már Pinnye közigazgatási területén került elő még 2013-ban. A múzeumba 2014-ben hozták be. A legközelebbi ismert bronzkori lelőhely mintegy 450 m-re található déli irányba (Nagylózs–Felső-malom). Az előkerülés, pontosabban a múzeum látókörébe kerülése óta eltelt időben nem volt alkalom a lelőhelyként jelölt területet átnézni (4. kép), így a lelőhelynek egyelőre poligont sem adtunk. Bíztható, hogy az utóbbi időben előrehaladott egyeztetéseket folytattunk a terület tulajdonosával, aki a közeljövőben remélhetőleg hozzájárulását adja legalább a fémkeresős kutatáshoz.⁸⁴

Tömörmarkolatú bronz tőr, a markolat két külön lemezből áll, amelyeket formára igazítottak: ez alkotja a keresztvasat és a lapos, markolatgombként kialakított záródást is. A keresztvasat 5, enyhén domború szegecs tartja egyben. Ide illeszkedik a penge megmaradt része. A markolat enyhén ovális átmetszetű, sima felületű, markolatgombja alatt szögceléssel. Pengéje állítólag a találáskor töben letört, azt nem is sikerült a kincsrablótól megszerezni. A markolat díszítetlen, a penge

⁸⁴ A kézirat lezárása után, 2021 szeptemberében végzett műszeres lelőhelyfelderítés során szórványos őskori, római- és középkori telepnyomokat találtunk a jelzett hely melletti táblában.

megmaradt részén mindkét oldalon 5 majd 6 bevéssett (5c-5d), párhuzamos vonal tart háromszög-szerűen a penge irányába. A korrózió miatt ez az egyik oldalon jól látszik, a másikon azonban alig-alig és csak surlófényben kivehető.

Hosszúság: 10,5 cm; markolat átmérő: 2,3–1,3 cm; penge vastagság: 0,3 cm; szélesség: 6,6 cm; tömege: 138 g.

Tőrünk a tömör markolatú török közé tartozik (*Vollgriffdolche*), jellegzetes Aunjetitz-típus.⁸⁵ A megmaradt töredék alapján csak annyi jelenthető ki biztosan, hogy a penge díszített volt. Amennyire jelenlegi állapotában ki lehet venni, a vésett díszítés mellett semmilyen más mintát nem találni rajta. A minta erősen emlékeztet a még 1928 októberében Horoměřice területén előkerült bronzdepó néhány darabjára.⁸⁶ De a pinnyei példány esetében nem figyelhető meg a párhuzamosokat összekapcsoló sraffozott háromszög minta. Nyelének díszítetlensége szintén párhuzamként említhető.⁸⁷ Hasonló darab került elő Oknaról,⁸⁸ mindkettőt a RBA A1 időszakra keltezték.⁸⁹ Ez a hazai kora bronzkor második és harmadik fázisának időszaka, i. e. 2200/2150 – 2000/1900 között.⁹⁰

A penge díszítése inkább a mai Magyarországon kívülről mutat, és például a téti tőrtől⁹¹ nemcsak markolatában, hanem a penge díszítésében is jelentősen eltér. Tömör markolatú török importárúként megjelentek a Mészbetétes Kerámia Kultúrájának több dunántúli lelőhelyén is.⁹² A szentgáli tőr⁹³ mellett több, háromszögletű példány is ismert a Dunántúlról.⁹⁴ Előbbinek itáliai eredetet is feltételeztek.⁹⁵ Bár markolata bevágásai alapján inkább az Alpi-típus képviselője lehet.⁹⁶ Hasonlóan egyszerű markolata van a jól ismert tatai darabnak;⁹⁷ pontosabb ott csak a markolat van – ahogy Pinnyén is. Az ilyen típusú töröket szokás a magasabb társadalmi státuszú egyénekhez kötni.⁹⁸

A két részből álló, díszítetlen markolat, az öt, enyhén domború szegecs alapján tőrünket a baltikumí–Pó-vidéki típusba (*baltisch-padanischer typ*) sorolhatjuk.⁹⁹ A viszonylag elterjedtnek mondható típus nagy területen szóródik Európán belül, de három zónában jelentősebb koncentráció ismert; így a Pó-vidéken, a mai Cseh-

⁸⁵ MOUCHA: Aunjetitzer Hortfund 139.

⁸⁶ BÖHM: Poklad bronzových dyk Tab. 2. 1., 3.

⁸⁷ MOUCHA: Hortfunde Tafel 81. 5.

⁸⁸ MOUCHA: Hortfunde Tafel 89. 1.

⁸⁹ MOUCHA: Hortfunde 95.

⁹⁰ KISS ET AL.: Chronology of the Early and Middle Bronze Age 181.

⁹¹ MOZSOLICS: Bronzefunde Taf 3. 2.

⁹² KISS: Mészbetétes kerámia 20.

⁹³ JANKÓ: A szentgáli bronztőr 174 ff.

⁹⁴ KISS: Mészbetétes kerámia 20.

⁹⁵ MOZSOLICS: Bronzefunde 51.

⁹⁶ HAFNER: Vollgriffdolch 134.

⁹⁷ KEMENCZEI: Schwerter II Taf. 1. 6.

⁹⁸ JIRÁŇ ET AL.: Prehistory of Bohemia 54.

⁹⁹ SCHWENZER: Vollgriffdolche 60.

ország nyugati részén (Bohémia) és a Balti-tenger partján.¹⁰⁰ A Kárpát-medencét nem igazán érinti az elterjedési terület.¹⁰¹ Eredetét tekintve déli, itáliai előképek alapján, de már északon, az Aunjetitz-kultúra területén kialakult típusnak tartják.¹⁰² Általánosságban az Aunjetitz-kultúra klasszikus (4. fázis) időszakára, a RBA A2a időszakra keltezhetők.¹⁰³ Az újabb adatok ismeretében ez már a hazai középső bronzkor időszaka.¹⁰⁴

Bronz balta Fertőbozról (6. tábla)

Leltári szám: 2021.1.19.1.

A hazai bronzkoros szakirodalomból jól ismert Gradina-hegy¹⁰⁵ és a szintén régóta ismert Kimel-dűlő¹⁰⁶ közötti területen, intenzív mezőgazdasági művelésű táblák találhatók, a terület észak felé enyhén emelkedik. Nyugati oldalon a Gradina-hegy zárja, amelyen kora bronzkori és/vagy középső bronzkori sáncvár állhatott.¹⁰⁷ A Kimel-dűlőből főleg római kori anyagok ismertek.

2019 áprilisában végeztünk kisebb vizsgálatot a területen, ellenőriztük a környékbeli lelőhelyek állapotát. Ennek során jártuk be a két lelőhely (Gradina-hegy és Kimel-dűlő) közti területet is. A szántóföld északi felében, a terület Gradina-hegy felé eső harmadában a Gloriett-kilátótól 200–250 m-re D-DNy-ra kisebb területen több korszak leletei kerültek elő. A római kori fibula és kerámiaanyag egy része inkább a Kimel-dűlőre jellemző, az előkerült bronzsálakat ugyanakkor korábbi időszakhoz kapcsolnánk. A leletek alapján 2019. július 16-án jelentettük a lelőhelyet a központi nyilvántartás felé Fertőboz–Gradina-hegytől keletre (5. kép) néven. Időközben, tőlünk függetlenül, az MTA BTK RI Lendület Mobilitás Kutatócsoportja is jelentett innen új lelőhelyet Fertőboz–Kimel-dűlő 2. néven.¹⁰⁸ Fontosnak tartottuk megemlíteni ezt a tényt is a későbbi keveredések elkerülésének érdekében.

A terepejárás során római és őskori kerámiatöredékekkel együtt előkerült egy peremes balta (*Absatzbeile*) is Fábián Tibor jóvoltából. Foka letörött. Éle ép, kifejezetten jó megtartású. Pereme hegyesszögben fut össze az él irányába. Éle legezőszerűen szétnyílik.

Hosszúság: 9,1 cm; szélesség: 2–3,5 cm; vastagság: 1,5 cm; tömege: 144 g.

¹⁰⁰ SCHWENZER: Vollgriffdolche 62.

¹⁰¹ SCHWENZER: Vollgriffdolche 62. Abb. 39.

¹⁰² SCHWENZER: Vollgriffdolche 63–64.

¹⁰³ SCHWENZER: Vollgriffdolche 219. Tab. 42.

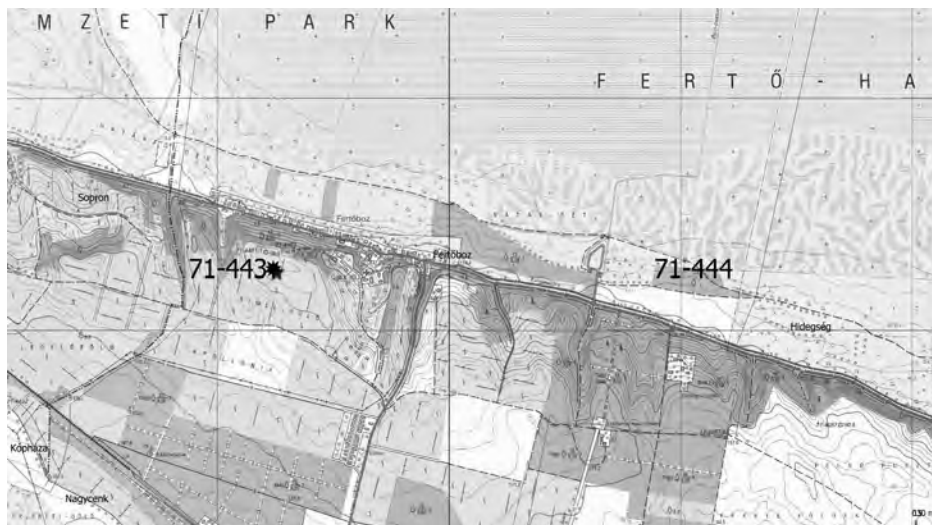
¹⁰⁴ KISS ET AL.: Contribution Chronology 28. Fig. 5.; KISS ET AL.: Chronology of the Early and Middle Bronze Age 191.

¹⁰⁵ NOVÁKI: Fertőboz – Gradina-hegy 6.; NOVÁKI: Fertőboz 9.

¹⁰⁶ TAKÁCS: Fertőboz határa 226.

¹⁰⁷ NOVÁKI: Magyarországi földvárak 328.

¹⁰⁸ Melis Eszternek ezúton is köszönjük, hogy erre felhívta figyelmünket.

5. kép

Fertőboz–Gradina-hegytől keletre lelőhelyen előkerült balta helye

A típus jól ismert a középső bronzkor végéről. Formailag pontos párhuzamát¹⁰⁹ megtaláljuk Nitriansky Hrádokról¹¹⁰ a Magyarád-kultúra kerámia anyagával együtt,¹¹¹ annak klasszikus fázisára keltezve.¹¹² Az elterjedési területe Szlovákia déli részére, Dél-Csehországra, Alsó-Ausztriára lokalizálható, ahol Magyarádi-Věteřov és Böheimkirchen anyaggal vegyesen megéri a Halomsíros jellegű leletek megjelenését.¹¹³

Az egyébként nagyon egyszerű forma egy korai, kissé markánsabb, nyersanyag változata¹¹⁴ került elő Hippersdorfból Věteřov–Böheimkirchen környezetben.¹¹⁵ Itt fontos kiemelni, hogy – bár természettudományos vizsgálat jelenleg nem erősíti meg – gyanúnk szerint a patina alapján leginkább tiszta réz lehet baltánk anyaga. Szintén Věteřov hatást mutat egy, a csehországi Klapýból előkerült példány, amelyet azonban már a Halomsíros kultúra kezdeti időszakára, a RBA A2/B1 átmenetének idejére helyeztek.¹¹⁶ Egy másik példányt¹¹⁷ a Koszider-horizont idősebb rétegeire helyeztek.¹¹⁸ A Welsből előkerült darab¹¹⁹ az Asenkofen-fázisra utal,¹²⁰ ami a Ha-

¹⁰⁹ SCHUBERT: Frühen Bronzezeit Taf. 9. 1.

¹¹⁰ NOVOTNÁ: Beile Slowakei Taf. 11. 217.

¹¹¹ NOVOTNÁ: Beile Slowakei 39.

¹¹² NOVOTNÁ: Beile Slowakei 30.

¹¹³ NOVOTNÁ: Beile Slowakei 42.

¹¹⁴ MAYER: Beile Österreich Taf. 25. 364.

¹¹⁵ MAYER: Beile Österreich 115.

¹¹⁶ MOUCHA: Hortfunde: 117.; Tafel 184. 67. 9.

¹¹⁷ MAYER: Beile Österreich Taf. 26. 385.

¹¹⁸ MAYER: Beile Österreich 118.

lomsíros kultúra középső időszakát fedné Ausztriában, a RBA C2 időszakát.¹²¹ A csehországi leletek¹²² is arra mutatnak, hogy a típust a Halomsíros kultúra időszakában¹²³ még bőven használják, akár még mint a fegyverzet része is,¹²⁴ tehát nem feltétlenül munkaeszközként.

A hazai darabok közül kiemelkednek az Uzdón talált példányok,¹²⁵ amelyek a Koszider-horizontra (B IIb) kelteződnek.¹²⁶ Mindezek alapján a Fertőbozon talált baltát a Halomsíros kultúra hazai térhódítását közvetlenül megelőző időre helyeznénk.

ÖSSZEFOGLALÁS

Úgy látszik, hogy az Aunjetitz-kultúrához kapcsolhatóan egyre több emlékanyag kerül elő az Északnyugat-Dunántúlon.¹²⁷ Az általunk közölt anyagok közül a Fertőrákoson előkerült alabárd és tör, a soproni díszített tör és a pinnyei tömör markolatú tör mind abba az irányba mutatnak, hogy a Fertőtől nyugatra is jelentős befolyással bírt az Aunjetitz-kultúra. Ezek újabb adatok a térségben szorosan összefüggő Gáta–Wieselburg-kultúra és Aunjetitz-kultúra¹²⁸ térnyeréséhez¹²⁹ és – említett kultúrák magasabb társadalmi státuszú tagjaira utaló fegyverek (alabárd, tömör markolatú tör) jelenléte miatt – esetlegesen kirajzolódó hatalmi centrumokhoz.

A Fertő déli partjának középső bronzkor végi, késő bronzkor eleji történetéhez kapcsolhatjuk a Fertőbozon előkerült baltát, amely szintén nagyon jó párhuzamokkal rendelkezik a térségből.

Korszakát és előkerülési helyét is figyelembe véve egyértelműen kilóg a sorból a Répcevisen talált tálka, amely azonban arra figyelmeztet bennünket, hogy a térség kora bronzkori története még korántsem tekinthető lezártnak.

¹¹⁹ MAYER: Beile Österreich Taf. 29. 418.

¹²⁰ MAYER: Beile Österreich 121.

¹²¹ ILON: Zeitstellung Hügelgräber 258.

¹²² JÍRÁN ET AL.: Prehistory of Bohemia 114.

¹²³ JÍRÁN ET AL.: Prehistory of Bohemia Fig. 67. 6–7, 12.

¹²⁴ SCHAUER: Bronzezeitlicher Krieger 393.; 389. Abb. 5. 2.

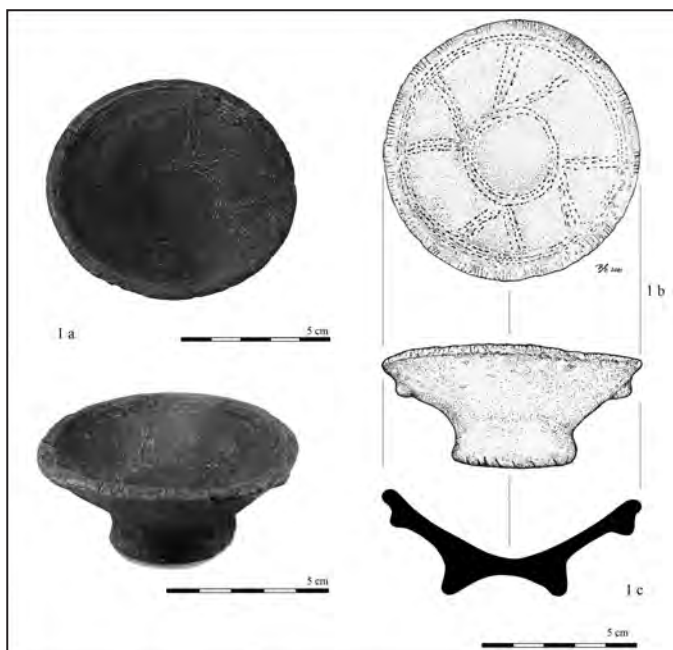
¹²⁵ MOZSOLICS: Bronzefunde Taf. 57. 4., 5., 6.

¹²⁶ MOZSOLICS: Bronzefunde 174.

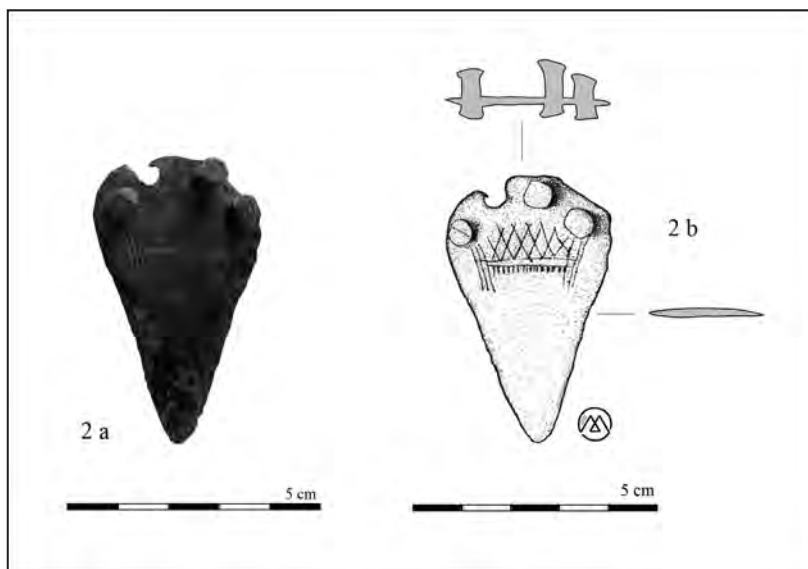
¹²⁷ MELIS: Research Questions 21.

¹²⁸ MELIS: Research Questions 21–22.

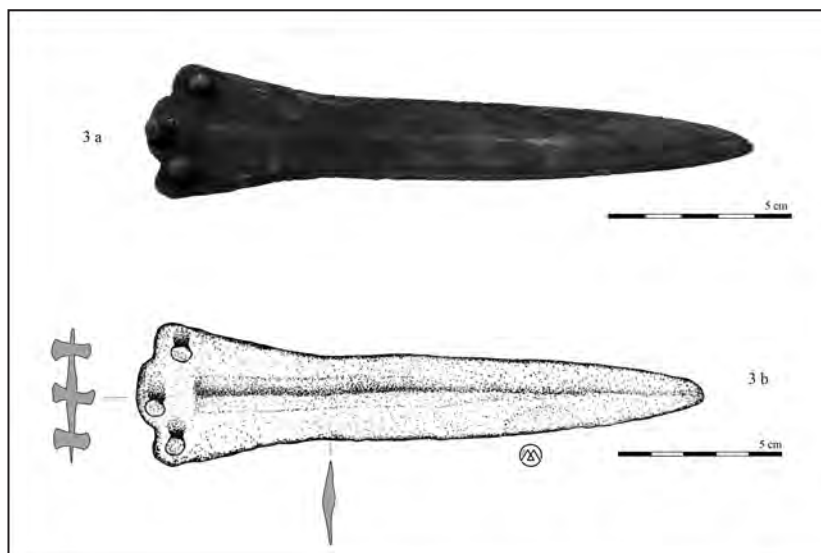
¹²⁹ Gátai–Aunjetitzi kevert anyagi kultúra, ahogy azt Eckehart Schubert ábrázolja, lásd: SCHUBERT: Frühen Bronzezeit 18. ff.

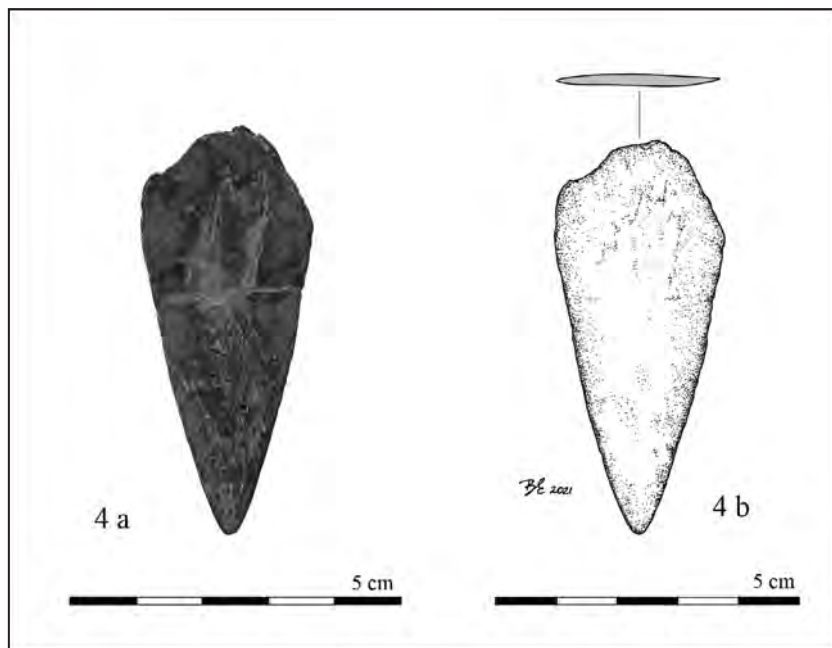
1. tábla
Répcévis–Alsó- és Felsődomb lelőhelyről előkerült talpas tál
(Fotó és rajz: Balassa Krisztina)

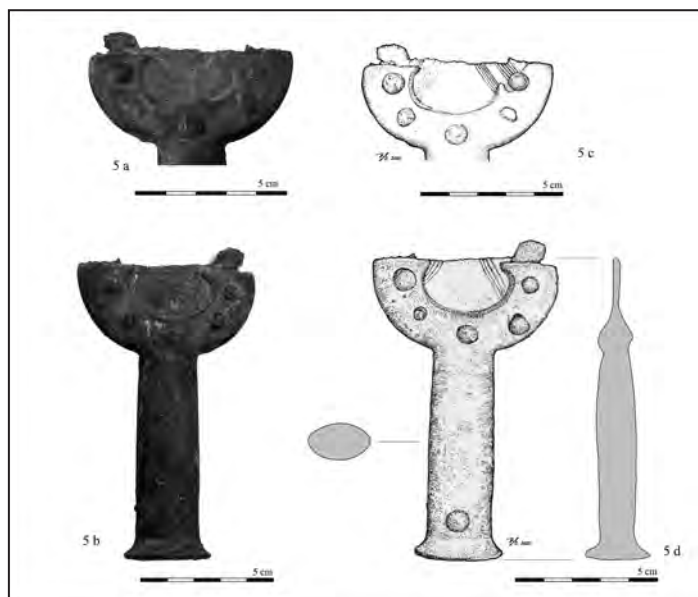
2. tábla
Sopron–Übermass-dűlőből származó díszített bronztőr
(Fotó: Balassa Krisztina, rajz: Mrenka Attila)

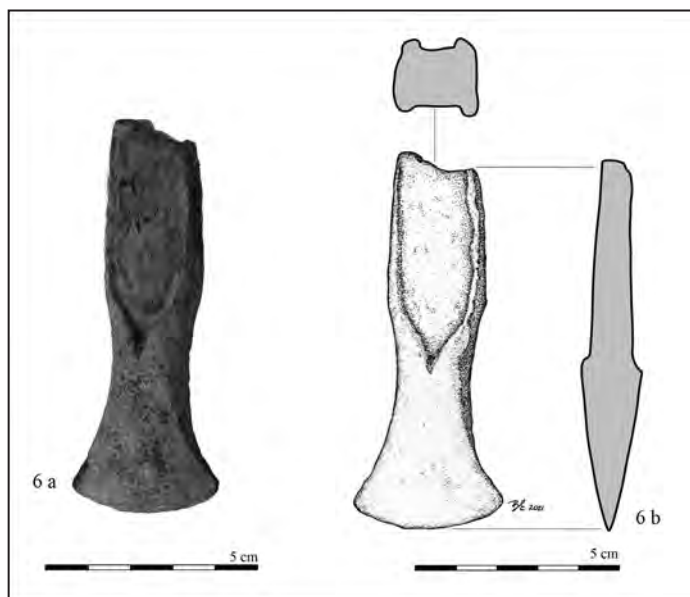
3. tábla
Bronz alabárd Fertőrákos–Kecskehegyről
(Fotó: Balassa Krisztina, rajz: Dr. Mrenka Attila)

4. tábla
Bronz tőr Fertőrákosról
(Fotó és rajz: Balassa Krisztina)

5. tábla
Tömör markolatú bronz tűr Pinnyéről
(Fotó és rajz: Balassa Krisztina)

6. tábla
Tömör réz (bronz?) balta Fertőboz–Gradina-hegytől keletre lelőhelyről
(Fotó és rajz: Balassa Krisztina)

SZAKIRODALOM

- BÁTORA: Hroby s dýkami = JOZEF BÁTORA: Hroby s dýkami na pohrebisku zo staršej doby bronzovej v ludaniciach-mýtnej novej vsi. *Slovenská Archeológia* 57. (2009:2) 221–260.
- BELLA: Soproni leletekről = BELLA LAJOS: Soproni leletekről. *Archaeologiai Értesítő Új Folyam* 10. (1890) 71–75.
- BANNER: Sopronkörnyéki őskori leletről = BANNER JÁNOS: Néhány sopronkörnyéki őskori leletről. *Soproni Szemle* 7. (1943:3) 248–254.
- BANNER: Pécelér Kultur = JÁNOS BANNER: Die Pécelér Kultur. (*Archaeologia Hungarica* 35.) Budapest, 1956.
- BERTEMES – HEYD: Frühbronzezeit = FRANÇOIS BERTEMES – VOLKER HEYD: Der Übergang Kupferzeit/Frühbronzezeit am Nordwestrand des Karpatenbeckens – Kulturgeschichtliche und paläometallurgische Betrachtungen. In: *Die Anfänge der Metallurgie in der Alten Welt. The Beginnings of Metallurgy in the Old World. Forschungen zur Archäometrie und Altertumswissenschaft Bd. 1.* Hrsg. MARTIN BARTELHEIM – ERNST PERNICKA – RÜDIGER KRAUSE. Rahden/Westfalen, 2002. 185–228.
- BONDÁR: Settlement Patterns = MÁRIA BONDÁR: Early Bronze Age settlement patterns in south-west Transdanubia. *Antaeus* 22. (1995) 197–264.
- BÓNA: Mittlere Bronzezeit = ISTVÁN BÓNA: Die mittlere Bronzezeit Ungarns und ihre südöstlichen Beziehungen. (*Archaeologia Hungarica* 49.) Budapest, 1975.
- BÖHM: Poklad bronzových dýk = JAROSLAV BÖHM: Poklad bronzových dýk na Kozích Hřbetech (Le dépôt de poignards en bronze provenant des rochers de „Kozí Hřbety” prez de Horoměřice). *Památky Archeologické* 36. (1928–1930:1-2) 1–14.
- ĐURKOVIĆ: Kőhidai-dűlő = ĐURKOVIĆ ÉVA: Kora vaskori temető Fertőrákos – Kőhidai-dűlő. *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 2009. 51–83.
- FISCHL ET AL.: New narratives = KLÁRA PUSZTAINÉ FISCHL – VIKTÓRIA KISS – GABRIELLA KULCSÁR – VAJK SZEVEÉNYI: Old and new narratives for Hungary around 2200 BC. In: 2200 BC – Ein Klimasturz als Ursache für den Zerfall der Alten Welt? 2200 BC – A climatic breakdown as a cause for the collapse of the old world? 7. Mitteldeutscher Archäologentag vom 23. bis 26. Oktober 2014 in Halle (Saale) 7th Archaeological Conference of Central Germany October 23-26, 2014 in Halle (Saale). (Tagungen des Landesmuseums für Vorgeschichte Halle Band 12/II, 2015.) Hrsg. HARALD MELLER – WOLFGANG HELGE ARZ – REINHARD JUNG – ROBERTO RISCH. Halle (Saale), 2015. 503–524.
- GÖMÖRI ET AL.: Laposrét = JÁNOS GÖMÖRI – ESZTER MELIS – VIKTÓRIA KISS: A cemetery of the Gáta-Wieselburg culture at Nagycenk (Western Hungary). *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 69. (2018) 5–82.
- HAFNER: Vollgriffdolch = ALBERT HAFNER: Vollgriffdolch und Löffelbeil – Statussymbole der Frühbronzezeit. *Archäologie der Schweiz* 18. (1995) 134–141.
- HICKE: Oggau = WILFRIED HICKE: Hügel- und Flachgräber der Frühbronzezeit aus Jois und Oggau. *Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland* 75. Eisenstadt, 1987. 5–229.
- HORN: Studien zu Stabdolchen = CHRISTIAN HORN: Studien zu den europäischen Stabdolchen. (Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie 246.) Bonn, 2014.
- HORN – SCHENCK: Ursprung der Stabdolche = CHRISTIAN HORN – TINE SCHENCK: Zum Ursprung der Stabdolche und stabdolchartiger Waffen in Europa. *Prähistorische Zeitschrift* 91. (2016) 16–41.
- ILON: Zeitstellung Hügelgräber = GÁBOR ILON: Die Entstehung und Zeitstellung der Hügelgräberkultur (≈1650/1600–1350/1300 BC) in Westtransdanubien. Der Versuch einer Stufengliederung mittels Typochronologie und Radiokarbonaten. In: „Trans Lacum Pelsonem” – Prähistorische Forschungen in Südwestungarn (5500-500 v.Chr.). (Cas-

- tellum Pannonicum Pelsonense 7.) Eds. ESZTER BÁNFFY – JUDIT P. BARNA. Budapest–Lepizig–Keszthely–Frankfurt a.M.–Rahden/Westf., 2019. 253–327.
- IVERSEN: Big men = RUNE IVERSEN: Big-Men and Small Chiefs: The Creation of Bronze Age Societies. *Open Archaeology* (2017:3) 361–375.
- JANKÓ: A szentgáli bronztőr = JANKÓ LÁSZLÓ: A szentgáli bronztőr. *Archaeologiai Értesítő* 46. (1932–1933) 174–177.
- JIRÁŇ ET AL.: Prehistory of Bohemia = LUBOS JIRÁŇ (ed.) – ONDŘEJ CHOVJKA – EVA ČUJANOVÁ-JÍLKOVÁ – JIŘÍ HRALÁ – JINDRA HŮRKOVÁ – DRAHOMÍR KOUTECKÝ – JAN MICHÁLEK – VÁCLAV MOUCHA – IVANA PLEINEROVÁ – ZDENĚK SMRŽ – VÍK VOKOLEK: The Prehistory of Bohemia 4. The Bronze Age. Archeologický ústav AV ČR. Prága, 2013.
- KÁROLYI: A Nyugat-Dunántúl kora- és középső bronzkora = KÁROLYI MÁRIA: Adatok a Nyugat-Dunántúl kora- és középső bronzkori történetéhez. *Savaria* 5–6. (1971–1972) 167–194.
- KEMENCZEI: Schwerter II = TIBOR KEMENCZEI: Die Schwerter in Ungarn II. (Vollgriffschwerter). (Prahistorische Bronzefunde IV/9.) Stuttgart, 1991.
- KISS: Mészbetétes kerámia = KISS VIKTÓRIA: A mészbetétes kerámia kultúrája kapcsolatai a Kárpát-medence nyugati területeivel és a közép-európai kultúrákkal a középső bronzkorban. *Komárom–Esztergom Megyei Múzeumok Közleményei* 7. (2000) 15–55.
- KISS ET AL.: Contribution Chronology = VIKTÓRIA KISS – SZILVIA FÁBIÁN – TAMÁS HAJDU – KITTI KÖHLER – GABRIELLA KULCSÁR – ISTVÁN MAJOR – GÉZA SZABÓ: Contributions to the Relative and Absolute Chronology of the Early and Middle Bronze Age in Western Hungary Based on Radiocarbon Dating of Human Bones. In: *Bronze Age Chronology in the Carpathian Basin. Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureș 2-4 October 2014.* (Bibliotheca Musei Marisiensis Seria Archaeologica 8.) Eds. RITA NÉMETH E. – BOTOND REZI. Târgu Mureș 2015. 23–36.
- KISS ET AL.: Chronology of the Early and Middle Bronze Age = VIKTÓRIA KISS – MARIETTA CSÁNYI – JÁNOS DANI – KLÁRA P. FISCHL – GABRIELLA KULCSÁR – ILDIKÓ SZATHMÁRI: Chronology of the Early and Middle Bronze Age in Hungary. New results. In: *Reinecke's Heritage. Terminology, Chronology and Identity in Central Europe, 2300–1600 BC.* (Studia Hercynia XXIII/2.) Prága, 2019. 173–197.
- KOROSEC: Pfahlbauten = JOSIP KOROSEC: Einige Probleme um die Pfahlbauten am Laibacher Moor. *SIBRIVM* 2. (1955) 201–213.
- KOVÁCS: Halberds = TIBOR KOVÁCS: Halberds in Hungary and adjacent territories. In: *Studien zur Metallindustrie im Karpatenbecken und den benachbarten Regionen. Festschrift für Amália Mozsolics zum 85. Geburtstag.* Hg. TIBOR KOVÁCS. Budapest, 1996. 89–102.
- KUGLER: Vezető = KUGLER ALAJOS: Vezető Sopronvármegye és Sopron sz. kir. Város egyesített muzeumában. Sopron, 1903.
- KULCSÁR: Kora bronzkori talpas tálak = KULCSÁR GABRIELLA: Kora bronzkori belsődíszes talpas tálak a Dunántúlon. *Savaria* 24. (1998–1999:3) [1999] 115–140.
- KULCSÁR: Beginnings Bronze Age = GABRIELLA KULCSÁR: The Beginnings of the Bronze Age in the Carpathian Basin. (Varia Archaeologica Hungarica 23.) Budapest, 2009.
- MAYER: Beile Österreich = EUGENE FRIEDRICH MAYER: Die Äxte und Beile in Österreich. (Prahistorische Bronzefunde IX/9.) München, 1977.
- MELIS: Research Questions = ESZTER MELIS: Research Questions Regarding the Early and Middle Bronze Age in North-Western Transdanubia (Hungary). In: *State of the Hungarian Bronze Age Research. Proceedings of the conference held between 17th and 18th of December 2014.* Eds. GABRIELLA KULCSÁR – GÁBOR V. SZABÓ – VIKTÓRIA KISS – GÁBOR VÁCZI. Budapest, 2017. 13–28.
- MELLER: Princes = HARALD MELLER: Princes, armies, sanctuaries – The emergence of complex authority in the Central German Únětice culture. *Acta Archaeologica* 90. (2019) 39–79.

- MISKE: Velem = MISKE KÁLMÁN: A Velem – Szt. Vidi őstelep. I. kötet: A harácsolt leletek leírása. Wien, 1907.
- MOUCHA: Altbronzezeitlichen Dolche = VÁCLAV MOUCHA: Beitrag zum Erkenntnisstand der altbronzezeitlichen Dolche. Budapest Régiségei 36. (2002) 275–279.
- MOUCHA: Aunjetitzer Hortfund = VÁCLAV MOUCHA: Der aunjetitzer Hortfund von „Kozí Hřbety“ bei Horoměřice (Röntgenographische und Radiographische Untersuchung). In: Aktuelle Probleme der Erforschung der Frühbronzezeit in Böhmen und Mähren und in der Slowakei. Hrsg. JOZEF BÁTORA – JAROSLAV PEŠKA. Nitra, 1999. 137–148.
- MOUCHA: Hortfunde = VÁCLAV MOUCHA: Hortfunde der frühen Bronzezeit in Böhmen. Praha, 2015.
- MOZSOLICS: Bronzefunde = AMÁLIA MOZSOLICS: Bronzefunde des Karpatenbeckens. Depotfundhorizonte von Hajdúsámson und Kosziderpadlás. Budapest, 1967.
- NOVÁKI: Fertőboz = NOVÁKI GYULA: Fertőboz – Gradina-hegy. Régészeti Füzetek Ser. I. No. 18. (1965) 9.
- NOVÁKI: Fertőboz – Gradina-hegy = NOVÁKI GYULA: Fertőboz – Gradina-hegy. Régészeti Füzetek Ser. I. No. 17. (1964) 6–7.
- NOVÁKI: Fertőrákos – Golgotadűlő = NOVÁKI GYULA: Fertőrákos – Golgotadűlő. Régészeti Füzetek Ser. I. No. 18. (1965) 9.
- NOVÁKI: Magyarországi földvárak = NOVÁKI GYULA: A magyarországi földvárak az őskortól a középkorig. Építés-Építészettudomány 7. (1975:1-2) 323–339.
- NOVÁKI: Óskori földvárak = NOVÁKI GYULA: Óskori földvárak Sopron mellett. Soproni Szemle 51. (1997:2) 118–134.
- NOVÁKI: Sopronkőhida = NOVÁKI GYULA: Sáncátvágás a sopronkőhidai Kecskehegyen. Archaeologiai Értesítő 79. (1952) 94.
- NOVOTNÁ: Beile Slowakei = MÁRIA NOVOTNÁ: Die Äxte und Beile in der Slowakei. (Prahistorische Bronzefunde IX/3.) München, 1970.
- PATAY: Kora bronzkori kultúrák = PATAY PÁL: Korai bronzkori kultúrák Magyarországon. (Dissertationes Pannonicae ser. 2. no. 13.) Budapest, 1938.
- PATAY: Tallózások = PATAY PÁL: Tallózások Vas megye őskorából. Dunántúli Szemle 10. (1943:7-8) 265–271.
- PATEK: A Hallstatt kultúra Sopron környéki csoportja = PATEK ERZSÉBET: A Hallstatt kultúra Sopron környéki csoportja. Archaeologiai Értesítő 103. (1976) 3–29.
- PATEK: Neue Untersuchungen = ERZSÉBET PATEK: Neue Untersuchungen auf dem Burgstall bei Sopron. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 63. (1982) 105–177.
- PITTIONI: Burgenland = RICHARD PITTIONI: Beiträge zur Urgeschichte der Landschaft Burgenland im Reichsgau Niederdonau. Wien, 1941.
- PIVOVAROVÁ – GÖMÖRI – KAUS: Litzengerámia Nyugat-Magyarországon = ZOJA PIVOVAROVÁ – BENKOVSKY – GÖMÖRI JÁNOS – KARL KAUS: Az Álzsinegdíszes (Litzen-) kerámia kultúrájához tartozó sírleletek Nyugat-Magyarországon és Kelet-Ausztriában. Arrabona 24–25. (1988) 5–19.
- RASSMANN: Stabdolche Ostmitteleuropas = KNUT RASSMANN: Die frühbronzezeitliche Stabdolche Ostmitteleuropas – Anmerkungen zu Chronologie, Typologie, Technik und Archäometallurgie. In: Der Griff nach den Sternen. Wie Europas Eliten zu Macht und Reichtum kamen. Internationales Symposium Halle/Saale 2005. (Tagungen des Landesmuseums für Vorgeschichte Halle 5.) Hrsg. HARALD MELLER – FRANÇOIS BERTEMES. Halle (Saale), 2005. 807–822.
- SCHAUER: Bronzezeitlicher Krieger = PETER SCHAUER: Schutz- und Angriffswaffen bronzezeitlicher Krieger im Spiegel ausgewählter Grabfunde Mitteleuropas. In: Beiträge zur Geschichte und Kultur der mitteleuropäischen Bronzezeit, Teil II. Hg. BOHUSLAV CHROPOVSKÝ – JOACHIM HERRMANN. Berlin–Nitra, 1990. 381–410.

- SCHUBERT: Frühen Bronzezeit = ECKEHART SCHUBERT: Studien zur frühen Bronzezeit an der mittleren Donau. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 54. (1973) 1–106.
- SCHREIBER: Korabronzkor Budapest = SCHREIBER RÓZSA: A korabronzkor problémái Budapest. *Archaeologiai Értesítő* 99. (1972) 151–166.
- SCHWENZER: Vollgriffdolche = STEFAN SCHWENZER: Frühbronzezeitliche Vollgriffdolche. Typologische, chronologische und technische Studien auf der Grundlage einer Materialaufnahme von Hans-Jürgen Hundt. (Kataloge Vor- und Frühgeschichtlicher Altertümer Band 36.) Mainz, 2004.
- STOCKHAMMER ET AL.: EBA Chronology = PHILIPP W. STOCKHAMMER – KEN MASSY – CORINA KNIPPER – RONNY FRIEDRICH – BERND KROMER – SUSANNE LINDAUER – JELENA RADOSAVLJEVIĆ – FABIAN WITTENBORN – JOHANNES KRAUSE: Rewriting the Central European Early Bronze Age Chronology: Evidence from Large-Scale Radiocarbon Dating. *PLoS ONE* 10. (10): e0139705. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0139705> [letöltés dátuma: 2021. április 26.]
- SZATHMÁRI: Füzesabony metallurgy = ILDIKÓ SZATHMÁRI: On the Metallurgy of the Füzesabony Culture Bronze finds and casting moulds from the Füzesabony Bronze Age tell settlement. *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 2017. 51–79.
- TAKÁCS: Fertőboz határa = TAKÁCS KÁROLY: Fertőboz határa. In: Régészeti Kutatások Magyarországon 2010. Szerk. KISFALUDI JÚLIA. Budapest, 2012. 226.
- VLADÁR: Dolche Slowakei = JOZEF VLADÁR: Die Dolche in der Slowakei. (Prahistorische Bronzefunde VI/3.) München, 1974.
- WALDHAUSER – KOSÍK: Dva depoty = JIŘI WALDHAUSER – JAN KOSÍK: Dva depoty doby bronzové z Pojizeří – Zwei bronzezeitliche Hortfunde im Isergebiet. *Archeologické rozhledy* 28. (1976) 86–89.

BRONZE AGE FINDS FROM FIELD SURVEYS AROUND SOPRON

In recent years, metal detecting instruments have become increasingly popular in Hungary. The conditions of the initial regulation, which have been streamlined, have resulted in an unprecedented wealth of finds. New sites or new periods have appeared at known sites. The processing of the large quantities of finds and the information they provide is ongoing, but unfortunately, this work rarely reaches the stage of publication. Since, in most cases, the material from fieldwork and instrumental site investigations can be evaluated as scattered data, they are of little use in drawing far-reaching conclusions.

Nevertheless, their presence is a clear indicator of the presence of a particular material, and they can therefore be integrated into the processes of a given period. This study attempts to place the Bronze Age scatters recovered from fieldwork and instrumental survey in a historical and cultural context, which will provide new data for known sites and archaeological cultures, which will allow further research. The region under study is the Fertő area, which formed a very narrow passage until the beginning of the modern period due to its natural geography. Material from key sites serving as significant sites of the periods under discussion has been selected.

Attila Mrenka

*Csermelyi József*¹

ADALÉKOK KISMARTON HABSBURG-KÉZRE KERÜLÉSÉHEZ ÉS EZT KÖVETŐ JOGÁLLÁSÁHOZ

Kismarton város és vár késő középkori történelme viszonylag jól ismert a mai kutatás számára. A témával mind a magyar, mind az osztrák történettudomány foglalkozott, ennek eredményeképp született várostörténeti monográfia² és tanulmánykötet,³ rövid vártörténetek,⁴ uradalomtörténeti munkák⁵ és rövidebb összefoglalók is, utóbbiak jellemzően egy-egy tágabb témakörbe ágyazva.⁶ Végül, de nem utolsósorban meg kell említeni a monumentális burgenlandi történeti topográfia, illetve az osztrák városatlasz-projekt kismartoni kötetét.⁷ A fenti munkák különböző mértékben és eltérő álláspontot képviselve tértek ki Kismartonnak az 1440-es évek közepén történt Habsburg-kézre kerülésére, amely nem csupán azért számít fontos eseménynek, mert lezárta a Kanizsai család földesuraságának időszakát, hanem azért is, mert onnantól kezdve a Habsburg-ház lipóti ága (VI. Albert osztrák herceg, az ő bátyja, a majdani III. Frigyes császár és utóbbi leszármazottai) egyre bővülő hatalmat építettek ki a kismartoni uradalom felett, amely végül az 1463. évi bécsújhelyi és az azt megerősítő 1491. évi pozsonyi békeszerződés eredményeképp ahhoz vezetett, hogy bár az uradalom területe jogilag Magyarország része maradt, a kormányzás egyre inkább a Habsburg-házi uralkodók, illetve általuk az Alsó-Ausztriai Kormánysház és Kamara irányítása alá került.

A következőkben előbb összefoglaljuk a szakirodalom állításait, saját álláspontunkat, majd egy eddig a kérdés kapcsán nem vizsgált forrás elemzésével próbálunk meg közelebb jutni a történeti szituáció megértéséhez.

¹ A szerző az Emberi Erőforrások Minisztériumának Szegedi Kis István Kutatói Ösztöndíjasa.

² AULL: Eisenstadt.

³ Eisenstadt. Bausteine und Geschichte.

⁴ HOMMA: Burgenlands 26–29.; PRICKLER: Burgen 36–46. Prickler munkája tulajdonképp Homma kötetén alapszik, annak átdolgozott és bővített folytatásának tekinthető, ezért első kiadása nincs, Homma kötetét tekinti annak. Az általam használt 3. átdolgozott kiadás megjelenési évének az Österreichische Nationalbibliothek online katalógusa szögletes zárójelben 1979-et tüntette fel, az 1972-es kiadási évet pedig a 2. kiadásnál szerepeltette. <http://data.onb.ac.at/rec/AC01351045>, <http://data.onb.ac.at/rec/AC00581365> (A letöltés dátuma: 2021. máj. 11.)

⁵ VIRÁGH: A fraknói; KROYER: Herrschaft Eisenstadt.

⁶ GRAF: Grenzgebiete 49–56.; BARISKA: A Szent Koronáért 39–40.; CSERMELYI: Idegen származású 58–64. és *passim*. Graf értekezéséből azt a példányt használtam, amely az Universitätsbibliothek Wien Fachbereichsbibliothek Osteuropäische Geschichte und Slawistikban található Diss-57832 jelzet alatt. Az egyetem Hauptbibliothekjének példánya (D-878) eltérő oldalszámozású.

⁷ ALB II.; Atlas Eisenstadt.

A szakirodalom Kismarton elfoglalásáról és az 1491 előtti évtizedek történetéről

A szakirodalom⁸ egységes álláspontot foglal el abban a kérdésben, hogy Kismarton Habsburg-kézre kerülése az Albert magyar király halálát követő belviszályok eredménye volt. Magára az eseményre 1445-ben került sor, VI. Albert herceg révén. Ennél közelebbi keltezését csupán Harald Prickler adott, aki szerint az eseményre azután került sor, hogy a herceg zálogba vette Fraknói Vilmostól Fraknót, Kaboldot és Lánzsért. Kronológiai okokból biztosra vehetjük, hogy Prickler nem az 1445. október 12-én kelt zálogszerződésre gondolt, hanem az 1441. május 6-án keltre, bár abban Lánzsér nem szerepelt. Az 1445. évi zálogszerződést ugyanis, mint alább a forrásokkal való egybevetésből kiderül, már azután kötötték, hogy Kismarton Albert birtokába került.⁹ A megszerzés módját illetően a szerzők nem fogalmaztak meg egységes álláspontot, többen nem is bocsátkoztak részletekbe, egyszerűen csak megállapították a birtokosváltást.¹⁰ Kivétel volt August Ernst, aki megpróbált választ találni a történetekre. Szerinte Luxemburgi Erzsébet királyné volt az, aki a hozzá hűtlen Kanizsaiaktól elvette az uradalmat, Albert herceg pedig ennek köszönhetően szerezhette azt meg. Azonban ez a hipotézis nem ad magyarázatot arra, mi történt Erzsébet királyné halála (1442. december 19.) és 1445 között, hacsak azt nem feltételezte (a szakirodalomban egyedülként), hogy Albert már 1442-ben vagy korábban átvette Kismartont.¹¹ Ernsten kívül Bariska István is azt állapította meg egyik írásában, hogy a herceg birtokszerzése békés úton történt.¹² Velük szemben az uradalom középkori és kora újkori történetét feldolgozó Rudolf Kroyer és Johann Graf szerint fegyveres úton került Habsburg-kézbe az uradalom, mégpedig III. Frigyes, tehát Albert bátyja révén. Graf megpróbált választ találni arra a kérdésre is, hogy miért az ifjabb fivéré lett a vár, ha az idősebb foglalta el. Azt feltételezte, hogy Albert hercegnek már korábban sikerült birtokjogot szereznie, és ennek köszönhető, hogy az 1447. évi radkersburgi fegyverszünet az ő zálogbirtokában hagyta.¹³

⁸ Ebben a fejezetben nem térhettem ki minden szerzőre, ami egy idő után felesleges példahalmozást eredményezett volna.

⁹ PRICKLER: Eisenstadt im Überblick 20.; MNL OL DL 88 254. Az 1441. évi zálogszerződés 15–16. századi másolata az 1–4., az 1445. évié az 5–8. paginákön olvasható.

¹⁰ AULL: Eisenstadt 10.; HOMMA: Burgenlands 27.; PRICKLER: Burgen 38.; PRICKLER: Eisenstadt im Überblick 20.

¹¹ ERNST: Die verpfändeten Herrschaften 13.

¹² BARISKA: A Szent Koronáért 32.

¹³ KROYER: Herrschaft Eisenstadt 22.; GRAF: Grenzgebiete 49. Virágh Elekről is feltételezhető, hogy Frigyesnek tulajdonította az uradalom elfoglalását, ugyanis az eseményt beillesztette Frigyesnek a környékbeli magyar birtokosok elleni harcai sorába, pár sorral lejjebb mégis azt írta, hogy 1445-ben „a várban Albert osztrák herceg kapitánya parancsolt”. VIRÁGH: A fraknói 14. A sejtelmes fogalmazás-mód mögött minden bizonnyal az áll, hogy Virágh nem kívánt dátumhoz kötni olyan eseményeket, amelyekre nézve nem talált azt alátámasztó forrást.

Azt, hogy az uradalom már az Albert herceg általi megszerzésekor elszakadt volna Magyarországtól, a fontosabb szerzők közül úgy tűnik, egyedül Kroyer feltelezte. Szerinte 1445-ben, amikor a Kanizsaiak elvesztették, az uradalom az osztrák tartományfejedelmek birtokába került, akik 1572-ig rendszeresen zálogbirtokosoknak adták ki azt. Közülük az első az Eitzingerek voltak.¹⁴ Virágh Elek és Johann Graf helyesen Konrad Eitzingert nevezték meg első zálogbirtokosként, de sokan azt állították, hogy Albert Konrad rokonának, a korabeli osztrák történelemben kétségkívül jelentősebb szerepet játszó Ulrich Eitzingernek zálogosította el 1445-ben Kismartont, Bariska István pedig mindkettejükről azt állította, hogy kedvezményezettek voltak.¹⁵

Az 1447. évi radkersburgi fegyverszünet Albert hercegnek juttatta az uradalmat, aki földesúri minőségében még abban az évben megerősítette a város kiváltságait. Ezt Aull az osztrák fennhatóság magyarok általi elismerésének vélte, a fegyverszünetben szereplő Habsburg-kézre került uradalmakat innentől Ausztriához tartozóként kezelte.¹⁶ Virágh Elek megjegyezte, hogy ezt követően a kismartoniak hamar megszokták új urukat, akitől kérték kiváltságaik megerősítését, de ő csak a Kanizsaiak kiváltságlevelét erősítette meg, a magyar királyok által adottakat nem.¹⁷

A továbbzálogosítások kapcsán Bariska István részletesen kitért arra, hogy az Eitzinger honosítása nélkül – magyar jog szerint – már jogszerűtlen volt. Ezt azért volt fontos megvizsgálnia, mert 1451-ben Albert a magyar jog figyelembevételével adta el Kismartont a bátyjának, ebből pedig Bariska (akárcsak korábban Virágh) helyesen arra mutatott rá, hogy az uradalom ekkor még biztos nem kerülhetett Ausztria fennhatósága alá.¹⁸ Az osztrák szerzők közül – már 1926-ban – Johann Graf jutott hasonló következtetésre.¹⁹

Abban a kérdésben, hogy Habsburg Frigyes mikor szerezte meg a kismartoni uradalmat, két évszámot szoktak emlegetni, 1451-et és 1453-at.²⁰ Tulajdonképp ebben nincs ellentmondás, ugyanis két lépésben történt a birtok átvétele. Előbb Albert hercegtől vásárolta meg 50 ezer forintért, majd élve az Eitzinger javára szóló zálogszerződésben említett visszaváltási joggal, amelyet immár Albert helyett

¹⁴ KROYER: Herrschaft Eisenstadt 24., 28.

¹⁵ VIRÁGH: A fraknoi 14.; GRAF: Grenzgebiete 49.; AULL: Eisenstadt 10.; KROYER: Herrschaft Eisenstadt 22.; HOMMA: Burgenlands 27.; PRICKLER: Burgen 38.; BARISKA: III. Frigyes gyámsági 1178. Korábban készült, de szintén 2007-ben megjelentetett monográfiájában még csak Ulrichot említette. BARISKA: A Szent Koronáért 33.

¹⁶ AULL: Eisenstadt 10–11.

¹⁷ VIRÁGH: A fraknoi 14.

¹⁸ BARISKA: A Szent Koronáért 32–33.; BARISKA: III. Frigyes gyámsági 1176–1178.; VIRÁGH: A fraknoi 14–15.

¹⁹ GRAF: Grenzgebiete 49–50.

²⁰ GRAF: Grenzgebiete 49–50.; KROYER: Herrschaft Eisenstadt 29.; HOMMA: Burgenlands 27.; PRICKLER: Burgen 38.; PRICKLER: Eisenstadt im Überblick 20. Velük szemben Virágh csak az 1451. évi adásvételt említette. VIRÁGH: A fraknoi 14.

ő gyakorolhatott, 1453-ban visszaváltotta Kismartont Konrad Eitzingertől.²¹ Mivel Aull szerint 1445-ben Ulrich Eitzinger vált Kismarton zálogbirtokosává, magyarázatra szorult, hogyan került az uradalom Konradhoz. Ő és más szerzők is úgy gondolták, hogy fivérek voltak, ezt azonban a családtörténeti irodalom nem támasztja alá.²²

Johann Siebenhirter császári konyhamester (*Küchenmeister*) kismartoni zálogbirtokosságának kezdetei szintén ellentmondásosak a szakirodalomban. Több szerző szerint 1463-tól volt zálogbirtokos.²³ Ezt az évszámot Josef Rittsteuer és Bariska István is elfogadta, azonban hozzátették, hogy várkapitányként már korábban, 1460-tól adatolható.²⁴ Virágh, aki Siebenhirtert úgy jellemezte, mint az elsőt a későbbi zálogbirtokosok közül, „aki mit sem adván mások ősi jogaira, minden nemű jövedelmet maga igyekezett besöpörni”, óvatosan csak annyit közölt, hogy 1463-ban már ő volt a zálogbirtokos, azonban birtokszerzésének feltételei ismeretlenek, Paul-Joachim Heinig pedig az 1460–1464 közti időintervallumba helyezte a kismartoni és fraknói kapitányság megszerzését.²⁵

A szakirodalom tanulmányozása során érdekes tapasztalat volt látni, hogy Virágh Elek és Johann Graf hipotézisei több ponton eltérnek, annak ellenére, hogy ezek az általam most vizsgált legkorábban készült szakmunkák helyesebbnek bizonyultak a később publikáltaknál. Ennek oka minden bizonnyal részben abban keresendő, hogy a későbbi szakirodalom csak hellyel-közzel ismerte őket, de még ha használták is, megfigyelhető, hogy néha úgy siklottak félre a bennük megfogalmazott eltérések mellett, hogy meg sem próbálták cáfolni azokat.²⁶ Graf forráskezelését illetően mindenképp pozitívum, hogy az első Eitzinger-zálogbirtokos kilétét úgy tudta helyesen megállapítani, hogy nem feltételezhetjük, hogy csupán Virágh állítását vette át, hiszen az irodalomjegyzék alapján nem ismerte, vagy legalábbis nem használta a magyar szerző munkáját.²⁷

²¹ BARISKA: A Szent Koronáért 32–33. Az összegre: AULL: Eisenstadt 10.

²² AULL: Eisenstadt 10.; KROYER: Herrschaft Eisenstadt 29.; BARISKA: A Szent Koronáért 33. Utóbbi szerint 1451-től volt Konradé Kismarton. Az osztrák genealógiai kutatás egyik alapművét jegyző Franz Karl Wißgrill, valamint az Ulrich Eitzinger életét feldolgozó Waltraute Lorenz nem tud Konrad nevű testvéréről. WISSGRILL: Schaulplatz II. 380.; LORENZ: Ulrich von Eyczing 1. A későbbi kutatás ezt csupán annyiban módosította, hogy távoli rokonságot feltételez Ulrich és Konrad között, de Konrad esetében is csak két fivért, Benediktet és Wilhelmet említettek. HEINIG: Kaiser Friedrich III. 264–265.

²³ AULL: Eisenstadt 11.; HOMMA: Burgenlands 27.; PRICKLER: Eisenstadt im Überblick 20.

²⁴ A kismartoni kapitányság kezdetét az általam vizsgált szakirodalomban először Walther Latzke helyezte 1460-ra. LATZKE: Die Klosterarchive 587.; Latzke adatát Kroyer, utóbbitól pedig Borsa Gedeon vette át. KROYER: Herrschaft Eisenstadt 29.; BORSA: Két Peraudi-féle 282. Rittsteuer a kapitányságot illetően szintén Latzkéra hivatkozott, August Ernst Rittsteuerra, Bariska István pedig Ernstre, így szépen felállítható az információ útvonala. RITTSTEUER: Eisenstadt 68.; ALB II. 110. (A vonatkozó rész August Ernst munkája.); BARISKA: A Szent Koronáért 32–33., 39.; BARISKA: III. Frigyes gyámsági 1176–1178.

²⁵ VIRÁGH: A fraknói 16.; HEINIG: Kaiser Friedrich III. 144.

²⁶ Aull és Kroyer ismerte Virágh munkáját, amit Pricklerről is feltételezhetünk, bár ő nem említette. Graf kéziratára Bariska István hivatkozott.

Saját kutatásaim során úgy próbáltam meg feloldani a fenti ellentéteket, hogy igyekeztem minden szakirodalmi megállapítást összevetni a források tanúbizonyságával. A legkorábbi általam ismert oklevél, amely arra utal, hogy a vár Habsburg-kézen volt, 1445. szeptember 14-én kelt, ugyanis ebben Johann Neidegger von Rastenberget nevezték kismartoni kapitánynak.²⁸ Egészen biztos, hogy 1445. szeptember 17-én VI. Albert nem Ulrich Eitzingernek, hanem Konradnak zálogosította el Kismartont, mégpedig élete tartamára. A hercegnek a zálogszerződés szerint csak Konrad halála után lett volna lehetősége az uradalom visszaváltására a 4500 forintos zálogösszeg, azon felül pedig a Konrad által a várkastély jó karban tartása érdekében az uradalomba fektetett, legfeljebb 500 forintnyi építési költség (*Baugeld*) visszafizetéséért cserébe. Addig is utódai Kismarton birtokában maradhatnak.²⁹ Ebben a kérdésben tehát Johann Grafnak volt igaza. Ami Ulrich Eitzingert illeti, ő Fraknót és Kaboldot szerette volna megvásárolni 1451-ben Albert hercegtől, de Frigyes közbelépett és maga szerezte meg a két uradalmat.³⁰

Konrad zálogbirtoklása ezt követően zavartalan volt, mivel az 1447. évi radkersburgi fegyverszüneti egyezmény Albert kezében hagyta az uradalmat, jöllehet ugyanazon év október 1-én a herceg úgy erősítette meg a város privilégiumait, hogy nem említette meg az oklevélben Konradot.³¹ Ennek oka kettejük birtokjogának különbözősége volt. Amikor a fegyverszüneti egyezmény elszakította Kismartont korábbi földesuraitól, a Kanizsaiaktól és elismerte a herceg birtokjogát, a kismartoniak számára bizonytalanná vált, hogy tiszteletben tartják-e korábbi kiváltságait, ezért sürgősen meg szerették volna azt erősíttetni. Erre azonban Eitzingernek – hiába volt *de facto* Kismarton birtokában –, nem volt joga, hiszen a zálogbirtoklás, még ha olyan feltételekkel is kötik meg, amelyek csaknem lehetetlenné teszik a megszüntetését, csupán ideiglenes használati joggal ruházta fel a zálogbirtokost, és általában az ilyen szerződések azt sem tették lehetővé, hogy módosítson a földesúr és az alattvalók közti kondíciókon. Erre csak a földesúrnak volt joga, ezért adta ki a megerősítő oklevelet Albert. Virágh Elek megjegyezte,

²⁷ GRAF: Grenzgebiete V–VI.

²⁸ MNL OL DL 89254. 30–31. p. (18. kép).

²⁹ WStLA Hauptarchiv. Urkunden 3544b fol. 1rv. (<https://www.monasterium.net/mom/AT-WStLA/HAUrk/3544b/charter>. A letöltés dátuma: 2021. szept. 15.). Másik példánya (szintén korabeli másolat): WStLA Hauptarchiv. Urkunden 3544d (<https://www.monasterium.net/mom/AT-WStLA/HAUrk/3544d/charter>. A letöltés dátuma: 2021. szept. 15.). Konrad Eitzinger október 10-én kelt reverzálisát lásd TELEKI X. 171–172. Az oklevelet német nyelvű regeszta formájában Joseph Chmel is kiadta: CHMEL: Reg. 1838. Nr. 1966. Teleki alapján VI. Albert monográfiája, Konstantin Langmaier már Konradot nevezte meg kedvezményezettként. LANGMAIER: Erzherzog Albrecht VI. 145.

³⁰ LORENZ: Ulrich von Eyczing 61–62. Ulrich Eitzinger kijátszásáról beszámol Piccolomini. Hist. Aust. 104–105.

³¹ ÖStA AVA-FHKA AHK NöHA E-29/A, fol. 22. Eredetije: BLA AFE A/I-8., azonban ezt az oklevelet, annak rossz állapota miatt nem tudtam tanulmányozni. Utóbbira hivatkozott LANGMAIER: Erzherzog Albrecht VI. 188. 626. j. 1451 elején Konrad bővítette magyarországi birtokait egy fertőféhéregyházi szabad telek (*freien Hof*), hat jobbágytelek, két mészárszék és egy szőlő megvásárlásával. QGSW Abt. II. Bd. 2. 328. Nr. 3424., Uo. 329. Nr. 3426.

hogy a herceg csak a Kanizsaiak által adott kiváltságokat erősítette meg, a magyar királyok által garantáltakat nem.³² Ebben nem feltétlenül kell arra gondolni, hogy az utóbbiakra nem kívánt tekintettel lenni, egyszerűen csak nem volt joga hozzá, hiszen a radkersburgi fegyverszüneti szerződés nem adott neki uralkodói jogokat a terület felett, márpedig a magyar király oklevelét csak a kismartoni uradalom szuverén uraként erősíthette volna meg, magyar adók alóli felmentést pedig csak magyar királyként adhatott volna. Amikor 1451. augusztus 25-én a herceg eladta a kismartoni uradalmat a bátyjának, említést tett arról, hogy azt ki kell váltani Eitzingertől.³³ Ez nem történt meg azonnal, sőt, V. László gyámi hatalom alól való kiszabadulása után ő is bejelentkezett, hogy magyar királyként szeretné visszaváltani az uradalmat. A III. Frigyes és a magyar és osztrák rendek között 1453. március 26-án kelt megállapodás szerint még mindig Eitzinger zálogbirtokában volt Kismarton, a visszaváltás módját pedig VI. Albert döntésére bízták.³⁴ Valamivel korábban, 1453. január 25-én kelt az a császári oklevél, amely megerősítette a kismartoniak kiváltságait, ebben is megnevezték Eitzingert mint zálogbirtokost.³⁵ Az év őszére azonban megromlott kettejük viszonya, III. Frigyes hűtlenséggel vádolta meg Eitzingert és fegyveres segítséget kért a soproniaktól, hogy elfoglalhassa Kismartont.³⁶ Két nappal később, november 8-án Konrad meg egyezésre kényszerült, vállalta, hogy másnap visszaadja a várat és tartozékait a császárnak, cserébe a záloglevelében szereplő összegért, illetve az építkezésekért cserébe biztosított életjáradékért. Ennek megfelelően Eitzinger már aznap érvénytelenítette a záloglevelet. November 24-én azonban egy fogalmazványként fennmaradt folyamodvány szerint arról panaszkodott, hogy jogos követeléseit nem teljesítették.³⁷ 1456-ban valószínűsíthetően császárhű kapitányok kezelték az uradalmat, amikor is Frigyes intézkedett a rossz állapotban lévő városfalak kijavításáról.³⁸ 1458 tavaszán két várnagyot/tisztartót (*Pfleger*) adatolhatunk, Gregor Gileist és Georg Manfriedert.³⁹

A Kismarton történetében ezután következő, majd háromévtizedes korszak meghatározó személyisége, Johann Siebenhirter császári konyhamester helybéli tisztségviselésének kezdete nem állapítható meg egyértelműen. Legkorábbi ismert kismartoni keltezésű levele 1459. július 8-án íródott, ám ebben még nem nevezte magát kismartoni

³² VIRÁGH: A fraknoi 14.

³³ CHMEL: Reg. 1838. Nr. 2715. Teljes szövegében közli: TELEKI X. 312–314. Két nappal később kelt, hasonló tartalmú oklevél: CHMEL: Reg. 1838. Nr. 2717.

³⁴ CHMEL: Mat. II. 46–47.; CSERMELYI: Idegen származású 26.

³⁵ BLA AFE A/I-9a. Az oklevél fotójához való hozzáférést köszönöm Weisz Boglárkának, a „Lendület” Középkori Magyar Gazdaságtörténet Kutatócsoport vezetőjének és Péterfi Bencének.

³⁶ HO IV. 374.

³⁷ QGSW Abt. II. Bd. 2. 355–356. Nr. 3544–3545. Konrad nem sokkal később elhunyt, 1454. július 23-án már néhaiként említették. QGSW Abt. II. Bd. 2. 363. Nr. 3578.

³⁸ HÁZI I/4. 81.; GRAF: Grenzgebiete 50.

³⁹ HÁZI I/4. 281.

kapitánynak.⁴⁰ 1460-ban már minden bizonnyal ő állt az uradalom élén, ugyanis közbenjárt egy – az uradalomhoz tartozó – feketevárosi (Purbach) polgár érdekében a soproni tanácsnál, azonban még mindig nem nevezte magát sem várnagynak, sem kapitánynak.⁴¹ Azonban akkor, ha megnézzük a többi, Sopron városához írt levelét, kitűnik, hogy aláírásában csak a legelőkelőbb – konyhamesteri – tisztségét tüntette fel, így fraknói várnagyságával (*Pfleger*) sem saját kiadványából, hanem egy 1466. évi császári parancslevélből értesülünk, holott 1464 óta Siebenhirter állt Fraknó élén.⁴² Még azt sem zárhatjuk ki, hogy az 1458 tavaszán feltűnt Gregor Gileis már Siebenhirter nevében látta el feladatát, ugyanis 1463-ból ismert, hogy a konyhamesternek volt ilyen nevű szolgája.⁴³ Ennek fényében igencsak kérdésessé válik, hogy mennyire fogadhatjuk el a hipotézist, miszerint Wolfgang Holzer bécsi polgármester megkaphatta volna Kismartont. Mivel Holzert a nyílt árulást követően VI. Albert napokon belül kivégeztette, ezért valójában esélye sem nyílt arra, hogy a Habsburgok közti belháború lezárását követően benyújthassa igényét Kismartonra.⁴⁴ Szintén a nehezen ellenőrizhető szakirodalmi állítások közé tartozik, miszerint a császár 1452. évi római útja során tárgyalásokat folytatott V. Miklós pápával a város egyházi ügyeiről.⁴⁵ Siebenhirter 1469-ben elkísérte III. Frigyes második római útjára, ennek során szentelték fel a császár által létrehozott és a pápa által megerősített Szent György Lovagrend első nagymesterévé. A rendet a belső-ausztriai tartományok oszmánok elleni védelmének erősítésére hozta létre az uralkodó. Kismarton uraként Siebenhirter hosszú viszályba bonyolódott a területen illetékes győri megyéspüspökkel a tizedek miatt, akivel végül 1478-ban tudott megegyezni.⁴⁶ A nagymester egészen 1488-ig Kismarton birtokában maradhatott, amikor Mátyás király visszaszerezte tőle.⁴⁷

⁴⁰ HÁZI I/4. 366.; RITTSTEUER: Eisenstadt 68.

⁴¹ HÁZI I/5. 22–23. Más álláspont szerint 1460-ban nyerte el Kismarton és Fraknó parancsnokságát. LATZKE: Die Klosterarchive 587.; KROYER: Herrschaft Eisenstadt 29.; BORSA: Két Peraudi-féle 282.

⁴² HÁZI I/5. 237. Vö. uo. 94. Fraknói kapitányságának kezdetét is nehéz pontosan meghatározni, ugyanis elődjétől, Wilhelm Westvalltól két levél ismert, az első fraknói kapitányként adta ki (1463. szeptember 15. – uo. 81.), a másodikat várnagyként (1464. április 23. – uo. 115.), Siebenhirter pedig a két időpont között, 1463. október 7-én már keltezett Fraknóból. Uo. 141–142.

⁴³ HÁZI I/5. 83.

⁴⁴ Otto Aull szerint 1463-ban III. Frigyes azt tervezte, hogy a VI. Albert oldaláról az övére átállt bécsi polgármestert fogja Kismarton átadásával megjutalmazni, de végül inkább hűséges konyhamesterének (*Küchenmeister*), Johann Siebenhirternek zálogosította el az uradalmat, akire pár év múlva a szomszédos fraknói uradalmat is rábízta. AULL: Eisenstadt 11. Holzer hűtlenségére és kivégzésére részletesen lásd SCHALK: Aus der Zeit 335–368., újabban LANGMAIER: Erzherzog Albrecht VI. 601–610.

⁴⁵ AULL: Eisenstadt 11. Aull egy Stessel József által közölt oklevélkivonatra hivatkozott. STESEL: Négy okmány 801. A vonatkozó oklevelet, amely a publikálás idejében a kismartoni plébánia levéltárában volt, még nem volt alkalmam ellenőrizni, azonban az 1451. március 22-i keltezés nem arra utal, hogy összefüggésben lenne Frigyes római útjával. Vö.: HEINIG: Kaiser Friedrich III. 1360–1362.

⁴⁶ AULL: Eisenstadt 10–12. Siebenhirter kinevezése nagymesterré: RITTSTEUER: Eisenstadt 67. Életéről bővebben: HEINIG: Kaiser Friedrich III. 142–144., STUBENVOLL: Aus dem Leben 495–510.; BORSA: Két Peraudi-féle 282–284.; LATZKE: Die Klosterarchive 586–587., 590., 600–603.

⁴⁷ VIRÁGH: A fraknói 17.; PRICKLER: Eisenstadt im Überblick 21. Graf tévesen 1489-et jelölte meg mint Siebenhirter zálogbirtokosságának végét. GRAF: Grenzgebiete 51.

Végül még egy kérdésre ki kell térnünk, ez pedig Kismarton 1463 utáni jogi státuszára vonatkozik. Ehhez egészen Albert király haláláig (1439) kell visszatekintnünk. A váratlanul, bizonytalan külpolitikai helyzetben elhunyt uralkodó utódként 1440-ben az utószülött fiúörökös, Habsburg Lászlót és a lengyel Jagelló Ulászlót is megkoronázták, de egyikük sem volt képes az ország teljes területét ellenőrzése alá vonni, 1444-ben a várnai csatában elesett I. Ulászló, így hívei 1445-ben elismerték azt az V. Lászlót uralkodójuknak, akinek a koronázását 1440-ben érvénytelennek nyilvánították.⁴⁸ Azonban László még kiskorú volt és egészen 1452-ig rokona, III. Frigyes gyámsága alatt állt, aki ezt a jogkört arra használta, hogy gyámfia nevében beavatkozzon a magyar területeken zajló küzdelmekbe, elsősorban azokba, amelyek zálogbirtokát, Sopront érintették. Sopron védelme érdekében Frigyes 1445-ben személyesen vonult hadba és hadjárata során Szalónaktól Szarvókőig számos várat foglalt el, VI. Albert pedig ezzel párhuzamosan vette birtokba zálogjogon a fraknoi grófi család három határmenti várát, Fraknót, Kaboldot és Lánzsért. Mivel ezek a foglalások nem két ország szabályos háborúja révén keletkeztek, ezért az 1447. évi radkersburgi fegyverszüneti egyezmény úgy hagyta jóvá a *status quo* és a Habsburg-fivérek birtokszerzéseit, hogy nem szakította el az érintett uradalmakat Magyarországtól. Hasonlóképp járt el az 1463. évi bécsújhelyi–soproni békeszerződés is. A problémát az jelenti számunkra, hogy az érintett uradalmak különböző jogcímenek kerültek Habsburg-kézre, miként arról már az 1447. évi egyezség is szól: zálog révén, fegyverrel történt foglalással vagy egyéb jogcímen.⁴⁹ Az 1463. évi vagy az 1491. évi szerződésben már nincs kimondva ez a különbségtétel, emiatt pedig már a 16. században adatolható, hogy az osztrák és magyar fél eltérően értelmezte a birtokok hovatartozását, jogi státuszát.⁵⁰ Az osztrák történettudomány képviselői közül többen (például August Ernst és Elisabeth Gmoser) rámutattak az egyértelműség hiányára, a felmerülő kérdések magyarázatára pedig eltérő elméletek születtek. Egyesek szerint az érintett uradalmak Ausztriához kerültek, mások szerint Ausztria zálogbirtokába, megint mások szerint III. Frigyes és utódainak zálogbirtokába, akiket ez esetben úgy kell tekinteni, mint magyar nemeseket, illetve az is népszerű elméletnek bizonyult, hogy az 1463. évi békében szereplő uradalmak a Szent Korona visszaadásáért cserébe átadott zálogbirtokoknak tekintendők.⁵¹ A magam részéről az *argumentum ex silentio* elvét alkalmazva arra a következtetésre jutottam, hogy Fraknó és Kabold

⁴⁸ Az eseményekre részletesen: PÁLOSFAI: Koronázástól koronázásig 129–143.

⁴⁹ Ezeket a jogcímeket Langmaier is felsorolta monográfiájában a radkersburgi fegyverszünet tárgyalásánál. LANGMAIER: Erzherzog Albrecht VI. 189. Elisabeth Gmoser is megjegyezte, hogy a radkersburgi fegyverszünetben sokkal egyértelműbben fogalmazták meg az illető uradalmak „államjogi hovatartozását”, mint 16 évvel később a bécsújhelyi–soproni békében. GMSER: Herrschaft Güns 70.

⁵⁰ Kabold hovatartozásának kérdése az 1510-es években: CSERMELYI: Idegen származású 100.

⁵¹ Erről bővebben: CSERMELYI: Idegen származású 21. 77. j.

kivételével⁵² azok nem tekinthetőek zálogbirtoknak, legalábbis az 1463. évi szerződés megszövegezői még nem tekintették őket annak. Azon elképzelések, miszerint egytől egyig zálogbirtokokról lenne szó, forrásszinten a 15. század utolsó évtizedében, de inkább a 16. század elején jelentek meg.⁵³ A kérdés bizonyultsága, a hiányos forrásanyag és a szakirodalomban felbukkanó eltérő állítások újra és újra megkövetelik, hogy amint egy újdonságértékkel bíró 15. századi forrás kerül elő, próbára tegyük hipotézisünket.

A jegyzőkönyv

Milyen új forrásról van szó? 1468-ban Csupor Demeter győri püspök az egyházi tizedek megfizetésének elmulasztása miatt pert indított Kismarton városa ellen, amely egészen 1478-ig folytatódott és harmadfokon a pápai kúriáig jutott. A jogi eljárás utolsó fázisában, 1478. április 7. és 13. között 35 tanú részletes tanúvallomását rögzítették közjegyzők előtt. Az erről szóló jegyzőkönyv szerencsére fennmaradt, napjainkban a *Burgenländisches Landesarchiv* őrzi.⁵⁴ A feltett kérdések nem csupán a tizedfizetésre vonatkoztak. A vizsgálóbiztosok ezen kívül rákérdeztek, mit tud az illető arról, hogy Kismarton Magyarországhoz tartozik-e, de arra is, hogy a császár milyen jogcímen kormányozza az uradalmat. Ezeknek a kérdéseknek a célja az volt, hogy rekonstruálják annak az időszaknak a tizedfizetési szokásait, amikor még nem voltak nézeteltérések, vagyis egészen az 1440-es évekig visszanyúltak a vizsgáldások. Tekintve, hogy 1478-ban még számos szemtanú élt, akik nem csupán mások elbeszéléséből ismerhették a vár és az uradalom Habsburg-kézre kerülésének körülményeit, ezért joggal remélhető, hogy a tanúvallomások feldolgozása révén a címben megjelölt mindkét téma vizsgálatában előrelépéseket tehetünk.⁵⁵

⁵² Mivel az 1463. évi békeszerződés konkrétan csak annak a két uradalomnak, Fraknónak és Kaboldnak az esetében szabályozta a visszaváltási jogot, amelyekről tudjuk, hogy az 1440-es évek derekán békés úton, zálogszerződéssel kerültek VI. Albert kezére, a többiek, például Kismarton esetében nem említi, hogy hogyan és főleg mennyi pénzért kellene a magyar királynak „visszaváltani”.

⁵³ A tézist részletesebben is kifejtettem: CSERMELYI: Határon innen 13–30.; ill. CSERMELYI: Idegen szár-mazású 11–37.

⁵⁴ BLA AFE A/II. 36. 2007 tavaszán Bariska István, Dominkovits Péter és Tilcsik György a Győri Egyházmegyei Levéltár munkatársai figyelmébe ajánlották ezt a jegyzőkönyvet. 2007 októberében az NKA hungarikagyűjtést támogató pályázata segítségével fényképmások készültek, amelyek a Győri Egyházmegyei Levéltárban találhatóak és kutathatók. Köszönöm Vajk Ádámnak és Nemes Gábornak, hogy rendelkezésemre bocsátották a felvételeket. A tartományi levéltár anyagáról újabban megjelent magyar nyelvű fondjegyzék: BARISKA – DOMINKOVITS – TILCSIK: A Burgenlandban található 27–118. A kismartoni városi levéltár jegyzéke (Inventar des Archives der Freistadt Eisenstadt), online elérhető: https://www.burgenland.at/fileadmin/user_upload/Downloads/Kultur/BLA_u_BLB/AIIIA-6_StA_Eisenstadt_v2.pdf (A letöltés dátuma: 2021. szept. 5.). A középkori városi kiváltságlevelek kivonatait közölte STESEL: A kismartoni 204–205.

⁵⁵ A jegyzőkönyv és az egész tizedper feldolgozásának korábban egyetlen, meglehetősen rövid terjedelmű kísérlete történt meg Josef Rittsteuernek köszönhetően. RITTSTEUER: Zehentstreit 30–35. A tizedperrel rajta kívül még Virágh Elek foglalkozott, ő azonban a jegyzőkönyvre nem hivatkozott, csak a bécsi közös pénzügyi levéltár (ma Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv) anyagára. VIRÁGH: A fraknói 16–17.

A tanúk

név	státusz/származás	életkor (év)
Waltperger, Georgius	brucki polgár, apja részéről stájer származású, de Magyarországon született	≈ 55
Herrant, Udalricus	aui bíró, ausztriai születésű	≈ 60
Rettenrock, Udalricus	aui lakos	≈ 40
Guntheri, Steffanus	brucki oltáros pap, győri egyházmegyes pap	≈ 80
Bulgendorff, Leopoldus de	Bruck város kapitánya	≈ 70
Halbschaff, Michael	brucki polgár	≈ 55
Köstell, Leonard	brucki polgár, széleskúti (fraknoi uradalom) születésű	≥ 55
Vultendorff, Quirinus de	pettaui egyházmegyes	> 60
Krembnitzer, Nicolaus	brucki polgár, magyarországi származású	≈ 60
Migerl, Erhardus	nezsideri polgár	≈ 80
Kaufman, Georgius	brucki lakos, magyarországi származású	≈ 73
Praitschoph, Petrus	sásónyi lakos, ausztriai származású	≥ 90
Preylinger, Cristamus	sásónyi lakos, magyarországi származású	80
Schneittenpeck, Wolfgangus	ausztriai fegyvernök	≈ 70
Vierer, Andreas	sásónyi lakos, magyarországi származású	60
Awtam, Laurentius	nyulasi lakos, ausztriai származású	≥ 90
Strobel, Georgius	nyulasi lakos, sásónyi születésű	≈ 80
Slapawin, Georgius	esperes, Sopron város plébánosa	≈ 48
Perusch, Johannes	soproni oltáros pap, magyarországi származású	≈ 70
Sauer, Martinus	soproni oltáros pap, boroszlói egyházmegyes pap	≈ 50
Reich, Nicolaus	Deutsch Brodersdorf-i, német származású, pettaui egyházmegyes világi	≈ 80
Fritsch, Jacobus	<i>de Pottisdorf</i> , magyarországi származású	≈ 60
Dusenrigel, Thomas	<i>de Pottisdorf</i> , győri egyházmegyes világi	≈ 70
Weickh, Steffanus	<i>de Hainburga</i> , bécsújhelyi oltáros pap, pettaui egyházmegyes pap	≈ 54
Zeller, Udalricus	bécsújhelyi polgár, stájer származású	≈ 80
Hoph, Henricus	orvosdoktor, bécsújhelyi polgár, a würzburgi egyházmegyből származik	n. a.
Wildecker, Nicolaus	szarvkői prefektus, ausztriai fegyvernök	≈ 40
Rorbeck, Wolfgangus	bécsújhelyi polgár, ausztriai származású	48
Rembuetter, Jacobus	pottendorfi nemes, bajor származású	≈ 47

név	státusz/származás	életkor (év)
Part, Johannes	pottendorfi, pettaui egyházmegyes világi	70
Herib, Cristofferus	soproni polgár, soproni születésű	≈ 45
Packenstain, Conradus	soproni polgár, würzburgi születésű	37-38
Schochtel, Casparus	soproni polgár, magyarországi származású, győri egyházmegyes világi	60
Zawkan, Philippus	soproni polgár, soproni születésű	≈ 60
Reyser, Behardus	kaboldi nemes, győri egyházmegyes világi	80

A neveken végigtekintve első látásra is feltűnik, hogy a perben álló felek közvetlen környezetéből egy embert sem találunk, azaz nincsenek közöttük a fraknói és a kismartoni uradalom alattvalói, akiket könnyen lehetett volna azzal vádolni, hogy elfogultak Siebenhirter vagy Kismarton városa irányába. Arra tehát a tanúnévsor – előzetes várakozásainkkal ellentétben – nem alkalmas, hogy elmondja, mit őriztek meg a kismartoniak emlékezetükben a város Habsburg-kézre kerüléséről. Felvetődhet persze, hogy az eltelt idő hossza miatt egész egyszerűen nem találtak megfelelő tanút a városban, ám ezt valószínűtlenné teszi, hogy több negyvenes éveit töltő személyt is kikérdeztek, a legfiatalabb tanú pedig a 37 vagy 38 éves Konrad Packenstein soproni polgár volt.⁵⁶ Képtelenségnek kell tartanunk, hogy a két Siebenhirter-zálogban lévő uradalomban ne találtak volna legalább ilyen korú embereket, ha számításba jöhettek volna tanúként, már csak azért is, mert – mint fentebb említettük – a tanúkat a kismartoniak kérésére hallgatták ki. A városvezetés minden bizonnyal azért nem hívatott be senkit az uradalom korabeli lakói közül, amit fentebb említettünk, vagyis törekedtek pártatlan tanúk kiállítására. Nem számított volna kizáró oknak, ha kismartoni polgárokat is behívtak volna, de a tanúkat megnevező peres félhez fűződő függelmi viszony miatt az ő vallomásuk kevesebbet nyomott volna a latban, mint egy, az uradalomtól független jogállású tanúé.⁵⁷

Mindamellet nem kell attól tartani, hogy a vizsgálat során olyan személyeket hallgattak volna ki, akik nem lettek volna képesek megadni a választ a feltett kérdésekre. Ehhez először is megfelelő életkorra volt szükség, hiszen az 1440-es évek első felében történt eseményekre is vissza kellett emlékezni. Az életkor ugyan nem tartozott a korszakban a legpontosabban dokumentált személyes adatok közé, 28 esetben csak körülbelül tudták megadni, egy esetben pedig nem írtak életkort. Ennek alapján (a „körülbelül” kitételrel megadott életkort valós életkornak

⁵⁶ BLA AFE A/II. 36. fol. 114v.

⁵⁷ Ugyanezt az okot vélte felfedezni Erdélyi Gabriella is amögött, hogy a körmendi kolostorper 1518. évi tanúkihallgatására a földesúr, Erdődi Péter által megnevezett tanúknak csupán egyharmada volt körmendi vagy egykori körmendi lakos, annak ellenére, hogy a kérdéses esetben nyilván a legszűkebben értelmezett helyi lakosságnak lehettek a legpontosabb információi. ERDÉLYI: Kolostorper 94–95.

véve) a következő megállapítást tehetjük. A tanúk közül 16-an 60 év felettiek voltak, még két 90 évnél is idősebbnek mondott matuzsálem is volt köztük.⁵⁸ Tíz tanú 51 és 60 év közötti lehetett, a negyvenes korosztályt öten, esetleg hatan⁵⁹ képviselték és hárman lehettek 40 éves vagy annál fiatalabb korban. Feltételezve, hogy egy felnőtt ember saját emlékei kb. öt-hatéves koráig nyúlnak vissza, elméletileg még a legfiatalabb tanú, az 1440/1441-es születésű Konrad Packenstein is alkalmas tanúnak számíthatott volna, az már más kérdés, hogy a birtokosváltás politikai-jogi hátterének átlátására kisgyermekként még egyáltalán nem lehetett képes, már csak azért sem, mert nem Kismarton környékén született. Ebből a szempontból szerencsés, hogy a tanúk csaknem háromnegyede 50 év feletti volt.

Azonban az életkor sem mérvadó akkor, ha a tanúk nem rendelkeznek megfelelő ismeretekkel a kérdéssel kapcsolatban és kénytelenek voltak másodkézből szerzett információkra támaszkodni. A megkérdezettek neve mellett szereplő személyes, illetőségre vonatkozó adatok alapján megállapítható, hogy 1478-ban a kihallgatott személyek közül heten-heten Bruck an der Leitha-iak és soproniak, négyen bécsújhelyiek, hárman sásónyiak, ketten-ketten auiak, nyulasiak, *Pottisdorf*-iak⁶⁰ és pottendorfiak voltak, egy-egy személy pedig nezsideri, Deutsch Brodersdorf-i, szarvkői és kaboldi illetőségű. Ezekről mind elmondható, hogy Kismarton környéki települések. Az Ausztriában fekvő Bruck, Bécsújhely, Deutsch Brodersdorf és Pottendorf a korban szoros gazdasági-kereskedelmi kapcsolatot ápolta a nyugat-magyarországi területekkel, különös tekintettel a szőlőművelésre és bortermelésre.⁶¹ Arra a kérdésre már jóval bonyolultabb lenne válaszolni, hogy hány tanúnak lehetett személyes emléke az 1445 körüli eseményekről. Az biztosan tudható, hogy Martin Sauer a boroszlói egyházmegyéből került Sopronba, Heinrich Hoph bécsújhelyi orvos a würzburgi egyházmegye területén született, Packenstein Würzburgban, Jakab Rembütter pedig a bajor *natio*ba tartozónak mondta magát.⁶² Vannak persze olyan tanúk, akiknél kiderül, hogy van közelebbi kötődésük Kismarton vagy Fraknó uradalmához. Leonard Köstell bécsújhelyi polgár például a fraknói uradalomhoz tartozó Széleskúton született, a nyulasi Georg Strobel Sásónban, Christoph Herb soproni polgár pedig Sopronban, de összességében elmondhatjuk, hogy a legtöbb tanú esetében nem tudjuk, voltak-e személyes emlékei az 1445 körüli eseményekről.⁶³

⁵⁸ Ilyen idős tanúk esetében viszont már felmerül a gyanú, hogy a nagyobb szavahihetőség érdekében „öregítették” magukat. ERDÉLYI: Kolostorper 96.

⁵⁹ Heinrich Hoph életkora a többiekénél bizonytalanabb, ugyanis a jegyzőkönyv csak azt adja meg, hogy Kismarton III. Frigyes általi megszerzése idején mennyi idős lehetett. Hoph tanúvallomása több bizonytalansági tényezőt is rejt magában, mivel nem tudjuk, hogy 1451-re céloz-e ezzel, vagy a többiekhez hasonlóan az 1440-es évek közepére. BLA AFE A/II. 36. fol. 106r.

⁶⁰ Azonosítása bizonytalan, de valószínűleg a győri egyházmegye területén kell keresnünk. BLA AFE A/II. 36. fol. 101v.

⁶¹ ALB II. 217–218. (a vonatkozó rész Harald Prickler munkája); PRICKLER: Eisenstadt im Überblick 14–15.

⁶² BLA AFE A/II. 36. fol. 97r, 106r, 114v, 110r. A *natio* ebben a kontextusban nem azonos a nemzetiséggel, a német nevű Nikolaus Krembnitzer brucki polgár például a magyar *natio*ba tartozónak vallotta magát. BLA AFE A/II. 36. fol. 83r. A *natio* valójában a származási helyre utalt.

⁶³ BLA AFE A/II. 36. fol. 80v, 93r, 113r.

Ebből természetesen még nem következtethetünk a jólérsültség teljes hiányára, legfeljebb nagyobb hitelt adhatunk azoknak a vallomásoknak, amelyek „ellenőrizhető” tanúktól származtak. Jó néhány megkérdezettől azt is tudjuk, hogy a tanúkihallgatás idején regionális szinten komoly pozícióban volt: Leopold von Bulgendorf Bruck város, Nikolaus Wildecker pedig Szarvkő prefektusa volt,⁶⁴ Christoph Herb, Kaspar Schöttel és Philipp Zaukan a soproni városi tanács tagjai voltak, Ulrich Herrant Au falu bírása, Georg Slapan Sopron város plébánosa és a kerület esperese, Hoph pedig bécsújhelyi orvos.⁶⁵ A következő fejezetből látható az is, hogy sokszor a tanúvallomások szóhasználata és részletessége is segít abban, hogy eldöntsük, mennyire megbízható a tanú tudása és hosszú távú emlékezete.

A forrásérték szempontjából hangsúlyozni kell, hogy bizonyosak lehetünk abban, hogy a jegyzőkönyvben nem szerepel a tizedper során kihallgatott összes tanú tanúvallomása, csak azoké, akiket a mondott perszakaszban a kismartoniak kérésére hallgattak ki.⁶⁶ Ez már önmagában felveti a pártosság kérdését, jobban mondva abban a kétes helyzetben találjuk magunkat, hogy nem ismerjük a győri püspök és káptalan által kiállított tanú vallomásait. Emellett a tanúk által elmondottak többszörös áttétellel kerültek bele a jegyzőkönyvbe. Nem egy szóról szóra rögzített párbeszédet olvasunk a bíró és a tanúk között, hanem annak a leírását, egyes szám harmadik személyben, amit a tanú vallott, ráadásul nem azon a nyelven, amelyen a vallomások elhangzottak, hanem latinra fordítva. Ezeket a tényezőket gondosan mérlegelni kell, ha magát a tizedpert szeretnénk elemezni.⁶⁷ Szerencsére azonban jelen tanulmány tárgya a kismartoni uradalom Habsburg-kézre kerülése, illetve Magyarországhoz fűződő státusa, nem pedig annak a kérdésnek az eldöntése, hogy vajon a kismartoniak fizethették-e a tizedet német pénzben. Ha az utóbbi kérdésre szeretnénk választ kapni, akkor fel kell tételeznünk, hogy az ellenérdekelt fél által megnevezett tanúk rendelkezésre nem álló vallomásai esetleg mást tartalmaznak, mint a kismartoni tanács által kiállítottaké. Azonban az alább vizsgált kérdésre adott válaszokat elemezve rá kellett jönnünk, hogy a püspök és a káptalan által megnevezett tanúk nem állíthattak radikálisan mást. A Habsburg-kézre kerülés esetében azért nem, mert alternatív források igazolni látszanak a tanúk legtöbb állításának legalább közelítő pontosságát, a Ma-

⁶⁴ „prefectus castri Hornnstain” BLA AFE A/II. 36. fol. 107v. Stefan Weichh bécsújhelyi oltárjavadalmas pap és Wolfgang Rohrbeck bécsújhelyi polgár vallomása szerint Szarvkő várát a császár lerombolta: „nunc per dominum imperatorem destructum et demolitum” uo. fol. 103r. „castro Hornnstain, quod nunc destructum et demolitum est per dominum imperatorem” uo. fol. 109r. Ez arra utal, hogy Szarvkő váruadalma vár nélkül is létezett és egy *Pfleger* állt az élén. Ezt a kifejezést latin forrásokban fordíthatták *prefectus*nak.

⁶⁵ BLA AFE A/II. 36. fol. 78v, 107v, 74v, 94r, 106r. Herbre, Schöttelre és Zaukanra: HÁZI I/5. 365., 369. Herbet 1479-ben polgármesterré is megválasztották. Uo. 384–385. Slapanra lásd HÁZI: Sopron középkori 26–34.

⁶⁶ Igaz, ezt az utóbbi tényt egyértelműen csak az első tanúnál, Georg Walperger brucki polgárnál jelezték a közjegyzők. BLA AFE A/II. 36. fol. 73r.

⁶⁷ A tanúkihallgatásokról szóló források vizsgálatára vonatkozóan lásd ERDÉLYI: Kolostorper 61–126.

gyarországhoz fűződő viszony esetében pedig a tanúk összességében nem firtatják a győri püspök tizedjogát és többségük hallomásból vagy emlékezetből felidézte az uradalom magyar megyeszervezetéhez fűződő kapcsolatát is. Kis túlzással azt is állíthatjuk, hogy ezekkel a kérdésekkel nem hozták zavarba a kismartoni tanács által megnevezett tanúkat. A tized fizetési módjára vagy a császár által a tizedfizetés tárgyában kelt esetleges utasítások létrehozásával ellentétben ugyanis az általunk vizsgált kérdések megválaszolásakor nem kellett azon gondolkodniuk, hogy a válasz árthat-e a kismartoniak ügyének, nyugodtan lehettek őszinték.

Tanúvallomások Kismarton Habsburg-kézre kerüléséről és jogi státusáról

A jegyzőkönyvnek a tanulmányunk szempontjából legfontosabb kérdése arra vonatkozott, hogy mióta uralja III. Frigyes Kismartont és milyen jogon. Erre a kérdésre a tanúk nagyon nehezen emlékeztek vissza, 13-an kitérő választ adtak, de a többiek is sokszor pontatlanul feleltek. Akik rendelkeztek valamilyen értesüléssel, azok a III. Frigyes-féle időszakot jellemzően az események láncolatában helyzeték el, annak közvetlen előzményeiről, Albert herceg birtokszerzéséről is szót ejtettek. Mint fentebb utaltunk rá, 1445-ben kelt az a záloglevél, amelynek értelmében VI. Albert Konrad Eitzingernek adta a várat és tartozékait. Az elzálogosítást 1478 tavaszától, amikor a tanúvallomásokat felvették, 32–33 év választotta el. Egyedül a gyaníthatóan hainburgi származású bécsújhelyi oltárjavadalmas pap, Stefan Weickh volt képes ennyire pontosan megadni a választ, jöllehet az ő feleletéből hiányzott az Albert hercegre történő utalás.⁶⁸ Második legpontosabbnak a soproni Kaspar Schöttel bizonyult, aki 31 évet mondott.⁶⁹ A brucki Georg Kaufmann és a Deutsch-Brodersdorf-i Nikolaus Reich alaposan túlozva 1438 körülre tették VI. Albert birtokszerzését, talán össze-mosódhatott az emlékezetükben V. Albert herceg (magyar királyként I. Albert) magyarországi trónralépésével.⁷⁰ A másik végletet Quirin von Wulzendorf képviselte, aki az 1458 körüli évekre tette Frigyes birtokszerzését, igaz hozzátette, hogy Kismartont először Albert herceg szerezte meg.⁷¹ A többi felelet nagyjából az 1448 körüli (inkább azelőtti) évekre tette az uradalom Habsburg-kézre kerülését.

A tanúk hitelességét és egyben a jegyzőkönyv kérdésünk tárgyában való használhatóságát erősíti, hogy a 35 megkérdezett emberből 21-en vallották azt, hogy Frigyes császár előtt a testvére volt az uradalom birtokában. Ennek azért nagy a jelentősége, mert Albert Kismarton feletti uralma meglehetősen rövid volt, mindössze hat évig tartott, ráadásul a herceg 1463 óta nem volt az élők sorában. Mivel

⁶⁸ „Steffanus Weickh de Hainburga, presbiter Pataviensis diocesis, altaris in Nova Civitate” BLA AFE A/II. 36. fol. 103r.

⁶⁹ BLA AFE A/II. 36. fol. 116v.

⁷⁰ BLA AFE A/II. 36. fol. 85v, 99r.

⁷¹ BLA AFE A/II. 36. fol. 82r.

a megkérdezettek kétötöde nem említette Albert nevét, ezért feltételezzük, hogy a kérdés a császár birtokjogára és birtokba kerülésének körülményeire vonatkozott, azaz megválaszolható lett volna a herceg nevének említése nélkül. Azonban sokan tudták, hogy Frigyes az öccsétől szerezte meg az uradalmat, nem pedig a Kani-
zsaiktól, ezért arra a kérdésre is választ akartak adni, hogyan jutott VI. Albert Kismarton birtokába. A 21 tanú között persze voltak olyanok, akik nem saját emlékekből dolgoztak (az Au am Leithagebirge-ben lakó, kb. 40 éves Ulrich Rettenrock be is vallotta, hogy nem tudja, milyen címen birtokolja a császár a kismartoni uradalmat, de úgy hiszi, körülbelül 30 éve van a birtokában, minthogy úgy hallotta, hogy a hercegtől szerezte azt meg),⁷² ám az ilyesfajta extra információk pont azt jelzik, hogy a környékbeliek emlékezetében még 30 év után is megmaradt a herceg neve, amit, ha szóba került a kérdés, tovább tudtak adni a fiatalabbaknak is. Ez még azokból a tanúvallomásokból is látszik, ahol az ellenőrizhető adatok bizonyíthatóan téves kontextusba kerültek, mint a sásonyi születésű, ám 1478-ban Nyulason lakó körülbelül 80 éves Georg Strobel vagy épp Zaukan esetében, akik szerint a császár csak Albert herceg halála óta tartotta birtokában Kismartont.⁷³

Az Albert herceg nevét említő 21 tanú szerencsére arra is kitért, hogyan jutott a herceg Kismarton birtokába. Hatan elég „semlegesen” fogalmaztak (csupán az *obtineo* igét, illetve egyvalaki a *sub ditio* kifejezést használva), de a maradék 15 tanú egyértelműen azt állította, hogy Albert herceg fegyveres úton szerezte meg Kismartont. A legtöbbjük esetében ezt a *devinco* igével fejezte ki a jegyző, de valahol egyértelműbben fogalmazott, beleiktatva, hogy *vi et gladio*, illetve *potenter* történt az uradalom Habsburg-kézre kerülése.⁷⁴ Georg Slapan soproni plébános volt az egyetlen, aki felvetette a békés egyezés lehetőségét, de ő is bizonytalan volt benne.⁷⁵ Leopold Bulgendorf még azt is hozzátette, hogy a herceg a Kanizsa-
iaktól foglalta el a várat,⁷⁶ de ami még ennél is érdekesebb, a kb. 60 éves Ulrich Herrant vallomása, miszerint ő jelen volt a vár elfoglalásánál, ami szeptemberben történt, „jó harminc éve”.⁷⁷ Utóbbiban talán pontatlan volt, de a szeptember hónap mégis helytálló lehet. Egyrészt manapság is előfordul, például ajándékok esetében,

⁷² „Quot autem annis, respondit testis, quod credat circa XXX^a annos, quia audiverit a germano suo, qualiter dominus Adalbertus dux Austrie dudum defunctus eandem civitatem obtinuerit, ex qua autem causa aut quo titulo nunc dominus imperator possideat, dicit se nescire.” BLA AFE A/II. 36. fol. 76v.

⁷³ „dominus imperator post mortem dicti ducis Alberti presit et dominetur Ferree Civitati prefate” BLA AFE A/II. 36. fol. 93r; „Et nunc dominus imperator ultra XXX annos, ut credit, prefuit Ferree Civitati a morte domini Alberti ducis Austrie [...]” – uo. fol. 118r.

⁷⁴ Utóbbiakat lásd BLA AFE A/II. 36. fol. 80v, 101v.

⁷⁵ „Et sciat, quod olim Albertus dux Austrie ibidem habuit exercitum et eam obtinuit, an autem concordia vel gladio vel quot anni sint determinate, specificare non potuit”. BLA AFE A/II. 36. fol. 94v.

⁷⁶ „vi de manibus comitum in Sprintzenmarck”. BLA AFE A/II. 36. fol. 78v. A 70 éves pottendorfi Johann Part ezt még azzal egészíti ki, hogy Kanizsai Lászlótól. Uo. fol. 112r.

⁷⁷ „quod nunc sunt bene triginta anni, quod olim dominus Albertus dux, germanus domini imperatoris eandem obtinuerit et devicerit de mense Septembris, quia ipse testis fuerit presens” BLA AFE A/II. 36. fol. 75r.

hogy évek múlva is tudjuk, milyen alkalomból kaptuk, de az évszámot már nem lennénk képesek pontosan megmondani. Másrészt, mint fentebb szó volt róla, a legkorábbi oklevél, amely arra utal, hogy már nem a Kanizsaiak, hanem Albert herceg kezében volt Kismarton, szeptember 14-én kelt.

A tanúkihallgató kérdése arra is vonatkozott, hogy az uradalmat milyen jogcímen szerezte és tartotta birtokában III. Frigyes. Ennek megválaszolása már némi jogi műveltséget is feltételez, arról nem is beszélve, hogy bele kellett látni nem nyilvánosságnak szánt iratokba is. Nem csodálkozhatunk tehát, hogy egyik tanú sem tudott rá válaszolni. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a tanúvallomások teljesen használhatatlanok lennének. Egy másik kérdés ugyanis konkrétan arra kérdezett rá, hogy a tanúk jártak-e Kismartonban, illetve, hogy Magyarországhoz, azon belül pedig melyik megyéhez és tizedkerülethez tartozik az uradalom. Ennek megválaszolásához nem kellett különösebb jogi végzettség, a 35 tanúból 31 azt nyilatkozta, hogy Kismarton Magyarország határain belül fekszik. A négy másik tanú nem tudott a kérdésre válaszolni, köztük volt két magyarországi származású brucki polgár, Nikolaus Krembnitzner és Georg Kaufmann. Róluk feltételezhetjük, hogy távolabbról, Krembnitzner esetleg épp Körmöcbányáról települt Bruckba, jóval Kismarton Habsburg-kézre kerülése után, ezért lehettek hiányosak az ismereteik. Krembnitzernél ezt a sejtésünket alátámasztja, hogy arra a kérdésre sem tudott válaszolni, hogy mióta van császári kézben az uradalom. Kaufmann azonban megemlítette Albert herceg nevét, de a birtokszerzés módját nem jellemezte, az időpontot pedig tévesen adta meg (*nunc circa XL^{ta} annos vel citra*).⁷⁸ Szintén nem tudott a kérdésre válaszolni Wolfgang Schneittenpeck, akit ausztriai katonaként (*armiger ducatus Austrie*) jellemez a jegyzőkönyv. S bár úgy gondolnánk, hogy katonáskodó életmódja miatt csak nemrég óta élt a környéken, az számára is ismert volt, hogy Kismartont Albert herceg foglalta el, miként az is, hogy az korábban a Kanizsaiaké volt.⁷⁹ Ugyanez a helyzet állt fenn Lorenz Autam esetében is, aki szintén tudott a Kanizsaiakról és Kismarton elfoglalásáról, a hovatartozás kérdése viszont nem foglalkoztatta.⁸⁰

A megyéhez és a tizedkerülethez való tartozás ügyében jócskán eltértek a válaszok. A kézenfekvő választ, tehát, hogy Sopron megyéhez tartozik az uradalom, mindössze heten állították. Ulrich Zeller bécsújhelyi polgár szerint a *szarvkői comitatus*hoz tartozott.⁸¹ Johann Perusch, Heinrich Hoph és Wolfgang Rohrbeck valamiféle *specialis comitatus*t emlegettek, minden bizonnyal szintén a *szarvkői grófságra* utalva.⁸² Ezek a meghatározások azért figyelemreméltóak, mert noha 1445-ig

⁷⁸ BLA AFE A/II. 36. fol. 83^{rv}, 85^v. Krembnitzert azért hallgatták ki, mert egyike volt azoknak a brucki polgároknak, akiket feketevárosi birtokuk után tizedfizetésre köteleztek.

⁷⁹ BLA AFE A/II. 36. fol. 89^v.

⁸⁰ „Et sit infra metas regni Hungarie, de comitatibus vero et quis principalior locus sit, dixit testis se nescire, quia non curaverit.” BLA AFE A/II. 36. fol. 92^r.

⁸¹ BLA AFE A/II. 36. fol. 104^v. A *szarvkői grófság* Nikolaus Wildecker tanúvallomásának egy másik pontján is előkerül. Uo. fol. 108^r.

Kismartont is a Szarvkő grófjainak nevezett Kanizsaiak uralták, Kismarton a szakirodalom állítása szerint már ezt megelőzően elszakadt a szarvkői uradalomtól.⁸³ Weickh, Rohrbeck és Schochtel pedig azt felelték, hogy Kismarton egykor Szarvkő várához, illetve Kanizsai László, Imre és István birtokai közé tartozott.⁸⁴ Kilenc másik tanúnak rémlett még, hogy Kismarton is része volt a megyeszervezetnek, a többiek viszont nem tudtak választ adni a kérdésre. A tizedkerületre név szerint hat tanú tért ki, mindannyian azt vallották, hogy a sopronihoz tartozott.⁸⁵ Valószínűsíthetjük, hogy a megyére vonatkozó kérdésre adott válasz bizonytalansága annak köszönhető, hogy az 1463. évi béke eredményeképp a III. Frigyes fennhatósága alá helyezett uradalmak elszakadtak korábbi megyéiktől: a korábbi időszakkal ellentétben már nem ispánok álltak felettük, a kamara hasznát és más, világi jellegű adókat Mátyás király tisztviselői a továbbiakban nem szedhettek be, a békeszerződés csak az oszmánok elleni hadiadó (*passagium generale*) esetében tett kivételt, de azt is Frigyes beleegyezéséhez kötötte.⁸⁶

Összegzés

Tanulmányunk arra vállalkozott, hogy tisztázza, hogyan került Kismarton az 1440-es években Habsburg-kézre, illetve mi volt az ezt követő években a sorsa. Megállapítottuk, hogy a szakirodalom, habár az évszám tekintetében konszenzusos állásponton volt, a körülmények és a birtok további története esetében számos ellentmondás keringett, amelyeket most megpróbáltunk korabeli források alapján újra értékelni. A kismartoni tizedper jegyzőkönyve pedig, bár az események után egy emberöltővel készült, kellő forráskritika mellett alkalmasnak bizonyult arra, hogy egyértelművé váljon: a kismartoni uradalmat VI. Albert fegyveres erővel szerezte meg a Kanizsaiaktól, minden bizonnyal 1445 szeptemberének első felében. A tanúvallomások azt is megerősítik, hogy az 1463. évi béke azon rendelkezése, miszerint a III. Frigyes fennhatósága alá helyezett uradalmak attól függetlenül Magyarország részei maradtak, az 1470-es évek végén még köztudott volt, azonban felvetődik annak a lehetősége, hogy a megyeszervezettől már elszakadtak ezek a területek, ugyanis az uradalmak kormányzását a császár saját tisztviselőivel vagy zálogbirtokosok által, a magyar hatóságok nélkül végezte. A visszaemlékezésekben fellelhető nagyjából egységes képben a kisebb-nagyobb ellentmondások arra utalnak, hogy harminc év távlatából a „magyar világ” már sokak emlékezetében kezdett

⁸² BLA AFE A/II. 36. fol. 96r, 106v, 107v.

⁸³ KROYER: Herrschaft Eisenstadt 18., 22–23.; ALB II. 100. (A vonatkozó rész August Ernst munkája.)

⁸⁴ BLA AFE A/II. 36. fol. 103r, 109r, 116v.

⁸⁵ „Et fuit in Ferrea Civitate, et sit infra metas regni Hungarie et per se comitatus, et in cultello Soproniensi existat.” BLA AFE A/II. 36. fol. 82r. Hasonló válaszok még uo. 83v, 84v, 94v, 113r, 115r.

⁸⁶ NEHRING: Matthias Corvinus 203., 207., 210., 212–213. A *passagium generale* értelmezésére bővebben kitért BARISKA: III. Frigyes 87–88.

elhalványodni. Kismartoni polgároktól származó tanúvallomások hiányában (amelyet feltételezésünk szerint az indokolt, hogy a mezőváros tanácsa törekedett minél pártatlanabb tanúkat kiállítani) azonban nem tudhatjuk, hogy ez mennyire volt általános jelenség és hogyan fogadhatták 1488-ban Siebenhirter távozását és az uradalom – habár csak ideiglenes – visszatérését a magyar korona közvetlenebb fennhatósága alá. Egyvalami biztos, a Kanizsai család tagjainak emlékezetéből nem törlődött ki annak emléke, hogy Kismarton egykor hozzájuk tartozott, mert már 1486-ban tiltakoztak az uradalom Ulrich von Grafenecknek történt – akkor még életbe nem lépő, de jogigényt keletkeztető – eladományozása ellen.⁸⁷

FORRÁSOK

- BLA = Burgenländisches Landesarchiv
 AFE = Archiv der Freistadt Eisenstadt
 MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
 DL = Diplomatikai Levéltár
 ÖStA = Österreichisches Staatsarchiv
 AVA–FHKA AHK NÖHA = Allgemeine Verwaltungsarchiv–Finanz- und Hofkammerarchiv. Alte Hofkammer. Niederösterreichische Herrschaftsakten
 WStLA = Wiener Stadt- und Landesarchiv

⁸⁷ SO II. 548–549.

SZAKIRODALOM

- ALB II. = Allgemeine Landestopographie des Burgenlandes II. Der Verwaltungsbezirk Eisenstadt und Freistädte Eisenstadt und Rust. Eisenstadt, 1963.
- Atlas Eisenstadt = Österreichischer Städteatlas: Eisenstadt. Red. Ferdinand Opll. Wien, 1988.⁸⁸
- AULL: Eisenstadt = OTTO AULL: Eisenstadt. Ein Führer durch seine Geschichte und Kunst. Eisenstadt, 1937.
- BARISKA: III. Frigyes = BARISKA ISTVÁN: III. Frigyes gyámsági kormányzása és következményei (Habsburg kormányzati, politikai stratégiák és taktikák – 1440–1463). Kézirat. n., 2007.⁸⁹
- BARISKA: III. Frigyes gyámsági = BARISKA ISTVÁN: III. Frigyes gyámsági kormányzása és Nyugat-Magyarország. Századok 141. (2007) 1153–1191.
- BARISKA: A Szent Koronáért = BARISKA ISTVÁN: A Szent Koronáért elzalogosított Nyugat-Magyarország 1447–1647. Szombathely, 2007.
- BARISKA – DOMINKOVITS – TILCSIK: A Burgenlandban található = BARISKA ISTVÁN – DOMINKOVITS PÉTER – TILCSIK GYÖRGY: A Burgenlandban található magyar provenienciájú fondok és állagok 1921-ig. GORDANA ŠOVEŠ LIPOVŠEK: A szlovéniai Maribor levéltárban található magyar provenienciájú fondok és állagok 1921-ig. (A Kárpát-medence levéltári forrásai I. Fond- és állagjegyzékek 4.). Budapest, 2012.
- BORSA: Két Peraudi-féle = BORSA GEDEON: Két Peraudi-féle nyomtatott búcsúlevél az Országos Levéltárban. Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1959. Szerk. DEZSÉNYI BÉLA. 279–291.
- CHMEL: Mat. = Materialien zur österreichischen Geschichte I–II. Ed. JOSEPH CHMEL. Linz–Wien, 1832–1838.
- CHMEL: Reg. 1838–1840. = Regesta chronologico-diplomatica Friderici III Romanorum imperatoris (regis IV.). I–II. Ed. JOSEPH CHMEL. Wien, 1838–1840.
- CSERMELYI: Határon innen = CSERMELYI JÓZSEF: Határon innen, mégis azon túl. Záloguradalmak Nyugat-Magyarországon – terminológiai kérdések és válaszok. In: *Micae mediaevales VII. Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról.* (ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola Tanulmányok – Konferenciák 12.) Szerk. FARKAS CSABA – RIBI ANDRÁS – VERES KRISTÓF GYÖRGY. Budapest, 2018. 13–30.
- CSERMELYI: Idegen származású = CSERMELYI JÓZSEF: Idegen származású katona és hivatalviselő nemesi családok a 15–16. századi Nyugat-Magyarországon. Különös tekintettel a Baumkircherekre, a Grafeneckekre és a Weispriachokra. Kéziratok doktori disszertáció. Budapest, 2021.
- Eisenstadt. Bausteine und Geschichte = Eisenstadt. Bausteine und Geschichte. Anlässlich der 350-Jahrfeier der Freistädterhebung. Hrsg. HARALD PRICKLER – JOHANN SEEDOCH. Eisenstadt, 1998.
- ERDÉLYI: Kolostorper = ERDÉLYI GABRIELLA: Egy kolostorper története. Hatalom, vallás és mindennapok a középkor és az újkor határán. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 38.) Budapest, 2005.
- ERNST: Die verpfändeten Herrschaften = AUGUST ERNST: Die verpfändeten Herrschaften Westungarns unter österreichischer Verwaltung. In: Bericht über den siebenten österreichischen Historikertag in Eisenstadt, veranstaltet vom Verband Österreichischer Geschichtsvereine in der Zeit vom 28. bis 31. August 1962. Wien, 1963. 11–25.

⁸⁸ Felhasznált online változata: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/OsterreichischerStadteatlas-osterreichischer-stadteatlas-1/eisenstadt-9A2/> (A letöltés dátuma: 2021. máj. 11.)

⁸⁹ Kutatható a Habsburg Történeti Intézetben (Budapest). Köszönöm Bariska Istvánnak a kézirat kutatásához szükséges engedély megadását.

- GMOSER: Herrschaft Güns = ELISABETH GMOSER: Geschichte der Herrschaft Güns als kaiserliches Kammergut unter österreichischer Verwaltung 1491–1647. (Burgenländische Forschungen 86.) Eisenstadt, 2002.
- GRAF: Grenzgebiete = JOHANN GRAF: Die westungarischen Grenzgebiete vorwiegend von der Mitte des 15. bis zur Mitte des 17. Jahrhunderts. Kéziratos doktori disszertáció. Wien, 1926.
- HÁZI I/1–7., II/1–6. = HÁZI JENŐ: Sopron szabad királyi város története. I. rész 1–7., II. rész 1–6. Sopron, 1921–1943.
- HÁZI: Sopron középkori = HÁZI JENŐ: Sopron középkori egyháztörténete. (Győregyházmegye multjából IV/1.) Sopron, 1939.
- HEINIG: Kaiser Friedrich III. = PAUL-JOACHIM HEINIG: Kaiser Friedrich III. (1440–1493). Hof, Regierung und Politik. I–III. (Forschungen zur Kaiser- und Papstgeschichte des Mittelalters 17.) Köln–Weimar–Wien, 1997.
- Hist. Aust. = AENEAS SYLVIVS PICCOLOMINI: Historia Australis I–II. (Monumenta Germaniae Historica Scriptores Rerum Germanicarum Nova Series 24.) Hrsg. JULIA KNÖDLER – MARTIN WAGENDORFER. Hannover, 2009.
- HO I–VIII. = Hazai okmánytár I–VIII. Szerk. Ipolyi Arnold et al. Győr–Budapest, 1865–1891.
- HOMMA: Burgenlands = JOSEF KARL HOMMA: Burgenlands Burgen und Schlösser. Wien, 1961.
- KROYER: Herrschaft Eisenstadt = RUDOLF KROYER: Geschichte der Herrschaft Eisenstadt bis zum Jahre 1647. Kéziratos doktori disszertáció. Wien, 1954.
- LANGMAIER: Erzherzog Albrecht VI. = KONSTANTIN MORITZ AMBROSIVS LANGMAIER: Erzherzog Albrecht VI. von Österreich (1418–1463). Ein Fürst im Spannungsfeld von Dynastie, Regionen und Reich. (Forschungen zur Kaiser- und Papstgeschichte des Mittelalters 38.) Köln–Weimar–Wien, 2015.
- LATZKE: Die Klosterarchive = WALTHER LATZKE: Die Klosterarchive. In: Gesamtinventar des Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchivs. Bd. 3. Hrsg. LUDWIG BITTNER et al. Wien, 1938. 293–679.
- LORENZ: Ulrich von Eyczing = WALTRAUTE LORENZ: Ulrich von Eyczing. Eine Monographie. Kéziratos doktori disszertáció. Wien, 1952.
- NEHRING: Matthias Corvinus = KARL NEHRING: Matthias Corvinus, Kaiser Friedrich III. und das Reich. Zum hunyadisch-habsburgischen Gegensatz im Donauraum. München, 1975.
- PÁLOSFAI: Koronázástól koronázásig = PÁLOSFAI TAMÁS: Koronázástól koronázásig. A korona elrablása és hazatérése (1440–1464). In: A Szent Korona hazatér. A magyar korona tizenegy külföldi útja (1205–1978). Szerk. PÁLFFY GÉZA. Budapest, 2018. 125–164.
- PRICKLER: Burgen = HARALD PRICKLER: Burgen und Schlösser, Ruinen und Wehrkirchen im Burgenland. 3. veränd. Aufl. Wien, 1972. [1979].
- PRICKLER: Eisenstadt im Überblick = HARALD PRICKLER: Eisenstadt im Überblick – Ein historisches Mosaik. In: Eisenstadt. Bausteine und Geschichte 3–78.
- QGSW Abt. II. = Quellen zur Geschichte der Stadt Wien. Abt. II. Regesten aus dem Archive der Stadt Wien. Bd. 1–5. Bearb. KARL UHLIRZ – JOSEF LAMPEL – HERMANN HANGO – GUSTAV ANDREAS RESSEL – RICHARD MATTIS. Wien, 1898–1936.
- RITTSTEUER: Eisenstadt = JOSEF RITTSTEUER: Eisenstadt und der St. Georgs-Ritterorden. Burgenländische Heimatblätter 19. (1957) 66–73.
- RITTSTEUER: Zehentstreit = JOSEF RITTSTEUER: Zehentstreit in Eisenstadt (1468–1478). Burgenländische Heimatblätter 20. (1958) 30–35.
- SCHALK: Aus der Zeit = KARL SCHALK: Aus der Zeit des österreichischen Faustrechts 1440–1463. (Abhandlungen zur Geschichte und Quellenkunde der Stadt Wien 3.) Wien, 1919.
- SO I–II. = Sopron vármegye története. Oklevéltár I–II. Szerk. NAGY IMRE. Sopron, 1889–1891.
- STESSEL: A kismartoni = STESSEL JÓZSEF: A kismartoni városi levéltár némely érdekes okmányai. Történelmi Tár 1882. 204–206.

- STESSEL: Négy okmány = STESSEL JÓZSEF: A kismartoni városi plébánia-egyházra vonatkozó négy okmány. Történelmi Tár 1885. 801–802.
- STUBENVOLL: Aus dem Leben = Aus dem Leben des Hanns Siebenhirter, erster Hochmeister des St. Georgs-Ritterordens (1420–1508). In: Studien zur Geschichte von Millstatt und Kärnten. Vorträge der Millstätter Symposien 1981 bis 1995. Hrsg. FRANZ NIKOLASCH. Klagenfurt, 1997. 495–510.
- TELEKI I–XII. = TELEKI JÓZSEF: Hunyadiak kora Magyarországon. I–VI., X–XII. Pest, 1852–1863.
- VIRÁGH: A fraknói = VIRÁGH ELEK: A fraknói grófság és a kismartoni uradalom 1622-ig. Sopron, 1900.
- WISSGRILL: Schauplatz II. = FRANZ KARL WISSGRILL: Schauplatz des landsässigen Nieder-Oesterreichischen Adels, Bd. 2. Wien, 1795.

CONTRIBUTIONS TO THE ACQUISITION OF KISMARTON (EISENSTADT)
BY THE HABSBURGS AND ITS SUBSEQUENT LEGAL STATUS

This study aims to clarify how exactly the Kanizsa family lost the country town of Kismarton and the surrounding manor in the mid-1440s and how it came into the possession of the Leopold Line Habsburgs. The question goes well beyond the change in the ownership of the estate. Since, in the following decades, the Habsburgs built up an ever-expanding power over the Kismarton estate, which, as a result of the 1463 Treaty of Bécújhely (Wiener Neustadt) and the 1491 Treaty of Pozsony (Bratislava) confirming it, led to a situation in which the territory of the estate remained legally part of Hungary. However, its governance was increasingly taken over by the Habsburg rulers and the Lower Austrian Governorate and Chamber instead of the Hungarian king in Buda.

A comparison of the research results carried out so far with the available sources reveals the history of the estate at the beginning of the „Habsburg era” and the „white spots” that still need to be answered. Various hypotheses have been put forward, for example, as to whether the new lords acquired Kismarton by peaceful means or by force of arms, and also considering the legal status of the estate after the peace treaties mentioned above gave Emperor Frederick III quasi-royal powers over it.

The analysis has also processed a previously under-exploited source, the minutes of the 1478 tithe trial between the inhabitants of Kismarton and the Bishop of Győr, which provides us with recent witness memories of the estate’s fall into Habsburg hands. Although the testimonies contain discrepancies and inaccuracies from three decades later, when compared with other sources, they can provide us with some precision as to the date of the event and make it clear that the Habsburgs did not acquire Kismarton by peaceful means but by force of arms.

József Csermelyi

*Diana Duchoňová – Martí Tibor**

AZ ESTERHÁZY CSALÁD HATALMI REPREZENTÁCIÓJÁHOZ: ESTERHÁZY MIKLÓS NÁDOR TEMETÉSÉRE MEGHÍVOTT SZEMÉLYEK JEGYZÉKE

Galántai gróf Esterházy Miklós, a Magyar Királyság nádora 1645. szeptember 11-én hunyt el,¹ temetésére Nagyszombatban, ugyanazon év december 11-én került sor.² Ismerünk magyar főúri családok levéltáraiban fennmaradt temetési rendtartásokat,³ de temetésre meghívott személyek jegyzékéről alig van tudomásunk: ilyen forrás a korszak főúri temetési közül Batthyány Ferencné Lobkowicz Poppel Éva gyászszertartása esetében ismert.⁴ A közlésre kerülő forrás különleges módon teszi lehetővé a 17. századi magyar politikai elit reprezentációs szokásaiba való betekintést és annak kiderítését, hogy a fontos hazai vendégeken kívül kit hívtak meg külföldről a Magyar Királyság legfontosabb világi főméltóságának temetésére. A temetés fontos reprezentációs esemény volt: az elhunyt búcsúztatása meg kellett feleljen a társadalmi rangjának. A halál és a temetés történelmileg összefüggésben állt az ősökre való emlékezéssel és a családi emlékezet kialakulásával. A temetési szertartáshoz kapcsolódóan megnyilvánult az utódok viszonyulása az élethez, a vagyonhoz, az elhunyt erényeihez és hírnevéhez. Minden hatalmi viszony kölcsönösségen alapult: ajándék és cserébe adott ajándék formáját öltötte. A temetés megszervezése egyedülálló módon befolyásolta az emberek kollektív emlékezetét, és így létrehozta és alakította a családtörténetet.⁵

* A közlemény a VEGA 2/0086/20 számú projekt – „A kora modern igazgatás az állam, a megye, az uradalmi és a városigazgatás tükrében”, illetve az APVV-17-0398 sz. „Út a modern társadalom felé. A modern idők három évszázada” projekt keretében, amely a Szlovák Tudományos Akadémia Történeti Intézetében valósul meg 2018-2022-ben, valamint a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült. A publikációban közlésre kerülő forrásra (*Függelék*, 1. sz.) Szabó András Péter hívta fel a figyelmünket.

¹ További részletekért lásd (opcionálisan): DUCHOŇOVÁ: Palatín Mikuláš Esterházy 558.; SZILÁGYI: Esterházy Miklós 79–88.; PÁLFFY: Familie Esterházy 13–46.; HILLER: Az ajándékozás 145.; BERÉNYI: Esterházy Miklós fiatalsága 24–31.; BERÉNYI: Der Ursprung der Familie Esterházy 60–83.; BITSKEY: Esterházy Miklós 31–42.; CSAPODI: Esterházy Miklós; KOVÁCS: Esterházy Miklós udvara 176–189.

² Miklós nádor halálának leírása Esterházy Pál emlékirataiban (Mars Hungaricus): ESTERHÁZY: Mars Hungaricus 310.; DUCHOŇOVÁ: Palatín Mikuláš Esterházy 451–452.

³ SZERÉMI [ODESCALCHI]: Thurzó György nádor temetése 425–428.; HORN: Ismeretlen temetési rendtartások 762–763., 767–772.; JEDLICSKA: Pálffy Miklós 733–736.; SZERÉMI [ODESCALCHI]: Gr. Forgách Miklós 276–278.; Magyar főrangúak 738–744.; SVÁBY: II. Rákóczy György temetése 582–584.; THALY: Rákóczy Ferenc 679–685.; SZERÉMI [ODESCALCHI]: Gr. Forgách Miklós 414–418.; MERÉNYI: Nyári Krisztina temetése 131–136.; SZÁDECZKY: Az Apafiak sírboltja 276–280.; HEMER: Bornemisza Anna 284–287.; KOLTAI: Batthyány Ádám 453–460., 464., 471–475.

⁴ Batthyány Ferencné Formentini Aurora temetésére meghívott személyekről: lásd KOLTAI: Batthyány Ádám 453.

⁵ DUCHOŇOVÁ: Palatín Mikuláš Esterházy 453. A halálhoz és a haldokláshoz való viszony a kora újkori társadalomban teljesen más volt, mint manapság. További részletekért (válogatva): BAUER: Von Tod und Bestattung 1–31.; VAN DÜLMEN: Kultura a každodenní život I. 224.; ARIÉS: Dějiny smrti II., 22.; MUIR: Ritual in Early Modern Europe, 40; KRÁL: Smrt a pohřby české šlechty, 44–45; ARIÉS: Dějiny smrti I. 17–47.; HAWLIK: Der schöne Tod 211.; SZABÓ: A végtisztesség 155.

Az utóbbi évtizedekben számos értékes forrás jelent meg az Esterházy család tagjainak 17. században történt temetkezéseiről, és az újabb kutatásoknak köszönhetően a temetési szertartások számos részletét és kellékét jól ismerjük.⁶ A temetésekre vonatkozóan változatos és bőséges forrásanyag maradt fenn: a művészettörténeti kutatás a szertartás tárgyi kellékeinek jegyzékeit vizsgálva rekonstruálta a gondosan előkészített szertartás menetét és feltárta többek között a nádor *castrum doloris*-ának keletkezését (a megrendelés hátterét és sok, a végtisztességhez kapcsolódó fontos részletet).⁷ A témával foglalkozó magyar nyelvű történeti kutatásban az Esterházyak temetéseinek vizsgálata kezdetben elsősorban az 1652. évi vezekényi csata hősi halottainak⁸ nagyszombati temetésére összpontosult: a négy Esterházy nagyszombati gyászszertartását – amelynek ismert képi ábrázolása a fraknoi vár gyűjteményében található – az Esterházyak családi reprezentációjának szempontjából vizsgálták.⁹ A família tagjai felett mondott halotti prédikációk szövegeit az irodalomtörténeti kutatás már többször is elemezte,¹⁰ legutóbb a beszédek szimbólum- és motívumrendszerének vizsgálatán keresztül bővült a tudásunk az Esterházyak önreprezentációjáról és a családtörténet, illetve a múlt emlékezetének az Esterházy család esetében különösen gazdag hagyományáról.¹¹

Esterházy Miklós temetéséről tehát már eddig is voltak forrásaink: a temetési szertartás pontos menetét rögzítő ordó, számos temetésre szóló meghívó, a *castrum doloris* elkészítésének ügyében Nádasz János (1614–1679) jezsuitával folytatott levelezés stb. Most ezek kiegészülnek egy új forrással, az Esterházy Miklós nádor temetésére meghívott személyek neveit tartalmazó jegyzékkel. A forrás ismertetése előtt szeretnénk felhívni a figyelmet két, egymással összefüggő – és közép-európai összehasonlítható vizsgálatokra is lehetőséget adó – forrástípus jelentőségére: a különböző meghívókra,¹² valamint a meghívottak neveit felsoroló jegyzékekre.

⁶ VISKOLCZ: Az Esterházyak temetkezéseiről 245–270.

⁷ VISKOLCZ: Esterházy Miklós nádor 31–39.

⁸ Esterházy László, Ferenc, Tamás és Gáspár. Az 1652. augusztus 26-án lezajlott vezekényi (Velké Vozokany, SK) csatáról: BERÉNYI: A vezekényi csata 21–31.; J. ÚJVÁRY: Esterházy László halála 943–972.; HÖBELT: Friedliche Koexistenz – unfriedliche Grenze 1–34.; BERÉNYI: Esterházyak I. 377–417.; SZABADOS: Vzekényi csata 783–808.

⁹ SZABÓ: A végtisztesség; J. ÚJVÁRY: Esterházy László temetési költsége 9–23.

¹⁰ KECSKEMÉTI: Halotti beszédek. Vö. a „Fényes palotákban, ékes kőfalokban”: tanulmányok az Esterházy családról c. kötet (Szerk. MACZÁK IBOLYA, Budapest, 2009) több írása, ill. az Esterházy család tagjai felett mondott halotti beszédek bibliográfiája uo., MACZÁK: Gyászbeszédek bibliográfiája 137–140.

¹¹ DÉRI: Genealógia és nemzetségekönyv 167–180.

¹² Az arisztokrácia fontos életeseeményeinek (keresztelő, házasságkötés és temetés) alkalmából keletkezett meghívók több szempontú kutatásának hozadéka (a magyar történetírásba) eddig leginkább a menyegzői meghívók szisztematikus kutatása terén hozta a legfigyelemreméltóbb eredményeket. SZABÓ: Menyegzőtől mennyegzőig 1027–1084., illetve legújabban: HANÁK – SZABÓ: Keresztvíztől a sírkeresztig.

A főúri (hatalmi) reprezentáció fogalma és forrásai

A kora újkori főúri reprezentáció megnyilvánulásainak legfontosabb alkalmai, a reprezentáció megjelenésének különböző formái a közép-európai arisztokrácia történetének kutatásában régóta az egyik legmeghatározóbb kutatási terület.¹³ A magyar főúri családok közül épp az Esterházy család tagjai főúri reprezentációjának eszközeiről és (írott, tárgyi és vizuális) forrásairól áll rendelkezésünkre a legtöbb feldolgozás.¹⁴

A főúri reprezentáció többek között megnyilvánult a családi múlt emlékeztetésének jegyében az ősi származást (akár fiktív módon is) igazolni, illetve megjeleltetni hivatott genealógiákban,¹⁵ a személyes karrier állomásait, rangot és méltóságot, a katonai érdemeket és erényeket szimbólumokkal ábrázoló halotti címereken,¹⁶ és kifejeződött az eseményre meghívott személyek rangja, méltósága és a megjelentek száma által. Az Esterházy család tagjai esetében különösen gazdag forrásanyag teszi lehetővé a főúri reprezentáció képi és írott formában való megjelenítésének tanulmányozását.¹⁷

A nyomtatásban megjelent halotti prédikációkkal ellentétben, amelyek első sorban a személyes és a családi reprezentáció elemeinek és szimbólumainak gazdag tárházát képezhetik, az Esterházy Miklós temetésére meghívott személyek jegyzéke egyszerre teszi lehetővé a mindenkori nádor hatalmi reprezentációjának, valamint az elhunyt személy és családja társadalmi reprezentációjának vizsgálatát.

A forrás – különösen a magyar egyházi és világi rendeket felsoroló része – leginkább a korszak országgyűlési meghívóira hasonlít, hiszen a meghívottak az országgyűlési listákhoz hasonlóan a jegyzékben is csoportosítva vannak: külön szerepelnek a főpapok, a főurak, a megyék, a címzetes apátok és prépostok, illetve a káptalanok. Sőt, megállapítható, hogy a jegyzékben szereplők többsége hivatalos volt a nem sokkal a nádor temetését követően megnyílt, 1646/1647. évi diétára.¹⁸

¹³ A kérdéskör nemzetközi irodalmából itt csak a közép-európai perspektívából legrelevánsabb munkákat emeljük ki: HELMUTH: *Adel im Wandel*; MAŤA: *Svět české aristokracie*; WINKELBAUER – FAZEKAS – SCHEUTZ – SZABÓ: *Frühneuzeitforschung*; KELLER – MAŤA – SCHEUTZ: *Adel und Religion*.

¹⁴ Csupán néhány, a témához kapcsolódó publikáció: PERSCHY: *Bollwerk Forchtenstein*; PERSCHY – PRIKLER: *Die Fürsten Esterházy*; GALAVICS: *Die frühen Porträts 105–125.*; SZILÁGYI: *Hungary's heritage*; GÜRTLER – KRENN: *Die Familie Esterházy*.

¹⁵ MNL OL P 125 Esterházy Pál nádor iratai, IV. Vegyes iratok, 4751. sz. mikrofilm, 52. cs., Leltárak és összeírások Pál nádor levéltáráról, képtáráról, ékszereiről, berendezési tárgyairól s idegenek ingóságairól (1652–1705); FAZEKAS: *Esterházy Pál nádor 905–907.*; BERÉNYI: *Der Ursprung der Familie Esterházy 19–46.*; TÓTH: *Egy koholmány hosszú árnyéka 357–372.*

¹⁶ PANDULA: *Halotti epítáfium címerek 123–138.*

¹⁷ BŰŽEK – KRÁL: *Paměť urozenosti 233.*; MAŤA: *Svět české aristokracie 88–109.*; KOLDINSKÁ: *Každodennost renesančního aristokrata 5–7.*; RÖSENER: *Erinnerungskulturen*; RÖSENER: *Aspekte 405–427.*

¹⁸ [OKOLICSÁNYI, Paulus], *Historia diplomatica seu de statu religionis evangelicae in Hungaria*, [Frankfurt/Main], 1710 (RMK, III, 4721), Appendix, 5–7. ZSILINSZKY: *A linczi békekötés 331–339.* (az OSZK-példányok alapján, magyarul). Lásd itt: <https://archivum2004.piarista.hu/arisztokrata/13orszaggyules.htm#1646>. GUSZAROVA: *A 17. századi magyar országgyűlések 116–121.*; GUSZAROVA: *Vármegei követek 123–143.*; BESSENYEI: *Magyar Országgyűlési Emlékek 1646–1647, I.*; FAZEKAS: *Országgyűlés a kora újkori Magyarországon 187.*

Valójában tehát a magyar rendi társadalom megközelítően teljes vezető rétege meghívást kapott a temetésre; az országgyűléssel ellentétben viszont a temetésre a Habsburg Monarchia teljes bécsi elitje, a Habsburg aulikus arisztokrácia legjelentősebb tagjai is kaptak meghívót.

Mivel a temetés fontos reprezentatív esemény volt, az elhunyt búcsúztatása társadalmi rangjának kellett megfelelnie, ami hosszú előkészületeket igényelt. Az átlag emberek három napon belül, tehát a lehető leghamarabb temették el az elhunytat, főúri személyek esetében a temetésre a halál után több hónappal került sor. A férfiaknál ez az intervallum általában három hónapig tartott, a nőknél más volt az időtartam, de ez inkább a konkrét helyzettől függött.¹⁹

A temetés dátumának meghatározása után az új családfő meghívókat küldött a család rokonainak, ismerőseinek és szeretteinek a temetésre. A korszakból ismerünk olyan eseteket, amikor a nagyközönség a halálesetet hírül adó nyomtatványokból értesült a főúr haláláról, amiket költők vagy tudósok megrendelésre készíthettek a temetésre²⁰ – a Magyar Királyság esetében azonban (a források alapján) ez nem vált gyakorlattá: nyomtatott gyászjelentések nem ismertek, a gyászbeszéd²¹ pedig utólag jelentek meg.²² Az Esterházy család tagjai számára e művek szerzői a legtöbbször jezsuiták voltak, az Esterházy Miklós felett mondott gyászbeszéd (*Oratio funebris...*) szerzője Keresztes István SJ volt, a kinyomtatott beszéd Bécsben jelent meg 1645. december 11-én.²³ Feladata volt a *castrum doloris* metszése és kinyomtatása is.²⁴ A vezekényi csatában elesett négy Esterházy családtag temetési beszédének szerzője Hoffmann Pál (1614–1659) pécsi püspök volt, a nyomtatvány 1652. november 26-án jelent meg.²⁵

A temetésre szóló meghívó leveleket 1645. október folyamán, november legelején küldték el. A fennmaradt meghívókat (magyar, illetve latin nyelvű szövegeket

¹⁹ PETRAŇ: Dějiny hmotné kultury 214.

²⁰ Válogatva: DYKASTUS: Pohřební kázání, o.n.; KOŽLANSKÝ: Monumentum: Památka pohřební, o.n.; SZ. N.: Processus aneb vypsání slavného pohřbu, o.n.; CYKÁDA: Kázanj, o.n.; CYRILL: Kázanj Pohřebnj, o.n.; DYKASTUS: Pohřebnj Kázanj, o.n.; DYKASTUS: Pohřeb Vrozeného Pána, o.n.; HERTWICIUS: Tumulus [maj.] Horrendi homicidij, o.n.; KODED: Kázání nad mrtvým tělem, o.n.; MEGANDR: Kázání pohřební nad urozenou paní, o.n.; HOŘOVSKÝ: Kázání pohřební nad tělem, o.n.; LUMISDEN: A Heavenly Portion 59.; GATAKER: Pauls Desire of Dissolution 213.; DUGAN: The Funeral Sermon 631–644.; MCINTOSH: English Funeral Sermons 57.; PAVLIČKOVÁ: Jasná zlatá hvězda 43–66.; KRÁL: Pohřební slavnosti 315–332.; KRÁL: Pohřby posledních pánů 401–512; KRÁL: Roníperské setkání 291–307.; KRÁL: Rituál a ceremoniál 71–86.

²¹ KECSKEMÉTI: Halotti beszédek.

²² KRÁL: Smrt a pohřby české šlechty 178–179., 183.

²³ OSZK, Régi Magyar Könyvtár (RMK) III. 1648, Oratio funebris ... D. Nicolai Eszterházi de Galanta.

²⁴ A művet 500 példányban kellett volna megjelentetni, kiadásának költsége 100 tallér volt. MNL OL P 124 László gróf iratai, 4680. sz. mikrofilm, 7. cs., nr. 1617, Keresztes István SJ levele Esterházy Farkashoz, Nagyszombat, 1652. július 14.; VISKOLCZ: Esterházy Miklós nádor, 37.

²⁵ RMNy 2459. OSZK RMK I. 868, Hoffmann Pál halotti beszéde gr. Eszterházi László, Ferencz, Tamás és Gáspár fölött, 1653, Bécs.

ismerünk)²⁶ 1645. október 15-én, illetve november 1-jén keltezték, azokat tehát nem egyszerre küldték el a címzetteknek.

A jegyzékben feltüntetett személyek többségének ténylegesen is elküldték a meghívókat (valószínűleg az elküldés tényére utalnak az egyes nevek mellé írt kereszt formájú jelek). A meghívók elküldésének időpontjára csak a különböző fennmaradt meghívók datálása alapján lehet következtetni, feltehetően a távolabbi címzetteknek postázták először a meghívókat.

Az Esterházy Miklós nádor temetésére szóló meghívók Közép-Európa számos jelentős levéltárában, családi archívumokban és közületek (városok, vármegyék) levéltáraiban egyaránt fellelhetők.²⁷ Ahogy az a családi levelezésből és más forrásokból kiderül: Miklós nádor testvére, báró Esterházy Dániel (1585–1654) és unokaöccse, Esterházy Farkas (1614–1670) voltak, akik – a többi „tutor atyafi” segítségével – a nádor halála után a temetést megszervezték és a nádor végakarátának döntéseikkel érvényt szereztek. A nádor temetésére szóló meghívókat ketten írták alá: báró Esterházy Dániel és tizenkilenc éves László (1626–1652).²⁸ A meghívót – a kor szokásainak megfelelően – külföldi hatalmasságok mellett az ország legelőkelőbb világi és egyházi személyeinek, a városoknak és a vármegyéknek is elküldték.²⁹

A gyászoló családdhoz intézett levelekben a levélírók együttérzésüket fejezték ki, egyúttal bejelentették részvételüket vagy részvételük elmaradását is (az ok feltüntetésével). A temetésen való részvétellel egyrészt kifejezték tiszteletüket az elhunyt felé és tiszteletüket a halottak iránt, másrészt a megjelenés az önreprezentáció megnyilvánulása és a főúri társadalmon belüli általános tisztelet elérésének eszköze is volt.³⁰

A temetésen való részvétel megerősítésének köszönhetően a szervezők Nagyszombat város vezetésével együttműködve biztosítani tudták az egész temetés logisztikáját. Az előkészületek összetettsége különösen a meghívott vendégek el-

²⁶ Az Esterházy Miklós temetésére szóló meghívók közül az alábbiakat ismerjük: 1. MNL OLE 174 Magyar Kamara Archívuma, Archivum Familiae Eszterházy, 4. cs., 9. t., fol. 1rv [dátum nélkül, magyar nyelvű fogalmazvány]; 2. Fraknó, 1645. nov. 1., MNL OL P 123 Miklós nádor iratai, 5. doboz, II. tétel, x) [Vegyes iratok] „Miklós nádor haláláról jelentése Esterházy Dánielnek és László grófoknak”, (latin ny.); 3. Esterházy Dániel és László Wenzel Euseb(ius) von Lobkowitz hercegnek (Herzog in Schlesien zu Sagan), Kismarton, 1645. október 15. (latin ny.), MTAK Kézirattár, MTA Történettudományi Bizottságának Oklevélmásolatai (Ms. 4928), Raudnitzer Archiv, Sign. C. 37.

²⁷ MARTÍ: Gróf Esterházy László 51–52.

²⁸ A levélnek több példánya is ismert: 1. Esterházy Dániel és László Eusebius Wenzel von Lobkowitz hercegnek, Kismarton, 1645. október 15. MTAK Kézirattár, MTA Történelmi Bizottságának Oklevélmásolatai (Ms. 4928), Másolatok a raudnitzer Lobkowitz levéltár iratairól C. 37; 2. MNL OL P 125 Pál nádor iratai, 4690. sz. film., 11. cím: III. Gazdasági iratok, a–f, 634. cs. (Fraknó, 1632–1645); 3. RÁTH: Gróf Esterházy Miklós nádor 207–208., CXc., Esterházy Dániel a nádor fivére és gróf Esterházy László az elhunyt nádor fia meghívják Győr megyét Nagy-Szombatba a december hó 11. tartandó temetésre. Fraknó, 1645. november 1.

²⁹ „Spectabilis ac magnificus Eszterházi (Esterhass/Ezterhazy) Dániel és László levélben hívják meg [Győr] megyét a néhai nádor Nagyszombatban leendő temetésére. A megye a szekszárdi apátot és Farkas András jegyzőt küldi.”, 1645. december 5. megyei közgyűlés Győr mezővárosban. HEGEDŰS – SZABÓ: Győr vármegye 104. (nr. 427).

³⁰ KRÁL: Smrt a pohřby české šlechty 180.; DUCHOŇOVÁ: Palatín Mikuláš Esterházy 457.

szállásolásában mutatkozott meg. A 17. század közepén Nagyszombatban „csak” valamivel több mint 600 ház volt.³¹ A meghívott vendégek szinte az összes esetben megkeresték Nagyszombat polgármesterét szálláskéréssel. Köztük volt Wesselényi Ferenc (1605–1667) Fülek várának kapitánya, későbbi nádor is, kíséretével együtt. A polgármesterhez intézett levelében azt kérte, hogy a városvezető foglalja le számára néhai Bosnyák Tamás házát (Bosnyák Tamás egyébként az apósa volt, hiszen Wesselényi első felesége Bosnyák Zsófia volt), három melléképülettel együtt, kísérete számára. Ezen kívül kért még szálláshely céljából egy-két házat a környező falvakban is, szolgálai és lovai számára. Hozzátette, hogy természetesen nem ingyen élnének ott. Egyrészt a polgármester így megmutatná neki a jóakarátát, másrészt megvédené a „falut”.³²

A gyászjelentésekre adott válaszok többsége 1645-ben érkezett vissza.³³ E levelek alapján több meghívott személy esetében megállapítható, hogy az illetők – a földrajzi távolság, idős koruk vagy éppen a hivatali elfoglaltság okán – nem tudtak személyesen részt venni a nádor temetésén.

Ami azt a kérdést illeti, hogy ki jelent meg valójában a nádor temetésén, más források felhasználásával sem tartjuk valószínűnek, hogy ez teljesen rekonstruálható lenne. A temetés és az elhunyt, illetve a család szimbolikus rangját az a személy határozta meg, aki valóban részt vett a temetésen, és nem csak az arra meghívottak köre. A temetésen ténylegesen megjelentek csoportja részben a nádor temetési szertartási rendjének (ordo) segítségével rekonstruálható, de az ordó elsősorban a szertartás során különböző feladatokat ellátó személyeket nevezi meg név szerint, és nem sorolja fel a résztvevőket, csupán azok főbb csoportjait.

A családi reprezentáció kifejeződése magában foglalja a szertartás során a család és az elhunyt múltjának, rangjának, címerének megjelenítését. A családi reprezentáció jegyében meghívott személyek közé tartozik az elhunyt és család-

³¹ 1634-ben 661 ház, később 1656-ban csak 595 ház volt. GRANASZTÓI: A barokk győzelme Nagyszombatban 23., 108. Az 1620 és 1660 közötti években kevés ház állt, amelyek szabálytalanul helyezkedtek el; ezt követően egyre gyakrabban nagyobb házak épültek. Ezzel a jelenséggel párhuzamosan több főúri család költözött a városba. Részletesen vö. DUCHOŇOVÁ: K problematike aristokracie v Trnave 8.

³² DUCHOŇOVÁ: Palatín Mikuláš Esterházy 467., Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, ŠAT, Missiles, krabica 77: Wesselényi Ferenc levele Nagyszombat város polgármesteréhez, Murány vára, 1645. november 23.

³³ A válaszlevelek az egyik lehetséges forráscsoportját képezik Miklós nádor külföldi kapcsolatrendszerének feltérképezéséhez. Vö. HILLER: Az ajándékozás 24. Több eredeti levél megtalálható Esterházy Miklós nádor iratai között: MNL OL P 108 (Rep. 71, Fasc. I/I–II. kötetek). E levelek 17. századi másolatainak kötetbe rendezett gyűjteménye: OSZK Kt Quart. Lat. 759, fol. 1–10rv.: [1.] IV. Ulászló lengyel király, Varsó, 1645. december 14., fol. 2rv; [2.] Georgius Ossolinsky lengyel királyi kancellár, Varsó, december 9., fol. 3v; [3.] Stanislav Lubomirsky, gr., krakkói sztarosza, Kolbuszova, 1645. december 27., fol. 4rv; [4.] Leopoldus Guilielmus (Jacobus Pfendler titkár), Linz, december 11., fol. 5. r–v; [5.] Franz Christoph Khevenhüller, Franquenburg grófja, 1645. Linz, október 21., fol. 6r, [6.] Gróf Pálffy István, Bécs, 1645. október 26., fol. 6v; [7.] Camillo Francesco Maria Cardinal Pamphili bíboros, Róma, 1645. december 16., fol. 7rv; [8.] Carolus Sanorius, Róma, 1645. december 9., fol. 8rv; [9.] Cancellarius Archiepiscopus Capuch., Bécs, 1645. december 2., fol. 9rv; [10.] Simándi István leleszi prépost, Lelesz, 1645. október 3., fol. 10rv.

tagjai tényleges rokoni-ismeretségi köre, és ide sorolhatók a közeli barátok és a legfontosabb familiárisok is. A vagyoni reprezentáció a család gazdasági erejét jelenítette meg; az alkalomra vásárolt, drága anyagokból készített szövetek, a szertartás külső, díszítő kellékei, így például a *castrum doloris* megalkotása, a magánkatonaság megfelelő öltözetben és fegyverzetben való felvonultatása stb., tehát a gyászszerartás külső pompáját, előkelő, fényűző látványosságát véljük idetartozónak. A XVII. századi magyar főúri gyászszerartások közül ebből a nézőpontból a vezekényi hősök 1652. november 26-iki nagyszombati temetése a legjobban fel dolgozott, de Viskolcz Noémi kutatásai nyomán az Esterházy család több más XVII. századi tagjának temetési rendjét, így az Esterházy Miklós nádor gyászszerartásán felvonuló menet pontos összetételét és rendjét is ismerjük.³⁴

A nádor temetési szerartása a Magyar Királyság első világi főméltóságának gyászszerartása volt. *Vicerex*, vagyis a király helyettese, a királyságbeli rendek vezetője, a rendek és az uralkodó közötti közvetítő. Jogkörét a *Corpus Juris*, a Werbőczy István által kodifikált magyar törvénykönyv pontosan körülírta: viszonylag széleskörű bírói/ítélkezési, igazgatási és katonai jogkörrel rendelkezett, meghatározott számú falut birtokként adományozhatott is.³⁵

A jegyzék hierarchikus rendben sorolja fel a meghívottakat. A Magyar Királyság első világi méltóságának halálakor az állami reprezentáció miatt elsőként a pápa és az uralkodó (a császár és király) kapott értesítést és a temetésre szóló hivatalos meghívást. A katolikus európai uralkodók közül meghívót kaptak a spanyol és a lengyel király, a bajor választófejedelem, az uralkodói család tagjai közül Lipót Vilmos főherceg – e dignitásokat a jegyzék összefoglalóan a „*principes*” szóval nevezi meg és hozzáteszi, hogy „*Dicti Principes sunt solummodo certificati de obitu dicti Domini Comitis, non autem invitati ad sepulturam eiusdem*”, vagyis ők csak formális értesítést kaptak a nádor elhunytáról, a temetésre tényleges meghívást nem.

A fenti legfelsőbb kört a legfőbb egyházi méltóságok követik: Francesco Barberini bíboros *nepos* (államtitkár), Ernst Adalbert von Harrach bíboros, Prága érseke és az apostoli nuncius. Ezt követően szerepel gyakorlatilag a teljes bécsi elit: meghívást kaptak a Titkos Tanács tagjai, a többi központi kormányszerv elnökei, a császár aulikus körének vezető tagjai, a bécsi és a bécsújhelyi püspökök. Név szerint szerepel több külföldi követ is, így a Velencei Köztársaság és a spanyol király követe is. Érdekesség, hogy a bécsi spanyol követként 1632 és 1641 között a császári udvarban működő Castañeda márki³⁶ is kapott meghívást, noha Esterházy Miklós – aki személyes jó barátja volt – halálakor már nem töltötte be e tisztséget (neve a jegyzékben ráadásul előkelő helyen, a birodalmi hercegi címet viselők után közvetlenül szerepel).

³⁴ VISKOLCZ: Az Esterházyak temetkezéseiről 246–249.; DUCHOŇOVÁ: Smútočné obrady 167–190.

³⁵ STIPTA: Dejiny súdnej moci 68–70.; ECKHART: Magyar alkotmány- és jogtörténet 210–211.

³⁶ Sancho Monroy y Zúñiga, Castañeda márkiról: MAREK: La embajada de España 133 skk., és MARTÍ – MONOSTORI: A Spanyol Monarchia értesülései 123–139.

A jeles életeseemények alkalmával a Habsburg Monarchia legbefolyásosabb (katolikus főúri) családjainak esetében gyakran előfordult, hogy meghívták magát az uralkodót, aki ilyen esetekben rendszerint megbízott követe révén képviseltette magát, esetleg ajándékot is adott a családnak. A közép-európai Habsburg Monarchia elitjének és a dinasztia kapcsolatát vizsgálva gyűjtötte és hasonlította össze Mark Hengerer a házasságkötések alkalmából az uralkodó által – nyilván az aulikus arisztokrácia legelőkelőbbjeinek – adott uralkodói ajándékok értékét.³⁷ Az ajándékkal kifejezhette a család szolgálatainak megbecsülését, gesztusával esetleg megerősíthette az adott família aulikus arisztokrácián belül elfoglalt helyét, illetve honorálhatta az udvarban valóságos szolgálatot teljesítő (pl. kamarási) szolgálatát vagy közeli, fontos pozíciót betöltő hozzátartozója személyét.

A *Casa de Austria* spanyol ágának követe – a spanyol uralkodó képviselőjében – gyakran részt vett a legelőkelőbb arisztokraták gyermekeinek keresztelőjén, illetve előfordult, hogy esküvőjén is. Az említett Castañeda márkiról például tudjuk, hogy „a spanyol király képében” Miklós nádor Pál fiának (1635–1713; a későbbi nádornak) és Mária lányának (1638–1684) keresztapja volt,³⁸ és részt vett a nádor István fiának (1616–1641) 1638. szeptember 26-án tartott esküvőjén is.³⁹ A spanyol követ számadásai között külön kimutatás maradt fenn, amiben a diplomata titkára pontos feljegyzéseket vezetett azoknak az ajándékoknak az értékéről és a kapcsolódó kiadásokról, amelyeket a követ az említett ünnepi alkalomokra szerzett be, a spanyol király képviselőjében.⁴⁰

A császári udvarban működő diplomaták, különösen is az apostoli nuncius meghívása a különleges alkalomokra teljesen megszokott lépés volt, amivel a meghívó fél egyfelől kifejezhette a meghívottak számára a családnak az elitben elfoglalt pozíciója (például az uralkodó legközelebbi, szűk köréhez való tartozásának) igényét, másfelől pedig megjeleníthette a királyság politikai elitjében elfoglalt helyét a többi

³⁷ HENGERER: Kaiserhof und Adel 580 skk.

³⁸ „Körösztyám volt a spanyol király képében Joan Monroi nevű követ” Esterházy Pál visszaemlékezése ifjúkorára (1635–1653). In: ESTERHÁZY: Mars Hungaricus 305.

³⁹ MARTÍ – MONOSTORI: A Spanyol Monarchia értesülései 124.

⁴⁰ Castañeda márki bécsi spanyol követ ilyen jellegű, házasságkötések és keresztelők alkalmából vásárolt ajándékok költségeit tartalmazó kimutatása Nicolas Vicente Scorza spanyol állami fizetőmester (pagador general) számadásai között található: AGS, CMC, 3^a época, legajo 949, pliego 52. Esterházy nádor lányának, Esterházy Mária keresztelője alkalmából a követ 726 Ft. értékű ékszert (*joya*) adott át (a költséget 1638. február 10-én adminisztrálták), fiának, Esterházy Istvánnak Thurzó Erzsébettel kötött házasságakor pedig 687 forint értékű ajándék beszerzésére került sor, amely kiadást 1638. október 7-én regisztráltak. Az összehasonlítás kedvéért érdemes megemlíteni, hogy pl. „csak” 237 Ft értékben adott ajándékot a követ Traun ezredesnek „Beuer”[?] báró császári tanácsos egyik lányával való házasságkötése alkalmából (a kiadás könyvelésének dátuma: 1637. augusztus 11.) vagy pedig, hogy 1578 forint értékű kiadásra került sor Habsburg Cecília Renáta lengyel királyné házasságkötésekor, amely eseményt követően Kazimir herceg (később II. János Kázmér néven lengyel király), a lengyel követek és Dánia, valamint a Velencei Köztársaság követei is megjelentek a császári udvarban. Castañeda 628 forint és 30 krajcár értékű ékszert készíttetett és adott át Hedwig Marie von Sachsen-Lauenburgnak, aki 1636-ban kötött házasságot Annibale Gonzagával, a nördlingeni csata (1634) egyik parancsnokával, az Udvari Haditanács későbbi elnökével.

főrend számára. A meghívottak körébe tartozó személyek kiválasztását meghatározó módon befolyásolta tehát a család reprezentációs igénye és ez a szempont valószínűleg jelentősebb volt a meghívottak kiválasztásakor, mint például az elhunyt személyes, baráti kapcsolatainak szempontja (a meghívottak között természetesen szerepeltek a nádor szűk rokoni, baráti, vezető familiárisköreinek tagjai is).

A diplomaták után a meghívandó személyek jegyzékében a szerzetesrendek előljárói és a császár gyóntatója következnek. A listában a „Capitula Conventus et Personae Ecclesiasticae” című rész jócskán átfedésben van az országgyűlésen részt vevő alsótáblai egyháziak csoportjával.⁴¹ Az egyházi méltóságok közül a jezsuita generális helyettése, a ferences rend generálisán és tartományfőnökein kívül a császári gyóntató, valamint a bécsi jezsuita kollégium Assumptio Mariae (Nagyboldogasszony)-kongregációja⁴² testületileg is kaptak meghívót; utóbbinak Esterházy Miklós nádor tagja volt.

Az erdélyi fejedelem és fiai, az erdélyi politikusok legelőkelőbbjei is kaptak meghívót; (if.) Rákóczi Zsigmond (1622–1652) nevét követően a nevek meg vannak jelölve (ikszelve, illetve áthúzva), tehát valószínűleg kiküldték a meghívókat. A jegyzék többi részében a főpapok, a káptalanok, más egyházi személyek, világi méltóságok, királyságbeli főurak, Esterházy nádor vezető familiárisai, a vármegyék, majd a szabad királyi városok következnek, végül az elhunyt főurak és nemesek özvegyei. A jegyzékben felsorolt személyek azonosításakor fontos cél volt az illetőnek a nádor temetésére szóló meghívó keletkezése idején betöltött tisztségének, illetve a politikai tisztségen, méltóságon kívül az illető társadalmi pozíciójára vonatkozóan jelentőséggel bíró információk (például országbíró özvegye) megnevezése.

A királyság vármegyéinek és városainak meghívása, az erdélyi fejedelemnek és családtagjainak, az erdélyi politikai elit prominens képviselőinek küldött meghívók is a reprezentáció társadalmi-politikai szintjéhez tartoztak. E kör meghívását a királyság főúri, eliten belüli pozícióját megjelenítő reprezentáció részének tekinthetjük.

Az 1. sz. forrás, amit közzéteszünk, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest) vegyes iratokat tartalmazó fondjának (Lymbus) részeként maradt fenn.⁴³ A jegyzéken kívül a temetési meghívók több fennmaradt, azonban eddig kiadatlan változatát is közöljük: a 2. sz. forrás Miklós nádor fivére, Esterházy Dániel és fia, László gróf által Wenzel Eusebius von Lobkowicz hercegnek (1609–1677) írt levele (Kismarton, 1645. október 15.); a 3. sz. forrás Fraknón, 1645. no-

⁴¹ KÁDÁR: Egyháziak az alsótáblán. Köszönetet mondok a Szerzőnek kézírata rendelkezésre bocsátásáért!

⁴² A bécsi jezsuita kollégium Assumptio Mariae (Nagyboldogasszony)-kongregációja (ún. „akadémiai” társulat). Magyar kapcsolatairól: KÁDÁR: Saeculum Marianum 205–213. KÁDÁR: Jesuitische Kongregationen, 307 (nr. 110).

⁴³ A jegyzék után, ugyanabban a levéltári egységben található egy másik, valószínűsíthetően II. Rákóczi György erdélyi fejedelem temetésének előkészületeivel kapcsolatos feljegyzés. A szertartás külsőségeire, a kíváncsún tartott ruhák anyagára vonatkozó forrás a kéz írása alapján Nádasdy (III.) Ferencnek (1622–1671) tulajdonítható. „Az jó emlékezetű méltóságos fejedelem őnagysága eltemetése módjáról való vékony ítéletem” MNL OL E 211 Magyar Kamara Archivuma, Lymbus, 164. doboz, III. series 15. tétel, nr. 91. [1645].

vember 1-jén kelt, latin nyelvű feljegyzés Miklós nádor haláláról. Az irat címe alapján Esterházy Dániel és László grófok számára készült. A temetési meghívó egy magyar nyelvű változatát is közöljük (4. sz.); utóbbi a Magyar Kamara levéltárában, az Esterházy családdal kapcsolatos iratok (E 174) közé került „temetésre hívó levél”. A latin nyelvű források átírására a humanista helyesírás szabályainak követésével, a kezdőbetűket egységesítve, a magyar nyelvű forrásra modernizált formában került sor.⁴⁴ A nevek átírása minden esetben betűhív módon történt.

FORRÁSOK

1.

Esterházy Miklós 1645. december 11-én a nagyszombati jezsuita templomban tartandó temetésére meghívottak listája

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, E 211: Magyar Kamara Archívuma, Lymbus, 164. doboz, III. series 15. tétel, nr. 90. Eredeti.

[fol. 235r]

Nomina Convocatorum ad Solennem Sepulturam Illustrissimi ac Excellentissimi quondam Domini Comitis Nicolai Esterhazy de Galantha Regni Hungariae Palatini, et Aurei velleris equitis etc. pro undecima mensis Decembris Anni 1645 in templo Societatis Jesu Tyrnaviensi celebrandam.

Summus Pontifex⁴⁵

Sua Maiestas Imperatoria⁴⁶

Rex Hispaniarum⁴⁷

Rex Poloniae⁴⁸

Serenissimus Dux Bavariae⁴⁹

Serenissimus Archidux Austriae Leopoldus⁵⁰

Dicti Principes sunt solummodo certificati de obitu dicti Domini Comitis, non autem invitati ad sepulturam eiusdem.

Extra Regnum Constituti et vocati per literas Funebrales

⁴⁴ BAK: Magyar nyelvű források 91–137.

⁴⁵ X. Ince (1574–1655), római pápa (1644–1655).

⁴⁶ III. Ferdinánd (1608–1657), német-római császár (1637–1657), magyar (1625–1657) és cseh (1627–1657) király.

⁴⁷ IV. Fülöp (1605–1665), spanyol király (1621–1665); Portugália (1621–1640), Nápoly és Szicília uralkodója.

⁴⁸ IV. (Vasa) Ulászló (1595–1648), lengyel király (1632–1648): Varsóban, 1645. december 14-én kelt válaszlevelében nyilvánított részvétet, a temetésen nem tudott részt venni. OSzK Kt Quart. Lat. 759, fol. 2rv.

⁴⁹ I. Miksa (1573–1651), bajor választófejedelem (1623–1651), válaszlevele: München, 1645. december 1. MNL OL P 108 Rep. 71, fasc. 16, fol. 413.

⁵⁰ Habsburg Lipót Vilmos főherceg (1614–1662), nevében Jacobus Pfendler válaszolt Esterházy Lászlónak és Dánielnek (Linz, 1645. december 11.). A levélből kiderül, hogy a temetési meghívó 1645. november 1-jén kelt. OSZK Kt Quart. Lat. 759, fol. 5rv.

Eminentissimus Franciscus Cardinalis Barbarinus[!]⁵¹
 Eminentissimus Cardinalis Harragh⁵²
 Illustrissimus ac Reverendissimus Nuncius Apostolicus⁵³

[fol. 235v]

Illustrissimus ac Reverendissimus Episcopus Viennensi Princeps⁵⁴

Illustrissimus ac Reverendissimus Episcopus Neostadiensis⁵⁵

Excellentissimus Dominus Legatus Regis Catholici⁵⁶

Excellentissimus Dominus Legatus Venetorum⁵⁷

Excellentissimus Dominus Comes à Trauttmansdorff⁵⁸

Excellentissimus Princeps Lobkovicz⁵⁹

Excellentissimus Princeps à Dietrichstein⁶⁰ servitor obligatiss.

Excellentissimus Princeps à Liechtenstein⁶¹

[D...nicz?]⁶² Excellentissimus Marchio de Castañedo⁶³ [!]

Excellentissimus Comes à Tieffenpach⁶⁴ [Pieffenpachról javítva!] servitor et amicus paratissimus

Excellentissimus Comes Slik servitor⁶⁵

Excellentissimus Comes Slavata⁶⁶ servitor

Excellentissimus Comes Kevenhiller⁶⁷

Excellentissimus Comes Martineicz⁶⁸

Excellentissimus Comes Gallas Generalis⁶⁹

⁵¹ Francesco Barberini (1597–1667) bíboros, válaszlevele: Róma, 1645. december 30. MNL OL P 108 Rep. 71, fasc. 16, fol. 412.

⁵² Ernst Adalbert von Harrach (1598–1667) bíboros, Prága érseke.

⁵³ Camillo Melzi (1590–1659), bécsi apostoli nuncius (1644–1652).

⁵⁴ Philipp Friedrich Graf Breuner (1597–1669), Bécs püspöke (1639–1669) és olmtüzi segédpüspök.

⁵⁵ Johann Thuanus (1599–1666), bécsújhelyi püspök (1640–1666).

⁵⁶ Diego de Aragón (1599–1663), Terranova herceg, hivatalban lévő bécsi spanyol követ (1645–1648).

⁵⁷ Velencei követ, valószínűleg Alvise Contarini (1601–1684).

⁵⁸ Maximilian von Trauttmansdorff, gr. (1584–1650), 1623-tól kamarás, a Titkos Tanács elnöke és III. Ferdinánd főudvarmestere.

⁵⁹ Václav Eusebius z Lobkovic (1609–1677), 1644-ben az Udvari Haditanács elnökhelyettese.

⁶⁰ Maximilian von Dietrichstein (1596–1655), morva tartományi kormányzó (1637–1648). Válaszlevele: Salzburg, 1645. november 25., MNL OL P 108 Rep. 71, fasc. 16, fol. 410.

⁶¹ Gundaker Liechtenstein von Nikolsburg, (1580–1658), főudvarmester, III. Ferdinánd titkos tanácsosa.

⁶² Olvashatatlan.

⁶³ Sancho de Monroy y Zúñiga, Castañeda márk (1578–1646), 1633–1641 között bécsi spanyol követ.

⁶⁴ Rudolf Teuffenbach, Freiherr von (1582–1653), az Udvari Haditanács és a Titkos Tanács tagja, hadvezér (Oberstfeldwachmeister, Feldmarschall), 1644-ben az I. Rákóczi Györggyel folytatott tárgyalások során teljhatalmú császári megbízott.

⁶⁵ Heinrich Schlik, Graf von (1580–1650), kamarás, az Udvari Haditanács elnöke.

⁶⁶ Wilhelm Slavata (1572–1652), kamarás, titkos tanácsos, a Cseh kamara elnöke, cseh főkancellár.

⁶⁷ Franz Christoph von Khevenhüller (1588–1650), kamarás, titkos tanácsos, császári követ a madridi királyi udvarban, Habsburg Mária Anna (1606–1646) császárné, cseh és magyar királyné főudvarmestere. Linzben, 1645. november 21-én kelt válaszlevelében kimentette magát udvari teendői miatt. OSZK Kt Quart. Lat. 759, fol. 6r.

⁶⁸ Jaroslav Bořita z Martinic (1582–1649), a Cseh Királyság főkancellárja (1644–1651).

⁶⁹ Matthias Gallas, Campo grófja és Lucera hercege (1584–1647), III. Ferdinánd címzetes kamarása és titkos tanácsosa (1639–1647).

Excellentissimus Comes â Manczfeld[!] Gen. Jaurien[is]⁷⁰
 Excellentissimus Comes â Svarczenburgh⁷¹ Gener. Varastiensis
 Illustrissimus Comes Kurcz⁷²
 Illustrissimus Comes Piekkertman[!] ⁷³
 Illustrissimus Comes Pucham Supremus Camerarius⁷⁴
 Illustrissimus Comes â Questembergh⁷⁵
 Illustrissimus Comes â Pucham Generalis⁷⁶
 Illustrissimus Comes â Verdengber⁷⁷
 Illustrissimus Comes Kolourat Praeses Cam. Aulicae⁷⁸
 Illustrissimus Comes Christophorus Pramir Senior⁷⁹
 Illustrissimus Comes â Trautson⁸⁰
 Illustrissimus Comes â Rottal⁸¹
 Illustrissimus Comes â Magno⁸²

[fol. 236r]

Illustrissimus Comes Taifel⁸³
 Illustrissimus Comes Loldstain⁸⁴
 Illustrissimus Comes â Starembergh⁸⁵
 Illustrissimus Comes â Salmis⁸⁶

⁷⁰ Philipp von Mansfeld-Vorderort, gr. (1589–1657), tábornok, a harmincéves háború idején hadvezér, később győri főkapitány (1643–1657).

⁷¹ Georg Ludwig Graf zu Schwarzenberg (1631–1647) varasdi (szlavóniai) végvári főkapitány (1631–1647). Köszönjük Szabó András Péternek az azonosítást.

⁷² Ferdinand Sigmund Graf Kurz von Senftenau (1562–1659), birodalmi alkancellár, róla: STÖGMANN: Graf Kurz von Senftenau 41–62.

⁷³ Johann Mathias Prücklmayr, Freiherr von Goldegg, neve Prickhelmayer formában is előfordul (1589–1656), III. Ferdinánd udvari alkancellárja (1637–1656) és titkos tanácsosa (1640–1656).

⁷⁴ Johann Rudolf von Puchheim, gr. (1600–1651), III. Ferdinánd titkos tanácsosa.

⁷⁵ Gerhard von Questenberg (1586–1646), titkos tanácsos, az Udvari Haditanács alelnöke. 1636-ban császári régens (megbízott) Alsó-, Felső-Ausztriában és Magyarországon.

⁷⁶ Hans Christoph III. von Puchheim (1605–1657), birodalmi tábornagy, a császári hadsereg parancsnoka I. Rákóczi György 1644/1645. évi hadjárata idején.

⁷⁷ Johann Baptist Verda von Werdenberg (1582–1648), birodalmi gróf, titkos tanácsos, alsó-ausztriai udvari kancellár.

⁷⁸ Heinrich Kolowrat-Liebsteinsky, gr. (1569–1646), III. Ferdinánd kamarása (1635–1646).

⁷⁹ Seifried Christoph von Breuner (1569–1651), Stübing ura, II. Ferdinánd Titkos Tanácsának tagja, 1626–1640 között Alsó-Ausztria helytartója. Az írnokok gyakran nem ismerték a személyeket, ezért a nevek átírásakor gyakran helytelen névalakokat vetettek papírra. Így lett Breuner neve Pranier.

⁸⁰ Johann Franz von Trautson (1609–1663), alsó-ausztriai kormányzó, III. Ferdinánd titkos tanácsosa (1644–1663).

⁸¹ Johann Rottal (1605–1674), morvaországi főkapitány, III. Ferdinánd kamarása.

⁸² Franz von Magnis (1598–1652), Morvaország kormányzója (Landeshauptmann). Köszönetet mondunk Koltai Andrásnak az azonosításért!

⁸³ Christoph Adolf Teufel von Guntersdorf, gr. (1599–1650), vagy Otto Teufel von Guntersdorf (1589–1673), mindketten II. Ferdinánd kamarásai voltak.

⁸⁴ Valószínűleg Georg Achat Losenstein, gr. (1597–1653) III. Ferdinánd kamarása.

⁸⁵ Heinrich Wilhelm Starhemberg (1593–1675), udvari marsall, III. Ferdinánd címzetes kamarása.

⁸⁶ Julius II Graf zu Salm-Neuburg (1600–1654), II. Ferdinánd kamarás, morvaországi legfelsőbb bíróság és kormányzó.

Illustrissimus Comes Kupfstainer[!]⁸⁷
 Illustrissimus Comes Gabriel Sereni⁸⁸
 Illustrissimus ac Magnificus Selhard⁸⁹

Admodum Reverendus Pater Vice Generalis Societatis IESV⁹⁰
 Generalis Franciscanorum Ordinis⁹¹
 Provincialis Ordinis Franciscanorum utriusque⁹²
 Congregatio B. M. V. Assumptae Vienne⁹³
 Pater Lamermain⁹⁴
 Civitas Neostadiensis⁹⁵
 Civitas Pinkiensis⁹⁶
 Civitas Aisenstadiensis⁹⁷

Transylvanienses, et ex Partibus Regni Hungariae Superioribus
 Illustrissimus Princeps Transylvaniae⁹⁸
 Illustrissimus Princeps Transylvaniae Junior⁹⁹
 Illustrissimus Sigismundus Rakoczi Junior¹⁰⁰
 Mag. Dominus Sigismundus Kornis¹⁰¹
 Mag. Dominus Stephanus Haller¹⁰²
 Illustrissimus Dominus Stephanus Bethlen¹⁰³
 Magnificus Dominus Sigismundus Loniay¹⁰⁴

⁸⁷ Johann Ludwig Kuefstein, gr. (1582–1656), III. Ferdinánd titkos tanácsosa és kamarása, felső-ausztriai tartományi kapitány.

⁸⁸ Kis-Serényi Serényi Gábor, gr. (1598–1664), morva tartományi kapitány, 1651-től III. Ferdinánd kamarása.

⁸⁹ Bartholomäus Schelhart (Johann Bartholome Schöllhardt), az Udvari Kamara tanácsosa, ismeretlen okból a magyar kamarától kapta fizetését. FALLENBÜCHL: Állami (császári és királyi) tisztségviselők 276.

⁹⁰ Vincenzo Carafa SJ (1585–1649), jezsuita generális-helyettes.

⁹¹ Juan Marinero de Madrid (1639–1645) vagy Giovanni Mazzara (1645–1648), a ferences rend generálisa.

⁹² Paulus von Tauris (†1667), mariánus ferences tartományfőnök (1643–1646), illetve Somlyai Mihály, szalvatoriánus ferences tartományfőnök (Karácsony, Szent Ferenc rendje, II, 437). Köszönjük Fazekas István és Koltai András segítségét az azonosításban.

⁹³ A bécsi jezsuita kollégium Assumptio Mariae (Nagyboldogasszony)-kongregációja. Vö. 42. jegyzet.

⁹⁴ Wilhelm Lamormain S.J. (1570–1648), császári gyóntató.

⁹⁵ Bécsújhely.

⁹⁶ Ginsiensis/Kőszeg.

⁹⁷ Kismarton (Eisenstadt).

⁹⁸ I. Rákóczi György (1593–1648), erdélyi fejedelem (1630–1648).

⁹⁹ A későbbi II. Rákóczi György (1621–1660), I. Rákóczi György erdélyi fejedelem és Lórántffy Zsuzsanna fia.

¹⁰⁰ Rákóczi Zsigmond (1622–1652), I. Rákóczi György és Lórántffy Zsuzsanna fia, 1647–1649 között borsodi főispán.

¹⁰¹ Kornis Zsigmond (kb. 1578–1648), Bihar vármegye főispánja, I. Rákóczi György tanácsosa.

¹⁰² Haller István (1591–1657), Kükküllő vármegye főispánja, I. Rákóczi György bizalmasa, hadvezére.

¹⁰³ Bethlen István (1582–1648), Máramaros és Hunyad vármegyék főispánja. FALLENBÜCHL: Állami (császári és királyi) tisztségviselők 53.

¹⁰⁴ Lónyay Zsigmond (kb. 1593–1653), beregi főispán. FALLENBÜCHL: Állami (császári és királyi) tisztségviselők 181.

Magnificus Dominus Stephanus Tököli¹⁰⁵
 Magnificus Dominus Franciscus Redei¹⁰⁶

[fol. 236v]

Magnificus Dominus Ladislaus Barkoczi¹⁰⁷
 Magnificus Dominus¹⁰⁸ Vesseleni¹⁰⁹
 Magnificus Dominus Bernardus Nyari¹¹⁰
 Magnificus Dominus Adamus Karoli¹¹¹
 G[e]n[e]r[us] Dominus Matthias Andrasi¹¹²
 Generosus Dominus Georgius Czernel¹¹³
 Generosus Dominus Thomas Debreczeni¹¹⁴
 Generosus Dominus Stephanus Szeredi¹¹⁵
 Generosus Dominus Stephanus Deveni¹¹⁶
 Generosus Dominus Blasius Kekedi¹¹⁷
 Generosus Dominus Caspar Tassi¹¹⁸
 Generosus Dominus Josa Zoltan¹¹⁹
 Generosus Dominus Milich¹²⁰

¹⁰⁵ Thököly István (1581–1651), a királyi tábla ülnöke.

¹⁰⁶ Rhédey Ferenc (kb. 1613–1667), I. Rákóczi György tanácsosa, Rhédey Ferenc váradi főkapitány és Károlyi Katalin fia.

¹⁰⁷ Barkóczy László (1601–1659), zempléni alispán és kállói kapitány. KOROKNAV: Kállói kapitányok 67–72.

¹⁰⁸ A sor fölött: Illustrissimus Comes.

¹⁰⁹ Wesselényi Ferenc, hadadi és murányi gróf (1605–1667), füleki főkapitány, nádor. Távoli rokonságban állt Esterházy Miklós náddorral, édesanyja unokatestvére volt Dersffy Orsolyának, Esterházy első feleségének.

¹¹⁰ Nyáry Bernát kállói kapitány, Lónyay Zsigmond sógora.

¹¹¹ Károlyi Ádám (1618–1661), szatmári főispán. FALLENBÜCHL: Állami (császári és királyi) tisztségviselők 150.

¹¹² Andrassy Mátyás (1590–1654), Krasznahorka várának kapitánya.

¹¹³ Chernel György (†1649), I. Rákóczi György familiárisa. SZABÓ: Forgách (III.) Zsigmond levelezése 260.

¹¹⁴ Debreczeni Tamás (1570–1650), I. Rákóczi György erdélyi fejedelem királysági javainak prefektusa, DEBRECZENI-DROPPÁN: Debreczeni Tamás 447–501.

¹¹⁵ Görcsöni Serédi István (†1657), a temetés idején Kraszna vármegye főispánja. SZABÓ: Egy felső-magyarországi főúr 324–325.

¹¹⁶ Dévényi István (†1648 előtt), az 1646/1647. évi pozsonyi országgyűlésen Sáros megye követe volt. GUSZAROVA: A 17. századi magyar országgyűlések 121.

¹¹⁷ Kékedi Balázs (†1658), felső-magyarországi hadbíró. Az információt Szabó András Péternek köszönjük.

¹¹⁸ Tassi Gáspár, Esterházy Miklós familiárisa, titkár. DUCHOŇOVÁ: Palatín Mikuláš Esterházy 183., 192., 248. 1630 és 1638 között a Szepesi Kamara titkára és tanácsadója, 1638-ban magas életkora miatt nyugdíjba vonult, a Szepesi Kamara nyugalmazott hivatalnok. FALLENBÜCHL: Állami (császári és királyi) tisztségviselők 322.

¹¹⁹ Zoltán Józsa, szatmári vicekapitány. Köszönjük Szabó András Péter segítségét az azonosításban.

¹²⁰ Valószínűleg Melith Péter szatmári főkapitány vagy Melith György, mindketten részt vettek az 1646/1647. évi pozsonyi országgyűlésen. PÁLFFY: Főkapitányok 285.; FAZEKAS: A Melith-fiúk 139–158.; GUSZAROVA: A 17. századi magyar országgyűlések 118.

Regnicolae
 Domini Prelati
 Illustrissimus Reverendissimus Archiepiscopus Strigoniensis¹²¹
 Illustrissimus Reverendissimus Archiepiscopus Colocensis¹²²
 Reverendissimus Dominus Episcopus Agriensis¹²³
 Reverendissimus Dominus Cancellarius¹²⁴
 Reverendissimus Dominus Episcopus Jauriensis¹²⁵
 Reverendissimus Dominus Episcopus Transylvaniae¹²⁶
 Reverendissimus Dominus Episcopus Varadiensis¹²⁷
 Reverendissimus Dominus Episcopus Zagrabiensis¹²⁸
 Reverendissimus Dominus Episcopus Nitriensis¹²⁹
 Reverendissimus Dominus Episcopus Quinqueeclensiensis¹³⁰
 Reverendissimus Dominus Episcopus Chanadiensis¹³¹
 Reverendissimus Dominus Episcopus Vaciensis¹³²
 Reverendissimus Dominus Episcopus Sirmiensis¹³³
 Reverendissimus Dominus Archiabbatus S[ancti] Martini¹³⁴

[fol. 237r]

Reverendissimus Dominus Episcopus Tininiensis¹³⁵ [!]

Reverendissimus Dominus Episcopus Cracoviensis¹³⁶

Paulus Raskai

-
- ¹²¹ Lippay György (1600–1666), esztergomi érsek és királyi főkancellár, Esztergom vármegye főispánja. FALLENBÜCHL: Állami (császári és királyi) tisztségviselők 178.; MOLNÁR: Magyar hódoltság, horvát hódoltság 394.
- ¹²² Telegdy János (1574–1647), kalocsai érsek, nyitrai püspök. FALLENBÜCHL: Állami (császári és királyi) tisztségviselők 323.; MOLNÁR: Magyar hódoltság, horvát hódoltság 398.
- ¹²³ Jakusich György (1609–1647), egri püspök, Heves vármegye főispánja. FALLENBÜCHL: Állami (császári és királyi) tisztségviselők 144.; MOLNÁR: Magyar hódoltság, horvát hódoltság 394.
- ¹²⁴ Szelepcsényi György (1595–1685), veszprémi püspök, magyar kir. kancellár. FALLENBÜCHL: Állami (császári és királyi) tisztségviselők 308.; MOLNÁR: Magyar hódoltság, horvát hódoltság 398.
- ¹²⁵ Draskovich György (1599–1650), győri püspök. SZABADY: Draskovich György; MOLNÁR: Magyar hódoltság, horvát hódoltság 395.
- ¹²⁶ Simándi István, erdélyi püspök, leleszi prépost. A magyarországi katolikus egyházmegyéek érsekei és püspökei 1526–1686 között: MOLNÁR: Magyar hódoltság, horvát hódoltság 393–403.
- ¹²⁷ Hosszútóthy László (kb. 1590–1647), váradi püspök (1633–1646). MOLNÁR: Magyar hódoltság, horvát hódoltság 401.
- ¹²⁸ Bogdán Márton zágrábi püspök (1643–1647). MOLNÁR: Magyar hódoltság, horvát hódoltság 402.
- ¹²⁹ Püsky János (1597–1657), nyitrai püspök (1644–1648). MOLNÁR: Magyar hódoltság, horvát hódoltság 395.
- ¹³⁰ Széchenyi VIII. György pécsi püspök (1644–1648). MOLNÁR: Magyar hódoltság, horvát hódoltság 396.
- ¹³¹ Zongor Zsigmond csanádi püspök (1644–1648). MOLNÁR: Magyar hódoltság, horvát hódoltság 399.
- ¹³² Kopcsányi Mihály váci püspök (1644–1646). MOLNÁR: Magyar hódoltság, horvát hódoltság 397.
- ¹³³ Kisdy Benedek (1598–1660), szerémi püspök (1644–1646). MOLNÁR: Magyar hódoltság, horvát hódoltság 400.
- ¹³⁴ Pálffy Mátyás (1602–1646), szent Márton-hegyi (pannonhalmi) főapát (1638–1646).
- ¹³⁵ Bielavich György / Juraj Bielavić knini (tinini) püspök (1636–1666). MOLNÁR: Magyar hódoltság, horvát hódoltság 401.
- ¹³⁶ Piotr Gembicki krakkói püspök (1642–1657).

Capitula Conventus et Personae Ecclesiasticae
 Capitulum Strigoniense¹³⁷
 Capitulum Nitriense¹³⁸
 Capitulum Posoniense¹³⁹
 Capitulum Jauriense¹⁴⁰
 Capitulum Castriferrei¹⁴¹
 Capitulum Zagrabiense¹⁴²
 Conventus de Lelesz¹⁴³
 Conventus S[ancti] Benedicti¹⁴⁴
 Conventus Turocziensi¹⁴⁵
 Reverendus Dominus Rohonczi¹⁴⁶
 Reverendus Dominus Palfalvai¹⁴⁷
 Reverendus Dominus Hoffmani¹⁴⁸
 Reverendissimus Dominus Kisdi Praepositus¹⁴⁹
 Reverendus Dominus Lonyai¹⁵⁰
 Reverendus Dominus Marcus Senkvicz¹⁵¹
 Reverendus Dominus Vardai¹⁵²
 Reverendus Dominus Jacobus Feier¹⁵³

Domini Seculares
 Illustrissimus Comes Judex Curiae Regiae¹⁵⁴
 Illustrissimus Comes Banus¹⁵⁵
 Illustrissimus Comes Vaivoda Cracoviensi¹⁵⁶

¹³⁷ Esztergomi székeskáptalan.

¹³⁸ Nyitrai székeskáptalan.

¹³⁹ Pozsonyi társaskáptalan.

¹⁴⁰ Győri székeskáptalan.

¹⁴¹ Vasvári társaskáptalan.

¹⁴² Zágrábi székeskáptalan.

¹⁴³ A leleszi prépostság részéről Simándi István leleszi prépost válaszolt a meghívóra (Lelesz, 1645. okt. 3.), Benkes János szentkereszti prépostot küldte el a temetésre: OSZK Kt Quart. Lat. 759, fol. 10rv.

¹⁴⁴ Garamszentbenedeki konvent

¹⁴⁵ Turóci Boldogságos Szűz Mária prépostság.

¹⁴⁶ Rohonczi István apát, esztergomi kanonok, nagyszombati plébános (1651-től) választott csanádi püspök. Kollányi, Esztergomi kanonokok, 254. és a többi is!

¹⁴⁷ Palfalvai János (1603–1663), esztergomi kanonok, (1648-tól) tapolcai apát, egri nagyprépost.

¹⁴⁸ Hoffmann Pál (1614–1659), esztergomi kanonok.

¹⁴⁹ Kisdy Benedek (kb. 1598–1660), esztergomi nagyprépost (szerémi püspökként: vö. 133. sz. jegyzet).

¹⁵⁰ Lónyay András, esztergomi kanonok.

¹⁵¹ Senkvici Márk, esztergomi kanonok.

¹⁵² Kisvárdai Mihály, esztergomi kanonok.

¹⁵³ Fejér Jakab, esztergomi kanonok.

¹⁵⁴ Homonnai Drugeth György országbíró (1636–1645).

¹⁵⁵ Draskovich János horvát bán (1640–1646).

¹⁵⁶ Stanisław Lubomirski, gr., (1583–1649), a Lengyel Királyság főelölmenetelője és étékfogója, a krakkói vajdaság generális sztarosztája; válaszfellevelének (Kolbuszova, 1645. december 27.) aláírása alapján „Palatinus et G. C. Cracoviensi”, OSZK Kt Quart. Lat. 759, fol. 4rv, a temetésen nem vett részt.

[fol. 237v]

Illustrissimus Dominus Cancellarius Regni Poloniae¹⁵⁷

Illustrissimus Dominus Kazanowsky¹⁵⁸

Illustrissimus Dominus Tarnovsky[!]¹⁵⁹

Illustrissimus C[omes] Dominus Stephanus Palffy¹⁶⁰

Illustrissimus C[omes] Dominus Paulus Palffy¹⁶¹

Illustrissimus Comes Joannes Palffy¹⁶²

Illustrissimus Comes Adamus Bottiani¹⁶³

Illustrissimus Comes Stephanus Chaky¹⁶⁴

Illustrissimus Comes Ladislaus Chaky¹⁶⁵

Illustrissimus Comes Adamus Forgacz¹⁶⁶

Illustrissimus Comes Nicolaus à Zrinio¹⁶⁷

Illustrissimus Comes Petrus à Zrinio¹⁶⁸

Illustrissimus Comes Franciscus Nadasdi¹⁶⁹

Illustrissimus [!] Comes Caspar, Gabriel et Georgius Illeshazi¹⁷⁰

¹⁵⁷ Jerzy Ossoliński herceg (1595–1650), lengyel diplomata és főméltóságviselő, birodalmi herceg, 1643-tól Nagy Korona kancellárja, alkincstárnok stb. A temetésen nem tudott személyesen részt venni, válaszelevele: Varsó, 1645. december 9., OSZK Kt Quart. Lat. 759, fol. 3rv.

¹⁵⁸ Adam Kazanowski (1599–1649), lengyel királyi méltóság (a Nagy Korona asztalnoka, korona-alkamarás, a parlament marsallja stb.), IV. Ulászló lengyel király személyes barátja.

¹⁵⁹ Jan Tarnowski (1585–1669), Cuiavia, Przemysl, Varmia és Varsó első kanonokja, 1640-től Krakkó főesperese, Władysław IV Vasa titkára és 1654-től Leopoli érseke. Köszönjük az információt Dorota Gregorowicz-nak (Sliezka univerzita Katowice).

¹⁶⁰ Pálffy István, gr. (1585/86–†Bécs, 1646. május 29.), magyar királyi tanácsos, Pozsony vármegye főispánja (1600–1640), koronaőr (1608–1625), valamint Érsekújvár és a bányavárosi végvidék főkapitánya (1626–1644). FALLENBÜCHL: Állami (császári és királyi) tisztségviselők 227. Válaszlevelében (Bécs, 1645. nov. 26.) betegségére hivatkozva kimentette magát. OSZK Kt Quart. Lat. 759, fol. 6v.

¹⁶¹ Pálffy Pál, gr. (1592–1653), a Magyar Kamara elnöke (1626–1646), kir. udvarmester, pozsonyi főispán. FALLENBÜCHL: Állami (császári és királyi) tisztségviselők 227.

¹⁶² Pálffy János, gr. (†1646), koronaőr (1625–1645), királyi főkamárás, Komárom vármegye főispánja (1641–1645), FALLENBÜCHL: Állami (császári és királyi) tisztségviselők 226.

¹⁶³ Batthyány I. Ádám, gr. (1610–1659), dunántúli kerületi főkapitány és a Kanizsa ellen vetett végek végvidéki főkapitánya, kir. étekfogó, császári udvari kamarás, Esterházy Miklós nádor politikai körének tagja.

¹⁶⁴ Csáky István, gr. (1603–1662), szepesi főispán, tárnokmester.

¹⁶⁵ Csáky László, gr. (†1655), pápai főkapitány, alsómagyarországi főkapitány és kir. tanácsos, zólyomi főispán. FALLENBÜCHL: Állami (császári és királyi) tisztségviselők 66.

¹⁶⁶ Forgách Ádám, gr. (1601–1681), Nógrád vármegye főispánja, Szécsény várának kapitánya, királyi tanácsos és főpohárnokmester, érsekújvári főkapitány. FALLENBÜCHL: Állami (császári és királyi) tisztségviselők 100.

¹⁶⁷ Zrínyi Miklós, gr. (1620–1664), kir. főistállómester (1628–1664). A temetés idején (1645. október 20-tól) Zala és Somogy vármegyék főispánja. FALLENBÜCHL: Állami (császári és királyi) tisztségviselők 371.

¹⁶⁸ Zrínyi Péter (1621–1671), Zrínyi György horvát bán és Széchy Magdolna fia, Zrínyi Ilona apja. Később horvát bán (1665–1670), a Wesselényi-szervezkedés résztvevője.

¹⁶⁹ Nádasdy (III.) Ferenc (1622–1671), Vas megye főispánja, kir. tanácsos, későbbi országbíró. FALLENBÜCHL: Állami (császári és királyi) tisztségviselők 207.

¹⁷⁰ Illésházy Gáspár, Gábor és György. Illésházy Gáspár (1593–1648) Trencsén, Liptói és Árva vármegyék főispánja, Thurzó Ilona (Thurzó György nádor és Czobor Erzsébet lányának) férje. Illésházy Gábor (1622–1667) és Illésházy György (†1684) Illésházy Gáspár és Thurzó Ilona fiai. FALLENBÜCHL: Állami (császári és királyi) tisztségviselők 141.

Illustrissimi Comites Georgius, Gabriel et Emericus Erdődi¹⁷¹
 Illustrissimi Comites Nicolaus et Gaspar Tersaczky¹⁷²
 Illustrissimus Comes Caspar Draskovich¹⁷³
 Illustrissimus ~~Magnificus~~ Dominus Nicolaus Draskovich¹⁷⁴
 Magnificus Dominus Caspar Szuniogh¹⁷⁵
 Magnificus Dominus Krosiczky¹⁷⁶
 Magnificus Dominus Personalis¹⁷⁷
 Magnificus Dominus Franciscus Keglevich¹⁷⁸
 Magnificus Dominus Dyonisius Szechi¹⁷⁹
 Magnificus Dominus Casparus Lippai¹⁸⁰

[fol. 238r]

Magnificus Dominus Joannes Liszthius¹⁸¹
 Magnificus Dominus Ladislaus Liszthius¹⁸²
 Magnifici Domini Gabriel et Stephanus Paloczai¹⁸³
 Magnifici Domini Emericus et Valentinus Czobor¹⁸⁴

¹⁷¹ Erdődy György, Gábor és Imre: Erdődy Kristóf és Thurzó Barbara (Thurzó György és Czobor Erzsébet lányának) fiai. Erdődy György (1614–1663) varasdi főispán és királyi tanácsos. Erdődy Gábor (1615–1650) kir. tanácsos, II. Ferdinánd kamarása. Erdődy Imre (†1690) III. Ferdinánd császári kamarása. FALLENBÜCHL: Állami (császári és királyi) tisztségviselők 88.

¹⁷² Frangepán Miklós (1584–1647) horvát bán és fia, Frangepán II. Gáspár (?–1653). Köszönjük Pálffy Géza segítségét az azonosításban.

¹⁷³ Draskovich Gáspár (†1668), császári és királyi kamarás.

¹⁷⁴ Draskovich Miklós (1630–1687), Draskovich János (1646–1648 között nádor) kir. tanácsos, horvát bán és Thurzó Barbara fia. Később országbíró, Moson és Árva vármegyék főispánja. [A nevet eredetileg a magnificus cím előzte meg, amit utólag áthúztak.]

¹⁷⁵ Szunyogh Gáspár (1595–1659), kir. tanácsos, szendrői kapitány, Gömör vármegye főispánja. 1652-től III. Ferdinánd kamarása. FALLENBÜCHL: Állami (császári és királyi) tisztségviselők 316.

¹⁷⁶ Krosiczky = Konszki Mihály báró, Lipót Vilmos főherceg ezüstkamarása. Köszönjük Koltai András azonosítását.

¹⁷⁷ Mikulich Tamás (1580–1649), kir. személynök, az 1646/1647. évi pozsonyi országgyűlés résztvevője. GUSZAROVA: A 17. századi magyar országgyűlések 117.

¹⁷⁸ Keglevich Ferenc (1575–1659), III. Ferdinánd kamarása.

¹⁷⁹ Széchy Dénes: győri főkapitány-helyettes, 1643–1646. PÁLFFY: Főkapitányok 257–288.

¹⁸⁰ Lippay Gáspár (†1654), országbíró protonotariusus (1635), majd utóbb, 1644-ben a nádornak is. A Magyar Kamara tanácsosa, később (1646-tól) elnöke. FALLENBÜCHL: Állami (császári és királyi) tisztségviselők 178., FEDERMAYER: Lippayovci zo Zomboru 244.

¹⁸¹ Liszthius János, báró (1600–1673), Széchy Katalin (Széchy György gömöri főispán lányának) férje. 1666 óta I. Lipót kamarása.

¹⁸² Liszthius László: Esterházy Miklós nádor udvarában nevelkedett. 1655-ben grófi címet nyert. DUCHONOVÁ: Palatín Mikuláš Esterházy 173.

¹⁸³ Palocsay Gábor és István: Palocsay György és Büdi Klára fiai. Palocsay Gábor magyar királyi tanácsos volt (1658–?). FALLENBÜCHL: Állami (császári és királyi) tisztségviselők 228.

¹⁸⁴ Czobor Imre és Bálint: Czobor Imre (1628–1677). Czobor Bálint a nyitrai főispán Czobor Imrének (†1641) a fia.

Magnifici Domini Senior et Junior Malakoczi¹⁸⁵
 Magnificus Dominus Michael Vizkelethi¹⁸⁶
 Magnificus Dominus Franciscus Revai¹⁸⁷
 Magnifici Domini Joannes et Daniel Pongracz¹⁸⁸
 Magnifici Domini Nicolaus, Paulus et Matthias Osztorosich[!] ¹⁸⁹
 Magnifici Domini Simon et Franciscus Balassa¹⁹⁰
 Illustrissimus Comes Franciscus Veselini¹⁹¹
 Magnificus Dominus Daniel Ezterhazi¹⁹²
 Magnificus Dominus Ladislaus Revai¹⁹³
 Magnificus Dominus Franciscus Prini[!] ¹⁹⁴
 Magnificus Dominus Andreas Revai¹⁹⁵
 Magnificus Dominus Adamus Cziraki¹⁹⁶
 Magnificus Dominus Joannes Keri¹⁹⁷
 Magnificus Dominus Ludovicus Nyari¹⁹⁸

- ¹⁸⁵ Id. és ifj. Malakóczi Miklós: részt vettek Zala vármegye nemesi közgyűlésén. NAGY: Magyarország családai VII. 276–277; TURBULY: Zala vármegye II. 94. Id. Malakóczy Miklós Zrínyi György kanizsai főkapitány tanácsadója volt. Az 1635. évi országgyűlés alkalmával „a slavoniai és horvátországi száraz vámok eltörlése ügyében bizottmányi tagúl nevezett a 73. törvényczikkben. Konszky Mihálynak Tauffenbach Annától leánya Dorottya Malakóczy Miklós neje volt.” NAGY: Magyarország családai VI. 341.
- ¹⁸⁶ Vízkelety Mihály, báró, alnádor, Thurzó Mária férje, akit 1650-ben már özvegyként említenek a források. Nyitra megye méltóságviselői között találunk bizonyos Vízkelety Mihályt (1627–1631 év-körben), de valószínűleg más személyről van szó, mivel utóbbinak nem volt bárói címe. NAGY: Magyarország családai VII.
- ¹⁸⁷ Révay Ferenc (†1656), Thurzó György túróci főispán köréhez tartozott, felesége Pongrácz Barbara volt. DUCHOŇOVÁ: Palatín Mikuláš Esterházy 170.
- ¹⁸⁸ Pongrácz János és Dániel: Pongrácz János Esterházy Miklós nádor udvarában nevelkedett, illetve Pongrácz Dániel is a nádor és családja szolgálatában állt. DUCHOŇOVÁ: Palatín Mikuláš Esterházy 174., 175., 214.
- ¹⁸⁹ Ostrosith Miklós (1610–1660) koronaőr; Ostrosith Pál (1620–1652) és Mátyás (1625–1701).
- ¹⁹⁰ Balassa Simon és Ferenc: Balassa Simon (†1654), fivére, Balassa Ferenc Hont vármegye főispánja volt. FALLENBÜCHL: Állami (császári és királyi) tisztségviselők 44.
- ¹⁹¹ Wesselényi Ferenc (1605–1667), Esterházy Miklós familiárisa, füleki főkapitány, később nádor. Távoli rokonságban állt Esterházy Miklóssal, édesanyja Dersffy Orsolya, Esterházy Miklós első feleségének unokatestvére volt.
- ¹⁹² Báró Esterházy Dániel (1585–1654), Esterházy Miklós nádor öccse, királyi tanácsos (1650–1651). Feleségével, Rummy Judittal 16 gyermekük született, az Esterházy család cseszneki ágának alapítója.
- ¹⁹³ Révay László, báró (1600–1667), Esterházy Miklós familiárisa, Révay Márton és Esterházy Zsófia, Miklós nádor testvérének fia. Beckói kapitány, királyi biztos.
- ¹⁹⁴ Perényi Ferenc: Perényi György Zemplén vármegye főispánjának fia (†1651).
- ¹⁹⁵ Révay András (*1635), Esterházy Miklós szolgálatában állt 1635. november 25-ig; ekkor feleségül vette Koháry Péter Katalin lányát. Az esküvőt Esterházy Miklós szervezte nekik Pozsonyban. DUCHOŇOVÁ: Palatín Mikuláš Esterházy 236.
- ¹⁹⁶ Cziráki Ádám: Esterházy Miklós familiárisa. Rész vett az 1646/1647. évi országgyűlésen; neve nemcsak a mágnások között szerepelt, hanem a bírák és a királyi testület tagjainak névsorában is. GUSZAROVA: A 17. századi magyar országgyűlések 118.
- ¹⁹⁷ Kéry János: koronaőr, gyarmati főkapitány, első felesége Esterházy Anna (1590–1638), Esterházy Miklós nővére. DUCHOŇOVÁ: Palatín Mikuláš Esterházy 33., 34., 374.
- ¹⁹⁸ Nyáry Lajos (1590 k.–1664), kir. tanácsos, 1646-ban evangélikus főúrként Bethlen István mellett a másik protestáns nádorjelölt volt. 1649-ben is nádorjelölt; 1655-ben grófi rangot nyert. Pályájáról: NYÁRY: Nyáry de Bedegh 140–152.

Magnificus Dominus Paulus Sereni¹⁹⁹
 Magnifici Domini Leonardus et Joannes Amadii[!]²⁰⁰
 Magnificus Dominus Franciscus Horvath de Vegla²⁰¹
 Magnificus Dominus Stephanus Kohari²⁰²
 Magnificus Dominus Sigismundus Megieri²⁰³
 Magnificus Dominus Andreas Rottal²⁰⁴
 Magnificus Dominus N. Haller²⁰⁵

[fol. 238v]

Magnificus Dominus Volffangus Ezterhazi²⁰⁶
 Magnificus Dominus Georgius Maithini²⁰⁷
 Magnificus Dominus Franciscus Ezterhazi²⁰⁸
 Magnifici Domini Ladislaus et Emericus Berczeni²⁰⁹
 Magnificus Dominus Franciscus Pograni²¹⁰
 Magnificus Dominus Nicolaus Jo²¹¹
 Magnificus Dominus Sigismundus Zai²¹²
 Magnificus Dominus Franciscus Zai²¹³

¹⁹⁹ Serényi Pál (1596–1667), udvari tanácsos, morva tartományi kormányzó.

²⁰⁰ Amadé Lénárt és János: Amadé Lénárt (†1647), 1630 és 1645 között a nádor helyettese volt. Amadé János ([?]1610–1656) Esterházy Judit férje, Esterházy Gábor és Dersffy Mária lánya. DUCHONOVÁ: Palatín Mikuláš Esterházy 238., 434.

²⁰¹ Veglai Horváth Ferenc, Esterházy Miklós familiárisa, az 1646/1647. évi pozsonyi országgyűlés résztvevője. GUSZAROVA: A 17. századi magyar országgyűlések 118.

²⁰² Koháry I. István, csábrági és szitnyai, br. (1616–1664). Gyermekként árván maradt, neveltetéséről Esterházy Dániel gondoskodott. Később Hont vármegye főispánja lett.

²⁰³ Megyery Zsigmond: Esterházy Miklós familiárisa, az 1646/1647. évi pozsonyi országgyűlés résztvevője, de nem személyesen – a diétán Szegedi Ferenc képviselte. GUSZAROVA: A 17. századi magyar országgyűlések 118.

²⁰⁴ Rottal András: Mérei Zsuzsanna (Mérey Gáspár és Kéméndy Orsolya lányának) férje. Az 1635. évi XCIII. törvénycikk alapján magyar indigenátust nyert, kiskorúsága miatt abban az évben nem tett esküt.

²⁰⁵ Valószínűleg Haller Sámuel kiskorú fia, Haller György lehet. Hallerkői Haller Sámuel diósgyőri kapitány 1643. október 3-án esett el Egernél egy törökökkel vívott csatában. Fia, György ugyanabban az évben született. Valószínűleg azért jelölték N-betűvel, mert tudták, hogy ez egy fontos család, de nem voltak felnőtt tagjaik.

²⁰⁶ Esterházy Farkas (1614–1670), Esterházy Gábor és Újfalu Anna fia, Esterházy Miklós unokaöccse.

²⁰⁷ Majtényi György: érsekújvári kapitány, katonai szolgálatáért 1631-ben bárói címet kapott.

²⁰⁸ Esterházy Ferenc: Esterházy Miklós és Nyáry Krisztina legkisebb fia, Somogy és Zala vármegyék főispánja (1670–1683).

²⁰⁹ Bercsényi László (1616–1657) és Imre (1617–1660): Bercsényi Imrének, a Magyar Kamara tanácsosának és Lugossy Barbara (Lugossy Jánosnak, a lippai vár kapitányának lánya) fiai. Bercsényi László az ipolydamásdi vár kapitánya volt.

²¹⁰ Pogrányi Ferenc: korponai és nógrádi várkapitány; Pogrányi Benedek királyi tanácsos unokája[?].

²¹¹ Br. kaszaházi Joó Miklós (1603–1654). Esterházy Miklós nádor familiárisa. DUCHONOVÁ: Palatín Mikuláš Esterházy 175., 253.

²¹² Zay Zsigmond (1588–1649), II. Ferdinánd kamarása, az 1646/1647. évi pozsonyi országgyűlés résztvevője. GUSZAROVA: A 17. századi magyar országgyűlések 118.

²¹³ Zay II. Ferenc, Újfalu Anna házastársa.

Domini Nobiles

Generosus Dominus Sigismundus Eörsi²¹⁴

Generosus Dominus Joannes Törös²¹⁵

Generosus Dominus Volffangus Morocz²¹⁶

Generosus Dominus Georgius Rakoviczki²¹⁷

Generosus Dominus Lucas Vattai²¹⁸

Generosus Dominus Andreas Ruthkay²¹⁹

Generosus Dominus [?] ²²⁰ Gabriel Soos²²¹

Generosus Dominus Daniel Rauch²²²

Generosus Dominus Michael Silva²²³

Generosus Dominus Franciscus Bihari²²⁴

Generosus Dominus Ladislaus Kubini²²⁵

NB. Generosi Domini Petrus et Michael Szentiványi²²⁶

Generosus Dominus Martinus Spaczai²²⁷

Generosus Dominus Stephanus More²²⁸

Generosus Dominus Thomas Nagy²²⁹

Generosus Dominus Nicolas Földvári²³⁰

Generosus Dominus Paulus Vadasy²³¹

²¹⁴ Eörsy Zsigmond: Esterházy Miklós nádor udvari (magánföldesúri) seregének kapitánya, Sopron vármegye alispánja.

²¹⁵ Törös János: a Magyar Kamara tanácsosa, 1639 nyarán az uralkodó megbízásából I. Rákóczi György erdélyi fejedelmet kereste fel, 1647-től III. Ferdinánd tanácsosa. FALLENBÜCHL: Állami (császári és királyi) tisztségviselők 331.; MARTÍ: Végrendeletek 208., 220–221.

²¹⁶ Mórocz Farkas (1575–1648), magyar kamarai tanácsos.

²¹⁷ Rakoviczki György, magyar kamarai tanácsos.

²¹⁸ Vattay Lukács: Detrekő várának kapitánya, a Magyar Kamara főkincstárnoka.

²¹⁹ Ruthkay András: 1637-ben a magyar udvari kancellária megbízott titkára volt. 1640-ben ténylegesen kinevezték és az 1644–1651 közötti években már magyar királyi udvari titkárként szerepel. FALLENBÜCHL: A Magyar Kamara tisztségviselői 256.

²²⁰ A szó felett olvashatatlan sorközi bejegyzés.

²²¹ Soós Gábor: (megbízott) kassai postamester (1638–1649). FALLENBÜCHL: Állami (császári és királyi) tisztségviselők 295.

²²² Rauch Dániel: Esterházy Miklós nádor familiárisa; a nádor fiainak, Istvánnak, majd utóbb Lászlónak nevelője. DOMINKOVITS: Rauch Dániel 100.

²²³ Szilva Mihály (†1654), 1629–1654 között pozsonyi harmincados. FALLENBÜCHL: Állami (császári és királyi) tisztségviselők 313.

²²⁴ Bihari Ferenc (†1656), 1625–1656 között nagyszombati harmincados. FALLENBÜCHL: Állami (császári és királyi) tisztségviselők 54.

²²⁵ Kubinyi László: liptói alispán; Liptó és Árva vármegyék országgyűlési követe. NAGY: Magyarország családai 6. kötet.

²²⁶ Szentiványi Péter és Mihály: Szentiványi Péter Esterházy Miklós nádor familiárisa. Szentiványi Mihály Esterházy Katalin (Esterházy Miklós unokatestvérének) férje. Esterházy Katalin Esterházy Magdolna és Kubinyi László lánya volt.

²²⁷ Spáczai Márton (1600–1650): a kir. tábla protonotáriusa; a komáromi főkapitány helyettese az 1640–1650-es években. PÁLFFY: Főkapitányok 257–288.

²²⁸ Mór István (kb. 1610–kb. 1650), szendrői kapitány.

²²⁹ Nagy Tamás: drégelyi (drágelypalánki) alkapitány. NAGY: Magyarország családai VII.

²³⁰ Földváry Miklós (1610–?), horvát ezredes.

²³¹ Vadász Pál (1610–?), füleki vicekapitány.

[fol. 239r]

Generosus Dominus Gabriel Giczi²³²
 Generosus Dominus Stephanus Liptai Geor.²³³
 Generosus Dominus Stephanus Asguthi²³⁴
 Generosus Dominus Stephanus Morocz²³⁵
 Generosi Domini Michael et Ladislaus Bossani²³⁶
 Generosus Dominus Alexander Anios²³⁷
 Generosus Dominus Franciscus Nagy Mihali²³⁸
 Generosus Dominus Georgius Breni²³⁹
 Generosus Dominus Gregorius Uyfalusi²⁴⁰
 Generosus Dominus Stephanus Uyfalusi²⁴¹
 Generosus Dominus Andreas Izdenczi²⁴²
 Generosus Dominus Stephanus Zichi²⁴³
 Generosus Dominus Stephanus Sibrik²⁴⁴
 Generosus Dominus Caspar Boroniai²⁴⁵
 Generosus Dominus Gabriel Bossani²⁴⁶
 Generosus Dominus Joannes Benczicz²⁴⁷
 Generosus Dominus Ladislaus Sandor²⁴⁸

²³² Géczi [Ghiczy], Ghicz Gábor: szécsényi vicekapitány. SZABÓ: A szécsényi seregszék 101.

²³³ Liptai István (†1660), Esterházy Miklós nádor familiárisa, szécsényi kapitány. Liptai György (†1657), 1641–1657 között lévő vicekapitány. NAGY: Magyarország családai VII. SZABÓ: A szécsényi seregszék 66.

²³⁴ Asguthy István: 1624–1647 között zólyomi alispán. Pesty Frigyes: Zólyom megyei alispánok 581. Köszönjük az azonosításban Szabó András Péter segítségét!

²³⁵ Mórocz István: Mórocz Farkas alnádor fia. 1647-től Pozsony vármegye alispánja. Róla: FEDERMAYER: Wolfgang Mórócz z Beketfalvy 201–223.

²³⁶ Br. Bossányi Mihály és fia, Bossányi László. Bossányi Mihály (†1649 után), Bars vármegye követe az 1634/1635. évi soproni országgyűlésen. 1632–1635 között Bars vármegyei alispán, 1649-ben bárói címet nyert. Bossányi László részt vett az 1646/1647. évi pozsonyi országgyűlésen. GUSZAROVA: A 17. századi magyar országgyűlések 114.; 118.; FEDERMAYER: Lexikón erbov šlachty na Slovensku I. 31.

²³⁷ Ányos Sándor: Kéry Anna Mária férje.

²³⁸ Nagymihályi Ferenc, az 1646/1647. évi pozsonyi országgyűlés résztvevője, a királyi tábla tagjaként említik. GUSZAROVA: A 17. századi magyar országgyűlések 119.

²³⁹ Berényi György; róla: GUSZAROVA: Berényi György 149–165.

²⁴⁰ Ujfalussy Gergely (†1649), valószínűleg Újfalussy János és Bánffy Katalin fia, Máriaissy Anna Zsófiát vette feleségül.

²⁴¹ Ujfalussy István: nővére, Ujfalussy Anna volt Esterházy Gábor (1614–1670) első felesége.

²⁴² Izdenczy András: konstantinápolyi magyar követ, 1638-ban a lengyel királynál járt követségben Ólubló várának és 13 szepességi város visszaadása ügyében. NAGY: Magyarország családai V.

²⁴³ Id. Zichy István (1616–1693): győri magyar főkapitány-helyettes, királyi asztalnok, tatai várkapitány. ZICHY: Zichy István gróf.

²⁴⁴ Sibrik István: Vas vármegye országgyűlési követe 1637-ben.

²⁴⁵ Boronyai Gáspár (†1651), Bossányi Ilona férje.

²⁴⁶ Bossányi Gábor: 1650–1664 között a komáromi erőd főkapitány-helyettese volt. PÁLFFY: Főkapitányok 257–288.

²⁴⁷ Bencsics János: az 1659–1663 közötti években Pozsony város szolgálatában állt. Ormándy Máriával kötött házasságot. PONGRÁCZ: Šľachta Bratislavskej stolice 57.

²⁴⁸ Sándor László: az 1634/1635. évi soproni országgyűlés résztvevője, a királyi tábla tagjaként és Nyitra megye követeként említik. GUSZAROVA: A 17. századi magyar országgyűlések 114.

Generosus Dominus Emericus Ebeczki²⁴⁹
 Generosus Dominus Ladislaus Kerest Uri[!]²⁵⁰
 Generosus Dominus Josephus Ormandi²⁵¹
 Generosus Dominus Franciscus Kemendi²⁵²
 Generosus Dominus Stephanus Beseniei²⁵³
 Generosus Dominus Balthasar Egresdj²⁵⁴
 Generosus Dominus Emericus Madaczanj²⁵⁵
 Generosus Dominus Franciscus Kaldy²⁵⁶
 Generosi Domini Michaelis et Stephanus Kisfaludy²⁵⁷
 Generosus Dominus Franciscus Perniessy²⁵⁸
 Generosus Dominus Georgius Ratky²⁵⁹

[fol. 239v]

Generosus Dominus Nicolaus Falusy²⁶⁰
 Generosus Dominus Joannes Pataky²⁶¹
 Generosus Dominus Georgius Reczey²⁶²
~~Generosus~~ Magnificus Dominus Adamus Viczay²⁶³

²⁴⁹ Ebeczky Imre: a Magyar Kamara tényleges tanácsosa (1631–1638?), talán a fia[?]. Vö. FALLENBÜCHL: Állami (császári és királyi) tisztségviselők 84.

²⁵⁰ Keresztúri László: többször volt Nyitra országgyűlési követe, később Nyitra megye alispánja, 1655-től nádorhelyettes.

²⁵¹ Ormándi József (1612–1651), Ormándy János győri magyar főkapitány-helyettes (1588) fia. Ormándy József fia, János az Esterházy család részére alkalmi szolgálatokat látott el, 1664-ben Pozsony város pénztárnoka volt. PONGRÁCZ: Šľachta Bratislavskej stolice 302–303.

²⁵² Kéméndi Ferenc: talán a Pozsonyban élő nemessel, Kéméndy Ferencsel azonosíthatjuk. PONGRÁCZ: Šľachta Bratislavskej stolice 200.

²⁵³ Bessenyei István: 1632-ben az egerszegi vár lovasságának kapitánya, 1641-ben már kiskomáromi várkapitányként szerepelt. Az országgyűlésen Zala megye követe volt. 1651 januárjában özvegyét említik. TURBULY: Zala vármegye II. 65., 85., 96., 107.

²⁵⁴ Egresdy Boldizsár: Pálffy Pál tiszttartója, 1647-ben Nyitra megye követe és a királyi tábla ülnöke.

²⁵⁵ Madocsányi Imre: Trencsén vármegye alispánja (1641–1642), az orosz-lánkői uradalom intézője/igazgatója. FEDERMAYER: Wolfgang Mórócz z Bekeťfalvy 136.

²⁵⁶ [Id.] Káldy Ferenc, Batthyány I. Ádám familiárisa, előbb pápai vicekapitány (1628–1637), majd dunántúli kerületi vicefőkapitány (1637–1648). BALOGH: Középnemesi karrier 39–105.

²⁵⁷ Kisfaludy Mihály és István: Batthyány I. Ádám familiárisai.

²⁵⁸ Osztopáni Perneszy Ferenc (1606–1651), Zala és Somogy vármegyék alispánja, országgyűlési követe, a lövői várkapitány.

²⁵⁹ Ráttky György Salamonfai Ráttky Menyhért fia, 1617-től egerszegi kapitány, Nádasdy Pál szervitora. BALOGH: Középnemesi karrier 31–38.

²⁶⁰ Falussy Miklós: családja vasi ágából származott, Kőszegen élt és Batthyány Ferenc özvegye, Lobkowitz Poppel Éva szolgálatában állt. PONGRÁCZ: Šľachta Bratislavskej stolice 129.; GECSÉNYI: A Falussyak 309–323. A tanulmányban bemutatott Falussy Miklós a temetés idején még nagyon fiatal volt.

²⁶¹ Pataky János: 1609–1617 között Zala vármegye jegyője. MOLNÁR: Zala megye archontológiája 460.

²⁶² Récsey György: Récsey Bálint fia, Sopron vármegye alispánja (†1637), Nádasdy-familiáris. DOMINKOVITS: Familiárisi szolgálat 43.

²⁶³ Viczay Ádám, báró: Esterházy Miklós egykori familiárisa, Viczay Éva testvére. Viczay Éva Esterházy Miklós nádor testvérenek, Pál érsekújvári kapitány (1587–1645) felesége. DUCHOŇOVÁ: Palatín Mikuláš Esterházy 223.

Generosi Domini Stephanus et Joannes Hagimasy²⁶⁴
 Generosus Dominus Georgius Hoszutoti²⁶⁵
 Generosus Dominus Michaelis Mayteny²⁶⁶
 Generosus Dominus Petrus Loranth²⁶⁷
 Generosus Dominus Andreas Kerekes²⁶⁸
 Generosus Dominus Stephanus Daras²⁶⁹
 Generosus Dominus Stephanus Aszalay²⁷⁰
 Generosus Dominus Gabrielis Vadasz²⁷¹
 Generosus Dominus Paulus Kery²⁷²
 Generosus Dominus Petrus Fanczy²⁷³
 Generosus Dominus Michael Sarka²⁷⁴
 Generosus Dominus Franciscus Botka²⁷⁵
 Generosus Dominus Georgius Angial²⁷⁶
 Generosus Dominus Daniel Rakolupsky²⁷⁷
 Generosi Domini Paulus et Stephanus Ordody²⁷⁸
 Generosus Dominus Mattisonsky vice comes Comitatus Thrincziniensis²⁷⁹
 Generosus Dominus Georgius Szombathely vice comes Comitatus Mosoniensis²⁸⁰
 Generosus Dominus Joannes Horvath vice comes Comitatus Castriferrei²⁸¹

²⁶⁴ Hagymássy István és János: Hagymási István (†1655) Hagymási Jánosnak, Batthyány I. Ádám dunántúli kerületi főkapitány testvére. KOLTAI: Batthyány Ádám 152., 153.

²⁶⁵ Hosszútóthy György, Esterházy Miklós familiárisa.

²⁶⁶ Majtényi Mihály: a Magyar Kamara tanácsosa. FALLENBÜCHL: Állami (császári és királyi) tisztségviselők 187.

²⁶⁷ Lóránth Péter, róla: FEDERMAYER: Lorantové z Inky 106–121. Köszönjük Pálffy Géza segítségét az azonosításban.

²⁶⁸ Kerekes András (†1668), a Magyar Kamara tanácsosa, 1651-től országbírói ítélőmester. FALLENBÜCHL: Állami (császári és királyi) tisztségviselők 152.

²⁶⁹ Daras István, Zala vármegye jegyzője (1640–1651), a királyi személynök ítélőmestere.

²⁷⁰ Fónyi Aszalay István: Esterházy Miklós nádor titkára, a kir. személynök melletti jegyző. FALLENBÜCHL: Állami (császári és királyi) tisztségviselők 41.; CSIZI: Aszalay István naplója 163–255.

²⁷¹ Vadasz Gábor.

²⁷² Kéry Pál: Batthyány I. Ádám dunántúli kerületi főkapitány familiárisa (1628–1653 után) [https://archivum2004.piarista.hu/batthyany/familia-nevtar3.htm#10014]. KOLTAI: Batthyány Ádám 258–260.

²⁷³ Fanczy Péter.

²⁷⁴ Sarka [Szarka] Mihály: Batthyány I. Ádám familiárisa (1644–1653 után) [https://archivum2004.piarista.hu/batthyany/familia-nevtar4.htm#10064] lovaskapitánya (1645–1647 között). KOLTAI: Batthyány Ádám 296.

²⁷⁵ Botka Ferenc: veszprémi alispán, Veszprém megye követe az 1646/1647. évi pozsonyi diétán. TURBULY: Zala vármegye II. 84; GUSZAROVA: A 17. századi magyar országgyűlések 120.

²⁷⁶ Angyal György: Zala megye követe.

²⁷⁷ Rakolupsky Dániel, 1615–1621 között trencsényi harmincados. FALLENBÜCHL: Állami (császári és királyi) tisztségviselők 258., 261.; 1630-ban doktori címet szerzett a grazi egyetemen. ANDRITSCH: Studenten und Lehrer 23.

²⁷⁸ Ordódy Pál (†1655) és István (†1649[?]), Ordódy Gáspár (1576–1642) magyar kamarai tanácsos (1620–1642) fiai. Ordódy István alnádor, az 1646/1647. évi pozsonyi országgyűlés résztvevője. Neve a magyar Királyi Tanács tagjai között is szerepel. Az országgyűlésen Trencsén város követe is volt. FALLENBÜCHL: Állami (császári és királyi) tisztségviselők 219.; GUSZAROVA: A 17. századi magyar országgyűlések 118., 121.

²⁷⁹ Mattyasovszky Menyhért, Trencsén vármegyei alispán.

²⁸⁰ Szombathelyi György Moson vármegyei alispán.

²⁸¹ Horváth János Vas vármegyei alispán.

Comitatus

Ungh²⁸²

[fol. 240r]

Saaros²⁸³

Nograd²⁸⁴

Honth²⁸⁵

Bars²⁸⁶

Comarom²⁸⁷

Posony²⁸⁸

Illustrissimi Soprony²⁸⁹ *desideratur*

Szala²⁹⁰ ~~*desideratur*~~

Torna²⁹¹ ~~*desideratur*~~

Szepes²⁹² *desideratur*

Geomeor²⁹³

Pesth Pilis Solt²⁹⁴ *desideratur*

R[everendissi]me Nittra²⁹⁵

Illustrissimae Trinchin²⁹⁶

Illustrissimae Lypto²⁹⁷

Turocz²⁹⁸

Geomeör²⁹⁹

Magnifici [...?] Moson³⁰⁰ *desideratur*

Illustrissime Vasuar³⁰¹ ~~*desideratur*~~

R[everendissi]me Wesprim³⁰²

²⁸² Ung megye.

²⁸³ Sáros megye.

²⁸⁴ Nógrád megye.

²⁸⁵ Hont megye.

²⁸⁶ Bars megye.

²⁸⁷ Komárom megye.

²⁸⁸ Pozsony megye.

²⁸⁹ Sopron megye.

²⁹⁰ Zala megye.

²⁹¹ Torna megye.

²⁹² Szepes megye.

²⁹³ Gömör megye.

²⁹⁴ Pest-Pilis-Solt megye.

²⁹⁵ Nyitrai püspök.

²⁹⁶ Trencsén megye.

²⁹⁷ Liptó megye.

²⁹⁸ Túróc megye.

²⁹⁹ Gömör megye.

³⁰⁰ Moson megye.

³⁰¹ Vas megye.

³⁰² Veszprém megye.

Tott Orszagnak³⁰³ is
Septem Liberae Montanaeque Civitates³⁰⁴

[fol. 240v]

Item aliae Liberae Civitates utpote

Eperyes³⁰⁵

Leuchouia³⁰⁶

Bartffa³⁰⁷

Szeben³⁰⁸

Posonium³⁰⁹

Tyrnauia³¹⁰

Szokolcza³¹¹

Thrinchin³¹²

Modor³¹³

Bosin³¹⁴

S. Georgi³¹⁵

Sopronium³¹⁶

Corpona³¹⁷

Principissa Transylvaniae Senior³¹⁸ Transylvaniae Principissa Junior³¹⁹

Item, Relictae Viduae quorundam Magnatum et Nobilium

Domina Relicta Homonnay³²⁰

Domina Relicta Stephani Chiaky³²¹

Domina Relicta Sigismundi Forgacz³²²

³⁰³ Szlavónia.

³⁰⁴ A hét bányaváros: Selmecbánya, Körmöcbánya, Besztercebánya, Bakabánya, Libetbánya, Újbánya és Bélabánya.

³⁰⁵ Eperjes.

³⁰⁶ Lőcse.

³⁰⁷ Bártfa.

³⁰⁸ Nagyszeben.

³⁰⁹ Pozsony.

³¹⁰ Nagyszombat.

³¹¹ Szokolca.

³¹² Trencsén.

³¹³ Modor.

³¹⁴ Bazin (A jegyzékben a szabad királyi városok közé sorolták, annak ellenére, hogy a város csak 1647-ben nyerte el a privilégiumot).

³¹⁵ Szentgyörgy (A jegyzékben a szabad királyi városok közé sorolták, annak ellenére, hogy a város csak 1647-ben nyerte el a privilégiumot).

³¹⁶ Sopron.

³¹⁷ Korpona.

³¹⁸ Lorántffy Zsuzsanna (kb. 1600–1660), I. Rákóczi György erdélyi fejedelem felesége.

³¹⁹ Báthory Zsófia (1629–1680), II. Rákóczi György házastársa.

³²⁰ További (későbbi) kiegészítés. Elképzelhető, hogy Homonnai Drugeth János országbíró (1609–1645) özvegye, Jakusith Anna.

³²¹ Wesselényi Anna (1584–1649), Csáky István (1569–1605) özvegye.

³²² Bathyány Borbála (1620/1625–1680), Forgách Zsigmond (1605–1645) özvegye. Köszönjük Koltai Andrásnak az azonosítást!

Domina Relicta Michaelis Karoly³²³
 Domina Relicta Christophori Banffy³²⁴
 Domina Relicta Nicolai Forgacz³²⁵

[fol. 241r]

Domina Relicta Samuelis Haller³²⁶
 Domina Relicta Moysis Szuniogh³²⁷
 Domina Relicta Emerici Balassa³²⁸
 Domina Relicta Pauli Ezterhasy³²⁹
 Domina Relicta Stephani Hederuary³³⁰
 Domina Relicta Vodko³³¹
 Domina Relicta Joannis Szuniogh³³²
 Domina Relicta Stephani Balogh³³³
 Domina Relicta Emerici Bossany³³⁴
 Domina Relicta Blasy Apony³³⁵
 Domina Relicta Caspari Konszky³³⁶
 Domina Relicta Georgii Pograny³³⁷
 Domina Relicta Michaelis Turzo³³⁸
 Filia quondam Christophori Banfy³³⁹

³²³ Segnyei Borbála, báró Károlyi Mihály (1585–1626) özvegye.

³²⁴ Draskovits Ilona, alsóindvai Bánffy Kristóf főpohárnokmester, kir. tárnokmester, Somogy és Zala megyék főispánjának (1577–1644) özvegye. NAGY: Magyarország családai 1. kötet, 159, 161. FALLENBÜCHL: Állami (császári és királyi) tisztségviselők 45.

³²⁵ Bossányi Eszter, Forgách Miklós tárnokmester özvegye.

³²⁶ Károlyi Éva, hallerkői Haller I. Sámuel diósgyőri kapitány (†1643) özvegye.

³²⁷ Ostrosith Borbála, jeszeniczei és budetini Szunyogh III. Mózes (1604 báró, †1621) özvegye.

³²⁸ Bosnyák Judit (1610–1654), Balassa II. Imre (†1621) özvegye.

³²⁹ Viczay Zsuzsanna (†1651), báró Esterházy Pál (1587–1645), Miklós nádor öccsének második felesége.

³³⁰ Galántai Esterházy Erzsébet (1616–1668), Héderváry VI. István (1619–[?]) özvegye, Esterházy Miklós testvérének, Pálnak annak első feleségétől, Károlyi Zsuzsannától született lánya.

³³¹ Thurzó Zsuzsanna: negyedik férje Vojsko Fridrich, morvai nemes volt. Köszönjük Frederik Feder-mayernek az azonosítást!

³³² Thurzó Anna, jeszeniczei és budetini Szunyogh III. János, báró (†1641) második felesége.

³³³ Lippay Katalin, nebojszai Balogh István (1645[?]) felesége, Lippay György esztergomi érsek nővére.

³³⁴ Révay Katalin, Bossányi Imre özvegye. Révay Márton túróci főispán és Esterházy Zsófia, Miklós nádor testvérének lánya.

³³⁵ Serény Borbála, Apponyi Balázs Bars vármegye főispánjának felesége.

³³⁶ Balassa Zsuzsanna: Konszky Gáspár özvegye. III. Ferdinánd magyar királyi koronázását (Sopron, 1625) követően aranyarsarkantyús vitézi címet nyert. MARTÍ: Végrendeletek 205–248.

³³⁷ Pogrányi György érsekújvári lovaskapitány özvegye. ÖStA FHKA Hoffinanz Ungarn, r. Nr. 108. 1172–1175., 1615.12.03. Pogrányi György Pogrányi Benedek bakabányai és korponai kapitány, nógrádi főkapitány és kir. tanácsos fia volt.

³³⁸ Veglai Horváth Ilona Bethlenfalvi Thurzó Mihály szepesi főispán (†1636) özvegye. NAGY: Magyarország családai 11. kötet. 207; Károlyi: Rendhagyó karrier 154.

³³⁹ Ha Nagy Iván művének adatai helytállóak, Bánffy Franciskáról (*1624. december 24.) lehet szó, aki ezek szerint ekkor még nem volt férjnél (nevénél Nagy Iván Recziczki Lászlót szerepelteti házastársaként), viszont apját túlélte. Vö. NAGY: Magyarország családai I.

Dominae Relictae Danielis et Nicolai Petreoczy³⁴⁰
 Domina Relicta Francisci Nagimihaly³⁴¹
 Domina Relicta Emerici Berczeny³⁴²
 Domina Relicta Michaelis Rummy³⁴³
 Domina Relicta Georgii Rummy³⁴⁴
 Domina Relicta Nicolai Hagimasy³⁴⁵
 Domina Relicta Joannis Teörök³⁴⁶
 Domina Relicta Valentini Reczey³⁴⁷
 Domina Relicta Joannis Lengyel³⁴⁸
 Domina Relicta Nicolai Sarkany³⁴⁹

[fol. 241v]

Domina Relicta [ulte]rius Nicolai Sarkani³⁵⁰
 Domina Relicta Andreae Babindaly³⁵¹
 Domina Relicta Michaelis Nedeczky³⁵²
 Domina Relicta Julii Fitter³⁵³
 Domina Relicta Francisci Plathy³⁵⁴

³⁴⁰ Mérey Zsófia (†1661) Petrőczy II. Miklós (1571 után–1639 előtt) felesége volt (vö. NAGY: Magyarország családai 9. kötet, 278–279). Petrőczy Dániel (1583–1639 után) feleségét nem sikerült azonosítani.

³⁴¹ Taross Margit: Nagymihályi Ferenc, a Magyar Kamara titkára és tanácsadója, zempléni alispán özvegye. FALLENBÜCHL: Állami (császári és királyi) tisztségviselők 210.

³⁴² Lugossy Borbála (†1653) Bercsényi Imre (1589–1639) nógrádi kapitány és a Magyar Kamara tanácsosának özvegye. THALY: Bercsényi, I. *passim*.

³⁴³ Debreczeni Anna, Rummy Mihály özvegye. Édesanyja Rummy Judit (1606–1663), Esterházy Dániel (1585–1654) felesége.

³⁴⁴ Batthyány Katalin Rummy György felesége volt. Vö. PAPP: A Rummy-serleg 24–45.

³⁴⁵ Maróthy Zsuzsanna, berekszői Hagmásky Miklós, Bereg megye alispánjának és Zala megye országgyűlési követének özvegye. TURBULY: Zala vármegye II. 29., 39.

³⁴⁶ Gersei Pethő Margit: telekesi Török János özvegye. NAGY: Magyarország családai XI. 296–297.

³⁴⁷ Lenkowitz Zsuzsanna: gálosházi Récsey Bálint Sopron vármegyei alispán (†1637) özvegye. Récsey Bálint pályájáról: DOMINKOVITS: Familiárisi szolgálat 32–54.

³⁴⁸ Ghyczy Zsuzsanna ([?]1626–1648), Lengyel János özvegye, Ghyczy Ferenc és Thurzó Orsolya lánya, Thurzó György nádor unokája. NAGY: Magyarország családai VII. 91; vö. NAGY: Magyarország családai IV. 389.

³⁴⁹ Lengyel Fruzsina, Sárkány II. Miklós (második) felesége és a nádor temetésekor már özvegye.

³⁵⁰ Darabos Katalin, Sárkány III. Miklós (†1642) keszthelyi kapitány (1632–1642) özvegye. VÉGH: Keszthely végvárváros 98. Nagy Iván szerint 1645-ben még élt. NAGY: Magyarország családai X. 55–58.

³⁵¹ Forgách Julianna, Babindaly András szécsényi kapitány (†1604) özvegye.

³⁵² Mihályházi Ormándy Erzsébet, Nedeczky Mihály (1584–1642) özvegye. KEMPELEN: Magyar nemes családok VIII. 108.; NAGY: Magyarország családai IV. 426.

³⁵³ Rottal Julianna: Fitter Gyula felesége. NAGY: Magyarország családai 4. kötet, 183.

³⁵⁴ Csömöri Zay Anna: Plathy III. Ferenc (1632–1642 között árvai prefektus) özvegye. KEMPELEN: Magyar nemes családok VIII. 331.; NAGY: Magyarország családai IX. 319.

2.

*Esterházy Dániel és László Wenzel Eusebius von Lobkowitz hercegnek (1609–1677)
Kismarton, 1645. október 15.*

MTAK Kézirattár, MTA Történelmi Bizottságának Oklevélmásolatai (Ms. 4928), (A herceg Lobkowitz család raudnitz-i levéltárából, Sign. C. 37)

Esterházy Dániel és László hírül adják gróf Esterházy Miklósnak, Magyarország nádorának, az Aranygyapjas Rend tagjának halálát. A nádor, aki egész életében óriási erőfeszítéssel szolgálta a királyt, a hazát és aki mindent megtett az állam általános javáért, miután visszatért a császári táborból, gyors lefolyású betegsége következtében, a szentségek vétele után, 1645. szeptember 11. éjjel, 12 óra előtt elhunyt. A nádor árván maradt gyermekei és rokonai kéri a herceget, hogy felségével együtt személyes jelenléttel vegyen részt a katolikus temetési szertartáson, amelyre Nagyszombatban, az általa épített jezsuita templomban, 1645. december 11-én fog sor kerülni.

15. October 1645

Excellentissime Princeps Domine nobis colendissime

Vixit Illustrissimus et Excellentissimus Comes Nicolaus Esterhasi, Prorex Hungariae, Aurei Velleris Eques etc. qui plenus indefessis laboribus, quos pro fide Catholica, pro Rege pro patria, proque communi Reipublicae bono, cum profusione fortunarum rerumque suarum, prodigus enim valetudinis suae, et si necesse foret, ipsius quoque vitae suae; alioctiter suscepit, postquam ultimatum e castris Caesareis ex laboribus arduis ac difficillimis, domum suam, non tam quietis, quam raram, vel nulla habebat, quam quia castra illa in Hungar. resoluta sunt, perseveraturus, in iis diutius quoque alioquin, sanus et incoluinis, redux fuisset, mox nocte in sequenti, morbo inopinato, non quidem diuturno, correptus, omnibus medicorum artibus elusis, sacramentis tamen omnibus, morituro necessariis, pie ac devote et in lacrymis susceptis, munitus, die undecima 7bris, paulo ante 12 noctis viam universae carnis ingressus est: nobis orphanis filiis ac cognatis suis, totique regno et bonis omnibus maximo sui desiderio relicto. Cuius funeri iusta Parentalia et funebria, persolvere cupientes, pro huius funebris solemnitates executione, ritu catholico procuranda, destinavimus diem undecimum affuturi mensis decembris, in templo Tyrnaviensis Societatis Jesu ab eodem, magnifico sumptu a fundamentis eleganter extructo, in quo suum et familiae suae monumentum esse voluit. Quae quidem funebris solennitas, ut praesantia quoque Excellentissimae Dominationis Vestrae una cum consorte sua charissima, illustrior reddatur peramanter requirendam duximus vestram Excellentissimam quatenus die et loco in praenotatis hora et matutina, funebri huic solennitati, interesse ne gravetur. Levabit itineris molestiam si quae foret zelus, et pietas erga mortuos sepeliendos, ac tanti viri quoque qui sepelitur, memoria. Quod Excellentiae Vestrae, una cum tota familia nostra demereri contendemus. His nos, benevolentiae eiusdem commendantes. Eandem feliciter ad multos annos valere desideramus. Datum in Frakno, 15. octobris Anno 1645.

Excellentissimae Dominationis Vestrae

Servitores obligatissimi

Daniel Esterházy m.p.

Comes Ladislaus Esterházy m.p.

3.

„Miklós nádor haláláról jelentés Esterházy Dánielnek és László grófnak”

MNL OL P 123 Miklós nádor iratai, II. tétel, x: Vegyes iratok [Rongált kézirat Miklós nádor idejéből] – Fraknó, 1645. november 1.

Sok nehézség után, kedvezőtlen időkből és körülmények között, gr. Esterházy Miklós nádor [1645.] augusztusban végül elhagyta a császári tábornagy hölgy birtoka miatt és az éjszaka közepén hirtelen rosszul lett. Amikor állapota romlott és az orvosok minden erőfeszítése haszontalan volt, szeptember 11-én éjjel háromnegyed tizenkettőkor, miután részesült a szentségekben, lelkét Istennek adta. Holttestét december 11-én Nagyszombatba viszik a jezsuita templomba, amit ő maga egykor saját költségén és buzgóságával épített, mert azt akarta, hogy őt és családjának tagjait halálukat követően a katolikus szertatás szerint temessék el, az ősök szokása szerint, ünnepélyesen. Ezért Esterházy Dániel és László meghívják a címzettet és kérik, hogy jelenjék meg az ünnepélyes temetés helyszínén, a meghirdetett órában.

Prudentes et circumspecti domini amici et vicini nobis observandissimi

Etsi plurimae calamitates, quibus Hungaria conflictatur, satis superque testatur iratum Dei numen nondum placatum esse a nobis, nihil tamen iustum eius ac severam indignationem perinde declarat, quam quod eos, qui consilio atque autoritate publicis calamitatibus consulere poterant, e vita evocet. Amisimus superioribus temporibus non paucos et illustres in utraque republica viros, quibus successit mors inopina illustrissimi et excellentissimi comitis Nicolai Eszterhazy, regni Hungariae palatini, domini fratris ac genitoris nostri desideratissimi, cuius et quanti viri sentiunt omnes, quicunque de salutis publica bene sentiunt, qui pro salute eadem publica, postquam diversis temporibus et occasionibus multum desudasset, gravesque exantlatus fuisset labores, ultimatim redierat augusto exeunte ad curiam suam Maioris Hefflein ex castris caesareis, ibique altera nocte subita alteratione correptus, nihil antiquius habuit, quam animum poenitentiae expiare, ac Epulo Eucharistico Religiosa pietata semel atque iterum magno cum devotionis sensu, lachrymisque se reficere. Tandem invalescente morbo omnemque medicorum operam eludente, post tertium quadrantem ad 12 noctis diem undecimum Septembris terminantis, cum prius Sacro oleo delibatus fuisset, animam suam Deo reddidit.

Cuius examine corpus die undecima proximi mensis decembris circa horam octavam matutinam Tyrnaviam deportabitur, atque in Templo Patrum Societatis Jesu ab ipso magnis sumptibus nec minore Religionis Catholicae zelo nuper a fundamentis excitato, quod sibi, ac suae familiae sepulchrum esse voluit, ritu Catholico tumulabitur, cuius parentalia iusta funebria, ut tanto solenniora hiis ad eadem cohonestanda Dominationes Vestras quoque imitandas duximus, ut scilicet loco et die ac hora, praenotatis eaedem quoque funebri huic solennitati interesse ne graventur. Levabunt itineris molestias, si quae occurrerint, tum Christiano erga vita functos pietas, tum tanti viri in communem patriam promeritae. Neque nostra pro hac caritate deerunt obsequia et officia, quae tamen ut laetiori in occasione dominationes vestrae experiantur, animitus desideramus. Datum in Frakno die 1. Novembris 1645.

Earundem Dominationum Vestrarum servitores et amici paratissimi

Daniel Eszterhazy manu propria

Comes Ladislaus Eszterhazy manu propria

4.

Esterházy Miklós temetésére szóló meghívó

MNL OL E 174 Magyar Kamara Archivuma, Archivum Familiae Eszterházy, 9. tétel,
fol. 1rv

Istennek bölcs és titkos ítéletivel rendelt akaratjából élete az egész emberi nemzetnek meg lévén határozva, úgy hogy minden embernek együttes a keserű halálnak italját meg kellessék kóstolni, azt aziránt kiadatott sententia ellen senki el sem kerülhetvén. Így ezek és az halandóság alá lévén vettette, a tekintetes és nagyságos gróf galántai Esterhazi Miklós, Magyarországnak palatinusa is, az én szerelmes atyám uram, ki meg térvén a dévényi táborból, Nagyheflánban nehéz halálos beteg nyavalyába esvén, ennek utána nagy törődelmes szívvel meggyónt és communicált volna, az utolsó sz. kenet föl adása után, lölkét az Istennek ajánlván, nagy csendesesen kimúlék ez árnyékvilágból, ez elmúlt szeptembernek 11. napján éjfél tájban, kivel noha talán tovább való hasznos szolgálatjára nézve is, az országnak kedvetlen változást hozhatott; de nekünk kisdéd és együgyű apró árváinak holtig való keserves szomorúságot és siralmas gyászt szörzött. De ez lévén az jó Istennek akaratja, legyen áldott ebben is a szent neve, nagy hálaadással és törődelmes szívvel kelletik ezt is vennünk.

Mivel azért már a test egyebet a földnél nem vár, szegény boldog emlékezető úrnak hideg tetemének becsületes és érdemlett eltakartatásához a tutor urak és atyafiak egyenlő akaratjából ez jövődő karácson havának harmadik napját rendeltük, úgy hogy fölvén az előtt 4 nappal Kismartonban, a pater Franciskanusok capolnájokból a testet, az hol most kiterítve vagyon, megírt 3 december előtt való estve, a nagyszombati pater jesuiták templomában processióval és egyéb ceremóniákkal bevitethessék, ott letétetvén, azon éjjel maradjon a castrum dolorisban s reggel mise, predicatio és caeremoniák után maga temető helyében azon szentegyházban betéessék, szerelmes felesége és gyermeki tetemek mellé.

Hogy azért szegény úrnak ez utolsó tisztessége és hideg testének eltakarása annyival inkább a Kegyelmed személyének jelenlétéről is becsületesben lehessen meg, kérem igen nagy szeretettel és atyafiúságosan Kegyelmedet, ne szánja ebbeli fáradságát, mind szegény jó emlékezető úrnak tekintetire nézve, s mind az én és a több árvák jövődőbeli szolgálatjokért, rendelje úgy útját, hogy az megírt helyen és napon lehessen jelen, egyiött uram őkegyelmével; mely ebbeli Kegyelmetek fáradságát és jóakarátját, adja Isten örvendetesb dologhban szolgálhassuk meg. Tarcsa meg Isten Kegyelmedet.

[XVII. századi kéz írásával:]

[„Temetésre hívó levél”]

FORRÁSOK

AGS = Archivo General de Simancas (Spanyolország)

CMC = Contaduría Mayor de Cuentas

MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest)

E 174 Esterházy család iratai

E 211 Magyar Kamara levéltára, Lymbus

P 108 Esterházy cs. hercegi ágának levéltára, Repostorium

P 123 Miklós nádor iratai

P 124 László gróf iratai

P 125 Pál nádor iratai

- MTAK = Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára
 ÖStA = Österreichisches Staatsarchiv
 FHKA = Finanz- und Hofkammerarchiv, Alte Hofkammer
 OSzK Kt = Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár (Budapest)
 ŠAT = Štátny archív v Trnave, Magistrát mesta Trnava [Nagyszombati
 Állami Levéltár, Nagyszombat város magisztrátusa]
 Nagyszombat, Szlovákia
 SNA = Slovenský národný archív [Szlovák Nemzeti Levéltár] Pozsony, Szlovákia

NYOMTATVÁNYOK

- CYKÁDA: Kázanj = JAN VÁCLAV CYKÁDA: Kázanj. Nad mrtvým Tělem Vrozené Panj Panj Alžběty Waldsseynské z Waldsstejna... Praha, 1614.
- CYRILL: Kázanj Pohřebnj = JAN CYRILL: Kázanj Pohřebnj při wyzdwihowánj, a k mjstu ku Pohřbu připrawenému prowázenj mrtvého Těla Wzácné Paměti Vrozeného Pána, Pana Albrechta Jana Smiřického z Smiřic... Praha, 1619.
- DYKASTUS: Pohřební kázání = JIŘÍK DYKASTUS: Pohřební kázání při křesťanském pohřbu urozené a vzácné paní Barbory Flodtowy, rozené Nosticové z Belvic.... Praha (?), 1608.
- DYKASTUS: Pohřebnj Kázanj, o.n. = JIŘÍK DYKASTUS: Pohřebnj Kázanj při Křestianském Pohřbu Vrozené a wzácné Paní Barbory Flodtowy Rozené Nosticové z Belwic. Praha, 1612.
- DYKASTUS: Pohřeb Vrozeného Pána = JIŘÍK DYKASTUS: Pohřeb Vrozeného Pána Pana Jaroslawa Krystoffa Trčky z Lyppy... Praha, 1612.
- GATAKER: Pauls Desire of Dissolution = THOMAS GATAKER: Pauls Desire of Dissolution, and Deaths Advantage. A Sermon preached at the Funerall of that right vertuous and religious Gentlewoman Mrs. Rebecka Crisp, together with the Testimony then given unto her. 1637.
- HERTWICIUS: Tumulus [maj.] Horrendi homicidij = JAN HERTWICIUS: Tumulus [maj.] Horrendi homicidij To gest: Pohřeb Slowutného a počestného Muže Pana Jana Smegdyře. Praha, 1618.
- HOŘOVSKÝ: Kázání pohřební nad tělem = JAN ROSACIUS HOŘOVSKÝ: Kázání pohřební nad tělem mrtvým urozené a poctivé paní, paní Polyxeny Štemberkové, rozené z Valdštejna a na Pátku. Praha, 1620.
- KOŽLANSKÝ: Monumentum: Památka pohřební = BARTOLOMĚJ KOŽLANSKÝ: Monumentum: Památka pohřební o životu a smrti urozeného a statečného rytíře pana Tomáše z Proseče a na Jirnách,... Praha, 1624.
- KODED: Kázání nad mrtvým tělem = JAN VÁCLAV KODED: Kázání nad mrtvým tělem urozené paní, paní Alžběty Valdštejské z Valdštejna. Praha, 1614.
- LUMISDEN: A Heavenly Portion = ALEXANDER LUMISDEN: A Heavenly Portion. Set downe in a Sermon, preached at the Funerall of Mistris Frances Sentleger, at Smeeth: in the Countie of Kent. Who as she lived a most religious and godly life, so shee made a most happie, admired, and comfortable ende. 1614.
- MEGANDR: Kázání pohřební nad urozenou paní = KRYŠTOF MEGANDR: Kázání pohřební nad urozenou paní, paní Polyxenou Šternberkovou, rozenou z Valdštejna. Praha, 1620.
- SZ.N.: Processus aneb vypsání slavného pohřbu = SZERZÓ NÉLKÜL: Processus aneb vypsání slavného pohřbu, dobré a vzácné a na paměti urozeného Pána Pana Albrechta Václava Smiřického z Smiřic, na Náchodě, Rýzmburku, Škvorči a Kostelci nad Černými lesy, ct.... Praha, 1616.

SZAKIRODALOM

- ANDRITSCH: Studenten und Lehrer = JOHANN ANDRITSCH: Studenten und Lehrer aus Ungarn und Siebenbürgen an der Universität Graz 1586–1782. Graz, 1965.
- ARIÉS: Dějiny smrti, I–II. = PHILIPPE ARIÉS: Dějiny smrti, I–II. zvázok. Praha, 2000.
- BAK: Magyar nyelvű források = BAK BORBÁLA: A XVI–XVIII. századi magyar nyelvű források kiadásának kérdései. Fons 7. (2000) 91–137.
- BALOGH: Középnemesi karrierek = BALOGH MÁTÉ: Batthyány I. Ádám dunántúli kerületi főkapitány-helyettesei: Középnemesi karrierek a Dunántúlon a XVII. században. PhD-disszertáció. PPKE BTK, Budapest, 2020.
- BAUER: Von Tod und Bestattung = FRANZ J. BAUER: Von Tod und Bestattung in alter und neuer Zeit. Historische Zeitschrift 254. (1992:1) 1–31.
- BERÉNYI: A vezekényi csata = BERÉNYI LÁSZLÓ: A vezekényi csata. Turul 74. (2001:1–2) 21–31.
- BERÉNYI: Der Ursprung der Familie Esterházy = BERÉNYI László: Domini de Salomon-Watha dicti Zerház de Genere Salomon. Der Ursprung der Familie Esterházy und ihre frühzeitliche Geschichte. In: Die Fürsten Esterházy: Magnaten, Diplomaten & Mäzene. (Burgenländische Forschungen) Eisenstadt, 1995. 19–46.
- BERÉNYI: Esterházy Miklós fiatalsága = BERÉNYI László: Három évtized nagytitói alatt. Esterházy Miklós fiatalsága. Turul 72. (1999:1–2) 24–31.
- BERÉNYI: Esterházyak I–II. = BERÉNYI LÁSZLÓ: Esterházyak: egy ezeréves család története. I–II. Fertőd, 2014.
- BESSENYEI: Magyar Országgyűlési Emlékek 1646–1647, I. = Magyar Országgyűlési Emlékek 1646–1647. I. Közzéteszi BESSENYEI JÓZSEF. Eger, 2017.
- BITSKEY: Esterházy Miklós = BITSKEY ISTVÁN: Esterházy Miklós, a hitvitázó nádor. In: Tarnai Andor-életrajz. Szerk. KECSKEMÉTI GÁBOR. Budapest, 1996. 31–42.
- BŰZEK – KRÁL: Paměť urozenosti = Paměť urozenosti. Szerk. VÁCLAV BŰZEK – PAVEL KRÁL. Praha, 2007.
- CSAPODI: Esterházy Miklós = CSAPODI CSABA: Esterházy Miklós. Budapest, 1942.
- CSIZI: Aszalay István naplója = CSIZI ISTVÁN: Egy nagyívű hivatali karrier kezdetei a XVII. századi királyi Magyarországon. Aszalay István naplója (1624–1621). Fons 12. (2005:2) 163–255.
- DEBRECZENI-DROPPÁN: Debreczeni Tamás = DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA: Egy gazdasági szakember a 17. századból: Debreczeni Tamás élete és működése. Fons 11. (2004:3) 447–501.
- DÉRI: Genealógia és nemzetségekönyv = DÉRI ESZTER: Genealógia és nemzetségekönyv az Esterházyakhoz kapcsolódó halotti beszédekben. In: Szöveg, hordozó, közösség: Olvasókörösség és közösségi olvasmányok a régi magyar irodalomban. Fiatalok konferenciája 2015. Szerk. GESZTELYI HERMINA – GÖRÖG DÁNIEL – MARÓTHY SZILVIA. Budapest, 2016. 167–180.
- DOMINKOVITS: Familiárisi szolgálat = DOMINKOVITS Péter: Familiárisi szolgálat – vármegyei hivatalviselés: Egy 17. századi Sopron vármegyei alispán, gálósházi Récsey (Recsey) Bálint. Korall 9. (2002) 32–54.
- DOMINKOVITS: Rauch Dániel = DOMINKOVITS Péter: Az állami pénzügyigazgatás és főúri szolgálat kettőssége. A kamarai hivatalviselő, főúri familiáris Rauch Dániel. In: A történettudomány szolgálatában: tanulmányok a 70 éves Gecsényi Lajos tiszteletére. Szerk. BARÁTH MAGDOLNA – MOLNÁR ANTAL. Budapest–Győr, 2012. 95–106.
- DUCHOŇOVÁ: K problematike aristokracie v Trnave = DIANA DUCHOŇOVÁ: K problematike aristokracie v Trnave v 17. a v 18. storočí [A nagyszombati nemesség történetéhez a 17–18. században]. Forum historiae: odborný internetový časopis pre históriu a príbužné

- spoločenské vedy 2. (2008:2) 1–14. (<http://www.forumhistoriae.sk/sk/clanok/k-problematike-aristokracie-v-trnave-v-17-v-18-storoci>) (A letöltés dátuma: 2021.03.19.)
- DUCHOŇOVÁ: Palatín Mikuláš Esterházy = DIANA DUCHOŇOVÁ: Palatín Mikuláš Esterházy: dvorská spoločnosť a aristokratická každodennosť. Prepracované a doplnené vydanie. Bratislava, 2017.
- DUCHOŇOVÁ: Smútočné obrady = DIANA DUCHOŇOVÁ: Smútočné obrady žien a detí z rodu Esterházyovcov v 17. storočí. In: Korunovácie a pohreby: mocenské rituály a ceremónie v ranom novoveku. Szerk. LENGUEL TÜNDE – PÁLFFY Géza. Budapest–Békéscsaba, 2016. 167–190.
- DUGAN: The Funeral Sermon = EILEEN T. DUGAN: The Funeral Sermon as a Key to Familial Values in Early Modern Nordlingen. In: The Sixteenth Century Journal 20. (1989:4) 631–644.
- ECKHART: Magyar alkotmány- és jogtörténet = ECKHART FERENC: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Szerk. MEZEY BARNA. Budapest, 2000.
- ESTERHÁZY: Az Esterházy család = ESTERHÁZY JÁNOS: Az Esterházy család és oldalágainak leírása. Budapest, 1901.
- ESTERHÁZY: Mars Hungaricus = ESTERHÁZY PÁL: Mars Hungaricus. Jegyz. HÉJJAS ESZTER, s. a. r., ford., jegyz. és az Esterházy Pál c. kísérőtanulmányt írta IVÁNYI EMMA, bev. és szerk. HAUSNER GÁBOR. (Zrínyi könyvtár 3.) Budapest, 1989.
- FALLENBÜCHL: A Magyar Kamara tisztviselői = FALLENBÜCHL ZOLTÁN: A Magyar Kamara tisztviselői a XVII. században. Levéltári Közlemények 39. (1968:2) 233–268.
- FALLENBÜCHL: Állami (császári és királyi) tisztségviselők = FALLENBÜCHL ZOLTÁN: Állami (császári és királyi) tisztségviselők a 17. századi Magyarországon. Budapest, 2002.
- FAZEKAS: A Melith-fiúk = FAZEKAS ISTVÁN: A Melith-fiúk bécsi tanulmányai 1630–1631-ben. In: Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére. Szerk. FODOR PÁL – PÁLFFY GÉZA – TÓTH ISTVÁN GYÖRGY. Budapest, 2002. 139–158.
- FAZEKAS: Esterházy Pál nádor = FAZEKAS István: Esterházy Pál nádor és a családtörténet. Századok 143. (2009:4) 853–882.
- FAZEKAS: Országgyűlés a kora újkori Magyarországon = FAZEKAS István: Országgyűlés a kora újkori Magyarországon a 16–17. században. In: PÁLOSFALVI TAMÁS – FAZEKAS ISTVÁN – GEBEI SÁNDOR: Rendi országgyűlések a Magyar Királyságban a 18. század elejéig. Budapest, 2020. 177–355.
- FEDERMAYER: Lexikón erbov šľachty na Slovensku I. = FREDERIK FEDERMAYER: Lexikón erbov šľachty na Slovensku I. Trenčianska stolica. Bratislava, 2000.
- FEDERMAYER: Lippayovci zo Zomboru = FREDERIK FEDERMAYER: Lippayovci zo Zomboru. Genealogický pohľad na vznik novej prohabsburskej aristokracie. In: Magnátske rody v našich dejinách 1526–1948. Ed. FREDERIK FEDERMAYER. Martin, 2012. 29–77.
- FEDERMAYER: Lorantové z Inky = FREDERIK FEDERMAYER: Lorantové z Inky. Portrét rodu moravsko-uherského pomezí. Časopis Národního muzea [Praha], řada historická 178. (2009:3–4) 106–121.
- FEDERMAYER: Wolfgang Móróc z Beketfalvy = FREDERIK FEDERMAYER: Wolfgang Móróc z Beketfalvy (1575–1648). Spoločenský vzostup kariérneho úradníka v ranonovovekom Uhorsku. Theatrum historiae 9. (2011) 201–223.
- GALAVICS: Die frühen Porträts = GALAVICS GÉZA: Die frühen Porträts der Familie Esterházy – Typen, Funktion, Bedeutung – eine Auswahl. In: Adelige Hofhaltung im österreichisch-ungarischen Grenzraum. Vom Ende des 16. bis zum Anfang des 19. Jahrhunderts. Hrsg. RUDOLF KROPF – GERALD SCHLAG. (Abt. XII/1) Eisenstadt, 1998. 105–125.
- GECSÉNYI: A Falussyak = GECSÉNYI LAJOS: Egy köznemesi család a XVII. században. (A Falussyak). In: Gazdaság, társadalom, igazgatás. Tanulmányok a kora újkor történetéből. Szerk. KATONA CSABA. Győr, 2008. 309–323.

- GRANASZTÓI: A barokk győzelme Nagyszombatban = GRANASZTÓI GYÖRGY: A barokk győzelme Nagyszombatban. Tér és társadalom 1579–1711. Budapest, 2004.
- GÜRTLER – KRENN: Die Familie Esterházy = Die Familie Esterházy im 17. und 18. Jahrhundert. Hrsg. WOLFGANG GÜRTLER – MARTIN KRENN. Eisenstadt, 2009.
- GUSZAROVA: A 17. századi magyar országgyűlések = TATJANA GUSZAROVA: A 17. századi magyar országgyűlések résztvevői. Levéltári Közlemények 76. (2005:2) 93–148.
- GUSZAROVA: Berényi György = TATJANA GUSZAROVA: „A nagy réghy dicshiret magyar gyökérből kő nőtt szép ágh...” Berényi György báróságára írt Gratuláció. In: A történettudomány szolgálatában: tanulmányok a 70 éves Gecsényi Lajos tiszteletére. Szerk. BARÁTH MAGDOLNA – MOLNÁR ANTAL. Budapest–Győr, 2012. 149–165.
- GUSZAROVA: Vármegyei követek = TATJANA GUSZAROVA: Vármegyei követek a magyar országgyűlés alsótábláján a 17. században. Társadalmi kép. In: Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon: a kezdetektől 1928-ig. Szerk. DOBSZAY TAMÁS – FORGÓ ANDRÁS – IFJ. BERTÉNYI IVÁN – PÁLFFY GÉZA – RÁCZ GYÖRGY – SZIJÁRTÓ M. ISTVÁN. Budapest, 2013. 123–143.
- HANÁK – SZABÓ: Keresztvíztől a sírkeresztig = HANÁK BÉLA – SZABÓ ANDRÁS PÉTER: Keresztvíztől a sírkeresztig. Családi eseményekre szülő meghívólevelek Kassa város levéltárában (1550–1700). Budapest, 2021.
- HAWLIK: Der schöne Tod = MAGDALENA HAWLIK-VAN DER WATER: Der schöne Tod. Zeremonialstrukturen des Wiener Hofes bei Tod und Begräbnis 1640–1740. Wien–Freiburg–Basel, 1989.
- HEGEDŰS – SZABÓ: Győr vármegye = HEGEDŰS ZOLTÁN – SZABÓ ZOLTÁN: Győr vármegye nemesi közgyűlési és törvénykezési jegyzőkönyveinek regesztái IV. (1638–1650). Győr, 2007.
- HELMUTH: Adel im Wandel = Adel im Wandel. Politik, Kultur, Konfession 1500–1700. Hrsg. FEIGL HELMUTH. Wien, 1991.
- HEMER: Bornemisza Anna = HEMER JÁNOS: Bornemisza Anna megbűvöltetése. Boszorkányok Erdély politikai küzdelmeiben 1678–1688. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 21.) Budapest–Szeged, 1988. 284–287.
- HENGERER: Kaiserhof und Adel = MARK HENGERER: Kaiserhof und Adel in der Mitte des 17. Jahrhunderts. Konstanz, 2004.
- HERZOG: Cosmographia = PLACIDUS HERZOG: Cosmographia Austriaco-Franciscana, seu exacta descriptio provinciae Austriae ordinis minoris S. Francisci strictioris observantiae: Sub Nomine & Patrocinio S. Bernardini Senensis Autoritate Nicolai V. pont. Max. Clementia Friderici III. Rom. Imp. a Joanne Capistrano Post Partum Virgineum Anno MCCCCLI (1451) fundatae. Pars Prior, Ortus et Progressus, Conventuumque omnium tam Fratrum quam alia memoratu digniora ex Archivis, Protocollis... congesta exprimuntur. Coloniae Agrippinae, 1740.
- HILLER: Az ajándékozás = HILLER ISTVÁN: Az ajándékozás Esterházy Miklós nádor politikai gyakorlatában. Aetas 7. (1992) 19–27.
- HILLER: Palatin Nikolaus Esterházy = HILLER ISTVÁN: Palatin Nikolaus Esterházy. Die ungarische Rolle in der Habsburgerdiplomatie 1625 bis 1645. Wien–Köln–Weimar, 1992.
- HÖBELT: Friedliche Koexistenz – unfriedliche Grenze = LOTHAR HÖBELT: „Friedliche Koexistenz – unfriedliche Grenze: der Hintergrund der Schlacht von Vezekény 1652”. Burgenländisches Heimatblätter 73. (2012:1) 1–34.
- HORN: Ismeretlen temetési rendtartások = HORN ILDIKÓ: Ismeretlen temetési rendtartások a 16–17. századból. Irodalomtörténeti Közlemények 102. (1998) 760–772.
- JEDLICSKA: Pálffy Miklós = JEDLICSKA PÁL: Adatok erdődi báró Pálffy Miklós életrajza és korához 1552–1600. Eger, 1897.
- J. ÚJVÁRY: Esterházy László halála = J. ÚJVÁRY ZSUZSANNA: „De valamíg ez világ fennáll,

- mindennek szép koronája fennáll”: A vezekényi csata és Esterházy László halála. *Hadtörténelmi Közlemények* 119. (2006:4) 943–972.
- J. ÚJVÁRY: Esterházy László temetési költsége = J. ÚJVÁRY ZSUZSANNA: Esterházy László temetési költsége. In: „Fényes palotákban, ékes kőfalokban”: tanulmányok az Esterházy családról. Szerk. MACZÁK IBOLYA. Budapest, 2009. 9–23.
- KÁDÁR: Egyháziak az alsó táblán = KÁDÁR ZSÓFIA: A kora újkori magyar országgyűlések ismeretlen résztvevői: egyháziak az alsó táblán a 16–17. században. Kutatási beszámoló. Kézirat, 2021.
- KÁDÁR: Jesuitische Kongregationen = KÁDÁR ZSÓFIA: Die jesuitischen Kongregationen der österreichischen Ordensprovinz (von ihren Anfängen bis 1671). Typen und Tätigkeitsfelder (ein Forschungsbericht). In: *Bruderschaften als multifunktionale Dienstleister der Frühen Neuzeit in Zentraleuropa*. Hrsg. ELISABETH LOBENWEIN – MARTIN SCHEUTZ – ALFRED STEFAN WEISS. (Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 70.) Wien, 2018. 239–311.
- KÁDÁR: Saeculum Marianum = KÁDÁR ZSÓFIA: „Saeculum Marianum” – Angaben zu der Marianischen Kongregation des Jesuitischen Akademischen Kollegs in Wien und zu seinen ungarischen Beziehungen (1579–1678). In: *Wiener Archivforschungen. Festschrift für den ungarischen Archivdelegierten in Wien*, István Fazekas. Hrsg. CZIRÁKI ZSUZSANNA – FUNDÁRKOVÁ ANNA – MANHERCZ ORSOLYA – PERES ZSUZSANNA – VAJNÁGI MÁRTA. (Publikationen der Ungarischen Geschichtsforschung in Wien 10.) Wien, 2014. 205–213.
- KÁROLYI: Rendhagyó karrier = KÁROLYI BÁLINT: Egy rendhagyó karrier: Veglai Horváth Gáspár, a Magyar Kamara elnökének életútja. *Levéltári Közlemények* 90. (2019) 119–157.
- KECSKEMÉTI: Halotti beszédek = Magyar nyelvű halotti beszédek a XVII. századból. A szöveget gond., jegyz. KECSKEMÉTI GÁBOR. Budapest, 1988.
- KELLER – MAŤA – SCHEUTZ: Adel und Religion = Adel und Religion in der frühneuzeitlichen Habsburgermonarchie. Hrsg. KATRIN KELLER – PETR MAŤA – MARTIN SCHEUTZ. (Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 6.) Wien–Köln–Weimar, 2017.
- KEMPELEN: Magyar nemes családok = KEMPELEN BÉLA: Magyar nemes családok. Budapest, 1911–1932.
- KOLDINSKÁ: Každodennost renesančního aristokrata = MARIE KOLDINSKÁ: Každodennost renesančního aristokrata. Praha, 2001.
- KOLTAI: Batthyány Ádám = KOLTAI ANDRÁS: Batthyány Ádám. Egy magyar főúr és udvara a XVII. század közepén. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai – Források, feldolgozások 14.) Győr, 2012.
- KOROKNAY: Kállói kapitányok = KOROKNAY GYULA: Kállói kapitányok. (A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai III. Tanulmányok 13.) Nyíregyháza, 2006.
- KOVÁCS: Esterházy Miklós udvara = KOVÁCS JÓZSEF LÁSZLÓ: Esterházy Miklós udvara és a nyugat-magyarországi reneszánsz. In: *A Magyar reneszánsz udvari kultúra*. Szerk. R. VÁRKONYI ÁGNES. Budapest, 1987. 176–189.
- KRÁL: Pohřební slavnosti = PAVEL KRÁL: Pohřební slavnosti jako prostředek a místo komunikace raně novověké společnosti. In: VÁCLAV BŮŽEK – PAVEL KRÁL (edd.): *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku*. Opera historica 8. České Budějovice, 2000. 315–332.
- KRÁL: Pohřby posledních pánů = PAVEL KRÁL: Pohřby posledních pánů z Hradce. In: VÁCLAV BŮŽEK (ed.): *Poslední pán z Hradce*. Opera historica 6. České Budějovice, 1998. 401–512.
- KRÁL: Rituál a ceremoniál = PAVEL KRÁL: Rituál a ceremoniál. Na příkladu pohřebních slavností na šlechtických dvorech v raném novověku. In: *Sborník prací Filosofické fakulty*

- Brněnské university Studia minora Facultatis philosophicae Universitatis Brunensis C 49. (2002) 71–86.
- KRÁL: Roníperské setkání = PAVEL KRÁL: Roníperské setkání. Švamberký pohřeb jako místo politické komunikace předbělohorské šlechtické společnosti. Jihočeský sborník historický 68. (1999) 291–307.
- KRÁL: Smrt a pohřby české šlechty = PETR KRÁL: Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku. České Budějovice, 2004.
- MACZÁK: Gyászbeszédék bibliográfiája = MACZÁK IBOLYA: Az Esterházyak felett mondott gyászbeszédék bibliográfiája. In: „Fényes palotákban, ékes kőfalokban”: tanulmányok az Esterházy családról. Szerk. MACZÁK IBOLYA. Budapest, 2009. 137–140.
- Magyar főrangúak = Magyar főrangúak temetkezési szertartása a XVII-ik században. Történelmi Tár 17. (1894) 738–744.
- MAREK: La embajada de España = PAVEL MAREK: La embajada de España en la corte imperial (1556–1648). Figuras de los embajadores y estrategias clientelares. Praha, 2013.
- MARTÍ: Gróf Esterházy László = MARTÍ TIBOR: Gróf Esterházy László (1626–1652). Fejezetek egy arisztokrata család XVII. századi történetéhez. (PhD-disszertáció) Budapest, 2013.
- MARTÍ: Végrendeletek = MARTÍ TIBOR: Végrendeletek a pozsonyi káptalan hiteleshelyi levéltárából. Lymbus. Magyarságtudományi Forrásközlmények. Budapest, 2019. 205–247.
- MARTÍ – MONOSTORI: A Spanyol Monarchia értesülései = MARTÍ TIBOR – MONOSTORI TIBOR: A Spanyol Monarchia értesülései a Magyar Királyságról – Castañeda márkai titkárának „interjúja” Esterházy Miklós nádorral (1639). Lymbus. Magyarságtudományi Forrásközlmények. Budapest, 2016. 123–139.
- MAŤA: Svět české aristokracie = PETR MAŤA: Svět české aristokracie (1500–1700). Praha, 2004.
- MCINTOSH: English Funeral Sermons = JERI LYNNE MCINTOSH: English Funeral Sermons 1580–1640: The Relationship Between Gender and Death, Dying and the Afterlife. M. Litt. thesis, University of Oxford, 1990. 57.
- MERÉNYI: Nyári Krisztina temetése = MERÉNYI LAJOS: Nyári Krisztina temetése 1641-ben. Történelmi Tár 25. (1902) 131–136.
- MOLNÁR: Magyar hódoltság, horvát hódoltság = MOLNÁR ANTAL: Magyar hódoltság, horvát hódoltság: magyar és horvát katolikus egyházi intézmények az oszmán uralom alatt. Budapest, 2019.
- MOLNÁR: Zala megye archontológiája = MOLNÁR ANDRÁS: Zala megye archontológiája 1138–2000. Zalaegerszeg, 2000.
- MUIR: Ritual in Early Modern Europe = EDWARD MUIR: Ritual in Early Modern Europe. Cambridge, 2005².
- NAGY: Magyarország családai = NAGY IVÁN: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. I–XII. Pest, 1857–1868.
- NYÁRY: Nyáry de Bedegh = NYÁRY ZSIGMOND: Nyáry de Bedegh et Berencs. Hét évszázad történetéből. Budapest, 1996.
- ODESCALCHI: Bosnyák Tamás = ODESCALCHI ARTÚR: Bosnyák Tamás s Fánchy Gáspár és György temetési szertartásai, 1634 és 1642. Századok 9. (1875) 414–418.
- PÁLFFY: Familie Esterházy = PÁLFFY GÉZA: Der Aufstieg der Familie Esterházy in die ungarische Aristokratie. In: WOLFGANG GÜRTLER – RUDOLF KROPF (Hgg.): Die Familie Esterházy im 17. und 18. Jahrhundert. (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland Band 128. 28. Schlaininger Gespräche) Eisenstadt, 2009. 13–46.
- PÁLFFY: Főkapitányok = PÁLFFY GÉZA: Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században. Történelmi Szemle 39. (1997:2) 257–288.

- PAVLÍČKOVÁ: Jasná zlatá hvězda = RADMILA PAVLÍČKOVÁ: Jasná zlatá hvězda Šternbersko-Lažanská. Žena, muž a dítě v pohřebním kázání nad Marií Maxmiliánou Aurelií Lažanskou z roku 1665. In: *Historica Olomucensia* 36. (2009) 43–66.
- PANDULA: Halotti epitáfium címerek = PANDULA ATTILA: Halotti epitáfium címerek a Felvidéken. In: *Genealógia* 3. Szerk. KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN – KOVÁCS ELEONÓRA – VITEK GÁBOR. Budapest, 2015. 123–138.
- PAPP: A Rummy-serleg = PAPP JÚLIA: A Rummy-serleg magyarországi története. *Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények* (2005:3) 24–45.
- PERSCHY: Bollwerk Forchtenstein = Bollwerk Forchtenstein. Hg. hírlap. PERSCHY. Amt der Burgenländischen Landesregierung, Abt. 12/2 (Sonderband 11.) Eisenstadt, 1993.
- PERSCHY – PRICKLER: Die Fürsten Esterházy = Die Fürsten Esterházy: Magnaten, Diplomaten und Mäzene. Hrsg. JAKOB MICHAEL PERSCHY – HARALD PRICKLER. (Burgenländische Forschungen, SB 16.) Eisenstadt, 1995.
- PESTY: Zólyom megyei alispánok = PESTY FRIGYES: Zólyom megyei alispánok. *Századok* 8. (1874) 579–582.
- PETRAŇ: Dějiny hmotné kultury = JOSEF PETRAŇ et al.: Dějiny hmotné kultury. Zv. 2/1. Praha, 1995.
- PONGRÁCZ: Šľachta Bratislavskej stolice = DENIS PONGRÁCZ et al.: Šľachta Bratislavskej stolice. Bratislava, 2004. = Pozsony vármegye nemes családjai. Somorja, 2008.
- RÁTH: Gróf Esterházy Miklós nádor = RÁTH KÁROLY: Gróf Esterházy Miklós nádor levelei 1626–1645. *Magyar Történelmi Tár* 8. (1861) 211–244.
- RÖSENER: Aspekte = WERNER RÖSENER: Aspekte der adeligen Erinnerungskultur im Mittelalter. In: GÜNTER OESTERLE (Hg.): Erinnerung, Gedächtnis, Wissen. Studien zur kulturwissenschaftlichen Gedächtnisforschung. Göttingen, 2005. 405–427.
- RÖSENER: Erinnerungskulturen = WERNER RÖSENER (Hg.): Adelige und bürgerliche Erinnerungskulturen des Spätmittelalters und der Frühen Neuzeit. Göttingen, 2000.
- STIPTA: Dejiny súdnej moci = STIPTA ISTVÁN: Dejiny súdnej moci v Uhorsku do roku 1918. Košice, 2004.
- STÖGMANN: Graf Kurz von Senftenau = ARTHUR STÖGMANN: Ferdinand Sigmund Graf Kurz von Senftenau (1562–1659). Reichsvizekanzler und Stadtherr von Horn. (Waldviertler Biographien, Bd. 1) Horn-Waidhofen an der Thaya, 2001. 41–62.
- SVÁBY: II. Rákóczy György temetése = SVÁBY FRIGYES: II. Rákóczy György temetése. *Történelmi Tár* 3. (1880) 582–584.
- SZABADOS: Vezekényi csata = SZABADOS JÁNOS: Újabb javaslat a vezekényi csata értelmezéséhez. *Hadtörténelmi Közlemények* 132. (2019:4) 783–808.
- SZABADY: Draskovich György = SZABADY BÉLA: Draskovich György győri püspök élete és kora (1599–1650). Sopron, 1936.
- SZABÓ: A szécsényi seregszék = SZABÓ ANDRÁS PÉTER: A szécsényi seregszék jegyzőkönyve (1656–1661). (Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból 59.) Salgótarján, 2010.
- SZABÓ: A végtisztesség = SZABÓ PÉTER: A végtisztesség: A főúri gyászszertartás mint látvány. (Mikrotörténelem) Budapest, 1989.
- SZABÓ: Egy felső-magyarországi főúr = SZABÓ ANDRÁS PÉTER: Egy felső-magyarországi katolikus főúr pengeélen: Forgách (III.) Zsigmond levelezése I. Rákóczi György erdélyi fejedelemmel (1644–1645). *Collectanea Sancti Martini. A Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményeinek Értesítője* 2. (2014) 291–342.
- SZABÓ: Forgách (III.) Zsigmond levelezése = SZABÓ ANDRÁS PÉTER: Forgách (III.) Zsigmond levelezése Lippay Györggyel (1639–1644). *Collectanea Sancti Martini. A Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményeinek Értesítője* 3. (2015) 247–297.
- SZABÓ: Menyegzőtől menyegzőig = SZABÓ ANDRÁS PÉTER: Menyegzőtől menyegzőig. Gon-

- dotatok a házasságkötési szokásrend magyarországi fejlődéséről. Századok 144. (2010:5) 1027–1084.
- SZÁDECZKY: Az Apafiak sírboltja = SZÁDECZKY LAJOS: Az Apafiak sírboltja és hamvai. Századok 43. (1905) 276–280.
- SZERÉMI [ODESCALCHI]: Gr. Forgách Miklós = Szerémi György: Gr. Forgách Miklós kassai főkapitány temetésének rendi, 1636. Kiad. ODESCALCHI ARTÚR. Századok 60. (1875) 276–278.
- SZERÉMI [ODESCALCHI]: Thurzó György nádor temetése = Szerémi György: Thurzó György nádor temetése. Kiad. ODESCALCHI ARTÚR. Századok 10. (1876) 425–428.
- SZILÁGYI: Esterházy Miklós = SZILÁGYI ANDRÁS: Egy rendhagyó sikertörténet a XVII. században – Esterházy Miklós. In: „És az oszlopok tetején lilomok formáltattak vala” – tanulmányok Bibó István 70. születésnapjára. Szerk. TÓTH ÁRON. Budapest, 2011. 79–88.
- SZILÁGYI: Hungary’s heritage = Hungary’s heritage: princeley treasures from the Esterházy Collection from the Museum of Applied Arts and the Hungarian National Museum, Budapest. Szerk. SZILÁGYI ANDRÁS. London, 2004.
- THALY: Bercsenyi = THALY KÁLMÁN: A Székesi gróf Bercsenyi család I. 1525–1689. Budapest, 1885.
- THALY: Rákóczy Ferenc = THALY KÁLMÁN: „Méltóságos Fejedelem Rákóczy Ferenc Kegyelmes Urunk ő Nagysága Temetésének rendi”. Századok 7. (1873) 679–685.
- TÓTH: Egy koholmány hosszú árnyéka = TÓTH GERGELY: Egy koholmány hosszú árnyéka. Esterházy Pál genealógiai fikciójának utóélete a 18–19. században. In: Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás. Egy 17. századi arisztokrata életpálya a politika és a művészet határvidékén. Szerk. ÁCS PÁL. Budapest, 2015. 357–372.
- TURBULY: Zala vármegye II. = TURBULY ÉVA: Zala vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái II. 1611–1655. (Zalai gyűjtemény 39.) Zalaegerszeg, 1996.
- VAN DÜLMEN: Kultura a každodenní život I. = RICHARD VAN DÜLMEN: Kultura a každodenní život v raném novověku (16.–18. století). I. zvázok. Praha, 1999.
- VÉGH: Keszthely végvárváros = VÉGH FERENC: Keszthely végvárváros a XVI–XVII. században. Budapest, 2007.
- VISKOLCZ: Az Esterházyak temetkezéseiről = VISKOLCZ NOÉMI: Az Esterházyak temetkezéseiről a 17. században. Művészettörténeti értesítő 58. (2009:2) 245–270.
- VISKOLCZ: Esterházy Miklós nádor = VISKOLCZ NOÉMI: „az Szegeny Urnak és az Nagysagos familianak örök emlekezetre”: Esterházy Miklós nádor castrum dolorisának történetéhez. Lymbus. Magyarságtudományi Forrásközlemények. Budapest, 2006. 31–39.
- WINKELBAUER – FAZEKAS – SCHEUTZ – SZABÓ: Frühneuzeitforschung = Frühneuzeitforschung in der Habsburgermonarchie: Adel und Wiener Hof – Konfessionalisierung – Siebenbürgen. Hrsg. THOMAS WINKELBAUER – FAZEKAS ISTVÁN – MARTIN SCHEUTZ – SZABÓ CSABA. (Publikationen der Ungarischen Geschichtsforschung in Wien 7.) Wien–Budapest, 2013.
- ZICHY: Zichy István gróf = ZICHY ISTVÁN: Adatok egy XVII. századi katolikus főúri család történetéhez. Zichy István gróf (1616–1693). Regnum Egyháztörténeti Évkönyv – 1942/1943. évi Szekfű Gyula Emlékkönyv.
- ZSILINSZKY: A linczi békekötés = ZSILINSZKY MIHÁLY: A linczi békekötés és az 1647-ki vallásügyi törvényczikkek története. Budapest, 1890.

THE REPRESENTATION OF POWER OF THE ESTERHÁZY FAMILY: LIST OF PERSONS INVITED TO MIKLÓS ESTERHÁZY'S FUNERAL

Count Miklós Esterházy of Galánta, the Grand Duke of the Kingdom of Hungary, died on 11 September 1645 and was buried in Nagyszombat (Trnava) on 11 December of the same year. In the last decade, many valuable sources were published on the funerals of members of the Esterházy family in the 17th century. Thanks to recent research, many details and paraphernalia of the funeral rites are now well known. Varied and rich source material on the funerals has been preserved. We already had sources on Miklós Esterházy's funeral: the liturgical set of order recording the exact procedure of the ceremony, such as numerous invitations to the funeral, correspondence with Jesuit János Nádaszy on the erection of the *castrum doloris*. Now a new source, the list of names of the persons invited to Miklós Esterházy's funeral, has been added to these.

This source – unlike, for example, the funeral sermons published in print, which are primarily a rich repository of elements and symbols of personal and family representation – allows us to examine both the power representation of the currently reigning Palatine and the power (social) representation of the deceased and his family. The source, especially the part listing the Hungarian religious and secular orders, resembles the parliamentary invitations of the period. It can be noted that most of the persons listed were official guests at the Diet of 1646/1647, which opened shortly after the funeral of the deceased Palatine. Approximately all the leading members of Hungarian feudal society were invited to the funeral. However, unlike the Diet, the entire Viennese elite of the Habsburg Monarchy, the most prominent members of the Habsburg Aulic aristocracy, were also invited.

The list of the invited to the funeral is preserved in the Lymbusfond (E 211) of the National Archives of the Hungarian National Archives. The list is supplemented by various other unpublished sources relating to the event: a contemporary description of the circumstances of the Palatine's death in the archives of the princely branch of the Esterházy family, which survived among the Palatine's documents, and the Latin and Hungarian versions of the funeral invitation signed by the Palatine's family members, Dániel Esterházy (1585–1654) and László Esterházy (1626–1652).

Diana Duchoňová – Tibor Martí

Dominkovits Péter

A MÁRIA TERÉZIA-KORI ÚRBÉRRENDEZÉS SOPRON VÁRMEGYÉBEN (1767)¹

A földesúr és a jobbágy közötti viszony a 18. század derekáig magánjogi viszony volt, amit részben a szóbeliség, részben az írásbeliség – az urbáriumok, eltérő határidővel kötött szerződések – szabályozott. A Mária Terézia királynő nevéhez fűződő magyarországi úrbérrendezés volt az első, amikor ebbe a viszonyba egységes normatívák alapján az állam szólt bele.² Az alábbiakban e folyamat Sopron megyei végrehajtását kíséreljük meg rekonstruálni.³

Sopron vármegye a 18. század utolsó harmadában

A Magyar Királyság nyugati határtérségében, az osztrák örökös tartományokkal szomszédosan fekvő Sopron vármegye az ország nagyobb kiterjedésű törvényhatóságai sorába tartozott. Területe 1784-ben 57,7 osztrák négyzetmérföld volt. Az 1784-1787. évi népszámlálás idején a szabad királyi városokkal együtt lakosságát 158.847 főben regisztrálták. A 18. század utolsó harmadában az ország egyik legsűrűbben lakott törvényhatóságaként tartották számon: egy négyzetkilométerre 48,8 lélek jutott.⁴ A 18. század utolsó harmadában a vármegyében három, már a korábbi évszázadokban kiváltságokat szerzett szabad királyi város feküdt. Ezek legrégebbike és legjelentősebbike, szinte a teljes törvényhatóság domináns kézműipari, kereskedelmi centruma és piacközpontja,⁵ a tárgyidőszakban újra megyeközponttá váló Sopron volt,⁶ mely egyike volt a tárnoki

¹ A dolgozat a Tíz nemzedék és ami utána következik. A vidéki társadalom az úrbérrendezéstől a vidék elnéptelenedéséig (1767–2017) Lendület projekt keretében készült. A szerző e sorokban köszöni meg a projektvezető, Horváth Gergely Krisztián tanácsait. A Mária Terézia-kori Sopron megyei úrbérrendezésre az 1990-es évek végén két alapvető forráskiadvány látott napvilágot. Ezek: TÓTH PÉTER: A Mária Terézia kori úrbérrendezés, és TIRNITZ: Antworten volt a meghatározó. Ezt azért is kell hangsúlyozni, mert 1999 és 2004 között több, ezt a gyűjteményt kiegészítő, a korpuszból kimaradt, Osli, Szerdahely, Kapuvár települések paraszti vallomásait közzéadó forrásközlés is megjelent: HORVÁTH: Úrbérrendezés; TURBULY: Mária Terézia-kori úrbérrendezés; CSISZÁR: A Mária Terézia kori úrbérrendezés.

² Az úrbérrendezés egy törvényhatóság (Zala megye) keretében történő lefolyására: HORVÁTH: A Zala megyei parasztság. A kérdéskör historiográfiájára: HORVÁTH: A Mária Terézia féle úrbérrendezés.

³ A kérdéskör országos léptékű, ún. klasszikus országos alapműve: SZABÓ: A magyarországi úrbérrendezés.

⁴ Az úrbéres birtokviszonyok, 214.

⁵ A kérdéskörre irányadó nagymonográfia: BÁCSKAI: Piackörzetek, passim.

⁶ A 17. század derekán a megye két meghatározó főúri családjának (Esterházy, Nádasdy család) a megye fölötti hatalom miatti vetélkedését kihasználva az evangélikus rendiség központja Nemeskér lett. A 16. századi birtokviszonyokra: DOMINKOVITS: Sopron vármegye.

városoknak, és 1277-től élvezte a szabad királyi városi státussal járó jogosultságokat. A megyében a kiváltságolt települések sora a 17. században további két szabad királyi várossal bővült. Ezek egyike a vármegye főispáni hivatalát viselő Esterházy család rezidenciájából 1648-ban felemelkedett Kismarton (ma: Eisenstadt, Ausztria),⁷ míg a másik, a még ugyanebben az évszázadban, de egy nemzedékkel később, 1681-ben, a szőlő termesztéséről, borkereskedelméről elhíresült, Fertő menti Ruszt (ma: Rust, Ausztria) volt.⁸ Változott a járások száma is: a 17. századi vármegye négy, területében és települések sűrűségében eléggé eltérő járásra tagolódott,⁹ addig ez a 18. század végére pontosan nem ismert körülmények között öt, hasonló jellegzetességekkel rendelkező szolgabírói járásra módosult.

A 18. század első felében készült el a hon- és államtudományi munkásságáról már saját korában jól ismert pozsonyi tudós, Bél Mátyás (1684–1749) megyeleírása. Ezt a napjainkig jelentős forrásértékkel bíró munkát már a század végén a Magyar Királyi Helytartótanács egy 1778. január 10-i határozatában ellenőrzésre és kiegészítésre jelölte ki. E célból a kormányshoz felvette a kapcsolatot Sopron vármegyével és 1782-ben immáron konkrét feladatvégrehajtásra szólította fel.¹⁰ A konkrét megyei munkát a megye mérnöke, Hegedüs Nepomuk János végezte el.

Munkája alapján az északon Moson, keleten Győr, délen Vas és Veszprém megyékkel határolt Sopron megye járásait összegző ismertetésében az alábbiakkal jellemzi a megyét a Helytartótanács számára készített leírásában.

1) A Sopron fölötti járás: Ausztriával és Moson megyével határos. Legfontosabb folyóvizei az örökös tartományok és a Magyar Királyság között határfolyót is képező Lajta, valamint a Soproni hegyvidékből eredő Vulka (Wulka). A kedvező természeti környezetnek köszönhetően ekkor e térségben két gyógyfürdő feküdt. A hg. Esterházy család tulajdonában álló sérci (ma: Gschies, Ausztria) és a 16. századtól Sopron város által kiépített balfi fürdők.¹¹ A törvényhatóság összes szabad királyi városa – Sopron, Kismarton, Ruszt – ebben a járásban fekszik. Továbbá e járásban hét vár¹² és 13 mezőváros¹³ is található. A győri püspök Fertő menti gazdag oppidumán, Rákoson kívül – amit az egykori források is gyakran német néven Kroisbachként neveznek – az összes többi mezőváros a hg. Esterházy család birtoka volt.

2.) A Vas megyével határos Rábán túli felső járásnak három nagyobb folyóvize van: az Ikva, a Répce, a Csáva, és e folyók mellett a Raiding patakot emelte

⁷ Kismarton város rangemelésére és az egykorú városra: Bausteine.

⁸ AULL: Die Freistadt., KRUG: Rust.

⁹ A 16. század végi megyei birtokviszonyokra: DOMINKOVITS: Sopron vármegye, passim.

¹⁰ BÉL: Sopron vármegye.

¹¹ A balfi fürdő kora újkori történetére lásd D. SZAKÁCS: Fejezetek.

¹² E várak: Szarvkő, Fraknó, Lanzasér, Kabold, Lakompak, Németkeresztúr, Széleskút.

¹³ E mezővárosok: Fejéregyház, Szentmargareta, Nagyhöflány, Szarvkő, Nagymarton, Loretom, Szentmárton, Nyék, Keresztúr (Sopronkeresztúr), Rákos.

még ki a leíró. Ezt kiegészítve érdemes megjegyezni, hogy az Ikva völgyében (pl. Petőháza, Pinnye) élt a legtöbb, megyei tisztséget is betöltő jobbaggyal rendelkező nemes (pl. a petőházi Zeke, Vizkelety, Niczky etc. család).

3.) A szintén Vassal határos Rábán túli alsó járás legfontosabb folyóvizei az Ablánc és a Répce, a járás jelentős részét a megye másik legjelentősebb arisztokrata családja, a gr. Széchenyi család birtokolta Nagyverdő foglalja el. E járásban két mezőváros található: Csepreg és Bő. E mezővárosok legnagyobb birtokosa Hegedüs Nepomuk János szerint a gr. Jankovich család volt.

4.) A Rábán inneni felső járás területének jelentős részét a lápos Hanság foglalta el. E járás két mezővárossal rendelkezik, a hg. Esterházy család birtokolta Kapuvárral és a birtokos nemesi családok, Niczky, Káldy etc. család birtokolta Mihályival. Miképpen Niczky Lázár 1769. január végén kelt végakaratóban írta, ez utóbbi településen állt családja residentialis castelluma.¹⁴ Ezek mellett Bél kiemelte Vadosfát is, az evangélikus rendek artikuláris helyét.

5.) A vármegye legkeletibb járása a Győr és Veszprém vármegyével határos Rábán inneni alsó járás, amelynek három jelentős agrárjellegű mezővárosa a hg. Esterházy család, valamint a helyben rezideáló premontrei prépostság által birtokolt Csorna, a közbirtokosok uralta gabonatermeléséről ismert Szil és a győri püspök kastélyának helyet adó és ugyanezen egyházi főrend földesurasága alatt álló, gyümölcsstermesztéséről ismert Szany.

Az előbbiekben ismertetettek alapján jól látható, hogy a 18. század végén Sopronban és környékén megkezdődött az agráripár kialakulása. A szepességi Jakob Glatz országleírásában például egy Nagy György nevű személyt említ, akit a helyi evangélikus líceumi tanárral, Nagy György Jánossal (1735–1812) azonosíthatunk, Sopronban cukorfinomítót alapított.¹⁵

Az úrbérrendezés végrehajtása Sopron megyében

A már kiadott forrásokból kitűnik, hogy az úrbérrendezést a hivatalviselők sorából az ún. megye alacsonyabb rangú hivatalviselői, az ún. szolgabírói kar (főszolgabírák, szolgabírák, alszolgabírák) és az esküdtek hajtották végre.¹⁶ Az úrbérrendezés forrásain található datálások szisztematikus átnézésével kiderül, hogy a végrehajtás időpontja e megye esetében az 1767. esztendő tavaszának második fele és a nyár jelentős része volt, azaz április–július hónapok, mikor településről településre járva hajtották végre az úrbéri kilenc kérdőpontként ismert paraszti vallomásoknak és az úrbéri tabelláknak a felvételét.

¹⁴ MNL GyMSMSL Csornai Premontrei Konvent Hiteleshelyi Levéltára, Testamenta, Niczky Lázár végrendelete, Mihályi, 1769. jan. 24. vő. hűga, Niczky Katalin végakaratóval, uo. Mihályi, 1758. szept. 26.

¹⁵ GLATZ: Egy magyar ember 86–87.

¹⁶ A 16. század végi, 17. század eleji szolgabírói járásokra: DOMINKOVITS: Szolgabírák és járasaik.

Az alávetettek elégedetlensége

Sopron megye jobbágyságának földesurakkal szembeni mozgalmi máig csak részben ismertek. Az eddigi feldolgozások elsősorban az egykori kiváltságokkal rendelkező települések (elsősorban a 17. században, az ún. katonáskodási szolgáltatásaik miatt kollektív előjogokkal rendelkező, döntően a Rábaközben található mezővárosok, közülük Kapuvár emelkedik ki) lakosságának elégedetlenségét regisztrálták,¹⁷ pedig csupán a közgyűlési jegyzőkönyvek szisztematikus áttekintéséből ennél sokkal intenzívebb, területileg is kiterjedtebb úrbérrendezést közvetlenül megelőző alávetetti elégedetlenség rajzolódik ki. Bár az elégedetlenség gyökerei az 1765. végi közgyűlésre nyúlnak vissza, az 1766. február 24-i közgyűlésben több település lakosságának panaszát tárgyalták. Elsőként a malomházi (ma: Müllendorf, Ausztria) és fülesi (ma: Nikitsch, Ausztria) lakosság panaszai és felségfolyamodványai kerültek ismertetésre. Míg az első település lakói a néhai Meskó Ádám leánya, gr. Starhembergné ellen támasztottak panaszt, és elsősorban elviselhetetlen heti robotoltatásukat, és a tisztartó és felesége hatalmaskodásait (a mézsárszékük, kocsmájuk, erdejük elragadását, valamint Szent Lőrinc napon a helység felperzselését) sérelmezték. Ezért folyamodásukban a hatalmaskodások beszüntetését, a korábban a paraszti közösség által használt kocsmát és mézsárszék visszaadását, valamint a heti robotok csökkentését kérvényezték.¹⁸ A malomházi jobbágyság még külön felhozta, hogy Esterházy Dániel árendás juhászai nagy károkat tesznek a közös használatú területeikben.¹⁹

Az úrbéres panaszok között speciális helyet foglalt el Lövő mezőváros sérelme, miszerint 1752-ben gróf Szécsényi József és László a mezőváros megintésére kérte Csay Miklós esküdtet.²⁰ A konfliktus kiobbantó oka az volt, hogy a földesurak és a mezőváros lakosai között a szolgáltatásokról csak *contractus* létezett. 1749-ben, Szent György nap táján a földesúr megpróbálta bevezetni a robotot, valamint a Bécsig menő levélhordásra próbálták rászorítani őket, ami a mezőváros korábbi viszonyaihoz, a szerződéshez és a több évtizedes gyakorlathoz képest óriási tiltakozást váltott ki. Ugyanis az 1748. december 23-án Loos mezővárosban Lövő, Németkövesd, Nagyvílcs, Nemeskér lakosai között végrehajtott tanúkihallgatás során²¹ a lövőiek felvallása szerint 1683-ban, Bécs ostromát követően a mezőváros – nem a pogány sereg visszavonulása következtében – leégett. A helyben született Nagy Ferenc, Viczay Jobbágy kb. 80 éves jobbágya szerint a tűzkár oly nagy mértékű volt, hogy csupán a mezőváros felső szélén maradt meg néhány ház. A tűzvész követően a lakosság szétszéledt, és mind a mezőváros, mind annak szőlőhegyei pusztán maradtak. Sok lövői adózó Losra költözött át és egy ideig ott is lakott. A háborús idők lezárultával

¹⁷ Az úrbéres birtokviszonyok, 215. Vörös Károly kapuvári esettanulmányára hivatkozik.

¹⁸ MNL GyMSMSL Svm. Prot. 1766–1768. 104–106. p.

¹⁹ MNL GyMSMSL Svm. Prot. 1766–1768. 135–138., 147–148. p.

²⁰ Horpács, 1752. júli. 7., MNL GyMSMSL Svm. Prot. 840–841. p.

²¹ Közöttük az ekkor kb. 38 éves Georgius Hernitz iskolamester (ludirector).

szívárogtak vissza Lövére és akkor épült újra a város az oda származott jövevények által, akiket a földesurak robottal már nem terheltek. Szabadon települhettek és építhettek, így volt, aki 2-3 házat is birtokolt. Ők árendafizetésen kívül semmivel sem tartoztak földesuruknak.²² Az a tanúvallomásokból egyértelműen nem derül ki, hogy volt-e valamiféle szerződés, és az vonatkozott-e az egész település lakosságára? Annyi bizonyos, hogy az 1740-es évektől kezdtek robotra szorítani a lakosságot, és azáltal, hogy a földesúr a határban malmot épített, a községi rét elpusztításra került. Azt is több tanú tudta, hogy Lövé lakosai Mária Teréziánál panaszt tettek és egy levélhordót küldtek fel, aki emiatt áristomot szenvedett.²³ A földesúr a mezőváros lakosait a horpácsi úriszékébe rendelte, de ők a megveretéstől félve nem jelentek meg.

A további panaszosok sorában Röjtök és Muzsaj lakói, elsősorban Felsőbüki Nagy Pál és Járossi András jobbágycái először 1765 decemberében folyamodhattak az Uralkodónőhöz. 1766 júliusában megismételt panaszlevelük szerint földesuraik túlzott robottal terhelik őket, többeket házaikból kiűzték, és nekik azóta koldulniuk kell. Nagy Pál röjtöki jobbágycáinak legfőbb panasza az volt, hogy ők 18 esztendővel ezelőtt a gróf Széchenyi családnak szolgáltak, de az akkori robotterheket Nagy Pál súlyosbította, különösen a hosszú fuvarok mennyiségét növelte meg. Ugyanakkor négy napról egy napra csökkentette az annak megváltását szolgáló gyalogrobotok számát.²⁴ Járossy András jobbágycái korábban a vizeki Tallián Zsigmond földesurasága alatt állottak. Ő az aratás végén ingyen adott nekik tűzifát és engedte az alattvalók jószágait legelni, most ez utóbbit pénzen kellett megvenniük.

A fenti adatok arra utalnak, hogy a 18. századi földesúr-jobbágy viszony pontosabb megismerése az egész századra kiterjedően további kutatásokat igényel. Látható, hogy a földesurak egy jelentős része az urbáriumban, vagy szerződésben nem szabályozott szolgáltatásokat aktuális igényei szerint növelhette.

A vármegye birtokos társadalma

Nagybirtokos arisztokráciák

Míg a 17. században a megye legnagyobb birtokosa a Nádasdy család volt, a Weselényi összeesküvésbe keveredett, felségárulás vétkével fej- és jószágvesztésre ítélt Nádasdy III. Ferenc országbíró 1671. évi kivégzését követően új megyei arisztokrácia emelkedett fel. Ennek az első számú reprezentánsa a hg. (Fürst) Esterházy család volt. Ez a feltörekvő, udvarhű család még a 17. század első felében Esterházy Miklóssal kezdte el megyei birtokszerzését.²⁵ Esterházy Miklós még 1612-ben a

²² 1748. dec. 23., MNL GyMSMSL Svm. Prot. 1035–1037. p.

²³ Az önálló feldolgozást igénylő esetre l. MNL GyMSMSL Svm. Prot. 1751–1753. 701. p.

²⁴ MNL GyMSMSL Svm. Prot. 1766–1768. 582–585. p.

²⁵ A burgenlandi történetírásban 1993-tól a hg. (Fürst) Esterházy család szerepe meghatározóvá vált a tartomány történeti identitásának kialakításában. Az Esterházy család 17-19. századi történetére két alapvető burgenlandi tartományi kiállítás katalógusa: Bollwerk, Die Fürsten Esterhazy.

kelet-magyarországi nagyúr, Mágochy Gáspár özvegyével, Dersffy Orsolyával megkötött házassága révén szerezte meg a Lanzsér-Lakompak (ma: Landsee-Lackebach, Ausztria) uradalmat, s jó érzékkel Munkács környékéről birtokai súlypontját a Bécshez közeli Nyugat-Dunántúlra helyezte át.²⁶ A család vagyonát és hivatali, hatalmi pozícióit tovább növelte Esterházy Pál az ugyancsak következetes udvarhűségéről ismert tevékenysége, aki Sopron megye főispánja és legnagyobb birtokosa volt, és ez még a család szimbólumrendszerében is plasztikusan kifejezésre került. Ugyanis Sopron megye 16. századi megyecímere, ami egy páncélozott, kardos gyalogos vitézt ábrázolt, a 17. század végére egy pajzsot tartó kardos vitézzé alakult át, a pajzson pedig az Esterházy család hercegi címere volt látható.²⁷ A család a 18. században immáron a Habsburg birodalmi arisztokráciába emelkedett, amit jól érzékeltet az a tény is, hogy az úrbérrendezés időszakában hg. Esterházy Miklós²⁸ felesége Maria Josepha von und zu Lichtenstein volt. E birodalmi arisztokrata létnek köszönhetően ők az úrbérrendezés során, annak megyei munkálataiban személyesen nem vettek részt, miképpen a közgyűléseken is csak képviseltették magukat. Az úrbérrendezéskor az Esterházy család a megyében 74 671 hold úrbéres földterülettel, a megye úrbéres földterületének 55,66%-ával, úrbéres népességének pedig 67,34%-ával rendelkezett. Az Esterházy birtokok ekkor 11 uradalomra tagolódtak.²⁹

A másik meghatározó arisztokrata család a gróf Széchenyi család volt. Sopron megyei birtokaik a Nádasdy birtokok elkobzása után jöttek létre. A nagy birtokszerző (aquisitor) Széchenyi György győri püspök, esztergomi érsek volt, aki 1677-ben megvásárolta a sárvár-felsővidéki uradalmat. E birtokokat a 18. század elején gr. Széchenyi György kisebb birtokvásárlásokkal (Ebergőc, Röjtök, Muzsaj etc.) tovább bővítette.³⁰ 1767-ben a családnak 7405 holdúrbéres birtoka volt, nagyobb részben Széchenyi Antal, kisebb részben Széchenyi Zsigmond kezén.

A megye legjelentősebb birtokos nemesi családja a Festetics volt. Ők megyei birtokaik kiépítését az 1711 után hűtlenség miatt elkobzott rábaközi Telekesi-Török birtokok megszerzésével kezdték.³¹ 1749-ben Festetics József Egyed, Sobor, Szentandrás, Szécsény birtokokat királyi adományként kapta.³² A család pár évvel az úrbérrendezést követően emelkedik a főnemesség soraiba, Festetics Pál 1772-ben kapott grófi címet Mária Teréziától.

²⁶ Esterházy Miklósról számos régi és újabb életrajz áll a kutatás rendelkezésére, pl. a család megbízásából íródott, Csapodi Csaba biográfiája (CSAPODI: Eszterházy Miklós), avagy a máig legújabb Péter Katalin (PÉTER: Gróf Eszterházy Miklós) életrajza, vagy a nádor tevékenységének egy oldalát, a diplomáciát kiemelő: Hiller István monográfiája (HILLER: Palatin Nikolaus Esterhazy).

²⁷ Esterházy Pál legteljesebb kormányzattörténeti feldolgozása. IVÁNYI: Esterházy Pál nádor.

²⁸ Ő volt a családban 7. Fürst (1765–1833).

²⁹ Az úrbéres birtokviszonyok 215.

³⁰ BÁRTFAI SZABÓ: A Sárvár felsővidéki.

³¹ Az úrbéres birtokviszonyok 215.

³² A családról: SZABÓ: A Festetics család.

Birtokos nemesek

Az úrbérrendezés esztendejében 178 világi birtokost regisztráltak Sopron megyében, akik úrbéres birtoka nagyon széles skálán mozgott: a 67 egész telektől, a 4/32-es teleknagyságig, összesen 4236 egésztelekkel rendelkeztek. Ez a tömb nem csak birtoknagyságban volt erősen differenciált, de a nemesi jogállás egy-
sleges kategóriáján belül is. Egy részük egy jogi kategóriába került a megyében csekély fekvőbirtokkal rendelkező arisztokratákkal (pl. gr. Schmiedegg Tamás, illetve gr. Viczay Jóbáné, br. Ebergényi Eszter, gr. ikladi Szluha György etc.), de van köztük a megyében töredék birtokkal rendelkező tekintélyes birtokos nemes is (pl. petőházi Zeke József, Szelestey család, Felsőbüki Nagy Pál etc.). A rang- és vagyonbeli különbségeket legjobban a Niczky család esete példázza. A család Sopron megyében birtokos tagjai között ott találjuk a kormányzati karriert befutott, és e tevékenységéért grófi rangra emelt Niczky Kristófot (67 egész telek), miképpen a jómódú, vezető megyei hivatalt betöltött Niczky Lázárt (20 egész telek), vagy a kiterjedt család szegényebbjei közé tartozó Niczky Sándor örököseit (2 egész telek) is. Ha nem is ennyire plasztikusan, de hasonló differenciák írhatók le a Bácsmegyey, a Bolla, a Chernel, a Guary és a Pottyondy családok esetében is.

Kisnemesek (armalisták)

Az 1756. évi nemességvizsgálat során Sopron megye területén név szerint 193 kisnemest (és családját) írtak össze, akik a 16/17. század fordulójával szemben ekkorra már kiszorultak a megyei közéletből, helyette az alsóbb hivatalokra (szolgabíró, alszolgabíró, esküdt) jelölték őket.³³ Nemességigazolásuk sokat elárul a megye differenciált kisnemesi társadalmának gyökereiről. Mindössze két, Mohács előtti nemességbizonyítással találkozhatunk. Míg a nagygeresdi Bothi család Luxemburgi Zsigmond 1450. évi birtokbeiktatásával (introductio) igazolta jogállását, a völcséji Orbán család egy 1450-ből származó dokumentummal bizonyította. A kisnemesek következő, még mindig kis csoportja a 16. század második felében, 1563–1600 között szerezte meg kiváltságlevelét.³⁴ Az ún. nemesi infláció időszaka e megyében is a 17. századra, elsősorban II. és III. Ferdinánd uralkodásának időszakára esett. Az időszak specialitását az a tény is felerősíti, hogy az 1622., 1625. esztendőkből átmenetileg Sopron város lett az ország politikai központja, itt tartották meg az országgyűléseket.³⁵ Az eddig legjelentősebbnek tartott 17. századi

³³ E pauperizálódott, a hatalomgyakorlásból kiszorult kisnemesség jelenlegi feldolgozottságára máig alapvetőek Soós Imre munkái vagyoni rétegződésről a 18. századból fennmaradt taxalista összeírások további elemzése nyújthat információt.

³⁴ Ilyen a csanaki Brányi család, akik II. Rudolf armálisával igazolták kiváltságolt státusukat. De ide lehet még sorolni az alosi Böröndy családot (1564), a kistatai Iklandy családot (1563), a farádi Jo családot (1565) és a damonyai Babolcs családot (1581) is.

³⁵ A 17. századi soproni diéták újabb kutatásaira: Sopronra figyelt Európa.

nobilizáció mellett az armális nyerők kronológiája arra mutat rá, hogy ez a hullám nem csak a már ismert századot jellemezte, de a 17. század végét, a 18. század elejét, elsősorban III. Károly uralkodásának időszakát is uralta.³⁶

A vármegyei politizáló elit

A 18. századi megyei politizáló elit már egy generációnyi idővel korábban, több dunántúli törvényhatóságban feldolgozásra került, vagy annak feldolgozása megkezdődött. Míg e folyamatot elindító Degré Alajos Zala megye,³⁷ a szomszédos Veszprém megye esetében Hudi József³⁸ egy összegző tanulmányában hangsúlyozta, hogy a jómódú köznemesség élettere túlnőtt egy-egy megye közigazgatási határain. Így módszertani szempontból célszerűbb adott személy(ek)re adatokat gyűjteni, és ezáltal általánosítható következtetéseket levonni.³⁹ Hudi tanulmányában hangsúlyozta, hogy a magasabb hivatalokra jutott armalista nemések többsége egy migrációs folyamat következtében jutott el Veszprém megyébe, ők döntően Komárom, Vas, Sopron, Zala megyékből, valamint a felvidékről származtak.⁴⁰ A szomszédos Veszprém megyében a 18. század során 10 nemesi család sarja jutott az alispáni hivatalba, akik közül a legjelentősebb a jómódú középbirtokosok (bene possessionati) kategóriájába tartozó, Vasból származó, mezőszegedi Szegedy Ferenc (1734–1745) volt. A kismesek kivételes karriere kapcsán a szerző a Sopron megyei Nemeskérrel származó Kiss Sándort emelte ki, aki egy fokozatos törvényhatósági karrier lépcsőfokokénti teljesítésével jutott el a legfelsőbb rendek választotta megyei hivatalba. Míg az 1730. május 19-i tisztújításon főszolgabírói hivatalra választották, melyben az 1734. évi restauráció idején megerősítették. Bár 1742-ben már alispánjelölt volt, de a voksolás során a fent említett Szegedy Ferencsel szemben még alulmaradt, 1745-ben azonban eredményesen jelölték és valószínűsíthetően ezt a hivatalt 1777-ig is ő töltötte be. Hasonlóképpen az is valószínűsíthető, hogy sikere hátterében nem csak az egyéni rátermettsége, hanem a Padányi Bíró Márton veszprémi püspökhöz fűződő patrónus-kliensi viszonya állt.⁴¹ A fenti megyei analízisek is azt érzékeltetik, hogy a megyei nemesség a 17. századi, gyakran írásbeli megállapodással is megerősített földesúri függéséből (a 16-17. századi familiárisi, szervitori viszonyból) az általános politikai helyzet megváltozásával (így az oszmán hódítási időszakának az elmúlásával) az ország

³⁶ Valójában e forrás is arra mutat, hogy a szomszédos Győr (Lengyel Alfréd munkája) és Vas megyék (Schneider Miklós munkája) példájára legalább az ilyen összegző forrásokat is publikálni kellene.

³⁷ DEGRÉ: Zala megye vezetősége.

³⁸ HUDI: Curialista nemések.

³⁹ Uo. 139.

⁴⁰ Uo. 140.

⁴¹ Uo. 140–141. A Szerző a szintén nemeskéri gyökerekkel rendelkező Horváth József pályáját vázolta fel, akit 1783-ban a főadószedői (generalis perceptor) tisztre, majd 1785-ben másodalispánná választottak.

Habsburg Monarchiába történő integrálódásával, az általános politikai helyzet megváltozásával, a belső társadalmi kulturális változásokkal, kiváltképpen a főúri udvarok funkcióinak és társadalomszervező szerepének megváltozásával a megyei nemesség 18. században az önállósodás útjára lépett, és a főúri udvarok funkcióinak átalakulásával a korábbi kapcsolat is egy informálisabb, patrónus-kliensi viszonyra alakult át.⁴² A 17. század végi, 18. század eleji Sopron megyét tekintve ezek a kutatások még az elkövetkező időszak feladatai sorába tartoznak.⁴³

Sopron megye esetében az úrbérrendezés évtizedének első esztendejében, 1761-ben Adelffy Antal volt a megye első alispánja. Ő 1743-ban tűnt fel a térség közéletében mint Kőszeg szabad királyi város ügyésze és az e városban rezideáló Dunántúli Kerületi Tábla ügyvédje. 1755-ben, hg. Esterházy Pál Sopron vármegye alispánjává nevezte ki, az 1759-es tisztújítás ezt megerősítette, és egészen 1761-ig töltötte be ezt a hivatalt, mikor a Kőszegi Kerületi Tábla elnöki tisztére nyert ki-nevezést. 1768-ban végrendelezett, testamentumában 72.513 ft-ot érő vagyonát, valamint a Vas megyei Tótságban fekvő birtokait a kőszegi konvertita árvaházra hagyta.⁴⁴

Fél évtizeddel később, az úrbérrendezés esztendejében (1767-ben) Guary Miklós töltötte be Sopron megye alispáni hivatalát, aki a hagyományos törvényhatósági karrierrel jutott el erre a tisztségre, ugyanis megelőzően a vármegye főjegyzője volt, és őt az 1766. évi tisztújítás juttatta az első számú megyei választott tisztségbe, mely hivatalt 1771-ig viselt. Megyei hivatali pályáját követően két évtizeddel, 1792-ben írták össze javait. Ekkor a Sopron megyei Damonyán, továbbá a Vas megyei Górbán és Szentgyörgyön 2800 ft-ot érő rezidenciális kúriát, 25 hold szántót, 30 kh erdőt, valamint Damonyán 4 jobbágyot jegyeztek fel.⁴⁵

Érdemes egy pillantást vetni arra is, hogy az úrbérrendezést megelőző 1766-os esztendőben és az úrbérrendezés évében (1767) megtartott közgyűléseken kik is jelentették a megye politikai elitjét. Egy kicsit részletesebb adatolással vessünk egy pillantást Sopron megye név szerint kiemelt politizáló nemességére.

A gr. Esterházy Antal elnöklete alatt megtartott 1766. március 21-i közgyűlésen a főispán csak levélben üdvözölte a rendeket, annak ellenére, hogy a tisztújítást (restauratio) ekkor tartották meg.⁴⁶ A megye életében kiemelkedő fontosságú kongregáción a jelen lévő megyei rendek közül név szerint megemlítték Pasztory László királyi tanácsost, Horváth Istvánt, Vischy Sámuelet, valamint Rátky József, Nagy Benedek és Nagy Dániel táblabírókat.⁴⁷ Az 1766. április 15-i közgyűlésen

⁴² A 18. századi rendiség problematikájára: SZIJÁRTÓ: A konfesszionális rendiségtől, Uő.: Nemesi társadalom.

⁴³ Valójában Soós Imre 1937–1940 közötti Sopron megyei kutatásainak folytatására, a fennmaradt taxalista jegyzékek topográfiai, társadalomtörténeti feldolgozására lenne szükség.

⁴⁴ VECSEY: A Kelcz-Adelffy Árvaház 34–35., 220–222., végrendelete. Uo.

⁴⁵ Pannonhalmi Főapátság Levéltára, Guary család levéltára, Gazdasági iratok, XVIII–XIX. sz. Lócs, 1792. okt. 6.

⁴⁶ Az új úrbérrendezéskor is eljáró tisztikart ld. a függelékben.

Vogl József, Czompó László, Vizkelety László, Illésy József, Bácsmegyey János, Farkas Ádám és Balogh János táblabírákat jegyezte fel név szerint a jegyző.

Az 1766. május 26-i közgyűlésen a világi és egyházi rendek minden eddiginek nagyobb számban képviseltették magukat. Ekkor a megye második legnagyobb birtokosa, a gróf Széchenyi családból származó Antal és Zsigmond személyesen is megjelent. Szluha György, Felsőbüki Nagy Pál a hétszemélyes tábla ülnöke szintén ott volt. Az egyházi rendeket Klaus Ignác atya, soproni jezsuita rektor, a vármegye nemességének élvonalát Rátky József, a Dunántúli Kerületi Tábla assessora, a vármegyei rendek elitjét pedig Vogl József, Járossy András, Eölbey László, Czompó László, Niczky Zsigmond, Némethy Ferenc táblabírák képviselték.⁴⁸ Az ő jelenlétükben alkotta meg a vármegye az 1766. május 26-i közgyűlésében a tárgyidőszak legrészletesebb árszabását (limitáció).⁴⁹

Az 1766. július 28-i Nemeskéren megtartott közgyűlésben a megyéhez kötődő, ott birtokkal rendelkező országos jelentőségű személyek között gr. ikladi Szluha György, őfelsége belső tanácsosa ismét megjelent, miképpen Felsőbüki Nagy Pál királyi tanácsos, a hétszemélyes tábla assessora is. Az egyházi státust Szily János győri kánok – aki később az 1777-ben létrehozott szombathelyi püspökség első főpásztora lett –, Horváth István apát, valamint Klaus Ignác jezsuita rektor képviselte. E közgyűlésen a vármegye rendjei sorából az alábbi táblabírák nevét emelték ki: Vischy Sámuel, őfelsége tanácsosa, Vogel József, Niczky Zsigmond, Némethy Ferenc, Illésy László, Eölbey László. E közgyűlésen nem csak a Répce felülvizsgálatára választott bizottság működésével ismerkedtek meg, de ekkor tették közzé a diétai meghívót is.⁵⁰

Az 1766. augusztus 18-án megtartott közgyűlésen ott volt Rátky József, a Dunántúli Kerületi Tábla assessora, a főispáni hivatal viselő és a legnagyobb birtokos Esterházy hercegség uradalmának számvevője (rationum exactor) Eötvös Pál, míg a táblabírói kart a következő személyek alkották: Vogl József, Nagy Ignác, Eölbey László, Némethy Ferenc, Niczky Zsigmond, Potyondy Imre, Vizkelety László, Illésy József.⁵¹

Rákövetkező, 1766. október 6-i közgyűlés mind a vármegye közigazgatása, mind az úrbérrendezés tekintetében nagy fontossággal bírt. Ugyanis ekkor egyrészt egy adófelosztási ügyből kikerekedett közigazgatási határmódosítást tárgyaltak. Ez a Fertő melléki Illmic (ma: Illmitz, Ausztria) falu közigazgatási hovatartozásának ügye volt. A település egyik része (1/3-a) Sopron, másik része (2/3-a) Moson megyéhez tartozott, és két birtokos osztozott e településen. Nagyobb részét a hg. Es-

⁴⁷ MNL GyMSMSL Svm. Prot. 1766. márc. 21-i közgy., 186. p.

⁴⁸ MNL GyMSMSL Svm. Prot. 1766. máj. 26. 988. p

⁴⁹ Ekkor az alábbi mesterségek árszabását határozták meg: szűrszabó, váltóműves szabó, magyar- és német varga, szappanfőző, szíjártó, nyeregjártó, vásárműves, posztómetész, szűcs, bábsütő, takács, asztalos, kőműves, kőfaragó, ács, pintér, magyar sövegjártó, kesztyűcsináló, bognár, kovács, gombkötő, kalapcsináló, lakatos, kötélverő, üveges, kapcakötő. MNL GyMSMSL Svm. Prot. 325–341. p.

⁵⁰ MNL GyMSMSL Svm. Prot. 1766–1768. 501–502., 524–554. p.

⁵¹ MNL GyMSMSL Svm. Prot. 1766–1768. 630., 764–765. p.

terházy család, a kisebbik részt pedig a vasvári társaskáptalan birtokolta. Ugyanakkor ebben a közgyűlésben összegezték az eddig lefolytatott úrbéri pereket. Forrásunk hét ilyen processust sorolt fel. Ezek a következők:⁵²

- 1.) Mesko báróné özvegye, Eva Starhemberg pere Füles és Gálosháza jobbágyaival szemben.
- 2.) Esterházy Miklós pere Keresztúr mezőváros jobbágyaival szemben.
- 3.) Schmidegg Tamás pere Peresztég és Homok jobbágyaival szemben.
- 4.) Sopron szabad királyi város pere Ágfalva, Klingenberg (Kelénpatak) és Harka jobbágyaival szemben.
- 5.) Gr. Széchenyi Antal pere Németlövő, Németkövesd és Újkér településeken élő jobbágyaival szemben.
- 6.) A győri püspök pere Rákos mezőváros lakosaival szemben.
- 7.) Hg. Esterházy Miklós pere Kisbarom község lakosaival szemben.

1766. október 22-én került sor arra a bizottsági tárgyalásra, amelyen a Sopron megyei vezetők mellett a másik törvényhatóság, Moson vármegye oldaláról az alispán képviselőjében Nunkovics András, ezen ügy elintézésére hivatalból kijelölt (surrogatus) alispán, továbbá Naszvady Ferenc szolgabíró és Vizkelety István esküdt vettek részt.⁵³

Az év utolsó közgyűlésére 1766. november 3-án, Nemeskéren került sor, amelyen Perényi József báró, Felsőbüki Nagy Pál királyi tanácsos, a hétszemélyes tábla bírja vett részt, a jezsuita rendet ekkor az eddig megszokott rektor helyett Chernel Gábor jezsuita prefectus képviselte, továbbá Vogl József, Nagy Ignác, Czompó László, Járossy András, Niczky Zsigmond, Vizkelety László, Illésy József és Balogh János táblabírák is jelen voltak.⁵⁴

Az 1766. november 12-i, ez évben utolsó közgyűlésen a megyei elitből az alábbi személyek kerültek kiemelésre: mesterházi Nagy Ignác, Járossy András, Niczky Zsigmond, Vizkelety László, Balogh János.⁵⁵

A következő esztendő az 1767. január 7-i kongregációval kezdődött, amelyen a nemesség soraiból mesterházi Nagy Ignác, Járossy András, Niczky Zsigmond és Balogh János táblabírók nevét jegyezték fel. Mellettük a törvényhatóság legnagyobb birtokosát, hg. Esterházy Miklóst Schmiliár János jószágigazgató (bonorum director, bonorum inspector) képviselte. Ruiß Pál kanonokot a győri székeskáptalan nominálta.⁵⁶

A rákövetkező 1767. február 16-i közgyűlésen már jóval nagyobb érdeklődést tapasztalhatunk: ikladi Szuha György belső tanácsos mellett gr. Starhemberg Lajos, tolnai Festetics Károly mellett a hg. Esterházy házat képviselő báró Perényi

⁵² Ezek a következők voltak: MNL GyMSMSL Svm. Prot. 1766–1768. 754–755. p.

⁵³ MNL GyMSMSL Svm. Prot. 1766–1768. 765–768. p.

⁵⁴ MNL GyMSMSL Svm. Prot. 1766–1768. 800. p. MNL GyMSMSL Svm. Prot. 1766–1768. 867–889. p. Puncta regulationum urbarialium.

⁵⁵ MNL GyMSMSL Svm. Prot. 1766–1768. 903. p.

⁵⁶ MNL GyMSMSL Svm. Prot. 1766–1768. 1022. p.

József és Schmiliár János jószágigazgató (*bonorum inspector*) is megjelent. Míg az egyházi rendeket Klaus Ignác, a soproni jezsuita kollégium rektora, valamint Lezsák Arnold csornai premontrei prépost, a megyei nemességet Vischy Sámuel, mesterházi Nagy Ignác, Czompó László, Vogl József, Illésy József, Némethy Ferenc táblabírák képviselték. Az általános gyakorlatnak megfelelően a három szabad királyi város követei is megjelentek e közgyűlésen is.⁵⁷

1767. március 24-i közgyűlésben a megyei szinten felülálló rendek sorából báró Festetics Károly, báró Perényi József, Felsőbüki Nagy Pál, míg a megyei táblabírák sorából Kampmüller József (*superioris bellicus comissarius*), Koller József (*superioris provincialis comissarius*), Niczky Sámuel, Vogl József, mesterházi Nagy Ignác, Eölbey László, Czompó László, Niczky Zsigmond, Potyondy Imre és Némethy Ferenc táblabírák biztosan megjelentek.⁵⁸ Az Eszterházy családot e funkciót már jól ismerő Schmiliár János jószágigazgató képviselte. A megye egyházi rendjei részéről Lezsák Arnold csornai premontrei prépost és Klaus Ignác, a jezsuiták rektora jelent meg. A kongregáció egyrészt a katonaév adókiivetésével (*repartitio*) foglalkozott, másrészt elvégezték a települések osztályba sorolását is.⁵⁹

Az 1767. április 29-i közgyűlésben, nem kizárhatóan az úrbérrendezéssel kapcsolatos feladatoknak is köszönhetően annyiban változott a jelenlévők névsora, hogy ekkor a megyében is birtokos Pásztory László, a Hétszemélyes tábla assessora mellett a Kőszegen árvaházat, nemesi konviktust alapító, de Vas mellett e törvényhatóságban is birtokos Adelffy Antal, a Kőszegi Kerületi Tábla assessora, királyi tanácsos is megjelent, miképpen a megyei táblabírói karból Illésy Ferenc királyi tanácsos, Horváth István, Vogl József, mesterházi Nagy Ignác, Járossy András, Czompó László és Eölbey László. Az egyházi státust Klaus Ignác jezsuita rektor képviselte. Hasonló volt az összetétele az 1767. május 29-i kongregációnak is, melyen az egyházi státust Hasch Arnold csornai premontrei prépost erősítette.

Látható, hogy az egyházi státus képviseletét a világi papság részéről egyes települések (pl. Szentmiklós mezőváros, Darázsfalva, Vulkapordány, Zsira) plébánosai, illetve a megyében birtokkal rendelkező szerzetesrendek (így a férfi szerzetesrendek ciszterci rend borsmonostori apátsága, a pálos rend bánfalvi rendháza, a jezsuita rendnek adott pornói apátság; a női szerzetesrendek közül a klarissza rend nagyszombati rendháza) képviselői látták el. Azt már itt érdemes kihangsúlyozni, hogy az úrbérrendezésben érintett egyházi státus közül csak ketten jelentek meg rendszeresen a vármegye közgyűlésein: a soproni jezsuita kollégium gondoskodott folyamatosan arról, hogy az intézmény a közgyűléseken képviselve legyen, és a megye birtokos társadalmában is jelen lévő csornai premontrei prépostság ügyelt arra, hogy lehetőség szerint a prépost e szerzetesi közösséget képviselje.

⁵⁷ MNL GyMSMSL Svm. Prot. 1766–1768. 1105.

⁵⁸ MNL GyMSMSL Svm. Prot. 1766–1768. 1362. p.

⁵⁹ MNL GyMSMSL Svm. Prot. 1766–1768. 1412–1433. p.

Miképpen az összes 1766. évi, úgy az 1767. évi közgyűlésekben is Guary Miklós alispán elnökölt.

Az 1767-es urbáriumot megelőző urbáriumok és úrbéres szerződések

Sopron megye működése az úrbérrendezést megelőzően és az úrbérrendezés esztendejében

A Mária Terézia-kori úrbérrendezés egységes szempontok alapján a teljes törvényhatóságra kiterjedően szabályozta a földesúr és jobbágysági viszonyrendszert. Ugyanakkor ez a dokumentum arra is rámutat, hogy az adott vármegyében korábban is készültek-e viszonyt szabályozó urbáriumok, vagy a szolgáltatásokat rögzítő szerződések (contractusok), melyeket a földesurak generációról generációra újítottak meg, vagy az egymást váltó birtokosok változatlanul, esetlegesen kis kiegészítésekkel vették át.

Az úrbéri kilenc kérdőpont első és második pontjából kitűnik, hogy mely települések rendelkeztek a jobbágysági állami egységes rendezése előtt a földesúr által kiadott urbáriummal, vagy a földesúr és az adófizető lakosság között megkötött valamilyen szerződéssel.

A települések egy részében még a 17. század során létrejött urbáriumok voltak irányadóak. Már az eddigi forrásfeltárás, forráskutatás során is ismertté vált, hogy Draskovich György győri püspök 1636., 1646. során rábaközi birtokaira (Bágyog, Szovát) úrbéres kötésekkel adott ki, amelyek az úrbérrendezésig fizikailag is fennmaradtak.⁶⁰ Ez utóbbival egyező esztendőben, 1646-ban, a Nádasdy család Malomfalvára (ma: Müllendorf, Ausztria) adott ki úrbéri szerződést, ami bár a forrásfeltárások jelen szakaszában nem ismert, de 1767-ben a felvalló jobbágyság még jól emlékeztek rá. A Nádasdy III. Ferenc más birtokai számára is adott ki urbáriumot, így a család földesurasága alatt álló Keresztúr mezőváros esetében egy 1661. évben íródott urbárium jelentette a birtokos és az alattvalók közötti viszony rendezésének szabályozását. De ezzel még nem zárultak le a jelenleg ismert 17. századi urbáriumok sora. Bő mezőváros esetében az úrbéreseket jól ismertek egy 1658-ban íródott, valójában közel két generációnyi időn keresztül, 1738-ig érvényben lévő urbáriumot, amely jelenleg nem ismert. Sopron megye legnagyobb mezővárosának, Csepregnek a plébániája is 1658-ban adott ki urbáriumot. Keresztény község urbáriumai is még a jezsuita rend földesurasága idején, 1668-ban keletkeztek. A rend feloszlását követően ezt alapidokumentumként vették át a birtokot adományként megkapó világi birtokosok, elsőként Kollár Ádám udvari tanácsos, valamint nyomában a megye birtokosságába integrálódott Kollár család.⁶¹

⁶⁰ A forrásokról: DOMINKOVITS: Draskovich György 84–86.

⁶¹ Sajnos az urbárium a 20. század első felében a Soproni Levéltár állományába került Kollár család levéltárában nem található.

Az más forrásból is ismert, hogy a győri püspök rábaközi birtokai, Bágyog, Himód Draskovich György püspöksége idején kaptak urbáriumot. Ami valószínűsíthetően a 18. század első harmadáig volt érvényben, ugyanis e parasztvallomások mutatnak rá, hogy Szany mezőváros 1745-ben, Bágyog falu ugyancsak ebben az esztendőben kapott új urbáriumot. A jelenleg ismert 17. századi földesúr-jobbágy viszonyt szabályozó szerződések sorát Rokendorf község zárja, amely a jezsuita földbirtoklás idején, még 1699-ben nyerte szerződését.

A Mária Terézia-féle egységes úrbérrendezést megelőző 18. századi urbáriumok egyik elsőjét 1712-ben Csepreg mezőváros legfőbb birtokosai (Szluha, Vischy, Zeke családok) adták ki. A rákövetkező esztendőben (1713) egy úriszék keretében Sopron város adott ki egységes urbáriumot nyolc jobbágyfalunak.⁶² A század első felében az egyházi földesurak jártak e téren élen. 1739-ben a győri székeskáptalan (Káptalanvis), 1745-ben a győri püspök adott ki rábaközi birtokainak (Szany mezővárosnak, valamint Bágyog és Csanak községeknek) urbáriumot. A felvallások szerint Árpás község, és a győri püspökség birtokai közül Bágyog és Csanak települések, valamint Szany mezőváros 1745-ben kaptak valószínűsíthetően egységes urbáriumot. Ezt rövid idővel megelőzően, 1739-ben a győri székeskáptalan birtoka, Vis kapott urbáriumot. A megyei Széchenyi birtokok sorából pedig 1742-ben Gógánfa. A felvallásokból ismert, hogy az 1702-ben működését Csornán ismét újraindító premontrei prépostság 1755-ben rezidenciális mezővárosának, Csornának urbáriumot adott.

⁶² A forrásfeltárás jelen szakaszában erről a több jobbágyközség képviselte által előadott korai urbáriumról csak annyi állítható biztosan, hogy 1713-ban a város tartott úriszékét, de egységes urbárium kiadása azonban nem ismert.

FÜGGELÉK

1.

Sopron vármegye tisztikara az úrbérrendezés idején

(Status Magistratus Comitatus Soproniensis)⁶³

ordinarius vice comes: Nicolaus Guary

substitutus vice comes: Josephus Dugovics

ordinarius notarius: Carolus Jezerniczky de eadem et in Báhony

vice notarius: Alexander Nagy de Bük

generalis perceptor: Joannes Vogl

supremi iudicium: junior Paulus Nagy

: Joannes Stefanics

: Josephus Hannibal

: Mathias Palkovics

vicejudices nobilium: Sigismundus Vizkelety

Alexander Kajdocsy

Ignatius Bolla

Georgius Bacsmegeyey

ordinarius fiscalis: Ladislaus Toronyi

vicefiscalis: Georgius Lukenics

comissarii districtuales: Stephanus Leitgeb

Ladislaus Vizkelety

Adamus Farkas

Stephanus Horvath

Joannes Budaj

Christophorus Hannibal

Joannes Majdon

Josephus Kampf

FORRÁSOK

MNL = Magyar Nemzeti Levéltár

GyMSMSL = Győr- Moson- Sopron Megye Soproni Levéltára, Sopron

Svm. = Sopron vármegye

Prot. = Protocolla/Jegyzőkönyvek

p. = pagina

⁶³ A forrás lelőhelye: MNL GyMSMSL Svm. Prot. 1766–1768. 316–321. p. Életútjára: Házi: Soproni polgárcsaládok Nr. 826.

SZAKIRODALOM

- AULL: Die Freistadt = OTTO AULL: Die Freistadt Rustam Neusiedler See. Eisenstadt, 1933.
- BÁCSKAI: Piackörzetek = BÁCSKAI VERA: Piackörzetek, piacközpontok és városok Magyarországon 1828-ban. Budapest, 1984.
- BÁRTFAI SZABÓ: A Sárvár felsővidéki = BÁRTFAI SZABÓ LÁSZLÓ: A Sárvár felsővidéki gróf Széchenyi család története. I. kötet. Budapest, 1911. passim.
- BÉL: Sopron vármegye = BÉL MÁTYÁS: Sopron vármegye leírása. II. Descriptio Comitatus Soproniensis II. A latin szöveget gondozta, fordította, a szövegkritikai jegyzeteket készítette TÓTH GERGELY. Szerk. és a tárgyi jegyzeteket készítette KINCSES KATALIN. Sopron, 2006.
- Bausteine = Bausteine zur Geschichte anlässlich am 350 Jahrfeier der Freistadterhebung. Hg. HARALD PRICKLER – JOHANN SEEDOCH. Eisenstadt, 1998.
- Bollwerk = Bollwerk Forchtenstein Burgenländische Landesausstellung. Eisenstadt, 1993.
- CSAPODI: Eszterházy Miklós = CSAPODI CSABA: Eszterházy Miklós nádor (1583–1645). Budapest, 1942.
- CSISZÁR: A Mária Terézia kori úrbérrendezés = CSISZÁR ATTILA: A Mária Terézia kori úrbérrendezés kilenc kérdőpontos vizsgálata Kapuváron 1767. Soproni Szemle 58. (2004:4) 276–280.
- DEGRÉ: Zala megye vezetősége = DEGRÉ ALAJOS: Zala megye vezetőségének kiválasztódása a feudalizmus végén. In: Jogtörténeti tanulmányok. Szerk. CSIZMADIA ANDOR. Budapest, 1983. 47–55.
- Die Fürsten Esterhazy = Die Fürsten Esterhazy Diplomaten, Mäzene. Burgenländische Landesausstellung. Red. PERSCHY, JAKOB. Eisenstadt, 1995.
- DOMINKOVITS: Draskovich György = DOMINKOVITS PÉTER: Draskovich György győri püspök úrbéres kötési (1636, 1646). In: Comitatus. Önkormányzati Szemle 7. (1997:3-4) 84–86.
- DOMINKOVITS: Sopron vármegye = DOMINKOVITS PÉTER: Sopron vármegye XVI. század végi birtokos társadalma. Soproni Szemle 53. (1999:2), 99–122.
- DOMINKOVITS: Szolgabírák és járásaik = DOMINKOVITS PÉTER: Szolgabírák és járásaik Sopron vármegyében a 16/17. század fordulóján. In: Archivarium historicorumque magistra. Történeti tanulmányok Bak Borbála tanárnő 70. születésnapjára. Szerk. KÁDÁR ZSÓFIA – LAKATOS BÁLINT – ZARNÓCZKI ÁRON. Budapest, 2013. 541–563.
- D. SZAKÁCS ANITA: Fejezetek = D. SZAKÁCS ANITA: Fejezetek Sopron egészségügyének történetéből. A száz éve alapított soproni Erzsébet Kórház valamint társ és elődintézményeinek históriája. In: Soproni Szemle 73. (2019:3), 322–350.
- Egy új együttműködés kezdete = Egy új együttműködés kezdete. Az 1622. évi soproni koronázó országgyűlés. In: Annales Archivi Soproniensis. No 1. Szerk. DOMINKOVITS PÉTER – KATONA CSABA. Budapest-Sopron, 2014.
- IVÁNYI EMMA: Esterházy Pál nádor = IVÁNYI EMMA: Esterházy Pál nádor közigazgatási tevékenysége (1681–1713). Budapest, 1991.
- GLATZ: Egy magyar ember = JAKOB GLATZ: Egy magyar ember őszinte megjegyzései hazájáról néhány magyar vidéken tett utazása során. Közreadja Soós István. Budapest, 2013.
- HÁZI: Soproni polgárcsaládok = HÁZI JENŐ: Soproni polgárcsaládok 1535–1848. I–II. Budapest, 1982.
- HILLER: Palatin Nikolaus Esterhazy = HILLER ISTVÁN: Palatin Nikolaus Esterhazy und die ungarische Rolle die Habsburger Diplomatie 1625 bis 1645. Wien, 1992.
- HORVÁTH: A Mária Terézia féle úrbérrendezés = HORVÁTH ZITA: A Mária Terézia féle úrbérrendezés historiográfiája és forrásai. In: Források és történetírás. Studia Miskolciensia 4. Miskolc, 2003. 137–157.

- HORVÁTH: A Zala megyei parasztság = HORVÁTH ZITA: A Zala megyei parasztság helyzete a 18. században. Az úrbérrendezés forrásainak tükrében. In: Korall 19–20. (2005 május) 132–159.
- HORVÁTH: Úrbérrendezés = HORVÁTH LÁSZLÓ: Úrbérrendezés kilenc kérdőpontos vizsgálata Szerdahely községben. Soproni Szemle 53. (1999:4) 403–406.
- HUDI: Curialista nemesek = HUDI JÓZSEF: Curialista nemesek Veszprém vármegye tisztkárában a 18. században. In: Comitatus. Önkormányzati Szemle 3. (1993:7-8), 138–143.
- KRUG: Rust = HANSJÖRG KRUG: Rust, Stadt mit eigenem Statut (Freistadt). In: Österreichische Städtebuch. Die Städte des Burgenlandes. Red. HERBERT KNITTLER. Wien, 1970. 163–175.
- PÉTER: Gróf Eszterházy Miklós = PÉTER KATALIN: Gróf Eszterházy Miklós. Budapest, 1985.
- Sopronra figyelt Európa = Amikor Sopronra figyelt Európa. Az 1625. évi soproni országgyűlés. In: Annales Archivi Soproniensis. No. 2. Szerk.: DOMINKOVITS PÉTER – KATONA CSABA – PÁLFFY GÉZA. Budapest, 2020.
- SZABÓ: A Festetics család = SZABÓ DEZSÓ: A herceg Festetics család története. Budapest. 1928. passim.
- SZABÓ: A magyarországi úrbérrendezés = SZABÓ DEZSÓ: A magyarországi úrbérrendezés története Mária Terézia korában. I. Budapest, 1933.
- SZIJÁRTÓ M.: A konfesszionális rendiségtől = SZIJÁRTÓ M. ISTVÁN: A konfesszionális rendiségtől az alkotmányos rendiségig. In: Történelmi Szemle 54. (2012:1), 37–62.
- SZIJÁRTÓ M.: Nemesi társadalom = SZIJÁRTÓ M. ISTVÁN: Nemesi társadalom és politika. Tanulmányok a 18. századi magyar rendiségről. Budapest, 2016.
- TIRNITZ: Antworten = TIRNITZ JÓZSEF: Antworten auf die Neun Fragepunkte der Maria Theresianischen Urbialregulierung. II. Deutsche Bekentnisse (1767). Red. TOBLER, FELIX. Sopron, 1999.
- TÓTH: A Mária Terézia kori úrbérrendezés = TÓTH PÉTER: A Mária Terézia kori úrbérrendezés kilenc kérdőpontos vizsgálatai Sopron vármegyében. I. Magyar és latin nyelvű valloások (1767). Szerk. TURBULY ÉVA. Sopron-Eisenstadt, 1998.
- TURBULY: Mária Terézia-kori úrbérrendezés = TURBULY ÉVA: A Mária Terézia-kori úrbérrendezés kilenc kérdőpontos vizsgálatai Osli községben (1767). Arrabona 37. (1999:1-2), 161–164.
- Az úrbéres birtokviszonyok = Az úrbéres birtokviszonyok a Dunántúlon. Szerk. FELHŐ IBOLYA. Budapest, 1970.
- VECSEY: A Kelcz-Adelffy Árvaház = VECSEY LAJOS: A kőszegi róm. kat. Kelcz-Adelffy Árvaház története 1741–1941. Szombathely, 1943.

THE SETTLEMENT OF CORVÉE IN THE AGE OF MARIA THERESA IN THE COUNTY OF SOPRON (1767)

The research on the settlement of corvée during the reign of Maria Theresa is still characterised by a remarkable duality. Apart from the manuals and data repositories (edited by Ibolya Felhő), which are still the dominant source of research in Hungary, there are, unfortunately, few case studies based on primary research in the different counties. Zita Horváth's work and source publications focusing on Zala County, in addition to her historiographic work in this field, have also provided essential methodological and professional aid for other legal and historical researchers (e.g. János Barta in Zemplén County, Klára Papp in Bihar County). Concerning Sopron County in Western Transdanubia, under the lord-lieutenancy of the Esterházy Family, having the largest estate in the county, such primary narrative sources of the corvée-settlement came to light, as the so-called peasant confessions in German, Hungarian and Latin languages (the so-called *fassiones ad novem puncta*) at the end of the 1990s (in 1998 and 1999). The historiography of Győr-Moson-Sopron county is still in debt today, both with the history of the origins of these sources and their content analysis. This study, based on primary source research, which was carried out within the framework of the "Lendület's Ten Generations and What Comes Next" programme, aims to make up for this shortcoming by placing the corvée-settlement in Sopron County in its contemporary historical and social context. The results of this work further modulate the picture presented in the historiography between the Two World Wars (mainly in Dezső Szabó's handbook) primarily through the example of the more problematic Vas and Zala Counties.

Péter Dominkovits

Szuly Rita

A GYŐRI EGYHÁZMEGYE 18. SZÁZADI EGYHÁZSZERVEZETE ÉS PLÉBÁNIAHÁLÓZATA A 18. SZÁZADBAN

A győri egyházmegye feltehetően alapítása óta a Dunától délre terült el, a Zalaíig, legdélebbi pontja elérte a Dráva partját. Alapítása Szent István király nevéhez köthető, azonban alapítólevele nem maradt fenn, így eredeti kiterjedésére vonatkozóan nincsenek pontos adataink. Ortvy Tivadar pápai tizedjegyzékeket feldolgozó munkájában abból a megalapozott feltételezésből indult ki, hogy az egyházmegye alapításkori határai közel azonosak lehetnek a 14. századi határokkal. Bár a tizedjegyzékben nem szerepel a győri egyházmegye, határai a szomszédos egyházmegyékről rendelkezésre álló információk alapján rekonstruálhatók.¹

A győri egyházmegye északi határa tehát körülbelül a mai Kis-Duna vonala volt, a Szigetköz nagyobb része már Esztergomhoz tartozott, Gönyűtől a nagy Duna jelentette a határt, egészen Dunaalmásig. Az egyházmegye magába foglalta ezen Komárom vármegyei területeken túl a teljes Győr, Sopron és Vas vármegyét, Moson vármegye nagy részét, Zala vármegye Marcal menti területét és Veszprém vármegye Bakonytól északra fekvő pápai és devecseri járásait.² A győri egyházmegye ezen kiterjedését 1777-ig, a dunántúli egyházmegyék átrendezéséig lényegében megőrizte. Ekkor kerültek a Vas vármegyei részek a szombathelyi egyházmegyéhez, a Pápa környékiek pedig Veszprémhez.³

A török uralom alatt ugyan tovább tudott működni a győri egyházmegye, ez azonban korántsem volt zavartalan. A török hódoltság határzónájában folyamatosan ki volt téve a háborús dúlásnak, különösen igaz ez a komáromi, a pápai, a székesegyházi és a vasvári főesperesség településeire, hiszen maga Győr is négy évig, 1594 és 1598 között volt török kézen. Súlyos következményekkel járt, hogy a katonai védvonal az 1680-as évekig az egyházmegye területén húzódott.⁴

A győri egyházmegyében ugyan az egyházmegye egészét tekintve nem volt annyira súlyos a török megszállás nyomában végbemenő településpusztulás, s a katolikus egyházszervezet időbeli folytonossága sem szakadt meg olyan mértékben mint akár a pécsi,⁵ akár a veszprémi egyházmegye esetében, de a protestáns felekezetek térnyerése itt is jelentős, s itt is találunk arra példát, hogy a püspök a joghatósága alá nem tartozó személyeket (szerzeteseket, szomszédos egyházmegyék papjait) bízson meg egy adott terület lelkipásztori szolgálatának ellátásával.⁶

¹ Ám ezek a határok is a szomszédos egyházmegyék határai alapján rekonstruálhatók, mivel a győri egyházmegye hiányzik a pápai tizedjegyzékekből. ORTVAY: Magyarországi földleírása 316–317.

² Uo. 317.

³ DÓKA: A Győri Egyházmegye 9–21. A témáról újabban: KARALL: Az espereskerületek kialakulása 109–114.

⁴ FAZEKAS: A reform útján 8.

⁵ GÓZSY – VARGA: Kontinuitás és reorganizáció 1123–1161.

FORRÁSOK

A legkorábbi egyházmegyei nyomtatott sematizmus 1771-ben készült a győri egyházmegyről,⁷ az ezt megelőző időszak egyházkormányzati beosztása és annak változásai igen nehezen, alapvetően a plébániákra vonatkozó szeriális források (egyházlátogatási jegyzőkönyvek, plébánia összeírások) segítségével rekonstruálhatók.

A győri egyházmegye egyházlátogatási jegyzőkönyvei a maguk 1641-es indulásával a viszonylag koraiak közé tartoznak Magyarországon.⁸ Az ekkor tartott vizitáció a soproni főesperesség plébániáit érintette. Vannak utalások korábbi egyházlátogatásokra is, ám ezek jegyzőkönyvei nem maradtak fenn: 1596-ban Wukovich György kanonok, pápai főesperes Ruszton, 1614-ben Naprághy Demeter győri püspök az egyházmegye több plébániáján, 1635-ben pedig Kopchányi Mihály győri kanonok Győr környékén végzett látogatást.⁹

Az egyházmegye keleti vidékein, a komáromi és rábaközi főesperesség területén a rendszeres török betörések sok pusztítást végeztek, Győr környékén a tizenöt éves háború, Vas megyében az 1660-as és az 1663-as hadjárat okozott jelentős károkat, Mosonban pedig az 1683-ban Bécs ellen indított török offenzíva. Ennek megfelelően egyházlátogatást 1641 és 1685 között a soproni (1641, 37 plébánia), a locsmándi (1646, 28 plébánia, 3 filia) és a mosoni (1659, 30 plébánia) főesperességek területén lehetett végezni.¹⁰

1663-ban a győri püspök megbízásából Galovitius István székesfehérvári prépost, győri éneklőkanonok végzett generális vizitációt az említett három főesperességben, neki ezúttal összesen 104 plébániára sikerült eljutni.¹¹ Ennél valamivel teljesebb a vasvári főesperességet érintő vizitáció, melyet 1674-ben Tormássy Péter vasvári prépost végzett. Ez részben a fegyelmezettebb adatfelvételnek, részben az egyházmegye többi részéhez képest előrehaladottabb katolikus megújulásnak köszönhető.¹²

Korábban az ezen területeken működő plébániák száma nagyobb volt, ám a protestánssá vált települések egy részébe nem engedték be a vizitátort se a templomba, se a parókiára. Főleg a német anyanyelvű helységeekben, de kisebb részben a magyarlakta vidékeken is gyorsan terjedt a reformáció, elsősorban annak lutheri

⁶ HERMANN: A veszprémi egyházmegye igazgatása 29–30.

⁷ Calendarium 1771.

⁸ Eddig nyomtatásban a következő győri egyházmegyet érintő egyházlátogatási jegyzőkönyvek jelentek meg: BUZÁS: Kanonische Visitationen der Diözese Raab I–IV; Uő: Kanonische Visitation 1713.; Uő: Kanonische Visitation 1757; HÁZI: Die kanonische Visitation der Stefan Kazo; Uő: Kanonische Visitation 1713; LÓRINCZ: A rábaközi főesperesség 1659; VARGA: A Győri Székesegyházi Főesperesség; Uő: A Rábaközi Főesperesség; VARGA – REICHARDT: A győri székesegyházi főesperesség.

⁹ FAZEKAS: A reform útján 70.

¹⁰ DÓKA: Egyházlátogatási jegyzőkönyvek 15–16.

¹¹ GYEL GYPL Can. Vis. 8/a, b, c kötet.

¹² Eredetije a Pécsi Püspöki Levéltárban található, mivel az ide helyezett Kapucsi György, volt nagycenki plébános magával vitte. A Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár ennek gépelt másolatát őrzi.

ága, míg a horvát etnikumú, főleg a nyugati határ mentén található községek megmaradtak a katolikus hitvallás követőinek.¹³

A török kiűzése után I. Lipót király (1655–1705) és Keresztély Ágost győri püspök (1696–1725) rendelkezésére a komáromi főesperesség kivételével az egész győri egyházmegyét végiglátogatták 1696 és 1698 között. A vizitációt minden főesperességben saját főesperese végezte.¹⁴ Az általános vizitáció a működő plébániák és filiák mellett az egykor katolikus templommal rendelkező protestáns falvakra is kiterjedt, a főesperesek a hét főesperesség területén így összesen 395 helységet jártak végig.¹⁵

A következő kánoni látogatást az 1713-as és 1714-es évek folyamán végezték a győri egyházmegyében, ez az első és egyben utolsó olyan egyházlátogatás a században, amelyről még az egyházmegye nagyobb részét, tehát nyolcból hat főesperességről maradt fent jegyzőkönyv.¹⁶

Innentől azonban az egyházmegyeről készült adatfelvételek története a vasvári főesperesség és az azon kívül eső területek tekintetében több szempontból különválik egymástól. Míg a vasvári főesperességről egy teljes és számos majdnem teljes összeírás maradt fenn, addig az egyházmegye többi főesperességével kapcsolatban komoly forráshiánnyal találkozunk. A teljes vasvári főesperességet magába foglaló, rendkívül alapos kánoni vizitációt gróf Batthyány József vasvári prépost, későbbi hercegprímás folytatta le 1754 januárjától, az utolsó jegyzőkönyv 1758. december 2-án készült el. A három vaskos kötetet Batthyány már mint kalocsai érsek nyújtotta át 1760. december 31-én Zichy Ferenc győri püspöknek.¹⁷ Az ezt követő időszakból pedig számos esperesi beszámoló maradt fenn (1764, 1765, 1767, 1768, 1769), miközben a rábaközi főesperességről 1759-ből, illetve 1766-ból, a komáromiról 1762-ből, a locsmándi és a soproni főesperességről pedig 1766-ból maradt csupán fenn egyházlátogatási jegyzőkönyv.

1777. február 17-én kelt Mária Terézia rendelkezése a szombathelyi püspökség felállításáról, melyet VI. Pál pápa bullájával 1777. július 17-én erősített meg. Az egyházmegye területét a győriből kiszakított Vas vármegye, a korábban a vesp-

¹³ KELEMEN: Keresztély Ágost 51–58.

¹⁴ A vasvári főesperességben Kazó István (1658 k.–1721) vasvári prépost, a mosoni főesperességben Bubnich Mátyás (†1721) mosoni főesperes, a soproni főesperességben Dusich Mátyás (†1699) soproni főesperes, a locsmándi főesperességben Guraby Mátyás (†1713) locsmándi főesperes, a rábaközi főesperességben Liptay Ferenc (†1711) rábaközi főesperes, a pápai főesperességben Mikos Ferenc (†1716) pápai főesperes, a székesegyházi főesperességben pedig Lacza János (†1718) főesperes végezte.

¹⁵ Főesperessenként a következőképpen alakult a végiglátogatott települések száma: mosoni 37, soproni 43, locsmándi 49, rábaközi 28, székesegyházi 33, pápai 22, vasvári 183. DÓKA: A Győri Egyházmegye 11.

¹⁶ FAZEKAS: A reform útján 69.

¹⁷ SZEL *Visitatio canonica Batthyaniana*. Első kötet: szombathelyi és tótsági esperesi kerület. Második kötet: rohonci, németújvári, hegyháti és órségi esperesi kerület. Harmadik kötet: kemenesaljai és sárvári esperesi kerület.

rémihez tartozó zalaegerszegi kerület, valamint a zágrábi püspök fennhatósága alatt álló Murán inneni rész alkotta. Az újonnan felállított szombathelyi egyházmegye első generális vizitációját az egyházmegye első püspöke, Szily János végezte 1778 és 1781 között. Ez volt a vasvári főesperesség területének utolsó 18. századi egyházlátogatása, míg a fennmaradó győri egyházmegyről már a 19. század elejéről maradt fenn átfogó, az egyházmegye egészét érintő felmérési iratanyag.

Másik alapvető forrásbázisunk az esperesi beszámolók, melyek elviekben az egész egyházmegyére vonatkozóan rendelkezésre kellene, hogy álljanak. E *conscriptiók* felépítése igen hasonló az egyházlátogatási jegyzőkönyvekéhez. Zichy Ferenc püspök 1755-ben kiadott *Epistola pastoralis*-ában írta elő, hogy az esperesek kötelesek a teljes kerületüket, annak minden plébániáját és káplánságát évente kétszer vizitálni, és erről minden év január 1-ig, illetve június 1-ig a püspöknek beszámolni.¹⁸ Ekkor minden bizonnyal egy már meglévő kötelezettséget erősített meg a püspök, mivel az 1755-öt megelőző időszakból is ismerünk ilyen esperesi beszámolókat, amelyeket általában *informationes* vagy *informationes et conscriptiones* cím alatt találunk meg.¹⁹ A jelentős mértékű forráspusztulás azonban itt is tetten érhető: egyik évkör sem fedti le a teljes győri egyházmegyét. A legteljesebbnek az 1748-as esperesi összeírás tekinthető, mely a vasvári főesperesség espereskerületeiről mutat átfogó képet, valamint jelen kutatás keretében sikerült további köteteket azonosítani a Győri Egyházmegyei Levéltárban, melyek egyértelműen az 1748-as összeírás részét képezik. Így a teljes locsmándi, soproni és rábaközi főesperességről, valamint a felső győri espereskerületről rendelkezünk forrásanyaggal.²⁰

Az egyházmegye egyházzervezete és plébániái

Néhány mondatban érdemes áttekintenünk a katolikus egyházzervezet felépítését, szerkezetét. Az érseki tartományt, mint legnagyobb igazgatási egységet a püspökök (*episcopus*) által irányított egyházmegyék (*diocesis*) alkotják. Az egyházmegyén belüli további igazgatási egységként jöttek létre a középkor folyamán a főesperességek (*archidiaconatus*), s azokon belül az esperesi kerületek (*vicaria, vicearchidiaconatus, districtus*). Az espereskerületek pedig plébániákból épülnek fel.²¹ Az esperest (*decanus, vice-archidiaconus*) a püspök nevezi ki. Az esperesség hármas funkciót lát el: jogközösség, üdvközösség, valamint cselekvőközösség. Az esperes

¹⁸ ZICHY: *Epistola pastoralis* 19.

¹⁹ SZEL Acta Parochialia Districtus Sabariensis Litera B, Acta Parochialia Districtus Rohonczensis Litera C, Acta Parochialia Districtus Németh Ujvariensis Litera D, Acta Parochialia Districtus Tóthszágyi Litera E, Acta Parochialia Districtus Sárváriensis Litera F, Acta Parochialia Districtus Kemenesi allensis Litera G, Acta Parochialia Districtus Eörségi et Hegyháti Litera H. A továbbiakat lásd alább.

²⁰ GYEL GYPL Can. Vis. 30., 43–47. kötetek.

²¹ HERMANN: A veszprémi egyházmegye igazgatása 12–13.

felelősségi körébe tartozik a plébániák felkeresése, az esperesi kerületi konferenciák (koronák) összehívása, ellenőrzi és összefogja a kerületéhez tartozó lelkipásztori feladatok egységes végrehajtását.²²

A győri egyházmegye 17. századi egyházlátogatási jegyzőkönyvei szerint egyházigazgatási szempontból e terület nyolc főesperességre volt felosztva: székesegyházi, soproni, mosoni, locsmándi, pápai, rábaközi, komáromi és vasvári főesperességekre.²³ S már ekkor megtaláljuk az egyházkormányzat kisebb egységeit is: 1670-ben alsó soproni espereskerületet említ (*Districtus Inferior Soproniensis*) a vizitáció, de a locsmándi főesperességet sem sokkal később, valamikor az 1674. és az 1696–98. évi egyházlátogatás között osztották fel alsó és felső espereskerületre.²⁴ A vasvári főesperességben az 1697–98-as egyházlátogatás idején pedig már három esperes működött: Muraszombatban, Pinkafőn és Rohoncon.²⁵

A 18. század vizsgálatát az 1713-14. évi egyházlátogatás jegyzőkönyveivel tudjuk tehát elkezdni.²⁶

1. táblázat

A győri egyházmegye egyházkormányzati beosztása
az 1713-14-es canonica visitatio ismert adatai alapján

Győri egyházmegye		
Főesperesség	Espereskerület	Összeírt plébániák száma
soproni		48
mosoni		45
komáromi		8
locsmándi	inferior	35
rábaközi		27
vasvári	kemenesaljai	81
	hegyháti	
	őrségi	
	tótsági	
Összesen		244

A vizitáció bevezetőjében foglaltak alapján joggal feltételezhetjük, hogy a soproni kerület alsó és felső espereskerületre osztva működött ekkor is, mivel a soproni főesperes, Martinus Josephus Ribitsch segítőként a kismartoni pléb-

²² HERMANN: A veszprémi egyházmegye igazgatása 109.

²³ FAZEKAS: A reform útján 71.

²⁴ FAZEKAS: A reform útján térkép melléklete.

²⁵ KARALL: Az espereskerületek kialakulása 110.

²⁶ Hangsúlyozandó azonban, hogy az összeírt plébániák száma igen nagy valószínűséggel nem azonos a valódi plébániaszámmal, különösen a komáromi főesperesség esetében.

bánost és „soproni esperest”, Mathias Marklt nevezi meg.²⁷ Kismarton az alsó soproni kerület „központja” volt még az 1770-es évek elején is.²⁸

A vasvári főesperességről készült egyházlátogatási jegyzőkönyv hosszabb bevezetője meglehetősen részletességgel mutatja be a területet. Francesco Scacchi vasvári prépost nyolcvanegy anyaegyházat említ, azonban az espereskerületi beosztást közelebbről nem részletezi.²⁹

Mivel mind az 1748-as összeírás, mind pedig a Batthyány-féle egyházlátogatási jegyzőkönyv az aktuális egyházigazgatási beosztás szerint halad esperességről esperességre, így a 18. század derekán érvényben lévő *districtus* rendszer a vasvári főesperességben megismerhető, a plébániahálózat a leányegyházak szintjéig feltérképezhető. A források alapján tehát a következő espereskerületi rendszer volt használatban 1748 és 1758 között:

2. táblázat

A vasvári főesperesség vázlata, 1748, 1754–1758

Vasvári főesperesség			
1748		1754–1758	
Espereskerület	Anyagyház	Espereskerület	Anyagyház
szombathelyi	22	szombathelyi	25
rohonci	34	rohonci	14
		németújvári	18
sárvári	12	sárvári	11
hegyháti	17	hegyháti	11
		őrségi	4
kemenesaljai	13	kemenesaljai	17
tótsági ³⁰	2	tótsági	10
Összesen	97	Összesen	107

Valamikor 1752 végén vagy 1753 elején alakították ki a rohonci esperesség területeiből a németújvári kerületet,³¹ illetve valamikor az 1748-as és az 1754–58-as összeírás között bontották további kerületekre a hegyháti (vagy „hegyháti

²⁷ GYEL GYPL Can. Vis. 20. kötet. 1.

²⁸ Vö. Calendarium 1771. 70.

²⁹ MNL OL, Mikrofilmtár, 21965. Visitatio generalis totius comitatus Castriferrei, 1713–1714.

³⁰ Hiányos az összeírás. Vö. SZEL Acta Parochialia Districtus Tótháságiensis Litera E Nr. 3. Visitatio Canonica Episcopalis Districtus Tótháságiensis 1748.

³¹ A kiclédi plébánia protocollum kötetében az 1752. decemberi püspöki körlevél után szerepel a bejegyzés, mely az új espereskerület plébániáit és az új espereseket megnevezi. Azonban a bejegyzés nincs datálva. DE Pfarre Kitzladen, Hirtenbrief. Oldalszám nélkül.

és őrségi”) esperességet is. Az átszervezésekor valamennyire az összes kerület érintett volt: egy-két plébánia mindenhol esperességet „cserélt”.³²

Fontos megjegyezni, hogy a fenti táblázatban a plébániák száma, különösen a tótsági esperesi kerület adatai, a források feltételezhető hiányos volta miatt ebben az esetben sem tekinthető teljesnek.

1760-ból maradt fenn egy, a teljes győri egyházmegyét feltérképező dokumentum, mely azonban többszörösen is megbízhatatlannak látszik. Az említett irat a következő egyházkormányzati beosztást ismerteti:³³

3. táblázat
A győri egyházmegye főesperességei és espereskerületei, 1760

Győri egyházmegye		
Főesperesség	Espereskerület	Plébániák száma
győri	unicus ³⁴	11
soproni	inferior	11
	superior	11
locsmándi	inferior	12
	superior	12
pápai	unicus	6
rábai	unicus	7
komáromi	unicus	7
mosoni	unicus	22
vasvári	szombathelyi	12
	rohonci	7
	németújvári	9
	hegyháti	9
	tótsági	6
	sárvári	5
	kemenesaljai	10
Összesen		157

Hibásan jelöli a győri vagy székesegyházi kerületet „unicus”-ként, hiszen az már 1733-ban, majd az 1748-as összeírás szerint is alsó és felső espereskerületre volt felosztva.³⁵ A plébániák száma pedig minden bizonnyal helytelen, hiszen még

³² Részletesen lásd helységnévtár.

³³ GYEL GYPL Vegyes Egyházkormányzati iratok, Almae Dioecesis Jaurinensis Parochiae, et filiales, una cum Parochis et Capellanis conscriptae anno 1760.

³⁴ Lásd GYEL GYPL Can. Vis. 27.; VARGA – REICHARDT: A győri székesegyházi főesperesség 117–200.

³⁵ GYEL GYPL Can. Vis. 27., 30. kötet.

a hiányosan fennmaradt 1713-14-es egyházlátogatás is nyolcvanhét plébániával többe nevezett meg összesen a hat főesperességben.

Az azonban bizonyos, hogy 1760-ban osztották fel a mosoni főesperességet felső és alsó espereskerületre, 1780-ban pedig továbbosztották felső 1. és 2., illetve alsó 1. és 2. kerületre.³⁶

A legkorábbi egyházmegyei nyomtatott sematizmus a győri egyházmegyről 1771-ből, a következő 1773-ból származik,³⁷ melyek elvezetnek minket a dunántúli egyházmegyek *dismembratio*jának időszakához.

Egy kisebb, jobban irányítható püspökség gondolatát már Pázmány Péter esztergomi érsek is felvetette, azonban részben a püspökök, részben pedig a káptalának ellenállása következtében – elsősorban anyagi viták miatt – mindez hosszú időre csupán terv maradt.³⁸

4. táblázat

A győri egyházmegye egyházkormányzati beosztása és plébániáinak száma (1771, 1773)

Győri egyházmegye			
Főesperesség	Espereskerület	Plébániák száma 1771	Plébániák száma 1773
székesegyházi	felső	24	25
	alsó		
soproni	felső	22	22
	alsó	22	23
mosoni	felső	22	22
	alsó	21	23
locsmándi	felső	26	26
	alsó	23	24
pápai	-	14	15
rábaközi	-	17	17
komáromi	-	16	17
szombathelyi	szombathelyi	25	25
	rohonci	13	13
németújvári	németújvári	18	18
	tótsági	11	11
sárvári	sárvári	11	12
	kemenesaljai	18	18
őrségi	őrségi	21	21
	hegyháti		
Összesen		324	332

³⁶ KARALL: Az espereskerületek kialakulása 111.

³⁷ Calendarium 1771.; Calendarium 1773.

³⁸ KISS – ZÁGORHIDI CZIGÁNY – PÁL: A szombathelyi egyházmegye 14.

Mint látható, jelentősebb egyházkormányzati változások valamikor az 1771-et megelőző időszakban történtek, amikor a vasvári főesperességet négy főesperességre osztották fel.³⁹ A vasvári főesperesség nyolc espereskerületéből lett tehát négy főesperesség, melyek mindegyikét két-két espereskerületre osztották. Az új rendezési elv szerint a négy új főesperesség (megtartva a kerületek történelmi elnevezését) a vasvári Szent Mihály társaskáptalanhoz tartozott (*adnexus est*), míg a többi a győri székeskáptalanhoz.

Feltehetően a szombathelyi egyházmegye felállításának apropóján készült 1776-ban az a felmérés, melynek összegzése a győri és a veszprémi egyházmegyről szóló legfontosabb adatokat tartalmazza.⁴⁰ Ezen dokumentum is kiemeli, hogy az egyházmegye területén két káptalan működött: a győri székeskáptalan 14 kanonoki stallummal, melyek közül hét a székesegyházi (*seu Jaurinensis*), a soproni, a mosoni, a locsmándi, a pápai, a rábaközi, valamint a komáromi főesperesség főesperesét illette.⁴¹ Továbbá a vasvár-szombathelyi Szent Mihály társaskáptalan négy kanonoki stallummal, mely a szombathelyi, a németújvári, a sárvári, valamint az őrségi főesperesség főesperesét illette.⁴² A forrás alapján a győri egyházmegye espereskerületi beosztása és plébániáinak száma a következőképpen alakult 1776-ban.

5. táblázat
A győri egyházmegye espereskerületi beosztása és plébániáinak száma, 1776.

Győri egyházmegye	
Espereskerület	Plébániák száma
győri	25
soproni (felső)	22
soproni (alsó)	25
mosoni (felső)	22
mosoni (alsó)	23
locsmándi (felső)	26
locsmándi (alsó)	
pápai	15

³⁹ A felosztás dátumát Tangl 1770-ben állapítja meg. TANGI: A Vasvár-Szombathelyi Székeskáptalan 5.

⁴⁰ SZEL Acta Parochialia Districtus Sabariensis, Littera B Nr. 20. Status V. Cleri Dioecesis Jaurinensis anno 1776.

⁴¹ A győri székeskáptalanról: BEDY: A győri székeskáptalan.

⁴² 1771-ben, illetve 1773-ban a következőképpen: prépost – szombathelyi főesperes, lector – németújvári főesperes, cantor – sárvári főesperes, custos – őrségi főesperes. Calendarium 1771. 35–37.; Calendarium 1773. 35–37. A négy főesperes káptalanban történő megjelenése pontos időpontjának meghatározása további kutatás feladata lesz. Közelebbi adat egyelőre nem áll rendelkezésünkre. Vö. SILL: A vasvár-szombathelyi székeskáptalan 179–181.

Győri egyházmegye	
Espereskerület	Plébániák száma
rábaközi	17
komáromi	17
szombathelyi	24
rohonci	13
németújvári	18
tótsági	11
sárvári	11
kemenesaljai	20
őrségi és hegyháti	21
Összesen	334

Az 1777-ben újonnan felállított egyházmegye első püspöke, Szily János (1777–1799) által végzett egyházlátogatás jegyzőkönyvei (1778–1781) nem minden esetben jelölik az egyházigazgatási beosztást. Erről a kortárs Stephanus Schönvisner, jezsuita tudós, az első magyar városmonográfia szerzőjének munkája nyújt pontosabb adatokat.⁴³

6. táblázat

A szombathelyi egyházmegye egyházkormányzati beosztása, 1779.

Szombathelyi egyházmegye	
Főesperesség	Espereskerület
szombathelyi	szombathelyi
	rohonci
németújvári	németújvári
	tótsági
őrségi	őrségi
	sárvári
	kemenesaljai
zalaegerszegi	
alsólendvai	

⁴³ SCHÖNVISNER: Antiquitatum et historiae Sabariensis 369–370.; ISZTIN – PÁL – RÉTFALVI: A szombathelyi egyházmegye 7.

A pápai kerület 1777-tel a veszprémi egyházmegyéhez került, a pápai főesperesi cím azonban megmaradt: egészen 1931-ig *titularis* címként maradt használatban a győri egyházmegyében.⁴⁴ A szombathelyi egyházmegye létrejötte után a győri egyházmegye megmaradt területén hat főesperesség működött tovább, s ez a beosztás lényegében a főesperességek 2017. évi megszüntetéséig változatlan maradt.

1789-re tehát a következő rendszer alakult ki:⁴⁵

7. táblázat

A győri egyházmegye egyházkormányzati beosztása és plébániáinak száma, 1789.

Győri egyházmegye					
Főesperesség	Espereskerület	Plébánia	Káplánság	Adminisztratúra	Összesen
győri/székesegyházi	3	30	5	1	35
soproni	4	42	1	3	45
locsmándi	4	48	7	3	58
rábaközi	2	17	5		22
komáromi	2	18	3		21
mosoni	4	42	2		44
Összesen	19	197	23	7	225

Az espereskerületek száma tehát az 1777 utáni időszakban is tovább gyarapodott. Egyértelmű az egyházkormányzat törekvése, hogy minél kevesebb plébániát magába foglaló, könnyen átlátható és felügyelhető espereskerületek jöjjenek létre. A székesegyházi főesperességben az alsó és felső espereskerület mellett 1788-tól egy harmadik (*medius*) kerületet is kialakítottak. 1778-ban a két nagy esperességet további kisebb egységekre osztották a felső és az alsó locsmándi kerületben: további két-két (I. és II.) esperesség jött létre. 1780-ban ugyanígy jártak el a felső soproni és az alsó soproni, valamint a felső mosoni és alsó mosoni espereskerülettel is. A rábaközi és a komáromi espereskerületet meglehetősen későn, 1782-ben osztották fel felső és alsó esperességre, s ekkorra alakult ki az a rendszer, hogy körülbelül tíz-tizennégy plébánia alkotott egy espereskerületet.⁴⁶

⁴⁴ KARALL: Az espereskerületek kialakulása 111.

⁴⁵ GYEL GYPL Vegyes Egyházkormányzati iratok, Status localis personalis 1789.

⁴⁶ KARALL: Az espereskerületek kialakulása 111–112.

Plébániahálózat

Az egyházszervezet alapját a plébániahálózat, tehát az anyaegyházakból (*mater*) és leányegyházakból (*filia*) álló plébániák összessége jelenti. A plébániák – néhány különleges kivételtől eltekintve – a mai napig területi alapon szerveződnek. Ez ideális esetben azt jelenti, hogy a településekből felépülő egyházszervezet maradéktalanul lefedi a rendelkezésére álló teret.⁴⁷

A győri egyházmegye esetében – amint láttuk – ez a tér két nagy (Vas, Sopron), illetve két kisebb (Moson, Győr) vármegyét, valamint Komárom megye dunántúli és Veszprém megye Bakonytól északra eső részét jelentette.

A háborús pusztítás és a protestantizmus térnyerése nyomán megroggyant katolikus egyházszervezet helyreállítása – egyáltalán a katolicizmus megmaradása – érdekében a győri egyházmegyében a többi dunántúli egyházmegyéhez viszonyítva meglehetősen korán, már a 16. században történtek lépések a katolikus egyházvezetés részéről. A 15. század közepén osztrák zálogba került uradalmakra (Fraknó, Kismarton, Szarvkő, Kőszeg, Kabold, Lánzsér, Borostyánkő) az egyházi viszonyokat szabályozó alsó-ausztriai kormány szerv, az 1568-ban alapított Klosterrat terjesztette ki joghatóságát. A trienti zsinat végzéseinek kihirdetése pedig az 1579-ben Szombathelyre összehívott egyházmegyei zsinaton történt meg.⁴⁸ A 17. század folyamán a területen élő nagybirtokosok katolizálása nyomán (Batthyány I. Ádám 1629, Nádasdy Ferenc 1643) a kegyúri jogra támaszkodva megkezdődött a protestantizmus visszaszorítása. A küzdelem váltakozó eredménnyel és sokáig tartott.⁴⁹

Az 1647. évi országgyűlés kilencven protestáns templomot rendelt a katolikus egyháznak átadni. Ezek közül számos feküdt a győri egyházmegye területén. A döntő fordulatot az 1670-es évek hozták meg: Széchenyi György (1658–1667) győri püspök és megbízottai olyan mennyiségű templomot vettek el, hogy az itt élő protestáns felekezetek végképp védekező állásba kényszerültek.⁵⁰

A templom vissza-, illetve átvételek a 18. század első évtizedeiben is folytatódtak, ahogy új plébániák alapítására is sor került. A Cassa Parochorum felállításának előkészítésekor készült összeírás 1733-ban tizenöt települést tartott számon a győri egyházmegyében mint *ecclesia neorecuperata*, újonnan visszaszerzett templomos hely.⁵¹ Ezek mindegyike a vasvári főesperesség területén, a hegyháti és őrési, tótsági, illetve a kemenesaljai espereskerületben feküdt. Kettő plébánia 1731 októberében,⁵² a többi 1732 októberében⁵³ került a katolikus egyház kezébe.

⁴⁷ HERMANN: A veszprémi egyházmegye igazgatása 46.

⁴⁸ FAZEKAS: A reform útján 71.

⁴⁹ FAZEKAS: A reform útján 30.

⁵⁰ FAZEKAS: A reform útján 72.

⁵¹ MNL OL C 38 Dioecesis Jaurinensis Nr. 1. I.

⁵² Hegyháti és őrési kerület: Velemér, Kerca.

⁵³ Hegyháti és őrési kerület: Belsőrákos, Hódos, Nádasd, Szarvaskend, Szentpéter, Szóce. Kemenesaljai kerület: Hőgyész, Mihályfa, Miske, Ság, Szentmárton. Tótsági kerület: Szentbenedek, Szentháromság.

Jelen dolgozatnak nem célja, hogy településszinten tárgyalja a győri egyházmegye plébániahálózatának 18. századi alakulását, átfogó képet bemutatni azonban igen. Ehhez olyan összegző adatsorok segítsége szükséges, amilyenek a római szentszékeknek írt püspöki jelentések,⁵⁴ vagy az egyházmegyei sematizmusok.⁵⁵ Az alábbi táblázatban kiindulópontként szerepelnek az 1696-98-as egyházlátogatási jegyzőkönyvek plébánossal rendelkező településekre vonatkozó adatai.

8. táblázat

A győri egyházmegye plébániáinak száma espereskerületi bontásban, 1696–1797

Győri egyházmegye								
Főesperes-ség	Esperes-kerület	Plébánosok száma 1696-98	Plébániák száma 1730	Plébániák száma 1752	Plébániák száma 1771	Plébániák száma 1773	Plébániák száma 1790	Plébániák száma 1797
székesegyházi	felső	19	17	17	24	25	11	11
	középső						10	9
	alsó			6			10	10
soproni	felső I.	28	42	44	22	22	12	12
	felső II.						10	10
	alsó I.				22	23	11	11
	alsó II.						10	10
mosoni	felső I.	32	37	47	22	22	9	9
	felső II.						11	11
	alsó I.				21	23	11	11
	alsó II.						12	12
locsmándi	felső I.	44	45	24	26	26	12	12
	felső II.						14	14
	alsó I.			23	23	24	13	13
	alsó II.						12	12
pápai		10	9	16	14	15		
rábaközi	felső	11	13	16	17	17	9	9
	alsó						8	9
komáromi	felső	1	6	11	16	17	11	11
	alsó						7	7

⁵⁴ VANYÓ: Püspöki jelentések 140., 143., 148.

⁵⁵ Calendarium 1790.; Calendarium 1797.

Győri egyházmegye								
Főesperes-ség	Esperes-kerület	Plébánosok száma 1696-98	Plébániák száma 1730	Plébániák száma 1752	Plébániák száma 1771	Plébániák száma 1773	Plébániák száma 1790	Plébániák száma 1797
szombat-helyi	szombat-helyi	56	93	24	25	25		
	rohonci			36	13	13		
németújvári	németújvári				18	18		
	tótsági			9	11	11		
sárvári	sárvári			11	11	12		
	kemenes-aljai			15	18	18		
őrségi	őrségi			19	21	21		
	hegyháti							
Összesen		201		318	324	332	203	203
Összesen az 1777 utáni győri egyházmegye területén		138		188	193	199	203	203

A plébániahálózat gyarapodásának mértéke és üteme jelentős különbségeket mutat az egyházmegye egyes régióiban. Mint azt Fazekas István tanulmányában megállapítja, a mosoni, a locsmándi és soproni főesperesség már a 18. század elejére elérték a viszonylagos telítettség állapotát, azaz plébániahálózatuk lényegében kiépült, új plébániaalapításra csupán kis számban került sor.⁵⁶

Ezt a megállapítást támasztja alá a fenti táblázat adatsora is. Általában a győri egyházmegyében nem látunk olyan ütemes gyarapodást, mint a szomszédos veszprémi egyházmegyében, ahol a 18. században tulajdonképpen megduplázódott a római katolikus plébániák száma.⁵⁷ A győri egyházmegye azon területén, mely 1777 után is az egyházmegye részét képezte, 1730 és 1752 között 17,5%-kal nőtt a plébániák száma, a következő két évtizedben, 1752 és 1773 között már csupán 5,8%-kal, 1773 és 1794 között pedig mindössze 2%-kal. A leglátványosabb változás a protestánsok dominálta komáromi főesperességben figyelhető meg, ahol az 1730-as években csupán hat római katolikus plébánia állt, 1790-re 200%-os növekedési arány látható. Ugyanezen időszak alatt pedig 82%-kal nőtt a székesegyházi (győri) főesperesség plébániáinak száma. A harmadik helyezett a

⁵⁶ FAZEKAS: A reform útján 72.

⁵⁷ Vö.: HERMANN: A veszprémi egyházmegye igazgatása 107–108.

másik „kis főesperesség”, a rábaközi, melyben 30%-os növekedés tapasztalható. Ezt követi 16%-kal a mosoni, 13%-kal a locsmándi, 7%-kal pedig a soproni főesperesség.

Mindeközben mérsékeltnak tekinthető a vasvári főesperesség plébániáinak gyarapodása, mely 1730 és 1752 között 22,5%-os volt, míg 1752 és 1773 között már csupán 0,3%-os. Úgy tűnik tehát, hogy a vasi plébániahálózat is elérte a 18. század derekára azt a területi szempontú „telítettséget”, amely elégségesnek bizonyult mind egyházkormányzati, mind pedig pasztorációs szempontból.

Összegzés helyett

Az egyházmegyei struktúra újjáéledésének különböző fázisai – más egyházmegyékhez hasonlóan – viszonylag jól felismerhetők a győri egyházmegye reorganizációjának történetében, ahogy ezek területi szempontú eltérései is. A 18. század első felében a plébániaszám növekedése és ennek dinamizmusa vidékenként változó mértéket, illetve ütemet mutat. Míg a mosoni, locsmándi és soproni főesperesség viszonylag hamar, már a 18. század elejére elérte azt a plébániaszámot, amelyet a lakosság és az egyházkormányzat is elégségesnek és fenntarthatónak tekintett, addig a komáromi és a győri főesperesség plébániaszáma a század folyamán csaknem megduplázódott.

Az általam eddig feldolgozott források azonban, azok statisztikai összesítése jellegéből adódóan nem alkalmasak olyan mélységű elemzés készítésére, amelyet például a Gózszy Zoltán – Varga Szabolcs szerzőpáros a pécsi egyházmegyével kapcsolatban el tudott végezni és rendszerbe tudott foglalni.⁵⁸ A szerzők rámutattak, hogy a pécsi egyházmegye területén a háborús dúlást követő konszolidáció együtt járt az egyházmegye településszerkezetének változásával, s felhívták a figyelmet arra, hogy ennek ellenére mégsem beszélhetünk csupán földesúri (kegyúri) vagy főpapi (katolikus) szervezésről. Az egyházi struktúra bővülése mögött határozottan megjelenik az alulról jövő igény: a helyi társadalom konszolidációjában, integrációjában érdekeltek közösen érvényesülő szándékai.⁵⁹

Hogy a győri egyházmegyében az egyes szereplőket mennyire tekinthetjük a konszolidációban „érdekeltnek”, hogy ebben a folyamatban mennyire tudott az összes fél igénye megjelenni, illetve összehámozni, az részleteiben még nem látszik világosan. Ahogy az sem, hogy a győri egyházmegyében mennyire volt jelentős az egyházzal szemben támasztott társadalmi elvárás a konszolidációt illetően. A kutatás jelen pillanatában elszórt példákat ismerünk csupán a plébániaalapítások körülményeiről, s ezek javarészt a vasvári főesperesség területére korlátozódnak. Az 1732-ben „újonnan átvett” (*neorecuperata*) templomok katolikus kézre kerülése

⁵⁸ GÓZSZY – VARGA: Kontinuitás és reorganizáció

⁵⁹ GÓZSZY – VARGA: Kontinuitás és reorganizáció 1160–1161.

például egyértelműen a világi hatalom fellépésének volt köszönhető. Mint arról Rosti István, Vas vármegye alispánja Batthyány Lajos főispánnak beszámol, a tótsági és őrségi templomok kulcsát sorra csak fegyveres erővel, de legalábbis fegyveres erő felvonultatásával tudta megszerezni, és azt az újonnan „instellált” katolikus plébánosnak átadni.⁶⁰ A beszámolóból az is kiderül, hogy a többségi protestáns lakosság templomelvételek miatti ellenállása elvértve találkozott a katolikus lakosság templom-foglalók mellett történő kiállásával. Azt pedig már az 1733-as Cassa parochorum felállítása kapcsán készített felmérésből tudjuk, hogy az ekkor felállított plébániák messze az évi 150 forintos minimumérték alatt, mindössze 50-80 forintos fizetséget tudtak a plébánosnak biztosítani.⁶¹ Ennek egyik oka a plébánosi jövedelem közösség által biztosított részének (*lecticale, deputatum*)⁶² a hiánya vagy bizonytalan megléte, ahogy sokszor nem találunk a plébániai jövedelem felsorolásánál szántóföldet, erdőt vagy kaszálót, melynek biztosítása a földesúr kötelezettsége lett volna. Ezeket a plébániákat tehát jórészt a Lelkéspénztár, vagyis az állam tartotta fenn, mely 150 forintba egészítette ki a plébánosok éves jövedelmét. Sem a lokális közösség lelkesedése, sem a kegyúri akarat nem tűnik jelentős tényezőnek ezen plébánia-alapításokban.

A csehimindszentiek 1765-ös plébánoskérése valóban más jellegű, alulról megjelenő igény, ám adataink között egyedül áll. Mint a hívek fogalmaztak, mivel a településen a templom már felépült, szeretnék, hogy papjuk is legyen „ahogy előbbeni időkben is szokás volt”, s ezért „szabad, elszánt jó akaratukból” tették a plébános fizetségéül szolgáló felajánlásait, melyekről a forrás részletesen beszámol.⁶³ Csehimindszent a 14. századtól templomos hely volt, még az 1696-1698-as egyházlátogatási jegyzőkönyv is mint plébánossal rendelkező települést sorolja fel, ezután azonban csak az 1771. évi egyházmegyei sematizmusban szerepel legközelebb önálló plébániaként – a helyi hívek kezdeményezése tehát sikerrel járt.⁶⁴

Az egyházkormányzat részéről megfogalmazódó plébánia-állítási igények forrásai legalább ennyire szórványosak. A győri egyházmegyében időről időre készültek felmérések az elhagyott (*desolata*), újonnan felállítandó (*neoerigenda*), illetve már felállított (*neoerecta*) plébániákról. Azonban ezek a források is egyszerű felsorolások, sem levelezések, sem egyházkormányzati iratok nincsenek csatolva

⁶⁰ MNL OL P 1322 187. doboz, Rosti István (alispán) Batthyány Lajos főispánhoz írott levele. Torony, 1732. november 22.

⁶¹ SZEL Acta Parochialia Districtus Sabariensis Litera B1 Nr. 1–6. Conscriptio 1733.; SZEL Acta Parochialia Districtus Kemenesallensis Litera G Nr 1. Conscriptio authentica Parochiarum Districtus Kemenesallensis 1734.

⁶² A témáról bővebben: SZULY: Katolikus alsópapság 93–122.

⁶³ SZEL Acta Parochialia Districtus Sabariensis Litera B Nr. 20. Csehimindszentiek papkérése. Szombathely, 1764. december 10.

⁶⁴ Calendarium 1771. 82.

hozzájuk. 1746-ból a rohonci⁶⁵ és a kemenesaljai kerületről,⁶⁶ 1752-ből pedig a tótsági kerületről⁶⁷ maradt fenn ilyen összeírás. Ezekből a forrásokból egy-egy plébánia-alapítás történetének vagy szándékának halvány körvonalai derengenek csupán át. A kemenesaljai területben fekvő Káld település anyaegyházi rangra emelésének kérdése például már 1746-ban felmerült, ez azonban még az 1748-as összeírásig nem történt meg, először a Batthyány József-féle egyházlátogatási jegyzőkönyv említi önálló plébániaként 1758-ban.⁶⁸ 1752-ben újonnan felállítandó (*neorigenda*) plébániaként szerepel Hidegkút (Vashidegkút, ma Cankova, Szlovénia), mely a tőle nem messze fekvő Felsőlendvától (ma Grad, Szlovénia), illetve Martyánctól (ma Martjanci, Szlovénia) is „kapott” volna leányegyházakat.⁶⁹ A település a Batthyány-féle vizitációs jegyzőkönyv alapján 1756-ban már valóban önálló plébánia hat filiával.⁷⁰ Azt azonban, hogy ezekben az alapításokban mennyire játszott kezdeményező szerepet az egyházkormányzat, vagy inkább a kegyúr, esetleg a lokális közösség indította el a töredékesen szemünk elé táruló adminisztrációs folyamatot, a dokumentum-mellékletek hiányában lehetetlen megmondani.

A pécsi egyházmegye vizsgálatakor a szerzők kiemelik, hogy a katolikus egyház a lokális egyházi struktúra kiépülésével a mindennapi élet szereplőjévé és szervezőjévé, ezáltal katalizátorává vált, és így ő maga jelentette a közösségek belső kohéziós erejét.⁷¹ Mivel ezek a folyamatok nem korlátozódtak, nem is korlátozódhattak egy-egy egyházmegyére, talán nem járunk messze az igazságtól, ha a győri egyházmegye egyházkormányzati struktúrájának racionalizálása mögött is hasonló törekvéseket, illetve eredményeket sejtünk.

A győri egyházmegye plébániáinak történeti helységnevtára

Az alább közölt listán a győri egyházmegye területén 1696 és 1797 között fennállt plébániák (plébánossal rendelkező települések) találhatóak. Zárójelben feltüntettem annak az egyházmegyei összeírásnak az időpontját, mely először említi anyaegyházként az adott települést. Feltüntettem továbbá az espereskerületi beosztást

⁶⁵ Szel Acta Parochialia Districtus Rohoncensis Litera C Nr. 9. Specificatio Districtus Rohoncensis. desolatarum Parochiarum, et Neorectarum in Dominio Németh Újvár, 1746.

⁶⁶ Szel Acta Parochialia Districtus Kemenes allensis Litera G Nr. 10. Miscellanea Parochorum et Parochiarum Districtus Kemenes allensis, Specificatio Desolatarum Ecclesiarum Dioecesis Jaurinensis in Districtu Kemenes allyensi, 1746. június 22.

⁶⁷ Szel Acta Parochialia Districtus Tótságiensis Litera E Nr. 7. Conscriptio Parochiarum Neo erigendarum Districtus Tótság, 1752.

⁶⁸ Batthyány vizitáció III. Káld, 1758. november 22.

⁶⁹ Szel Acta Parochialia Districtus Tótságiensis Litera E Nr. 7. Conscriptio Parochiarum Neo erigendarum Districtus Tótság, 1752.

⁷⁰ Batthyány vizitáció I. Hidegkút, 1756. szeptember 11. 1142.

⁷¹ Gózszy – Varga: Kontinuitás és reorganizáció 1161.

és annak esetleges változásait, az utolsó vagy magában álló kerület mindig az 1773. évi – tehát az egyházmegye *dismembrációja* előtti utolsó teljes adatsor szerinti – espereskerületi beosztást jelzi.

Rövidítések:

Au Ausztria

Ho Horvátország

Szl Szlovákia

Szn Szlovénia

1. Abda (1696-98, győri)
2. Ács (komáromi)
3. Ágfalva (1696-98, felső soproni)
4. Alsórámóc (ma Unterrabnitz, Au; 1696-98, felső locsmándi)
5. Antau (ma Au; 1696-98, felső soproni)
6. Au (ma Au am Leithaberge, Au; 1713-14, mosoni → felső mosoni)
7. Bággyog (1696-98, rábaközi)
8. (Bakony)Gyirót (2) (1696-98, pápai)
9. Baltavár (ma Béraltavár; 1733-34, kemenesaljai)
10. Bánfalva (ma Sopron része; 1713-14, soproni → felső mosoni)
11. Bánhida (ma Tatabánya része; 1733-34, komáromi)
12. Barátfalva (ma Ollersdorf im Burgenland, Au; felső mosoni)
13. Barbacs (1696-98, rábaközi)
14. Beled (1) (1696-98, rábaközi)
15. Beled (2) (ma Bildein, Au; 1696-98, szombathelyi → rohonci → németújvári)
16. Bezenye (1696-98, alsó mosoni)
17. Bogyoszló (1696-98, rábaközi)
18. Boldogasszony (ma Frauenkirchen, Au; 1760, felső mosoni)
19. Borbolya (ma Walbersdorf, Au; 1713-14, felső soproni)
20. Borostyánkő (ma Bernstein, Au; 1748, rohonci)
21. Bő (1696-98, alsó locsmándi)
22. Bősárkány (1759, rábaközi)
23. Büdöskút (ma Steinbrunn, Au; 1696-98, felső soproni → felső mosoni)
24. Bük (1696-98, alsó locsmándi)
25. Cinfalva (ma Sigendorf, Au; 1713-14, alsó soproni)
26. Csapod (1696-98, alsó locsmándi)
27. Császár (1733-34, komáromi)
28. Császárfalva (ma Kaisersdorf, Au; 1696-98, felső locsmándi)
29. Csém (ma Schandorf, Au; 1696-98, szombathelyi → rohonci)
30. Csénye (1696-98, sárvári)
31. Csepreg (1696-98, alsó locsmándi)
32. Csorna (1696-98, rábaközi)
33. Dad (komáromi)
34. Darázsfalu (ma Trausdorf, Au; 1696-98, alsó soproni)

35. Devecser (1696-98, pápai)
36. Dolinc (ma Dolenci, Szn; 1696-98, tótsági)
37. Dozmat (1696-98, szombathelyi)
38. Écs (1696-98, alsó győri)
39. Egervár (1733-34, hegyháti és őrségi)
40. Egyed (1732-34, rábaközi)
41. Egyházasfalu (1696-98, alsó locsmándi)
42. Egyházasrádóc (1733-34, szombathelyi)
43. Egyházasszecsőd (ma Magyarszecsőd része; 1748, szombathelyi)
44. Egyházszeg (ma Rábakovácsi része; sárvári)
45. Fehértó (1696-98, győri)
46. Feketeváros (ma Purbach am Neusiedler See, Au; alsó soproni)
47. (Felső)Oszkó (1696-98, kemenesaljai)
48. Felsőgalla (ma Tatabánya része; 1742, komáromi)
49. Felsőlászló (Oberloisdorf, Au; 1696-98, felső locsmándi)
50. Felsőlendva (ma Grad, Szn; 1696-98, tótsági)
51. Felsőőr (ma Oberwart, Au; 1696-98, szombathelyi → rohonci)
52. Felsőszőlnök (1733-34, tótsági)
53. Féltorony (ma Halbturm, Au; 1696-98, felső mosoni)
54. (Fertő)Fehéregyháza (ma Donnerskirchen, Au; 1696-98, alsó soproni)
55. (Fertő)Rákos (1696-98, soproni → felső locsmándi)
56. (Fertő)Széleskút (ma Breitenbrunn, Au; 1696-98, alsó soproni)
57. Fraknó (ma Forchtenstein, Au; felső soproni)
58. Frankó (ma Frankenau-Unterpullendorf, Au; 1696-98, felső locsmándi)
59. Füles (ma Gemeinde Nikitsch, Au; 1696-98, felső locsmándi)
60. Gálos (ma Gols, Au; 1696-98, felső mosoni)
61. Ganna (pápai)
62. Gata (ma Gattendorf, Au; 1696-98, felső mosoni)
63. Gerse (ma Gersekarát; 1733-34, hegyháti és őrségi)
64. Gsies (Sérc, ma Schützen a Gebirge, Au; 1713-14, alsó soproni)
65. Gyanafalva (Jennersdorf, Au; 1696-98, hegyháti és őrségi)
66. Gyarmat (1) (1696-98, alsó győri)
67. Gyirót (1) (ma Kroatisch Geresdorf, Au; 1696-98, felső locsmándi)
68. Gyömöre (1696-98, alsó győri)
69. Győr (1696-98, győri)
70. (Győr)Szemere (1696-98, győri)
71. (Győr)Sziget (győri)
72. Győrvár (1733-34, hegyháti és őrségi)
73. Halászi (1696-98, alsó mosoni)
74. Haracsony (ma Horitschon, Au; 1696-98, felső locsmándi)
75. Harka (1696-98, felső locsmándi)
76. Hegyeshalom (1696-98, alsó mosoni)
77. Hetye (ma Hettyefő, 1748, kemenesaljai)
78. Hidegkút (1) (ma Deutsch Kaltenbrunn, Au; 1696-98, szombathelyi → németújvári)
79. Hidegség (1696-98, alsó locsmándi)

80. Himod (1760, rábaközi)
81. Hodos (ma Szn; 1733-34, hegyháti és őrségi)
82. Hoff (ma Hof am Leithaberge, Au; 1696-98, felső mosoni)
83. Horvátjárfalu (ma Jarovce, Szl; 1696-98, alsó mosoni)
84. Horvátkimle (1696-98, alsó mosoni)
85. Hosszúpereszteg (1733-34, kemenesaljai)
86. Hőgyész (1748, kemenesaljai)
87. Ikervár (1696-98, sárvári)
88. Ilmütz (ma Ilmitz, Au; 1696-98, felső mosoni)
89. Incéd (ma Dürnbach im Burgenland, Au; 1696-98, rohonci)
90. Iván (1713-14, alsó locsmándi)
91. Ivánc (1733-34, hegyháti és őrségi)
92. Ják (1733-34, szombathelyi)
93. Jánosháza (1748, kemenesaljai)
94. Kabold (ma Kobersdorf, Au; 1696-98, felső locsmándi)
95. Káld (1754, kemenesaljai)
96. Kapuvár (1696-98, rábaközi)
97. Kecskéd (komáromi)
98. Kenyeri (1748, kemenesaljai)
99. Kerca (ma Kercaszomor, 1733-34, hegyháti és őrségi)
100. Kethely (1) (1696-98, szombathelyi → rohonci)
101. Kicléd (ma Kitzladen, Au; 1696-98, szombathelyi → rohonci → németújvári)
102. Királyfalva (ma Königsdorf, Au; 1696-98, tótsági és őrségi → rohonci → németújvári)
103. Kisbarát (1696-98, alsó győri)
104. Kisbér (1713-14, komáromi)
105. Kishöflein (ma Kleinhöflein im Burgenland, Au; 1696-98, alsó soproni)
106. Kismarton (ma Eisenstadt, Au; 1696-98, alsó soproni)
107. Kisunyom (1748, szombathelyi)
108. Klastrom (ma Marienberg, Au; 1696-98, felső locsmándi)
109. Klimpa (ma Klingebach, Au; 1696-98, alsó soproni)
110. Kocs (komáromi)
111. Kóny (1696-98, győri)
112. Kópháza (1696-98, felső locsmándi)
113. Koroncó (1733-34, alsó győri)
114. Köpcsény (ma Kittsee, Au; 1696-98, alsó mosoni)
115. Körmend (1696-98, szombathelyi)
116. Környe (komáromi)
117. Kőszeg (1748, szombathelyi)
118. (Kőszeg)Szerdahely (1696-98, szombathelyi → rohonci → szombathelyi)
119. Köveskút (1696-98, szombathelyi)
120. Középpulya (ma Mitterpullendorf, Au; 1696-98, felső locsmándi)
121. Kukmér (ma Kukmirn, Au; 1696-98, szombathelyi → rohonci → németújvári)
122. Külsővat (1754, kemenesaljai)
123. (Lajta)Körtvélyes (ma Pama, Au; 1696-98, felső mosoni)
124. Lébény (1696-98, alsó mosoni)

125. Lébényszentmiklós (ma Mosonszentmiklós; alsó mosoni)
126. Léka (ma Lockenhaus, Au; 1696-98, szombathelyi)
127. Lócs (1696-98, alsó locsmándi)
128. Locsmánd (ma Lutzmannsburg, Au; 1696-98, felső locsmándi)
129. Lók (ma Unterfrauenhaid, Au; 1696-98, felső locsmándi)
130. Lorettom (ma Au; alsó soproni)
131. Lövvő (1696-98, alsó locsmándi)
132. Manersdorff (ma Mannersdorf am Leithagebirge, Au; 1696-98, felső mosoni)
133. Márc(falva) (ma Marz, Au; 1696-98, felső soproni)
134. Marcaltő (rábaközi)
135. (Mária)Kálnok (1696-98, alsó mosoni)
136. Máriafalva (ma Mariasdorf, Au; 1748, rohonci)
137. Martyánc (ma Martjanci, Szn; 1696-98, tótsági)
138. Mecsér (1696-98, alsó mosoni)
139. Meszlen (1748, szombathelyi)
140. Mezőörs (1696-98, alsó győri)
141. Mihályfa (1733-34, kemenesaljai)
142. Mihályi (1696-98, rábaközi)
143. Miklósdorf (ma Nickelsdorf, Au; 1696-98, felső mosoni)
144. Millendorf (ma Müllendorf, Au; 1696-98, alsó soproni)
145. Mindszent (ma Csehimindszent; 1696-98, kemenesaljai)
146. Miske (ma Vásárosmiske; 1733-34, kemenesaljai)
147. Mocsa (1713-14, komáromi)
148. Mórighida (1696-98, rábaközi → alsó győri)
149. Moson (1696-98, alsó mosoni)
150. Muraszombat (ma Murska Sobota, Szn; 1696-98, tótsági)
151. Nádasd (1696-98, hegyháti és őrségi)
152. Nagybarom (ma Großwarasdorf, Au; 1696-98, felső locsmándi)
153. Nagycenk (1696-98, alsó locsmándi)
154. Nagyfalva (ma Mogersdorf, Au; 1696-98, hegyháti és őrségi)
155. Nagyhöflein (ma Großhöflein, Au; 1696-98, alsó soproni)
156. Nagyigmánd (1733-34, komáromi)
157. Nagymarton (ma Mattersburg, Au; 1696-98, felső soproni)
158. Nagyölbő (ma Ölbő; 1754, sárvári)
159. Nagypöse (ma Gyöngyösfalu; 1696-98, szombathelyi)
160. Nagyrákos (1733-34, hegyháti és őrségi)
161. Nagysitke (ma Sitke; 1733-34, kemenesaljai)
162. Nagyszőlős (ma Somlósztőlős; 1696-98, pápai)
163. Nárai (1748, szombathelyi)
164. Narda (1696-98, szombathelyi → rohonci)
165. Nemesládony (1696-98, alsó locsmándi)
166. (Német)Keresztes (ma Vaskeresztes; 1696-98, rohonci → németújvári)
167. Németgencs (ma Gencsapáti; 1696-98, szombathelyi)
168. Németjandorf (ma Deutsch Jahrndorf, Au; 1696-98, alsó mosoni)
169. Németkeresztúr (ma Deutschkreutz, Au; 1696-98, felső locsmándi)

170. Németkövesd (ma Sopronkövesd; 1696-98, alsó locsmándi)
171. Németpereszteg (ma Pereszteg; 1696-98, alsó locsmándi)
172. Németszentmárton (ma Sankt Martin an der Raab, Au; 1696-98, hegyháti és őrségi)
173. Németszentmihály (ma Vasszentmihály; 1748, rohonci)
174. Németújvár (ma Güssing, Au; 1696-98, rohonci → németújvári)
175. Neszmély (komáromi)
176. Neudorf (ma Au; 1713-14, felső soproni)
177. Neufeld (ma Neufeld an der Leitha, Au; 1696-98, felső soproni)
178. Nezsider (ma Neusiedl am See, Au; 1696-98, felső mosoni)
179. Nick (1754, sárvári)
180. Noszlop (1696-98, pápai)
181. Nyárád (1696-98, pápai)
182. Nyék (ma Neckenmarkt, Au; 1696-98, felső locsmándi)
183. Nyőgér (1733-34, kemenesaljai)
184. Nyúl (1696-98, alsó győri)
185. Nyulas (ma Jois, Au; 1696-98, felső mosoni)
186. Oka (ma Oggau, Au; 1696-98, alsó soproni)
187. Oroszvár (ma Rusovce, Szl; 1696-98, alsó mosoni)
188. Oszlop (1) (ma Gemeinde Oslip, Au; 1696-98, alsó soproni)
189. Oszlop (2) (ma Bakonyoszip; 1741, pápai)
190. Óvár (1696-98, alsó mosoni)
191. Őrszentpéter (1733-34, hegyháti és őrségi)
192. Öttevény (1696-98, győri)
193. Páli (1696-98, rábaközi)
194. Pandorf (ma Parndorf, Au; 1696-98, felső mosoni)
195. (Pápa)Kovácsi (1696-98, pápai)
196. Pápoc (1696-98, kemenesaljai)
197. Pátfalva (Podersdorf am See, Au; felső mosoni)
198. Paumgarten (ma Baumgarten, Au; 1713-14, felső soproni)
199. Pázmánd (1696-98, alsó győri)
200. Pecöl (1754, sárvári)
201. Peresznye (1696-98, felső locsmándi)
202. Pilgersdorf (ma Au; 1696-98, rohonci → szombathelyi)
203. (Pinka)Kertes (ma Gaas, Au; 1696-98, szombathelyi → rohonci → németújvári)
204. (Pinka)Miske (1696-98, szombathelyi → rohonci → németújvári)
205. Pinkafő (ma Pinkafeld, Au; 1696-98, rohonci)
206. Pinkaminszent (1733-34, szombathelyi → németújvári)
207. Poksdorf (ma Bocksdorf, Au; 1733-34, szombathelyi → rohonci → németújvári)
208. Pomogy (ma Pamhagen, Au; 1696-98, alsó mosoni)
209. Pöttsching (ma Au; 1696-98, felső soproni)
210. Prodersdorf (ma Au; 1696-98, alsó soproni)
211. Pusztaszentmihály (Sankt Michael im Burgenland, Au; 1696-98, szombathelyi → rohonci → németújvári)
212. (Rába)Gyarmat (2) (1696-98, hegyháti és őrségi)
213. (Rába)Kethely (2) (1696-98, hegyháti és őrségi)

214. (Rába)Paty (1754, sárvári)
215. Rábahídvég (1696-98, szombathelyi)
216. Rábapatona (1696-98, győri)
217. Rábaszentmihály (1) (1696-98, alsó győri)
218. Rábaszentmihály (2) (ma Vasszentmihály; 1696-98, szombathelyi → hegyháti és őrségi)
219. Rajka (1696-98, alsó mosoni)
220. Récény (ma Ritzing, Au; 1696-98, felső locsmándi)
221. (Répcé)Bónya (ma Piringsdorf, Au; felső locsmándi)
222. (Répcé)Kethely (ma Mannersdorf, Au; 1696-98, felső locsmándi)
223. (Répcé)Kőhalom (ma Steinberg, Au; 1696-98, felső locsmándi)
224. (Répcé)Szemere (1742, alsó locsmándi)
225. (Répcé)Vis (1713-14, alsó locsmándi)
226. Rohonc (ma Rechnitz, Au; 1696-98, rohonci)
227. Rohrpach (ma Rohrbach an der Lafnitz, Au; 1696-98, felső soproni)
228. Röjtök (ma Röjtökmuzsaj; 1696-98, alsó locsmándi)
229. Rőt (ma Rattersdorf, Au; 1748, rohonci → szombathelyi)
230. Rum (1696-98, sárvári)
231. Ruszt (ma Rust, Au; 1696-98, alsó soproni)
232. Ság (ma Simaság; 1748, kemenesaljai)
233. Sajtoskál (1713-14, alsó locsmándi)
234. Sámfalva (ma Hannersdorf, Au; 1748, rohonci)
235. Sárvár (1696-98, sárvári)
236. Sásony (ma Winden am See, Au; felső mosoni)
237. Sics (ma Deutsch Schützen, Au; németújvári)
238. Somerein (ma Au; 1713-14, felső mosoni)
239. Somfalva (ma Schattendorf, Au; 1713-14, felső soproni)
240. Sopron (1696-98, alsó soproni)
241. (Sopron)Horpács (1696-98, alsó locsmándi)
242. Sopronbánfalva (ma Sopron része; 1696-98, felső soproni)
243. Sövényháza (ma Győrsövényház; 1696-98, győri)
244. Süttör (ma Fertőd része; 1696-98, alsó locsmándi)
245. Szakony (1696-98, alsó locsmándi)
246. Szany (1696-98, rábaközi)
247. Szarvaskend (1733-34, hegyháti és őrségi)
248. Szarvkő (ma Hornstein, Au; 1696-98, alsó soproni)
249. Szentandrás (ma Sankt Andrä am Zicksee, Au; 1713-14, alsó mosoni)
250. Szentbenedek (ma Kančevci, Szn; 1733-34, tótsági)
251. Szentelek (ma Stegersbach, Au; 1696-98, szombathelyi → rohonci → németújvári)
252. Szentgotthárd (hegyháti és őrségi)
253. Szentgyörgy (1) (ma Sveti Jurij, Szn; 1754, tótsági)
254. Szentgyörgy (2) (ma Répceszentgyörgy; 1733-34, szombathelyi → sárvári)
255. Szentháromság (1733-34, tótsági)
256. Szentilona (ma Šenkovec, Ho; 1696-98, tótsági)
257. Szentjános (ma Jánossomorja része; 1696-98, alsó mosoni)
258. Szentkereszt (ma Sveti Križ, Ho; 1696-98, rohonci → szombathelyi → németújvári)

259. Szentkirály (ma Szombathely része; 1733-34, szombathelyi)
260. Szentkút (ma Heiligenbrunn, Au; 1733-34, szombathelyi → rohonci → németújvári)
261. Szentléránt (ma Sorkifalud része; 1748, szombathelyi)
262. Szentlőrinc (ma Táplánfa része; 1748, szombathelyi)
263. Szentmargit (1696-98, alsó soproni)
264. Szentmárton (1) (ma Markt Sankt Martin, Au; 1696-98, felső locsmándi)
265. Szentmárton (2) (ma Sankt Martin in der Wart, Au; 1733-34, szombathelyi → rohonci)
266. Szentmárton (3) (ma Kemenesszentmárton; 1733-34, kemenesaljai)
267. Szentmiklós (ma Fertőszentmiklós; 1696-98, alsó locsmándi)
268. Szentpéter (1) (1696-98, rohonci → németújvári)
269. Szentpéter (2) (ma Kemenesszentpéter; 1733-34, kemenesaljai)
270. Széplak (ma Fertőszéplak; 1696-98, alsó locsmándi)
271. Szikra (ma Siegraben, Au; 1742, felső soproni)
272. Szil (1696-98, rábaközi)
273. Szilsárkány (1732-34, rábaközi)
274. Szilvágý (ma Vasszilvágý; 1748, szombathelyi)
275. Szolnok (ma Mosonszolnok; 1696-98, alsó mosoni)
276. Szombathely (1696-98, szombathelyi)
277. Szomód (komáromi)
278. Szőce (1733-34, hegyháti és őrségi)
279. Szőny (komáromi)
280. Táp (1696-98, alsó győri)
281. Tata (1733-34, komáromi)
282. Teszér (ma Pápateszér; 1696-98, pápai)
283. Tét (1696-98, győri)
284. Tétény (ma Tadten, Au; 1696-98, alsó mosoni)
285. Tissina (ma Tišina, Szn; 1696-98, tótsági)
286. Tolna (1742, komáromi)
287. Tormafalu (ma Krensdorf, Au; 1696-98, felső soproni)
288. Tótkeresztúr (1713-14, rábaközi)
289. Tömörd (1733-34, szombathelyi)
290. Túrje (pápai)
291. Tüskevár (1696-98, pápai)
292. Ugod (1733-34, pápai)
293. Újfalu (1696-98, felső mosoni)
294. Újkér (1696-98, alsó locsmándi)
295. Valla (ma Wallern im Burgenland, Au; alsó mosoni)
296. (Vámos)Derecske (ma Draßmarkt, Au; 1696-98, felső locsmándi)
297. Vámoscsalád (1696-98, sárvári)
298. Vanyola (1696-98, pápai)
299. (Vas)Dobra (ma Neuhaus am Klausenbach, Au; 1696-98, hegyháti és őrségi)
300. (Vas)Hidegkút (2) (ma Cankova, Szn; 1754, tótsági)
301. (Vas)Szécseny (1748, szombathelyi)
302. (Vas)Vörösvár (ma Rotenturm an der Pinka, Au; 1696-98, szombathelyi → rohonci)
303. Vasvár (1696-98, hegyháti és őrségi)

304. Vaszar (1696-98, pápai)
305. Védeny (ma Weiden am See, Au; 1696-98, felső mosoni)
306. Velemér (1733-34, hegyháti és őrségi)
307. Vép (1696-98, szombathelyi)
308. Veperd (ma Weppersdorf, Au; 1696-98, felső locsmándi)
309. Veszvény (1696-98, rábaközi)
310. Vimpác (ma Wimpassing, Au; 1713-14, alsó soproni)
311. Vissen (ma Wiesen, Au; 1696-98, felső soproni)
312. Volfau (ma Wolfau, Au; 1696-98, szombathelyi → rohonci → németújvári)
313. Volffs (ma Balf; 1759, alsó soproni)
314. Völgyfalva (ma Zillingtal, Au; 1696-98, felső soproni)
315. Vulkapordány (ma Wulkaprodersdorf, Au; 1759, felső soproni)
316. Zárány (ma Zagersdorf, Au; 1713-14, felső soproni)
317. Zillingdorf (ma Au; 1696-98, felső soproni)
318. Zurány (ma Zurndorf, Au; 1696-98, felső mosoni)

FORRÁSOK

DE = Diözesanarchiv Eisenstadt

GYEL = Győri Egyházmegyei Levéltár

GYPL = Győri püspöki levéltár

Can. Vis. = Canonica Visitatio

MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

C 38 = Acta cassae parochorum

P 1322 = Batthyány család levéltára. Körmendi központi igazgatóság

SZEL = Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár

SZAKIRODALOM

- BEDY: A győri székeskáptalan = BEDY VINCE: A győri székeskáptalan története. (Győregyházmegye múltjából 3.) Győr, 1938.
- BUZÁS: Kanonische Visitation 1713. = JOSEF BUZÁS: Kanonische Visitation der Diözese Raab aus dem Jahre 1713. (Burgenländische Forschungen. Heft 69.) Eisenstadt, 1980.
- BUZÁS: Kanonische Visitation 1757 = JOSEF BUZÁS: Kanonische Visitation 1757 Südburgenland. (Burgenländische Forschungen. Heft 71.) Eisenstadt, 1982.
- BUZÁS: Kanonische Visitationen der Diözese Raab I = JOSEF BUZÁS: Kanonische Visitationen der Diözese Raab aus dem 17. Jahrhundert. (Burgenländische Forschungen. Heft 52.) Eisenstadt, 1966.
- BUZÁS: Kanonische Visitationen der Diözese Raab II = JOSEF BUZÁS: Kanonische Visitationen der Diözese Raab aus dem 17. Jahrhundert. II. Teil. (Burgenländische Forschungen. Heft 53.) Eisenstadt, 1967.
- BUZÁS: Kanonische Visitationen der Diözese Raab III = JOSEF BUZÁS: Kanonische Visitationen der Diözese Raab aus dem 17. Jahrhundert. III. Teil. (Burgenländische Forschungen. Heft 54.) Eisenstadt, 1968.
- BUZÁS: Kanonische Visitationen der Diözese Raab IV = JOSEF BUZÁS: Kanonische Visitationen der Diözese Raab aus dem 17. Jahrhundert. IV. Teil. (Burgenländische Forschungen. Heft 55.) Eisenstadt, 1969.

- Calendarium 1771 = Calendarium Dioecesanum V. Cleri Jaurinensis ad annum Jesu Christi M. DCC. L. XXI. Jaurinum. 1771.
- Calendarium 1773 = Calendarium Dioecesanum V. Cleri Jaurinensis. Győr, 1773.
- Calendarium 1790 = Calendarium Dioecesanum V. Cleri Jaurinensis. Győr, 1790.
- Calendarium 1797 = Calendarium Dioecesanum V. Cleri Jaurinensis. Győr, 1797.
- DÓKA: A Győri Egyházmegye = DÓKA KLÁRA: A Győri Egyházmegye területi változásai. In: A Győri Egyházmegye ezer éve. Szerk. KISS TAMÁS. Győr, 2000. 9–21.
- DÓKA: Egyházlátogatási jegyzőkönyvek = DÓKA KLÁRA: Egyházlátogatási jegyzőkönyvek katalógusa 6. Győri Egyházmegye. Budapest, 1998.
- FAZEKAS: A reform útján = FAZEKAS ISTVÁN: A reform útján. A katolikus megújulás Nyugat-Magyarországon. Győr, 2014.
- GÓZSY – VARGA: Kontinuitás és reorganizáció = GÓZSY ZOLTÁN – VARGA SZABOLCS: Kontinuitás és reorganizáció a pécsi egyházmegye plébániahálózatában a 18. század első évtizedeiben. Századok 143. (2009:5) 1123–1161.
- HÁZI: Die kanonische Visitation der Stefan Kazo = HÁZI JENŐ: Die kanonische Visitation der Stefan Kazo Archidiakon von Eisenburg-Vasvár in Burgenland Teil des Komitates Eisenburg in den Jahren 1697–98. (Burgenländische Forschungen 37.) Eisenstadt, 1961.
- HÁZI: Kanonische Visitation 1713 = HÁZI JENŐ: Kanonische Visitation der Dioezese Raab aus dem Jahre 1713. (Burgenländische Forschungen 69.) Eisenstadt, 1980.
- HERMANN: A veszprémi egyházmegye igazgatása = HERMANN ISTVÁN: A veszprémi egyházmegye igazgatása a 18. században. Veszprém, 2015.
- ISZTIN – PÁL – RÉTFALVI: A szombathelyi egyházmegye = ISZTIN GYULA – PÁL FERENC – RÉTFALVI BALÁZS: A szombathelyi egyházmegye történelmi atlasza 1777–2000. Szombathely, 2014.
- KARALL: Az espereskerületek kialakulása = JOHANN KARALL: Az espereskerületek kialakulása a győri egyházmegye területén. In: Primus inter omnes. Tanulmányok Bedy Vince születésének 150. évfordulójára. Szerk. ARATÓ GYÖRGY – NEMES GÁBOR – VAJK ÁDÁM. Győr, 2016. 109–114.
- KELEMEN: Keresztély Ágost = KELEMEN ATANÁZ: Keresztély Ágost herceg katolikus restaurációs tevékenysége a győri egyházmegyében. Pannonhalma, 1931.
- KISS – ZÁGORHIDI CZIGÁNY – PÁL: A szombathelyi egyházmegye = KISS GÁBOR – ZÁGORHIDI CZIGÁNY BALÁZS – PÁL FERENC: A vasvári káptalantól a szombathelyi püspökségig. A szombathelyi egyházmegye története. Szombathely, 2012.
- LÓRINCZ: A rábaközi főesperesség 1659 = LÓRINCZ IMRE: A rábaközi főesperesség egyházlátogatási jegyzikönyvei 1659-ből. Arrabona 16. (1974) 233–241.
- ORTVAY: Magyarországi földleírása = ORTVAY TIVADAR: Magyarországi földleírása a XIV. század elején. I. Budapest, 1892.
- SCHÖNVISNER: Antiquitatum et historiae Sabariensis = SCHÖNVISNER, STEPHANUS: Antiquitatum et historiae Sabariensis ab origine usque ad praesens tempus (...). Archidioecesis. Strigonia. Pestini Anno salutis MDCCXCI.
- SILL: A vasvár-szombathelyi székeskáptalan = SILL FERENC: A vasvár-szombathelyi székeskáptalan történetének vázlata. In: A 200 éves szombathelyi egyházmegye emlékkönyve (1777–1977). Szerk. FÁBIÁN ÁRPÁD. Szombathely, 1977. 173–242.
- SZULY: Katolikus alsópapság = SZULY RITA: Katolikus alsópapság a győri egyházmegye vasvári főesperességében a 18. században. Doktori (PhD) értekezés. Pécs, 2021. Különösen 93–122. <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/23969/szuly-rita-phd-2021.pdf> (A letöltés dátuma: 2021.11.08.)
- TANGL: A Vasvár-Szombathelyi Székeskáptalan = TANGL BALÁZS: A Vasvár-Szombathelyi Székeskáptalan Magánlevéltára. Repertórium. Szombathely, 2019.

- VANYÓ: Püspöki jelentések = VANYÓ TIHAMÉR: Püspöki jelentések a Magyar Szentkorona országainak egyházmegyéiről 1600–1850. Pannonhalma, 1933.
- VARGA: A Győri Székesegyházi Főesperesség = VARGA IMRE: A Győri Székesegyházi Főesperesség egyházlátogatási jegyzőkönyvei 1698-ból. Arrabona 13. (1971) 177–221.
- VARGA: A Rábaközi Főesperesség: VARGA IMRE: A Rábaközi Főesperesség egyházlátogatási jegyzőkönyvei 1696–1697-ből. Arrabona 14. (1972) 283–315.
- VARGA – REICHARDT: A győri székesegyházi főesperesség = VARGA IMRE – REICHARDT GYULA: A győri székesegyházi főesperesség alsó esperesi kerületi plébániáinak összeírása 1748-ban. Magyar egyháztörténeti vázlatok, 2. (1991) 117–201.
- ZICHY: Epistola pastoralis = ZICHY FERENC: Epistola pastoralis episcopi Jauriensis... Győr, 1755.

THE 18TH CENTURY CHURCH ORGANISATION AND PARISH NETWORK OF THE GYŐR DIOCESE IN THE 18TH CENTURY

This study examines the development of the church organisation and parish network of the Győr Diocese and presents the latter's database for the 18th century. It can be suggested that the Győr Diocese had at least a half-century's head start over the Transdanubian dioceses in the construction and development of the lowest level of the church organisation as early as the turn of the 17th and 18th centuries. The different phases of the revival of the diocesan structure - as in other dioceses - are relatively well recognisable in the history of the reorganisation of the Győr Diocese, as are the differences in their territorial aspects. In the first half of the 18th century, the growth in the number of parishes and their dynamism varied from one region to another. While in the arch-deaneries of Moson, Locsmánd and Sopron, the number of parishes reached that was considered sufficient and sustainable by the population and the church government relatively early, i.e. by the beginning of the 18th century. The number of parishes in the arch-deaneries of Komárom and Győr almost doubled during the century. The number of parishes in the area of the Győr Diocese, which remained part of the diocese even after a reorganisation in 1777, increased by 17.5% between 1730 and 1752, but by only 5.8% between 1752 and 1773, and by only 2% between 1773 and 1794. The most spectacular change was in the Protestant-dominated Komárom Arch-deanery, where there were only six Roman Catholic parishes in the 1730s, rising by 200% by 1790. During the same period, the number of parishes in the Cathedral (Győr) arch-deanery increased 82%. The third-largest growth was registered in the Rábaköz Arch-deanery, with 30%. Moson follows it with 16%, Locsmánd with 13% and Sopron with 7%. The number of parishes in the Vasvár Arch-deanery was moderate, rising by 22.5% between 1730 and 1752 and only 0.3% between 1752 and 1773. The answer to the questions of how far the various actors involved in parish consolidation in the Győr Diocese can be considered „interested” in the consolidation that followed the Turkish wars, and how far the demands of all parties could manifest or come together in this process, is not yet evident in detail. However, this study tries to get closer to a more precise picture by presenting specific examples.

Rita Szuly

Horváth Gergely Krisztián

ANYAGI KULTÚRA ÉS GAZDASÁG EGY ELÁRVULT URADALOMBAN A MOSONSZENTMIKLÓSI URADALOM INVENTÁRIUMA 1843-BÓL

Az inventáriumok mostanra a történeti néprajz, valamint a gazdaság- és társadalomtörténet megkerülhetetlen forrásaivá váltak. Az árvaszéki, hagyatéki, adásvételi ügyek vagy csődök apropóján felvett leltáraknak köszönhetően nemcsak bepilanthatunk egy-egy család tárgyi kultúrájába, de általa pontos képet kaphatunk egy-egy kis- és köznemes,² jobbágy és mezővárosi gazda,³ arisztokrata,⁴ iparos, közép- és nagypolgár,⁵ vagy éppen munkás⁶ család életvilágáról. Legyenek e mélyfúrások tanulmányok vagy a primér forrást elérhetővé tevő forrásközlések, jelentőségük óriási, mert lehetővé teszik, hogy a kutató az alapoktól, az egyén és a család szintjéről indulva rekonstruálja, szője újra a társadalom szövetét. Az uradalmakkal hasonló a helyzet. A 18–20. századból szintén számos forrásközlés látott már napvilágot.⁷ E források nagy értéke, hogy összevetésükkel lehetővé válik az összehasonlítás és következtethetünk a gazdálkodás területi jellegzetességeire, az adott nagybirtok-üzem modernizáltsági fokára, piaci kitettségére. Az uradalmak kutatásának az agrár- és gazdaságtörténeti vonulatba illeszkedő historiográfiájától élesen elkülönül a kastélyok enteriőrjeinek elsősorban a művészettörténet által kutatott irodalma. A most közzétett forrás épp emiatt unikális:

¹ A forrásközlés az MTA BTK Lendület Tíz Generáció Kutatócsoport uradalomtörténeti műhelyében készült.

² B. NAGY: Várak, kastélyok; BENDA: Egy Zala megyei; DOMINKOVITS: Nemesi lakóházak; KNÉZY: Köznemesi-jobbágyparaszti bútor; KNÉZY: Adatok a jómódú; KOCIS: A vajkai szék; LÁCZAY: A Patay család; KURUCZ: Köznemesi vagyoni állapot.

³ U. KERÉGYÁRTÓ: Csíkmenasági; HOFER: Jobbágy hagyatéki; BENDA: A keszthelyi uradalom I–III; JUHÁSZ: Szegedi parasztok; KISS: Ormánsági úrbéresei; KOCIS: Hagyatéki leltárak; KOCIS: Hagyatéki iratok; GRANASZTÓI: Az eltűnt; KNÉZY: Köznemesi-jobbágyparaszti bútor; RÁCZ: Debreceni vagyonleltárak; SZENTI: Orosházi és vásárhelyi; SZILÁGYI: A XIX. század; SZÜCS: Egy csongrádi tanya; SZÜCS: Csongrád társadalma; SZÜCS: Egy parasztgazda; TÓTH: Szekszárd társadalma.

⁴ FAZEKAS: A nagykárolyi kastély; FEKETE: A főúri; DÁVID: Eszterháza; DÁVID: A fertődi.

⁵ D. ASKERCZ: Polgári otthonok; GYÁNI: Polgári otthon; GÜNTNER: A soproni; SZÜCS: Gyovai Antal; HORVÁTH D.: Egy mezővárosi; PILKHOFER: Zsidó polgári; Győri Tanulmányok; SZÜCS: Egy csongrádi tímár; ZÓLYOMI: Nógrád megyei; TÓTH: Bécsi iparosok; TÓTH: Polgárosodás és hagyományörzés; TÓTH: Szekszárd társadalma.

⁶ MIALKOVSKY: Egy budapesti.

⁷ A teljesség igénye nélkül lásd MAKKAI: I. Rákóczi György; MRÁZ: A Batthyányak; OLÁH: A sárospataki; OLÁH: A geszti uradalom; B. GÁL: A debrő-parádi; B. GÁL: A tisztaabádi; SÍSKA: Egy Zemplén megyei. A somodori uradalomról: BÓSZÉ: Gróf Batthyány; a nagyszarvai uradalomhoz lásd: NEMES: A Batthyányak; KÖRMENDY: A veszprémi püspöki. Miskolchoz: RÉMIÁS: A négyesi Szepessy. Továbbá: TUDÓSNÉ: Jobbágygazdák; TUDÓ S.: A kilyéni; N. KISS: A kászonyi; FEKETE NAGY: A szenyéri; BÁRSONY: A XVIII. század eleji; KILIÁN: Menszáros. A két világháború közötti ajkai Nirnsee-birtokról: GUNST: Nagybirtok-leltárak.

nem nagyon van rá példa, hogy egy uradalomról és a hozzá tartozó kastélyról egy időmetszetben alkothassunk képet. Szerencsés adottság az is, hogy a mosonszentmiklósi uradalom mindössze két települést foglalt magába, így a forrás a teljességre törekvés ellenére sem eredményezett befogadhatatlan terjedelmet.

Az inventárium ugyan statikus képet közvetít, de mint állapotjelző pillanatkép, hű lenyomat egy konkrét időpontból. A tárgyak ilyen módon híven kifejezik a használoik törekvéseit, stratégiáit. Az újítás vs. megtartás; szegénység vs. gazdagság; célszerűség vs. szükségszerűség, gondosság vs. hanyagság, takarékoság vs. presztízs-orientáltság ellentétpárok jelzik, hogy széles a rendelkezésre álló értelmezési keret.

Az inventárium felvételének időpontja is nagy fontossággal bír. Öt évvel vagyunk a rendi korszak vége előtt, amikor már megindultak a legelölkülönzések, de az úrbériség intézménye még szilárdan állt. Emellett viszont világosan felsejlenek a kapitalizálódó, a piaci részvétel irányába elmozduló mezőgazdasági nagyüzem kontúrjai is. A szentmiklósi uradalom inventárium⁸ egy átmeneti korbá enged betekintést, amikor nemcsak egymás mellett, hanem egyenesen szimbiózisban élt a rendi és a piaci elven szerveződő gazdasági rend.

A mosonszentmiklósi uradalom a Győr–Bécs országút mentén feküdt, a nevét adó község mellett még Lébény mezőváros tartozott hozzá. Fekvéséből adódóan kedvező értékesítési lehetőségekkel bírt. Központját a Mosonszentmiklóson egykoron fennállt Zichy kastély alkotta. Az inventárium jelentőségét emeli, hogy ennek alapján az 1930-as években lebontott, az eladósodott birtokosok, a Wenckheim család által téglánként eladott kastély szerkezete és berendezése is megismerhető.

Gróf Zichy Károly 1834. decemberi halálát követően a mosonszentmiklósi kastélyt gyermekei örökölték, akik nevelőapja és gyámja özvegy, gr. Seilern Crescencia újbóli férjhezmenetelét követően (1836) gróf Széchenyi István lett.⁹ A csődbe ment uradalmat 1844-ben Széchenyi közreműködésével adták el a Sina testvéreknek, Györgynek és Jánosnak 757000 forintért. Ezt megelőzően került sor az uradalom és a kastély felmérésére 1843 szeptemberében. A vármegye 1843. szeptember 4-i közgyűlésén rendelte el az uradalom összeírását, amit szeptember 9-én kezdtek el és 15-ére be is fejeztek.¹⁰

Az inventárium két részből áll. Az elsőben az uradalom általános leírását találjuk, benne részletes kimutatással az ingatlanvagyonról és a jövedelmekről. Ez az uradalom középpontjából, a kastélyból kiindulva halad végig a birtoktesteken. A második rész a tulajdonképpeni inventárium, ahol az uradalmi ingatlanokban fellelhető tárgyak kerülnek felsorolásra. Itt a sorrend fordított: tematikus bontásban, tizenhat kategória mentén, majd ezen belül puszták szerint halad az összeírás, s a kastély berendezése csak a legvégén kerül sorra. Utóbbi az inventárium legterjedelmesebb része, a forrásban 12,5 oldal terjedelmű.

⁸ MNL GYMSMGYLMF IV.A 502b 2711/1843 B 1.

⁹ FÓNAGY: Széchenyi.

¹⁰ MNL GYMSMGYLMF IV. A 502b 2711/1843 A 1.

Az inventárium a becsértékeket ezüstforintban adja meg, a krajcár rövidítéseként párhuzamosan használva a kr. és xr. jelzést. Az inventárium emellett nyelv-, ár-, mértékegységtörténeti, de a két település határrészeinek művelési ágai bemutatása miatt történeti ökológiai szempontból fontos adatokat, szempontokat rejt.

Az inventárium fényében az uradalom komplett gazdasági egységet képezett, változatos termelési szerkezettel. Az újabb, konjunktúráról is hajtott gazdasági ágak, mint a juhászatok, az ipari növények és a szeszfőzés jól megfértek a hagyományos uradalmi profilba tartozó, a természeti környezet adottságait kiaknázó feudális jellegű gazdálkodással, járadékoltatással. Utóbbi kapcsán lényeges az önellátás szempontja is, azaz a Grundherrschaft öröksége egy, immár a Guts-herrschaft kiterjedésével jellemzett korban. A nád, hal-vad, fa, széna-sarjű, agyag, tőzeg, szőlő, takarmánnyként hasznosított gabona elsősorban az uradalomban élők és a gazdaság igényeit szolgálták, míg az ezen felüli készletek elsősorban a lokális piacon, az úrbéres népesség körében találtak vevőre. A több lábbon állás mellett feltűnő a mindennek fenntartásához a mai fogalmainkhoz mérten elképesztően szerény háttérrel biztosító infrastruktúra. Mindenütt a lehető legteljesebb célszerűség, a csupasz funkcionalitás köszön vissza, s nyoma sincs presztízsbetruháásoknak. A pusztákon egy-egy kalapács, harapófogó, s néhány – eltérő funkciójú, ebben a formában tehát szintén egy-egy darabot jelentő – fűró, fűrés, balta volt csak fellelhető. Akármelyik mai otthoni műhely sokkal gazdagabban felszerelt. A szerény eszköztárt ugyanakkor gondosan számon tartották, amiről az tanúskodik, hogy még a deszkákat, karókat is az utolsó szálíg összeírták. Nyilván olyan helyen, úgy tárolták azokat, hogy az összeíróknak egyértelmű volt: azok is a napi működéshez tartoznak. Mindez nemcsak az összeírók akkurátuságát jelzi, hanem az uradalomban kialakított magas szintű bürokratizációról árulkodik: úgy a földek, szolgálmányok, mint a tárgyi eszköztár nyilvántartása naprakész lehetett, csak ennek fényében érthető, hogy az összeírók pár nap alatt végére érhetek a feladatnak.¹¹

Az uradalom birtokszerkezete egyszerre indikátora a természeti adottságoknak és a gazdasági irányultságnak. A terület kétharmadát rétek tették ki, ami a Hanság menti táj adottsága mellett arra is utal, hogy a több mint nyolcezer juh takarmányozása az ezeken kaszált szénán és sarjűn nyugodott. A szántók ehhez mérten egyötödnyi hányada a szántóművelés mérsékelt voltát: egyúttal a talaj erre való alkalmatlanságát mutatja. De más magyarázata is van mindennek: az uradalom a kilencedet terményben szedte be, így jobbágyok terményjáradéka révén különösebb saját termelés nélkül is hozzájuthatott az étkezési és takarmányozási célt szolgáló gabonához. Ezt követően ugyan a harmadik helyre szorul az elkülönített legelő aránya, ellenben ha az úrbéreseivel közös használattal együtt tekintjük, akkor a legelő jelentősége egyezik a rékével. Az uradalomban zajló fásítás mellett

¹¹ Az uradalmak bürokratizációjához lásd VÁRI: A nagybirtok.

sem mehetünk el szó nélkül: gyümölcsfákat százas, egyéb ipari vagy épületfákat pedig ezres darabszámban ültettek. Selyemhernyó-tenyésztésről ugyan nem történik említés, de a szederfák jelenléte arra utal, hogy középtávon ennek meghonosításában is gondolkodtak.

1. táblázat
Művelési ágak a mosonszentmiklósi uradalomban

Művelési ágak	Terület (magyar hold)	Terület (százalékban)
allodiális belső telek	73,72	0,85
majorsági szántók	1655,17	19,08
majorsági rétek	5749,53	66,3
Szőlők	12	0,13
majorsági erdők	197,01	2,27
majorsági nádasok	96,5	1,11
elkülönzött legelő	887,89	10,23
Összesen	8671,82	100
Úrbéres jogállású művelési ágak összesen	7327,5	
Közös legelő és erdő	5109,23	

A termesztett termények alapján diverzifikált gazdálkodásról kapunk hírt. A gabonákon túl vetettek repcét és lencsét, kukoricát és burgonyát. A takarmánynövények közül pedig megtalálható a bükköny, angol perje mag, mohar, lóhere és lucerna. Aprólékos, érték és minőségi osztályok szerinti nyilvántartás jellemezte az uradalmat. Feltűnő, hogy míg a búzát csak keresztekben számolták, az árpát boglyában is. A raktározás gondosságát jelzi, hogy még az ocsúrol is készült kimutatás. Az egyes szénafajtákat is minőségtypusok szerint különítették el, megkülönböztetve az apró és a hanyi szénát, a sarjút és a kevertet. Ipari hasznosítást mondhatnánk, hogy a szentmiklósi kerületben 1280 zsuppnak való kévét találtak az összeírók.

Az uradalom állatállományára vonatkozóan a jószágokat csak a haszonvétel módjai szerint különítik el, ellenben fajtákat nem adnak meg. Hasonlóan a dika-jegyzékek adótételeihez, itt is a jármos ökör, tehén, ménesbeli ló, 2-3 éves csikó stb. kategóriák köszönnek vissza. A korszak gazdasági sikerállata a juh. Ezek esetében lesz csak árnyaltabb a leírás, ahol a jószágok életkora és hasznosítási módja szerint csoportosították az állományt. A saját erőforrásokra támaszkodó majorsági gazdálkodás viszonylag szerény jelenlétét jelzi, hogy sajátként mindössze 29 tehenet, 73 jármos ökröt és 26 tinót írtak össze. Az úrbéres népesség robotmunkája még megkerülhetetlen fontosságú volt a gazdálkodásban. A 11 lovat kocsik elé fogták, miként a 3 szamarat is. Ezzel szemben, a gyapjúkonjunktúra mellett a külterjesség bizonyítékaként is 8394 juh legelt az uradalomban. Közülük 3302 gyap-

jáért tartott öreg anyajuh, de a két és félezret meghaladta az ürük, azaz húsukért tartott herélt juhok száma.

A gazdasági eszközök esetében a szokványos kézi szerszámok mellett az inventárium az uradalom modernizáltsági fokának tükrözte. A hétköznapi eszközöket külön nem említve, mint amilyenek a vályúk, rosták, fúrók, kerti szerszámok, elsősorban arra voltam kíváncsi, hogy milyen, a korszakban újaknak számító gépek vannak? A bormászi területben egy 400, Barátföldön egy 800 ezüstforint értékű cséplőgépet írtak össze. Ugyanitt a 9 vasekére még 16 faeke jutott, jelezve, hogy az okszerűbb gazdálkodásra történő áttérés fokozatos volt. A növénytermesztés finom indikátora a 30 melegágy ablak és párkány is.

A központibb majorokban magtárak is álltak, míg a marha- és juhtartást (gyapjútermelést) professzionális eszköztár segítette (tengerimorzsoló, szecska-vágó, vályúk a sónak, gyapjúmosó üstök). A tűz elleni védelemhez fecskendőket szereztek be.

Az uradalmi iparok közül a szentmiklósi majorban található szeszgyár volt a legjelentősebb.

Mint említettem, az úrbéres népesség a kilencedet természetben fizette. Az uradalmi földek gondozása mellett az utak, árkok karbantartása, erdők telepítése, tisztítása is az úrbéresek vállán nyugodott. A jobbágyok ígás robotnapjainak száma évente közel 11 ezer nap volt, míg a házas zsellérek 2700, a házatlan zsellérek pedig 240 gyalognappal tartoztak. Emellett a jobbágyok 1156 font fonalat voltak kötelesek megfonni és még 369 ft 36 xr készpénzt is fizettek. A haszonvételeket tárgyaló részekben a jobbágyi emancipáció jeleként értelmezhetjük, hogy alig fordul elő a robot kifejezés, ehelyett gyalog vagy ígás úrbéri szolgáltatokat említ a szöveg, amely megfogalmazás a földesúr és alattvalói közötti szerződéses viszonyt domborítja ki.

Az uradalom gazdáinak és személyzetének lakhelyei sokat elárulnak a bennük lakók státusáról. A házak és lakások komfortszintje lakóiknak a rendi társadalomban, ezen belül az uradalmi hierarchiában elfoglalt rangjához igazodott. A legalsó szinten, a béresek rétegének egy szoba-konyha járt. A magasabb presztízsű személyzet vagy a bérbe adott építmények lakói lakrésze két szobából és konyhából állt, sőt, pince is gazdagította azt. Az uradalmi tisztek és a fővadász járandósága négy szoba volt, a jószágkormányzóé hat szoba. Valamennyi, a béreseket is felölelő csoport lakásához természetesen kamra is járt. A lakóhelyek értékét és presztízsét emelte, ha cseréppel fedték s nem náddal. A rendi különállás köszön vissza abban is, hogy a Garderobe-ban egymástól jól elkülönülten tárolták az uradalmi tisztek abroszait, szalvétát és törölközőit és a grófi család tagjai által használtakat. A két véglelet jól jelképezi a „325 új serviette az Uraság számára” és a „46 orosz kötény”.

A kastély nemcsak méretét, de a lakói rendelkezésére álló személyes tereket is tekintve messze kiemelkedett környezetéből. Épülete egy régebbi, az épület központi magját alkotó egyemeletes részből állt 24 szobával és két konyhával, amihez két újabb szárny csatlakozott 7, illetve 9 szobával. A bécsinek értelmezett

ölben megadott értékek alapján a központi mag alapja négyzetet formázott, oldalai 28,5 méter hosszúak voltak. Az oldalszárnyak hossza egyaránt 47,5, szélessége 7,6 métert tett ki. Az épülethez természetesen csatlakozott pince, jégverem is.

A kastélyban összeírt tárgyak ambivalens képet adnak. Amellett, hogy teljes bútorzatot találunk, a konyhában található lábosok csekély száma, vagy a könyvesszekrényekben a könyvek hiánya arra utal, hogy állandó lakhelyként ekkor már valószínűleg nem használták az épületet. Ezt a gyanút erősíti, hogy míg szalmazsákok, vánkosok minden ágyon voltak, addig paplanokról vagy éppen szőnyegekről nincs említés. Mindamellett a helységről helysére haladó inventárium segítségével rekonstruálható a kastély beosztása, a függönyök száma kettővel elosztva pedig az egy-egy helységben található ablakok számáról vall.

Az összeírás akkurátus, például „Ö Excellenciája ivó pohara” mellett nevesít 60 üveg pezsgőt is. Feltűnő ugyanakkor az enteriőrök egyenetlensége. A 34 darab „kemény nádas székre” csak kétszer 26 darab arany szegélyű porcelán tányér, ezekre pedig csak 18 ezüst evőkanál és 12 ezüst kés és villa jut. Ugyan összeírtak 18 arany szegélyű kávécsészét, de már csak 14 kávéskanalat. Ugyanakkor volt 24 darab üveges fagylaltos edény. A hiányos étkezészetek magyarázatául több ok is kínálkozik. Egyrészt az a hipotézis, miszerint a kastély nem volt állandóan lakott ebben az időben. De az is lehetséges, hogy nem tartották fontosnak pótlásukat, illetve soha nem gyűlt össze akkora társaság, hogy kellemetlen lett volna hiányuk. Figyelemre méltó ugyanakkor a hűtőfunkciójú készülékek nagy száma: a 2 ezüstös hűtő katlan, 1 nagy hűtő katlan, 2 bádigos hűtő, 2 hűtős sajtár bádogból és 1 réz hűtő katlan.

Feltűnő az is, hogy a törött edények, evőeszközök sem kerültek eldobásra, hanem még a leltárba is felvételre kerültek. Emellett a kastély padlása is tele volt használaton kívüli bútorokkal, ajtókkal: minden később még hasznosítható tárgyat, különösen, ha fémből volt, megőriztek.

A helyiségek letisztult, funkcionális berendezést mutatnak. A grófi család által használt szobákban asztal, pár szék, ágy, szalmazsák, mosdóasztal és tál képeztek az alapberendezést. Szinte minden helyiségben volt köpörláda is. A szalon berendezése kitűnik a többi helyiség közül: itt fellelhetjük mindazon reprezentatív tárgyakat, amelyek egy arisztokrata család „nappalijában” kötelező érvénnyel helyet kaptak, így a nagy oldaltükröt, órát, két nagy függő lámpást, angol vászonnal borított kanapét, biliárdasztalt, zongorát és márványköves asztalt. A falakat díszítő képekről közelebbit sem itt, sem más szobákban nem tudunk meg, csak annyit, hogy rámajuk „aranyos”.

Összességében egy olyan kép rajzolódik ki, hogy a mosonszentmiklósi uradalom birtokosa és tisztikara egy a helyi adottságokat és lehetőségeket a lehető legjobban kihasználó, az újra nyitott gazdálkodási rendet alakított ki. Működését a gazdasági racionalitás, a takarékoság és a rentabilitás határozták meg, a Hajnal István-féle értelemben szokásszerű elemeket csak annyiban lelhetünk fel, amennyiben a rendiségben adottnak tekinthető úrbéri kereteket annak tekintjük.

A szentmiklósi uradalom inventáriuma¹²

Első rész

Méltóságos Vázsonyokői Zichy Henrik úr és ő. cs. Felsége Arany kulcsosának és tekintetes Királyi Tábla Bírójának, és Lébény Szent Miklós Uradalom Közbirtokosának úgy is mint többi, osztályos, testvérjei, úgy mint: Adalbert, Aladár, Geyza, Imre, Rudolf, és illetőleg azok gyámnoka, Méltóságos Széchenyi született Seilern Crescentia Grófnő tellyes meghatalmazottoknak tekintetes nemes Moson Vármegyéhez lett folyamodása következtében, mi alábbiak, az ezen Megyének 1843^{dik} esztendei szeptember holnapnak 4^{dik} és következő napjaiban tartott közgyűléséből e megyében kebelezett Lébény Sz. Miklósi Uradalomnak az 1840^{dik} esztendei 21. T.cz. 19. §. értelmében¹³ törtéendő összeírására és felmérésére lévén küldve, azt a következőképpen tellyesítettük; ugyan is:

A Lébény Szent Miklósi Uradalom, mellynek feje SzT. Miklós helysége, és melly egész kiterjedésében a róna földön fekszik, áll következő részletes tartozmányokból, úgymint:

- a) Szent Miklós helységből.
- b) Lébény Mezővárosból.
- c) A Bormászi pusztából.
- d) A Barátföldi pusztából.
- e) Csepeszállási,
- f) Kisnyilasi,
- g) Hugati,
- h) Vértesi,
- i) Soósi és
- j) Halomtelki vagyis Pálmajori,

külön tagban létező majorsági telkekből, ezen uradalom egy testben helyeztetik, és más uradalomnak tartozmányai közben nem léteznek; szomszéd határai következők: Keletről Győr Vármegyében kebelezett Viczay és Sándor Grófi családok birtokaihoz tartozó Eötevényi, és a Győri Püspökséghez tartozó Börcsi helységek, délről Lamberg Gróf ikrényi pusztája, a nemes Közbirtokossági Bezi, Neuhold nemes családnak jogaihoz tartozó Sövényházi, úgy-nem különben a Colloredo Grófi családnak Kapi és Réthi helységei. Nyugotról Mossony Vármegyében fekvő, és Ö. Cs. Kir. Fensége főherceg Károly Magyar Óvári Uradalmához tartozó Szt. Péteri, Szólnoki, és Mosonyi Mezővárosoknak határai, végre éjszokról Illyésházy Grófi családnak Liczkói pusztának határai, melly határok mindenfelől látható határjelekkel ellátva vannak, és semmi nemű villongásnak alája nincsenek.

Az uradalomnak telkei czélszerűen és jól műveltetnek. Erdőkkel három helyütt ellátva vagy-on, mellyek szinte úgymint a Szt. Miklósi határookban létező, és a nyolczadnak kiszolgáltatása mellett, vidékiektől is bírható és bírt szőlők alább körülíratni fognak.

A rétek és legelők a Szt. Miklósi határban mind emeltebb helyzetűek, egész mennyiségükben jó minőségűek, a Lébényi határban azonban egy kisebb részben mind a legelő, mind a rétek hanyból állanak, ez azonban czélszerű és költséges csatornázások által, már most is haszonvehetőbbé tétetett, és sok helyütt kiszárittatott, a nagyobb része azonban mind a legelőnek, mind a réteknek emeltebb, és jó minéműségű, és mind az Uraság, mind pedig a Jobbágyság barmainak elegendő takarmányt és eledelt nyújtanak.

¹² MNL GYMSMGYLMF IVA 502b 2711/1843 A–B.

¹³ 1840. évi XXII. törvénycikk a csődületről (Concurs), 19. §.: „Ha a bukott vérségével osztatlan állapotban vagyon, csak azon javait lehet tüstént összeírni, mellyek egyenesen s kizárólag az ő tulajdonai, a tömeg gondnokának és perügylőnek azonban kötelességök leendő kinyomozni mind azt, mi a bukottat az osztatlan közösből illeti, s az ötlettelő résznek haladék nélküli kiadását az 1836: eszt. XIV-ik törvénycikkely után eszközölni.”

Mind Szt. Miklós helysége, mind pedig Lébeny Mezővárosa el van látva uradalmi vendégfogadókkal és mészárszékekkel, azon fölül Lébenyben bír az Uraság bolttal és kiváltságos sóárulással, nem különben a Rápcza vízében halászzattal, és annak partján nádlással is. Meg nem vető jövedelmet hoz a határban vadászat.

Termesztetik az uradalomban: tiszta búza, repcze, rozs, árpa, zab, tengeri, burgonya, széna, sarjú, bor, fa és nád, melly természetmények Győr Városának, Mosony Mezővárosának és az országutak közelsége miatt, minden időben jutányos áron eladhatók.

Ezeknek előre bocsájtásuk után kezdődik a részletes összeírás:

Szent Miklósi helység

Belső telkek és épületek

1^{or} Az uradalmi kastély

Ennek közepe egyemeletes, az egész épület jó anyagból vagyon készítve, a felső emeleten léteznek 11, földszinten pedig 13 szobák és két kisebb konyhák. Ezen épületnek terjedése: hossza 15 öl, szélessége 15 öl.

Ezen kastélynak 2 újabban épült szárnya vagyon, ezek felsőjében 7 nagyobb, alsójában pedig 9 szoba, egy nagy konyha, kamara és jégverem, azon felül pedig 2 nagy, mintegy 2000 akóra való pincze található, mind ezen épületek jó karban vannak, és sindelyel fedvék, mennyiségük tézsen: hossza 50, szélessége 4 öl.

A kastély megett fekszik a kert, melly is jó állapotban vagyon, a kastélynak kerttel együtt terjedése tézsen: 8 hold, 51 öl.

Gazdasági épületek

2^{or} A nagyobb tiszti lak, ez jó erős anyagból készítve, és sindelyel fedve vagyon, áll 6 szobából, 1 konyhából, 2 kamarából, 2 istállóból, egy kocsi színből és két pinczéből. Az épületek mennyisége tézsen: hossza 32 öl, szélessége 4 öl.

A lakházhoz tartozik egy kert, ennek és a házteleknek mennyisége tézsen: 1 hold, 473 □ öl.

3^{or} A kisebb tiszti lak, ez jó anyagból készítve és náddal fedve vagyon, áll 4 szobából, 1 konyhából, 1 csárnokból, 1 kamarából, 2 istállóból, kocsi színből és pinczéből. Ezen épületek mennyisége: 210 □ öl, hossza: 24 öl, szélessége: 4 öl.

4er A kastélynak tő szomszédságában fekszik egy gazdasági épület, ez áll két 20 darabra való ló istállóból, a kocsisok 3 szobájából, egy konyhából, sajtos lakból, úgymint 2 szobából, konyhából és egy sajtakamrából, tejes pinczéből, 60 darabra való tehén istállóból, és még egy mintegy 30 darab marhára való istállóból.

5^{or} Ezen épületek tő szomszédságában létez egy másik, melly is áll jelenleg ispány laknak használt 4 szobából, konyhából, és tehény istállóból. Ennek által ellenében ugyan egy udvarban vagyon az Uraság kocsijainak elhelyezésére szolgáló, és két kettőzött kapuval ellátott szín, mellette szerszám fák fenntartására használt rakhely, ennek folytában mintegy 400 mérő gabonára való kamara, továbbá a kertészi lak. Ez 1 szobából, konyhából és kamarából állván, ugyan azon udvaron vagyon a nem régiben jó és erős anyagból épített pálinkafőző ház magában foglalván 4 osztályt, úgymint az élesztő házat 12 nagyobb kádra, a burgonya törő gépet fűttővel, a gőz-gépet és a pálinkára szolgáló rakhelyt, végre egy fa kamrát, és mintegy 1000 akóra való 3 pinczét. Mind ezen épületeknek, mellyek jó anyagból készítvék, náddal fedvék, és kutakkal ellátva vannak, terjedése tézsen a 4. szám alatti épületekkel együtt: 2 hold 873 □ öl, hossza: 120 öl, szélessége: 4 öl.

6^{or} Ezen épületeknek és a kastélynak által ellenében szemléltetik az urasági gyümölcsös és zöldséges kert. Ez három felől téglá fallal, egy felől pedig létzekkel vagyon körítve, és egy

üveg meleg házzal, úgy nemkülönben két hajlékkal ellátva. Ezen épületek részént téglacserépekkel, részént pedig sindellyel bé vannak fedve, terjedése térsen: 3 hold, 582 □ öl, hossza: 12 ½, szélessége: 2 ½ öl.

7er A kastély és a nagyobb tisztí lakház között áll a gabonatar, két emeletre, jó erős anyagból építve és cseréppel fedve, mintegy 4000 pozsonyi mérő¹⁴ gabonának fenntartására alkalmas. Ennek terjedés térsen 80 □ öl, hossza: 20 öl, szélessége: 4 öl.

8^{or} Tovább a második utzában fekszik a vadászí lak, mely 3 szobából, 1 konyhából, kamarából, istállóból és kocsi színből áll, ebből 2 szoba s a konyha jó anyagból, a többi pedig vájokból építve, az egész épület pedig náddal fedve vagyon. Terjedése térsen 240 □ öl; hossza 8 öl, szélessége: 3 öl.

9er Vagyon téglá kemence is, melyben minden egyes égetés alkalmával 40 ezer téglá égetetük s ehhez tartozik egy náddal fedett, minden szükséges készülékekkel ellátott szí, terjedése: hossza: 6 öl, szélessége: 5 öl.

10er A birka major helyeztetik a helységen kívül, és áll négy istállóból, melyek egy négysegben egymástól elkülönözve, külön külön négy kapuval ellátva, jó és erős anyagból oszlopokkal építve, és négyzer téglákkal le palásolva vannak. Ezen istállóknak ketteje 14, egyike 24 és egyike 34 öl hosszúságú, mind a négyben 2500 darab juh kényelmesen el fér. Ezen négysegnek közepén áll a birkási lak és tehén istállót magában foglalván, mind ezen épületek jó anyagból nem rég épültek, és náddal fedve vannak, terjedésük szűrűs kerttel együtt térsen 13 hold 300 □ öl, hosszúsága: 102 öl, szélessége: 5 öl.

11er Az uradalmi szőlőben találatik a sajtoló ház két sajtóval, egyike kettős, másika pedig egyes, a szüretüléshez minden szükséges eszközökkel ellátva, ennek kiterjedése térsen: hossza: 8 öl, szélessége: 5 öl.

Egyéb épületek

12er Vendégfogadó, mely a helységnek közepén jó anyagból építve és náddal fedve vagyon, áll ezen épület 1 vendég szobából, 2 külön szobából, 2 lak szobából a vendéglő számára, 1 konyhából, 1 kamarából, 1 nagyobb és 1 kisebb kocsi színből, 2 tizenégy darabra való ló istállóból, két 1000 akóra való pinczéből, 1 konyha- és egy herés kertből. Telek: 929 □ öl, hossza: 32 öl, szélessége: 4 öl.

13^{or} Egy uradalmi épület, melyben jelenleg a lakatos lakik. Ez náddal vagyon fedve, jó állapotban létez, és áll 2 szobából, 1 kamarából és 1 konyhából, terjedése térsen: 104 □ öl, hossza: 12 öl, szélessége: 3 öl.

14er Még is egy uradalmi ház a helységnek végén, jó anyagból építve, és náddal fedve, ez áll 1 szobából, 1 konyhából, 1 kamarából és istállóból, terjedése térsen: 360 □ öl, hossza: 12 öl, szélessége: 2 ½ öl.

15^{ör} A mészárszék jó anyagból építve, náddal fedve, s jégveremmel ellátva, terjedése térsen: 12 ½ □ öl, hossza: 5 öl, szélessége: 2 öl.

És így térsen a Szt. Miklósi helységben fekvő uradalmi majorság belső telkek és épületek mennyiségének öszvessége: 29 hold 614 ½ □ öl.

Majorsági külső telkek

Előre bocsátván, hogy az 1836^{dik} esztendei 6^{dik} törvény cikkelynek értelmében a Szent Miklósi határbaní legelő az Uraság és Jobbágyok közt (egy kis részt kivéve, mely marha csapásnak használtatik) felosztva vagyon, és hogy az uradalmi külső telkek (kivéven az er-

¹⁴ 1 pozsonyi mérő = 62,5 liter.

dőket, szőlőket és alább megnevezendő némely részecskéket) nagyobb tagokban öszvesítettek és kihalásztattak, úgy nem különben, hogy az egész határban, mely jó búza termő földből áll, és melyben jó rétek léteznek, az úrbérileg végben vitt és a nagyméltóságú M. K. Helytartó Tanácsnál is helyben hagyott tagosítás alkalmával a telkek a 2^{dik} osztályozatban soroztatván, ugyan a szántóföldekből 1200, a rétekből pedig 900 □ ölek egy holdra számítottak, az uradalmi külső telkek következő részletekből állanak, és pedig:

- a) szántóföldekben
 - 1^{ör} Egy a tiszték és béres cselédek által jelenleg használt kert: 1083 □ öl
 - 2^{or} Az úgynevezett jegenyek: 1 hold
 - 3^{or} A kert allyai szántóföld: 18 hold, 151 □ öl.
 - 4er Csepete szántóföld: 12 hold 1104 □ öl.
 - 5^{ör} Négyes és az Eötevényi határnál lévő szántóföld egy tagban: 96 hold, 685 □ öl.
- tehát öszvessen: 129 hold 623 □ öl.
- b) erdőkben
 - ugyan 1200 □ ölet egy holdra számítva
 - 6^{or} szilas erdő 35 hold 500 □ öl.
- c) rétekben
 - 7er szőlőallyai rét p hold 426 □ öl.
- d) szőlőkben
 - 8^{or} Az uradalmi szabad szőlők tesznek: 12 hold.
- e) nádlás
 - 9er Ercsi nádlás: 5 hold 200 □ öl.
- f) legelő
 - Melly is a Jobbágyoktól elkülönözve biratik, és igen jó minőségű, egy nagyobb részben szántóföldekre fordítottat, térszen: 663 hold 904 □ öl.

Királyi haszonvételek és egyéb uradalmi jogok

- 1^{ör} A hús-vágási jog, mely évenként jelenleg jövedelmez 80 f. e. p.
- 2^{or} A bormérési jog, melyért jelenleg fizetnek 466 f. e. p.
- 3^{or} A Rápcza folyóbani halászat jelenleg kibéreltetik 64 f. e. p.
- 4er A bolt jelenleg jövedelmez 27 f. e. p.

Úrbéri birtok

Az 1839^{dik} esztendei október 29^{dik} napján végben vitt, mind a tekintetes Megyének Törvény-széke előtt, mind pedig a nagyméltóságú M. K. Helytartó Tanács által helyben hagyott úrbéri rendezés szerint, vagyon e helységben úrbéri állománnyal ellátott Jobbágy 58. Házzal és külső telkekkel bíró zsellér 67, egyedül házzal bíró zsellér 42, ház nélküli zsellér pedig 10. Ezeknek és az egyetemi községnek 113 állományok utáni haszonvételei következők:

- 1^{ör} Belső ház helyekben, mind a Község, mind a Jobbágyoknak öszves haszonvételei tesznek: 127 hold, 816 □ öl.
- 2^{or} Szántóföldekben: 1677 hold, 11 □ öl.
- 3^{or} Rétekben: 2168 hold, 618 □ öl.
- 4er Az Uraságtól elkülönözött legelőkhely: 1084 hold, 933 □ öl.
- 5^{ör} Szabad adás s vevés alá tartozó szőlőkben, melyekből az Uradalomnak a nyolcad jár: 63 hold, 900 □ öl.
- 6^{or} Az Uraság és Jobbágyság közt fenntartott két töltés közötti közös legelő térszen: 88 hold, 626 □ öl.

És így téssen az úrbéri birtok, a még közösen az Uraság és Jobbágyok által használt legelővel együtt: 5099 hold, 844 □ öl.

Ezen haszonvételek utáni úri tartozások következők:

1^{or} A kilenczed természetben adatik 1521 4/8 holdra terjedő szántóföldektől.

2^{or} A nyolcad borban 63 6/8 holdra terjedő szőlőkből.

3^{or} Az úrbéri állományokkal ellátott Jobbágyok tartoznak szolgálni 4260 ígás napot, vagy a helyett kézi munkákban 8520 gyalog napot.

4er A Zsellérek összesen kézi munkákban 2082 gyalog napot.

5^{or} Mind a Jobbágyok, mind a házzal bíró Zsellérek fizetnek füst pénz gyanánt 167 ft kész pénzt.

És így a szolgálatbeli és készpénzbeli úrbéri tartozások tesznek összesen 10602 gyalog napot és 167 ft kész pénzt.

Jegyzés. Minekutána a Sz. Miklósi helységnek határa, amint sokszor érintve vala, úrbérileg már elrendezve vagyon, és az egész határról a hiteles telek könyv és térkép, a jobbágyi úrbéri viszonyokról pedig a felsőbb helyeken is helyben hagyott úrbéri lajstrom az uradalmi Képviselők által elibénk adatott, az újabbi felmérés szükségtelessé vált.

A Szent Miklósi uradalmi majorsági birtokhoz tartozó Halomtelek vagy Pál puszta

melly szinte valamint az alább megnevezendő Sóósok is, az érintett telekkönyvben és térképben foglaltatnak.

1^{or} A majorsági épületek állanak a béresnek lakásából, mely is 1 szobát, 1 konyhát, 1 kamarát, továbbá a birkásnak lakásából, mely is 2 szobát, 1 konyhát, 1 kamarát magában foglalnak, továbbá egy 16 darab ökörre való és egy 30 öl hosszúságú és 4 öl szélességű birka istállóból. Ezen épületek mind jó anyagból készítvék, és náddal fedvék. Összesen terjedésük téssen: 4 hold 100 □ öl. Az épület hossza 75 öl, szélessége 5 öl.

2^{or} A külső telkek, melyek a telekkönyvben a rétek sorában felvétettek, azokhoz véve még azon 114 hold és 366 □ ölekből álló réteket is, melyek egy az 1841dik esztendei április holnapnak 15^{dik} napján az Uraság és a Jobbágyok közt kötött törvényes szerződés következtében az uradalmi Sóósokért, az úgy nevezett Nyilasokból, a Jobbágyoktól bécséréltettek, összesen tesznek: 800 hold, 581 □ öl.

A Szt. Miklósi urasági majorbeli birtokhoz tartozó s külön tagban fekvő Sóósok

1^{or} A telek könyvben a rétek sorában kiteve 166 hold 766 □ ölek, de mivel azokból a Jobbágságnak a Nyilasokért 114 holdnak s 366 □ ölek által adattak, maradnak az Uraság birtokában csak 52 hold 400 □ öl.

2^{or} A Sóós tói nádlás terjed: 17 hold 400 □ öl.

Összesen: 69 hold 800 □ öl.

Lébeny Mezővárosa

Előre bocsájtván, hogy minekutána az ezen Mezővárosnak, úgy nem különben az ahhoz tartozandó Bormász és Baráthföldi pusztáknak, valamint a Csepeszállás, Kisnyilas, Hugat és Vértési elkülönözve fekvő tagoknak határait kimutató, az uradalmi Képviselők által elibénk adott térkép és telekkönyv még meghitelesítve nem valának, mindenek előtt azoknak meghitelesítésében eljárunk, minek végben vitele után megjegyezvén, hogy ezen határokbán mind a belső, mind külső telkek, úgymint szántóföldek, rétek, erdők, nádasok és legelő 1200 □ ölelkel számítottak egy holdra, az összeírást következőképpen folytattuk:

Uradalmi belső telkek és épületek

1^{ör} A tiszti lakház – ez jó és erős anyagokból egy emeletre építve, sindelyel fedve és jó karban vagy, foglal magában az 1^ő emeletben 4 szobát, egy nagy csarnokot, földszint 2 szobát és egy nagy csarnokot, 1 konyhát, 1 kamarát, két istállót, 1 kocsi színt, 1 baromfi ólat, és 1 nagy pinczét az egész gyümölcsös kerttel együtt – fekszik egy területen, mely térszen 1121 □ öl. Az épület hossza 18, szélessége 7 öl.

2^{ör} A fővadásznak lakása jó és erős anyagból építve, náddal fedve, jó karban találtatott, foglal magában 4 szobát, 1 konyhát, 1 kamarát, 1 pinczét, 2 fáczányos kamrát, 2 fáczányos színt, 1 istállót, 1 kocsi színt, és jégvermet, mindezek tesznek: 14 öl hosszú, 6 öl széles.

3^{ör} A vendégfogadó jó és erős anyagból újonnan építve, sindelyel fedve, foglal magában 2 vendég szobát, 3 száló szobát, 2 kamarát, 2 szobát [a] vendégfogadó lakásának, 1 konyhát, 2 istállót, 1 pinczét, 1 kocsi színt, mindössze térszen 476 □ öl. Hossza 30, szélessége 4 öl.

4er Egy minden árus bolt, a Kalmárnak lakásával együtt áll 2 szobából, 1 konyhából, 1 kamarából, 1 istállóból és pinczéből, térszen 188 □ öl. Hossza 20 öl, szélessége 3 öl.

5^{ör} A Mészáros lakása áll 2 szobából, 1 konyhából, 4 kamarából, 2 istállóból, egy kocsi színből, egy pajtából és 1 pinczéből, térszen 433 □ öl. Hossza 26 öl, szélessége: 3 öl.

A belső telkek és épületek öszvessége: 1 hold, 1047 öl.

Az uradalmi majorsági külső birtok

a) szántóföldek

1^{ör} A Mezőváros közelében fekvő kenderes és lenföldekben: 476 □ öl.

2^{ör} Zsellér új kertek között: 1 hold 200 □ öl.

3^{ör} Vitézi düllőben: 36 hold 1138 □ öl

öszvessen: 38 hold 614 □ öl.

b) rétekben

1^{ör} Felső VETFÜ hany 1^ő tábla: 1036 hold 380 □ öl.

2^{ör} VETFÜ Asszonysziget: 36 hold 561 □ öl.

3^{ör} Felső PINTÉRHANY II. tábla: 327 hold 1136 □ öl.

4er Felső PINTÉRHANY III. tábla: 713 hold, 651 □ öl.

5^{ör} Felső PINTÉRHANY IV. tábla: 460 hold, 721 □ öl.

6^{ör} Alsó Polgár PINTÉRHANY: 438 hold.

7er Alsó Zsellér PINTÉRHANY: 93 hold.

8^{ör} Lakórét: 98 hold.

9er Urhanya: 547 hold 1128 □ öl.

10er Sajtos legelő: 247 hold, 275 □ öl.

11er Kettős: 15 hold, 600 □ öl.

öszvesen: 4014 hold, 652 □ öl.

c) erdő

1. Lébényi nagy erdő: 33 hold 611 □ öl.

Királyi haszonvételek és egyéb úri jogok

1^{ör} A bormérési jog jövedelmez jelenleg: 841 f. e. p.

2^{ör} A húsvágási jog: 162 f. e. p.

3^{ör} A vásárok tartási jog: 12 f. e. p.

4er A Rápcza hídra gyakorlott vámszedés: 24 f. e. p.

5^{ör} A halászati jog: 72 f. e. p.

6^{ör} A bolt: 204 f. e. p.

öszvesen: 1315 f. e. p.

Úrbéri birtok

150 állományokkal ellátott Jobbágyok, 150 házzal bíró Zsellérek és 2 ház nélküli Zsellérek az egyetemi Községgel együtti úrbéri haszonvételi 196 állományok után következők:

1^{ör} belső házhelyekben: 86 hold 295 □ öl.

2^{ör} kenderes és lenföldekben: 37 hold 452 □ öl.

3^{ör} szántóföldekben: 3495 hold 649 □ öl.

4er rétekben: 3588 hold, 427 □ öl.

5^{ör} erdőkben: 202 hold, 261 □ öl.

6^{or} A még az Urasággal közösen bírt legelő térsen a Lébényi határban: 4969 hold, 600 □ öl.

7er A közös erők tesznek: 51 hold, 262 □ öl.

A most előszámított haszonvételek utáni tartozások következők:

1^{ör} A szántóföldektől jár a kilenczed természetben.

2^{ör} A jobbágyi állományokkal ellátott Jobbágyok szolgálnak: 10964 ½ igás napokat.

3^{or} A házzal bíró zsellérek: 2700 gyalog napokat.

4er A ház nélküli Zsellérek: 240 gyalog napokat.

5^{ör} Az egész Jobbágyság szolgál fonyásban: 1156 fontot.

6^{or} Ugyanaz fizet kész pénzben: 369 ft 36 xr.

összesen: 10964 ½ igás, 2940 gyalog napok, 1156 font fonyás, 369 ft 36 xr kész pénz.

A bormási pusztá

a) belső telkek és épületek

1^{ör} A birkásnak és borjú pásztornak lakása magában foglal 2 szobát, 1 konyhát és 2 kamrát, szomszédságában vagyon az 50 darabra való borjú istálló, általellenében pedig 2 birka akol, mintegy 1500 darabra való, ezen épületek hátuk megett fekszik a szürüs kert, mellynek közepén egy 1000 keresztre való pajta találtatik, mind ezen épületek jó anyagból építve és náddal fedve vannak, falaik tesznek: 110 öl hosszát, 5 öl szélességet.

2^{ör} A magtár, ez jó és erős anyagból három emeletre építve és sindelyel fedve vagyon, falai 14 öl hosszú, 6 öl szélesek.

3^{or} A hajdúnak lakása jó erős anyagból építve, s náddal fedve magában foglal 1 szobát, 1 konyhát, 1 kamarát és 1 istállót. Hossza 12 öl, szélessége 3 öl.

4er A béres háza jó és erős anyagból építve, náddal fedve, áll 2 szobából, 1 konyhából, kamarából, istállóból és színből. Hossza 14 öl, szélessége 3 öl.

5^{ör} Az ezen pusztához tartozó erdőben vagyon egy vadászház, melly is 3 szobából, 1 konyhából, 1 kamarából, 1 istállóból, 1 koci színből, 1 pinczéből áll, jó anyagból építve és náddal fedve vagyon, az épületnek falai terjednek 10 öl hosszan, 4 öl szélesen. A koci szín hossza 8 öl, szélessége 3 öl.

összesen 14 hold 110 □ öl.

Külső tartozmányok

a) szántóföldekben

1^{ször} Hugatok lábjánál lévő tábla: 24 hold, 534 □ öl.

2^{or} Szarvaskút: 51 hold, 284 □ öl.

3^{or} Hanytábla: 65 hold, 500 □ öl.

4er Birkás majori: 34 hold, 135 □ öl.

5^{ör} Füz erdő: 33 hold, 305 □ öl.

6^{or} Magaspart: 111 hold, 165 □ öl

7er Bormászi erdőben: 49 hold, 970 □ öl.

összesen: 369 hold, 493 □ öl.

b) rétek

1^{ör} Hany: 1 hold, 642 □ öl.

2^{or} Fűzerdő: 113 hold, 85 □ öl.

3^{or} Keréklapos: 11 hold, 48 □ öl.

4er Bormászi erdőben: 66 hold, 417 □ öl.

összesen: 200 hold, 1192 □ öl.

c) A bormászi erdő térszen: 128 hold, 109 □ öl.

d) A bormászi nádas: 74 hold.

e) A legelő: 224 hold, 174 □ öl.

Pénzbeli és szolgálatbeli jövedelmek

1^{ör} A pusztában lakó 12 Zsellér fizet kész pénzben 28 f 48 xr e. p.

2^{or} Ugyanazok szolgálnak kézi munkákban 1727 napot.

A baráthföldi pusztá

a) Belső telek és épületek

1^{ör} A birkás major, ez az ország út mellett, jó anyagból építve, fallal kerítve és náddal fedve, jó karban létez, a birkásnak lakása áll 2 szobából, 1 konyhából, 2 kamarából, egy 8 darabra való tehén istállóból, kocsi színből és pinczéből. Birka istálló 2 vagyon és egy birka akol, mindössze 2600 darab juhnak befogadására alkalmas, falai terjednek: 90 öl hosszan, 5 öl szélesen.

2^{or} A szűrűs kert, melynek éjszaki részén áll egy 2000 keresztire való pajta, nyugati részén 3 pajta, összesen 4000 keresztire, és dél felé ismét egy pajta 3000 keresztire való, mindezen pajtákban, melyek jó anyagból készítvék és náddal fedve vannak, kényelmesen dolgozhat 38 cséplő. Falaik: 110 öl hosszúak és 4 öl szélesek.

3^{or} A magtár három emeletre jó anyagból építve, sindelyel fedve vagyon, és mintegy 6000 pozsonyi mérő gabonának le rakására alkalmas. Hossza 18 öl, szélessége: 6 öl.

4er A tisztnek lakása, jó anyagból építve, s sindelyel fedve, foglal magában 3 szobát, 1 konyhát, 1 kamarát, pinczét, istállót és kocsi színt.

5^{ör} A hajdúnak lakása, mely áll 2 szobából, 1 konyhából, kamarából és istállóból.

6^{or} Továbbá vagyon a béresek lakása, magában foglalván 2 szobát, 1 konyhát, 3 kamarát és 1 istállót.

7er Hugot felé vagyon az ökör istálló, 24 darabra, és a szekérszín, mind ezen épületek jó anyagból készítve, náddal fedve és jó karban vannak, falaik tesznek: 66 öl hosszát és 3 öl szélességet.

Az egésznek kiterjedése pedig 11 hold, 606 öl.

8^{or} A baráthföldi vendégfogadó a Bécsből és Pozsonyból Győrbe vezető posta út mellett, ez jó anyagból négy szegben építve és náddal fedve vagyon. A vendégfogadónak lakása áll 3 szobából, nagy konyhából, 2 kamarából, egy 4 lóra való istállóból és egy 12 marhára való istállóból. A vendégek számára szolgálnak 4 szobák, 1 közös szoba, 4 istálló, melyekben 60 ló elfér, az udvar közepén vagyon a kocsi szín, a fogadóhoz tartozik egy 1200 akóra való pincze. Belső telek: 3 hold 312 □ öl, hossza: 90 öl, szélessége 4 öl.

9^{or} Henrik major, az újonnan jó anyagból építetett, náddal fedve vagyon, magában foglal egy föld alatti 1 szobából és konyhából álló lakhelyt, és egy 500 birkára való istállót, térszen 30 öl hosszát és 5 öl szélességet.

10^{or} A három házi épületek és kertek terjednek: 5 hold 726 □ öl.

Külső telkek

a) szántóföldek

1^{or} A baráthföldi vendégfogadóhoz tartoznak: 74 hold 189 □ öl.

2^{or} Birkásmajori tábla: 49 hold, 855 □ öl.

3^{or} Baráthföld alsó része: 174 hold, 427 □ öl.

4^{or} Baráthföld felső része: 124 hold, 583 □ öl.

összesen: 422 hold, 853 □ öl.

b) rétek

a birkás majori táblánál: 9 hold, 305 □ öl.

c) királyi és egyéb haszonvételek

1^{or} a bormérési jogért fizet a vendégfogadás 700 f. e. p.

2^{or} a háromházi Zsellérek telekbért: 7 f 12 xr. e. p.

Kis-Nyilas

Belső telkek és épületek

1^{or} A birka major, mely jó anyagból építve, náddal fedve és fallal bekerítve vagyon, foglal magában a birkásnak 2 szobából, 1 konyhából, kamarából és istállóból álló lakását, egy 24 öl hosszú birkás istállót és még egy mintegy 400 birkára való istállót, továbbá a csósznek és béreseknél 2 szobából, 1 konyhából, kamarából, istállóból és szekérszínből álló lakását. Délről vagyon a szürüs kert, melyben áll a 400 keresztre való, jó és erős anyagból épített s náddal fedett pajta. Hossza 98 öl, szélessége 5 öl.

2^{or} Béla major, abban vagyon 1 szoba, konyha, kamara és birka istálló mintegy 700 darabra, ez jó anyagból újonnan építve és náddal fedve vagyon. Hossza 30 öl, szélessége 5 öl.

Ezen két majornak területe térszen: 5 hold, 955 □ öl.

összesen: 5 hold, 955 □ öl.

Külső telkek

a) szántóföldek: 377 hold, 71 □ öl.

b) rétekben: 261 hold, 1081 □ öl.

Hugat

Belső telek és épületek

Az úgy nevezett Ottómajor áll 1 szobából, kamarából, konyhából és 90 darab szarvas marhára való istállóból, az egész jó anyagból újonnan épült és náddal fedve vagyon. Az épület hossza: 8 öl, szélessége: 3 öl.

Az istálló pedig 30 öl hosszú és 5 öl széles.

Külső telkek

a) szántóföldekben

1^{or} Dömötör Hugat: 72 hold, 802 □ öl.

2^{or} Felső Hugat: 75 hold, 105 □ öl.

3^{or} Közép Hugat: 23 hold, 459 □ öl.

4^{or} Alsó Hugat: 143 hold, 431 □ öl.

őszvesen: 314 hold, 597 □ öl.

b) rétekben

1^{or} Dömötör Hugat: 34 hold, 687 □ öl.

2^{or} Felső Hugat: 177 hold, 504 □ öl.

3^{or} Alsó Hugat: 188 hold, 521 □ öl.

őszvesen: 400 hold, 512 □ öl.

Csepeszállás

szántóföld Kis-Csepeszállásban: 3 hold, 566 □ öl.

Az egész birtoknak őszveséges ismétlése

Szent Miklós a hozzá tartozandó halomtelki vagyis pálmajori pusztával és Soósokkal együtt véve

1^{or} belső telkek: 31 hold, 714 □ öl.

2^{or} szántóföldek: 129 hold, 623 □ öl.

3^{or} rétek: 862 hold, 507 □ öl.

4er szőlők: 12 hold.

5^{or} erdők: 35 hold, 500 □ öl.

6^{or} nádasok: 22 hold 600 □ öl

7er elkülönözve bírt uradalmi legelő: 66 hold, 904 □ öl.

8^{or} királyi haszonvételek s egyéb úri jogok, úgymint bormérési, mészárszéki, bolti és halászati jognak jelenlegi jövedelme: 637 f. e. p.

9er úrbéri birtok belső telkekben: 127 hold, 816 □ öl.

10er szántóföldekben 1566 hold, 11 □ öl.

11er rétekben: 2168 hold, 618 □ öl.

12er szőlőkben: 63 hold, 900 □ öl.

13^{or} elkülönzött legelőkben: 1084 hold, 933 □ öl.

14er a még közösen használt legelő: 88 hold, 626 □ öl.

15^{or} úrbéri szolgálatok és kész pénz fizetések: 4260 ígás napok, 2082 gyalog napok, 167 f. e. p.

16^{or} a szántóföldekből a 9^{ed} természetben adatik.

17er a szőlőkből a 8^{ad} szinte természetben jár.

Lébeny Bormással, Baráthfölddel, Kis-Nyilassal, Hugattal, Csepeszállással és Vértessel együtt

1^{or} uradalmi majorsági belső telkek: 42 hold, 156 □ öl.

2^{or} szántóföldek: 1525 hold 794 □ öl.

3^{or} rétek: 4887 hold, 142 □ öl.

4er erdők: 161 hold, 720 □ öl.

5^{or} nádasok: 74 hold.

6^{or} külön legelő: 224 hold, 174 □ öl.

7er királyi s egyéb úri haszonvételek jelenlegi jövedelmük: 1917 gyalog robot; 2051 f. e. p.

8^{or} úrbéri birtok belső telkekben: 86 hold, 295 □ öl.

9er szántóföldekben: 3532 hold, 1101 □ öl.

10er rétekben: 3588 hold, 427 □ öl.

11er erdőkben: 202 hold, 261 □ öl.

12er a még közösen az Uraság és Jobbágyság által használt legelő és erek: 5020 hold, 862 □ öl.

13^{or} úrbéri szolgálatok és kész pénzbeli fizetések: 10964 ½ ígás napok, 2940 gyalog napok,

1156 font fonyás, 369 f. 36 xr. e. p.

Kelt Szent Miklóson az 1843^{dik} esztendei September holnapnak 11^{dik} napján

Nagy Istvány Tts. Nms. Mosony Megyének Alispánya.
Csepcsányi Gábor ugyan azon t. megyének főjegyzője.
Seper Antal azon Ns. Megyének Szolgabírája.
Pintér Miklós u. azon ns. Megyének Esküdjé.
Boboth Károly hites Földmérő.

Második rész

1843^{dik} évi September hava 9^{dik} s több utána következett napjaiban Méltóságos Vázsonykeői Gróf Zichy Pál és Henrik Uraknak, Császári Királyi Aranykulcsosoknak, ez utóbbinak mint Királyi Tábla Bírójának kívánságukra, a' Tekintetes Szent-Miklósi Uradalomhoz tartozó minden ingó és ingatlan Vagyon általunk összevevőtt. s T. Spiesz Mihály, a M. Óvári Uradalom Tisztartójának, úgy szinte T. Dengláczi Vittmann [!] János Úrnak, nem különben az illető Szent-Miklósi Uradalom Tisztségének hozzájárultokkal megbecsültetett, következő módon:

I.

Mind azon épületek, melyek az 1837^{dik} évi kötés levél mellett felvétettek, jó karban, az 838. 839. 840. 841. s 842^{dik} évekbeni összevevőttokban mint újonnan építetteknek feljegyzett épületek a legjobb karban találtnak és e folyó évre is itt azon megjegyzéssel és különbséggel felvétetnek, hogy az előbbeni plébánia ház uradalmi tisztakassá, úgy szinte ennek szomszédságában volt iskola háznak a tűz után lett elpusztulása következtében udvara és kertje a plébánia, vagy is mostanában a tiszt lakáshoz kapcsoltatott. Ellenben az előbbeni sóház név alatt értetett, plébánia házzá, előbbeni uradalmi tisztakása pedig iskola házzá átváltoztatott, ezen átváltoztatások közben, e czélra e folyó évben fizettettek: 52 ft. 16 kr. e. p.

Ezen évben is nevezetes építési kiadások valának, mert egy Tüzeképgnek felállítása vétetett kezdetbe, mind erre, mind pedig Ivorsél inspector úrnak adott Honorarium fizetésében már történtek kiadások: 1787 ft. 27 kr. e. p. és így az építési költségek tesznek: 1839 ft. 45 kr.

II.

1843^{dik} évi szalmában lévő gabona termés

Szent-Miklóson

3593 kereszt búza a 1 ft. 24 xr.: 5013 ft. 32 kr. e. p.

1461 kereszt rozs a 1 ft. 6 xr.: 1607 ft. 6 kr. e. p.

698 kereszt árpa a 48 xr.: 556 ft. 44 kr. e. p.

39 boglya árpa a 2 ft. 24 xr.: 93 ft. 36 kr. e. p.

1185 kereszt zab 36 xr.: 711 ft. e. p.

67 kereszt tönköly: 48 xr.: 53 ft. 36 kr. e. p.

összesen: 8135 ft. 34 kr. e. p.

Baráthföldön

5200 kereszt búza a 1 ft. 24 xr.: 7280 ft. e. p.

1718 kereszt rozs a 1 ft. 6 xr.: 1889 ft. 48 kr. e. p.

1706 kereszt árpa a 48 xr.: 1364 ft 48 kr. e. p.

160 boglya árpa a 2 ft. 24 xr.: 384 ft. e. p.
 1817 kereszt zab a 36 xr.: 1090 ft. 12 kr. e. p.
 800 kereszt köles a 1 ft.: 800 ft. e. p.
 140 kereszt tönköly a 48 xr.: 112 ft. e. p.
 összesen 12920 ft. 48 kr. e. p.

Bormászón

1075 kereszt búza a 1 ft. 24 xr.: 1505 ft. e. p.
 453 kereszt rozs a 1 ft. 6 xr.: 498 ft. 18 kr. e. p.
 751 kereszt árpa a 48 xr.: 584 ft. 48 kr. e. p.
 27 boglya árpa a 2 ft. 24 xr.: 64 ft. 48 kr. e. p.
 500 kereszt zab a 36 xr.: 300 ft. e. p.
 összesen: 2952 ft. 54 kr. e. p.

szalmabeli gabonának összes summája: 24009 ft 16 kr. e. p.

III.

Szemes gabona

Szent-Miklóson

3 mérő búza a 1 f 36 xr.: 4 ft. 48 kr. e. p.
 17 mérő rozs a 54 xr.: 15 ft. 18 kr. e. p.
 16 mérő zab a 30 xr.: 8 ft. e. p.
 116 mérő repce a 3 ft.: 348 f. e. p.
 29 mérő tönköly a 48 xr.: 23 ft. 12 kr. e. p.
 összesen: 399 ft. 18 kr. e. p.

Baráthföldön

6 mérő búza a 1 ft. 36 xr.: 9 ft. 36 kr. e. p.
 10 mérő rozs a 54 xr.: 9 ft. e. p.
 6 mérő zab a 30 xr.: 3 ft. e. p.
 100 mérő repce a 3 ft.: 300 ft. e. p.
 12 mérő köles alja a 6 xr.: 1 ft. 12 kr. e. p.
 összesen: 322 ft. 48 kr. e. p.

Bormászón

437 mérő búza a 1 ft. 36 xr.: 700 ft. 54 kr. e. p.
 120 mérő rozs a 54 xr.: 90 ft. e. p.
 65 mérő árpa a 48 xr.: 52 ft. e. p.
 26 mérő zab a 30 xr.: 13 ft. e. p.
 24 mérő ocsú a 6 xr.: 2 ft. 24 kr. e. p.
 2 mérő bükköny a 1 ft. 24 xr.: 2 ft. 48 kr.
 28 mérő lencse a 24 xr.: 39 ft [!] 12 kr. e. p.
 80 mérő gubacs a 2 ft.: 160 ft. e. p.
 100 mérő angol pörje mag (deichgras): 12 ft. e. p.
 Ezen szemes jószághoz még remélhető a betekintő tábla és a dézsma lajstrom szerint:
 1390 mérő kukoricza a 1 ft.: 1390 ft. e. p.
 7200 mérő burgonya a 14 xr.: 1680 ft. e. p.
 összesen: 4142 ft. 18 kr. e. p.

szemes jószág összes értékének summája: 4864 ft. 24 kr. e. p.

IV.

*Takarmány**Sz. Miklósi területben*

3206 mázsa széna a 24 xr.: 1282 ft. 24 kr. e. p.
840 mázsa sarjú a 24 xr.: 336 ft. e. p.
400 mázsa mohar a 48 xr.: 320 ft. e. p.
820 mázsa kevert a 36 xr.: 492 ft. e. p.
44 mázsa tavaszi szalma a 12 xr.: 42 ft. 40 kr. e. p.
1280 kéve zsupp a 2 xr.: 42 ft. 40 kr. e. p.
116 kéve nád a 3 ft.: 348 ft. e. p.
összesen: 2829 ft. 52 kr. e. p.

Bormászón

980 mázsa apró széna a 36 xr.: 588 ft. e. p.
5672 mázsa hanyi széna a 24 xr.: 2268 ft. 48 kr. e. p.
1070 mázsa sarjú a 24 xr.: 428 kr. e. p.
350 mázsa kevert a 36 xr.: 210 ft. e. p.
összesen: 3494 ft. 48 kr. e. p.

Baráthföldön

2870 mázsa apró széna a 36 xr.: 1722 ft. e. p.
1180 mázsa lucerna a 36 xr.: 708 ft. e. p.
56 mázsa lóher [!] a 36 xr.: 33 ft. 36 kr. e. p.
760 mázsa kevert a 36 xr.: 420 ft. e. p.
300 mázsa sarjú a 24 xr.: 120 ft. e. p.
27 mázsa őszi szalma a 8 xr.: 3 ft. 36 kr. e. p.
3150 kéve zsupp a 2 xr.: 105 ft. e. p.
összesen: 3112 ft 12 kr. e. p.

takarmányok összes értéke: 9436 ft 52 kr. e. p.

V.

*Majorbeli marhák**Szt. Miklóson*

1 darab mén ló a 40 ft.: 40 ft. e. p.
4 darab kancza ló a 40 ft.: 160 ft. e. p.
1 darab herélt ló a 20 ft.: 20 ft. e. p.
1 darab két esztendőös csikó a 40 ft.: 40 ft. e. p.
1 darab 3 eszt. csikó a 60 ft.: 60 ft. e. p.
1 darab bika a 50 ft.: 50 ft. e. p.
7 darab tehén a 45 ft.: 315 ft. e. p.
12 darab jármos ökör a 110 ft.: 660 ft. e. p.
5 darab üsző borjú a 12 ft.: 60 ft. e. p.
összesen: 1405 ft. e. p.

Baráthföldön

34 darab jármos ökör a 110 ft párja: 1870 ft. e. p.
3 darab számár a 4 ft: 12 ft. e. p.
összesen: 1882 ft e. p.

Ottó majorban

3 darab herélt ló: 82 ft. e. p.
 6 darab jármos ökör a 160 ft párja: 480 ft. e. p.
 2 darab jármos ökör a 120 ft párja: 120 ft. e. p.
 19 darab jármos ökör a 50 ft párja: 950 ft. e. p.
 1 bika a 100 ft.: 100 ft. e. p.
 22 tehén a 30 ft.: 660 ft. e. p.
 2 három éves bika a 20 ft.: 40 ft. e. p.
 5 dar. tinó a 32 ft.: 160 ft. e. p.
 1 dar. üsző a 40 ft.: 40 ft. e. p.
 20 dar. két éves tinó a 64 ft. párja: 384 ft. e. p.
 2 dar. üsző a 25 ft.: 50 ft. e. p.
 2 dar. egy éves tinó a 15 ft.: 30 ft. e. p.
 4 dar. üsző a 15 ft.: 60 ft. e. p.
 6 dar. idei borjú a 10 ft.: 60 ft. e. p.
 7 dar. idei üsző a 10 ft.: 70 ft. e. p.
 összesen: 3286 ft. e. p.

A marhák összes értéke: 6573 ft. e. p.

VI.

*Juhok**Béla majorban*

282 darab öreg anya juh a 5 ft.: 1410 ft. e. p.
 615 darab bélyeges bárány a 1 ft. 40 xr.: 1025 ft. e. p.
 összesen: 2435 ft. e. p.

Kis Nyilasi majorban

591 darab öreg anya juh a 5 ft.: 2955 ft. e. p.
 815 darab tokló¹⁵ nyöstény a 4 ft.: 3667 ft. 30 kr. e. p.
 234 darab nyöstény bárány a 2 ft. 30 xr.: 585 ft. e. p.
 243 darab ürü bárány a 2 ft.: 486 ft. e. p.
 16 darab gyöngébb a 1 ft.: 16 ft. e. p.
 6 darab hágókos a 40 ft.: 320 ft. e. p.
 összesen: 8029 ft. 30 kr. e. p.

Baráthföldi majorban

438 darab öreg anya juh a 4 ft.: 1752 ft. e. p.
 392 darab nyöstény juh a 5 ft.: 2260 ft. e. p.
 130 darab nyöstény bárány a 2 ft. 30. kr.: 325 ft. e. p.
 393 darab ürü bárány a 2 ft.: 786 ft. e. p.
 10 darab öreg anya juh a 2 ft.: 20 ft. e. p.
 10 darab vezér ürü a 4 ft.: 40 ft. e. p.
 130 darab idei bárány a 1 ft. 12 xr.: 156 ft. e. p.
 összesen: 5339 ft. e. p.

¹⁵ Második évébe lépő bárány.

Henrik majorban

382 darab öreg anya juh a 8 ft.: 3056 ft. e. p.

Bormászi majorban

735 darab öreg ürü a 4 ft.: 2940 ft. e. p.

727 darab tokló ürü a 3 ft.: 2171 ft. e. p.

317 kevert nyáj a 3 ft.: 951 ft. e. p.

25 darab gyöngébb a 1 ft.: 25 ft. e. p.

összesen: 6087 ft. e. p.

Szent miklósi majorban

864 darab öreg anya juh a 6 ft.: 5284 ft. e. p.

160 darab Pepinier a 12 ft.: 1200 ft. e. p.

60 darab ürü a 10 ft.: 600 ft. e. p.

203 darab bárány a 2 ft.: 406 ft. e. p.

327 darab nyöstény a 2 ft. 30 xr.: 817 ft. 30 kr. e. p.

76 gyengébb a 1 ft. 40 xr.: 126 ft. 40 kr. e. p.

6 darab első rendű kos a 100 ft.: 600 ft. e. p.

46 darab 2dik rendű kos a 40 ft.: 1840 ft. e. p.

26 darab 3dik rendű kos a 25 ft.: 650 ft. e. p.

75 darab Reserve kos a 10 ft.: 750 ft. e. p.

58 darab kos bárány a 5 ft.: 290 ft. e. p.

összesen: 12564 ft. 10 kr. e. p.

A juhoknak összes értéke 37510 ft. 40 kr.

VII.

*Bőrök**Béla majorban*

15 darab öreg a 24 xr.: 6 ft. e. p.

35 darab bárány a 12 xr.: 7 ft. e. p.

összesen: 13 ft. e. p.

Kis Nyílasi majorban

15 darab öreg a 24 xr.: 6 ft. e. p.

28 darab bárány a 12 xr.: 5 ft. 36 kr. e. p.

összesen: 11 ft. 36 kr. e. p.

Baráthföldi majorban

32 darab öreg a 24 xr.: 12 ft. 48 kr. e. p.

40 darab bárány a 12 xr.: 8 ft. e. p.

összesen: 20 ft. 48 kr. e. p.

Henrik majorban

11 darab öreg a 24 xr.: 4 ft. 24 kr. e. p.

Bormászi majorban

14 darab öreg a 24 xr.: 5 ft. 36 kr. e. p.

Szt. miklósi majorban

15 darab öreg a 24 xr.: 6 ft. e. p.

6 darab bárány a 12 xr.: 1 ft. 12 kr. e. p.

összesen: 7 ft. 12 kr. e. p.

A bőröknek összesen sommázatja: 62 ft. 36 kr. e. p.

VIII.

Borok és üres hordók

Szt. miklósi 827. a 6 ft.: 19 akó; 114 ft. e. p.

Szt. miklósi 834. a 6 ft.: 22 akó; 132 ft. e. p.

Szt. miklósi 839. és 840. a 4 ft. 48 xr.: 115 akó; 552 ft. e. p.

Szt. miklósi 841. és 842. a 3. ft. 36 xr.: 119 akó; 428 ft. 24 kr. e. p.

somlai a 7 ft.: 6 akó; 42 ft. e. p.

badacsonyi a 6 ft.: 3 akó; 18 ft. e. p.

pálinka a 5 ft.: 2 akó; 10 ft. e. p.

üres hordók 12 xr.: 210 akó; 42 ft. e. p.

a borok és üres hordók összesen értéke: 1338 ft. 24 kr. e. p.

IX.

Méhek, viasz és sajt

99 tele kas méhe a 3 ft.: 297 ft. e. p.

16 üres kas a 10 xr.: 2 ft. 40 kr. e. p.

132 font kemény sajt a 6 xr.: 13 ft. 12 kr. e. p.

a méhek, viasz és sajtnak summája: 312 ft. 52 kr. e. p.

X.

*Gazdasági eszközök, becsü ár*a) *Bormászi területben**birkás keze alatt*

6 hosszú rekesztő sráglya: 2 ft. 24 kr. e. p.

8 rövidebb rekesztő sráglya: 2 ft. e. p.

1 széna etető sráglya: 24 kr. e. p.

6 szózó válu: 3 ft. e. p.

1 széna metező: 24 kr. e. p.

12 etető válu: 6 ft. e. p.

1 fecskendő: 30 ft. e. p.

1 cséplő gép: 400 ft. e. p.

b) *Granariumban*

2 vas abrincos öreg mérő 2 ft. e. p.

1 vas abrincos fél mérő 48 kr. e. p.

1 fertály és oktály mérő: 40 kr. e. p.

1 szelelő rosta: 5 ft. e. p.

5 szóró lapát: 24 kr. e. p.

12 zsákok: 4 ft. 48 kr. e. p.

2 törek rosta: 12 kr. e. p.

c) *béresek kezeinél*

2 ökör szekér minden készüléttel: 28 ft. e. p.

2 faeke minden készüléttel: 2 ft. 30 kr. e. p.

- 2 vaseke minden készüléttel: 14 ft. e. p.
- 2 széna hányó vas vella két ágú: 1 ft. 40 kr. e. p.
- 2 gané hányó vas vella három ágú: 1 ft. 20 kr. e. p.
- 2 széna hányó fa vella: 6 kr. e. p.
- 1 kis kés fűrész: 24 kr. e. p.
- 1 szekercze: 20 kr. e. p.
- 1 vonyó kés: 10 kr. e. p.
- 1 harapó fogó: 10 kr. e. p.
- 1 nagyobb fűrő: 10 kr. e. p.
- 2 lécz fűrő: 12 kr. e. p.
- 1 bárd: 20 kr. e. p.
- 1 öreg fűrész: 2 ft. 30 kr. e. p.
- 2 gereble: 6 kr. e. p.
- 1 fa lapát: 6 kr. e. p.
- 1 ásó: 10 kr. e. p.
- 2 vas fogas: 3 ft. e. p.
- 1 hõmbölygő: 1 ft. e. p.
- 2 föld hordó taliga: 24 kr. e. p.
- 1 palló metző fűrész: 3 ft. e. p.
- 2 hosszú s rövidebb lajtorják: 36 kr. e. p.
- 8 ökörre lánczok: 3 ft. 30 kr. e. p.

d) *Ottó majorban*

- sajtos kezénél
- 2 széna hányó fa vella: 6 kr. e. p.
- 1 üveg lámpás: 12 kr. e. p.
- 1 sráglyás vella: 6 kr. e. p.
- 1 fa lapát: 6 kr. e. p.
- 1 trágyás sráglya: 6 kr. e. p.
- 1 három ágú vas vella: 12 kr. e. p.
- 26 tehén kötelek: 2 ft. e. p.
- 1 érvágó vas: 30 kr. e. p.
- 1 szõrhúzó: 6 kr. e. p.
- 1 széna metző: 30 kr. e. p.
- 1 széna hordó sráglya: 4 kr. e. p.
- 3 hosszú s rövid lajtorja: 36 kr. e. p.

e) *Baráthföldön*

- béreseke keze alatt
- 9 vaseke minden készüléttel: 63 ft. e. p.
- 4 fogas: 6 ft. e. p.
- 2 sorozó eke (Lineator): 10 ft. e. p.
- 2 töltő eke (Cultivator): 10 ft. e. p.
- 2 irtó eke (Extirpactor): 10 ft. e. p.
- 2 magleszántó eke: 10 ft. e. p.
- 2 fűrész: 6 ft. e. p.
- 2 vonyó kés: 30 kr. e. p.
- 2 szekercze: 45 kr. e. p.
- 4 vésü: 40 kr. e. p.
- 8 fűrő: 1 ft. 12 kr. e. p.
- 2 henger: 1 ft. e. p.
- 10 ásó: 3 ft. e. p.

- 8 szány: 8 ft. e. p.
- 2 lámpás: 1 ft. e. p.
- 1 polyva kosár: 2 ft. e. p.
- 1 csiga: 1 ft. e. p.
- 8 szekér minden készüléttel: 152 ft. e. p.
- 8 szekér 1^{ső} kötél: 3 ft. e. p.
- 8 szekér hátulsó kötél: 4 ft. e. p.
- 16 faeke: 6 ft 24. kr. e. p.
- 12 lapos vas 12 ft. e. p.
- 16 csoroszla: 3 ft. 30 kr. e. p.
- 16 eke láncz: 1 ft. 30 kr. e. p.
- 13 ösztöke: 40 kr. e. p.
- 8 két ágú vas vella: 2 ft. 24 kr. e. p.
- 3 három ágú vas vella: 1 ft. 12 kr. e. p.
- 8 sráglyás fa: 30 kr. e. p.
- 8 vas nyakszeg: 1 ft. 36 kr. e. p.
- 1 számár kocsi 2 ft. e. p.
- 3 kád: 3 ft. e. p.
- f) *ispány kezénél*
- 2 üst fazék: 4 ft. e. p.
- 2 üst tál 4 ft. e. p.
- 2 vas serpenyő: 30 kr. e. p.
- 4 étel hordó vindöl: 1 ft. 15 kr. e. p.
- 1 olajos hordó: 30 kr. e. p.
- 1 sütő teknyő: 2 ft. e. p.
- g) *Grandáriumban*
- 1 vas abronszos egész mérő: 2 ft. e. p.
- 1 fél mérő vas abrinsos: 1 ft. e. p.
- 1 4^{ed} és 8^{ad} mérő vas abrinsos: 1 ft. e. p.
- 1 eresztő rosta 5 ft. e. p.
- 4 szelelő rosta: 20 ft. e. p.
- 2 szóró lapát: 8 kr. e. p.
- 15 zsák: 6 ft. e. p.
- 22 nyíró bakok: 1 ft. 6 kr. e. p.
- h) *pajtában*
- 1 cséplőgép: 800 ft. e. p.
- 1 burgonya metező gép: 10 ft e. p.
- 8 pajta lakatok: 1 ft. 36 kr. e. p.
- 1 szetska metező láda: 30 kr. e. p.
- 2 fetskendő: 75 ft. e. p.
- 3 lajtorja: 1 ft. 48 kr. e. p.
- 3 hosszú nyelű fa vella: 1 ft. e. p.
- 3 lajt: 3 ft. e. p.
- 1 vatalé:¹⁶ 12 kr. e. p.
- 3 kutaknál válú: 2 ft. 24 kr. e. p.
- i) *Henrik majori birkászatnál*
- 12 sráglya: 3 ft. e. p.

¹⁶ Csobolyó, palackforma kis ivóedény.

41 ketrecz: 4 ft. 6. kr. e. p.
 30 etető válú: 10 ft. e. p.
 5 falon lógó: 1 ft 15 kr. e. p.
 2 puttony: 30 kr. e. p.
 1 karró: 1 ft [!] 12. kr. e. p.
 6 sóválú: 3 ft. e. p.
 1 vízválú: 2 ft. e. p.

k) *Barátföldi birkászatnál*

6 birka sráglya, hosszú: 3 ft. e. p.
 18 birka sráglya, rövid: 5 ft. 24 kr. e. p.
 18 etető válú: 15 ft. e. p.
 10 három fás etető válú: 8 ft. 20 kr. e. p.
 8 sós válú: 6 ft. 40 kr. e. p.
 34 bárányozó ketrecz: 3 ft. 24 kr. e. p.
 7 etető sráglya: 1 ft. 24 kr. e. p.
 50 karró: 2 ft. e. p.
 2 vízválú: 1 ft. 36. kr. e. p.
 2 üst kazán birkák mosására: 40 ft. e. p.

l) *Kis Nyilasi birkászatnál*

16 hosszú sráglya: 5 ft. 20. kr. e. p.
 5 bárány etető válú: 45 kr. e. p.
 10 etető válú: 3 ft. 20 kr. e. p.
 18 falonlógó: 3 ft. 36 kr. e. p.
 25 karró: 1 ft. 15 kr.
 30 birkanyíró ketrecz: 3 ft. e. p.
 4 kis válú: 24 kr. e. p.
 4 sózó válú: 25 kr. e. p.
 2 víz válú: 1 ft. 36 kr. e. p.

m) *Béla majori birkászatnál*

2 hosszú sráglya: 1 ft. e. p.
 12 rövidebb sráglya: 3 ft. 36 kr. e. p.
 1 deszka sráglya: 10 kr. e. p.
 24 ketrecz: 9 ft. 36 kr. e. p.
 6 etető válú fenyőbül: 6 ft. e. p.
 5 etető válú deszkából: 2 ft. 30 kr. e. p.
 1 lajtorja: 24 kr. e. p.
 1 faragó szék: 10 kr. e. p.
 1 széna metező: 1 ft. e. p.
 1 szalma hordó sráglya: 10 kr. e. p.
 1 burgonya hordó láda: 6 kr. e. p.
 16 etető deszka válú: 8 ft. e. p.

Szt. Miklósi területben

n) *Szt. Miklósi birkás keze alatt*

12 hosszú sráglya: 10 ft. e. p.
 10 kisebb sráglya: 3 ft. e. p.
 14 vonyó sráglya 2 ft. 38 kr. e. p.
 9 kisebb sráglya: 1 ft. 48. kr. e. p.
 8 deszka sráglya: 2 ft e. p.
 116 rekesztő deszkák: 11 ft. 36 kr. e. p.
 16 falonlógó sráglya: 1 ft. 36 kr. e. p.

- 30 fal melletti sráglya: 3 ft. e. p.
 8 gömbölyű fa szál: 48 kr. e. p.
 16 kettős etető: 2 ft. 24 kr. e. p.
 8 etető jászol: 1 ft. 36 kr. e. p.
 14 zab etető válú: 2 ft. 48 kr. e. p.
 4 sós etető válú: 3 ft. 20 kr. e. p.
 2 kis etető válú: 20 kr. e. p.
 3 sulyok:¹⁷ 9 kr. e. p.
 3 faragó szék: 18 kr. e. p.
 34 kos rekeszek: 34 ft. e. p.
 1 burgonya mettző: 30 ft. e. p.
 o) *Pál majori birkászatnál*
 17 falon lógó etető sráglya: 1 ft. 42 kr. e. p.
 1 három fás: 30 kr. e. p.
 8 rekesztő: 48 kr. e. p.
 2 sulyok: 6 kr. e. p.
 2 faragó szék: 12 kr. e. p.
 1 öreg fejsze: 30 kr. e. p.
 1 szekercze: 15 kr. e. p.
 1 vonyó kés: 6 kr. e. p.
 2 nagy fúró: 12 kr. e. p.
 2 kis fúró: 6 kr. e. p.
 1 fűrész: 1 ft. e. p.
 1 vésű: 6 kr. e. p.
 1 széna hordó sráglya: 6 kr. e. p.
 2 vas vella: 30 kr. e. p.
 3 sós vállú: 1 ft. e. p.
 1 víz vállú: 15 kr. e. p.
 1 lajtorja: 15 kr. e. p.
 p) *Szt. Miklósi majorban*
 3 sráglyás kocsi: 42 ft. e. p.
 4 lógó kocsi: 60 ft. e. p.
 4 vödör: 2 ft. e. p.
 2 finak:¹⁸ 30 kr. e. p.
 2 rosta: 16 kr. e. p.
 2 lapát: 6 kr. e. p.
 2 lámpás: 24 kr. e. p.
 2 vas vella: 30 kr. e. p.
 2 fa vella: 6 kr. e. p.
 2 pokrócz: 1 ft. e. p.
 2 lókefe: 12 kr. e. p.
 2 vakaró: 12 kr. e. p.
 2 lajtorja: 30 kr. e. p.
 6 lóra való szerszám: 24 ft. e. p.
 8 kötőfék: 28 kr. e. p.
 q) *sós kamarában*

¹⁷ Nyeles döngölő.

¹⁸ Malombeli vámszedő mérték-edény; ivóedény, pohár.

1 só örlő: 1 ft. 12 kr. e. p.
 1 mész mérő: 12 kr. e. p.
 2 fedeles vindaly:¹⁹ 36 kr. e. p.
 1 rudas mázsa: 5 ft. e. p.
 1 szetska mettző: 1 ft. 30 kr. e. p.
 4 békók: 1 ft. e. p.
 1 üst fazék: 2 ft. e. p.
 1 zsiros hordó: 1 ft. e. p.
 1 2½ akós üst fazék: 6 ft. e. p.
 1 kisebb üst fazék: 4 ft. e. p.
 1 tejes kád: 1 ft. e. p.
 7 tehén láncz: 3 ft. e. p.
 1 burgonya mettző: 35 ft. e. p.
 1 csöngő: 6 kr. e. p.
 1 zabos láda: 12 kr. e. p.
 1 sajtoló asztal: 30 kr. e. p.

r) *faragó szobában*

6 vas eke minden készülettel: 42 ft. e. p.
 6 fa eke: 6 ft. e. p.
 9 ösztöke: 27 kr. e. p.
 6 szekér minden készülettel: 84 ft. e. p.
 6 szekér eke: 6 ft. e. p.
 1 henger: 1 ft. e. p.
 2 taliga láda: 30 kr. e. p.
 1 Cultivator: 10 ft. e. p.
 1 Extirpator: 10 ft. e. p.
 2 fogas: 2 ft. e. p.
 2 borona: 30 kr. e. p.
 1 nád kasza: 3 kr. e. p.
 12 ökör láncz: 3 ft. e. p.
 2 sráglyás vella: 6 ft. e. p.
 20 széna hányó fa vella: 1 ft. e. p.
 6 vas vella: 1 ft. 30 kr. e. p.
 1 nagy széles fűrész: 1 ft. e. p.
 1 kisebb fűrész: 30 kr. e. p.
 3 nagy furó: 18 kr. e. p.
 4 kisebb furó: 24 kr. e. p.
 3 szekercze: 45 kr. e. p.
 1 hosszú láncz: 1 ft. e. p.
 1 vonyó kés: 6 kr. e. p.
 1 kasza kalapács: 26 kr. e. p.
 1 szekér kenyőcs tartó: 2 kr. e. p.
 1 szán: 1 ft. 30 kr. e. p.
 1 széna mettző: 1 ft. e. p.
 1 ökör harang: 6 kr. e. p.
 6 hátulsó kötél: 1 ft. 12 kr. e. p.
 6 első kötél: 36 kr. e. p.

¹⁹ Vindely = túrós, vajas, zsíros bödön.

- 20 nyak vas szeg: 2 ft. e. p.
 2 öreg fejsze: 40 kr. e. p.
 2 ásó: 30 kr. e. p.
 1 kézi fejsze: 10 kr. e. p.
 1 harapó fogó: 12 kr. e. p.
 1 czirkalom:²⁰ 6 kr. e. p.
 3 vésű: 18 kr. e. p.
 1 köszörű kő: 24 kr. e. p.
 1 faráspu:²¹ 6 kr. e. p.
 1 szegletvas: 10 kr. e. p.
 1 fűrész ráspu: 6 kr. e. p.
 1 három szeglet: 4 kr. e. p.
 1 kézi fűrész: 20 kr. e. p.
 s) *gabona raktárban*
 2 szelelő rosta: 10 ft. e. p.
 2 eresztő rosta: 12 ft. e. p.
 1 vasas egész mérő: 2 ft. e. p.
 1 vasas fél mérő: 1 ft. e. p.
 1 vasas negyed mérő: 45 kr. e. p.
 10 fa lapát: 30 kr. e. p.
 24 seprő: 12 kr. e. p.
 22 nyíró olló: 7 ft. 20 kr. e. p.
 16 zsák: 6 ft. 24 kr. e. p.
 1 tizedes mázsa minden nehezékkal: 60 ft. e. p.
 t) *szesz gyárban*
 10 malátás kád: 100 ft. e. p.
 1 burgonya-gőzös: 10 ft. e. p.
 1 víz forraló csőbör: 12 e. p.
 1 előmelegítő: 40 ft. e. p.
 1 szesz főző csőbör: 12 e. p.
 1 víz tartó kád: 40 ft. e. p.
 1 szeszcsőbör: 12 ft. e. p.
 1 burgonya mosó kád: 3 ft. e. p.
 3 vasas fertályok 2 ft. 15 kr. e. p.
 1 nagyobb gőz kazán: 140 ft. e. p.
 1 kisebb gőz kazán: 35 ft. e. p.
 4 maláta keverő: 12 kr. e. p.
 8 réz csap: 10 ft. e. p.
 1 kettős fenekű üst tányér: 30 ft. e. p.
 1 pálinka hűtő, egy üst kígyózáttal: 40 ft. e. p.
 1 meleg mérleg a gőzösnel: 3 ft. e. p.
 1 vas vella: 6 kr. e. p.
 1 tűz vonyó: 6 kr. e. p.
 1 burgonya vonyó kapa: 6 kr. e. p.
 1 pálinka mérleg: 1 ft. 10 kr. e. p.
 1 burgony mérő: 1 ft. e. p.

²⁰ Körző.

²¹ Fareszelő.

- 1 hordó bilyeg G. Z. betűvel 0–9 számig: 1 ft. e. p.
- 1 itze és verdung:²² 15 kr. e. p.
- 1 töltésér és hébér: 12 kr. e. p.
- 1 hűtő: 16 ft. e. p.
- u) *majoros kocsi színben*
 - 1 tengeri morzsoló gép: 15 ft. e. p.
 - 1 szetska mettző: 30 ft. e. p.
 - 1 nagyobb fecskendő: 100 ft. e. p.
 - 1 kisebb fecskendő: 20 ft. e. p.
 - 1 lajt: 3 ft. e. p.
 - 3 kis lajtok robotosok után: 30 kr. e. p.
 - 1 bor eresztő fa pinczéhez: 30 kr. e. p.
 - 2 kocsi emelő kecske: 16 kr. e. p.
- v) *kertész keze alatt*
 - 8 nagyobb öntöző kánna: 6 ft. 24 kr. e. p.
 - 2 kisebb öntöző kánna: 1 ft. 36 kr. e. p.
 - 3 hegyes ásó: 1 ft. e. p.
 - 2 merő ásó: 50 kr. e. p.
 - 1 széles kapa: 12 kr. e. p.
 - 4 középszerű kapa: 6 kr. e. p.
 - 2 csákány kapa: 12 kr. e. p.
 - 2 nagy kapa: 12 kr. e. p.
 - 2 kisebb kapa: 6 kr. e. p.
 - 3 ganyé hányó vas vella: 18 kr. e. p.
 - 4 út nyeső: 12 kr. e. p.
 - 1 eke nemű gyep nyeső: 30 kr. e. p.
 - 1 fa lapát: 3 kr. e. p.
 - 2 talitska: 20 kr. e. p.
 - 1 kézi fűrész: 20 kr. e. p.
 - 2 sövény nyeső olló: 30 kr. e. p.
 - 1 kettős lajtorja: 30 kr. e. p.
 - 30 melegágy ablakok: 16 ft. e. p.
 - 1 nagyobb fejsze: 12 kr. e. p.
 - 1 kisebb fejsze: 6 kr. e. p.
 - 1 széles fejsze: 8 kr. e. p.
 - 1 elő fa fűrész: 6 kr. e. p.
 - 1 kerti sinór: 6 kr. e. p.
 - 1 harapófogó: 6 kr. e. p.
 - 1 gereblye furó: 4 kr. e. p.
 - 1 deszka furó: 2 kr. e. p.
 - 2 törő vas: 6 kr. e. p.
 - 1 útnyeső gép: 30 kr. e. p.
 - 18 melegágy párkányok: 7. ft. 12 kr. e. p.
 - 1 kis asztal: 12 kr. e. p.
 - 1 ültető asztal: 6 kr. e. p.
 - 1 köszörű kő: 10 kr. e. p.
 - 1 kis zsámoly: 3 kr. e. p.

²² 1 icce = kb. 0.8 liter; 1 verdung ennek a negyedrésze, kb. 0,2 liter, a német Vierdingből.

1 vas kályha: 1 ft. 30 kr. e. p.
 10 lapát székek: 1 ft. e. p.
 1 kanapee: 1 ft. e. p.
 1 asztal nagyobb: 40 kr. e. p.
 1 asztal kisebb: 20 kr. e. p.
 4 ásók: 1 ft. e. p.
 2 kapa: 30 kr. e. p.
 1 üvegmettő gyémánt: 10 ft. e. p.
 1 meleg mérleg: 2 ft. e. p.

w) *tégla vetőnél*

8 kapa: 48 kr. e. p.
 3 csákány kapa: 36 kr. e. p.
 6 □ tégla minta: 18 kr. e. p.
 16 közönséges minta: 48 kr. e. p.
 2 ágú vas vella: 30 kr. e. p.
 2 üres tégla minta: 6 kr. e. p.
 2 cserép sindely minta: 6 kr. e. p.
 6 talitska: 1 ft. 12 kr. e. p.
 1 tűz piszkáló: 10 kr. e. p.
 3 dolgozó asztal: 36 kr. e. p.
 1019 cserép sindely szárító deszkák: 17 ft. e. p.
 2 eresztő deszka: 6 kr. e. p.
 1 vödör: 1 ft. 30 kr. e. p.
 1 lapát: 3 kr. e. p.

x) *présháznál*

8 törköly hordó: 3 ft. 12. kr. e. p.
 2 nagykád: 6 ft. e. p.
 11 birka mosó kád: 22 ft. e. p.
 1 puttony: 2 ft. e. p.
 1 ásó s 1 kapa: 36 kr. e. p.
 4 muzikoló kosár:²³ 24 kr. e. p.
 4 muszoló:²⁴ 6 kr. e. p.
 1 nagy prés: 20 ft. e. p.
 1 kisebb prés: 15 ft. e. p.

A gazdasági eszközöknek összes értéke: 3417 ft 37 kr.

XI.

Tüzelő fa és épületi anyagok

62 ½ öl kemény fa a 6 ft.: 372 ft 30 kr.
 76 öl lágy fa a 4 ft.: 304 ft. e. p.
 1 ½ csök: a 3 ft.: 3 ft. 30 kr. e. p.
 131 kemény rőzse – 100ad a 6 ft.: 7 ft. 51 kr.
 58 lágy rőzse – 100^{ad} a 4 ft.: 2 ft. 19 kr. e. p.
 22 szál keményfa a 2 ft.: 44 ft. e. p.
 14 szobor keményfa a 1 ft.: 14 ft. e. p.
 33 szobor lágy fa a 30 xr.: 26 ft. 30 kr. e. p.

²³ Szőlőzúzó kosár.

²⁴ Szőlőzúzó fa.

62 földél fa a 6 xr.: 6 ft. 12. kr. e. p.
 79000 fűzek 1000 a 1 ft. 36 xr.: 126 ft. 24 kr. e. p.
 14 mérő oltott mész a 18 xr.: 4 ft. 12 kr. e. p.
 4890 égetett cserép sindely 1000^{ét} a 12 ft.: 58 ft. 40 kr. e. p.
 115 üreges cserép 1000^{ét} a 2 xr.: 3 ft. 50 kr.
 31150 égetett téglá 1000^{ét} a 8 ft.: 249 ft. 4 kr. e. p.
 48600 mórteglá 1000^{ét} a 1 ft. 36 xr.: 77 ft. 45 kr. e. p.
 10000 cserép sindely 1000^{ét} a 2 ft 48 xr.: 28 ft. e. p.
 35 darab másod rendezetű deszka a 20 xr.: 11 ft. 40 kr. e. p.
 4 darab közönséges rendezetű deszka a 12 xr.: 48 kr. e. p.
 16 darab fenyő szál a 3 ft.: 48 ft
A tüzelő fa és épületi anyagok summája: 1389 ft. 15 kr. e. p.

XII.

Gyümölcs és egyéb nevendék fák

- a) *Szent Miklósi kerületben* vettetett 20 pozsonyi mérő makk, 8 itze akácsi fa mag, – különbözőféle gyökeretlen ültetvények rakattal 10000 darab, – leszántatott pedig 2500 gyökeres akácsi fa, – úgy szinte kiültetett 500 darab szeder, – 600 pálma, s akácsi, 1500 darab éger fa.
- b) *Baráthföldön* elvetett 4 pozs. mérő makk, elültetett pedig 300 nagyobb, s 4500 apróbb akácsi, és 300 szederfa.
- c) *Lébényben* szinte elvetett 39 ⁵/₈ pozs. mérő makk, – 24 ¹/₂ itce akácsi mag, – 10 font jávor, és 10 font körös fa mag, – különbözőféle 12000 aupferek, – 1200 darab szeder, – 1200 akácsi, – 1200 pálma, – 150 fűz fa és 5000 darab égerfa. Ezeken kívül még nemesebb fák is a gyümölcsöskertekben feljegyeztetve találhatók, és részént fa iskolában szilasi és bormászi gyümölcsös kertekben kiültetvék, ú. m.
 - 180 darab alma és körtve a 30 xr.: 90 ft. e. p.
 - 170 darab szilva, barack, cseresnye s meggy a 24 xr.: 68 ft. e. p.
 - 700 darab szederfa, nagyobb a 10 xr.: 116 ft. 40 kr. e. p.
 - 1500 darab szederfa, apróbb 100^a a 1 ft.: 15 ft. e. p.
 - 400 darab körte a 12 xr.: 80 ft. e. p.
 - 120 darab alma a 12 xr.: 24 ft. e. p.
 - 30 darab barack a 1 ft.: 30 ft. e. p.
 - 45 darab törpe gyümölcs fák a 1 ft.: 45 ft. e. p.
 - 1400 szilvafák a 10 xr.: 233 ft. 20 kr. e. p.
 - 380 darab alma és körtve a 20 xr.: 126 ft. 40. kr. e. p.
 - 45 darab cseresnye és meggy a 20 xr.: 15 ft. e. p.
 - 2000 akácsi fák 100^a a 1 ft.: 20 ft. e. p.
 - 100 darab kletzia a 5 xr.: 8 ft. 20 kr. e. p.
 - 1200 darab üveg házi növények a 10 xr.: 200 ft. e. p.

Ezen megnevezett és fentebb elősorolt faültetvényeknek megszerzésekre kész pénzbeli kiadás itt feljegyeztetik: 70 ft. 12 kr. e. p.

Ugyan ezeknek ültetésekre, tuskéveli bekötözésekre, gyomlálásokra s egyéb gondviselésőkre fordítottak 2571 gyalogos robotok, melyek úrbéri áron számítván tesznek: 428 ft. 30. kr. e. p.

A nevendék és gyümölcsös fáknak összes értéke: 1570 ft 42 kr. e. p.

XIII.

Allodiális és úrbéri birtok

Az uradalmi, úgy mint a jobbágyi birtok minden ingatlan vagyona nézve semmi változást – kivéven némely felszegéseket – nem szenvedvén, valamint a robotok és szolgálatok az 1837^{dik} évi összeírásban fel vett állapotban találtnak.

XIV.

Haszonbérek és más kiváltsági jövedelmek

- Szent Miklósi
 - vendégfogadó: 466 ft. e. p.
 - halászat: 64 ft. e. p.
 - bolt: 27 e. p.
 - sütő házbér: 12 e. p.
 - asztalos: 24 e. p.
- Rápcza hidvámi jövedelem: 24 ft. e. p.
- Szt. Miklósi, lébenyi s baráthföldi szántóföldekből: 644 ft 30 kr. e. p.
- Lébenyi
 - vendégfogadó: 841 ft. e. p.
 - bolt és sóárulás: 204 ft. e. p.
 - halászat: 72 ft. e. p.
 - kovács műhely: 5 ft. e. p.
 - vásári jövedelem: 12 ft. e. p.
 - és Szt. Miklósi mészárszék: 242 ft. e. p.
 - rétekből: 5752 ft. 30 kr. e. p.
- Baráthföldi
 - vendégfogadó: 700 ft. e. p.
 - sertvés huják [!]: 18 ft. e. p.

Haszonbérek és egyéb kiváltsági jövedelmeknek összes summája: 9108 ft. e. p.

XV.

A gazdaság nagyobb jövedelmezése

A gazdaság nagyobb jövedelmezése tekintetéből a fenék és árvizek kártákonysága elmellőzése főbb s legcélszerűbb eszköznek tekintvén, nem csak a már fenn álló és az előbbi összeírásokban feljegyezve látható csatornák és árkok kitisztítván, jó karban tartattak, hanem ezen le folyó év alatt is több csatornák és árkok ujjonnan ásattatván, ezen munkára fordított ebbéli költségek s kiadások itt jegyzetbe vétetnek, nevezetesen:

A hanyban 850 öl kanális javítások, mind kanális ásásra, mind árkok tisztogatásra robot erőből fordítottak 879 gyalog napszám, úrbéri áron számítva tesznek: 146 ft. 30 kr. e. p.
 A víz csatornák ásására s árkok tisztogatására fordított összes költségek: 180 ft. 37 kr. e. p.

XVI.

*Házi Bútorok Első Emeletben,
Ebédlőben*

34 Kemény nádas szék
 1 Credenz szekrény diófából
 60 Hosszu Champagner üveg
 26 Tokai üveg
 4 Közöséges szeszüveg (Stein...)

20 Köszörült szeszüveg
 1 Ő Exellentiaja ivó pohara
 21 Köszörültt ivó pohár
 13 Köszörültt itzés palaczk
 1 Ebédlő asztal lágy fából posztóstul
 1 Játzó asztal
 1 Zene szekrény órával
 1 Fa vella 's Kalán
 1 Gyugasz huzó
 9 Kék sótartó üvegből
 10 Porzellain sótartó
 2 Késes kosár
 2 Olaj 's etzet tartó
 1 Szen²⁵ Kalán
 9 Kékszélű porzellain tányér
 26 arany porzellain tányér
 100 arany porzellain tányér virágokkal melyek közt 10 törött
 32 Közönséges fehér tányér [?] nélkül
 18 Ezüst evő kanál
 1 Ezüst szedő kanál
 12 Ezüst nyelű kés
 12 Négy águ ezüst vella
 12 három águ ezüst vella
 1 Ezüst tejfől meritő
 1 Fekete nyelű ezüst halas kés
 1 Ezüst thea szűrő
 1 Ezüst szertartó
 2 Ezüstös hűtő Katlan
 1 Üvegtartó kosár
 4 Üveg harang
 1 Nagy hűtő katlan
 11 Fekete nyelű kés
 24 Üveges gyugasz
 Hamverő tartóstól
 1 Kemény oldalas asztal
 12 Ezüstös Gyertjatartó
 10 Függöny
 1 Függő lámpás övegből
 14 Kávés kanál
 18 Arany szélű Kávés edény 's csésze
 11 Gyümölcs tányér
 1 Tejfölös ibrik
 2 Thea ibrik
 2 1 nagy és 1 kis hordó eszköz
 20 Brillantos szeszüveg (Stein...)
 20 Nagy gömbölyű szeszüveg
 10 Finomabb szeszüveg

²⁵ Mustáros kanál.

- 3 Brilláns ivó pohár
- 4 Kék seres korsó
- 7 Brilláns kis palaczk
- 1 Asztal ékesség
- 2 Bádogos hűtő
- 2 Községes hűtő sajtár bádogból
- 8 Községes meszeles üveg²⁶
- 24 Üveges fagylalt edény
- 1 Hűtő Katlan rézből
- 2 Virágos kosár Porcellánból
- 1 Lág[fa] üvegtartó Almárium

Ebédli melletti szobában

- 2 Sárga politúrozott ág
- 2 Szalma zsák
- 2 Matracz vánkostól
- 1 Fehér ágyterítő
- 2 Polit. sárga éjjeli szekrény edényestül
- 1 Fiókos szekrény
- 1 Kicsiny polit. sárga szekrény
- 1 Lág[fa] mosó asztal
- 2 Mosó edény üvegestől
- 3 Nagy aranszélú kép
- 6 Kicsiny aranszélú kép
- 1 Kép polit. ráával
- 1 polit. fekete téntatartó

Melletti szobában

- 1 Polit. barna ág állás
- 1 szalma zsák
- 1 Matracz vánkostól
- 1 Fehér ágyterítő
- 1 Pol. barna éjjeli szekrény
- 1 Csizma huzó
- 1 Pol. barna fiokos szekrény
- 1 Polit. kisasztal
- 1 Diván 3 vánkossal
- 3 Polit. szék vánkostól
- 1 Polit. pökő láda
- 1 Mosó edény üvegestől
- 1 Éjjeli szekrény
- 2 Fügöny

²⁶ Egy meszely hozzátvetőleg négy decinek felel meg.

Elő szobában

- 1 Ágyállás lágy fából
- 1 Szalma zsák
- 1 Matracz
- 1 Fiókos szekrény lágy fából
- 1 Éjjeli szekrény
- 1 Szék támasz nélkül
- 1 Mosó edény üvegestől

Gróf Henrik előszobájában

- 1 Ágyállás lágy fából
- 1 Szalma zsák
- 1 Matracz vánkostól
- 1 Ágyterítő
- 1 Polit. barna fiókos szekrény
- 1 Mosó asztal viasz vászonnal borítva
- 1 Mosó edény poharastól
- 1 Hamuszinű lágy[fa] szék
- 1 Hamuszinű lágy[fa] asztal
- 1 Éjjeli edény
- 1 Pökö láda
- 1 Kép politúrozott rámával
- 1 Fegyver és csizma talap

Gróf Henrik műszobájában

- 1 Polit. barna író asztal
- 5 Karszék bőrből
- 1 Iromány talapja
- 1 Polit. barna kis asztal
- 2 Fekete kis asztal lágy fából
- 1 Polit. Droumeau [Trumeau?] ²⁷
- 1 Pökö láda
- 1 Polit. sárga kályha pad
- 1 Polit. játzó asztal zöld pósztóval
- 6 Függőny vereses

Háló szobában

- 1 Zöld ágyállás zöld függönyökkel
- 2 Matracz
- 1 Matracz vánkos
- 1 Szalma zsák
- 1 Fehér ágyterítő
- 1 Polit. barna éjjeli szekrény edénnyel

²⁷ Utóbbi két jelentéssel is bír: lábon álló nagy tükör; alacsony kétajtós szekrény.

- 1 Csizma huzó
- 1 Mosó asztal zöld boritékkal
- 1 Köszörültt ivó pohár
- 1 Polit szekrény [...]
- 1 Kemény asztal kemény fából
- 1 Hálószek bőrül
- 2 Vánkosos szék
- 1 Kályha talap
- 1 Ruha tartó
- 1 Tükör aranyos rárával
- 1 Tükör polit. rárával
- 1 Pökő láda
- 1 Pol. barna Bidet
- 1 Hamvevő tartástól

Kis ebédlő szobában

- 1 Hamuszinü ebédlő asztal lágy fából
- 1 Kis kemény asztal
- 1 Polit. barna credenz Almárium
- 1 Polit. barna könyvtartó
- 6 Szék zöld boritékkal
- 4 Függöny 2 fehér, 2 veres
- 1 thea maschina pakfongból²⁸
- 1 Ezüstös kis harang

Gróf Pál szobájában

- 1 Polit. sárga ágyállás
- 2 Szalma zsák
- 2 Matrácz
- 1 Ágyteritő
- 1 Polit. sárga éjjeli szekrény
- 1 Polit. sárga fiók szekrény
- 1 Polit. sárga pökő láda
- 2 Polit. mosó asztal
- 1 Bidet
- 1 Polit. fekete ténta tartó
- 1 Kép aranyos rárával
- 1 Tükör ezüstös
- 1 Kék Díván 3 vánkossal
- 1 Kék Kanapee
- 4 Kék hálószek
- 1 Hálószek bőrül
- 3 Kék vánkosos szék
- 1 Polit. sárga nagy asztal
- 1 Polit sárga kis asztal

²⁸ Alpakka.

- 1 Íróasztal
- 10 Kék függöny
- 1 Lavór korsóstól
- 1 Polit. barna szekrény
- 1 Éjjeli edény

Elő szobában

- 1 Ágyállás lágy fából
- 1 Szalma zsák
- 2 Matracz
- 1 Matracz vánkos
- 1 Ágyterítő
- 1 Politúrozott barna fiókos szekrény
- 1 Veressel festett ruha szekrény
- 1 Polit. éjjeli szekrény
- 1 Éjjeli edény boritékkal
- 1 Avit. Kanape
- 1 viaszvászonnal borított asztal lágy fából
- 1 Éjjeli szekrény edényestől
- 1 Mosóasztal viaszvászonnal borítva
- 2 Szék lágy fából
- 1 Lavoir palaczk poharastól
- 1 Kistükör polit. rámával

Kis szobában

- 3 Kanape 1 vánkossal
- 4 Függöny
- 1 Asztal kemény fából borítva
- 1 Kép-óra aranyos rámával
- 3 Tájkép aranyos rámával
- 3 Kiskép aranyos rámával
- 1 Könyvtartó

*Nagy Szálában*²⁹

- 1 Nagy oldaltükör
- 2 Lámpás sárga rézből
- 1 Óra
- 2 Nagy függő lámpás
- 1 Polit. hosszú asztal
- 1 Kettős Kanape angol vászonnal borítva
- 4 Oldal Kanape boritékkal
- 1 Oldal Kanape támasz nélkül
- 8 Hálószer
- 12 Vánkosos szék

²⁹ Nagy szalonban.

- 1 Billiard asztal kék posztóstul
- 2 Billiard lámpás
- 3 Háromlábu szék
- 3 Nagy kép aranyos rárával
- 1 Kis kép
- 2 Márvány köves asztal
- 1 Tűzfogó
- 1 Tűz hidró³⁰ vas
- 1 Fújtató
- 1 Tűzállás (talap)
- 1 Fa puttony
- 2 Kézi lámpás
- 1 Hamvevő tartóstól
- 1 Zongora
- 6 Függöny

Szála melletti szeglet szobában

- 2 Kanapee támasszal
- 2 Szegletszék
- 1 Négyszeglet Szélesszék
- 1 Asztal kék posztóstól
- 1 Porcellain eszköztalap diófából
- 8 Szék boritékkal
- 1 Függő lámpás
- 1 Dáma tábla (Damenbrett)
- 3 Gömbölyü porcellain csésze
- 12 Nagyobb kávé edény 's csésze
- 12 Kisebb Kávé edény 's csésze
- 12 thea edény 's csésze
- 1 Czukor tányér fődél nélkül
- 2 Czukor csésze hosszukás
- 2. Gömbölyü csésze födelestül
- 12 Kék porcellain tényér
- 12 Tojás-pohár
- 5 Káña 4 fődéllel, 1 a' nélkül
- 2 1 nagy 's 1 Kis edény
- 1 Thea maschina pakfongból
- 1 Gömbölyü asztal
- 12 Függöny
- 6 Függöny rud, aranyos gombbal
- 1 Háló Kanapee 3 vánkossal

Első emeleti folyosón

- 1 Spanyololdal
- 1 Hosszú asztal lágy fából

³⁰ Régi magyar ige, jelentése söpör, sodor.

- 1 Lábzsámoly
- 1 Szerviette Préz
- 1 Garderobe szekrény lágy fából
- 1 Gyermek asztal
- 1 Viasz vászonnal borított mosó asztal

*Földszinti szobákban**Gróf Alfréd szobájában*

- 1 Polit. barna ágy
- 1 Szalma zsák
- 1 Matracz vánkostul
- 1 Fehér ágyterítő
- 1 Éjjeli szekrény edényestül
- 1 Polit. barna íróasztal
- 1 Polit. fiókos szekrény
- 1 Kanapee
- 1 Polit. barna asztalka
- 1 Író szekrény
- 1 Mosó asztalka
- 1 Lavoir, palaczk 's pohár
- 1 Virágos asztalka
- 3 Nád szék
- 1 Fegyver állás
- 1 Tükör polit. rájával
- 2 Függöny

Melletti szobában

- 5 Polit. barna könyvszekrény
- 2 lágy fábul szekrény
- 1 lágyfa almárium
- 1 Fiókos szekrény
- 1 Kis szekrény
- 1 Polit. barna könyvtartó
- 1 Szekrény (Aufsatzkasten)

Földszinti szála

- 1 Polit. barna asztal
- 1 Polit. barna támasz pad

Író szobában

- 2 Ágyállás lágy fából
- 2 Szalma zsák
- 3 Matracz
- 2 Matracz vánk
- 1 Asztal kemény fából
- 2 Ágyterítő

2 Éjjeli szekrény edényestől
 1 Író asztal
 1 Mosó asztal
 1 Polit. barna fiókos szekrény
 4 Nádas szék
 1 Pökő láda
 1 Lavoir, palack 's pohár
 1 Tükör
 2 Függöny

Második szobában

2 Polit. barna ágylás
 2 Szalmazsák
 2 Matracz vánkostól
 2 Ágyterítő
 2 Éjjeli szekrény, 1 polit. 1 hamuszínű
 1 Polit. barna gömbölyű asztal
 1 Kanapee boritékkal
 1 Hamuszínű asztal
 1 Polit. mosó asztal
 1 Polit. barna fiókos szekrény
 3 Vánkosos rozsz szék
 2 Lavoir 1 palack, 2 pohár
 6 Függöny
 1 Tükör polit. rájával
 1 Spanyol oldal

Szakácsnő szobájában

3 Ágyállás lágy fáól
 3 Szalma zsák
 3 Matracz vánkostól
 3 Ágyterítő
 1 Fiókos szekrény lágy fáól
 1 Fiókos kis szekrény lágy fáól
 1 Kemény szekrény
 1 Lágy szekrény (Hängkasten)³¹
 1 Credenz szekrény
 1 Asztal kemény fáól
 2 Asztal lágy viaszos vászonnal borit
 6 4 bőr – 2 vánkoso szék
 2 Kistükör polit. rájával
 2 Pökő láda
 1 Lavoir poharastól
 1 Éjjeli szekrény

³¹ Akasztós szekrény.

Inas szobában

6 Ágyállás lágy fából
6 Szalma zsák
7 Matracz
6 Matracz vánkos
7 Bórszék
1 Puha szék
1 Puha fiókos szekrény
1 Író szekrény számolyostól
1 Ivó korsó-lavoir
1 Puha gömbölyű asztal
3 Puha talap

*Alsó oldalas épület**1^{ső} szobában*

2 Polit. sárga asztal
2 Polit. sárga szék
4 nádas szék
1 vánkosos háló szék
1 Polit. barna gyermek ágy
1 puha gyermek ágy
2 Szalma zsák
2 Matracz
1 Polit. barna éjjeli szekrény

2^{dik} szobában oldalas mellett

3 Puha ágyállás
1 Szalma zsák
1 Matracz
2 Avit szék kék borítékkal
4 Nádas szék
1 Asztal kemény fából
1 Hamuszínű éjjeli szekrény
1 Ék.asztal puha fából

2^{dik} szobában

1 Polit. barna ágyállás
1 Szalma zsák
1 Matracz vánkostól
1 Ágyterítő
1 Polit. veres éjjeli szekrény edényest
1 Polit. sárga asztalka
1 Polit mosó asztalka
1 Polit. fiókos szekrény
3 Polit. nádas szék
1 Pökő láda

1 Tükör

1 Lavoir, palaczk 's pohár

3^{dik} szobában

1 Polit. barna ágyállás

1 Szalma zsák

1 Matracz vánkostól

1 Fehér ágyterítő

1 Polit. barna éjjeli szekrény

1 Polit. sárga fiókos szekrény

1 Polit. asztalka

1 Polit. mosó asztalka

4 Polit. nádas szék

1 Polit. pökő láda

1 Lavoir, palaczk 's pohár

4^{dik} szobában

1 Polit. barna ágyállás

1 Szalmazsák

1 Matracz vánkostól

1 Polit. barna fiókos szekrény

1 Polit asztalka

1 Polit. mosó asztalka

3 Polit. sárga szék

1 Pökő láda

1 Lavoir, palaczk, 's pohár

5^{dik} szobában

1 Polit. barna ágyállás

1 Szalmazsák

1 Matracz vánkostól

1 Pol. barna fiókos szekrény

1 Pol. asztalka

1 Pol. mosó asztalka

1 Pol. fiókos szekrény

1 Pol. éjjeli szekrény edényestül

4 Pol. nádas szék

1 Pökő láda

1 Lavoir, palaczk, pohár

1 Törött tükör

1 Ágyterítő

6^{dik} szobában

1 Puha ágyállás

1 Szalmazsák

1 Matracz vánkostól

- 1 Ágyterítő
- 1 Viasz vászonnal borított asztal
- 1 Puha hoszu asztal

Felső szárnyas épület

1^{ső} szobában

- 2 Polit. barna ágyállás
- 2 Szalmazsák
- 3 Matracz
- 2 Matracz váncos
- 1 Polit. barna éjjeli szekrény edénnyel
- 2. Polit. asztalka
- 1 Polit. mosó asztalka
- 1 Lavoir, 2 palaczk, 1 pohár
- 1 Nagy 's 1 kis tükör
- 6 Váncosos szék
- 1 Háló szék
- 1 Kanape
- 1 Polit. barna fiókos szekrény
- 1 Pökő láda
- 1 Fehér ágyterítő

2^{dik} szobában

- 1 Kemény ágyállás függönnyel
- 1 Szalmazsák
- 1 Matracz váncostól
- 1 Ágyterítő
- 1 Polit. éjjeli szekrény
- 1 Polit. asztalka
- 1 Hamuszinű mosó szekrény
- 3 Váncosos szék boritékkal
- 1 Lavoir, palaczk, 's pohár
- 1 Pökő láda

3^{dik} szobában

- 2 Polit. barna ágy állás
- 2 Szalmazsák
- 3 Matracz
- 2 Matracz váncos
- 2 Fehér ágyterítő
- 2 Polit. barna éjjeli szekrény
- 1 Polit. függő szekrény
- 1 Polit. fiókos szekrény
- 1 Polit. asztal
- 1 Polit. barna mosó asztal
- 1 Kanape boritékkal
- 1 Hálószek

6 Vánkosos szék boritékkal
 2 1 Nagy 's 1 kis tükör
 2 Lavoir
 1 Palaczk
 2 Ivó pohár
 1 Pökő láda
 1 Bidet

4^{dik} szobában

1 Polit. barna ágylállás
 1 Szalmazsák
 1 Matracz vánkostól
 1 Fehér ágyterítő
 1 Polit. barna fiókos szekrény
 1 Polit. asztalka
 1 Polit. mosó asztalka
 1 Polit. barna éjjeli szekrény edénnyel
 1 Tükör
 1 Pökő láda
 3 Vánkosos szék boritékkal
 1 Lavoir, palaczk, 's pohár
 1 Csizma huzó

5^{dik} szobában

1 Kemény ágylállvány függönnyel
 1 Szalmazsák, matracz vánkos
 1 Ágyterítő
 1 Polit. barna fiókos szekrény
 1 Polit. éjjeli szekrény
 1 Polit. retirade³² szekrény
 3 Vánkosos szék boritékkal

6^{dik} szobában

1 Polit. sárga ágylállás
 1 Szalmazsák
 1 Matracz
 1 Fehér ágyterítő
 1 Polit. barna éjjeli szekrény
 1 Tükör
 1 Polit. barna mosó asztal

7^{dik} szobában

1 Kemény ágylállás függönnyel

³² Árnyékszék.

- 1 Szalmazsák
- 1 Matracz vánkostól
- 1 Ágyterítő
- 1 Puha éjjeli szekrény
- 1 Polit. barna szekrény
- 1 Polit. író szekrény
- 1 Kemény asztalka
- 1 Puha mosó asztalka függönyel
- 1 Lavoir, palaczk 's pohár
- 2 Vánkosos szék
- 1 Puha oldal asztal

8^{dik} szobában

- 1 Polit. barna ágyállás
- 1 Szalmazsák
- 2 Matracz
- 1 Fehér ágyterítő
- 1 Polit. barna magas fiókos szekrény
- 1 Polit. barna író szekrény
- 1 Puha függő szekrény
- 1 Polit barna éjjeli szekrény edényel
- 1 Kemény asztal
- 1 Polit. fiókos mosó asztal
- 1 Lavoir, palaczk, 's pohár
- 1 Tükör
- 1 Kanape boritékkal
- 1 Csizma huzó

Élés kamrában

- 1 Lisztes láda rostélyal
- 1 Hosszukás puha tábla
- 1 Tőke
- 1 Hus akasztó
- 1 Ezet hordó fa abrincsal
- 1 Állás vas függővel

Konyhában

- 3 Állás vas függővel
- 1 Gömbölyü hus szekrény födelestül
- 2 Szűrő
- 30 Caperol födelestül
- 1 Habverő katlan sárga rézből.
- 12 Bádogos caperol födelestül.
- 1 Habverő vessző.
- 4 Planson Caperól fődél nélkül
- 2 Planson
- 2 Gőz Kánná

- 2 Torta edény (Torten deiche)
- 2 Bádogos harang, 1 gömbölyű, 1 hosszú
- 3 Hús vágó Tőke
- 1 Törött kis aczél
- 1 Fűszeres szelencze
- 2 Jó edény bádogból
- 2 Merő kalán rézből
- 1 Hab kalán rézből
- 3 Tálaló kalán
- 1 Vas merőkalán
- 1 Sütő kalán
- 1 Reszelő
- 2 Gömbölyű vágó kés
- 1 Palatsinta serpenyő
- 1 Tészta sodró
- 1 Kulcs-mérleg
- 1 Mozsár töröstül sárga rézből
- 2 Rosz vas rosta
- 2 Rosz lábos
- 2 Csipő vas
- 2 Lapidzka³³
- 4 Szén vonyó
- 1 Kalán kosár
- 1 Chocolate fazék rézből
- 2 Kávés malom
- 1 Fagylalt szelencze bádogból
- 1 Fagylalt szelencze sárga rézből
- 1 Gömbölyű csésze
- 2 Hosszúcs csésze
- 2 4 szegletes csésze
- 4 Kávés csésze
- 4 Kis kávé kánna
- 2 Nagy kávé kánna
- 6 Cukor tartó
- 1 Kávé-serpenyő
- 1 Tűz-serpenyő
- 2 Gömbölyű leves fazék
- 1 Kicsiny leves fazék
- 2 Sauce csésze födelestül
- 2 Hosszu virágokkal ékesített tál
- 4 Gömbölyű tálaló tál
- 1 Vas pecsenye forgató
- 1 Tűzi macska
- 1 Sütő serpenyő
- 1 Vízi pad
- 1 Mosó pad
- 1 Fa mozsár

³³ Vágódeszka.

- 1 Vágó tőke
- 1 Vizes sajtár
- 2 Vizes zsóter
- 1 Mosó sajtár
- 1 Szűrő
- 1 Hosszú puha pad

Mosó házban

- 1 Katlan rézből
- 1 Hosszú puha pad
- 1 Szűrő
- 3 Fehér ruha kosár
- 1 Téglázó posztó
- 1 Szén vonyó
- 2 Téglázó vas³⁴
- 1 Ruha szárító kötél
- 1 Téglázó vas rosta
- 2 Mosó teknyő állásostól
- 2 Szapuló sajtár

Kotsis szobában

- 1 Puha ágy állás
- 1 Szalma szék
- 1 Matracz vánkostól
- 2 Rosz bőrszék
- 1 Puha fiókos szekrény
- 1 Hamuszinü asztalka

Kastély padlásán

- 12 Közönséges éjjeli szék
- 6 Puha fa szék
- 1 Avit canapee
- 1 Puha ebédlő asztal
- 1 2 szárnyu ajtó üveg nélkül
- 1 Fa hordó sráglya
- 8 Avit szék
- 2 Fehér puha asztal
- 2 Szeglet szekrényecske
- 2 Nagy gömbölyü lámpás
- 6 Négysegletes [lámpás?]
- 8 Rosz puha ágyállás
- 1 Gyermek ágy
- 1 Tűz rosta 's nyárs
- 8 Puska tok

³⁴ Téglalaakú vasdarab, amit felhevítettek, majd egy tokba helyezve szövetek vasalására használtak.

1 Hamuszínü éjjeli szekrény
4 Spanyol oldal

Istállóban

1 Puha ágyállás
1 Szalma zsák

Lépcső alatti kamrában jobbról

10 Lapát szék
3 Canapee

Garderobe

7 Nagy finom asztal abrosz
12 Közöséges asztal abrosz
12 Asztal terítő tisztek számára
36 Asztal terítő tisztek számára
325 Uj Serviette az Uraság számára
15 Uj Serviette házi tisztek számára
74 Uj Serviette közöséges[ek] számára
25 Törülköző az Uraság számára
39 Törülköző tisztek számára
39 Törülköző széles
26 Toilette kendő
6 Ablak függöny
8 Fehér éjjeli edény borítékkal
18 Szolgálni való kendő
17 Finom lepedő
2 Kettős lepedő
10 Uj finom vánkoshéj
12 Új finom vánkoshéj házi tisztek számára
49 Lapedő
10 Puha paplan
1 Zöldselem paplan
12 Festett selem paplan
18 Vánkos lószőrből
3 Vánkos szarvasbőrből
10 Tollas vánkoshéj
46 Rosz kötény
27 Rosz dolgozó kötény
7 Lapedő szolgálók számára
15 Vánkos héj szolgálók számára
21 Törülköző
3 Matracz házi tisztek számára
2 Matracz szolgálók számára
16 festett Paplan
9 Lószőr vánkoshéj
4 Ruhatartó kosár

- 4 Köz ezüstös gyertyatartó
- 20 Avit gyertyatartó sárga rézből
- 2 Avit gyertyatartó ernyővel
- 3 közönséges gyertyatartó bádogból
- 5 Platírozott³⁵ Hamvévő
- 10 Közönséges hamvévő
- 5 Fekete hamvévő
- 8 Fehér írószertartó
- 1 Fekete írószertartó állással
- 1 Fekete írószertartó állás nélkül
- 6 Lavoir kék szélű
- 4 Lavoir fehér
- 4 Gömbölyű éjjeli edény
- 5 Hosszukás éjjeli edény
- 5 Éjjeli edény fül nélkül
- 10 Mosó pohár
- 1 Itzés palaczk
- 2 Oldaltükör
- 1 Kép fekete rámával
- 1 Szürke szőnyeg
- 8 Ernyős lámpás
- 2 Uj ernyős lámpás Terrason
- 2 Bádogos szurok fákla tartó
- 1 Csipő vas
- 1 Szénfogó
- 1 Kötél font körte nélkül
- 3 Vizes korsó
- 1 Kő korsó
- 2 Spanyol oldal
- 1 Sárga réz harang állásostól
- 5 Közönséges lámpás
- 1 Utazó lámpás
- 7 Éjjeli lámpás üvegből
- 1 Melegítő serpenyő
- 1 Téglázó vas
- 1 Thermometre Tok
- 2 Seprő
- 5 Bádogos lapát
- 1 Test fazék cinzből
- 2 Konyha kefe
- 1 Téglázó deszka
- 1 Eső köpönyeg
- 1 Mángorló
- 1 Puha [ágy]állás
- 2 Szék bőrből
- 9 Szalmazsák
- 2 Fehér ruha szekrény

³⁵ Fémmel bevont.

7 Rosz Matrácz

Ismétlése az előrebocsátottaknak

		ezüst pénzben ft.	kr.
1.	új építési költségek	1839	45
2. szalmában lévő 1843. évi gabona ter- més	9868 kereszt búza	24009	16
	3632 kereszt rozs		
	3155 kereszt árpa		
	3502 kereszt zab		
	800 kereszt köles		
	207 kereszt tönköly		
	226 baglya árpa		
3. szemes jószág	448 mérő búza	4864	24
	147 mérő rozs		
	65 mérő árpa		
	48 mérő zab		
	216 mérő repce		
	29 mérő tönköly		
	12 mérő kölesalja		
	24 mérő ocsú		
	2 mérő bükköny		
	28 mérő lencse		
	80 mérő gubacs		
	100 font angol pörje		
	1390 mérő kukoricza		
	7200 mérő burgonya		
4. takarmány	8878 mázsa hanyi széna	9436	52
	3850 mázsa apró széna		
	2210 mázsa sarjú		
	400 mázsa mohar		
	1870 mázsa kevert		
	27 mázsa őszi szalma		
	44 mázsa tavaszi szalma		
	4430 kéve zsup		
	116 kéve nád		
5. lovak	1 darab ménló	302	
	4 darab herélytt ló		
	4 darab kanczaló		
	3 darab 3 eszt. csikó		
	1 darab 2 eszt. csikó		
6.	3 darab számár	12	

		ezüst pénzben ft.	kr.
7. szarvas marhák	54 darab jármos ökör	6159	
	24 darab tehén		
	2 darab bika		
	2 darab 3 éves bika		
	5 darab tinó		
	1 darab üsző		
	20 darab 2 éves tinó		
	2 darab üsző		
	2 darab 1 éves tinó		
	9 darab üsző		
	13 darab idei borjú s üsző		
8. juhok	8334 darab anya juh, öreg ürü, anya s ürü bárányok kosokkal együtt	37510	40
9. bőrök	102. darab öreg juh s ürü bőr	62	36
	109 darab bárány bőr		
10. bor, pálinka, s üres hordó	248 akó bor, különféle	1338	24
	2 akó pálinka		
	210 akó üres hordó		
11.	méhek, viasz és sajt	312	52
12.	gazdasági eszközök	3417	37
14.	gyümölcsös s nevendék fák	1570	42
15.	haszonbérek	9108	
16.	vízcsatornák ásására s árkok tisztítására tett költségek	180	37
	összes sommatatja	101514	

Ezen 1843^{dik} évi összeírás az 1842^{dik} évben készülttel összevethetővé, a gazdaságnak gyarapodása vagy kevesedése következendőkben mutatkozik:

	1842 ^{dik} évi becslő ár		1843 ^{dik} évi becslő ár		gyarapodás		kevesedés	
	ezüst pénzben							
	ft.	kr.	ft.	kr.	ft.	kr.	ft.	kr.
az ujjon tett épületi költségek	5146	8 ² / ₈	1839	45			3306	23 ² / ₅
szalmában tállalt gabona	9276	50	24009	16	14732	26		

	1842 ^{dik} évi becsü ár		1843 ^{dik} évi becsü ár		gyarapodás		kevesedés	
	ezüst pénzben							
	ft.	kr.	ft.	kr.	ft.	kr.	ft.	kr.
szemes jó- szág burgo- nyával	10511	8	4864	24			5646	44
takarmány	22915	8	9436	52			13478	16
lovak	420		302				118	
szarvas mar- hák	7117		6159				958	
szamár	10		12		2			
juhok 842. évi 785 d. 843. 8334 d.	34855	22	37510	40	2655	18		
bőrök	–		62	36	62	36		
bor 842. évi 469 akó, 843. évi 248 akó	2115		1286	24			828	36
pálinka	20		10				10	
üres hordó 842. évi 120 akó, 843. évi 210 akó	24		42		18			
méhek, viasz és sajt	177	16	312	52	135	36		
g a z d a s á g i eszközök	2831	36	3417	37	586	1		
anyagok (ma- teriálék)	1232	19 ⁷ / ₁₀	1389	15	156	5 ⁶ / ₁₀		
gyümölcs és nevendék fák	1303	53	1570	42	266	49		

	1842 ^{dik} évi becsü ár		1843 ^{dik} évi becsü ár		gyarapodás		kevesedés	
	ezüst pénzben							
	ft.	kr.	ft.	kr.	ft.	kr.	ft.	kr.
csatorna és azok ásási költségek	273	22	180	37			92	45
haszonbérek és kiváltsági jövedelmek	8720		9108		388			
összesen	106949	3 1/10	101514		19003	4 2/10	24438	44 2/8
az idei gyarapodást a kevesedésből							19003	42 7/10
lehuzatván, mutatkozik kevesedés							5435	3 1/10

Ezen általunk szerkezett összeírás a fenn megnevezett becsüsök által, jelenlétünkben tett becsühez idomítva készítetett. Keltt Szent Miklóson az 1843^{dik} esztendei szeptember hó 15^{dik} napján.

Felső Eőri Seper Antal ns. Mosony Megye Szolgabírája
Pintér Miklós u. azon ns. Megyének Esküdtje

FORRÁSOK

MNL = Magyar Nemzeti Levéltár

GYMSMGyL = Győr–Moson–Sopron Megye Győri Levéltára

MF = Mosonmagyaróvári Fióklevéltára

IV. A 502 b = Moson vármegye nemesi közgyűlésének iratai, Közgyűlési iratok (acta congregationalia)

SZAKIRODALOM

- B. GÁL: A debrő-parádi = B. GÁL EDIT: A debrő-parádi uradalom átvételi leltára 1777-ből. Agria. Az egri Dobó István Vármúzeum évkönyve 29–30. (1994) 139–159.
- B. GÁL: A tisztaabádi = B. GÁL EDIT: A tisztaabádi uradalom 1835. évi leltára. Forrásismertetés. Agria. Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve 37. (2001) 255–273.
- B. NAGY: Várak, kastélyok = B. NAGY MARGIT: Várak, kastélyok, udvarházak, ahogy a régiek látták. XVII–XVIII. századi erdélyi összeírások és leltárak. Bukarest, 1973.
- BÁRSONY: A XVIII. század eleji = BÁRSONY ISTVÁN: A XVIII. század eleji inventáriumok a váradi püspökség Bihar megyei birtokáról. Múzeumi Kurír 1979:31. 6–11.
- BENCZÉNÉ NAGY: Adatok néhány = BENCZÉNÉ NAGY ESZTER: Adatok néhány XIX. századi merenyei jobbágyhagyatéki leltár vizsgálatához. Somogy megye múltjából 9. (1978) 87–109.
- BENDA: A keszthelyi uradalom I. = BENDA GYULA: A keszthelyi uradalom 1850 előtti hagyatéki és vagyoni összeírásai. I. Keszthely 1711–1820. (Fontes Musei Ethnographiae 1.) Budapest, 1988.
- BENDA: A keszthelyi uradalom II. = BENDA GYULA: A keszthelyi uradalom 1850 előtti hagyatéki és vagyoni összeírásai II. Keszthely 1821–1849. (Fontes Musei Ethnographiae 2.) Budapest, 1995.
- BENDA: A keszthelyi uradalom III. = BENDA GYULA: A keszthelyi uradalom 1850 előtti hagyatéki és vagyoni összeírásai III. Szőlőhegyek. (Fontes Musei Ethnographiae 7.) Budapest, 2005.
- BENDA: Egy Zala megyei = BENDA GYULA: Egy Zala megyei köznemesi gazdaság és család a XVIII. század közepén (Parraghy László hagyatéka). Agrártörténeti Szemle 26. (1984:1) 1–84.
- BÓSZÉ: Gróf Batthyány = BÓSZÉ SÁNDOR: Gróf Batthyány Kázmér somodori uradalmának leltára (1849). Forrásközlés. Somogy megye múltjából 30. (1999) 193–251.
- FAZEKAS: A nagykárolyi kastély = FAZEKAS RÓZSA: A nagykárolyi kastély enteriőrje egy 1846. évi inventárium tükrében. Szabolcs, Szatmár és Bereg megyék múltjából. Szabolcs-Szatmár-Bereg Levéltári Évkönyv 18. (2008) 203–230.
- D. ASKERCZ: Polgári otthonok = D. ASKERCZ ÉVA: Polgári otthonok a 17–18. századi Sopronban. Arrabona 18. (1976) 89–143.
- DÁVID: A fertődi = DÁVID FERENC: A fertődi Esterházy kastély történeti helyiségek könyve: funkciók és falburkolatok. Ars Hungaricana 30. (2002:2) 237–320.
- DÁVID: Eszterháza = DÁVID FERENC: Eszterháza belső terei. Ars Hungaricana 28. (2000:1–2) 73–95.
- DOMINKOVITS: Nemesi lakóházak = DOMINKOVITS PÉTER: Nemesi lakóházak, gazdasági épületek leírása a 18. századi Sopron megyéből (1764–1798). Ház és Ember. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Évkönyve 9. (1994) 39–52.
- FEKETE: A főúri = FEKETE J. CSABA: A főúri lakóhelyek lakosztályainak funkcionális elrendezése és higiénés felszerelése a 18–19. században. Építés – Építészettudomány 47. (2019:1–2) 25–82.
- FEKETE NAGY: A szenyéri = FEKETE NAGY ANTAL: A szenyéri uradalom urbárium, 1524. Agrártörténeti Szemle 1. (1957:1–2) 26–36.
- FÓNAGY: Széchenyi = FÓNAGY ZOLTÁN: Széchenyi István, a mostohaapa. Nők Lapja 2019:51–52. 116–118.
- GRANASZTÓI: Az eltűnt = GRANASZTÓI PÉTER: Az eltűnt mindennapok nyomában. Mezővárosi társadalom a tárgyi világ tükrében. (Kiskunhalas 1760–1850.) Budapest, 2010.
- GUNST: Nagybirtok-leltárak = GUNST PÉTER: Nagybirtok-leltárak 1934–1939. Agrártörténeti szemle 7. (1965:2–3) 255–327.

- GÜNTNER: A soproni = GÜNTNER PÉTER: A soproni polgári lakáskultúra a századfordulón. *Soproni Szemle* 51. (1997:1) 21–31.
- GYÁNI: Polgári otthon = GYÁNI GÁBOR: Polgári otthon és enteriőr Budapesten. In: *Polgári lakáskultúra a századfordulón*. Szerk. HANÁK PÉTER. Budapest, 1992. 27–60.
- Győri Tanulmányok 2011:33. 268–300.
- HOFER: Jobbággyaghyatéki = HOFER TAMÁS: Jobbággyaghyatéki leltárak és becsük a keszhelyi Festetics uradalomból. 1785–1847. *Agrártörténeti Szemle* 1. (1957:3–4) 285–327.
- HORVÁTH D.: Egy mezővárosi = HORVÁTH D. TAMÁS: Egy mezővárosi iparos a reformkor kezdetén – Steindl György keszhelyi rézműves hagyatéka. In: *Rendi társadalom – polgári társadalom I. Társadalomtörténeti módszerek és forrástípusok*. Szerk. Á. VARGA LÁSZLÓ. Salgótarján, 1987. 173–178.
- JUHÁSZ: Szegedi parasztok = JUHÁSZ ANTAL: Szegedi parasztok hagyatéki leltárai (1784–1824). In: *Történeti-néprajzi források a XVIII–XIX. századból*. Szerk. FILEP ANTAL – ÉGETŐ MELINDA. Budapest, 1989. 139–174.
- KILIÁN: Menszáros = KILIÁN ISTVÁN: Menszáros Károly nagykeréki gazdaságának inventáriuma 1837-ből. *A Bihari Múzeum Évkönyve* 2. (1978) 129–151.
- KISS: Ormánsági úrbéreséek = KISS Z. GÉZA: Ormánsági úrbéreséek lakóterének vagyonösszeírásai. *Agrártörténeti Szemle* 32. (1990:1–4) 214–267.
- KNÉZY: Adatok a jó módú = KNÉZY JUDIT: Adatok a jó módú somogyi köznemesek építkezéséhez és lakáskultúrájához a XVIII. század végétől a reformkor végéig. In: „Isten áldja a tiszte ipart.” *Tanulmányok Domonkos Ottó tiszteletére*. Szerk. SZENDE KATALIN – KÜCSÁN JÓZSEF. Sopron, 1998. 353–364.
- KNÉZY: Köznemesi-jobbágyapaszti bútor = KNÉZY JUDIT: Köznemesi bútor – jobbágyapaszti bútor a Dél-Dunántúlon (A 16. század végétől az 1850-es évekig). *Ház és Ember. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Évkönyve* 8. (1992) 153–166.
- KOCSIS: A vajkai széek = KOCSIS ARANKA: A vajkai széek nemesei. *Hagyatéki leltárak a 17–19. századból*. Pozsony, 1997.
- KOCSIS: Hagyatéki leltárak = KOCSIS GYULA: Hagyatéki leltárak. Cegléd, 1850–1900. *Mezővárosi és falusi közösségek iratai. Inventáriumok*, 2. Cegléd, 1988.
- KOCSIS: Hagyatéki iratok = KOCSIS GYULA: Hagyatéki iratok. Cegléd, 1755–1820. (Ceglédi Füzetek 33.) Cegléd, 1997.
- KÖRMENDY: A veszprémi püspöki = KÖRMENDY JÓZSEF: A veszprémi püspöki uradalom veszprémi javainak kamarai összeírása az 1773. évi székiüresedés idején (I–III.) *A Veszprém megyei múzeumok közleményei* 17. (1984) 333–351.; 18. (1986) 429–435. *Veszprémi Történelmi Társaság Társulása* 1990:1 53–70.
- KURUCZ: Köznemesi vagyoni állapot = KURUCZ GYÖRGY: Köznemesi vagyoni állapot a Dunántúlon. *Pallini Inkey Boldizsár 1792. évi hagyatéka. Századok* 143. (2009:5) 1199–1215.
- LÁ CZAY: A Patay család = LÁ CZAY MAGDOLNA: A Patay család egy inventárium tükrében. *Borsod-Abaúj-Zemplén levéltári évkönyve* 6. (1990) 375–405.
- MIALKOV SZKY: Egy budapesti = MIALKOV SZKY MÁRIA: Egy budapesti szervezett szakmunkás lakása a századelőn. *A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum Évkönyve* 1975–1976. 54–92.
- MAKKAI: I. Rákóczi György = I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai (1631–1648). *Sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta: MAKKAI LÁSZLÓ*. Budapest, 1954.
- MRÁZ: A Batthyányak = MRÁZ VERA: A Batthyányak rohonci majorságának leltárai és cselelédsége (1634–1687) *Agrártörténeti Szemle* 1. (1958:3–4) 258–270.
- N. KISS: A kászonyi = N. KISS ISTVÁN: A kászonyi udvarház és szőlőgazdaság. *Agrártörténeti Szemle* 7. (1965:4) 496–505.

- NEMES: A Batthyányak = NEMES LAJOS: A Batthyányak nagyszarvai uradalmának 1844. évi inventáriuma és értékebecslése. Archivum Supplementum ad honorem Béla Kovács dedicatum. A Heves Megyei Levéltár közleményei, különszám. Eger, 1993. 175–188.
- OLÁH: A geszti uradalom = OLÁH JÓZSEF: A geszti uradalom XVIII. századi számadásai. Agrártörténeti Szemle 20. (1978:1–2) 153–163.
- OLÁH: A sárospataki = OLÁH JÓZSEF: A sárospataki és regéci uradalmak állattenyésztése a XIX. század első felében. Agrártörténeti Szemle 4. (1962:1–2) 234–265.
- ORBÁN: Egy erdélyi = ORBÁN JÁNOS: Egy erdélyi kastélyleltár 1787-ből. Korunk 16. (2005:12) 69–82.
- PILKHOFFER: Zsidó polgári = PILKHOFFER MÓNKA: Zsidó polgári otthonok a dualizmus korában Pécsen. In: Velünk éltek, velünk élnek. Fejezetek a magyarországi és a Pécs-baranyai zsidóság történetéből. Szerk. NAGY MARIANNA. Pécs, 2015. 107–134.
- RÁCZ: Debreceni vagyonleltárak = RÁCZ ISTVÁN: Debreceni vagyonleltárak. 1717–1848. (Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai 9.) Debrecen, 1984.
- RÉMIÁS: A négyesi Szepessy = RÉMIÁS TIBOR: A négyesi Szepessy család uradalmi birtokai (a miskolci javak leírásával) az 1836. évi összeírás tükrében. A Herman Ottó Múzeum évkönyve 44. (2005) 261–279.
- SISKA: Egy Zemplén megyei = SISKA JÓZSEF: Egy Zemplén megyei nemesi gazdaság a XVII–XVIII. században. Agrártörténeti Szemle 30. (1988:3–4) 470–513.
- SZENTI: Orosházi és vásárhelyi = SZENTI TIBOR: Orosházi és vásárhelyi feudális kori becsük tanulsága. Arany János Múzeum Közleményei 4. (1986) 547–561.
- SZILÁGYI: A XIX. század = SZILÁGYI MIKLÓS: A XIX. század eleji paraszti vagyonleltárak forráskritikai értékelésének kérdéséhez. (Gyomai és mezőberényi anyag alapján.) Békési Élet 13. (1978) 387–390.
- SZÚCS: Csongrád társadalma = SZÚCS JUDIT: Csongrád társadalma a tárgyakban. Harmai Rozália csongrádi földművesné leltára. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Ethnographicae 2. (1998) 5–36.
- SZÚCS: Egy csongrádi tanya = SZÚCS JUDIT: Egy csongrádi tanya története és tárgyleltára. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1988:1. (1989) 141–166.
- SZÚCS: Egy csongrádi tímár = SZÚCS JUDIT: Egy csongrádi tímár hagyatéki leltára. Források és elemzés. Ethnographia 109. (1998:1) 629–657.
- SZÚCS: Egy parasztgazda = SZÚCS JUDIT: Egy parasztgazda hagyatéki leltára. In: Dömötör János emlékkönyv. Szerk. NAGY VERA. Hódmezővásárhely, 2002. 97–114.
- SZÚCS: Gyovai Antal = SZÚCS JUDIT: Gyovai Antal mézeskalácsos inventáriuma. In: Luxus-iparok. Válogatás a IX. Kézművesipar-történeti szimpózium előadásából. Szerk. HORVÁTH SÁNDOR – SZULOVSKY JÁNOS. Budapest–Veszprém, 1997. 125–140.
- TÓTH: Bécsi iparosok = TÓTH ZOLTÁN: Bécsi iparosok életviszonyai hagyatéki iratok tükrében (1889–1890). In: IV. Kézműves-ipartörténeti Szimpózium Veszprém, 1980. december 1–2. Szerk. NAGYBÁKAY PÉTER. Veszprém, 1981. 33–44.
- TÓTH: Polgárosodás és hagyományörzés = TÓTH ZOLTÁN: Polgárosodás és hagyományörzés a századfordulói Szekszárd anyagi életviszonyaiban. Ethnographia 93. (1982:2) 177–231.
- TÓTH: Szekszárd társadalma = TÓTH ZOLTÁN: Szekszárd társadalma a századfordulón. Budapest, 1989.
- TÜDŐS S.: A kilyéni = TÜDŐS S. KINGA: A kilyéni Székely család XVIII. századi gazdasága. Agrártörténeti Szemle 42. (2000:1–2) 141–148.
- TÜDŐSNÉ: Jobbágygazdák = TÜDŐSNÉ SIMON KINGA: Jobbágygazdák föld és állatvagyon a XVII. század végi székely nemes földbirtokán. Agrártörténeti Szemle 38. (1996:1–4) 146–170.

- U. KERÉKGYÁRTÓ: Csíkmenasági = U. KERÉKGYÁRTÓ ADRIEN: Csíkmenasági leltárak (1779–1930). Néprajzi Értesítő 63-66. (1981–1984) 71–163.
- VÁRI: A nagybirtok = VÁRI ANDRÁS: A nagybirtok birtokigazgatásának bürokratizálódása. Történelmi Szemle 32. (1990:1–2) 1–27.
- ZÓLYOMI: Nógrád megyei = ZÓLYOMI JÓZSEF: Nógrád megyei kereskedők leltárai a 18–19. századból. A Nógrád megyei Múzeumok Évkönyve 11. (1985) 313–337.

MATERIAL CULTURE AND ECONOMY IN AN ABANDONED MANOR INVENTORY OF THE MANOR OF MOSONSZENTMIKLÓS FROM 1843

After the death of Count Károly Zichy in December 1834, his children inherited the Mosonszentmiklós manor and estate, whose foster-father and guardian of the estate became Count István Széchenyi after the remarriage of the widowed Crescencia Seilern (1836) to him. The manor was sold to the Sina brothers in 1844 for 757000 forints with Széchenyi's help. Before the transaction, the manor and the castle, a survey was carried out in 1843.

The inspection of the manor took place on 9 September 1843 and in the following days. The inventory consists of two parts. The first is a general description of the manor, with a detailed account of the property and its income. It starts from the castle, the centre of the manor, and proceeds through the property. The second part is the inventory proper, listing the objects found in the manor estates.

In the light of the inventory, the manor was a complete economic unit with a varied production structure. The newer economic activities, such as sheep farming, industrial crops and distillation, which were also driven by the economic boom, were well suited to the feudal farming and the cultivation of the land, which were part of the traditional manorial profile exploiting the natural environment. In the latter context, the aspect of self-sufficiency is also relevant, i.e. the legacy of the Grundherrschaft in an age characterised by the expansion of the Gutsherrschaft.

The source is unique for several reasons. The manor of Szentmiklós consisted only of fields belonging to the settlements of Lébény and Mosonszentmiklós, so an inventory covering every detail would not result in inextricable material. At the same time, it would provide a detailed picture of the economic and social conditions of the manor before the abolition of the serfdom, of the objects and interiors of the manor buildings. Of particular value is the fact that it also gives us a room-by-room picture of the furnishings of the Mosonszentmiklós castle, which was demolished in the 1930s by the indebted Wenckheim owners of the time.

Gergely Krisztián Horváth

Paál Zsuzsanna

KÁLYHÁSMESTERSÉG GYŐRÖTT
Cserépkályha- és kályhacsempe kollekció
a Fruhmann-házban, 18–20. század
Kiállítási katalógus

*In memoriam**Sabján Tibor etnográfus muzeológus és építész emlékére*

A cserépkályha és a kályhásipar. Bevezető

A cserépkályha a közép-európai lakáskultúra (elsősorban a svájci és német területek) találmánya. „A 12. században, amikor az Alpok északi előterében első példányait megépítették, lehetővé vált, hogy a téli hideggel küszködő emberek – királytól a parasztig – házaikban füstmentes szobákat építhessenek.”¹ A lakberendezési tárgyak közt előkelő helyet vívott ki magának az agyagcserépből készülő kályha. A lakószobákban használt cserépkályhák és a padlót, a falakat borító mázas csempék éppúgy, mint a téglák és a tetőcserepek, az épületeken alkalmazott – színekkel, mázzal vagy domborművel – díszített téglák, az égetett cserép (terracotta) tagozatok, szobrok mind-mind az agyagművesség termékei. Átaluk válik lehetővé az épületek felszerelése és díszítése.² A negatív modell alapján előállított kályhacsempe-készítés százötven évvel előzte meg a metszet- és a könyvnyomtatást, és így az egyik legkorábbi sokszorosított művészeti műfaj lett.³ Az idő múlásával ez a fűtőberendezés típus domborműves csempével gazdagon díszített „késő gótikus toronykályhává” fejlődött. A toronyra emlékeztető forma évszázadokon keresztül fennmaradt és a legkülönbözőbb változataira lehetünk egészen a 19. századig. Működési alapelve szerint zárt tüzelőberendezés és a fűtés a fő feladata. Ellentétben az ipari vagy kézműves kemencékkel, mint például az olvasztó kemence és a kerámiaégető kemence, a kályha a környezete felé sugározza a forróságot és nem a hőt koncentrálna.⁴ Az esztétikai hatás és a sajátos technológia együttesen járulnak hozzá a cserépkályhák évszázadokon át tartó közép-európai sikeréhez.

A kályhaipar fejlődésének talán legizgalmasabb korszaka idehaza a 19. század derekán köszöntött be. Fischer Ignác fia, tóvárosi Fischer Emil „Néhány szó a kályhásiparról” 1902-ben megjelent cikkében visszaemlékezve hazánk kályhásiparáról a következőket írja:

¹ VÉGH: Előszó 13.

² PULSZKY: A magyar agyagművesség 255.

³ VÉGH: Előszó 13.

⁴ ROTH HEEGE: Európai cserépkályhák 33.

„A kályhásipar Magyarországon még két évtizeddel ezelőtt a fejlettség legalsó stádiumában volt, csak kisműhelyekben üzték, és az ezekből kikerült kályhák legkezdetlegesebbek voltak. A külföldről behozott kályhák leggyakrabban meisseni eredetűek. Részben a Sächsishe Ofenfabrik, vormals C. Teichert, vagy Meissener Ofenfabrik vormals Ernst Teichert gyárából származnak. Ezen kívül L. et C. Hardmuth ausztriai kályhái is nagy számban találhatók. (...) Ez a három gyáróriás dominálta a 70-es években piacunkat, olyannyira, hogy gyártmányaik nagy részét nálunk helyezték el. Ezekkel kellett a versenyt felvennie, ezeket kellett kiszorítania a magyar iparnak.” Fischer Ignác az 1872-es évtől kezdve árulta a meisseni eredetű kályhákat. A „porcelánkályhák” egy részének hagyományát díszítése az úgynevezett „Zwiebel Muster” a meisseni eredetű porcelántárgyakon először az 1740-es években jelentkezik, kínai előképre megy vissza. A minta hihetetlen nagy népszerűsége tesz szert, a legkülönbébb tárgyakon látható.⁵

A 19. század utolsó két évtizedében, e szinte páratlan fejlődés izgalmas korszakában a kályhagyártó győri iparosok is a megnövekedett kereslet kielégítésére törekcsenek, a regionális hatókörű kereskedőkkel együtt. A 2008-as győri cserépkályha-történeti kiállítás – melynek bemutatására jelen munka vállalkozik – kályhái között van „porcelánkályha”, vannak az e korszakban népszerűvé váló zsákkályhák, csempés kályhák, szecessziós kályhák és „svéd” rendszerű kályhák, és korábban, a 18. században készült kályhák egyaránt.

Két kályhakiállítás Győrött: 1966 és 2008

A győri Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum egyedülállóan gazdag állandó cserépkályha tárlattal büszkélkedik. A kályhatörténeti gyűjtemény létrejött az 1950-es évekre nyúlik vissza, ez nagyjából egybeesik a kastélyok berendezésének felszámolásával és a nagypolgári életmód eltűnésével. Az 50-es években az Iparművészeti Múzeumba is újabb hullámban érkeznek be a kastélyokban felszámolt és lebontott cserépkályhák – noha a budapesti országos szakmúzeum alapítása óta gyűjt, vásárol kályhákat és kályhacsempéket. A győri muzeológusok figyelme a városi lakások államosítását követően terelődött e tárgy típusra, folyamatában, ahogy az új tulajdonosok sorra bontották le az egykori régi cserépkályhákat. A bontásból eredő kályhák a muzeológusok jóvoltából Győr városból, valamint a megye egyéb településeiről, esetenként más dunántúli kastélyokból lettek megmentve az enyészettől, nem egyszer az utolsó pillanatban. Akkoriban két tárlat is készült: a győri (1966), majd a budapesti (1967) kályhakiállítás a Győri Xántus és az Iparművészeti Múzeum gyűjteményeinek válogatott darabjait mutatja be.

A győri kályhagyűjtemény gerincét a dénesfai Cziráky kastélyból 1952-ben beszállított cserépkályhák képezik, mindenekelőtt. „Uzsoki András és Czigány

⁵ S. CSEREY: „Az első pesti porcellán” 110.

Béla 1958-ban kezdték meg a győri cserépkályhaipar önálló gyűjteményét létrehozni. Tervszerűen gyűjtötték össze a tatarozásra került győri és Győr környéki épületekből a kályhákat. E munkában nagy segítséget jelentett Fruhmán Antal győri kályhásmester lelkes közreműködése.⁶ A terepmunka- és kutatás folyamatairól, valamint a cserépkályhák gyarapodásáról a múzeumi beszámolók rendre tájékoztatnak. Megismerjük a pontos adatokat is az 1962-ben írott múzeumi jelentésekből. Az összegyűjtött cserépkályhák az iparművészeti gyűjteményt gazdagítják, és az 1958-1961 között eltelt három év során a Múzeum iparművészeti tárgyvásárlása kimagasló volt. Kiderül a jelentésből az is, hogy a Múzeumban 1951 óta letétben elhelyezett Cziráky-féle dénesfai kastély mintegy 5 szobát kitevő bútor- és berendezési anyagát 1961 őszén meg is vásárolták.⁷ Az egy évvel későbbi jelentésben az áll, hogy 1962-ben 136 darab iparművészeti tárggyal gyarapodott a Múzeum, az új tárgyak egy része pedig a nyilvántartásba vételük során lett beletárolva. Mindazonáltal, ebben az évben figyelemre méltón magas (366 darab) a beletárolásra még váró iparművészeti tárgyak száma is.⁸ Az 1964-es évről szóló jelentés fordulatról számol be, az iparművészeti tárgyak gyarapodása megtorpan és mindössze 19 új tárgy kerül múzeumi kezelésbe. Egy évvel később (1965-ben) pedig szakmuzeológus hiányában a gyűjtemény gyarapítása és fejlesztése teljeséggel el is marad.⁹

Cserey (1966) és Sabján (2008) nevéhez fűződik a cserépkályha kiállítások megrendezését megelőző koncepció elkészítése.¹⁰ Az első kiállításnak az Apátúrház, a győri főter legimpozánsabb épülete adott otthont. Cserey Éva néprajzkutatót és művészettörténészt kérték fel szakmai katalógus elkészítésére a kiállított cserépkályhákról, mely 1967-ben meg is jelent.¹¹ Az 1966-ban, az akkor még Xántus János nevét viselő Múzeum alagsorának boltíves folyosóin megnyílt cserépkályha kiállításon 31 kályhát tekinthetett meg a nagyközönség.

A két kiállítás szemlélete különböző, a 1966-os kiállítás inkább a stílusjegyekre összpontosít. A tárgyak mögöttes tartalmainak feltárására, mint például a kályhakészítőkhöz kapcsolódó személyes iratok értelmezésére és bemutatására pedig 2008-ban kerülhetett sor. Látható ez a törekvés már az első kiállítás idejében is, de a 1966-os kiállítás óta eltelt évtizedek során felhalmozódó adatok értelmezése majd később kap nagyobb hangsúly. Az utóbbi időkben gyarapodó és elérhető kályhairodalom is jótékony hatást gyakorol e folyamatra.¹² Cserey Éva számára

⁶ CSEREY: A győri Xántus 179.

⁷ UZSOKI: Jelentés 1958–1961. évi 216.

⁸ UZSOKI: Jelentés 1962. évi 364.

⁹ UZSOKI: Jelentés 1963. évi 387. és UZSOKI: Jelentés 1964. évi 559.

¹⁰ Lásd CSEREY: A győri Xántus, SABJÁN: A kályhásmesterség Győrött.

¹¹ CSEREY: A győri Xántus.

¹² A cserépkályhákról több szerző és több eltérő szempontból írt egészen a közelmúltig. A tanulmányunk nem tér ki ezekre a munkákra, hacsak nem egyes esetekben, és kizárólag a győri kályhák vonatkozásában.

később apropót jelent Jenei Ferencről, Győr múltjának kutatójáról való megemlékezés arra, hogy az 1966-os cserépkályha kiállításra való előkészületekről is beszámoljon: „tanácsokkal látott el, elvitt és összeismertetett régi iparosokkal, családokkal, akiktől sok hasznos történetet, adatot tudhattam meg. (...) 2006-ban volt 40 éve, hogy a Xántus János Múzeum pincéjében Győr város megmaradt antik kályhaemlékeinek bemutatásával emléket kívántunk állítani a város egykori fazekas-kályhás mestereinek. Ezek a kályhák a XVIII-XIX. században készültek, változatos formáikkal, gazdag díszítésükkel híven tükrözik az eltűnt idők divatját, ízlésvilágát. Mágner Károly, Dachauer, Magyary, Török, Fruhmann mesterek kályhái azonban igen keveset árulnak el készítőik életéről, munkásságáról.”¹³

Győrött a második cserépkályha kiállítást hosszú érlelődés és előkészítés előzte meg. A 2008-ban kapuit megnyitó és a kályhás mesterség történetének bemutatására vállalkozó új, második cserépkályha kiállítás – az időközben a Múzeum tulajdonába került és felújított Fruhmann-házban – 33 kályhájával már többet árul el a győri kályhások életéről és munkásságáról. Két egyéb okból is különösen érdekes a három tematikai egységre osztott 2008-as kiállítás. Mindenekelőtt azért, mert a tárlat középső traktusában az egykori kályhakészítő műhely berendezése teljes autentikus valójában tekinthető meg. Idősebb Fruhmann Antal a kályhás mesterséget ezen a telken, ebben a házban, ebben a műhelyben üzte 1910-től kezdve. Őt követően özvegye, majd ifjabb Fruhmann Antal ugyanitt folytatta. A 2008-as kiállítás első alkalommal teremti meg a feltételeket tehát ahhoz, hogy a győri kályhás mesterség kiemelkedő dinasztiáinak (Dachauer, Mágner, Magyary és Fruhmann) az életébe és munkásságába egyaránt betekintést nyerjünk. A tárlat hangsúlyt helyez az eredeti és személyes dokumentumokon, valamint az elkészített kályhákon keresztül személyesebb bemutatásra. Rangját adja, hogy a Győrött kiállított kályhák – hasonlóan az Iparművészeti Múzeum Nagytétényi Kastély kiállítóhely zömében 17-19. századi kályháihoz – a korabeli kályhás mesterséget és kályhakészítési stílust a katedályokból származó, restaurált és újraépített kályhákon keresztül is illusztrálják.¹⁴

A két győri cserépkályha tárlat között eltelt negyvenkét év sok változást hozott a társadalmunkban, de ami a mi szempontunkból itt leginkább fontos: véglegesen eltűntek az ötvenes-hetvenes évekig még használt cserépkályhák a győri lakásokból is. Az 50-es éveket követően, pontosabban 1963 után a múzeumi gyarapodás ugyan lelassult és az iparművészeti gyűjtemény kályhákkal és csempékkel, kályhaelemekkel kis mértékben gyarapodott: jószerivel csak Fruhmann Antal kitartó győri gyűjtögetése révén. Az országos tekintetben jelentős és terjedelmes cserépkályha gyűjtemény bemutatásának fokozott igénye és egy konkrét esemény együttesen segítették elő a megvalósulást. Az egykor oly becses tárgy, a cserépkályha, az első kályhakiállításához képest 42 éves időtávlatból új perspektívába kerül. El-

¹³ S. CSEREY: Magyary József 411.

¹⁴ Lásd CSEREY: 18–19. századi kályhák 180.

érkezett az idő a raktárakban fekvő kályhák történeti szempontú bemutatására. Továbbá nagyban hozzájárult az új kiállítás gondolatának végső kibontakozásához az a tény, hogy Fruhmann Antal végrendeletében nagylelkűen a Múzeumra hagyta ingatlanát és műhelyét, valamint az összegyűjtött kályhás tárgyi emlékeket és kályhás szerszám-, valamint gépi eszközeit, valamint személyes- és családi kályhás iratait. Végakarata szerint a Múzeum birtokába került ezzel az utolsó győri kályhakészítő dinasztia teljes hagyatéka. A Múzeum méltó módon tesz eleget a végakaratnak, amikor a kiállítás megnyílik.

2008-tól a nagyközönség 33 kályhát tekinthet meg a felújított Fruhmann-házban.¹⁵ A látogató a két kiállítás keretében 1966-ban és 2008-ban összesen 48 iparművészeti gyűjteményt gazdagító kályha (ezeken felül még egy, a tárnokréti takaréktűzhely, mely a Néprajzi Gyűjtemény tárgya) alapján alkothat képet az egykori győri nagypolgári lakásokban, régióbeli kúriákban és egyházi épületekben megleget adó pompás fűtőberendezésekről.

A testámentum értelmében a Fruhmann család egykori lakóházában alakítja ki a második tematikus állandó tárlatot a Múzeum. Az eredeti kiállítási koncepciót Sabján Tibor készíti el a Múzeum felkérésére 1995-ben.¹⁶ Sabján forgatókönyve alapján indult a második kiállítás tervezése és előkészítése. A tervezetének gerincét a győri kályhás mesterség története képezi. A kályháság témájának hármas tagolása igazodik a lakóház alaprajzi kiosztásához. A telken a lakóház és az autentikus kályhás műhely „L” alakban helyezkednek el és ezt az elrendezést a kiállítás is követi. A belső udvart „U” formában körülzárja egy utólagosan épült pavilon épület, az állandó kiállítás kibővült koncepciójának jegyében. Az így nyert újabb kiállítási tér teszi lehetővé további 19 kályha felépítését és bemutatását. A fő (lakó)épületben kiállított 12 kályhával együtt ezért ma 31 polgári kályha tekinthető meg, a 2008-as kiállítás továbbá még két népi kályha bemutatásával egészül ki.

Sabján Tibor elképzeléseinek papírra vetését követően 13 évvel később ténylegesen is megvalósult a második cserépkályhakiállítás. Az eredeti forgatókönyvi tervekhez képest a legnagyobb változást az jelentette, hogy az egykori lakóház két nagytermében tervezett kiállítási enteriőr kialakítása elmarad. Mindazonáltal az új elrendezésből előny is származik: szellősebbek lesznek a termek, a szabadon maradó helyek alkalmi előadótérre változtathatók, előadások és vetítések megrendezésének adnak helyet. Az időközben nélkülözhetetlenné vált múzeumpedagógiai szempontok is érvényre jutnak az új térkialakítással. A berendezett kályhás műhely feletti tetőtér megépítésével fazekas szakkörre alkalmas foglalkoztató és gipszminta bemutató tér lett berendezve. Az eredetileg lakóépület felújított padlástérében pedig kezdetét veszi a cserépkályha és kályhacsempe oktató- és látványtár megvalósítása, melynek tárgyai a jelenleg is zajló cserépkályha felmé-

¹⁵ A 2008-ban ismét felállítottak leltári száma: 66.145.1., 66.146.1., 66.157.1., 66.153.1., 66.158.1., 66.141.1., 66.139.1., 66.140.1., 62.36.1., 66.137.1., 66.135.1., 66.143.1., 66.136.1., 66.134.1., 66.138.1.

¹⁶ SABJÁN: A kályhás mesterség Győrött.

rések révén folyamatosan bővülnek. Az első, kisebb helyiségben a régészet módszereivel kutatott korai időszak győri tárgyi emlékei kapnak helyet a 15. századtól a 17. század végéig. Győrnek a környező falvakra kisugárzó hatása volt a 19. század második felében és a 20. század elején. A második kisebb helyiségben ezt illusztrálandó kap helyet a Múzeum gyűjteményeiből származó két helyi alaptípus, a nagybajcsi és tárnokréti népi tűzhely. A két nagyteremben és a pavilon tereiben, valamint a műhelyben a hangsúly a győri kályhásság 18-20. századi történetére helyeződik, kiemelten kezelve néhány jelentősebb kályhás dinasztia kályháinak bemutatását. A tárlatban a 18. századot a Mágner család, a 19. század második felét a Magyary-féle kályhagyár, a 20. századot a Fruhmann család működése képviseli. Ez utóbbi volt a legtovább működő győri kályhásműhely. A Fruhmann-hagyaték feldolgozása folyamatban van, a műhely bemutatása különösen vonzza a látogatókat. Itt jegyezzük meg, hogy a múzeum raktáraiban tárolt cserépkályhagyűjtemény ma is meglepően sok kiaknázatlan lehetőségeket rejt, úgy, mint a beazonosítatlan tárgyak felmérése, valamint a leltárba vett kályhák tárgytörténeti előzményeinek kályhánkénti felderítése kutatómunkát tesz szükségessé. Fontos momentum, hogy 2008-ra már az utolsó kályhakészítő mester is felhagyott tevékenységével. Legifjabb Fruhmann Antal halálával 1988-ban pedig ténylegesen kihalt Győrött az utolsó kályhás dinasztia.

A 2008 óta nyitva lévő tárlatban látható polgári ízlésű kályháról és a Fruhmann családról mindössze egy színes hajtogató prospektus tájékoztat. Kiállítási katalógus mindeddig nem készült e maga nemében valóban páratlan tárlatról. Annak a katalógusnak az elkészítéséhez, melyet az olvasó a kezében tart, ez a hiány adta a szerzőnek a legfőbb motivációt.

A cserépkályhák bemutatása

A 2008-as győri kiállítás a kályhák lelőhelyére és készítésére vonatkozó megismert tárgytörténeti adatokat mutatja be. A győri kályhás mesterség felemelkedése és fénykora a 18-20. századra esik. A kiállítás a kronológiai elrendezést követi az első termekben. A kályhák megjelenésükkel tükrözik a győri kályhás mesterek megrendelőinek igényét és a mesterség helyi technológiai gyakorlatát.

A sorrendben első két kályhát nem Győr város kályhás mesterei készítették és stílusuk is eltér a többi kályháétól. A környező településeken a 19/20. század fordulón jellemző a sima cserépkályha, vegyesen a zöld-, vagy drapp szemes kályhakkal, e táji jellemzői illusztrálja a kiállítás két népi kályhája. Győrött azonban a polgárság zömében művészi igényű kályhákat rendelt és készített lakásának ékítésére. Itt ezért a művészeti stílusjegyek is érvényre jutnak, ha lakberendezésről és azon belül kályháról van szó. A barokk, a rokokó és a klasszicista stílus dívik a nagypolgári lakásokban, ahol már a 18. században is a nemesi kúriák fűtőberendezései képezik a mintát. A tárlat bejárási útvonalának első állomásán kiállított

első két kályha – a kisalföldi szemeskályha Nagybjacsról és a tárnokréti takaréktűzhely – a mesterség történeti előzményeit és a korszak népi, populáris kultúrára jellemző kályháit van hivatott illusztrálni.

A cserépkályhákat fűtési rendszer, technikai eljárás, máz, készítő, eredeti használati hely, készítés kora, méretek ismertetésével mutatjuk be. A látogató egy személyes megtekintés során a Fruhmann-ház minden egyéb kiállítási tárgyát megsejlemlélheti.¹⁷ Így a győri céhes emlékek tárgyait, egyedi csempéket, Fruhmann kályhásmester munkaeszközeit, valamint cserépkályha-történeti dokumentumokat.

Az egyes kályhákról a fali felirat nyújt eligazítást. A kályhák katalógusbeli megnevezése a fontosabb tárgyi jellemzőket tartalmazza, melyek a fali feliratok szövegéből származnak. Utalás található a megnevezésekben egyebek között a kályha származására, stílusjegyeire, a készítő kályhásműhelyre, a már ismert adatokból merítve. A kályhákat egyértelműen beazonosító leltári számok ebben a katalógusban jelennek meg először publikusan, a tárgyakra vonatkozó egyértelműsítő 2021-es kutatások eredményeként. A katalógus szövegét minden egyes cserépkályha esetében a tárgyat ábrázoló fényképpel egészítjük ki.

A katalógus kényelmesen elkalauzolja a látogatót a tárlatban. Úgy szerkesztettük meg, hogy alkalmas legyen a látogató kályháról kályhára történő körbevezetésére. Ezért az óramutató járásával azonos irányban haladunk végig a termeken és a kályhákon: a kapun való belépéskor a balszárnyat elfoglaló (eredetileg) lakóházban helyet kapott múzeumi pénztártól indulunk, és utunk a telek közepén elhelyezkedő műhelyen át folytatódik, míg a jobbszárnyon a pavilon egybenyíló tágas és világos három terében ér véget.

Külön köszönet illeti Gyarmathi Zsuzsanna győri keramikus-művésztanárt, aki a tárlat körbejárásakor konzultációk keretében fazekas-szakmai, kályhakészítés technológiai szempontú kiegészítéseivel hozzájárult ahhoz, hogy jelen sorok szerzője a nyitva maradt kérdéseket megnyugtatóan tisztázhassa, és ezzel egyidejűleg a katalógus végleges tartalmát elnyerje.

¹⁷ A jelen katalógus kizárólag a kályhák bemutatására szorítkozik, a kiállítás egyéb tárgyaira nem.

GYŐRI KÁLYHÁSOK ÉS CSERÉPKÁLYHÁK A 18-20. SZÁZADBAN
KIÁLLÍTÁSI KATALÓGUS
A Cserépkályha-történeti Gyűjtemény állandó kiállítása, Fruhmann-Ház
Győr, Kiss János utca 9.

AZ ELSŐ SZOBA NÉPI KÁLYHÁI

Tárnokréti rakott tűzhely, táblás kályha elemeinek másodlagos felhasználásával (1. kép)

A népi takaréktűzhely egy korábbi táblás kályha elemeinek másodlagos felhasználásával készült a 1930-as években. A rakott tűzhelyek a 19. század végén kezdtek terjedni, a kemencék helyettesítésére. Eleinte téglából, sárból építették és tapasztották, a későbbiekben kályhacsempékkel burkolták őket. Ezen a zárt tüzelőberendezésen már vaslapon főztek, sütőjét pedig ettől jobbra alakították ki, a füstelvezetés melegét is hasznosítva, de attól elzártan. Egyes típusokba a sütő fölé beépítettek vízzel tölthető, annak melegítésére szolgáló fém tartályokat is.

Kor: 20. század közepe

Lelőhely: Tárnokréti

Készítő: ismeretlen

Leltári szám: N.94.3.1.

Szemeskályha Nagybajcsról (2. kép)

A szemeskályhák használata igen elterjedt volt Győr környékén a 19. században. A szemeskályha hazai változatainak előzményét a dél-német területeken, az Alpok vidékén a 13-14. századra kialakult és elterjedt cserépkályha képezi. A kiállítás legrégibb, a kályhás mesterség még középkori hagyományait őrző darabja ez a Nagybajcsról, a megye területéről gyűjteménybe került kályha. A korai kályhák külső jellemzőit magán viseli: az alsó része szögletes, a felső része hengeres formájú, fazekas által korongozott kályhaszemekből lett kialakítva, magas meszelt lábazattal, fent pedig díszes pártázzal látták el. Ezt a típusú kályhát általában zöld színnel mázazták, és a festés során nyerte el mintázatát – ahogy az ezen a példányon is látható, gyakran csupán egy világosabb alapra felvitt, folytatott csíkozás által. A kályha fűtését a konyha felől oldották meg, ezzel is védve a szobát a füsttől, illetve kihasználva a tüzelés konyhai hasznosításának lehetőségét is. A kályha két bontott kályha elemeinek felhasználásával épült múzeumi rekonstrukció.

Kor: 20. század közepe

Lelőhely: Nagybajcs

Készítő: ismeretlen

Leltári szám: IP.69.15.1. (Paraszti szemes tűzhely) (IP.66.145.1. Nagybajcsi szemeskályha)

AZ ELSŐ NAGYTEREM KÁLYHÁI

Első nagyterem 1. kályha: Svéd rendszerű barna cserépkályha (3. kép)

Barna ólmos mázas svéd rendszerű oszlopkályha hármas tagolással, megjelenésében szinte bútor hatását kelti. A világos mogyoróbarna színű mázon sötétebb barnás elfolytatás látható, ez feltételezhetően technológiai hibára utal. A kályha talapzata erőteljes és egyszerű hármas profilozással lezárt: itt kapott helyet a hamuzó ajtó. Az oszloptáblák felülete sima és egyszerű fejezetekkel ellátott pillér motívumok díszítik. A felsőtest magasabb az alsótestnél, míg a felső, legalacsonyabb rész ívesen lezárt. Hármas profilozású félköríves motívum díszíti a kályha felül kiugró, lépcsőzetes párkányzatát, ez alatt plasztikus növényi rátétdísz található. Tetején rátétes portrészerű fej, levél- és virágdísszel.

A Svéd Királyi Tudományos Akadémia mérnökei reformálták meg a kályhaépítést ezzel a kályhatípussal a 18. század legutolsó éveiben, innen kapta nevét. Feltételezően 1850 körül készült és az elemei nem tartalmazznak mesterjelzést.

Méret: 195×59×51 cm

Kor: 19. század 2. fele

Lelőhely: ismeretlen

Készítő: ismeretlen

Leltári szám: IP.2019.2.1.

Első nagyterem 2. kályha: Középpárkányos szecessziós csempés kályha. Magyary József cserépkályhagyára (4. kép)

A majolika-díszítésű szecessziós kályha Peresztegről került a múzeumba vétel útján. A középpárkányos vaj-alapszínű kályhatest szintelen ólommázás bevonatot kapott és máz alatti díszítéssel látták el. A mázazást megelőzően ecsettel festett rózsaszínű geometrikus, stilizált mintákat aranybarna kontúr emeli ki. Középen nagy kalapos és szakállas, 16. századi öltözetű férfi mellképe emelkedik ki. A kályha talapzatát sárga-kék virágok és zöld levelek, az oromzat két sarkát pedig pasztellkék tengeri hal díszíti. A mives kivitelű kályha Győrött készült, a csempékhez a Magyary kályhagyár mintakönyvének 24. számú modelljének felhasználásával. Az alkotó az oromzat mezejének mintázása során eltért az eredeti modelltől, valószínűleg a megrendelő kérésére. A csempés kályha Koch-féle Dauerbrand világító ajtót kapott és vegyes tüzelésre lett berendezve.

Méret: 240×61×51 cm

Kor: 19. század utolsó harmada

Lelőhely: Pereszteg

Készítő: Magyary József Majolika és agyag-kályhagyárában Győrött

Leltári szám: IP.69.11.1.

Első nagyterem 3. kályha: Biedermeier stílusú kék, hengeres kályha Győr belvárosából. Müller Mátyás kályhakészítő (5. kép)

A biedermeier kályha fehérre égett agyagból készült és kerek alapra épült, a hengeres forma négy részből áll. Az alsó sima körgyűrű tagra illeszkedik rá a második körgyűrű, fölötte a lizénákra tagolt középső rész, a párkányrészre illeszkedő körgyűrűt a zárópárkány része zárja. A kályha stilizált mintával lett díszítve: a középső paláston uralkodó látványt nyújt a rátétes technikájú lant-motívum. A tetejét az egyetlen ponton rögzített és a kályhán már bemutatott díszváza kecsesen koronázza, mely a stilizált motívumokkal jól harmonizál. Belső tűzterében vaskosár védi a kályhacsempe belsejét a kívülről bedobott hasábfá és a parázs általi kiegészítől. Az eredeti feltételezés az volt, hogy a kályhát a Dachauer manufaktúra állította elő. Csak lebontáskor és újraépítés során derült ki a mesterjelzésből, hogy Müller Mátyás – aki Dachauer János veje lett – műhelyéből való.

Technikailag, a máz felvitele előtt, de már a világos szín felvitelét követően, sablonnal kitakarták a lant-, fűzér- és leveles-indás motívumokat, a kivágott mintákat feltapasztották a felületre, majd az egész kályhát eltérő árnyalatú mázzal bespriccelték. Ezután leválasztották a sablont, ami alatt fehér maradt a kályha színe.

Méret: 215×80×80 cm

Kor: 1830-as évek

Lelőhely: Győr belvárosi nagypolgári lakás

Készítő: Müller Mátyás műhelye, Győr

Leltári szám: IP.66.153.1.

Első nagyterem 4. kályha: Copf stílusú kályha a dénesfai Cziráky-kastélyból. Mágner Károly műhelye (6. kép)

A copf ízlésű, lábakon álló, plasztikus kialakítású, azaz rátétes domborműves kályhát sima fazekas ólom fedőmázzal borították be. A három részre tagolt, alsó- és felső agyagszalagokból szabadon formált kályha díszítésekor a készítő gipszminta negatívot használt. A fűtését kívülről oldották meg. Az 1780-as években készült a múzeum egyik legbecsesebb tüzelőberendezése. A nagy agyagtáblák képezte idomokból összeállított kályhát XVI. Lajos kori motívumok díszítik. Barokk szokás szerint a kályhákon gyakran ábrázolták a négy évszakot egy épületen belül is. Feltételezhetően Dénesfán is még három ilyen kályha állt – ez a kályha az őszt hivatott érzéltetni.

Az alsó rész henger alakú, kannelurás, gazdagon profilált, lándzsaleveles. A homlokzati rész közepén gazdag gyümölcsfűzéses keretben portrészzerű Jézusfej ábrázolás, az alsó tagba pedig az ősz allegóriája látható szalag és levél keretben. Egy olajág-koszorús tondóban elhelyezett allegorikus szüretjelenetet is látunk dom-

borműves ábrázolással. A középpárkány többszörösen profilált, csavart szalagfonatos díszítéssel, míg az előrészt közepén plasztikus rozetta. A felső, kisebb átmérőjű hengeres rész kannelurás, felül kidomborodó párkányrésszel, lándzsaalakú levél-díszítéssel készült. A koronázó díszét vázába helyezett gyümölcsök alkotják.

A máz felhordásakor, illetve az égetési eljárás során hólyagosodás és színmódosulás következett be, mely megfigyelhető hatást eredményezett. A plasztikus díszítése elmosódott, a fehérnek szánt máz a tökéletlen égetési eljárás következtében – réz kicsapódása a fatüzeléses kemence oldalán – lukacsos felületű lett és szürkésfehér-türkizzöld árnyalatot kapott. A műszaki hiányosságok mondhatni eltörpülnek az amúgy egységes és a maga korát kályhában sikeresen visszaadó alkotásnál.

A kályha belsejében talált „MJ” monogram megerősíteni látszik Mágner Károly fiára, Józsefre utaló jelzést.

Méret: 330×110×110 cm

Kor: 1780 körül

Lelőhely: használati helye Dénesfa, Cziráky kastély

Készítő: Mágner József műhelyében

Leltári szám: IP.66.146.1.

A MÁSODIK NAGYTEREM KÁLYHÁI

Második nagyterem 1. kályha: Középpárkányos csempés kályha historizáló stílusban, oromzat nélkül (7. kép)

A historizáló stílusú, középpárkányos csempés kályha csempéit olommázzal borították. A kékeszöld kályha plasztikus mértani díszítésű és festése stilizált motívumú. Eredetileg kupoladísze is volt, de az elveszett. A fűtését tekintve széntüzelésre lett berendezve. A kályha díszítésére használt neogótikus minta a Zsolnay gyár mintakönyvében megtalálható. Csempéje mindazonáltal szerepel a Magyary-féle mintakönyvben is a 25. számon.

A századfordulón előállított kályhák gyakran készültek a gyári formák és díszítések felhasználásával, eklektikus ízlésben és ismert mintakönyvek alapján. Az akkoriban közkézen forgó gyári mintakönyvek hatása tetten érhető a kisiparosok munkáin is. A minták műhelyről műhelyre vándorlását több kiállított kályha is példázza.

Méret: 210×63×52 cm

Kor: 19. század vége

Lelőhely: Győr

Készítő: feltehetően Fruhmann II. Antal műhelye Győrött

Leltári szám: IP.66.137.1.

Második nagyterem 2. kályha: Középpárkányos eklektikus stílusú csempés kályha. Fruhmann Ferenc Antal műhelye (8. kép)

A stilizált növényi ornamentikájú szürkészöld színű cserépkályha a koronázó részben plasztikus virág-, pávatoll- és levéldíszekkel ékített. A dekoratív mintázat változatos és plasztikus felületet kölcsönöz a kályhának. Olyannyira, hogy a középpárkány ónmáz, ezzel szemben a kályhacsempék fazekas ólommal lettek bevonva. A neorokokó hatása fedezhető fel a kályhatest színével közel azonos színárnyalatú oromzat burjánzó díszítésén. Az összességében változatos, eklektikus ízlésben fogant kályha megelőző korok művészeti emlékeinek stílusjegyeire utal vissza. A vegyes tüzelésre berendezett kályhába hasasodó, áttört mintázatú kovacsoltvas ajtót építettek. A cserépkályha a győri lenfonógyár ajándékaként 1969-ben került a múzeumba. A kályhát préseléssel modell alapján, sokszorosítás útján készült csempékből állították össze.

Méret: 215×73×61 cm

Kor: 20. század elején

Lelőhely: ismeretlen

Készítő: feltehetően Fruhmann Antal műhelye, Győr

Leltári szám: IP.69.12.1.

Második nagyterem 3. kályha: Szecessziós stílusú középpárkányos csempés kályha a Magyary gyárból (9. kép)

Az oszlopos csempékályhát színes szecessziós virágmintával festették meg. Vajszínű alapon, az ónmáz kályha oromzatát és a középpárkányán margaréta, a kályhatestet sarkantyúka virágok díszítik. Egy sajátos technikával, „porcelánfestéssel” valósult meg a kályha díszítése. Az ónmázzal díszített alapon ecsettel egyenként felfestik a színeket, majd egyenként (zöld, narancs, arany stb.) kiégetik, egymást követően. A párkány megmintázásához gipsznegatívot használtak. A derűt sugárzó és optimizmust hirdető kályha Magyary József győri kályhagyárában készült. A Magyary mintakönyvben egy ehhez hasonló (nem teljesen azonos) kályha rajza és mintája látható. A stilizált virágokkal díszített kályha „Dauerlbrandt” ajtóval lett ellátva és szénttüzelésre lett berendezve.

Méret: 230×60×52 cm

Kor: 1900 körül

Lelőhely: Győr

Készítő: Magyary kályhagyár, Győr

Leltári szám: IP.66.135.1.

Második nagyterem 4. kályha: Kézzel festett csempés kályha (10. kép)

A szecessziós cserépkályha fafűtéses tüzelésű és a 19. század végén Magyar József győri majolika- és agyag kályhagyárában készült. A sötétbarna kályha anyaga cserép, ónmáz bevonattal. A kézzel, plasztikusan díszített kályhacsempén a korszellem divatjának megfelelően írásos technikával magyaros motívumokat mintáztak. A téglatest (zsákszerű) forma többnyire az olcsóbb cserépkályhák jellemzője volt, mint az is, hogy felületén régi stílusokat utánozó csempéket alkalmaztak. Felül, a párkányon gipsznegatív mintázat látható. Egy melegítő mélyedést is beépítettek a kályhába áttört fémajtóval, a tüzelőnyílás ajtaja is áttört, máriauveges díszítésű. Eredeti elképzelést valósít meg a Magyar-műhely, amikor üdítően színes rozettákkal borítja be a feketének ható barna máz egész felületét. A kályha így egy hatalmas virágcsokorra emlékeztet.

Méret: 240×77×58 cm

Kor: 19. század vége

Lelőhely: Győr

Készítő: Magyar József cserépkályha gyára

Leltári szám: IP.66.134.1.

Második nagyterem 5. kályha: Szecessziós stílusú, középpárkányos csempés kályha. Ismeretlen műhely (11. kép)

A mogyorószínű, eklektikus stílusú középpárkányos kályha legfőbb éke az íves formájú csúcstdísz. A szecessziós hatást tükrözi a téma: egy dombvidéki tájat ábrázol négy fa keretében. A csúcson összefonódó két termő gyümölcsfa motívum lejjebb megismétlődik, a középpárkány feletti sorban, egyszerűsített formában. A síkban elhelyezett csempék geometrikus mintázatát körök és négyzetek ismétlődő ritmusa alkotja, négy sarkában plasztikus babérkoszorú díszít. Mintába préselt csempékből állították össze, a Brüder Sattler-féle mintakönyvi katalógus 161-es mintája az oromzathoz, míg a 192. számú modell a kályhatesthez képezte az alapot. A kályha illusztráló jelleggel működőképes állapotban van, kéménybe kötött. Az ólomázas kerámia talapzatba vas szellőzőnyílást építettek be. A kályhát fatüzelésre és belül fűtésre rendezték be, ajtaja kovácsoltvas.

Méret: 75×65×M 255 cm

Kor: 20 század eleje

Lelőhely: feltételezhetően Győr

Készítő: ismeretlen

Leltári szám: IP.2019.1.1.

A FOLYOSÓVÉGI KISTEREM ÉS A FRUHMANN-MŰHELY KÁLYHÁI

A kistermi kályha: Négyzetes osztású zsákkályha. Hardtmuth cserépkályhagyár (12. kép)

A vajszínű, négyzetes osztású kályha fehér betétekkel lett ellátva és plasztikus, kétfarkú sellőábrázolással díszítették. A borítása sárga mázas, máshol plasztikus és fehér porcelán mázzal, vagy sima meszes csempével. Alacsony sima lábazatú, a középpárkányig kváder-utánzatú és plasztikusan formált ólommázas fala van. A középpárkány két egymásnak fordított, tagolt párkányfélből áll, alul tört fogazással, felül pedig kannelúrozással. A középpárkány feletti rész élein világossárga és plasztikus keretezést kapott, a középpmező pedig sima nagyméretű fehér csempével lett rakva. A felső párkányzat alatt a középpmezőben egy tagolt, tört téglalap alakú keretben koronás-szárnyas sellő plasztikus alak, alatta plasztikus kagylódísz. A felső párkány attikáját kettős csigában végződő, a homlokzatra merőleges, leveles volutasor díszíti, alatta féltőjás sor, felette sima párkányelemek. A felsőtest éleit függőlegesen keskeny, vízszintesen széles díszítősáv szegélyezi: a keskeny sávban nyitott és zárt levél, váltakozó dísszel, a széles sávban lent rozetta és középen átkötött levéldísz váltakozik. Fent masnival átkötött, tőből széthajló növények ismétlődnek, a függőleges éleket csavart pálca zárja gyöngysoros tagolással. A kályhát fatüzelésre rendezték be, öntöttvas ajtó készült hozzá, kovácsoltvas füllel.

Méret: 256 cm magas; lábazata: 81,5×56,5 cm; alsó tag: 77,5×49 cm; középpárkány: 96,3×66,5 cm; felsőtag: 67,5×38,2 cm

Kor: 19-20. század fordulóján

Lelőhely: Budapest, Andrássy út 19.

Készítő: Hardtmuth-tervek alapján a Tata-tóvárosi cserépkályhagyárban

Leltári szám: IP.2013.1.1.

Műhely 1. kályha: Bemutató kályha. Fruhmann (II.) Antal műhelye (13. kép)

Barna színű eklektikus „zsákszerű”, másképpen oszlopkályha Jeney Ferenc ajándéka Győrből. A műhelyben kiállított cserépkályha az egykori Fruhmann kályhakészítői miliőt adja vissza. A „zsákkályha” vegyes tüzelésre lett berendezve. Díszítésére jellemző az egyes kályhaszemeken visszatükröződő kagyló motívum ismétlődése. A felső rész kiszélesedő peremén gipsznegatív segítségével készült stilizált szalagdíszítés fut körbe, az oszlopos kályhák korabeli ízlésének megfelelően.

Méret: 187×64×65 cm

Kor: 20. század első fele

Lelőhely: Győr

Készítő: Fruhmann Antal műhelye, Győr

Leltári szám: IP.69.13.1.

Műhely 2. kályha: Középpárkányos csempés oszlopkályha. Idősebb Fruhmenn Antal műhelye (14. kép)

Az eklektikus stílusú középpárkányos cserépkályha vegyes tüzelésű, anyaga préselt cserép zöld ólomházzal bevonva, a felső párkányzata gazdagon díszített. A kályha belsejében füstjáratokat alakítottak ki, és így a füstelvezető nyílás felülre került, ennek következtében már az egész kályhatest hosszában átmelegedett. Ezeket a középpárkánnyal, vagy anélkül épült oszlopos kályhákat már belülről fűtötték. A kályhán jól felismerhetően a Magyar-katalógus mintái díszítenek: a csempe a 24-es, az oromzat pedig a 39-es számú modell alapján készült.

Méret: 235×65×55 cm

Kor: 1908 után

Lelőhely: Fillinger ház, Győr

Készítő: Fruhmenn Antal műhelye, Győr

Leltári szám: IP.66.143.1.

A PAVILON ELŐTÉR KÁLYHÁI

Pavilon előtér 1. kályha: Klasszicista stílusú kályha. Feltehetően Mágner József műhelyéből (15. kép)

Klasszicista stílusú fehér kályha plasztikus Ámor ábrázolással. A stílus leegyszerűsödött és mértéktartóbb formáját és díszítését képviseli a kályha sima félfényes fedőmázával (ónmázsal). A kályha lizénákkal osztott és három részre tagolt fűtőberendezés, melynek egymásra épülő részei végig többszörösen profiláltak. Szögletes testű, a világos alapon kék spriccelt felületét márványos hatású mezők és síkok borítják. A plasztikus díszítésű szalagok között festett felületek és keretelt mezőben jelennek meg az alakos ábrázolások. Az előlap közepén szalagfüzérben elhelyezett plasztikus ábrázolás rögtön megragadja a tekintetet. A játékos hatást két jellegzetesen antikizáló, görög mitológiai elem teszi teljessé: a Gorgó-fej és a nyilas Ámor. A kályha tetejét egykor váza díszítette. A függőleges vonalainak szigorát a kék spriccelt mázas alapon vízszintesen elhelyezett fehér csillagminták egyesén ellensúlyozzák. A zárópárkány szintén késsel festett és plasztikusan díszített. Kívülről fűthető és takarólapjára az „M 26 M” mesterjelzés lett vésve: félreérthetetlen utalás a győri Mágner-műhelyre.

Méret: felső rész: 197×71×34; lábazat: 89×37 cm

Kor: 19. század első évtizedei

Lelőhely: Győr

Készítő: Mágner József műhelye, Győr

Leltári szám: IP. 66.157.1.

Pavilon előtér 2. kályha: Klasszicista stílusú hengerkályha „Ess” mesterjelzéssel (16. kép)

Klasszicista stílusú „empire” hengerkályha fehér mázat kapott, sima felületű fehér cserép talapzaton nyugszik. A kályha díszítését rátétek biztosítják, a fehér hengeres elemek fényüket pedig az ónmázzal történő beborítás révén nyerik. A talapzatot fölülről levéldíszítéses perem zárja le. Az alsó táblás kályharészt sima felületen körbefutó, szalaggal összefogott, babérlevél girlanddal és a csokrok fölött plasztikus rozettákkal díszítették, részben kézi applikációs technika alkalmazásával. A körteformájú felső részt körben rátétes babérlevelek díszítik, fölül pedig levéldísszel kiegészülő stilizált motívumok. A kályha gömbölyded lezárású, körben rozettákkal. Csúcsdíszje tojás alakú. A kályha kívülről fűthető. A kályha „Ess” mesterjelzéssel lett ellátva.

Méret: 300×130 cm

Kor: 19. század 2. fele

Lelőhely: ismeretlen

Készítő: ismeretlen

Leltári szám: IP.2019.9.1.

Pavilon előtér 3. kályha: Klasszicista kályha. Ismeretlen műhely és mester (17. kép)

A fehér színű mázas klasszicista hengerkályha hármas tagolású és plasztikus rátét-díszítésű, a formája lentől fölfelé karcsúsodó. A nagyméretű hengeres kályha felülete tág teret ad a művészi elképzeléseknek. A sima felületű cserép lábazatot stilizált levélmotívumsor szegélyezi. Az arányaiban magas alsó hengeres részének a felülete szintén sima, tojásléc profilozású és négyszögletes rátétrel díszített. A középpárkány alatt rózs- és békaláb motívumok váltakoznak. A kályha felső, egyben alacsonyabb táblás része is tojásléc profilozású, plasztikusan keretelt dísszel, párkányzatán akantusz levélsorral. A kályha eredetileg egy másik, ám hasonló stílusú (az RFM.IP.2019.11.1. leltári számú) kályha oromdíszét viselte. A csúcsdísz egy kannelúrázott oszloptörzs, fejezetén plasztikus virágnyalábbal. Az oromdísz rátétesen, kézzel applikált növényi motívumok alkotják. A kályha kívülről fűthető.

Méret: 235×85×85 cm

Kor: 19. század 2. fele

Lelőhely: ismeretlen

Készítő: ismeretlen

Leltári szám: IP.2019.5.1.

Pavilon előtér 4. kályha: Historizáló stílusú kályha „WF” mesterjelzéssel
(18. kép)

A fehér színű középparkányos kályhát ónmáz borítja. A kályha alaprajza tojásdad, három részre tagolt, alsó rész barokkos vonásokat idéz, az aszimmetrikus íve pedig neorokokó hatású és kiemelkedő élekkel látták el. A kályha jelenleg a padlón sima felületű cserép lábazaton áll, valószínűleg eredetileg fémlábai lehettek, kívülről fűthető. Az alsó szintjén a két pilaszter egy sajátos párkányzatokkal kihangsúlyozott és hullámos körvonalat eredményez. A hullámos jelleg felfelé haladva felerősödik. Az alsó szint sima felületű tábláit akantuszleveles rozetták díszítik, szintén hullámos keretbe foglalva. A lépcsőzetesen kialakított párkányzat akantuszlevél díszes. A felső tagon minimális növényi inda és levéldíszítés, alul kihasodás. A koronázó rész barokkos volutával lezárt és toronyszerű formájú. A kecsesen hullámzó elegáns és könnyed megjelenésű neorokokó hatású kályhatetőnek különleges lezárást ad a bimbót formázó csúcsdíz. A barokkos hatású neorokokó kályhát „WF” mesterjelzéssel látták el. A cserépkályha valaha Győr belvárosának egyik nagypolgári otthonában állott.

Méret: 235×87×87 cm

Kor: 19. század 2. fele

Lelőhely: ismeretlen

Készítő: ismeretlen

Leltári szám: IP.2019.12.1.

Pavilon előtér 5. kályha: Klasszicista stílusú kályha „HD” jelzéssel (19. kép)

A klasszicista stílusú, fehér színű és ónmáz hengeres kályha applikált szőlőmin-tával lett díszítve. A kályha sima felületű, nagy valószínűséggel fehérre égett agyag táblákból készült. Kör alaprajzú talapzaton áll, közvetlenül a padlóra rakva, ajtó nincs rajta, kívülről fűtötték. A lábazati peremen megjelenő szőlőlevélminta visszatér a kályha többi részén is. Az alsó kályhatest kannelúradíszes, benne álló virágmotívumokkal, fölötte széles és lapos akantuszleveles lezárással. A szélesebb hengeres rész bemélyedéseit szőlővenyige díszíti. A párkányzata keskeny, enyhe kiülésű, futókutya motívumra emlékeztető díszítést kapott. A párkány fölötti középső szint szőlőfürtökből és szőlőlevelekből font plasztikus koszorúkkal ékesített. Ezt a szintet felülről egy kiemelkedő rozettamotívumokból álló sor zárja le. Az elkeskenyedő felső tag függőlegesen hármas tagolású: alul kannelúrázott, középen rozettadíszes, fölül pedig az akantuszleveles csúcsdíz félgömbje zárja le. Fruhmann Antal kályhásmester gyűjtötte össze a városban bontásra került kályhákat, így került ez a kályha is a gyűjteménybe. A mindössze három elkülönülő részből épült kályha fő elemein kivehető „HD” jelzés látható.

Méret: 245×100 cm
 Kor: 19. század 2. fele
 Lelőhely: ismeretlen
 Készítője ismeretlen
 Leltári szám: IP.2019.10.1.

Pavilon előtér 6. kályha: „Svéd” rendszerű neobarokk cserépkályha. Ismeretlen mester és műhely (20. kép)

A „svéd” rendszerű neobarokk kályha jellegzetesen kettős oszlopot képező idomrészei a füstrendszer egy-egy tagját képezik, ennél fogva a díszítésre kevésbé nyílik lehetőség. Az itt kiállított kályhán a két szerkezeti idomrész között befelé mélyülő fülkét alakítottak ki, mely nem pusztán esztétikai minőséget képvisel, hanem elősegíti a tűztér felett kialakított füstjáratokban keletkező hő leadását. A maga korában forradalmian új svéd-típusú tüzelőberendezés színe egyöntetű, felületén fehér ónmázás bevonatot kapott. A kályha kontúrjai mozgalmas és hullámzó látványt nyújtanak. A díszítést a készítő plasztikusan oldotta meg, a mintaelemeket rátétesen dolgozta rá a kályha felületére. A négy részre tagolt kályha közbe iktatott harmadik tagján középtájt áttört díszítésű melegsugárzó nyílás található. Az alsó tag profilált, kifelé hajlított, erre pedig gyűrűs, hasasodó és stilizált növénydíszítésű részek illeszkednek. A felső párkányán az „N81” (v. „N85”) mesterjelzés olvasható, feltételezhetően eredetileg csúcsdíz is ékíthette. A kályhát vegyes tüzelésre rendezték be.

Méret: 192×57×46 cm a kifelé hajlított profillal
 Kor: 19. század 2. fele
 Lelőhely: Győr
 Készítő: feltételezhetően Magyary József kályhagyára, Győr
 Leltári szám: IP.66.158.1.

PAVILON KÖZÉPTÉR KÁLYHÁI

Pavilon középtér 1. kályha: Barokk stílusú kandalló. Ismeretlen mester és műhely (21. kép)

Az égetett agyagból készült neorokokó stílusú kandalló ecsettel felvitt porcelánfestést, majd ónmázás bevonatot kapott. A porcelánfestési eljárás ad eleganciát és jellegzetes külsőt a kandallónak. Egymás után, többszöri égetéssel készült: az egyes kézzel megfestett színeket külön-külön égették rá. Párkányát két Atlasz-figura tartja, a fűtőberendezés egészének díszítését a „bécsi mintás” névvel illetik. A kandalló mintájának eredete ismert, az elkészítésének alapja a Carl Mayers gyártó mintakönyv 56. számú modellje. Nyílt tüzelésű, fafűtéses és utólag látták el sárgaréz ajtóval, füstelvezetése a tüzelőnyíláson át történik.

Méret: 128×130×70 cm

Kor: 19. század 2. fele

Lelőhely: Győr

Készítő: Hardtmuth gyár, Bécs, Ausztia

Leltári szám: IP.66.140.1.

Pavilon középtér 2. kályha: Neobarokk stílusú kályha „Ess” jelzéssel (22. kép)

A fehér ónmázás cserépkályha ovális alaprajzú és alul testes felépítésű. A kályha restaurált elemekből rekonstrukcióval lett felépítve. Jelenleg profilozott lábazaton áll, annak a felülete sima, de eredetileg valószínűleg fém lábazata lehetett. Plasztikus csúcspdíszét utólagos kiegészítésként kapta. Rokokó hatásról árulkodnak az íves, kanyargó vonalak, akárcsak a nagyobb felületeken növényi ornamentikából kialakított könnyed díszítések is. Az alsó kályhatest sarkain plasztikus konzolmotívumok láthatók, volutákkal kiegészítve. A párkányzat fölötti keskenyebb középső részben erőteljesen profilozott, keretelt alakzatok és gazdag növényi rátét díszíti. A kályhán nincs ajtó, kívülről fűthető. Az egyes fő kályhaelemekben „Ess” mesterjelzés van bevésve.

Méret: 290×135×100 cm

Kor: 19. század 2. fele

Lelőhely: ismeretlen

Készítő: ismeretlen

Leltári szám: IP.2019.7.1.

Pavilon középtér 3. kályha: Barokk stílusú porcelán kályha a szilsárkányi Baditz-kastélyból. Hardtmuth gyár (23. kép)

A fehér színű, ovális alaprajzú és ónmázal bevont „porcelánkályha” az előállító Hardtmuth gyár technikai reformját képviseli. A reformkályha talapzata négy, hasáb alakú lábon álló sárgaréz pánttal keretezett fém tálca. A kályha gipsznegatívon alapuló rátétes mintázású és három elkülönülő részből áll. Plasztikus kivitelezésére a XVI. Lajos kori ízlés jellemző, indás és leveles virágokkal, a sima keretben rózsza és levél díszítik. A tagolt alsótest homlokzatán stilizált növénymotívumokkal díszített, belülről ajtót kapott és fával fűthető. A középső párkány kettősen profilált és bordás díszítésű. A felső rész oldalai csigás lizénákban hasasodnak ki. Bordás kupolával és bimbót formázó záródíszsel végződik a kályha teteje. Az alsó részén kétszárnyas sárgaréz ajtóval látták el. A kályha a Hardtmuth gyári márka-katalógus 61. számú mintája alapján készült.¹⁸

¹⁸ A Hardtmuth „császári és királyi udvari szállító” gyártó mintalap az Osztrák-Magyar Monarchia idejében, feltételezhetően az 1888–1918 közötti években megjelent egyik (évszám nélkül kiadott) katalógusából származik, minden bizonnyal a 20. század első éveiből.

Méret: talapzat: 88×74 cm, kályhatest középpárkányánál: 95×80 cm, magasság: 300 cm
 Kor: 1880-as évek
 Lelőhely: Báditz kastély, Szilsárkány
 Készítő: feltehetően Hardtmuth gyárban
 Leltári szám: IP.62.36.1.

Pavilon középtér 4. kályha: Barokk stílusú kályha a dénesfai Czikráky-kastélyból, „Ess” mesterjelzéssel (24. kép)

A barokkos kályha eredeti rokokó minta felhasználásával készült. A fűtőberendezés hármasság tagolást kapott, rátétes díszítésű táblákból áll, ónmázzal vonták be. A sima cserép lábazon kapott helyet a hamuzótál, a felette kihasasodó alsó kályhatesten pedig a belülről való fűtést lehetővé tevő és a kályha formáját követő, ahhoz illeszkedő rézajtó a vasbetéttel. Elképzelhető, hogy a kályhát eredetileg a kastélyban kívülről fűtötték, majd átépítették. A jelenlegi tűztér ajtaja körüli két sorban és felette plasztikus hatású rátétes díszítés látható akantuszlevelekkel és krókuszokkal. A körte formájú alsó kályhatestet kannelúrák díszítik. A kályha középső része is hasasodó, csak kecsesebb formában. Felül gyűrűbe fűzött és masnira akasztott, körbe futó babérlevelekből font plasztikus girland díszíti, melyet szalagdísz fog egybe. A girlandnak vannak applikált részei is a copf felső tagján. A felső rész hosszanti bordái hagyma-formát követnek. A kályha pártaszerű felső párkányán ismét felbukkan az akantuszleveles dísz. A csúcsdísz kiegészítésként került rá a rekonstrukció során. A barokk stílusú hengerkályha fő elemeibe az „Ess” mesterjelzés lett bevésve. A kályha a dénesfai Czikráky-kastélyból került a múzeumba.

Méret: 265×85 cm
 Kor: 1850 után
 Lelőhely: Cziráky-kastély, Dénesfa
 Készítő: ismeretlen
 Leltári szám: IP.2019.6.1.

Pavilon középtér 5. kályha: Barokk stílusú kályha a győri Kuffler-házból. Eccel József műhelye (25. kép)

A neobarokk stílusú kályha impozáns megjelenésű, sötétzöld alapon sárgás ólom-máz, rajta rézbetétes ajtóval, ez utóbbi fokozza a kályha alsó részének hangsúlyosságát. A kályhán minden elképzelhető technikát alkalmaztak, így applikációt, rátétet, gipsznegatív használatot. A bíborszín és az aranyozás mindenütt jelen van a kályhán, a párkányon pedig finom textilszerű hatású arany dekorációt kapott.

A színezésében a mély és a meleg tónusokat a sárgásbarna és az aranyozott árnyalatok váltakozása teremti meg. E megoldás a túldíszítettséget ám csak kissé képes tompítani. A kályhát a későbbiekben újjáépítették, az átalakítás során zárt tüzelésű lett és akkor kapott ajtót is és lett vegyes tüzelésre berendezve az eredetileg fatüzeléses kályha.

A neobarokk stílusú kályha a győri Kuffler-házból való. Tudvalevő, hogy a családnak Győrött kötélgyára volt. A megrendelő mesteriségére egyértelműen utal a kötélminta elhelyezése a kályha alsó részének élein. A kályhát első elképzelés szerint a Hardtmuth gyár készítette Bécsben, azonban csak a bontáskor és restaurálás közben derült fény arra, hogy Eccel József győri műhelye állította elő.

Méret: 280×130×70 cm

Kor: 19. század 2. fele

Lelőhely: Kuffler-hár, Győr

Készítő: Eccel József műhelye, Győr

Leltári szám: IP.66.139.1.

Pavilon középtér 6. kályha: Klasszicista stílusú kályha, ismeretlen mester (26. kép)

A klasszicista stílusú, fehér színű ónmázás hengeres kályha lábazata sima felületű fehérre égő cserép, melyet gyöngysoros dísz zár le. A kályha applikációkkal (kézzel) és rátétekkel (gipsznegatív használatával) egyaránt díszített. A hármass osztású kályha alsó része alulról rozettadísz kapott, a sima táblák felső ötödét egymással szembe forduló babérlevélmotívumsor díszíti. Az erősen kiugró párkányzat alatt ovális formába hajló, egymásba kapcsolódó növényi motívumsor látható. A második, lépcsőzetesen kialakított kályharész felső részén látható a kályha fődísz: egymással szembe forduló ragadozó madár figurái. A támadó varjak motívum ismétlődését karcsú vázakkal tagolják. A csúcscsúsz felfele öblösödő kosárformája girlanddíszes, tetején gazdag, plasztikus virágokkal.

Méret: 225×80 cm

Kor: 19. század 2. fele

Lelőhely: ismeretlen

Készítő: ismeretlen.

Leltári szám: IP.2019.11.1.

A PAVILON HÁTSÓTÉR KÁLYHÁI

Pavilon hátsótér 1. kályha: Szecessziós kályha a győri „Napóleon-házból” és „NA” mesterjelzéssel (27. kép)

A világos-középzöld színű szecessziós kályha felépítésében a hagyományos középpárkányos megoldást követi. Anyaga csontszínűre vagy világosra égett agyag. A talapzat, a középpárkány és az oromzat ívelt formát kap, a dekoráció liliomokból, különböző levelekből és hajlékony indákból tevődik össze. Az oromzatot tündér rózsák díszítik, összességében visszafogottságról árulkodnak a dekorációs megoldások. A kályha vonalvezetése és gipsznegatív forma alapján történő plasztikus díszítése a századfordulót idézi. A rátétes motívumok festettek: a piros, a barna és a krém színt használták. A szecesszió e florealis változatában stilizált növényi motívumok és a szeszélyesen tekergő indák ihlette kalligrafikus vonaljáték valósággal átalakítják a szögletes formákat.

Méret: 274×84×52,5 cm

Kor: 1890-1900 körül

Lelőhely: Napóleon-ház, Győr

Készítő: ismeretlen

Leltári szám: IP.2008.2.1.

Pavilon hátsótér 2. kályha: Historizáló stílusú kályhakandalló, dénesfai Cziráky-kastély. Magyary gyár (28. kép)

A historizáló kályhakandalló a klasszicista stílusban épített, a dénesfai Cziráky-kastélyból került a múzeumba abból az alkalomból, hogy 1952-ben a kastélyt kiürítették és más célú hasznosításáról született döntés. A fűtőberendezés terrakotta festésére a kő-fahatás, koptatottság jellemző. A mázatlan „kandallóskályha” díszítése plasztikus, gipsznegatívon alapul: előlapján jól kivehető a dénesfai Cziráky grófi címer. Az eklektikus stílusú kályha egyszerűségével nyugtóz le. A kályha fatüzelésre lett berendezve és két tűztere van (egyik a kályhát, másik a kandallót fűti be) és járatrendszer egymástól független, külön-külön kötötték be azokat a kéménybe. A kandalló rácsos tűzhelye elől van, a kályha tűzhelye oldalt lett elhelyezve.

Méret: 280×130×85 cm

Kor: 1880 körül

Lelőhely: Cziráky kastély, Dénesfa

Készítő: Magyary József cserépkályhagyára, Győr

Leltári szám: IP.66.141.1.

Pavilon hátsótér 3. kályha: Szecessziós zöld kályha – tájképes tábla-betét-tel (29. kép)

A 20. század elején divatos stílus tipikus példája a győri mester itt látható munkája. Fő díszítő eleme a színes idealizált tájképes fajansz (festett, majd ónmázzal leöntött) betét, mely egy elképzelt vidéket jelenít meg. A szecessziós oszlopkályha alapszíne sóska-zöld, a széleken plasztikus és festett díszítésű. Vegyes fűtésre lett berendezve, a csempéje sima ólommazas cserép, oromzatdísze vánkos formára emlékeztet. A csempék plasztikus, stilizált növényi díszei között helyezték el a színes festett tájképet – az egykorú gyári készítmények egyik variációjaként.

Méret: 280×80×60 cm

Kor: 20. század eleje

Lelőhely: Fruhmann Antal gyűjtése-hagyatéka, Győr

Készítő: Magyary József- vagy Fruhmann Antal műhelye, Győr

Leltári szám: IP.66.138.1.

Pavilon hátsótér 4. kályha: Középpárkányos cserépkályha. Ismeretlen műhely és mester (30. kép)

A fazekas ólommazas csempékályha cserép felületét fajansz technikával díszítették, a színes virágait ecsettel festették. Az eklektikus stílusban készült, zsák-forma kályhát sötétzöld alapon plasztikus és stilizált motívumokkal díszítették. A színezésében viszont inkább szecessziós hatású, mint erre a csempén az egymásba folyt színek (zöld, barna, sárga, kék) is utalnak. A kályhát széntüzelésre rendezték be. A mintázó síkcsempe-, sarokcsempe- és betétdíszeket a Fruhmann gipszminta gyűjtemény ép állapotban őrzi.

Méret: 215×70×63 cm

Kor: 19-20. század fordulója

Lelőhely: Győr

Készítő: ismeretlen

Leltári szám: IP.66.136.1.

Pavilon hátsótér 5. kályha: Középpárkányos figurális, táblás kályha (31. kép)

A szögletes formájú cserépkályha eklektikus stílusban, figurális díszítésű táblákból épült. Törtfehér ónmazas, feltehetően fehérre égő agyag anyagú, dombordíszes kályhát a felső szintjén egy pilaszter-keretben elhelyezett és plasztikusan kialakított zsánerjelenet teszi különlegessé, mely a fő motívumot képezi. A homlokzati táblakép jobb oldalán egy ülő polgári ruhás lányalak kezében olajágot nyújt a

vele szemben álló népies ruhában babérkoszorút tartó lányalaknak. A jelenet körül csiga- és növényi motívumok találhatók, a csúcspdísz antik vázára emlékeztet. A kályha cserép lábazaton áll, az alsó részét növényi, felső részét növényi és rombusz motívumok díszítik, a sarkokon plasztikus konzolmotívumokkal és volutákkal. Az alsó, kis kiülésű osztópárkányzat fölötti alsó szint tábláján növényi motívumok láthatók, mely volutákban végződő pilaszter motívumokkal egészül ki. A kályha restaurált, különösen alsó része, és rekonstrukcióval készült, a tűztér öntöttvas ajtaja kiegészítés. A hiányzó részeket a Magyary-katalógus alapján pótolták: 1908-as árumintakönyvben a 71. számú (eredetileg kandallókályha) mintát vették kölcsön.

Méret: 340×130×95 cm

Kor: 19. század 2. fele

Lelőhely: Fruhmann Antal gyűjtése-hagyatéka, Győr

Készítő: Magyary József gyára, Győr

Leltári szám: IP.2019.14.1.

Pavilon hátsótér 6. kályha: Középpárkányos csempés kályha majolika díszítéssel (32. kép)

A törtfehér alapon ciklámen-színű csempéjű ónmázás középpárkányos kályha díszítése a tarka majolika technikával és aranyozott szegéllyel készült. Az eredeti kerek dombormű feltételezhetően paradicsommadár motívumot ábrázolt, de elveszett. A lábazatban öntöttvas hamuzó ajtót és áttört díszítésű máriaüveges tűztér ajtót helyeztek el. A középpárkány által megosztott két felület más-más mintázatot kapott. Az alsó öt csempesor festett rózsaszínes akantuszlevelekkel keretezett, bemélyített rombuszformák díszítik. Az osztópárkány tojássor díszes. A kályha felső részének kör alakú eredeti medalion középdísz helyett a jelenlegi csillag motívum utólagos rekonstrukció eredménye. A kép körül négy részre osztott és profillal zárt táblát plasztikus növényi minta és kacsaringós akantuszlevelek díszítik. A lépcsőzetesen kialakított, erőteljes felsőpárkány a homlokzaton félköríves, szintén akantuszlevél díszes. A kályha csúcspdísz trapéz alakú és sarkain lekerekített, plasztikus levéldísz látható.

Méret: 245×72×60 cm

Kor: 20. század eleje

Lelőhely: Fruhmann Antal gyűjtése-hagyatéka, Győr

Készítője ismeretlen

Leltári szám: IP.2019.13.1.

Pavilon hátsótér 7. kályha: Eklektikus stílusú kandallókályha a Hardtmuth cserépkályhagyárból (33. kép)

A restaurált kályhát meszes mázú fehérre égő agyagból készült csempéből és mogyorószínű engóbbal színezett mázatlan cserépből rakták. A középső osztásba porcelánmázas fehér csempe fénylik. A kandallókályha oromzata ívesen timpanonos lezárású, a középrészen függőlegesen rovátkolt oszlopok és a tűzteret plasztikus állati-, növényi- és emberalakok díszítik. Az állatalakok között Auróra, a timpanonban a költészet múzsája kap helyet. Az oszlopfőn és az ajtó két oldalán csigavonalas díszítés fut. A kályha homlokfelületét párkány határolja, fölkéjében mitológiai ihletésű szobordíszekkel. A tetejét eredetileg díszítő oromdísz elveszett, és az átalakításkor zárt lett. Az ajtaja öntöttvasból készült, alacsony lábazata magába foglalja a hamuzótálat. A Hardtmuth gyár katalógusának 116-os mintája alapján készült. A kályha azonnali benyomást kelt és a reprezentativitást juttatja kifejezésre, esztétikai összhatását monumentalitás jellemzi.

Méret: alsó rész: 130×87×134,4 cm, felső rész: 95×63,5 cm, magassága: 317 cm

Kor: 20. század eleje

Lelőhely: Budapest, Andrásy út 19.

Készítő: Hardtmuth L. Co. RT. Tatai és Herendi Gyára

Leltári szám: IP.2013.2.1.

1. kép

2. kép

3. kép

4. kép

5. kép

6. kép

7. kép

8. kép

9. kép

10. kép

11. kép

12. kép

13. kép

14. kép

15. kép

16. kép

17. kép

18. kép

19. kép

20. kép

21. kép

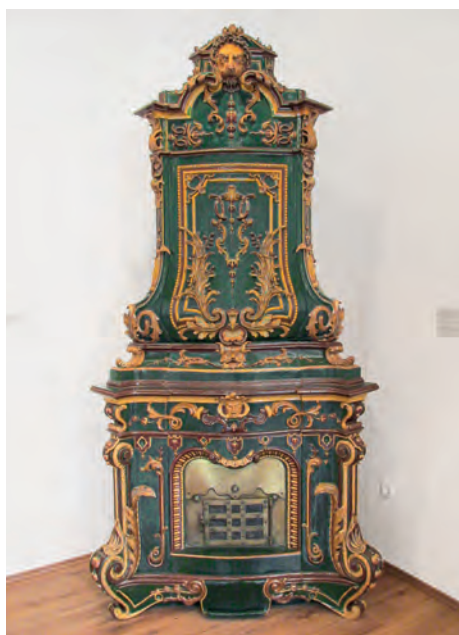
22. kép

23. kép

24. kép

25. kép

26. kép

27. kép

28. kép

29. kép

30. kép

31. kép

32. kép

33. kép

UTÓSZÓ A KATALÓGUSHOZ

CSERÉPKÁLYHAIPARI SZEMELVÉNYEK ÉS GYŐRI VONATKOZÁSOK

A katalógusban rendeztük egybe és adjuk közre a kiállítási tárgyakra vonatkozó eddig megszerzett tudást. E zárófejezetben azokat a kiegészítő ismereteket gyűjtöttük össze, amelyek a kiállított kályhákhoz valamilyen tekintetben kapcsolódhatnak.¹⁹ Azokból a kézművesség- és ipartörténeti témákból válogatunk itt, melyek további értelmezést nyújtanak a Katalógusban bemutatott kályhákhoz, különösen azok készítmódjára és a használatára, funkciójára vonatkoznak. Ezért az egyes fűtéstechológiai, stílusbeli, díszítés-technikai, életmód- és helytörténeti jellemzőket taglaljuk kisebb-nagyobb terjedelemben, attól függően, mely kérdéseket tekintjük témánk (győri kályhásiipartörténet) szempontjából jelentőségteljesek, vagy ami felől pillanatnyilag elegendő mértékben és körülmények között tájékozódunk. Igyekszünk szorosabban megragadni az elmúlt mintegy kétszáz-kétszázötven év győri és regionális kályhakészítési gyakorlatának főbb folyamatait, jeles képviselőit, kulcstényezőit és társadalmi háttérét. Abban bízunk, hogy ezáltal is egy lépéssel közelebb kerülünk a korszak győri kályhaiparának jobb megértéséhez.

Zárójelben szerepeltetjük annak a kályhának leltári számát, amely a Katalógusból az illető résztémához valamilyen szempontot figyelembe véve példaként hozható.²⁰

Füstelvezetés és kályhafajták

A 19. század második felétől, a műszaki ismeretek fejlődésével és a belső füstjáratok megfelelő szerkezeti kiképzésével egyidejűleg mód nyílik a hőenergia jobb hasznosítására és gazdaságosabb tüzelőrendszer kialakítására. Az egyetlen belső füstjáratú kályhakészítéshez képest hatalmas előrelépést kínál a belső füstjáratok szerkezeti kiképzése, és ez hatékonyabb meleg-sugárzást biztosít. A füst útjának megtervezése és a füstnek a kályha belsejében haladása (a felfelé- és lefelé szálló füstcsatornák önálló kialakításával) a kályhaforma megváltozását eredményezi. A felszálló füstöt elvezető nyílás a kályhatesten a korábbinál magasabbra kerül.

Győrről a Fruhmann-műhelyben a kályhák belső osztását az 1890-es években kezdték el. Először a fekvő járatokat építették meg speciális eszközökkel és tűztereléssel. A fekvő járatokat az álló járatok váltották fel. Kedvelt volt a hármas, a négyes és az ötös rendszer kialakítása, de a nagyobb kályhákba a svéd rendszert építették bele. Ennek lényege az volt, hogy a tűztérből egy nagyobb járat emelkedett fel a kályha közepén, majd a két oldalsó sarokban alászállt, ezt követően a másik két sarokban újra felemelkedett és a kéménybe torkollott. A fafűtéses kályhákat spirál járatokkal építették. A spirálisan tekeredő járatban a füst egészen lehűlt mire a kéménybe jutott. A járatok falait samottból vagy egyszerű falitöglából építették. Voltak olyan részek, ahol a tetőcserép is megfelelt erre a célra.²¹

¹⁹ Az összeállításunkban legfőképpen a következő írásokra támaszkodunk: ÖRLEY: Útmutató (a szerző cikksorozata később könyvformában is megjelent); CSERÉY: A győri Xántus; Válogatás 98–99.

²⁰ A kályhák leltári száma a katalógusban olvasható.

²¹ SÁBJÁN: Adatok 165.

A füstjáratokkal kialakított kályhák másik speciális megoldását a „svéd” kályhatípus jelentette. A 19. század derekán a polgári megrendelők körében kedveltté válik a svéd-szisztémájú cserépkályha annak sok előnye miatt. A svéd-rendszernek köszönhetően ez a hőenergiát jól hasznosító kályhatípus egyidőben hódított az akkor még divatban lévő nagyméretű, hengeres, elkarcsúsodó „darázsderekú” kályhákkal. A 18. század végén szabadalmazott svéd kályhatípustól kapta nevét. Egyes források szerint, a „svéd” kályha népszerűségét tükrözi, hogy Svédországban az 1850-es években már minden jobb házban megtalálható volt, nálunk 15-30 évvel később terjed el igazán. Kedves formája barátságossá, vonzóvá teszi a lakást. A készítése nagy ügyességet és az agyag szabásában való jártasságot igényel. Kitűnő belső szerkezete által pompás melegítő képességgel bírt a maga korában. Az elemek egyben füstjáratok, a tüztér kialakítása fölött értelemszerűen épül fel a kályha. A kályha belsejében a svéd-füstjáratok kialakításával egyidőben alulra került a füstelvezető nyílás. A kályhások még a 20. század első éveiben is készítettek svéd kályhát, bár az egyes alkatrészek elkészítése és az elemek pótlása is kellő gyakorlatot kíván.²² (Leltári szám: IP.2019.2.1.; Leltári szám: IP.66.158.1.)

Az átalakítások során a kályha formája is megváltozik a divat igényei szerint. A 19. század végén a győri gyárak is áttérnek az úgynevezett „zsák” formájú kályhák előállítására. Ezek a kályhák a lakószobában kisebb alapterületet foglalnak el, mindemellett a felületük változatos kialakítású csempékkel díszíthető. (Leltári szám: IP.66.134.1.)

A kandalló – vagy más néven „asztal-kandalló” – az enyhébb éghajlatnak volt kedvelt fűtőeszköze, éppen ezért jóval gyakoribb Európa déli országaiban, mint mifelénk Közép-Európában. Idehaza nem is terjedt el széles körben. Használata a tüzelő anyagok drágasága mellett valóságos luxus számba ment egykor is és ma is költséges fűtőeszköz. Ott, ahol a mi nyelvterületünkön mégis felállították és ma is felállítják, elsősorban lakószobai díszként szolgál, vagy még inkább azért, hogy barátságosan világítsa meg a helyiséget. (Leltári szám: IP.66.140.1.)

A kályhakandalló – összetett fűtőeszköz lévén – szerkezetéből következik, hogy az alsó része kandallóként, a felső része kályhaként működik. A két tüztér (egyik a kályhát, másik a kandallót fűti be) és járatrendszer egymástól független, külön-külön kötötték be azokat a kéménybe. Ha erre mégsem volt mód, hol az egyiket, hol a másikat használták. A „luxus” fűtést biztosító kandalló-részt leginkább fényének élvezete miatt iktatták be. A kályhafűtéses rész biztosította a meleget. A kályhakandalló Németországban a nyitott kandalló és füstjáratos kályha egybeépítésével jött létre, arrafelé az a mondás járta, hogy „jó hatással van a kedélyre”. (Leltári szám: IP.66.141.1.)

A technika fejlődésével a 18. századtól kezdve a nagyobb idomokból – kályhagyűrűből, kályhapalástból, többszörös párkányból – álló kályhák váltak nép-

²² ÖRLEY: Útmutató.

szerűvé. A hengeres, vagy esetenként profilozott kályhák díszítése a kor uralkodó ízlését és a nagyművészet formáit követi. (Leltári szám: IP.2019.11.1.) A hengerkályhák készítmódjára jellemző, hogy a palást alkotó elemeit a formára hajlított, azt követően egymáshoz illesztett agyaglapok (cikkék) adják. A gyűrűformát az egyes cikkek egymáshoz illesztésével nyerik. A domború díszítés az így kialakított palástra és gyűrűre ragasztással került (rátét). (Leltári szám: IP.2019.9.1.)

A hengerkályhák a használatból a 19. század elmúltával kikoptak, többek között azért, mert a részek nehezen voltak pótolhatók, és mert időközben megjelentek az újabb, tartósabb meleget biztosító fűtésteknikai megoldások.

A kályhacsempék alapanyagáról és a kerámiafelületük díszítéséről

Elsőként a csempék alapanyagáról ejtünk röviden szót. A 19. századig természetes vörös agyagból készítették a kályha alaptestet, a gótikus és reneszánsz csempéknél mindazt, amit lehetett korongozással. A reneszánsztól kezdve az előlapokat negatívba préseléssel készítették. A barokk- és a rokokó kályhák esetében a mester először megformázta a teljes kályhapalástot, majd az alkalmas pontokon (lizénák, hajlatok) részekre vágta, hogy az égetést el tudja végezni. Ezeket a kályhákat legtöbbször 4-6 nagyobb darabból állították össze. A 19. század az iparosodással újabb megoldásokat tett lehetővé: az alaptest anyagát mesterségesen, különböző agyak keverésével állították elő és ezek a csempék jellemzően krémfehér-fehér alapszínűek. Ilyenek az asztali edénykészítésben ekkor elterjedt keménycserepek (kőedény) is. A neobarokk- és neorokokó kályhák készítése idejének meghatározásában ennek az eljárásnak a felismerése segítséget jelenthet. Az alapanyag megformázásához minden esetben segédformákat, gipsznegatívokat alkalmaztak.²³

A „porcelánkályhák” és a „porcelánfestés”. A 19. század végén a kályhagyárak megkísérlik a tökéletes felület gyártását is, mint ez az itt látható kályhán is látható. A tökéletes felület kialakítását a „porcelánfestés” sajátos technikája teszi lehetővé: az ónmázzal díszített alapon a több színt egyenként, ecsettel vitték fel és színenként égették ki. A porcelánfestés nincs összefüggésben a porcelán előállításával. A fehér, sima csempéjű kályhákat mindazonáltal akkor szokás „porcelánnak” nevezni, ha kivitelük kifogástalan – ezzel főként az esztétikai szempontnak adva hangsúlyt. (Leltári szám: IP.66.135.1.) Valódi porcelánból szinte kizárólag Meissenben készültek kályhák és kereskedelem révén érkeztek hazánkba.

A kályha magas-fényű porcelánra emlékeztető hatását technológiai úton érték el, kőedény-máz alkalmazásával és hajszáltrepedésektől mentes kiégetéssel. A máz ónoxid tartalma miatt a domború díszek láthatóan tompábbá váltak, ez jól megfigyelhető az így készült kályhákon. A kályha fehér színét az anyagát képező porcelán massa és a fényes fehérre égő porcelán máz (ónmáz) együttesen adja. A „porce-

²³ Radványi Diána művészettörténész-muzeológus, az Iparművészeti Múzeum Kerámia- és Üvegyűjteményének osztályvezetőjének szóbeli közlése alapján.

lánkályhák” talpazata és párkányai gyakran készülnek mázatlan, egyszer kiégetett, meleg-, sárgás színű agyagból, „terakottából”. (Leltári szám: IP.62.36.1.)

A majolika-technika egy másik díszítési mód a cserépkályha készítésben és különösen a 19. század végén terjed el, a szecessziós stílus egyik jellemzőjének mondható. A „tarka” kályhát majolika kályhának is hívják. A technika lényege, hogy máz feletti festés történik egy másfajta máz felhasználásával: vagy fehér alapon színes mázakkal, vagy zománcos mázra festett porcelánfesték díszítéssel dolgoznak. Előfordul, hogy a színeken kívül még arannyal is díszítik a felületet.²⁴

A majolika és a fajansz technikailag ugyanazt jelenti, ónmázas kerámiát mázba süllýedő festéssel. A majolika kifejezés mégis inkább a színes itáliai reneszánsz kerámiára használatos. Tágabb értelemben az európai ónmázas kerámiát fajansznak nevezzük. Előfordul, hogy a 20. századot megelőzően általában véve a színes kerámiát „majolikának” nevezik az írások, függetlenül a technikai különbözőségektől. A majolika-technika valóságos diadalutat jár be a 16. századtól egész Európában. Olasz földön a technika a 15. századtól fogva – a Spanyolországból történt átkerülését követően – egy csapásra a gazdagság jelképévé válik. Kiteljesedésében elsőként a toszkán kisvárosok, majd egész Közép-Itália is részt vesz. Az olasz mesterek Derutában és Gubbióban – fő gyártási helyeiken – továbbfejlesztik a technikát. Létrejön kezük alatt a simalapú, ónmázas, úgynevezett majolika, melyet reneszánsz stílusú ornamentikával díszítenek. A gazdagok és előkelők egyenesen versenyeznek egymással abban, hogyan segítsék elő a majolikamanufaktúrák alapítását és a nagy tudású készítőket látványosan pártfogolják. A népszerűségét jellemzi az is, hogy a nemesek sem tudták magukat kivonni a fajansztárgyak készítése alól. Alfonso D’Estéról jegyezték le, hogy saját majolika-műhelye volt és ott maga is készített tárgyakat ezzel a technikával.²⁵

A fajansz technikával, azaz a közép-európai térségben e néven elterjedt változatokkal találkozunk például Svájcban, Winterthurban. E legkorábbi ismert svájci kályhasközpontról a 15. századtól fogva írott források is megemlékeznek. A több évszázadon át működött kályhasközpontban gótikus- és reneszánsz stílusban készültek a gazdagon díszített kályhák, melyek méretei a 16. századra egyre nagyobbak lettek. A 17. században a kályhakolosszusok nagyméretű csempelapjain az egyszínű ólomház helyébe már a tejfehér ólom-ónmáz lépett. Az ilyen, fajansz technikájú cserépkályhákat is először Winterthur városában készítették. A díszítő munkálatok az új technikai eljárásból fakadóan azonban már nagy gyakorlatot és odafigyelést igényeltek. A festést a mester maga, vagy családtagjai végezték, előfordult, hogy idegenből érkezett művészeket bíztak meg e díszítési technika alkalmazásával. Igen elterjedt volt a tapétaminta, előfordult, hogy két, de gyakran négy sor minta felrakása is szükséges volt a minta kialakításához.²⁶ (Leltári szám: RFM.IP.2019.13.1.)

²⁴ ÖRLEY: Útmutató.

²⁵ BRESTYÁNSZKY: Majolika 102.; CSEREY: Fazekasság 82.

²⁶ CSEREY: Fazekasság 87.

A sablontól a sorozatgyártásig

Sablon használatával történő felület mintázás másik lehetőségként kínálkozik a cserépkályhák díszítésére. A máz felvitele előtt sablon készül a minta kialakítása érdekében. Az IP.66.153.1. leltári számú kályha esetében például ez a művelet már a világos szín felvitelét követően történt meg. Sablonnal kitakarták ekkor a – lant-, fűzér- és leveles-indás és egyéb – motívumokat, vagyis a kivágott mintákat feltapasztották a felületre. Az egész kályhát bespriccelték eltérő árnyalatú mázzal. Ezután leválasztották a sablont, ami alatt fehér maradt a kályha színe.

Gipsznegatív alkalmazása. A 16. század jelentős fordulata volt a lapos kályhacsempék (a bögrés vagy tálas helyett) bevezetése, a préselt csempék megjelenése és mind gyakoribb alkalmazása.²⁷ A 19-20. századfordulón a megnövekedett számú megrendelés miatt pedig többségében gyári formák és díszítések felhasználásával készültek a kisiparosok által előállított kályhák is. A századfordulón éppen ezért a szakma iránt érzett felelősségtől fűtve a szakembereket aggodalom töltötte el a gyáripár egyre nagyobb térnyerése és megerősödése láttán. A helyes egyensúly keresése, valamint különösen a fazekas kézimunka háttérbe szorulásának előrevetítése komoly aggályokat keltett szakmai körökben.²⁸ (Leltári szám: IP.66.143.1.)

A 19. század közepétől általánossá váló csempékályhák készítéséhez nagy mennyiségben volt szükség azonos méretű és mintájú csempék előállítására, ehhez pedig gipszmintát használtak. A gipszmodellek motívumai folyamatosan bővültek, variálódtak és alkalmazkodtak az aktuális divathoz és korstílushoz. E cserépkályha készítésekor is gipszmodellbe préselték az előkészített agyaglapot, majd a száradás után ezt zsengélés (első égetés) követte, végezetül színes mázzal bevonták és kiégettek. Ezzel a művelettel nyerték el az egyes darabok fényes felületüket. (Leltári szám: IP.69.11.1.) A gipsznegatív alkalmazásával megteremtődtek a sorozatgyártás feltételei. Gyorsan terjed a 19. század végén az olcsóbb kivitelezésű és egyszerű megjelenésű, ám jól díszíthető oszlopkályháknak a népszerűsége, ezzel az eljárással egyidőben. Ugyanis a préselési technika elterjedésével a legegyszerűbb téglatest formát is látványossá lehetett tenni. (Leltári szám: IP.69.13.1.) „A domborműves előlapú csempéket negatív formába préselték. Az ilyen csempék domborművein aláforduló felületek vagy részletek nem lehettek, hiszen a megformázott agyagot a negatívból ki kellett fordítani. Az eljárást már a 14. századtól alkalmazták, de virágkorát a 19. század második felében élte, amikor a szériagyártásnak köszönhetően nagy mennyiségben állítottak elő kályhákat.”²⁹ A kályhákat préseléssel így módon, a negatív modell alapján, sokszorosítás útján készült csempékből állították össze. (Leltári szám: IP.69.12.1.) A sokszorosítási eljárással összefüggésben a vál-

²⁷ MN III. 601.

²⁸ ÖRLEY: A fazekasság helyzete 6.

²⁹ SABJÁN: Kályhák és kályhacsempék 63.

tozatos színek, a technikák és a plasztikus felület kialakításának kombinálása szélesebben vált kályhakészítői gyakorlattá. Mindazonáltal e csempemintázási mód könnyen lehetővé tette a régi stílusok utánzását is. (Leltári szám: IP.69.13.1.)

Mesterjelzés és kályhaeredet

A cserépkályhák esetében az eredetre és egy adott műhelyből való származásra nem mindig találunk adatot, és így gyakran a mester kilétére sem derül fény. A készítő műhely beazonosításához némi támpontot jelenthet a cserépbe vésett monogram vagy a nyers agyagba bélyegzett márkajel, ha van ilyen. Feltételezés szerint például az IP.66.136.1. leltári számú kályha a Fruhmann-műhelyben készült. Ezt látszik alátámasztani az is, hogy a kályhát alkotó csempe gipszmintája legifjabb Fruhmann Antal kályhásmester hagyatékát képezi. Ezzel egyidejűleg azonban az is közismert tény, hogy Fruhmann Antal mester a Győr-szerte lebontott cserépkályhák és gipszminták buzgó gyűjtője volt. Ezért könnyen előfordulhatott az is, hogy a kályhát díszítő minta – akár maga a kályha is – más műhelyből ered. Támpontot jelenthet olykor a csempe díszítésének és formai kialakításának a stílusa is a készítő műhely beazonosításához. (Leltári szám: IP.66.136.1.)

A kérdést az komplikálja tovább, hogy a csempék pozitívjairól is készültek olykor másolatok. Ennek során még távolabb kerülünk az eredeti minta készítőjének személyétől, illetve a műhely beazonosításától. Ha egy továbböröklődött pozitív segítségével jön létre új csempe, az már bizonyosan nem az eredeti műhely készítménye, hanem csakis átvétel (másolat) lehet és egészen más kályhák dekorációit gazdagíthatja. A középkori csempéknél tudunk arról, hogy a mesterjelzést a másolatot készítő fazekas érdekes módon megőrizte, átvitte az új tárgyra és azon is megjelenítette.³⁰ A kiállításban szereplő és ismeretlen mesterű kályhák némelyikében a restaurálás során előkerültek különböző technikával – a nyers agyagba történő kézi karcolással vagy pecsételéssel – készült mesterjelek.

A minták eredete a mintakönyvek terjedésével is igen szoros összefüggésbe hozható. A mintakönyvek hatására, a mindig újabb anyagok és technikák megjelenésével már az 1830-as évektől észlelhető a különféle stílusok felelevenítése. A 19. század „negyvenes éveire legelsőként az ún. neobarokk válik uralkodóvá” a kézműipar ágaiban.³¹ Az eddigi ismereteink alapján elég egyértelmű, hogy a többi iparművészeti ág művelőihez hasonlóan a kályhakészítők is a nagyobb cégek márka árukatalógusaiból merítenek, amikor a kínálatukat összeállítják. Mondhatni, hogy szinte határtalan felületmintázási lehetőséggel próbálkoznak. A 19. században a gipsznegatívok és a préselési technika pedig igen széles körben elterjed és mindennapi kályhás gyakorlattá lesz. A népszerűbb minták műhelyről műhelyre ván-

³⁰ HOLL: Középkori kályhacsempék 314.

³¹ SZABOLCSI: Az iparművészeti historizmus 107.

dorolnak, Győrött is ragadós a példa. „Milyen hatással voltak és milyen széles kört érintettek e mintakönyvek, arra ma még nehéz pontos választ adni. A kézműiparosok, ha haladni akartak a divattal, rá voltak kényszerülve, hogy tájékozódjanak.”³² A stílusos kályhák nem egyedi példányok, hanem egy-egy divatáramlatnak sokszorosított készítményei, egy-egy antik darab hű másolatai. A különböző műhelyek a 18-19. században nagyrészt azonos mintakönyvet használnak, ezért nehéz a műhelyek beazonosítása.³³ Az egyéni kályhatervezés és -felépítés sikerének záloga egyre inkább a nagyobb kályhagyártók mintakönyveiből merített minták és a gipszmodellek megszerzése és alkalmazása lett. A közkezen forgó gyári mintakönyvek hatása tetten érhető a kisiparosok (asztalosok, kályhások, ötvösök, textilkészítők stb.) munkáin is. „Az 1851. évi londoni világkiállítás mintegy összegezte mindazt, amit a stílusok sokféleségéről és az új találmányokról a műipart űzők addig megismerhettek, és számos új találmány útját is ekkor indították el a kontinens felé.”³⁴ A 19/20. századfordulón előállított kályhák nagyon gyakran készültek a gyári formák és díszítések felhasználásával, a kiváltképp népszerű eklektikus ízlésben. (Leltári szám: IP.66.137.1.)

A korabeli sajtóhirdetésekből kiderül, hogy nálunk is meglehetősen nagy európai választék állt rendelkezésre az iparos termékekből. Az új alapanyagokat és a késztermékeket főleg pesti kereskedők árulták, jelentős részüket pedig bécsi és osztrák cégek pesti lerakataiban tárolták. A vasúti szállítás 19. századvégi Budapest székesfővárosi vasúti hálózatra és kereskedelemre vonatkozóan olvasható adatok (a szállított mennyiség jelölésével)³⁵ megerősítik eddigi vizsgálatainkat a győri kályhák tekintetében. A vasúti szállítás adatainak értelmezése egy példán: a Brüder Sattler (Sattler testvérek) pesti Teréz körúton működő, áruminta-katalógus alapján kereskedő cég révén jutnak el – egyebek között – a győri megrendelőkhöz is azok a kályhacsempék és kályhák, melyek Budweisben (mai Csehország területén lévő kályhagyári központban) megrendelés alapján készültek.

A Rómer Múzeum szinte páratlanul gazdag gipszminta gyűjteménnyel büszkélkedhet és e tárgyakról katalógust is kiadott, melyben 631 darab csempe, oromzat, záró- és középpárkány, lábazat, rátét, egyéb agyagformák készítésére alkalmas gipszmodell található.³⁶ A Fruhmann család egy évszázad alatt összegyűjtött gipszminta készlete felbecsülhetetlen értéket képvisel és a Múzeum kézművesipar-történeti kutatásainak alapvető tárgykörét képezi.

A rekonstrukciós kályha-újraépítés bevett gyakorlattá vált a 18-19. századtól kezdve, a cserépkályhagyártás megújuló korszakában. A régi kályhák megújítása vagy pótlása áll a kályharekonstrukciók hátterében. Elterjedt szokás ma is a meg-

³² SZABOLCSI: Az iparművészeti historizmus 105.

³³ CSEREY: 18–19. századi kályhák 180.

³⁴ SZABOLCSI: Az iparművészeti historizmus 105.

³⁵ EDVI ILLÉS: Magyar királyi államvasutak 48.

³⁶ TANAI: A Fruhmann-műhely.

lévő eredeti és a bontáskor éppen maradt elemek és díszítések kályhák közötti felcserélése is egy-egy új kályha építése során. A kályhászmester a lehetőségeit számba véve pótolta a hiányzó darabokat, miközben szükséges mértékben esztétikai szempontú változtatást is végzett a kályhán. (Leltári szám: IP.2019.6.1.) Az átépítést és rekonstrukciót sokszor egyidejűleg végzik el egy-egy új kályha megvalósításakor. A megrendelő igényei és a rendelkezésre álló bontott kályha vagy kályhák kínálta lehetőségek fényében készül el az új kályha.

Stílusok, korok, életmód

A 19. század elejéig bezáróan tartó stíluskorszakokban a fehér mázas cserépkályhák a legkedveltebbek, mivel semleges színükkel bármilyen bútorhoz, kárpithoz jól illelenek.³⁷ A régi idők egykori kastélyaiban (18. század) és a győri nagypolgári lakásokban is gyakran állítottak fel hengerkályhákat, ezeknek több példánya látható a tárlatban. A stílustörténeti szempontokat leginkább érvényesítő kályhák a pavilonban és a főépületi folyosón tekinthetők meg.

A hengerkályha egyik (talán utolsó) megjelenésformájaként ismeretes az „empire” kályha, melynek a neve a francia császárok korában történő elterjedésre utal. (Leltári szám: RFM.IP.2019.9.1.)

Közép-Európa keleti felén élvén érdemes külön is kiemelni a biedermeier polgári stílust. A biedermeier az empire stílus elmúlásával párhuzamosan fejlődött ki több művészeti ágban. Különösen a polgári lakáskultúrában mutatkozott meg, ezen belül a fűtőberendezések kialakításán is nyomot hagyott. A biedermeier szinte kizárólag Közép-Európában tett szert népszerűsége, rövid korszaka 1815–1848 közé tehető. (Leltári szám: IP.66.153.1.)

A kályhák külső megjelenését, a kályhacsempék megformázása, színe és díszítésén túlmenően az építészeti tagozódása is jelentősen meghatározza. A 15. századtól kezdve egyre növekvő szerepet kap a kályhadíszítésben az építészetből jól ismert formanyelv utánzása is, és ez architektonikus jellegű kályhák létrehozását eredményezi. Az architektonikus kályhák csempéinek díszítményein a nagy történeti stílusok – a reneszánsz, a barokk, a rokokó és a klasszicizmus – jegyei tűnnek fel.³⁸ Az architektonikus kályha-kialakításnak több példája is látható a kiállítá-sunkban. (Leltári szám: IP.2013.2.1.) Az eklektikus, klasszicista és szecessziós stí-lusú kályhák különösen a 19. század évtizedeiben váltak népszerűvé.³⁹

A fűtőberendezések a lakás részeként, iparművészeti jellegüknel fogva a tulajdonosuk társadalmi ízlését és életmódját is kifejezésre juttatják. A díszítés esztétikailag követi az uralkodó stílust, divatot, ezzel egyidejűleg tükrözi a korabeli

³⁷ CSEREY: 18–19. századi kályhák 180.

³⁸ MN III. 613.

³⁹ A stílusjegyekre történő utalás az egyes kályhák leírásában olvasható.

lakótér berendezését. A Fruhmann-házi tárlatban kiállított kályhák többsége a győri nagypolgári lakások és környező kastélyok 18-19. századi atmoszféráját idézi. (Leltári szám: IP.2019.5.1.)

Egy kiragadott példán keresztül nyújtunk betekintést a győri kályhás mesterek családi életébe. Mágner Károly kályhás mester volt az, aki iparművészeti színvonalra emelte Győrött a kályhásipart.⁴⁰ Kályháit a régiókban egyházi és arisztokrata kastélyokban találjuk felállítva, mint például még ma is Fertőrákoson a győri püspökség nyári kastélyában.

Mágner Károly 1790-ben hal meg. Leánya pedig ekkor feleségül megy Dachauer János kályhás mesterhez, róla levéltári forrásból tudjuk, hogy 1832-ben céhmester volt. A győri Mágner-Dachauer műhely egészen a 19. század végéig az alapító apa megszokott modorában működik tovább még hosszú időn át. Majd egy évszázaddal később, 1883-ban Magyary József kályhás mester veszi át az üzletet és a műhelyt Dachauer Ferenc özvegyétől. Az átvételt követően teljesen fel is újítja. Magyary József Győrött elfoglalt kályhás mesteri pozícióját érzékelteti az a tény, hogy a céhek megszűnte után megalakult Ipartestületben ipartestületi elnöki tisztséget vállal. Műhelye az 1930-as évekig állt fent.⁴¹ (Leltári szám: IP.66.146.1.)

Végezetül, de nem utolsósorban felidézzük egy helytörténeti érdekességet, melyben közvetetten a győri kályháságnak is jut szerep. A belvárosban álló Bezerédj-palotából – Győrött elterjedt nevén „Napóleon-házból” – került a múzeumba egy izgalmas florealis díszű szecessziós zöld kályha. Ez a ház látta vendégül Bonaparte Napóleon 1809-ben, amikor Győr francia kézre került. A kályhát Napóleon ugyan nem láthatta, de városi életmód, ház- és családtörténeti szempontból a helyi emlékezet válik fontossá, hiszen ez a tárgy nagy valószínűséggel száz évvel később és nem empire modorban készült. A kályhát díszítő minta forrását is ismerjük: a Carl Mayers (alapítva 1848-ban) 1910-es kiadású árumintakönyvének a 107-es számú modellje alapján készült. A csempéken az NA 57 (vagy NA S7) jelzést tünteti fel az ismeretlen mester. A mesterjelzés két betűje feltételezhetően a megrendelés helyszínére, a „Napóleon-házra” utal. Bonaparte Napóleonról származik egyébként a „grandeur et la gloire” – a „nagyság és dicsőség” fogalmak egymással összekapcsolása. Az empire-néven kibontakozó stílus mint a dicső múltra emlékezés művészeti kifejeződése Napóleon e politikai felhangú szlogenéből merít.⁴² (Leltári szám: IP.2008.2.1.)

⁴⁰ JENEY: Régi győri kályhásipar 291.

⁴¹ CSEREY: A győri Xántus 180.

⁴² BALIGA: Permanens historizmus 26.

SZAKIRODALOM

- BALIGA: Permanens historizmus = BALIGA KORNÉL: Permanens historizmus. Új Magyar Építőművészet (2001:6) 26.
- BRETYÁNSZKY: Majolika = BRETYÁNSZKY ILONA: Majolika. In: Régiségek könyve. Szerk. VOIT PÁL. Budapest, 1983. 101–113.
- CSEREY: 18–19. századi kályhák = CSEREY ÉVA: 18–19. századi kályhák a nagytétényi kastélymúzeum kiállítási tereiben. Ars Hungarica 34. (2006:1-2) 177–184.
- CSEREY: A győri Xántus = CSEREY ÉVA: A győri Xántus János Múzeum cserépkályhái. Arrabona 9. (1967) 179–194.
- CSEREY: Fazekasság = CSEREY ÉVA: Fazekasság. In: Régiségek könyve. Szerk. VOIT PÁL. Budapest, 1983. 75–93.
- S. CSEREY: „Az első pesti porcellán” = S. CSEREY ÉVA: „Az első pesti porcellán festészeti intézet”, Az 1800-as évek feledésbe merült Pest–Budai kályhás mesterei. Tanulmányok Budapest Múltjából 32. (2005) 91–113.
- S. CSEREY: Magyary József = S. CSEREY ÉVA: Magyary József (azelőtt Dauchauer Ferenc) cserépkályha-edénygyárának története. Arrabona 45. (2007) 411–422.
- EDVI ILLÉS: Magyar királyi államvasutak = EDVI ILLÉS SÁNDOR: A magyar királyi államvasutak és az üzemükben levő helyi érdekű vasutak áruforgalmi viszonyai I. (Kereskedelmi monográfia) Budapest, 1896.
- HOLL: Középkori kályhacsempék = HOLL IMRE: Középkori kályhacsempék Magyarországon. A lovagalakos kályha címertartó sarokcsempéjének új példánya – műhelykérdések. Budapest Régiségei 33. (1999) 313–323.
- JENEY: A régi győri kályhásipar = JENEY FERENC: A régi győri kályhásipar. Magyar Építőművészet 42. (1943) 290–291.
- MN III. = Magyar Néprajz (nyolc kötetben) III. Kézművesség. Szerk. DOMOKOS OTTÓ – NAGYBÁKAY PÉTER – TOMISA ILONA. Budapest, 1991. 601–613.
- ÖRLEY: A fazekasság helyzete = ÖRLEY JÁNOS: A fazekasság helyzete és jövője. Magyar Üveg- és Agyagipar 47. (1902:24)
- ÖRLEY: Útmutató = ÖRLEY JÁNOS: Útmutató fazekasok és kályhások részére. (Sorozatban jelenik meg) Magyar Üveg és Agyagújság 82. sz. (1904:11), Magyar Üveg és Agyagújság 83. sz. (1904:12), 85. sz. (1904:14), 86. sz. (1904:15).
- PULSZKY: A magyar agyagművesség = PULSZKY KÁROLY: A magyar agyagművesség történetére vonatkozó kérdések. Archeológiai Értesítő (1882:3) 254–274.
- ROTH HEEGE: Európai cserépkályhák = EVA ROTH HEEGE: Az Európai cserépkályhák korai története – vázlat. In: Szívmelengető középkor: kályhák és kályhacsempék a középkori Magyarországon, 14–16. század. Kiállítási katalógus. Szerk. KISS VIRÁG – SPEKNER ENIKÓ – VÉGH ANDRÁS. Budapest, 2018.
- SABJÁN: Adatok = SABJÁN TIBOR: Adatok a kályhás mesterségről II. (Fruhmann Antal, Győr) Arrabona 26–30. (1991) 145–172.
- SABJÁN: A kályhás mesterség Győrött = SABJÁN TIBOR: A kályhás mesterség története Győrött. Kiállítási forgatókönyv. Kézirat. Xántus János Múzeum. Győr, 1995. 1–15
- SABJÁN: Kályhák és kályhacsempék = SABJÁN TIBOR: Kályhák és kályhacsempék restaurálási problémái. Isis – erdélyi magyar restaurátor füzetek 4. (2004) 61–68.
- SZABOLCSI: Az iparművészeti historizmus = SZABOLCSI HEDVIG: Az iparművészeti historizmus kezdetei Magyarországon. Ars Hungarica 22. (1994:1) 101–110.
- TANAI: A Fruhmann-műhely = TANAI PÉTER: A Fruhmann-műhely gipszminta kincse. Győr, 2010.
- Uzsoki: Jelentés 1958–1961. évi = UZSOKI ANDRÁS: Jelentés a győri Xántus János Múzeum 1958–1961. évi működéséről. Arrabona 4. (1962) 217–225.

- Uzsoki: Jelentés 1962. évi = Uzsoki András: Jelentés a győri Xántus János Múzeum 1962. évi működéséről. Arrabona 5. (1963) 363–374.
- Uzsoki: Jelentés 1963. évi = Uzsoki András: Jelentés a Győr–Sopron megyei múzeumi szervezet 1963. évi működéséről. Arrabona 6. (1964) 385–395.
- Uzsoki: Jelentés 1964. évi = Uzsoki András: Jelentés a Győr–Sopron megyei múzeumi szervezet 1964. évi működéséről. Arrabona 7. (1965) 557–567.
- Válogatás = Válogatás a javából. A 150 éves győri Xántus János Megyei Múzeum gyűjteményei. Szerk. Székely Zoltán. Győr, 2009. 98–99.
- Végh: Előszó = Végh András: Előszó. In: Szívmelengető középkor: kályhák és kályhacsempék a középkori Magyarországon, 14–16. század. Kiállítási katalógus. Szerk. Kiss Virág – Spekner Enikő – Végh András. Budapest, 2018.

STOVE MAKING IN GYŐR.
COLLECTION OF TILED STOVES AND STOVE TILES IN THE FRUHMANN HOUSE,
18TH-20TH CENTURY. EXHIBITION CATALOGUE

The exhibition space of the Rómer Flóris Museum of Art and History in Győr, the Fruhmann House, shows the former stove-making workshop in working order. It is Hungary's first and so far only collection of objects that offers a unique opportunity for interdisciplinary research into the different periods of the tiled stove. The second exhibition on the history of tiled stoves in Győr recalls the heating devices of former civil, noble and ecclesiastical living rooms.

The scientific presentation of the stoves, mostly dating from the 18th to 20th centuries, is a valuable contribution to the topic. The catalogue focuses on the specific history of each stove, from its dismantling in its original place of use and its transport to the museum beginning in the 1950s to the fortunate circumstances in which it has been exhibited. In the second part of the study, the reader is guided through all the stoves in the exhibition halls. In the catalogue, which details the stoves, the research results on the specific objects are presented to the reader. The catalogue, entitled *Stove Makers and Tiled Stoves of Győr in the 18th-20th Centuries* summarises the research results in applied art, archaeology, art history, ethnography, and other disciplines. The curator summarises previous and sporadic data on stoves and adds additional knowledge from recent research in Győr. A detailed description of the stoves gives an insight into the stove trade, the spread of stove pattern books and the use of individual stove marks in Győr. The origins (workshop, creator, trader, factory, template) and use of tiled stoves and their reconstruction are primarily illuminated by the historical findings of art history, industrial history and craftsmanship. The afterword to the catalogue provides a rich interpretation of the critical areas of research on the tiled stove, which provide further information on the stoves exhibited in Győr and contribute to a better understanding of the museological problems of this type of object. The individual chapters deal with smoke extraction and stove types, the decoration of ceramic surfaces, the patterning of stove tile surfaces, from the templates to the series production, and finally, the styles, periods and urban life in Győr associated with the stove.

Zsuzsanna Paál

Gerencsér Péter

REPREZENTATÍV ÉS POLGÁRI

RIVÁLIS NYILVÁNOSSÁGOK A KAPUVÁRI NAGYVENDÉGLŐBEN

Klasszikus munkájában Jürgen Habermas tárta fel, hogy a demokratikus kultúra kialakulásának elengedhetetlen feltétele a közügyek nyilvános megvitatása.¹ Történeti különbséget tett a hierarchikus, a hatalmat státusz-szimbólumokkal artikuláló reprezentatív nyilvánosság és a Nyugat-Európában szerinte a 18. században kialakuló, egyenlőségelven nyugvó polgári nyilvánosság között, ahol már nem a születés és a társadalmi jogállás a meghatározó, hanem a racionális érvelés. Meglátása szerint a polgári nyilvánosság szinterei az angol kávéházakban, a francia salonokban és a német asztaltársaságokban a politikai sajtó virtuális piacterének voltak az előcsarnokai.² A német szociológus revelatív szellemi konstrukcióját idealizált szemlélete, mikrotörténeti vizsgálatainak hiányosságai, a racionalizmus szerepének túlhangsúlyozása miatt számos kritika érte,³ többek között e sorok írója részéről is.⁴ Könyve új kiadásának előszavában Habermas elismerte, hogy kevésbé támaszkodott történeti forrásanyagra. Minthogy a polgári nyilvánosság kialakulását és refeudalizációját csak nyugati példákra alapozta, érdemes megvizsgálni, miként formálódtak másként a nyilvánosság különböző paradigmái egy közép-európai kis léptékű korpusz esetében. A kávéházak, salonok, asztaltársaságok hazai változatait a kapuvári nagyvendéglő funkciói esetében kutatom, hogy kirajzolódjanak az átalakulások egy olyan földrajzi térben, ahol a nyugat-európai mintákhoz mindig is jobban idomuló fővárossal szemben leplezetlenül mutatja meg arcát a magyar társadalmi viselkedés. A vizsgálat időbeli keretét a „társas élet” kiszélesedésének kora, az 1890-es és az 1930-as évek közötti időszak képezi, amikor a Nyugat-Európában időben elhúzódó jelenségek összetorlódva, megkésett és félutas módon játszódtak le. Gyorsan teremtődtek meg az egyleteket életre hívó urbanizáció feltételei, az infrastrukturális fejlesztések és az intézményalapítások. A vidéki kisváros esetében szinte egyszerre épültek ki a társadalmi nyilvánosság új szinterei, az angol kluboknak megfelelő kaszinók, ekkor jelent meg az áruszállítással együtt az aktuális hírek közvetítője, a vasút, valamint a participáció és a közvélemény befolyásolásának új formája, a helyi sajtó. Ennek tükrében a habermasi nagy narratívával szemben lokálisan tesztelhető a modern civil társadalom kialakulása, a salon és az utca viszonya, a társadalmi rang és a presztízs megváltozott szerepe, illetve a reprezentációra épülő magatartásmód szívóssága.

¹ HABERMAS: A társadalmi.

² HABERMAS: A társadalmi 84.

³ Összefoglalóan: MÁTAY: Történetészek 162–172.; MÁTAY: Megjegyzések 69–94.

⁴ GERENCSÉR: Elite Mozgó; GERENCSÉR – SZÜTS: A nyilvánosság 39–40.

A nagyvendéglő épülete és tulajdonviszonyai

Amennyiben a kistelepülés három legfontosabb intézménye a templom, a kocsmá és a (vár)kastély, Kapuvár topográfiája ezt kétségtelenül eminensen tanúsítja. Az 1871. évi községi törvénnyel mezővárosból nagyközséggé visszaminősített, de informálisan továbbra is városnak nevezett Kapuvár központi terét keletről az Esterházy-kastély, északról a Szent Anna-plébániatemplom, nyugatról pedig a nagyvendéglő zárta. Így kétség sem férhet a nagyvendéglő központi elhelyezkedéséhez, a Sopronba vezető országút mentén az átutazó forgalmat is kiszolgálva a város legjelentősebb kocsmája volt, képeslapok sora reprezentálta vele a várost, szerepel Koncsek László *Kincskeresők* című bűnügyi regényében is.⁵ Fennállása során 1973-as lebontásáig alternatív nevei között volt az urasági vendégfogadó, az urasági nagykocsmá, a nagyvendéglő, az Ehn szálló, a Szabadság szálló, a Rába étterem és szálloda.

Építésének időpontjára eddig nem derült fény, de a 18. század közepén már létezett, mert 1752-ben négy vendégszobával rendelkező fogadónak (*Wirtshaus*) nevezik, egy 1782-ben készült alaprajz és az első katonai felmérés térképe egy L alakú, míg a második katonai felmérés egy jobb szárnyval megtoldott sarki épületet ábrázol.⁶ Az épületet tehát 1782 után kibővítették, az 1833-as átépítési terv is így ábrázolja, kocsik és az állatok elhelyezésére szolgáló udvarral, kocsiszínnel, 30 lónak való vendégistállóval és kúttal – a hely tehát szállást is nyújtott.⁷ Az 1910-es években készült képeslap földszintes, nyeregvetős, főhomlokzatával a tér felé forduló, tizenhárom tengelyes, szimmetrikus épületet mutat, melynek közepén szegmensíves kapun lehetett bejutni az udvarra. Egy 1755-ös boszorkányper szerint a „Kapuvári Uraságh Vendégh-fogadójában” egy régebbi vigalom keretében a boszorkánysággal vádolt Kiss Ferenc a „Kapuvári Ifjusághnak és Legényeknek Pünkösöd Ünnepeiben a midőn tudniillik tánczolni szoktak Gazdájok volt, a midőn azért az Urasághnok Korcsma házánál Pünkösöd Kedden az Tánczot ell végezthék volna, emlétett Gazdájok szokás szerint az többi Legényekkel a Fatens is tánczolja fel ment”.⁸ A kocsmá a 18. század közepén tehát az alacsonyabb néposztályok társas szórakoztató rendezvényei számára is nyitott volt, a 19. század végére viszont az elitrétegek felé tolódott el a vendégek társadalmi összetétele, a parasztok egyre inkább kiszorultak. (1–2. kép)

⁵ KONCSEK: *Kincskeresők* 247., 266.

⁶ MNL OL P 108 Fasc. 1145. K. P. 150. Kapuvári és Süttöri uradalmi központ iratai. Nr. 34. 1752. október 19. MNL OL P 108 P 150 XVI. 1782. Nr. 10. HM HIM I. katonai felmérés térképei. Col. V. Sect. 11. HM HIM II. katonai felmérés térképei. Col. XXIV. Sect. 50.

⁷ MNL OL T2 Nr. 1321. A kapuvári urasági fogadó terve, 1833.

⁸ SCHRAM: *Magyarországi* 273., 277.

1. kép
Nagyvendéglő
(Képes levelezőlap, 1910-es évek, magángyűjteményből)

2. kép
Ehn szálloda, étterem és kávéház
(Csala Bálint képes levelezőlapja, 1940 körül, magángyűjteményből)

A nagyvendéglőt 1882 és 1907 között Vető István (1854–1920) az Esterházy-hitbizománytól megszakításokkal bérelte, majd tulajdonolta.⁹ A hely ételt és szállást is kínált, bár egy 1884-es újságcikk negatívan értékelte: „Szálló-vendéglője Kapuvárnak csupán egy van, az ugynevezett »Nagyvendéglő«, hol magyaros, jó konyha van, sajnos azonban, hogy csupán két szállószobával rendelkezik s így az utas gyakran oly dilemmába jut, hogy nem tudja: vajjon az éjet az utcán töltse-e? vagy a vendéglő felszerében. A bornak nevezett csiger literje 28 kr., az egyedül megiható szt.-keresztí savanykás forrásvíznek literje 18 kr. helyben”.¹⁰ Vető 1899-ben a vendéglőt „a modern kor igényeinek megfelelőleg, teljesen ujonnan átalakította”, és bérletbe szándékozott adni,¹¹ ám ezután is ő üzemeltette. 1895. október 5-én Berg Miksa 20 435 forintért megvásárolta, hogy szállodát építsen a helyére, 1889-től azonban 20 000 forintért Vető vált tulajdonossá.¹² Szeptemberben megnyitotta a modernizált épületet, de októberben újra a bérbeadás szándékát jelezte, decemberben pedig 25 évi szolgálat után bejelentette visszavonulását, búcsúlakomáján asztaltársasága nevében Derszib Károly méltatta.¹³ A vendéglőt a fővárosi Seper János 1900-ban évi 2000 forintért hat esztendőre vette bérbe, ám távozása után, július 16-tól továbbadta az addig a kapuvári Zöldfa vendéglőt bíró Kudlicska Kálmánnak, akinek ottani helyére a testvére, Kudlicska Mátyás mihályi lakos lépett.¹⁴ Vető azonban 1901. április 24-től ismét saját kezelésébe vette át a vendéglőt, s mint kiderült, korábban súlyos betegsége miatt kellett átmenetileg visszavonulnia.¹⁵ Hat évvel később viszont már véglegesen távozott. 1907. április 29-én búcsúlakomát rendeztek neki és feleségének, a „lukullusi lakomáiért” dicsért „Czili mamának”, azaz Leiwolf Cecíliának (1853–1908).¹⁶ Érdekeinek védelmére Vető rendszeresen használta a helyi és az országos sajtót, 1893-ban a 14. legtöbb adót fizető virilista volt Kapuváron, végrendeletében 3000 forintos alapítványt tett az 1908-ban felépült kapuvári temetőkápolnára, a gartai templomnak pedig két selyemzászlót adományozott.¹⁷

1906 novemberében hozta nyilvánosságra a helyi sajtó, hogy üzletét Vető Ehn Emilnek (ejtsd: Én) adja el, aki azt 1907. május elsején vette át, és rögtön hirdetésben – a Dreher és a kőbányai sörgyár kizárólagos helyi képviselővel, Hertelendy Ferenc, Györffy Géza és a Seffer-pincészet balatoni boraival – csalo-

⁹ RK 1907. máj. 2. (A cikkek gyakran szerző nélkül, mínuszos hírként jelentek meg, a nevet és a címet – ha vannak – csak indokolt esetben adom meg.) Vető születési és halálozási dátuma a kapuvári temetőben lévő síremléke alapján.

¹⁰ Budapesti Hírlap 1884. szept. 20.

¹¹ Pápai Közlöny 1899. okt. 15.

¹² RH 1895. okt. 6., 1899. jan. 15.

¹³ RK 1899. szept. 17., RH 1899. okt. 8., RK 1889. dec. 3.

¹⁴ RH 1899. okt. 15., VL 1900. jan. 20., RK 1900. júl. 15.

¹⁵ VL 1901. ápr. 20., RK 1901. ápr. 21.

¹⁶ RK 1907. máj. 2. 1908. március 10-én bekövetkezett haláláról: RK 1908. már. 15.

¹⁷ VL 1896. szept. 20., 1897. febr. 5., 1897. márc. 20., R 1893. jan. 22., CSISZÁR: Újabb adatok 61., RK 1908. máj. 14.

gatta leendő fogyasztóit.¹⁸ A francia származású, de mosonszolnoki születésű Ehn Emil (1882–1936) budapesti tanulmányai után a Hungária és az Adria szállodában, majd Nyugat-Európában szolgált.¹⁹ Az utóbb a Zöldfa vendéglőt birtokló Schwab József Janka nevű lányát (1885–1940) vette feleségül; a Schwabok és Ehnek a kapuvári köztemetőben közös sírhelyen nyugszanak. Amikor 1921 augusztusában Sopron Ausztriához csatolása miatt a vármegye székhelyét kiürítették, és a megyei intézményeket részben Kapuvárra költöztették, az épületben több terem és szobát foglaltak le megyegyűlések számára.²⁰ Mivel a nagyterem nem volt fűthető, a kistermet vették igénybe, ezért az itteni kaszinó működése is szünetelt.²¹ Berg is, Vető is tervezte az épület nagyszabású rekonstrukcióját, de ezt végül Ehn Emil valósította meg. 1921-ben jelentette be az épület emeletessé történő átépítését, de csak a középső traktus fölé húztak újabb szintet, meghagyták a középtengelyben lévő szegmenskaput is, 3-3 tengely mindkét oldalon földszintes maradt.²² A nagyvendéglő modern kávéházzal, garázzsal, kocsiszínnel Kapuvár legelegánsabb vendéglátóhelyévé és az addigi 5 helyett 14 szobás szállodájává alakult át, amely immár külsőleg is levetkőzte a falusi vendégfogadó imázsát és reprezentatív, városias palotává alakult. Ehn Emil halála után fia, az 1931-től a szakmában dolgozó Imre vette át a helyet 1936-ban.²³ Bár a második világháborút követően újranyitott, 1949-ben államosították az üzletét, őt a Fő tér 11. szám alatti Spiegel-házban egy jóval kisebb, „Kis-Ehnnek” nevezett borozóval kárpótolták, mely a 2000-es évekig működött. Az Ehn szállót először Szabadságra, majd Rábára keresztelték, ekkor építették be a kaput is. Az épületet 1973-ban az országút szélesítésére hivatkozva lebontották, és részben a helyén, de a főúttól távolabb nyitották meg 1974. augusztus 17-én a Hanság üzletházat, éttermet és a 28 szobás szállodát.²⁴ (3. kép)

3. kép
Ehn Emil (1882–1936)
(RMGY F 197.)

¹⁸ RK 1906. nov. 25., 1907. ápr. 28.

¹⁹ DÁLNOKI-KOVÁCH: A magyar ipar 164.

²⁰ MNL GYMSMSL V. 27. 43. d. Kimutatás a Kapuvár községben igénybe vett lakásokról 1921. augusztus.

²¹ Svm 1921. okt. 25.

²² Svm 1921. okt. 26.

²³ TILDY – GÁSPÁR – ZSADÁNYI: Újjáépítő 639.

²⁴ Kisalföld 1974. aug. 18.

A nagyvendéglőnek információs központként, szórakozóhelyként összetett társadalmi missziója volt, a hiányzó kultúrházszerepét is betöltötte, egyesületi bálokkal, színházi előadásokkal, mozivetítésekkel, és kisebb részben politikai és sportrendezvényekkel. Az idő előrehaladtával az elitrétegek felé orientálódott, kiszorítva onnan az alacsonyabb osztályokat, ezt a presztízst a Kádár-korban dívatbemutatóival, táncdal- és kabaréestjeivel a Hanság-komplexum is megörökölte.

A kaszinó úrhatnám polgárai

A 19. század utolsó harmada a társadalmi egyletek aranykora, Kapuváron is számos társaskör alakult, melyek közül legnagyobb presztízzsel a nagyvendéglőben 1882 tavaszán létrejött Kapuvári Kaszinó Egylet rendelkezett. A kaszinó a jegyzőkönyvek tanúsága szerint – a brit klubok mintájára épülő – Széchenyi-féle 1827-es Pesti (1830-tól Nemzeti) Casino példáját követte, mely a tagok közötti egyenlőséggel lazította fel a születés és a rang feudális zártságát. A kaszinó elvileg a demokrácia inkubátora volt, mert „az alkotmányos demokrácia elvei érvényesültek benne – a tagok jogegyenlősége, a tisztségviselők választása, elszámoltatása és visszahívhatósága, a többségi elv, a nyilvánosság kontrollja”²⁵ A civil önszerveződés szempontjából lényegbevágó kérdés a kaszinó társadalmi összetétele, deklarált céljainak gyakorlati megvalósulása, közhasznú tevékenysége, illetve az, hogy mennyiben tartotta egyenrangúnak a többi egyesületet, és a „nyilvános okoskodás”²⁶ vagy a szórakoztató időtöltés fórumának tekinthető-e inkább.

Az egylet társadalmi presztízse rögtön az elitkultúra keretébe helyeződött azáltal, hogy székhelye Kapuvár legelegánsabb vendéglátóhelyén volt, de ott is elkülönült az alapító Berg Gusztáv saját költségén 1881-ben épített kaszinóteremben. A német jövevényként 1864-ben Kapuvárra érkező Berg a kiterjedt kapuvári uradalom bérloje és európai szintű modernizálója volt, aki vagyonában, jövedelmében, társadalmi státuszában az előkelőkhöz tartozott.²⁷ Eőry Gabriella arra hívta fel a figyelmet, hogy a közfelfogással szemben nem a nemesség, hanem a betelepülő új polgárság, „az újdonságokra nyitott, kiterjedt kapcsolatrendszerrel rendelkező és jó érdekérvényesítő ember” vett részt a kaszinóalapításokban.²⁸ Ez a megállapítás nemcsak az alapítástól 1897-ig a kaszinó elnöki, utána pedig örökös tiszteletbeli elnöki tisztségét viselő Bergre érvényes,²⁹ hanem a tagok társadalmi szerkezetére is, akik a település urbanizációjával a gazdasági konjunktúra keretében újonnan érkeztek Kapuvárra, és többségük polgári foglalkozású volt (üzletemberek,

²⁵ TÓTH: Önszervező 20.

²⁶ HABERMAS: A társadalmi 81. Maga Széchenyi is okoskodásnak nevezte: SZÉCHENYI: Világ 359.

²⁷ Rövid életrajza: VARGA: Vázlat 99–108. Munkásságának monografikus feldolgozása: PAVLÓCZKI: Berg Gusztáv.

²⁸ EÖRY: A kaszinók 816.

²⁹ RH 1897. jan. 10.

ügyvédek, tanárok, hivatalnokok).³⁰ Az alapítók közül Berg nagyvállalkozó, Baditz Lajos közjegyző, Takácsi Nagy Géza és Kéri Kálmán járásbíró, Kovács Antal szolgabíró, Pesthy Béla és Büben Gyula pedig jogász volt.³¹ A kaszinó ezért nem is annyira a tősgyökeres kapuváriakat, inkább a jövevényeket tömörítette.

A kaszinó első nyolc évről nem maradtak fenn jegyzőkönyvek, de ha az egyesület elnökeinek, választmányának és tagságának társadalmi összetételét vizsgáljuk, a kép egy irányba mutat.³² A kaszinó elnöki tisztségét 1882 és 1897 között az uradalom bérlője, Berg Gusztáv, 1897 és 1905 között Baditz Lajos közjegyző, 1905 és 1907 között Berg Gusztáv öccse, Miksa, 1907 és 1911 között Horváth Gyula jogász, 1911 és 1913 között ismét Baditz Lajos, 1913-tól 1930-as haláláig a kapuvári Esterházy-hitbizomány jószágkormányzója, Soós Géza, 1930 és 1932 között Rimler Pál erdőigazgató, 1932 és 1944 között pedig Molnár Tivadar körorvos töltötte be. Az 1904. január 6-i tisztújító közgyűlés jegyzőkönyve szerint az alelnök Németh János prépost-plébános, a pénztárnok Pátzay József kórházgondnok, a háznagy Czifrák József szolgabíró volt, a választmányban találjuk Vogel József kórházigazgatót, Seligman Kelemen uradalmi tisztartót, László Samu járási tisztviselő orvost, a *Rábaközi Közlöny* szerkesztőjét. Az 1914. január 11-én tartott 32. évi rendes közgyűlés jegyzőkönyve szerint az elnök Soós Géza, az alelnök Krón Ágoston orvos, tűzoltóparancsnok, a háznagy Reigl Antal ügyvéd volt, a választmányban ott találjuk Baditz Lajost, Rimler Pált, Németh Jánost, Guary Béla főszolgabírót és Kelecsényi Sándort, a polgári iskola igazgatóját, a szabadelvű párt 1896-os jelöltjét. Hosszú időn keresztül volt a kaszinó könyvtárosa Ragányi István polgári iskolai tanár. Az 1933. január 6-án, a kaszinó fennállásának 50. évfordulója alkalmából tartott ünnepi díszközgyűlés jegyzőkönyvébe feljegyezték mind a 83 tag nevét, mely szerint messze a legtöbben hercegi tisztviselők voltak, utánuk következtek a jogi végzettségűek (jegyzők, szolga- és járásbírók, ügyvédek), majd az orvosok, az egyházi élet képviselői, végül a bankszektorban, a kereskedelemben és az oktatásban dolgozók. Köztük megtaláljuk a település és a járás irányítóit, Vámos Ferenc kapuvári főjegyzőt, Wallisch Jenő esperes-plébánost, Forin Viktor kórházigazgatót, Ghiczey Ödön főszolgabírót, Berg Tasziló földbirtokost. Amíg a századfordulón még kiegyenlítettebbek voltak az arányok, a Horthy-korszakra a dominanciát az uradalmi tisztviselők szerezték meg. Vagyont tekintve 1893-ban, majd 1895-ben a virilisták listáján a kaszinótagok közül Esterházy Miklós meghatalmazottját, Gyulassy Gyulát Berg Gusztáv és Pesthy Béla követte, szerepelt még rajta Baditz Lajos, Vető István, Büben Gyula és Vogel József, 1922-ben a második

³⁰ A kaszinó prominensei közül (a teljesség nélkül) Forin Viktor Nyíregyházán, Ghiczey Ödön Beledben, Molnár Tivadar Pórládonyban (ma: Tompaládony), Ragányi István Süttörön (ma: Fertőd része), Rimler Pál Kismartonban (Eisenstadt, Ausztria), Vámos Ferenc Vágon, Wallisch Jenő Magyaróváron született (HORVÁTH – MADARÁSZ – ZSADÁNYI: Sopron és Sopronvármegye 95., 101., 104., 108.).

³¹ HORVÁTH – MADARÁSZ – ZSADÁNYI: Sopron és Sopronvármegye 97.

³² RMGY TD 909. A kapuvári casino egyesületnek jegyzőkönyvei. (A továbbiakban egyedi hivatkozások nélkül a jegyzőkönyvek ebből az iratanyagból származnak.)

Soós Gézáth Németh János és a Berg-testvérek követték, a 30-as évek végén Berg Tasziló a második, Molnár Tivadar a hetedik, Ehn Imre a 10.³³ E néhány évből származó mintavétel is igazolja, hogy a kaszinó tagjai Kapuvár előkelő köreiből verbuválódtak, és még ha közöttük a polgári mintákat követő egyenlőségelv is érvényesült, az alsóbb néprétegektől elzárkóztak. Az egymás közötti érintkezésben, kommenzalitásban (az asztalközösségben) rendi elkülönülést találunk. Multipozicionális elitről volt szó, és mivel egyesek több egyesületben és/vagy a település politikai döntéshozó testületében is tisztségeket töltöttek be, nem lehettek a hatalom valódi kontrolljai. Ennélfogva a kaszinó nem alulról szerveződő civil kezdeményezésnek, hanem a politikai hatalom meghosszabbításának tekinthető.

A kapuvári kaszinóba a tagok nem nyitott módon, hanem ajánlás útján kerülhettek be, alapszabálya célként az eszmecserét („társas érintkezés”), az önművelődést (könyvtár- és hírlaphasználat), a szórakozást (multságok, vacsorák, sörestélyek) jelölte meg, nem említette viszont a közügyekben való részvételt, és a tagság kötelező volt „a társadalmi illem szabályait” betartani.³⁴ Az 1907. január 27-én tartott ülésen Horváth Gyula kinyilatkoztatta, hogy a kaszinó célja „a gyakori összejövétel és estélyek rendezése által a társas szellem fejlesztése”. Három évvel később, az 1910. január 16-án tartott rendes évi közgyűlés jegyzőkönyve szerint a „szellemi szórakozást” jelölte meg, és azt hangoztatta, hogy a kaszinóban mindenki egyenlő. Wallisch Jenő abból az alkalmából, hogy Rimler Pált Horthy királyi gazdasági főtanácsosi címmel tüntette ki, 1930. szeptember 8-án a jegyzőkönyv szerint a kaszinót nagy családnak nevezte, ahol „a legkülönbözőbb korok, életfelfogások és foglalkozások” képviseltetnek. Az 1932. február 7-én tartott 50. évi közgyűlésen viszont a kultúra fogalmának kisajátítására tett kísérletet: „Hisz ez az egyetlen hely, ahol Kapuvár intelligens emberei egymást megtalálhatják, véleményüket kicserélhetik, terveiket egymással közölhetik”. Éppúgy szűkítő definíciót adott a kaszinó küldetésének, mint 1933. január 6-án Vámos főjegyző a jubileumi ünnepségen: 1882-ben „az első kapavágást tették a kapuvári úri társadalom művelésbe nem fogott ősi talajába”, és „osztályunk” fejlesztéséről beszélt. A helyi sajtó is, mely szerint itt „kasztfalak nincsenek”, úgy vélte, hogy a kaszinó az „uri közönségnek barátságos és kellemes és szórakoztató otthont nyújt”.³⁵ A kaszinó tehát idővel lefelé egyre inkább zárt, és már a kinyilatkoztatás szintjén sem a polgári egalitarizmus eszméje, hanem az „uri társadalom” és az azonos helyzetben lévők „osztályának” művelődését vallotta magáénak, bár az „okoskodást” („eszmésúrlódást”) valójában Széchenyi is a társadalmi eliten belül, mintsem osztályok között képzelte el.³⁶

³³ CSKV 1893. jan. 21., R 1895. febr. 17., FARAGÓ: Kapuvár 30., 48.

³⁴ Kapuvári Kaszinó-Egylet.

³⁵ RK 1908. nov. 1.

³⁶ SIMON: A reformkori 43.

A társadalmi hatalom mellett a kiváltságosság üzenetét hordozta a kaszinó épületen belüli térbeli elkülönülése is. A megrendelt könyvek és hírlapok gyűjteménye a város hiányzó könyvtárát nem nyilvánosan (nem mindenki számára hozzáférhető módon) pótolta, amit használat hiányában az 1941. január 6-án tartott évi rendes közgyűlés végül a községnek – valójában a gazdasági iskolának és a leventéknek – adományozott. A jegyzőkönyvekben folytonosan előkerülnek a be rendezésekkel kapcsolatos ügyek. Az 1903. november 9-ei jegyzőkönyv szerint új saktáblát vettek, 1904. november 6-án a rossz állapotban lévő biliárdasztal miatt panaszkodtak, ami még 1908. február 9-én sem oldódott meg, mert a társasjátékhoz egy másik, forgatható „lyukas asztal” vételéről határoztak, hogy ebéd után és estefelé a használat idején mozgatható legyen. Vámos Ferenc a kaszinó múltjára visszatekintő ünnepi előadásában is azt emelte ki 1933. január 6-án, hogy 1908 a „casinó életében igen mozgalmas esztendő”, mivel biliárdasztal és székek beszerzésére 3000 korona kölcsönt szereztek a soproni takarékpénztártól, 1909-ben pedig bőrgarnitúrát szereztek be. Az 1928. január 30-i jegyzőkönyv szerint újból lecserélték a biliárdasztalokat. 1913-ban feljegyezték, hogy a „kollektív családi tűzhely képét” nyújtó kaszinó főként az ugyanabban az épületben tartott mozivetítések után lesz népes, vagyis a látogatottságot már nem a könyv és a társalgás, hanem a film és a szórakozás generálta.³⁷ A „G” monogram mögé rejtőző szerző 1913-ban a *Kaszinó élet Kapuváron* című hosszabb cikkében arról értekezett, hogy a kaszinó a társas élet fokmérője, a település intelligenciájának illusztrációja, majd a szórakozási szokásokról számolt be: „Estefelé népesedik a nagyterem, a kártyapartik alakulnak, csattog a biliárdgolyó és hosszú, fehér asztaloknál sörözés közben a kedélyes társaságban pihenik ki a nap kenyérkereső fáradalmait, és amikor elfáradnak, a családos emberek átengedik helyüket a legényasztaltársaságoknak mely a fiatalos kedélyt, a lüktető életet hozza be a terem falai közé.”³⁸ A Horváth Gyula által célként emlegetett „szellemi szórakozásból” a „szórakozás” kerekedett felül a „szellemen”. Wallisch Jenő alelnök érzékelte is ezt a hangsúlyeltolódást, amikor az 1932. február 7-én tartott 50. évi rendes évi tisztújító közgyűlésen kijelentette, hogy ha a kaszinóban nem játéktársaságot látunk, hanem Széchenyi elgondolásának megfelelően a vidék kultúrájának fejlesztőjét, akkor a kaszinóra jövőben is nagy hivatás vár.

Rendszeresen napirenden tartották a nagyvendéglőből való elköltözés kérdését. A jegyzőkönyv tanúsága szerint már 1890. december 28-án arra panaszkodtak, hogy a helyiség szűk. Hatványozottan került elő a kérdés 1902-es „Casino-válság” idején, miután a szeptember 11-i ülés szerint Vető István tulajdonos a következő évtől 400-ról 800 koronára tervezte felemelni a bérleti díjat, ezért szeptember 15-én rendkívüli ülést hívtak össze, és hosszú tárgyalás után megállapodtak: Vetőnek 600 koronát ajánlanak fel, de már 1902-ben is ezt fizetik, míg

³⁷ RK 1913. febr. 13.

³⁸ RK 1913. jan. 19.

a többi 5 év alatt törlesztik, évi 40 koronával. A „Casino-válság” rendeződése előtt, 1902. május 8-án a belső vitákat kitergetve Vető-ellenes névtelen pamfletek kerültek az utcákra, ami a kaszinónak állt érdekében.³⁹ Az 1908. január 2–3-án kelt jegyzőkönyv szerint Ehn Emil házi kezelésbe vette a kaszinótermet, a felújítás során kicserélte a székeket és a padlót, az eddigi túl sötét falat világosbarnára festették, fent girlandokkal, a széleken oszlopokkal.⁴⁰ Már az 1902. évi közgyűléseken szóba került az elköltözés, a kaszinónak székházalapja is volt. 1910. április 20-ára pedig rendkívüli ülést hívtak össze, hogy az Esterházy-intézőség által újjáépítendő sörházban igényeljenek legfeljebb 800 koronáért ajtóval elzárható négy, egymásból nyíló termet. De a vitából kiderül, hogy a vár mint az elkülönülés feudális tere volt a vágyuk. Minthogy azonban tudomásukra jutott, hogy a hercegség helyett a bérlő építi át a sörházat, a június 14-én tartott közgyűlésen a kérdés lekerült a napirendről. 1911. február 7-én újból fellángolt a vita, miután a helyi sajtó hirdetéséből arról értesültek, hogy Ehn a maga számára akarja berendezni a kaszinót. 1922-ben az épület emeletessé bővítése miatt a kisebb Fehér-terembe költöztek, majd onnan az 1930. január 8-i jegyzőkönyv szerint 1929 decemberében tették át székhelyüket az utcai helyiségbe. Anyagi fedezet hiányában az önálló székház ötlete sohasem valósult meg.

Ami a közhasznú tevékenységet illeti, a század végén rendszeresen szervezett a kaszinó gyűjtéseket az alsóbb rétegek számára. 1885. augusztus 15-én Komáromy Mariska, a budapesti operettszínház tagjának részvételével hangversennyel egybekötött táncvigalmat tartottak a kapuvári tűzkárosultak számára, és a környék „intelligenciájából alakult közönség alig tudott betelni s az újrázásoknak végehosza nem volt”.⁴¹ 1894. szeptember 22-én 305 forint gyűlt össze a veszkenyi tűzkárosultaknak tartott jótékonsági mulatságon.⁴² Az 1933. január 6-i díszközgyűlés jegyzőkönyve szerint 1892-ben az Árva megyei bányarobbanás károsultjainak, 1893-ban a Veszprém megyei, 1896-ban a himodi tűzkárosultaknak rendeztek jótékonsági rendezvényt, 1893-ban az újévi üdvözlőket a szegények számára váltották meg. 1895-ben Csillag Pista cigányzenekarával a kaboldi és péterfai tűzvész áldozatainak rendeztek zenei estét.⁴³ Az első háború során a Vöröskeresztet is támogatták művészek bevételeiből.⁴⁴ Utóbb azonban megritkultak a segélyező események, és a kaszinó egyre inkább elszigetelődött az alsóbb osztályoktól. 1911-ben a helyi sajtó a *Vidéki kaszinók* címmel már arról cikkezett, hogy beszélgetésekben, kártyában és a tagok számára hozzáférhető könyvtárban ki is merül a társadalmi élet, így a kaszinó intézményét elavultnak minősítette, amely nem képes

³⁹ RK 1902. máj. 11.

⁴⁰ Vö. RK 1908. ápr. 2., 1908. okt. 18.

⁴¹ Pápai Lapok 1885. aug. 9., Budapesti Hirlap 1885. aug. 20.

⁴² R 1894. okt. 7.

⁴³ RH 1895. júl. 7.

⁴⁴ Svm 1915. aug. 8.

a társadalom élére állni.⁴⁵ Bár a jegyzőkönyvek az informális szociabilitás nyomait értelemszerűen nem őrizték meg, egyetértőleg rendezett Kossuth-megemlékezésen és Jókai-centenáriumon túl nincs nyoma közéleti vitáknak, amely pedig Habermas szerint a polgári nyilvánosság funkciójának veleje. A vita sajátja a polgári mentalitáshoz kapcsolt individualizáció, az egyéni vélemények kialakítása, azonban a jegyzőkönyvek döntően egyöntetű szavazásokról tanúskodnak. A harmincas évekre a kaszinó etatizálódott, leventékkel, megemlékezésekkel már a politikai-társadalmi ideológiák kiszolgálója, és nem kritikusa lett, így érvényesíthető rá Gyáni Gábor megállapítása: „amíg korábban a multipozicionalitás jelentette az elitbe való bejutás elsőrendű feltételét, az 1930-as években egyértelműen a politikai-mozgalmi előélet lépett ennek helyébe”.⁴⁶ Mint annak máshol külön tanulmányt szenteltem,⁴⁷ amikor a kaszinóba járatott budapesti vicclapok mintájára 1893-ban *Hany Istók* címmel Gutmann Lajos, a kaszinó jegyzője (egyúttal a korcsolyaegylet titkára⁴⁸) élclapot indított, melyben szatirikus eszközökkel figurázta ki a város visszasságait, elitjét és a kaszinó ügyeit, még az anyalapot, a *Csorna – Kapuvár és Vidéke* főszerkesztője is elhatárolódott tőle, ami az élclap megszűnéséhez vezetett. Azaz a közügyek nyilvános megvitatása során a vita lehetőségét is elfojtották, ami a demokratikus közvélemény kialakulásának előfeltétele lett volna.

A kaszinó – melynek működése időben is differenciált – a rendi formákat konzerválta, ahelyett hogy annak alternatíváját kínálta volna. A helyi hírlap beszámolója a kapuvári Szépítő Egylet 1912-es kertünnepélyéről a város kasztszerű rétegződését árulja el: „Nem is olyan régen nálunk szinte elképzelhetetlen volt a különböző társadalmi rétegekből összeilleszkedő mulatság vagy összejövetel, s ime csütörtökön ott láttuk a Zöldfa kertjében egész Kapuvárt, a kaszinóbeli társaságot csak úgy, mint azokat, akik más körökben adnak egymásnak találkát.”⁴⁹ Arra, hogy a kaszinó nem a sokféle ember fórumaként szolgál, mint Széchenyi hirdette, a sajtó ironikusan mutatott rá: „A kapuvári közönség legkeresettebb sétahelye a temető felé vezető gyalogjáró út. Az, a kapuvári kaszinó”.⁵⁰ Az 1918-as forradalomban az antiszemita „kapuvári kristályéjszaka” során, amikor a frontról hazatérők az utcákon randalíroztak, és betörték a város kirakatait, a katonák, munkások az Ehnben ettek és ittak, majd fizetés nélkül távoztak.⁵¹ Szemükben a nagyvendéglő a kaszinóval együtt az elit kifinomult szalonvilágaként értelmeződött, míg az ő nyilvános terük az utca maradt. A kaszinó esetében nem vált szét az állam és társadalom, a civil és a hivatali szerep. Amint azonban Szűcs Jenő ki-

⁴⁵ RK 1911. nov. 11.

⁴⁶ GYÁNI – KÖVÉR: Magyarország társadalomtörténete 245.

⁴⁷ GERENCSÉR: A kisvárosi 75–77.

⁴⁸ Herkules 1893. december 1.

⁴⁹ RK 1912. jún. 9.

⁵⁰ RK 1914. máj. 21.

⁵¹ NAGY: A kapuvári ellenforradalom 8.

mutatta, a valódi városiasság az autonómiával függ össze, Közép-Európa társadalmi-politikai defektusait is ennek fogyatékoságából eredeztette.⁵² Elmélkedés helyett a szórakozás és a fogyasztás határozta meg időtöltésüket, csak biztonságos esetekben nyilvánultak meg közügyekben, akkor is reprezentatív módon (ünnepek, megemlékezések). Hozzá kell persze tenni, hogy a történeti kutatások szerint az angol klubok is inkább az időtöltés, mintsem a habermasi „okoskodás” útját követték, és a középosztály – oligarchikus vezetéssel – saját hatalmi tereit alakította ki bennük.⁵³

A kaszinót utánzó egyesületek

A kaszinó szerepe más egyletekkel összehasonlítva rajzolódik ki igazán, melyeknek éppen ez a szerveződés szolgált mintául. A kapuvári egyesületek száma folyton változott, 1890-ben 13 működött (eredeti helyesírással): Casinó-egylet, Polgári társas olvasókör, Magyar szt.-korona országai vöröskereszt-egyletének fiókja, Kapuvári járási községi és körjegyzők egylete, Kapuvár-gartai világítási egylet, Ifjúsági kör, Polgári olvasóköri dalegylet, Izraelita nőegylet, Ipartestület, Önkéntes tűzoltó-egylet, Rábfürdő- és uszoda-társulat, Izraelita betegsegélyező egylet, Chewra-Kadisch.⁵⁴ Ezeknek egy része összejövelelekhez, mulatságokhoz a kaszinó termét bérelte ki, ami eleve hatalmi pozíciót és egyenlőtlenségeket teremtett. Egyesek megkapták, másokat elutasítottak, harmadik részük nem is próbálkozott bérlettel, hanem a város más vendéglátó helyein ellenkaszinóként működött.

1891. január 18-án tartották az akkor 148 tagú, a kaszinóhoz hasonlóan újságokat járató és saját könyvtárral bíró Kapuvári Polgári Társas Olvasókör közgyűlését, melynek elnöke ugyan a kaszinótag Pátzay József volt, de a tisztikarhoz és a tagsághoz a kaszinóénál alacsonyabb társadalmi pozíciót betöltő személyek tartoztak.⁵⁵ 1892. február 13-án az atlétikai klub számára adták kölcsön a termet táncestélyhez, hogy a bevételből a Dunántúli Közművelődési Egyesületet támogassák.⁵⁶ 1895. szeptember 18-án Dankó Pista cigányprímás számára engedték át a termet, akit ugyan a helyi újság a népieskedőkkel szemben autentikus nótaszerzőnek állított be („Az ő dalai pedig az alföldi egyszerű népi nóták mintájára a bő dallam árból fakadtak; mentesek a mai időben annyira divatos reminiscenciáktól. Szóval eredetiek, s az igazi költészet himpora vonja be azokat”), de kevés érdeklődőt vonzott.⁵⁷ 1896. február 16-án a tűzoltóegylet részére adták át a termet farsangi bála.⁵⁸ A kaszinó 1903. február 1-jén kelt jegyzőkönyve szerint 8-ára a

⁵² Szűcs: Vázlat 334.

⁵³ Tóth: Önszervező 26–27.

⁵⁴ Magyarország tiszti 651.

⁵⁵ R 1891. jan. 25.

⁵⁶ R 1892. jan. 31.

⁵⁷ RH 1895. szept. 22.

termet a kapuvári Keresztény Nőegylet vette igénybe egy műkedvelő előadáshoz, a színpadot már 3-án felállíthatták. Az 1904. január 19-ei határozat szerint 23-án a korcsolyaegylet mulatságára, farsangkor az önkéntes tűzoltóegyletnek adták át, míg az 1904. április 19-i döntés szerint május elsején a katolikus legényegyletnek. 1907-ben a teniszegylet tarthatta itt közgyűlését.⁵⁹ 1912. január 7-én a kaszinó nagytermében a kapuvári keresztény nőegylet rendezett tombolával egybekötött zenei estet a soproni Bokor József zenekarával.⁶⁰ 1913 februárjában a tűzoltóegylet álarcos báljához engedték át.⁶¹ 1913. április 7-én határoztak, hogy a hó 10–12. napján a kaszinó melletti Fehér-termet sorozásra engedik át. Mulatságokra a kaszinótermet bérelte a Kapuvári Sport Egyesület (KSE), amely 1925-ben a vendéglő kertjében építette fel tenispályáját.⁶²

A nagyvendéglőben tartották a környék vendéglősei érdekvédelmi összejeveleiket, 1925-ben Ehn Emil a Sopron Városi és Megyei Szállodások, Vendéglősök, Korcsmárosok és Kávésok Szövetségének alelnöki tisztségét töltötte be.⁶³ A politikai rendezvények közül 1896-ban a helyben rendszeresen győztes Katolikus Néppárt, 1910-ben a Justh-párt (Függetlenségi és Negyvennyolcas Párt) tartotta itt értekezletét, 1921-pedig a választókerület képviselője, Dömötör Mihály a volt miniszterelnök, Simonyi-Semadam Sándor társaságában itt jelentette be, hogy a KNEP-ből átlép a kisgazdapártba.⁶⁴ 1936-ban a Nemzeti Egység Pártja megyei szervezete tartott a nagyteremben nagygyűlést, melyen Molnár Tivadar, a párt helyi vezetője – és egyúttal a kaszinó elnöke – köszöntötte a meghívottakat, akiket Gömbös Gyula támogatására szólított fel.⁶⁵ A reprezentatív nyilvánosság e példáin nem volt helye vitának, formalitásokban, rítusokban és kinyilatkoztatásokban merültek ki.

Az ellenkaszinók közül az alacsonyabb tekintélyű polgári kör székhelye nem itt, hanem a Kossuth utcai Hungária kávéházban, majd annak 1911-es megszűnése után az iparosok kedvelt találkozóhelyén, a Zöldfa vendéglőben volt.⁶⁶ Az 1902. augusztus 9-én alakult kerékpáros egyesület székhelye szintén a Zöldfa lett, aligha véletlen, hogy a két egyesület 1911-ben itt egyesült.⁶⁷ Az 1892-ben megalakult Izraelita Filléregylet és az 1898-ban alakult Kapuvári Kereskedelmi Kör a Központi kávéházban székelt.⁶⁸ Steiner József uradalmi hentes elnöklete alatt a Kapuvári Első Asztaltársaság 1895. március 24-én az Utolsó Fillérhez címzett vendéglőben

⁵⁸ RH 1896. febr. 23.

⁵⁹ RK 1907. ápr. 28.

⁶⁰ RK 1912. jan. 7.

⁶¹ RK 1913. febr. 6.

⁶² Svm 1925. jan. 9., 1925. márc. 31.

⁶³ RK 1912. máj. 5., Svm. 1925. aug. 26.

⁶⁴ RH 1896. aug. 2., RK 1910. márc. 17., Svm 1921. dec. 2.

⁶⁵ Magyar Országos Tudósító 1936. ápr. 21.

⁶⁶ R 1894. okt. 21., RH 1898. okt. 9., 1911. nov. 23.

⁶⁷ RK 1911. júl. 9., 1911. okt. 12., 1911. nov. 26., 1911. dec. 3.

⁶⁸ RH 1898. márc. 13., okt. 2. RK 1912. dec. 29.

jött létre, és ugyan a kör a célját a „társadalmi érintkezésben” jelölte meg, azt a sajtó a szórakozással állította szembe: „Az eszme szép, csak előre, hogy legalább a kártyaasztalok egy kicsit szüneteljenek”.⁶⁹ A minta a kaszinóé, de a társaság a hierarchia alacsonyabb fokán állt, amit jól mutat, hogy a korelnök, Tóth Vendel foglalkozása asztalos volt. Az 1913. június 3-án alakult Gartai Asztaltársaság a Thalabér-vendéglőben ülésezett, és ez is a kevésbé rangos iparosságot tömörítette, első elnöke Gerencsér Géza építőmester volt.⁷⁰ A Turul Asztaltársaság a Hodits-vendéglőben tartotta táncmulatságát.⁷¹ Egy időben az 1911-ben szerveződött iparos társaskör a nagyvendéglőben székelt, de az 1927-ben újjáalakult kör otthona már a Solymossy-féle kávéház lett.⁷²

Kiemelt társadalmi eseménynek számított 1924. augusztus 15-én a kapuvári első világháborús emlékmű felavatása, ahol szinte minden egyesület igyekezett képviseltetni magát.⁷³ Kora reggel vonatok futottak be Kapuvárra, a honvédelmi miniszter képviselőjével, Nagy Pál tábornokkal, katonákkal, az emlékmű alkotójával, Kisfaludi Strobl Zsigmond szobrászművésszel, Simon Elemér főispánnal, Thurner Mihály soproni polgármesterrel, Östör József és Csík József nemzetgyűlési képviselőkkel, akiket az állomáson Gévay-Wolff Lajos alispán és Ghiczey Ödön főszolgabíró fogadott. A ceremónián a Kis-Rába hídján áthaladó kocsisort nemzeti zászlóval díszített diadalkapu fogadta, a piactér közepén felállított emlékmű mellett tábortól pedig a nép állt díszletet. A nagyszabású avató szertartást követően délből a küldöttség átvonult az Ehn-vendéglőbe, ahol díszebédet tartottak. Simon Elemér pohárköszöntője után Gévay-Wolff beszélt, Vámos Ferenc Soós Gézára, Ghiczey Kisfaludira mondott beszédet. Amíg a várkertben felállított lombosított pavilonban katonazenekarral, férfidalkörrel, szabadtéri színházzal a nép szórakozott, az elitek tőlük elkülönülve az Ehnben ünnepeltek. A körmenetet profanizáló felvonulás a reprezentatív, látványorientált nyilvánosság netovábbja volt, ahol a hatalom képviselői jelvényeikkel, öltözetükkel, rítusaikkal, retorikájukkal demonstrálták erőviszonyaikat egymásnak és a népnek. A kommunikáció egyirányú volt, az alsóbb osztályok a rájuk osztott passzív szerepek szerint viselkedtek. A színpadiasan koreografált ünnep során a fejedelmi udvartartás hagyatékaként a kiváltságosok maguk köré gyűjtötték a népet, hogy „nem a népért, hanem a nép »előtt« reprezentálják uralmukat”,⁷⁴ a vendéglő dísztermeiből azonban már kizárták őket az utcára. (4. kép)

⁶⁹ R 1895. márc. 24., 1895. jún. 2., CSKV 1895. jún. 1.

⁷⁰ RK 1913. jún. 8.

⁷¹ Svm 1929. aug. 22.

⁷² RK 1911. dec. 7., RK 1914. jan. 22., Svm 1927. febr. 8., 1927. febr. 27. Vö. 1929. szept. 15. Kisiparosokból álló kör összetételére: HORVÁTH – MADARÁSZ – ZSADÁNYI: Sopron és Sopronvármegye 97.

⁷³ Svm 1924. aug. 17.

⁷⁴ HABERMAS: A társadalmi 58.

4. kép

A káptvári első világháborús emlékmű avatása 1924-ben
(Csala Bálint fényképe, magángyűjteményből)

A többi egyesület nemcsak utánozta a kaszinót, vezetőségükben gyakran találjuk meg a kaszinó tagjait is. Berg Gusztáv számos egyesület (Káptvár-Garthai Utca-világítási Egyesület, korcsolyaegylet, Káptvár-Garthai Önkéntes Tűzoltó Egyesület) elnöki tisztét egyszerre töltötte be, Pátzay József a Káptvári Polgári Társas Olvasóköri és a Szépítő Egyesület elnöke, Németh János a kaszinó alelnökeként az 1912-ben újjáalakult Szépítő Egyesület és a tűzoltóegylet elnöke is volt.⁷⁵ Eszes Dezső, a kaszinó jegyzője Deutsch Miksa helyett 1911-ben lett a polgári kör elnöke.⁷⁶ 1894-ben Kovács Antal szolgabíró helyére Pesthy Bélát választották meg az utcavilágító egyesület élére, utóbbi a daloskör elnöke is volt, sőt 1900. január 17-én – Scherer Gyula, a polgári iskola igazgatója helyett – a korcsolyaegylet elnökévé is megválasztották.⁷⁷ 1903-ban utóbbi elnöke Seligman Kelemen, jégmestere Czifrák József lett, Seligman 1908-ban a teniszezőegylet elnöke is.⁷⁸ 1913-ban a teniszezőegylet elnöke Soós Géza, aki párhuzamosan a kaszinó elnöke is volt.⁷⁹ 1923-ban a Szépítő Egyesület elnöke a kaszinó későbbi elnöke, Rimler Pál, alelnöke Vámos Ferenc főjegyző volt, utóbbi a kaszinó választmányának tagjaként az 1925-ben alakult Káptvári Legényegylet

⁷⁵ R 1892. jan. 1., RK 1905. jan. 29., 1912. jan. 14., 1912. jan. 21., 1912. márc. 10., Svm 1921. ápr. 13.

⁷⁶ RK 1911. jan. 18.

⁷⁷ R 1894. nov. 18., R 1892. febr. 14., RK 1900. jan. 21.

⁷⁸ RK 1903. dec. 6., 1908. ápr. 9.

⁷⁹ RK 1913. márc. 20.

elnöki tiszttét is betöltötte.⁸⁰ Rimler Pálné pedig 1921-ben lett a Kapuvári Keresztény Nőegylet új vezetője.⁸¹ Az, hogy ezeknek a társasköröknek a vezetősége összefonódott, miközben a tagság a kaszinóból kirekesztettekéből állt, az endorszálás jelenségével (a megbecsült, magas pozíciókat betöltő személy márkaértékével) magyarázható: a tagok a felfelé tájékozódással igyekeztek együletük társadalmi presztízsét fokozni, ami a magyar társadalom paternalizmusigényére világít rá.

A társaskörök lényegében a kaszinó fiókváltozatait hozták létre. A keveredés hiányát illusztrálja a helyi szórakozási formák rétegspecifikussága: „Úriember csak tarokkozik. A többi kártya csak parasztnak való. A tisztviselők körében tarokkoztak. Az iparoskörben ulti, a parasztkocsmákban snapszli dívott, de nem pénzben, hanem literben. Aki ezeket a szokásokat áthágta, »kigolyózták« a társaságból [...] A házárdjátékoknál is megvolt a különbség: a kaszinóban ferbliztek, makaóztak, a tisztviselők rámslisztak, az iparoskörben a rómi járta, a parasztkocsmákban a huszonegy”.⁸² 1884-ben *Kapuvári állapotok* címmel egy ismeretlen levelező hasonlóan írt: „Társadalmi közszellemet itt nem ismernek, – az ügyvéd kicsinyli a tisztviselőt, ez a kereskedőt, a kereskedő az iparost stb.; mindegyik magának él, ahogy tud a roppant drágaság közepette s következetesen lenézi a másikat. A munkásosztály itt spirituszt iszik bor helyett és pedig oly mérvben, hogy az árvamegyei tót atyafí csak bliktri hozzá képest. [...] Itt kasztrendszer uralkodik s míg ez így marad, nincs kilátás jobb jövőre, mert egyik társadalmi elem a másikával nem törődik”.⁸³ Az alacsonyabb osztályok által látogatott kocsmák vendégserege pedig területiális alapon szerveződött, az idegenek jelenlétét a csoportok fenyegetésként élték meg, és a vita gyakorta bicskázásba torkollott: „Eddig a legények kocsmák szerint tagozódtak szét, s mint ellenségek állottak egymással szemben”.⁸⁴ Amint korábban rámutattam, a késeléses bűncselekmények területvédő és identitásformáló funkcióval rendelkeztek.⁸⁵ A szegregáció tehát nemcsak az elitek és alsó rétegek között, hanem azokon *belül* is érvényesült, így a polgári egyenlőség ideája nemhogy nem érvényesült, hanem a társadalmi válaszfalak lebontása helyett egyenesen konzerválták azokat.

Megbuktatott színház, népszerű mozi

A nagyvendéglő színházi előadások, irodalmi programok, mozivetítések színhelyeként is szolgált. A művészeti nyilvánosság tárgyalása azért tanulságos, mert Habermas szerint a politikai közvélemény az irodalmi nyilvánosság köpönyegéből bújik el, „az olvasóteremben és a színházban, a múzeumokban és a hangversenye-

⁸⁰ Svm 1923. márc. 29., 1925. ápr. 5.

⁸¹ Svm 1921. dec. 7.

⁸² NÉMETH: Kapuvári krónika 102.

⁸³ Budapesti Hírlap 1884. szept. 20.

⁸⁴ RK 1913. nov. 27.

⁸⁵ GERENCSÉR: Kapuvári bicskástál 50–52.

ken” formálódott.⁸⁶ Színházi vendégtársulatok kapuvári fellépését az 1870-es években kiépülő vasúthálózat tette lehetővé, de már 1853-ban vendégeskedtek itt Szöllősy Mihály és Szuper Károly csepűrágói.⁸⁷ 1871-ben Demjén Károly és Balogh Alajos, 1886-ban Simándy Zsigmond társulata tette tiszteletét, mely éppen Kapuváron oszlott fel.⁸⁸ 1879-ben Balogh Alajos újabb, egy pajtában tartott színházi előadás-sorozatát civilizáló példaként a késelésekkel és bűncselekményekkel állították szembe, amely másként „zavarja föl egyhangu életünket”.⁸⁹

Ha megnézzük, milyen típusú műsorok voltak népszerűek a kaszinóteremben, a kereslet egy irányba mutat. 1892-ben Balogh Árpád Kecskeméti Irma színésznő kíséretében főként zenés műveket adott elő, néhány hónappal később a szegedi Somogyi Károly társulata vendégeskedett itt.⁹⁰ 1893. március 11-én a kaszinót Ányos László jellemkomikus és „reczitátor” bérelte ki, aki ugyan Poe *A hollóját* is elszavalta, ám „a komikum az ő igazi eleme, mert a közönséget igen gyakran jóízű nevetésre fakasztotta”.⁹¹ A spektakulum iránti fogékonyság jeleként október 12-én Bóth Dezső bűvész lépett fel a kaszinóban, hogy szájába dugott égő szivarkákkal, kártyatrükkökkel, állathangok utánzásával kápráztassa el közönségét.⁹² 1894 októberében Monori Sándor színtársulata nyolc előadásra kapta meg a kaszinó helyiségét.⁹³ A következő év júniusában Balogh Árpád tartott színházi előadás-sorozatot a nagyvendéglő kertjében, ahol a *Charley nénye* című komédiával nyitottak.⁹⁴ Csatkai Endre hívta fel a figyelmet, hogy Újházi Edét is sikerült ide csábítani, és feltehetően *A velencei kalmárral* ekkor tartották az első kapuvári Shakespeare-előadást.⁹⁵ 1896-ban Báródi Károly 28 tagú színtársulata 12 előadással vendégeskedett a nagyvendéglőben, ugyanakkor arra panaszkodtak, hogy kevés a közönség, és Kapuvár nem barátja a színháznak.⁹⁶

Kunhelyi Miklós zombori színtársulata öttagú zenekari kíséretével 1896. augusztus 6-án a kerthelyiségben az *Apósok* című vígjátékot mutatta be.⁹⁷ Magasművészeti kapcsolódást jelentett 1899 pünkösdjén Havi Lajos színtársulatának fellépése, amikor is a *Cigánybáró* operettet, sőt a *Romeo és Júliát* is előadták, utóbbit meglepő módon telt házzal.⁹⁸ Ugyanakkor a sajtó azt is megjegyezte: „Köz-

⁸⁶ HABERMAS: A társadalmi 83.

⁸⁷ Pesti Hírlap 1853. okt. 20.

⁸⁸ CSATKAI: Adalékok 351.

⁸⁹ Sopron 1879. jún. 21. Vö. 1879. jún. 28.

⁹⁰ Pesti Hírlap 1892. jún. 13., 1892. aug. 4.

⁹¹ R 1893. márc. 19.

⁹² R 1893. okt. 8.

⁹³ R 1894. okt. 14.

⁹⁴ R 1895. máj. 26., 1895. jún. 2., 1895. jún. 9., 1895. jún. 23.

⁹⁵ CSATKAI: Adalékok 352.

⁹⁶ RH 1896. ápr. 12., 1896. ápr. 19., 1896. ápr. 26.

⁹⁷ RH 1896. júl. 26.

⁹⁸ RH 1899. máj. 21., CSATKAI: Adalékok 352.

ségünk a multban szerzett szomorú tapasztalatai után a társulatot a szokott előlegezett rokonszenv nélkül fogadta”.⁹⁹ 1904 nyarán, annak ellenére, hogy leszállított helyátrak mellett Szabadhelyi Aladár társulata olyan populáris műveket adott elő, mint a *Tolonc* Tóth Edétől, *A régi szerető* Géczy Istvántól és a *Doktor Szeleburdi* című bohózat Guttiustól (Guthi Soma), „a színtér csaknem üres volt”, holott a *Bob herceg* telt házzal futott.¹⁰⁰ A helyi hírlap azon kesergett, hogy „[m]ost látjuk csak, hogy Kapuvárnak színpártoló közönsége bezzeg nem nagy számban van”.¹⁰¹ Könyves Jenő 1913-as jutalomjáték nélküli távozása kapcsán pedig szégyenkezve állapította meg, hogy Kapuváron „agyonbuktatják a színtársulatokat”.¹⁰² Fontos azonban hozzátenni, hogy – még ha közönyös is volt a közönség – a színház a tömegek előtt is nyitva állt.

A profi előadások mellett helyi, amatőr előadásokat is tartottak a nagyvendéglőben. 1893 januárjában a kapuvári iparos ifúság a kaszinó dísztermében az Iparos Betegsegélyező Egylet javára a *Tolonc*-ot vitte színre, április 28-án szintén amatőr előadás keretében kérte kölcsön a kaszinótól a termet, hogy a – január 25-én a polgári iskolában alakult – Kapuvári Keresztény Nőegylet javára bemutathassák Berczik Árpád *Közügyek* című vígjátékát.¹⁰³ 1897. május 8-án újabb műkedvelő előadást tartottak, a jegyek – később intézményesülő módon – Drach Mór divatkereskedésében voltak megvásárolhatók.¹⁰⁴ Különleges előadást tűztek műsorra a kaszinóteremben 1902-ben, amikor a nőegylet szervezésében táncmulatsággal egybekötve három vígjátékot (*Ajánlott levél*, *Hármas szövetség*, *Valami hibája van*) mutattak be.¹⁰⁵ Ami igazán érdekes, az a Szakonyi Károly ügyvéd által betanított amatőr színészgárda, mivel a szereplőket Kapuvár elitje alakította, akik így a bahtyini karnevalizáció¹⁰⁶ módján – azaz a társadalmi fent és a lent ideiglenes felcserélésével – groteszk szerepben mutatták meg magukat. Játzott László Samuné, Blaschek Vilmos soproni és Czifrák József kapuvári szolgabíró, Gráf Károly takarékpénztári tiszt, Guary Béla főszolgabíró és Kürtesy Rezső polgári iskolai tanár. A vacsorát „kivilágos-kivirradtig” tánc követte, a „fényesen sikerült mulatságon jelen volt Kapuvár és vidéke színe-java”. 1903. október 26–27-én a legényegylet Szigligeti Ede *Csikós* című népszínművét adta elő.¹⁰⁷ A hivatalos politikai ideológiát meglovagolva a frissen alakult Kapuvári Levente Egyesület 1926-ban irredenta színművet mutatott be az Ehn kerthelyiségében, hogy a bevételből saját sportfelszereléseit gyarapítsa.¹⁰⁸ Azt, hogy az egylet nem a civil önszerveződés

⁹⁹ RH 1899. jún. 4. Vö. FARAGÓ: Adat 360.

¹⁰⁰ RK 1904. jún. 12., 1904. június 19.

¹⁰¹ RK 1904. jún. 26.

¹⁰² RK 1913. jún. 22.

¹⁰³ R 1893. jan. 2., CSKV 1893. máj. 6. Vö. R 1893. január 22.

¹⁰⁴ RH 1897. máj. 2. Drach jegyárusításához: Svm 1925. márc. 28.

¹⁰⁵ Pápai Lapok 1902. febr. 9.

¹⁰⁶ BAHTYIN: François Rabelais.

¹⁰⁷ RK 1903. okt. 4.

talaján nyugodott, hanem a politikai hatalom kulturális kiterjesztése volt, mutatja, hogy díszelnőke a kaszinó elnöke, Soós Géza, alelnőke pedig a mindenkori kapuvári plébános volt.¹⁰⁹

A fenti áttekintés alapján a kapuvári közönség láthatóan a könnyebb darabokat, a népszínműveket és a zenés-dalos vígjátékokat kedvelte, mulatni és nevetni vágyott, mintsem komoly témákon elmélkedni. Miközben a kaszinó magas kulturális célokat deklarált, helységében döntően a tömegszórakoztatásra szánt, alacsonyabb rangúnak tartott műfajok voltak népszerűek, a komoly darabok kevésbé találtak visszhangra. Mindez a polgári imázs álcája mögött a színpadon saját magát vizionálni akaró rendies (korporatív), illetve urbánus helyett provinciális mentalitású közönséget sejtet. Maga a színház sem volt népszerű, mivel „kapacizálni, rábeszélteni kell a közönséget a színházba járásra”,¹¹⁰ ahol „magas foku kulturális élvezetekkel” találkozhat a néző, és „mindenki tanulhat és okulhat a szórakozás mellett”.¹¹¹ A magaskultúra iránti fogékonyság hiánya tartós maradt, mivel az 1912-es sajtócikkek szerint a „kapuvári közönség nem hálás publikum. Csak kevesen járnak a színházba, a bérloők sem jelennek meg az előadásokon”, és „a kapuvári publikum indolenciáját megtörni nem sikerül. Szinte érthetetlen már ez a közöny”.¹¹² Amikor Radó Béla szintársulata 1914-ben az Ehn-vendéglőben lévő mozitermet bérelte ki színházi előadásokra, a sajtó újra az érdektelenségen kesergett: „Hiába, a kapuváriak közönyét nem lehet felolvasztani. A színház nevében sem. A művészetet elvont fogalomnak tartják Kapuvárott s ezért bukni kell ott minden társulatnak. Kapuvárra nem szintársulat, hanem mozi, meg cirkusz való. Arra van közönség.”¹¹³ S csakugyan, arra volt. 1925-ben valóban cirkuszt láthattak, amikor Schenk mester, világhírű „akarat- és erőátviteli művész” vendégszerepelt, októberben pedig Bálint Béla tartott kabaréhatet.¹¹⁴ Összességében az alacsonyabbnak tartott szórakozási formák, a népszínmű, a vígjáték, a dalest, a bűvészet, a kabaré, utóbb a mozi iránt mutatkozott kereslet, még a polgárinak számító közönség körében is.

A mozi valóban populáris forma volt, egyaránt számított az elitrétegekre és a tömegekre, így itt megvalósult a magas és az alacsony státuszú rétegek közötti keveredés. A modern médiumok közül 1896-ban Kapuváron először a nagyvendéglőben mutatták be Edison „beszélőgépet” (fonográfját), amit Benjamin Heller hozott el Bécsből (a játszott hangok és zenék: Baba-duett, Giri-biri, Bolero, Goldstein Számi, Columbia-Marsch, Kossuth-nóta), a rádió 1925-ben szintén –

¹⁰⁸ Svm 1926. aug. 13.

¹⁰⁹ Svm 1926. okt. 20.

¹¹⁰ RK 1911. júl. 27.

¹¹¹ RK 1911. aug. 3.

¹¹² RK 1912. márc. 17., 1912. márc. 21.

¹¹³ RK 1914. jún. 21.

¹¹⁴ Svm 1925. márc. 28., 1925. okt. 16., 1925. okt. 20.

egy nem nevesített – vendéglőben debütált.¹¹⁵ Jóllehet az első kapuvári mozi, melyet I. Kapuvári Hungária Bioskop Színház néven Nógrádi Willibald órasmester alapított, 1911 végén a korábban a polgári kör helyiségét képező, és éppen akkor megszűnt Hungária kávéház (Kossuth Lajos utca 12. szám) alatt nyílt meg,¹¹⁶ a következő év nyarán az Ehn-vendéglőbe tette át székhelyét. A sajtó 1912. június 6-án így harangozta be az új helyszínt: „Végre-valahára valóra válik közönségünk régi óhaja, hogy egy tiszta és izléses szórakoztató hely álljon rendelkezésére. Ehn Emil vendéglős építtetett egy minden tekintetben modern és célszerű termet, melyet Nógrádi Willibald órasmester vett bérbe mozgófénykép-színház céljára. A terem azonban alkalmas lesz színelőadások vagy mulatságok színhelyéül is. [...] A közönség két oldalról is elérheti a pénztárt, az utca felől és a kaszinó felől. Ami a terem belső berendezését illeti, arról is csak a legkedvezőbb bírálatot mondhatjuk. A páholyokon kívül háromrendű hely áll a közönség rendelkezésére, mindannyi tágas és kényelmes. [...] A vállalat címe Elite Mozgó lesz, mely f. hó 15-én kezdi meg működését.”¹¹⁷ A mozit a századelőn az alacsonyabb néprétegek szórakozási eszközének tekintették, melyhez a szűk, füstös kocsmásszociációja tapadt, ám éppen a tízes években kezdődött meg kulturális emancipációja. Nógrádi azért tehette át székhelyét az elegánsabbnak tartott nagyvendéglőbe, hogy a felsőbb rétegeket is megszólítsa. Ennek nyilvánvaló jele, hogy az intézmény elnevezését „Elite Mozgó”-ra változtatta, a termet pedig a szalon és a színházi tér („tiszta és izléses szórakoztató hely”; „páholyok”) tágas, átlátható mintája alapján alakította ki. Beszédes, hogy 1915-ben Lászlófi Bódog színházi társulata már az Elite Mozgóban lépett fel.¹¹⁸ A kaszinó felé épített külön bejárat, a terem térszerkezete, az ülőhelyek rangsorolása és elválasztása azt jelzi, hogy az elitek rendi elkülönülésre törekedtek, de az alsó és felső rétegek közötti párbeszédre még így is nagyobb esély nyílt, mint a kaszt-szerűen elzárkózó kaszinóban.¹¹⁹ Azt, hogy a mozi egyszerre számított a felsőbb („elite”) rétegekre és a paraszti (vásároló) közönségre, példázza Nógrádi hirdetése: „ha bejön a kapuvári vásárba, ne mulassza el megtekinteni az Elite-Mozgóban a nem mindenkor látható szenzációs drámát”, tudniillik a *Nyomorultak* 1913-as filmadaptációját.¹²⁰ Az elitek kísérlete a mozi kulturális bekebelezésére azt a célt szolgálta, hogy megőrizték irányító szerepüket a kultúrában (és közvetve a politikában). A rábaközi mozik kapcsán ezt a kérdést máshol már tárgyaltam, így az állítás részletezését ezúttal mellőzöm.¹²¹ (5. kép)

¹¹⁵ RH 1896. febr. 2., Svm 1925. márc. 25.

¹¹⁶ RK 1911. dec. 3., 1912. jan. 14.

¹¹⁷ RK 1912. jún. 6.

¹¹⁸ Svm 1915. okt. 17.

¹¹⁹ Korábban utaltam rá, hogy mozivetítések után növekedett meg a kaszinó forgalma: „Különösen szombat estéken, a mozi után lesz népes a kaszinó.” RK 1913. febr. 13.

¹²⁰ RK 1913. júl. 27.

¹²¹ GERENCSE: Elite Mozgó.

A magasművészetinek gondolt színház és az alacsony népszórakoztatásnak tartott mozi közötti presztízsbeli szakadék áthidalásának egyik taktikája a két művészeti forma keverése volt, melyet kinovarieténak és kinemaszkecsnek neveztek. Az élőszereplős színpadi előadás és a mozivetítés árukapcsolása azt célozta, hogy az új médiumot lenéző felső körök számára egy ismerős forma, a színház felől tegyék fogyaszthatóvá a mozit. 1915-ben a kinovarietét a világháború miatt a magasztos cselekedet, a játékonyosság leplével burkolták be, amikor a kapuvári keresztény nőegylet és az izraelita nőegylet közösen szervezett előadást a moziban a helyben ápolt száz

háborús sérült anyagi megsegítésére.¹²² A Cseh István szalonkomikus előadásába ékelődő mozivetítést felvezető újsághírből kiderül, hogy számoltak a társadalmi küldetés szórakoztató formába való csomagolásának szükségességével („alkalmat nyújtanak a kapuvári közönségnek olyan nemes áldozatkészségre, melyet szórakozás között gyakorolhat”), ami meg is tette hatását, mert a „nemes” eszméhez az iparosok mellett a vezetőréteg, Guary Béla, Gräf József, Soós Géza, Németh János, Fábián Illés, Ghiczy Ödön stb. nyújtott anyagi támogatást.¹²³

A moziba járásban is tetten érhető társadalmi hierarchiát igazolják a *Sopronvármegye* című hírlap paródiái, melyek az alacsony néprétegek vélt filmnézői rutintalanságán, a valóság és a fikció szétválasztásának nézői kudarcán élcelődtek. A *Tudósított a Mozgó Színházról* című cikkben a szerepjátszás szerint „Potzók sogór” azt írta „Mihál sogórnak”, hogy „[h]át úgy esett ki a dolog, hogy vasárnap litánia után aszongya az anyukom, hogy aszongya gyűjjön e velem kend a mozgó szín Házba.

5. kép
Moziplakát 1926-ból
(RMGY TD 2668.)

¹²² Svm 1915. máj. 13. Vö. 1915. máj. 20.

¹²³ Svm 1915. máj. 30.

Sötétség volt”.¹²⁴ A cikk a népi regiszter és a helyesírás mellett az uralkodóval való virtuális találkozást és a némafilm hangtalanságát figurázza ki („ollan tsöndbe gyütt, hogy semmit se lehetett halannyi, még a kótsi zörgést se”), majd a két finom úri hölgy megjelenését a vásznon így kommentálta: „tsak asztat tsodálom, hogy márczius elején illen puczéran mernek má sétányi, mer hogy mindegyiken fürdő ruha vót. Hogy nem sül le a бүr a kipükrről, mondja a zannyok, fél mesztelenyen ennyi ember elé gyünni”. Amikor aztán a filmen a víz hömpölygése látszott, a „zannyuknak se köllött több, kapta a fejire az ünneplő szoknyát, én is lerugtom az uj tsizmámat, osztá futottunk mesztélláb, hogy utol ne írgyen bennünket a víz”. Néhány nap múlva a parodista „Csutsos sógor” bőrébe bújva írta meg filmélményét „Potzók sógornak”, mivel ők is betértek a moziba az „annyukommal”, hogy megnézzék, igaz-e a csoda.¹²⁵ Miután azt várta, hogy a táncoló nép „gyünne elű a Falra”, hirtelen világos lett (azaz elszakadt a filmszalag), ezzel a film immerzív hatása szenvedett csorbát, mire az „annyuk” kifakadt: „hát tsak legeltesse azt a vakondok forma, éhös szömeit azokon a mezteleny, tzéda teremtéseken, én itt hagyon kendet Tsufságra, szigyönszömré”. A paródia megértéséhez Tom Gunning nagy hatású elmélete adja meg a kulcsot, miszerint a korai mozi nézője másként nézett filmet: nem a történet, a narratíva érdekessége, hanem a puszta mozgás mágiája – Gunning fogalmával az „attrakció” – kötötte le a figyelmét, vagyis az, hogy a tárgyak és élő alakok megmozdultak a filmen.¹²⁶ Az új médiummal először találkozó néző számára ez az életre keltés *trompe-l'oeil* illúziót teremtett, amely becsapva a szemet valóságosként hatott. Nevezetes városi legendája ennek a Lumière-fivérek *A vonat érkezése* (*Arrivée d'un train*) című 1895-os filmje, melynek első nézői a közeledő vonat láttán abbeli félelmükben, hogy a vonat kiszalad a nézőterre, felpattantak a székekből és elrohantak. Ezt a Yuri Tsivian filmtörténész által „vonathatásnak” (*train effect*) nevezett filmnézési módot figurázta ki a helyi sajtó, amikor a mozgás ábrázolása percepcióz zavart idézett elő a tapasztalatlan „sógorokban”; mágikusként, élőként hatott. A vonathatás társadalmi gyökereit vizsgáló Stephen Bottomore szerint a primitívnek tekintett néző sajtóbeli kicsúfolására – gyakran reklámcélból – azért volt szükség, hogy a hagyományos (falusias) és a modern (városi) néző közötti különbséget hangsúlyozzák, aminek paradigmatisztikus figurája az amerikai sajtóban – a rábaközihez hasonlóan familiárisan megnevezett – Uncle Josh volt.¹²⁷ Bottomore szerint „azok az emberek, akik megtanulták a film új médiumának nyelvét, kinevették azt a csoportot – a naivokat –, akik nyilván nem tanulták meg”.¹²⁸ Vagyis a filmnézésben is újfent a kulturális hierarchia termelődött ki, ahol az elit fölényesen kezelte le az alsóbb rétegeket.

¹²⁴ RK 1913. márc. 23.

¹²⁵ RK 1913. ápr. 6.

¹²⁶ GUNNING: Az attrakciók mozija 292–304.

¹²⁷ BOTTOMORE: The Panicking Audience 177–216.

¹²⁸ BOTTOMORE: The Panicking Audience 184. Bottomore szerint ez a közönség sem volt egységes, egy részük valóban pánikba esett, más részük viszont tudatában volt az illúzióknak, de lenyűgözte őket a mozgás látványa. Vö.: BOTTOMORE: The Panicking Audience 200.

A konfliktuskezelés „szalonképes” módjai

A nagyvendéglő (nagykocsmá) hosszú időn keresztül a paraszti népesség találkozóhelye volt, de a 19. század második felétől, a rivális kocsmák megnyitásával elitistává vált. Azt, hogy a századfordulón még az alsóbb néprétegek is látogatták a Vető-vendéglőt, igazolja két bűneset. 1891. március 18-án Cserpes István kapuvári bíró a sétatéri gyaloghídat szemlélte meg, amikor a nagyvendéglőből zajongás hangjait hallotta.¹²⁹ Az ivóban a több erőszakos bűncselekménnyel maguknak már hírnevet szerző Pölöskei (Mákos) testvérek, János és István hangoskodott, ám a rendre utasításra utóbbi késsel támadt a bíróra. Szinte pontosan egy év múlva még brutálisabb eset történt, ugyanis a hetivásár után a csak nemrég szabadult Kovács István kapuvári legény kötözködött az előjárósággal a nagyvendéglő előtt.¹³⁰ Őt szintén a bíró korholta meg, csizmaszárából előkapott kését elvették tőle, de otthonról vasvillával tér haza, és azzal a bírót a földre kényszerítette, míg nem botütésekkel ártalmatlanná tették. Amíg ezek az esetek, bár groteszk módon, a felső és az alsó rétegek közötti „dialogus” lehetőségét tanúsítják, utóbb a bicskázás kiszorult a nagyvendéglőből, és áttevődött a parasztkocsmákba. Az erőszakos cselekedetek itt akkor kaptak újra lángra, amikor a világháborúban, 1915-ben Nagybecskerekéről szerb dragonyosokat internáltak Kapuvárra. Ők a nagyvendéglőben étkeztek, a polgári kör helyiségében hangoskodtak és részegeskedtek, a pálinkás boltokban helyi bicskásokkal is megütköztek, és miután decemberben Ehn Emil a beszállásolás miatti helyszűke és az élelmezés okán panaszt tett a vármegyének, 1916 júniusában távoztak a városból.¹³¹ Mint azt máshol Norbert Elias civilizációelmélete keretében igyekeztem igazolni, a bicskás bűncselekmények az affektuskontroll polgári ethoszának, a konfliktuskezelés habermasi „racionális kommunikációjának”¹³² hiányáról, az ököljogon és az önbíráskodáson való túllépés sikertelenségéről tanúskodnak.¹³³

A vitakultúra habermasi ideája azonban nemcsak alsóbb szinteken szenvedett csorbát. Schill Károly jegyző a kaszinó 1907. december 2-án tartott rendkívüli ülésének jegyzőkönyve szerint november 27-én Somogyi Géza megsértésével okozott botrányt a kaszinóteremben, majd a kaszinó mint „erkölcsi testület” előtt kért bocsánatot. A december 23-i közgyűlésen nem vették napirendre a kérdést, azaz le tiltották a vitát, arra hivatkozva, hogy Somogyi időközben kilépett a kaszinóból, noha ő a helyi sajtó nyilvánosságát kihasználva közüggé tette az affért.¹³⁴ Schillt és nejét 1914. július 28-án a kapuvári járásbíróság egy másik becsületsértési ügyben

¹²⁹ R 1891. márc. 22.

¹³⁰ R 1892. márc. 27.

¹³¹ Svm 1915. jan. 14., 1915. márc. 11., 1915. ápr. 29., 1915. dec. 16., 1916. máj. 21., 1916. jún. 4.

¹³² HABERMAS: A társadalmi 90.

¹³³ GERENCSÉR: Kapuvári bicskástál 64–65.

¹³⁴ RK 1907. dec. 5. Schillt 1904-ben nevezték ki Wacha Antal helyére Kapuvár főjegyzőjének (RK 1904. december 25.)

elítelte, miután háziállatok okozta konfliktusok miatt kétségbe vonták Kovács László emberi mivoltát, salakanyaghoz hasonlították, és az ő „büntetése kiszabásánál súlyosbitásul vette a bíróság, hogy közpályán működő köztisztelőben álló uri embert sértett meg”, és hogy mindannyian „intelligens emberek, kik közt a becsületnek más fogalma van, mint az alacsony társadalmi osztályokban”.¹³⁵ A nagyvendéglőben az elit körében a verbális szidalmazások mellett az alsóbb rétegekhez hasonlóan fizikai erőszak is előfordult. 1892. augusztus 22-én kardpárbaj zajlott le B. J. és R. P. tartalékos hadnagyok között, miután multság után összeszólalkoztak, mire a helyi sajtó megjegyezte: „íme, szabad a verekedés, mert már az urak is verekszenek, nem csak a kapuvári legények”.¹³⁶ Egy táncmultság hevében 1892. augusztus 19-én Békeffy József tótkeresztúri (magyarkeresztúri) és Raffl Pál farádi földbirtokosok Döry báró jelenlétében egy vitájukat párbajjal zárták le, amit a törvényszék 14 napi fogházzal díjazott.¹³⁷ A kaszinótagok közül Eszes Dezső tanár és Fábián Illés ügyvéd vívott véres párbajt 1911-ben, miután Eszes azt híresztelte, hogy Fábián Marienbadban 200 koronás kártyaadósságot csinált, sőt egymás provokálása után Eszes segédje, Deutsch Dávid is megütközött Fábián segédjével, Deutsch Miksával.¹³⁸ Beszédes, hogy a KSE (melynek elnöke történetesen Fábián Illés volt) vívószakosztálya – a lovagi tornák virtusa helyett sportként – a 30-as években éppen a Kaszinó-kertben tartotta edzéseit, de a tulajdonos, Ehn Imre visszaemlékezése szerint szerelmi affér miatt ekkor is történt itt kardpárbaj.¹³⁹ A párbaj, a konfliktuskezelés udvari-lovagi módja éppen olyan társadalmi normát intézményesített, a magán-erőszakot, mint az alacsonyabb népcsoportoknál a bicskázás, és még ha ritkábban is fordult elő, egyik sem szalonképes a polgári vitakultúrával, ellenkezik a polémiák érvekkel történő rendezésének habermasi eszményével.

Konklúzió

A „polgári átalakulásnak” nevezett időszakban a vidék Magyarországon kétségtelenül lazultak az alá- fölérendeltségi viszonyok, és már nem a születés, hanem a foglalkozás és a társadalmi pozíció határozta meg a viszonyokat. Jürgen Habermas koncepciójával szemben azonban a reprezentatív és a polgári nyilvánosságot nem egymást követő történeti fázisként, hanem párhuzamos, egymással versengő tendenciaként érdemes számba venni. Kapuváron az egyesületek, a civil társadalom önszerveződési fórumai személyi állományukban összefonódtak a politikai-gazdasági hatalommal, így az állam és a civil szféra nem különült el egymástól. A társaskörök valamennyien

¹³⁵ Az ítélet jegyzőkönyvét közli: Svm 1915. jan. 17. Vö. 1915. febr. 14.

¹³⁶ R 1892. aug. 28.

¹³⁷ Nemzet 1893. márc. 4.

¹³⁸ Budapesti Hírlap 1913. nov. 23. Érdekes, hogy ebben az évben Eszes éppen Deutsch Miksa helyett lett a polgári kör elnöke.

¹³⁹ Svm 1925. márc. 31., VARGA: A sport 46.

a legmagasabb presztízzsel rendelkező egyesület, a kaszinó derivátumai voltak, azt próbálták tevékenységükben utánozni, és tisztviselőket is előszeretettel választottak a kaszinó prominens tagjai közül. A felfelé orientálódás célja az volt, hogy saját szervezetüket előkelőbb színben tüntessék fel, és körükben a polgári egyenlőségelv helyett az úri világ továbbélése ismerhető fel, újratermelve a feudális függőségi viszonyokat. Az egyesületek nem célok szerint szerveződtek, hanem a társadalmi hierarchiának voltak a tükörképei. Sokszínűség helyett sokszor monolitikus ügyeket foglalmaztak meg deklarált célként, a közéletben biztonságos, a reprezentáció eszközeként szolgáló témákat tettek magukévá, elmélkedés helyett a szórakoztatás, érvelés helyett a tekintélytiszteltet dominanciája érvényesült, a viták – a bicskázás népi szokásához hasonlóan – olykor verbális és fizikai erőszakba torkolltak.

A kapuvári nagyvendéglő vizsgálata mikroszinten mutat rá a magyar társadalmi átalakulás nagy rákfenéjére, a féloldalas polgári fejlődésre. Miközben a társadalmi szervezetek elnevezésükben „polgárinak” címkézték fel magukat, kilúgozták a fogalmat, és a felszín alatt az „úri világ” struktúrái éltek tovább. A társadalomtörténet e lokális példájából végső soron a színlelésnek az a formája világlik ki, aminek messze ható tanulságait Leopold Lajos a „sétánnyá előléptetett libalegelő”¹⁴⁰ érzékletes képével szemléltette.

FORRÁSOK

- HM HIM = Hadtörténeti Intézet és Múzeum
 MNL = Magyar Nemzeti Levéltár
 OL = Országos Levéltára
 P 108 = Esterházy család hercegi ágának levéltára, Repositorium
 T2 = Tervtár, Esterházy család (hercegi) (1659–1939)
 GYMSMSL = Győr–Moson–Sopron Megye Soproni Levéltára
 V. 27 = Kapuvár nagyközség iratai
 RMGY = Rábaközi Muzeális Gyűjtemény (Kapuvár)
 F = Fotógyűjtemény
 TD = Történeti Dokumentáció

SAJTÓ

- CSKV = Csorna–Kapuvár és Vidéke
 R = Rábaköz
 RK = Rábaközi Közlöny
 RH = Rábaközi Hírlap
 Svm = Sopronvármegye
 VL = Vendéglősök Lapja

¹⁴⁰ LEOPOLD: Színlelt kapitalizmus 112.

SZAKIRODALOM

- BAHTYIN: François Rabelais = MIHAIL BAHTYIN: François Rabelais művészete, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája. Ford. KÖNCZÖL CSABA. Budapest, 1982.
- BOTTOMORE: The Panicking Audience = STEPHEN BOTTOMORE: The Panicking Audience? Early cinema and the „train effect”. *Historical Journal of Film, Radio and Television* 19. (1999:2) 177–216.
- CSATKAI: Adalékok = CSATKAI ENDRE: Adalékok a régi Sopron megye színészetének történetéhez. *Soproni Szemle* 16. (1962:4) 349–356.
- CSISZÁR: Újabb adatok = CSISZÁR ATTILA: Újabb adatok a kapuvári temetők történetéhez. *Soproni Szemle* 63. (2009:1) 56–63.
- DÁLNOKI-KOVÁCH: A magyar ipar = A magyar ipar almanachja. Főszerk. DÁLNOKI-KOVÁCH JENŐ. Budapest, 1929.
- EÖRY: A kaszinók = EÖRY GABRIELLA: A kaszinók elterjedése Magyarországon. *Századok* 151. (2017:4) 809–842.
- FARAGÓ: Adat = FARAGÓ SÁNDOR: Adat Kapuvár régi színészetéről. *Soproni Szemle* 17. (1963:4) 360.
- FARAGÓ: Kapuvár = FARAGÓ SÁNDOR: Kapuvár munkásmozgalma. (1919. augusztus 1.–1945). Győr, 1981.
- GERENCSÉR: Elite Mozgó = GERENCSÉR PÉTER: Elite Mozgó – mozdulatlan elit? A mozi kulturális integrációja a rábaközi kisvárosokban a tízes években. *Apertúra* 11. (2016:2) <http://uj.apertura.hu/2016/tel/gerencser-elite-mozgo-mozdulatlan-elit-a-mozi-kulturalis-integracioja-a-rabakoz-kisvarosokban-a-tizes-evekben/>. (A letöltés dátuma: 2020. 11. 30.)
- GERENCSÉR: Kapuvári bicskástál = GERENCSÉR PÉTER: Kapuvári bicskástál – véresen: A késeléses bűnözés tündöklése és hanyatlása Kapuváron és Gartán. In: *Fejezetek Kapuvár néprajzából* 1. Szerk. VARGA SÁNDOR. (Kapuvári Honismereti Könyvek – A Dr. Barsi Ernő Alapfokú Művészeti Iskola sorozata 1.) Kapuvár–Szeged 2017. 8–65.
- GERENCSÉR: A kisvárosi = GERENCSÉR PÉTER: A kisvárosi nyilvánosság korlátai a Hany Istók élclap példáján. *Magyar Könyvszemle* 134. (2018:1) 65–77.
- GERENCSÉR – SZÜTS: A nyilvánosság = GERENCSÉR PÉTER – SZÜTS ZOLTÁN: A nyilvánosság webkettes szerkezetváltozása. *Jel-Kép* (2020:2) 38–51. DOI: 10.20520/JEL-KEP.2020.2.39
- GYÁNI – KÖVÉR: Magyarország társadalomtörténete = GYÁNI GÁBOR – KÖVÉR GYÖRGY: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Budapest, 2001.
- GUNNING: Az attrakciók mozija = TOM GUNNING: Az attrakciók mozija: a korai film, nézője és az avantgárd, Ford. KAPOSI ILDIKÓ. In: *A kortárs filmelmélet útjai*. Szerk. KOVÁCS ANDRÁS BÁLINT – VAJDOVICH GYÖRGYI. Budapest, 2004. 292–304.
- HABERMAS: A társadalmi = JÜRGEN HABERMAS: A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása. *Vizsgálódások a polgári társadalom egy kategóriájával kapcsolatban*. Ford. ENDREFFY ZOLTÁN. Budapest, 1993.
- HORVÁTH – MADARÁSZ – ZSADÁNYI: Sopron és Sopronvármegye = HORVÁTH LÁSZLÓ – MADARÁSZ GYULA – ZSADÁNYI OSZKÁR: Sopron és Sopronvármegye ismertetője. 1914–1934. Sopron, 1934.
- Kapuvári Kaszinó-Egylet = A Kapuvári Kaszinó-Egylet alap-, ház- és könyvtárszabályzata. Kapuvár, 1893.
- KONCEK: Kincskeresők = KONCEK LÁSZLÓ: Kincskeresők. Budapest, 1980.
- LEOPOLD: Színlelt kapitalizmus = IFJ. LEOPOLD LAJOS: Színlelt kapitalizmus. In: *Uó: Elmélet nélkül. Gazdaságpolitikai tanulmányok*. Budapest, 1917. 93–131.
- Magyarország tisztí cím- és névtára = Magyarország tisztí cím- és névtára. 9. Budapest 1890.

- MÁTAY: Történészek = MÁTAY MÓNKA: Történészek Habermasról. Szociológiai Figyelő 3. (1999:1–2) 162–172.
- MÁTAY: Megjegyzések = MÁTAY MÓNKA: Megjegyzések az európai nyilvánosság történetéhez. Sic Itur Ad Astra 23. (2015) 69–94.
- NAGY: A kapuvári ellenforradalom = NAGY KÁROLY: A kapuvári ellenforradalom. Zalaegerszeg, 1929.
- NÉMETH: Kapuvári krónika = NÉMETH IMRE: Kapuvári krónika. Kézirat. RMGY Könyvtára
- PAVLÓCZKI: Berg Gusztáv = PAVLÓCZKI BÉLA: Berg Gusztáv. Kapuvár–Budapest, 2014.
- SCHRAM: Magyarországi = SCHRAM FERENC: Magyarországi boszorkányperek. 1529–1768. II. rész. Budapest, 1983.
- SIMON: A reformkori = SIMON ZOLTÁN: A reformkori magyar politikai nyilvánosság és a Nemzeti Kaszinó. Sic Itur Ad Astra 12. (2000:3) 11–46.
- SZÉCHENYI: Világ = SZÉCHENYI ISTVÁN: Világ, vagyis felvilágosító töredékek némi hiba 's előitélet eligazítására. Pest, 1831.
- SZÚCS: Vázlat = SZÚCS JENŐ: Vázlat Európa három történeti régiójáról. Történelmi Szemle 24. (1981:3) 313–359.
- TILDY – GÁSPÁR – ZSADÁNYI: Újjáépítő = Újjáépítő magyarok. Az országépítés két esztendeje. Szerk. TILDY ZOLTÁN – GÁSPÁR LÁSZLÓ – ZSADÁNYI OSZKÁR. Budapest, 1947.
- TÓTH: Önszervező = TÓTH ÁRPÁD: Önszervező polgárok. A pesti egyesületek társadalomtörténete a reformkorban. Budapest, 2005.
- VARGA: A sport = VARGA JENŐ: A sport és a testi nevelés fejlődésének története Kapuvárott. Kapuvár, é. n. [1989]
- VARGA: Vázlat = VARGA JÓZSEF: Vázlat báró Berg Gusztáv portréjához. Rábaköz: Honismereti évkönyv 1997. 99–108.

REPRESENTATIVE AND CIVIC RIVAL PUBLICS IN THE KAPUVÁR GRAND RESTAURANT

Based on Jürgen Habermas' conceptual opposition, this paper examines the question of "representative publicness" and "bourgeois public sphere" in the context of Kapuvár, a small town in the Rábaköz region of Hungary during the period of bourgeois transformation. The German sociologist argues that the development of democratic public opinion was based on public discussion of public affairs, which in Western Europe was initially held in cafés, clubs and salons. Thus, the micro-historical analysis of the role of the Kapuvár Grand Restaurant, corresponding to these, provides an opportunity to compare the social-historical trends in Western Europe and Hungary. The Kapuvár Grand Restaurant (later Ehn's Restaurant and Hotel) was the centre of the small-town public sphere, where social gatherings, balls, theatre performances and cinema screenings were regularly held. It also housed the most prestigious association in the area, the local casino, operating here since its foundation in 1882. According to the author, as a public space, the place was oriented towards a representative publicness rather than a Habermasian ideal of civic equality, isolated from the lower classes, and the elites created their proper spheres of power in the associations that operated here. The paper concludes that the state and the sphere of civic self-organisation did not separate in the social circles intertwined with political and economic power on several levels. Instead of breaking down social partitions, feudal hierarchical relations were preserved, which is an instructive way of pointing out the one-sided Hungarian bourgeois development, the shortcomings of the culture of debate and the democratic deficit.

Péter Gerencsér

Kelemen Dávid

AZ 1954-ES MÁRIA-ÉV ZARÁNDOKLATAI ÉS ESEMÉNYEI A GYŐRI EGYHÁZMEGYÉBEN, KORABELI FORRÁSOK TÜKRÉBEN

Tanulmányomban az 1954-es Mária-évben tervezett és megtartott győri egyházmegyei zárandoklatokkal és eseményekkel foglalkozom, beleértve az egyházi kezdeményezéseket és az állami részről megnyilvánuló elvárásokat és válaszüteményeket is. A mellékletben a korabeli dokumentumok közül közlök néhányat, amelyek a téma szempontjából érdeklődésre tarthatnak számot. Az emlékévn nemcsak a papság és a hívek, hanem a szocialista-kommunista alapon szerveződő állampárt központi és megyei hivatalnokai számára sem volt közömbös. Egyrészt a magyar katolikus vallásosság különös jelentőséget tulajdonít Szűz Máriának (a vallásos felfogás szerint hazánk Mária országa lett attól a pillanattól kezdve, hogy Szent István a hagyomány szerint neki ajánlotta fel koronáját és országát), másrészt a keresztyén felekezetek, elsősorban a katolicizmus elleni sorozatos támadások a hétköznapi tapasztalat szintjén is megnyilvánultak. Mivel a politikai hatalom egy vallásellenes, ateista párt kezében volt, üdvös dolognak tűnhetett Szűz Mária közbenjáró segítségéért folyamodni.¹

Az egyházpolitikai háttér felvázolásához szükséges röviden bemutatni az Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH) tevékenységét. Az ÁEH nem sajátosan magyar intézmény volt a szocialista blokk országain belül.² Hazánkban a vallási ügyek igazgatása 1951-ig a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium szervezeti egységén belül a vallásügyi főcsoport, majd ezt követően az MDP határozata értelmében, a május 18-án elfogadott 1951. évi I. törvénnyel felállított Állami Egyházügyi Hivatal vette át a főcsoport tevékenységét. Amint az a törvény végrehajtási utasításában található felsorolásból kitűnik, az ÁEH lényegében az egyházak feletti teljes körű adminisztratív felügyeletet megkapta.³ A rendelet értelmében az ÁEH tevékenysége a következőkre terjedt ki: az egyházakkal és vallásfelekezetekkel kötött egyezmények és megállapodások végrehajtása; az egyházak és vallásfelekezetek állami támogatásával kapcsolatos személyi és dologi ügyek intézése; a mentesített egyházi és vallásfelekezeti általános gimnáziumok fenntartására szolgáló személyi és dologi államsegélyek folyósítása; az iskolai hitoktatás költségeinek biztosítása; egyházi alapítványi és egyéb egyházi vagyoni jogi ügyek intézése; az egyházi vonatkozású jogszabályok előkészítése és azok végrehajtásának biztosítása; a lelkiismereti sza-

¹ GYÖRGYI: Mária-év 150.

² A Szovjetunióban 1943-ban állították fel a Minisztertanács felügyelete alá rendelt Egyházügyi Tanácsot. A szocialista országok közül Romániában, Csehszlovákiában, Lengyelországban, Bulgáriában, Kínában és Kubában hoztak létre az egyházak felügyeletére hivatott intézményt. Vö. Soós: Az ÁEH archontológiája 47–60.

³ KÖBEL: A pártállam és az egyházak 60–62.

badssággal és a vallás szabad gyakorlásának biztosításával összefüggő kérdések intézése, az egyházi funkciók zavartalan menetének a biztosítása; mindazoknak a vallásügyi igazgatás körébe eső egyéb tennivalóknak ellátása, amelyekben az 1951. évi I. törvény hatálybalépéséig a vallás- és közoktatásügyi miniszter intézkedett; a Minisztertanács által az egyházak ügyeiben tett intézkedések végrehajtása és annak ellenőrzése. Az ÁEH volt tehát 1951-től 1989-ig a pártállami egyházpolitika végrehajtásáért és az egyházak feletti teljes körű adminisztratív felügyeletéért elsődlegesen felelős állami szerv. Az egyházpolitika elvi, politikai kérdéseiben a pártközpont döntött, a kivitelezés formálisan az ÁEH feladata volt: a hivatalnak kellett gondoskodnia a pártvezetés szintjén kialakított egyházpolitikai koncepciók, döntések végrehajtásáról.⁴ Az egyház megfigyelésében összehangolt munka folyt a párt, az állambiztonság, a helyi hatóságok és az ÁEH között.⁵ A hivatal felállítással egy időben indult meg a vidéki egyházügyi szakigazgatás kiépítése: a megyei és a fővárosi tanácsokhoz egy-egy egyházügyi előadót, a püspökségekre és a főpapi székhelyekre pedig egyházügyi megbízottakat állítottak.⁶ A tanulmányban bemutatott Mária-év időszakában a győri püspökségre küldött ÁEH-megbízott 1952. július 6-tól 1954. április 15-ig Pintér Lajos, 1954. március 11-től 1955. szeptember 15-ig Dávid József volt, a Győr–Sopron megyei egyházügyi megbízott pedig 1951. szeptember 1. és 1962. január 31. között Dömötör József.⁷

XII. Piusz pápa 1953. szeptember 8-án megjelent „Fulgens corona gloriae” (A dicsőség ragyogó koronája) kezdetű enciklikájával a Szeplőtelen Fogantatás dogma kihirdetésének 100. évfordulója alkalmából 1953. december 8-tól kezdődően 1954. december 8-ig Mária-évet hirdetett, az ezt kihirdető pápai körlevél közzétételét azonban az Állami Egyházügyi Hivatal nem engedélyezte.⁸ Ez alkalommal a magyar püspöki kar közös pásztorlevelet adott ki.⁹ Papp Kálmán győri megyéspüspök (1946–1966) is körlevélben közölte papjaival a jubileumi évvel kapcsolatos tudnivalókat az ájtatosságokról és az engedélyezett búcsúkról. Szorgalmazta az adventi időszakban szokásos hajnali misék megkülönböztetett ünnepélyességgel való megtartását, s kérte, ahol a helyi körülmények megengedik, triduummal,¹⁰ vagy esti ájtatossággal készüljenek, és december 8-án, Szeplőtelen Fogantatás ünnepén ünnepélyes istentisztelet keretében nyissák meg a jubileumi esztendőt.¹¹ A

⁴ BALOGH – GERGELY: Állam, egyházak, vallásgyakorlás II. 955–958.

⁵ TOMKA: Halálra szántak 96–97., 123.

⁶ KÖBEL: A pártállam és az egyházak 64.

⁷ Soós: Az ÁEH archontológiája 209., 272., 290.; Soós: Az ÁEH munkatársainak tevékenysége 306.

⁸ GyEL PL Circulares 1953/XII. körlevél. 2336. sz.; GyÖRGYI: Mária-év 150.

⁹ A Püspöki Kar 1953. november 10-én és december 2-án tartott tanácskozása. In: MKPK Tanácskozások 1949–1965. I. 521–535., 536–554.

¹⁰ Háromnapos időszak, templombúcsú előtt, nagyböjtben vagy adventben tartott beszéd-, illetve ájtatosság-sorozat. Triduum, MKL XIV. 341–342.

¹¹ GyEL PL Circulares 1953/XII. körlevél. 2336–2338. sz.; 1953/XIII. körlevél. 2339. sz.; 1954/II. körlevél. 577–580. sz.

Mária-év győri egyházmegyei programját 1954. április 2-án kiadott körlevelében ismertette. Ebben arról tájékoztatta papjait, hogy a püspöki kar kijelölte az ország területén azt a kilenc kiváló búcsújáró helyet, amelyeken a Mária-évben országos zarándoklatot terveztek. A győri székesegyház is közéjük tartozott, ahol a vérrel könnyező kegykép búcsújával már márciusban megkezdtek az ünneplést. A kegykép búcsúját is összekötötték a Mária-év megünneplésével, és lehetőség nyílt az elmúlt években elmaradt rekollekció újbóli megtartására. Ehhez bizonyára a Nagy Imre-féle viszonylagos politikai enyhülés is hozzájárult. A vérrel könnyezés évfordulóján, március 17-én az egyházmegye papsága „példaadó áhítattal és bensőséggel” tartotta meg összejövetelét, majd március 28-án a hívek is nagy számban zarándokoltak el az egyházmegye főtemplomába.¹² A rekollekción mintegy 200 pap vett részt. A Gyümölcsoltó Boldogasszony napján bemutatott püspöki szentmisén főként idősebb asszonyok jelentek meg, és Kapuvárról érkezett 25–30 leány Varga Imre és Menyhárt László káplánok vezetésével. (Az ÁEH megyei megbízottjai felelősségre is akarták őket vonni, mert engedély nélkül szervezték meg a búcsújárást.) A kegykép nyilvános ünnepén a becslések szerint mintegy 4.500–5.000 zarándok vett részt, ők a győri plébániákról és a környékbeli falvakból jöttek, kb. 70%-ban nők és gyermekek. Azok számára, akik a templomba nem fértek be, a székesegyház oldalánál felállított oltárnál is miséztek. Az Ecclesia szövetkezet pedig egy sátornál kegytárgyakat, szentképeket árusított. Hogy a gyermekeket elvonják a zarándoklatoktól, Pintér Lajos ÁEH megbízott megbeszélte a megyei pártbizottsággal és a megyei tanács oktatási osztályával, hogy különösen a falusi iskolaigazgatók figyelmét hívják fel, nehogy a klérus bevonja a gyermekeket a zarándoklatokba. Győr városában 600 jegyet osztottak szét egy forintos áron az iskolásoknak a futball mérkőzésre, de így is sok gyermek jött el a szülőkkel.¹³

Az országos ünnepséget a székesegyház búcsúnapján, augusztus 15-én szertették volna megtartani. Papp Kálmán püspök nem látta akadályát annak, hogy az egyházmegye többi búcsújáró helyén is megtartsák a hagyományos zarándoklatokat, azonban – nyilvánvalóan az ÁEH kérésére – az alábbiakra is felhívta a lelkipásztorok figyelmét: egyrészt a tavaszi és nyári mezőgazdasági munkák idején a zarándoklatokat és ünnepségeket vasárnap lehet megtartani, másrészt pedig szigorúan ügyelni kell a búcsúkon résztvevők áhítatos rendjére és fegyelmezettségére. Az egyházmegye területén lévő búcsújáróhelyek főünnepeinek megülését a következő napokra jelölte ki: a csornai Nagyboldogasszony-templomban május 30-án, Máriakálnokon június 13-án, Vértessomlón július 4-én, Sopronbánfalván július 18-án, Szanyban július 25-én, Kópházán augusztus 15-én, Röjtökmuzsajon, Osliban és Tétszentkúton szeptember 12-én. A megyéspüspök hangsúlyozta, hogy a felsorolt búcsújáró helyekre ezeken a napokon „hivatalos zarándoklatot” lehet

¹² GyEL PL Circulares 1954/II. körlevél. 577. sz.

¹³ MNL GyMSM GyL XXXV/402. 30. fond 2. fond csoport. Agit. Prop. 69. ő. e. Egyházügyi előadó. 23/6/249/1/1954.; 23/6/241/1/1954.

vezetni, a zárandoklatokkal és a Mária-év megünneplésével kapcsolatos kérdéseket a tavaszi koronákon fogják megtárgyalni.¹⁴ Ezeket az április 2-án közzétett rendelkezéseket április 12-én az alábbiak szerint módosította: „Az egyházmegyei búcsújáróhelyek főünnepeit az eddig szokásos keretekben ünnepeljék meg mindenütt. Az erre vonatkozó részletes útmutatásokat lelkipásztorkodó Papjaim a tavaszi koronákon előszóban meg fogják kapni. Egyben közlöm, hogy Fertőszentmiklós búcsújáróhely szeptember 19-én tartja főünnepét.”¹⁵ Ennek értelmében tehát a liturgikus ünnepnapon, vagy az ahhoz legközelebb eső vasárnapon lehetett sort keríteni a búcsú megünneplésére. Az ÁEH-nak ugyanis nem állt érdekében, hogy a Mária-évben kiemelkedő egyházi események legyenek.

Az egyházi szertartásokat és eseményeket a folyamatos nevelő-felvilágosító munkán túl, ahol és amikor csak lehetett, gyakran közvetlenül is megzavarták. Az egyik legkedveltebb módszer az ún. elvonó tevékenység volt. Az egyházi szertartásokról az azonos időben rendezett állami ünnepségek, rendezvények, vagy egyéb, nagy érdeklődésre számot tartó, látványos szabadidős programok segítségével próbálták meg távol tartani a résztvevőket.¹⁶ A Győr–Sopron megyei egyházügyi megbízott és a megyei pártbizottság folyamatosan együttműködött, előbbi az ÁEH budapesti központjából külön utasítást is kapott.¹⁷ Pintér Lajos ÁEH-megbízott 1954 januárjára vonatkozó havi jelentésében így fogalmazott az egyházi előkészületekkel kapcsolatban: „A klérus legfőbb ténykedése, a Mária évre való felkészülés, és már most lehet tapasztalni, hogy a papság a tömegek minden rétegét akarja mozgósítani. Vannak már a papok közül többen, akik beküldték a püspöknek, hogy milyen ünnepségeket akarnak tartani és erre a tömegeket, hogy fogják megmozgatni. Pl. Sopronbánfalva, vagy Vérttestolna, ahonnan a pap beírt, hogy a Mária év tiszteletére búcsújárásokat akar rendezni még pedig úgy, hogy nem egy napon, hanem több szombat, vagy vasárnapon keresztül, először külön férfiaknak, nőknek, lányoknak, fiúknak, öregeknek, fiataloknak, sőt külön szándékozik még a nemzetiségeknek is zárandoklást tartani. Tehát ilyen módon akarják kiszélesíteni tömegbefolyásukat, hogy minél több embert meg tudjanak mozgatni. Még maga a püspök nem állította össze teljesen az egyházmegyére vonatkozólag a Mária év programját, mert azt mondta, hogy a püspöki konferencia előtt, nem akarta megcsinálni, mert a konferencián történt megbeszélés is figyelembe akarja venni.”¹⁸ Majd így folytatta: „Mi természetes, hogy a legnagyobb figyelmet fordítunk ennek a kérdésnek és semmiféle különleges vagy extra dolgot nem engedünk meg csak úgy, mint azelőtt is csinálták.”¹⁹ Az Állami Egyházügyi Hivatal elküldte a Má-

¹⁴ GyEL PL Circulares 1954/II. körlevél. 577. sz.

¹⁵ GyEL PL Egyházkorm. 670/1954.

¹⁶ GYÖRGYI: Mária-év 152.

¹⁷ MNL GyMSM GyL XXXV/402. 30. fond 2. fond csoport. Agit. Prop. 69. ő. e. Egyházügyi előadó. 23/6/244/1/1954.

¹⁸ MNL GyMSM GyL XXXV/402. 30. fond 2. fond csoport. Agit. Prop. 69. ő. e. Egyházügyi előadó. 23/6/80/1/1954.

ria-évvvel kapcsolatos tudnivalókat, és a megyéspüspököt is felszólították az egyházmegyei program összeállítására. Papp Kálmán csak többszöri felszólításra és sürgetésre készítette el, de csak a zárandoklatokat és búcsúkat tüntette fel, a tri-duumokat nem. Úgy vélekedett, hogy az idő rövidsége miatt talán Budapesten is jóvá fogják hagyni a programot. Az egyházügyi megbízott a püspöki helynök tudomására hozta, hogy „túl széleskörűnek” tartja a tervezetet. A helynök azonban azt válaszolta, ő „inkább minimálisnak tartja, mert ismeri a többi egyházmegye programját, amelyek tényleg nagyobb vonalúak”.²⁰ Március 17-én, 21-én és 25-én misztérium-játékot is akartak a székesegyházban tartani, Lányi János kanonok szervezésében. Lányi kanonok Újházi Györgyöt kérte fel a misztériumjáték szövegének megírására, az ÁEH győri megbízottjai, a helynök és az irodaigazgató előzetes tudomása nélkül. Újházi elkészítette a szöveget, elkezdték a szereplők kijelölését, az ÁEH megbízottjai azonban letiltották az előadást.²¹ Az egyházügyi megbízottak március 4-e előtt tájékoztatták a Megyei Pártbizottságot a tudomásukra jutott egyházi rendezvények időpontjáról és helyszínéről, valamint arról is, hogy „maga a püspök hol akar megjelenni, hol lehet nagyobb tömegekre számítani, hol kell nekünk nagyobb ellensúlyozásra felkészülni”.²²

Nemcsak az „ellensúlyozásra” készültek fel, hanem személyesen is meglátogatták a fontosabb búcsúi helyszíneket. A június 13-án megtartott máriakálnoki búcsú után részletesen beszámoltak az egyházi szertartás lefolyásáról, és rámutattak az ellensúlyozás hiányosságaira. Körülbelül 7-8000 zárandok részvételét tapasztalták. Az eseményjelentést a mellékletben teljes terjedelmében közlöm, itt csak annak konklúziójából idézek néhány sort: „A máriakálnoki búcsú sokkal nagyobb volt, mint azt előzetesen hittük. A klérus a környékbeli, de még a messzebb községeket is jól tudta szervezni és elhozni erre a búcsúra. Az ellensúlyozásunk megint gyenge volt.”²³ A megyei pártbizottság július 9-én tervezetet készített a „klerikális reakció rendezvényeinek ellensúlyozására”, amelyben a főbb búcsújáró helyeken kultúrműsorokat, sportversenyeket, „vidám vásárt” és különböző rendezvényeket irányoztak elő.²⁴ A nagyszabású győri programokra („munkás és parasztfiatalok béke-fesztiválja”, jelmezes felvonulás, lovasverseny, repülőnap, bokszt és labdarúgó-mérkőzés stb.) azonban nem volt szükség. A Duna szigetközi áradá-

¹⁹ MNL GyMSM GyL XXXV/402. 30. fond 2. fond csoport. Agit. Prop. 69. ő. e. Egyházügyi előadó. 23/6/79/1/1954.

²⁰ MNL GyMSM GyL XXXV/402. 30. fond 2. fond csoport. Agit. Prop. 69. ő. e. Egyházügyi előadó. 23/6/163/1/1954.

²¹ MNL GyMSM GyL XXXV/402. 30. fond 2. fond csoport. Agit. Prop. 69. ő. e. Egyházügyi előadó. 23/6/163/1/1954.

²² MNL GyMSM GyL XXXV/402. 30. fond 2. fond csoport. Agit. Prop. 69. ő. e. Egyházügyi előadó. 23/6/163/1/1954., 23/6/164/1/1954.

²³ MNL GyMSM GyL XXXV/402. 30. fond 2. fond csoport. Agit. Prop. 69. ő. e. Egyházügyi előadó. 23/6/407/1/1954.

²⁴ MNL GyMSM GyL XXXV/402. 30. fond 1. fond csoport. Megyei Bizottsági ülések. 32. ő. e. 1954. július 12.

sára hivatkozva augusztus elején az egészségügyi hatóságok „az árvízveszedelem nyomában fellépni szokott járványos betegségek megelőzésére” rendszabályokat léptettek életbe, és így a megyéspüspök is kénytelen volt lemondani, illetőleg későbbre halasztani a községekből szervezett zárandoklatokat.²⁵ Dávid József egyházi megbízott ki is emelte, hogy a „meg nem engedett, illetve elmaradt” búcsú után csak nagyon nehezen tudta rábírtani a püspököt, hogy a Hazafias Népfőnt munkáját és a tanácsválasztásokat nyilatkozatával támogassa.²⁶

A Mária-kegyhelyek szeptemberi búcsújárását azonban már meg lehetett tartani. Mind a lelkipásztorok, mind az állami hatóságok megpróbálták kihasználni a lehetőségeket. Osló, Röjtökmuzsaj és Tétszentkút községekben szeptember 12-én ünnepelték meg a búcsút. Az ÁEH és a pártbizottság összefogásával immáron sokkal nagyobb körülményekkel gondoskodtak az egyházi szertartások ellenében megszervezett világi rendezvények lebonyolításáról. Dömötör József és Pintér Lajos a megyei tanács és a megyei pártbizottság részéről biztosított gépkocsi révén az összes helyszínt ellenőrizni tudta. Tétszentkúton körülbelül 1.000 zárandok jelent meg, többségében idősebb asszonyok. Egyedül Gyarmat községből érkezett jelentősebb zárandoklat, sok iskolás gyermekkel és fiatallal. A délelőtti misén és a szertartáson azonban már hatszáz sem jelentek meg. Oslóban mintegy 2.200 résztvevőt számoltak össze, többségében asszonyokat, de „feltűnő számban” férfiak is voltak. A Mária-szobrot is férfiak vitték a körmenetben. Az ünnepi nagymisén nagyjából 1.200 zárandok vett részt, a többiek, főleg a fiatalok a búcsúsok sátrainál és a faluban járkáltak. Az egyházi megbízottak értékelése szerint mindkét helyen lényegesen kevesebben jelentek meg, mint amire a klérus előzetesen számított. Ennek okát a sikeres ellensúlyozásban, a környékbeli falvakban előző este rendezett bálók és a kapuvári „vidám vásár” sikeres megszervezésében látták. A röjtökmuzsaji búcsúban azonban körülbelül 5.000 zárandok, nagyrészt nők, gyermekek és fiatal fiúk, lányok részvételét tapasztalták. A főpásztort egy pár lovasból álló bandérium és kerékpáros lányok fogadták a község határában. Dömötör és Dávid szerint nem is annyira a búcsú, hanem a püspök személyes megjelenése miatt jöttek el ilyen sokan. (Papp Kálmán 1920 és 1925 között Röjtökmuzsaj plébánosa volt!) Máriakálnokon is sokan jelentek meg – a búcsúi árusok becslése alapján mintegy 3.000 fő –, annak ellenére, hogy ez csak helyi búcsú volt, mert júniusban már megtartották az egyházmegyei programot. Az egyházi munkatársak későn figyeltek fel arra, hogy Dr. Szelestey Béla helyettes plébános széles körben hirdette a búcsút, és már nem tudták megakadályozni, hogy a hívek ne jöjjenek el. Összességében úgy értékelték, a röjtökmuzsaji és máriakálnoki búcsú ellensúlyozása jól sikerült, az előző este megtartott mulatságok és a kapuvári „vidám vásár” elérte a célját: „Örömmel írjuk ezt a jelentést, mert végre ebben a megyében is elértük, hogy ren-

²⁵ GyEL PL Egyházkorm. 1556/1954.

²⁶ MNL GyMSM GyL XXXV/402. 30. fond 2. fond csoport. Agit. Prop. 69. ő. e. Egyháziügyi előadó. 23/6/710/1/1954.

dezvényeink már jobban megfogják a tömegeket, mint a klérus rendezvényei. Ez azonban nem jelenthet elbizakodottságot.”²⁷ A megyéspüspök is feljegyezte naplójában, hogy Röjtökmuzsajon körülbelül 5.000 hívó vett részt a szertartáson, és a papok közül is mintegy húszan eljöttek. Útban Röjtökmuzsaj felé, Kapuváron ki kellett tértünni a betonútról, mert „vidám vásárt” tartottak.²⁸

A szeptemberben tartott búcsújárásokról a BM Győr–Sopron megyei Főosztályának IV. osztályától származó „Szigorúan titkos” jelentése is tudósít. Eszerint a megye területén csupán Osli, Röjtökmuzsaj és Máriakálnok községekben voltak zarándoklatok, az „ünnepségek” reggel nyolc órakor kezdődtek. Osliban a becslések szerint 5–6000 fő jelent meg, akik a templom melletti Kálvária-dombon gyülekeztek. Főleg idősebbek és fiatalok voltak nagyobb számban, középkorúak csak kisebb részben. Az ünnepen Jéger nevezetű pap²⁹ mondott kb. 40 perces beszédet, amelynek – a rendőrségi jelentés szerint – „egyes kitételei alkalmasak voltak arra, hogy a jelenlévőket a demokrácia ellen hangolják”.³⁰ A körmeneten nagyon sokan vettek részt a környező községekből, akik a kora reggeli órákban érkeztek. Az egyházi szertartásokat hét pap vezette, és a szertartások alatt az egyház részére „pénzt gyűjtöttek”. Röjtökmuzsaj községben nagyjából négyezren voltak a búcsúi ünnepen. A megyéspüspök, Póka György püspöki titkár és Németh Pál, az Actio Catholica korábbi országos szervezője fél 11-kor érkezett. A püspök a röjtökmuzsaji templomban misézett, Németh Pál prédikált. A megfigyelők az ő beszédében is találtak olyan megjegyzéseket, amelyeket többen demokráciaellenes támadásnak érzékeltek.³¹ A búcsún gyűjtést indítottak a Mária-lányok közreműködésével, ugyanakkor a község templomáról készített levelezőlapokat árusították 2 forint egységen. Délután 14 órakor a megyéspüspök mondott 10–15 perces beszédet, amelyben arra buzdította a fiatalokat, merjék bátran megvallani, hogy Mária-tisztelek, és ne féljenek. A főpásztor végül felolvasta a pápa szeptember 11-én mondott rádiószózatát, majd 14 óra 20 perckor eltávozott Röjtökmuzsajról. A Máriakálnokon tartott szeptemberi búcsújárásról annyit jegyeztek fel, hogy kb. 1.500 fő részvételével zajlott le, közülük mintegy 1.100 nő, 100 férfi és 300 iskolás gyermek volt.³²

²⁷ MNL GyMSM GyL XXXV/402. 30. fond 2. fond csoport. Agit. Prop. 69. ő. e. Egyházügyi előadó. 23/6/574/1/1954.

²⁸ GyEL Papp Kálmán hagyaték. XII. d. „Pénztári feljegyzések”, kisméretű spirálfüzet. 1954. szept. 12.

²⁹ Valószínűleg Jéger György oroszlányi lelkészről van szó.

³⁰ ÁBTL 3.1.5. – O–11538/144–145. A jelentés írója az alábbiakat találta demokráciaellenes megfogalmazásnak: „Szűz Anyánk, nézz körül, lásd fájdalmainkat, bajainkat és szenvedéseinket, óhajainkat és ne hagyj el minket. Szűz Anyánk, ne engedd, hogy fejünk felett hullámként összecsapjon az erkölcstelen, züllött világ, és az tovább győzedelmeskedjen, ezért imádkozunk.” Az idézetet stilisztikailag javítottam.

³¹ ÁBTL 3.1.5. – O–11538/144. „Az egyház fennállása óta sokat szenvedett, állandóan üldözték különböző okok miatt, de a megpróbáltatások közepette mind erősebb lett. Napjainkban országunk sokat szenved, ezek a megpróbáltatások és szenvedések eltörpülnek az egyház által kiállt szenvedések mögött.”

³² ÁBTL 3.1.5. – O–11538/144–145.

A megyei tanács VB 1955. május 11-én tartott ülésén úgy értékelték, hogy a jubileumi évben megemelkedett hitéleti aktivitás szoros kapcsolatban állt az 1953. évi kormányprogrammal és Nagy Imre miniszterelnök beszédével, illetve annak „téves értelmezésével”: ha az ÁEH nem lép fel határozottabban, Máriakálnok „egy év múlva már a legnagyobb zarándokhely lesz”.³³

Tanulmányomban kísérletet tettem, hogy bemutassam a Mária-évvel kapcsolatos egyházi eseményeket, zarándokat a Győri Egyházmegye vonatkozásában. Az emlékév is jól példázza, hogy a szertartások engedélyezésében és lebonyolításában, nem utolsósorban ellenőrzésében mekkora szerepet játszott az Állami Egyházügyi Hivatal. Az alábbiakban a Mária-évvel kapcsolatos korabeli források közül közlök néhányat. A szövegeken – a könnyebb érthetőség érdekében – csak a központosítást, az írógép karaktereiből fakadó ékezetek hiányát és a nyilvánvaló gépelési hibákat javítottam, az eseményjelentésekben előforduló helyesírási hibákat (pl. kiseb, mijen, különlegessek, proszeció) érintetlenül hagytam.

FÜGGELÉK

1.

Papp Kálmán győri megyéspüspök tájékoztatója és rendelkezései a Mária-év meghirdetéséről, 1953. november 28.³⁴

2336/1953. sz. – MÁRIA-ÉV MEGHIRDETÉSE

Dicsőségesen uralkodó Szentatyánk, XII. Pius pápa szeptember 8-án megjelent „Fulgens corona gloriae” kezdetű encyklikájával a Szeplőtelen Fogantatás dogmája definiálásának centenáriuma alkalmából folyó év december 8-val kezdődően Mária-évet hirdetett meg. Szentséges Atyánk rendelkezését őszinte örömmel fogadjuk és különös buzgósággal teljesítjük, hiszen Tdó³⁵ Papjaimat és Híveimet egyaránt meleg szálak fűzik égi Anyánkhoz. Egyházmegyénk Pátrónája, – székesegyházunk az Ő tiszteletére épült, benne drága kincsként őrizzük vért könnyező kegyképét, – szerte az egyházmegyében templomok, oltárok, képek, búcsújáróhelyek hirdetik és tartják ébren a híveink szívében élő gyermeki szeretetet Isten Anyja iránt. Hiszem, hogy a Mária-év ennek a szeretetnek méltó megnyilatkozása és elmélyítése lesz egyházmegyénkben.

A Mária-év megünneplésével kapcsolatban egyelőre a következőkre hívom fel Tdó Papjaim figyelmét:

1. Ez év adventjében a szokásos és híveinknek annyira kedves Rorate (hajnali) miséket tartunk megkülönböztetett ünnepélyességgel és a szentévre való tekintettel buzdítsuk híveinket azok szorgalmas és áhítatos látogatására.

2. Ahol a helyi körülmények megengedik, triduummal készülünk a Mária-év megnyitására. Ahol erre valamilyen okból nincs lehetőség, ott december elsőpéntekjétől kezdve Szeplőtelen Fogantatás ünnepét megelőző napig tartunk esti ájtatosságot, lehetőleg rövid szentbeszéddel. Ismertessük meg híveinkkel a Mária-év lényegét, fontosságát, célját, meg-

³³ MNL GyMSM GyL XXIII/2. 1955/II. 12. sz. 1955. május 11. 42/1955. VB. 17–18. lap.

³⁴ GyEL PL Circulares 1953/XII. körlevél. 2336. sz.

³⁵ Tisztelendő.

ünneplésének módját és az elnyerhető búcsúkat.

3. December 8-án, Szeplőtelen Fogantatás ünnepén Tdő Papjaim ünnepi istentisztelet keretében nyissák meg a Mária-évet. Szentmise előtt énekeljenek Veni Sancte-t, közben olvassák fel a Magyar Püspöki Kar közös pásztorlevelét, szentmise után imádkozzák elő Szentatyánk imáját a Mária-évre, majd imádkozzanak közösen a Szentatya szándékára (a teljes búcsú elnyeréséért). Ezen a napon esti szentmise mondására általános engedélyt adok.

4. A Mária-év folyamán tartandó ájtatosságokra, ünnepekre és búcsújárásokra vonatkozóan később fogok intézkedni. A búcsújáróhelyek lelkipásztorai tegyenek hozzám előterjesztést, mikor, milyen ájtatosságokkal és ünnepekkel kívánják megünnepelni a Mária-évet.

2.

Papp Kálmán győri megyéspüspök tájékoztatója a Mária-év alkalmával engedélyezett búcsúkról, 1953. november 28.³⁶

2337/1953. sz. – MÁRIA-ÉV ALKALMÁBÓL ENGEDÉLYEZETT BÚCSÚK

A Szentatya a Paenitentiaris Major bíboros³⁷ útján november 10-én az alábbi búcsúkat engedélyezte az egész Mária-év tartamára, hogy a hívek annak megünnepeléséből bőséges lelki javakban részesülhessenek:

„I. Teljes búcsút nyerhet annyiszor minden keresztény hívő, a Mária-év megnyitó és befejező napján, azaz 1953., ill. 1954. december 8-án, ha a szentgyónáshoz és szentáldozáshoz járul, ahányszor meglátogat egy Szűz Mária tiszteletére szentelt templomot és ott imádkozik a Szentatya szándékára. – Ugyancsak ilyen toties-quoties teljes búcsút³⁸ lehet nyerni az előbbi feltételek mellett Kisboldogasszony, Gyertyaszentelő-, Gyümölcsoltó Boldogasszony, Hétfájdalmú Szűz és Nagyboldogasszony ünnepén.

II. Teljes búcsút nyerhetnek az előbb felsorolt feltételek mellett a keresztény hívek a Mária-év minden szombatján és valahányszor csoportosan zárandokolnak el egy Szűz Mária tiszteletére emelt templomhoz.

III. Ugyancsak teljes búcsút nyerhetnek a keresztény hívek szentgyónás és szentáldozás végzése mellett akkor is, ha valahol Szűz Mária tiszteletére rendezett ájtatosságon vesznek részt. Azok pedig, akik nem gyóntak és nem áldoztak, de bűnbánó lélekkel vesznek részt az ájtatosságon, 10 évi búcsút nyernek.

IV. A megyéspüspökök felhatalmazást kapnak arra, hogy a Mária-év megnyitó és befejező napjain tartandó főpapi miséjük keretében teljes búcsúval egybekötött pápai áldást adjanak.

V. Minden Szűz Mária tiszteletére szentelt oltár kiváltságos lesz (altare privilegiatum)³⁹ annak az Istenben boldogult elhunytak lelki javára, akiért valamelyik pap annál az oltárnál szentmisét mutat be.

VI. Ahol pedig a Boldogságos Szűznek különleges kegyhelye van, ahova a búcsúsok sokasága még messzi vidékről is el szokott zárandokolni, ott nemcsak szombati napokon,

³⁶ GyEL PL Circulares 1953/XII. körlevél. 2337. sz.

³⁷ Főpenitenciárius, az Apostoli PoenitentiaRIA bíboros elnöke. Főpenitenciárius, MKL III. 786.

³⁸ A latin kifejezés jelentése: annyiszor, ahányszor. A búcsúengedélyekben 1968-ig előforduló formula értelmében az adott búcsú annyiszor elnyerhető, ahányszor a feltételül szabott cselekményt valaki elvégezte. Toties-quoties, MKL XIV. 248.

³⁹ Engedély arra, hogy a kiváltságos oltáron olyan napokon is misézhessenek, amikor azt a szabályok tiltják. A kiváltságos oltáron mondott szentmiséhez a pápa bizonyos időre, vagy állandó jelleggel teljes búcsút engedélyezett. Altare privilegiatum, MKL I. 198–199.

hanem a Mária-év minden napján teljes búcsúban részesülhetnek a keresztény hívek, ha meggyónnak, megáldoznak, a kegyhelyet áhítattal keresik fel és a Szentatya szándékára imádkoznak.

Jelen rendelkezés minden más intézkedéssel szemben is érvényes.”

3.

Papp Kálmán győri megyéspüspök közleménye a búcsúengedélyek kiegészítéséről,
1954. április 2.⁴⁰

579/1954. sz. – MÁRIA-ÉV BÚCSÚI

Az 1953. évi XII. sz. körlevélben 2337. sz. alatt közölt rendelet után következő Mária-búcsúk sorában a III. pont így egészítendő ki: „III. Ugyancsak teljes búcsút nyerhetnek a keresztény hívek szentgyónás és szentáldozás végzése mellett akkor is, ha valahol Szűz Mária tiszteletére rendezett ájtatosságon vesznek részt és a Szentatya szándékára imádkoznak.”

4.

A Mária-év egyházmegyei zárandoklatainak programtervezete, 1954. április 2.⁴¹

577/1954. sz. – MÁRIA-ÉV PROGRAMJA AZ EGHÁZMEGYÉBEN

A Mária-év megünneplésére a bevezető intézkedéseket múlt évi XII. sz. körlevelemben 2336/1953. sz. alatt közöltem. Örömmel látom a hozzám előszóval és írásban érkezett jelentésekből, mily lélekből fakadó buzgósággal kezdték meg Papjaim és híveink ádventben a Szeplőtelen Szűzanyának szentelt év ünneplését. A külső ünnepségeknek, áhítatgyakorlatoknak, búcsújárásoknak értelme és célja a mi belső lelki megtisztulásunk, kegyelmi meg erősödésünk és gazdagodásunk. Ezt köti lelkünkre Szentatyánk is „Fulgens corona” kezdetű enciklikájában.

Ez a gondolat vezette a Magyar Püspöki Kart, amikor legutóbbi tanácskozásán a Mária-évben rendezendő triduumokról határozott. Az ezekre vonatkozó tudnivalókat külön köriratban közöltem a lelkipásztorokkal. Ugyanakkor megküldtem a triduumon felhasználandó beszédvázlatokat is.

A Püspöki Kar tanácskozásán megjelölte országunk területén a 9 (Máriapócs, Szeged, Máriagyűd, Sümeg, Máriabesnyő, Győr, Mátraverebély, Andocs, Celldömölk) kiváló búcsújáróhelyet, amelyeken a Mária-évben országos zárandoklatot is tartanak. Egyházmegyénknek ilyen kegyhelye a győri székesegyházunk, s benne a Szűzanya vérrelkönyező kegyképenek oltára. A székesegyház Mária-ünnepségei már meg is kezdődtek. A vértkönyezés évfordulóján, március 17-én az egyházmegye papsága példaadó áhítattal és bensőséggel tartott rekollekciót székesegyházunkban. Március 28-án az egyházmegye minden vidékéről érkezett zárandokok töltötték meg a kegytemplomot. Az országos ünnepség a székesegyház búcsúnapiján, augusztus 15-én lesz.

Egyházmegyénknek ezenkívül számos búcsújáróhelye van, amelyeket ragaszkodó szeretettel keresnek fel a hívek az év bizonyos ünnepein, főként Mária-ünnepeken. Természetesen nincs semmi akadálya annak, hogy a hagyományos zárandoklatok ez évben is megtartassanak. Ezzel kapcsolatban két dologra hívom fel Papjaim, különösen a búcsújá-

⁴⁰ GyEL PL Circulares 1954/II. körlevél. 579. sz.

⁴¹ GyEL PL Circulares 1954/II. körlevél. 577. sz.

róhelyek lelkipásztorainak figyelmét. Az egyik: Tavaszi és nyári szorgos mezőgazdasági munkák idején a zarándoklatok és ünnepségek vasárnap tartandók. A másik: Szigorúan ügyeljenek a búcsúkon résztvevők áhítatos rendjére és fegyelmezettségére. A zarándoklatok nem lehetnek rendbontó felvonulások, hanem katolikus hitünknek Isten dicsőségére és mindenki lelki épülésére szolgáló vallásos gyakorlatai.

Az egyházmegyei búcsújáróhelyek főünnepei a következő napokon lesznek: 1. Csorna (Nagyboldogasszony templom) május 30-án. – 2. Máriakálnok június 13-án. – 3. Vértessomló július 4-én. – 4. Sopronbátfalva július 18-án. – 5. Szany július 25-én. – 6. Kópháza augusztus 15-én. – 7. Röjtökmuzsaj szeptember 12-én. – 8. Osli szeptember 12-én. – 9. Tét-szentkút szeptember 12-én. – A megjelölt búcsújáróhelyekre ezeken a napokon hivatalos zarándoklatok vezethetők.

Felhívom Tdó Papjaimat, hogy a győri székesegyházba és az előbb felsorolt egyházmegyei búcsújáróhelyekre rendezendő zarándoklatoknak és a Mária-év megünneplésének a kérdéseit a tavaszi koronákon egymás között tárgyalják meg.

5.

Papp Kálmán győri megyéspüspök kiegészítő rendelkezése, 1954. április 12.⁴²

EGYHÁZMEGYEI HATÓSÁG

Győr

670/1954. szám.

Április hó 2-án megjelent II. sz. körlevelemben közölt rendelkezéseimet a következőkben egészítettem ki:

ad 577/1954. sz. – Az egyházmegyei búcsújáróhelyek főünnepeit az eddig szokásos keretekben ünnepeljék meg mindenütt. Az erre vonatkozó részletes útmutatásokat lelkipásztorkodó Papjaim a tavaszi koronákon élıszóban meg fogják kapni. Egyben közlöm, hogy Fertőszentmiklós búcsújáróhely szeptember 19-én tartja főünnepét.

ad 587/1954. sz. – [...]⁴³

Győr, 1954. április 12-én.

+KÁLMÁN s. k.
püspök

6.

Dávid József és Dömötör József egyházügyi megbízottak eseményjelentése a máriakálnoki búcsúról⁴⁴

Szigorúan bizalmas!
Készült három példányban.
Gépelte: Dávid J.

⁴² GyEL PL Egyházkorm. 670/1954.

⁴³ A feltámadási körmenetekről szóló rendelkezés kiegészítése nem kapcsolódik a Mária-év zarándoklataihoz, ezért annak szövegét nem közlöm.

⁴⁴ MNL GyMSM GyL XXXV/402. 30. fond 2. fond csoport. Agit. Prop. 69. ő. e. Egyházügyi előadó. 23/6/407/1/1954.

Esemény jelentés.

Folyó hó 13-án Máriakálnokon is megtartották az évben engedélyezett második nagy búcsút. (A csornaihoz viszonyítva) méreteiben, de már előzetes szervezésében is sokkal nagyobb volt mint az eddigi.

Már előzetes jelentéseinkben elmondottuk, hogy az illetékes szervekkel milyen intézkedéseket tettünk a klérus rendezvényének az ellensúlyozására.

A megyei tanácstól erre a napra kocsit kaptunk, a Dömötör elvtársal már a reggeli órákban kint voltunk Máriakálnokon. Okulva a csornai búcsún elkövetett kultúr és egyéb rendezvények hiányosságából, magunkal vittük a megyei tanács népművelési osztályának egy dolgozóját, hogy személyesen ellenőrizhesse, a rendezvényeket, esetleg intézkedjen.

A búcsúra már szombat délután több proszeció érkezett, akik részt vettek az éjeli szent-ségimadásban. A zárandoklat zöme azonban vasárnap reggel 8 és 10 óra között érkezett. Ezen idő alatt úgy szólván állandóan zúgtak a kegyhely kápolnájának harangjai. A legtöbb zárandoklatot pap vezetett. A legnagyobb zárandok csoport Halászi, Cikolla, Dunakiliti községekből jött. 400–500-as csoport. Hatalmas zászlókkal, hangos énekléssel. A dunakiliti és halászi zárandoklat péld. olyan hatalmas zászlókat hozott, hogy három nagy száll legény alig bírt lépegetni velük. Aztán jöttek kisebb csoportok, szintén hangos énekléssel, „rendezett sorokban”. A procesziók zömében mind fiatal nők és fiatalemberekből állt.

A procesziók a kápolna körül helyezkedtek el, ahol rengeteg szekér, és több száz kerékpár körül üldögéltek vagy imádkoztak, gyónás lehetőségére vártak. Négy gyóntatószék volt felállítva, de ez kevésnek bizonyult. Később még kettőt beállítottak. A búcsún kb. 20 pap segédlet volt. Kint a szabadban volt felállítva az oltár kék és nemzetiszínű drapériákkal dekorálva.

10 órakor kezdődött meg a tábori mise, ahol Pintér prépost (hat pappal) püspöki süveggel misézett. Prédikációt mondott dr. Buzás aulás pap (levéltáros). A prédikációjában azt fejtegette, hogy ne is várjanak különleges csodákat ma itt, s azok a csodák sem voltak olyan különlegesek, amik a múltban itt megtörténtek. A csoda abban van, hogy a menyei anya a sok szenvedésre, bajra s egyéb szorongatott valóságunkra gyógyírt satb. ad. Innen mindenki megkönnyebbülve megy haza. Ebben van a csoda, a szent szűz csodátév ereje satb.

A délelőtti nagy tábori misén a kápolna körül 7–8 ezer ember vett részt. De még a mise alatt is jött két kisebb proceszió. A hatalmas tömeg nagyobb része csendes szemlélőként csendesen imádkozva, halgatva vett részt a szertartásokon, de vagy ezerötszáz ember, főleg idősebb asszonyok valóságos extázisba bigott magatartást tanúsítva hangoskodtak.

Egyéb megfigyelések:

Időközben Dömötör elvtárs (a népművelési oszt. dolgozójával) elment a környékbeli falvakba megnézni, hogy az illetékes szervek milyen elvonó rendezvényeket csinálnak. Sajnos a tapasztalat ugyan az, mint Csornán, vagy még rosszabb. A rendezvények vérszegényen (főleg a délutáni és esti órákra rakva) lettek rendezve. A traktoros nap sem tudott tömegeket magához húzni. Egyedül Győrsövényházán találtunk komolyabb rendezvényt, ahol a gépállomás vezetősége hatalmas sátrat építve a környékbeli kultúrgárdákat meghíva nem csak a falu dolgozóit, hanem a szomszéd falvak termelőszövetkezeteit is megmozgatta. Jól esett látni, hogy a hatalmas tömeg milyen lelkesen mulat, szórakozik a kultúrcsoportok bemutatóin, rigmusbrigádokon és az asztaloknál bor sör mellett.

A mosoni járási tisztiorvos kiadott rendelkezését több zárandok csoport nem tartotta be. Péld. a mecsériek, akik a tilalom ellenére több tíz éven aluli gyereket hoztak. A rendőrség leszedett egy pár gyereket a kocsikról, de lényegében hagyták több mamával a gyereket. Nem is lett volna helyes, ha a rendőrség beavatkozásával ellenünk kelti a hangulatot. Inkább

majd most a búcsú után vonjuk felelőségre az illetékes plébániákat, akik időben megkapták a figyelmeztetést, s még sem hajtották végre a hatóság és a püspök rendelkezését.

A búcsún megint találkoztunk olyan árusokkal, akik kis szentképeket két forintért értéket s egyéb egyházi tárgyakat árultak engedély nélkül. Figyelmeztettük a rendőrséget, akik aztán ellenőrizték az esetet és akik nem rendelkeztek engedéllyel, azokat felírták.

Megemlíjtük még, hogy a búcsún a helyi tanács söntést állított fel (hogy hangulatosabbá tegye a búcsút), és több hektoliter bort kimért. Amikor megkérdeztük, hogy kinek az engedélyével csinálják s miért ezt, azt válaszolták, hogy miért ne használjuk ki az alkalmat. A megén jelentettük az esetet, ahol nem akarták hinni.

Összegezve: A máriakálnoki búcsú sokkal nagyobb volt, mint ahogy azt előzetesen hittük. A klérus a környékbeli, de még a meszebb községeket is jól tudta szervezni s elhozni erre a búcsúra. Az ellensúlyozásunk megint gyenge volt. Az eseményeket értékelve felkeressük a megye párt bizottságot és megbeszéljük a további feladatokat, felelőségre vonatva azokat a szerveket, elvtársakat, akik nem hogy az ellensúlyozást, hanem inkább a búcsú sikerét mozdították elő.

Győr, 1954. június 14-én.

Dávid József

Dömötör József

megbízottak.

U. i.: Megjegyezzük még, hogy a búcsún lévő több mint két ezer kerékpárra a helyi tűzoltók vigyáztak!⁴⁵

7.

Az 1954-es Mária-év egyházi rendezvényeinek ellensúlyozására készült Győr-Sopron megyei pártbizottsági tervezet, 1954. július 9.⁴⁶

Készült 20. példányban.
Ikt. szám: 23/6/456/1.

Tervezet

a klerikális reakció rendezvényeinek ellensúlyozására.

A Népfront politikájának kiszélesítése érdekében, a tömegszervezetek bevonásával városon és falun egyaránt nagy demonstratív jellegű megmozdulásokat kell tartani és ezeket olyan helyeken és időben kell megszervezni, melyek a klerikális reakció tevékenységeit ellensúlyozzák.

1.

Augusztus 15-én Győrről megrendezzük a „munkás és parasztfiatalok béke-fesztiválját”. Megmozgatjuk erre Győr munkás és tanuló ifjúságát. A falusi szervezetekből Disz taggyűlésen megválasztott küldöttek képviselik a paraszt ifjúságot, akik az üzemi ifjúságnak felszalagozott búzakoszorúkat adnak át. Kb. ezer parasztfiatalt kell szervezeten behozni. A résztvevők számára egéssznapos kultúr és sportműsort kell biztosítani.

⁴⁵ Kézírásos kiegészítés.

⁴⁶ MNL GyMSM GyL XXXV/402. 30. fond 1. fond csoport. Megyei Bizottsági ülések. 32. ő. e. 1954. július 12.

A műsor fő mozzanatai: zenés ébresztő, kivonulás Kiskútra (a fiatalok üzeneként és járasonként szervezetten vonulnak fel ötletes jelmezekkel, melyek a felnőtt tömegeket is magukkal vonzzák. Kiskúton reggel 9 órától este 9 óráig folyamatos kultúr és sportműsört kell biztosítani.

A kultúrműsört az összes győri üzemi kultúr csoportok mellett budapesti neves művészek adják.

Sportműsor: lovasversenyből, repülőnapból, boxmérkőzésekből, labdarúgó-mérkőzésből, stb.-ből álljon.

Este szabadtéri táncmulatság legyen.

Az étel- és italellátásról gondoskodni kell. Meg kell szervezni, hogy az anyagi kiadásokhoz járuljanak hozzá az üzemek.

A győri ünnepség részletes tervét a Disz Megyebizottság és a Győr Városi Pártbizottság készítse el július 16-ig.

Felelős: [...]

2.

Téten szeptember 5-én „Vidám-vásár”-t rendezünk. A vásárra legalább 6–8 nagysátor árut kell biztosítani és egyúttal meg kell szervezni az állat- és terményvásárt is. Biztosítani kell, hogy a környék termelőszövetkezetei, állami gazdaságai, valamint az egyéni parasztság terményeikkel és állataikkal résztvegyenek a vásáron. Biztosítani kell továbbá az egésznapos kultúr és sportműsört.

A tervezetet július 20-ig kell elkészíteni.

Felelős: [...]

3.

Szeptember 12-én Kapuvárott a tétihez hasonlóan „Vidám-vásár”-t kell rendezni. Továbbá a kapuvári járási ifúsági találkozót kell megszervezni. A tervezet előkészítésének határideje: július 20.

Felelős: [...]

4.

Szany, Kópháza, Sopronbánfalva, Röjtökmuzsaj és Fertőszentmiklós községekben lesznek zarándoklatok. Biztosítani kell, hogy a zarándoklat napján a környező községekben csereműsorok legyenek. A tömegszervezetek egyes községekben különféle, sajátos rendezvényeket tartsanak.

a./ Július 25-én Szilban az MNDSz rendezzen az élenjáró parasztasszonyok tiszteletére kultúrműsorral egybekötött ünnepélyt.

b./ Július 25-én Soboron az MSzT tartson kultúrműsoros MSzT napot.

c./ Szeptember 12-én Csornán a békebizottság kultúrműsorral ünnepélyesebbé tett bétalálkozót tartson, ahova biztosítani kell központi előadót és külföldi résztvevőt.

d./ Szeptember 12-én Sopronhórpácson az Ismeretterjesztő Társulat rendezzen tudományos falunapot, melyre hívja meg a soproni járás dolgozó parasztjait. Az előadó Sedlmayer Kurt legyen. Kultúrműsört biztosítsanak.

Győr, 1954. július 9.

8.

Dávid József és Dömötör József egyháziügyi megbízottak eseményjelentése
a szeptember 12-én megtartott búcsúkról⁴⁷

Szigorúan bizalmas!!
Készült 3 példányban.
Gépelte: Dávid J.

Esemény jelentés.

Folyó hó 12-én a megye területén három nagy búcsú volt megtartva. Osli, Röjtökmuzsaj, és Tétszentkút falvakban. Ezenkívül Máriakálnokon is volt helyi búcsú, ami tömegméreteiben nagyobbak bizonyultak mint az Osli.

Sok utánajárás után sikerült végülis közlekedési ezközt biztosítani erre a napra, hogy személyesen megnézhessük a klérus rendezvényeit. Én a MB⁴⁸ kocsjával mentem ki, a Dömötör elvtárs részére a megyei népművelési osztály vezetőjével biztosított a MT⁴⁹ kocsit. Így biztosítani tudtuk, hogy mindketten különböző időkben megsejmelhettük a búcsúkat. A kettőnk tapasztalatait összegezve a következőket jelenthetjük:

Tétszentkút: résztvevő kb. 1100 ember, túlnyomó részük korosabb asszonyok. Egyedül Gyarmat községből érkezett jelentősebb zarándoklat kb. 400 fő, amelynek nagyobb része iskolás gyerekek és fiatal lányok, süldő legények. Az iskolásokat sorban állítva (feltételezhető) tanítónők irányították. Utánuk a leányok jöttek szintén rendezett sorokban, majd a legények és a felnőttek. Magán a délelőtti misén és szertartáson már nem voltak 600 százan sem.

A klérus rendezvénye nem sikerült úgy, ahogy szerették volna. Ennek egyik oka, hogy előző este a környékbéli falvakban bálokat rendeztek s a fiatalság az egész éjszakai mulatozás után aludt vagy nem akaródzott neki búcsúra menni. Több megállapítás szerint ez évben a klérus a tavajhoz viszonyítva 50–60%-kal kevesebb embert tudott megmozgatni. Maga a búcsú látványossága sem volt színes, érdekes, csupán egy cukrossátor és két mézeskalácsos volt jelen és egy szeker dinya, amit két forintért mértek a búcsúsok nagy felháborodására kilónként.

Osli: résztvevő kb. 2200 ember, túlnyomó részük asszonyok, de igen feltűnő számban férfiak is. Úgy hogy a körmeneten a máriaszobrot is férfiak vitték a vállukon. A szertartáson (Nagymisén) kb. 1200 ember vett részt, a többi búcsúsok a faluban, valamint sátrak közt járkáltak, főleg fiatalok.

Ezen a búcsún is lényegesen kevesebb embert tudott mozgósítani a klérus mint péld. tavaj. Ennek oka, hogy Kapuváron őszi vidámvásár volt, és a környékbéli falvak lakói, de különösen a fiatalság nem a búcsúra, hanem a vidámvásárra volt inkább kíváncsi.

Röjtökmuzsaj: résztvevő kb. 5000 ember, nagyjából nők, nagy számmal gyerekek és fiatal lányok, fiúk. Ennek a búcsúnak nagyszámú érdeklődését nem a szokásos búcsú, hanem inkább a püspök megjelenése tette érdekessé a hívek számára, akit kerékpáros leányok, valamint egy pár lovasból álló bandérium fogadott a község határában. Nagy papi segédlettel a püspök celebrálta az ünnepi misét és mondott beszédet. (a BM megfigyelője szerint a beszédnek volt egy pár olyan kitétele, ami kifogás alá eshet, de még nem kaptuk meg konkrétan, hogy mi volt az) Délután tovább ment a püspök Kiszsidányban a renovált templomot megáldani. Útközben csinált egy házi keresztszentelést (ahogy mondják egy grófnál), majd Sajtoskálon meglátogatta Prajner Pál esperest. Kiszsidányban valamint Lózsón tömeg gyűlt össze, de csak a faluból, amikor a püspök megjelent.

⁴⁷ MNL GyMSM GyL XXXV/402. 30. fond 2. fond csoport. Agit. Prop. 69. 6. e. Egyháziügyi előadó. 23/6/574/1/1954.

⁴⁸ Megyebizottság, Megyei Bizottság.

⁴⁹ Megyei Tanács.

Igen jelentős megmozdulás volt a klérus részéről Máriakálnokon, jöllehet ez csak helyi búcsú volt. Ismeretes a Hivatal előtt, hogy a Szelestei szervezését észrevettük, de sajnos már későn s maga Szelestei sem tudott már semmit tenni a szervezése ellen. Máriakálnokon így a tegnapi „helyi” búcsún összeverődött több mint 3000 ember. Ezt a számot sajnos nem mi állapíthattuk meg, mert csak a késő délutáni órákban tudtunk oda jutni. (Az ottlévő búcsús kereskedők mondták el, hogy majdnem olyan forgalmat csináltak, mint a tavalyi nagy búcsún, s elmondták, hogy becslésük szerint volt fele annyi ember a búcsún, mint tavasszal. A tavaszi résztvevők számát nyolcezerre becsültük.) Proszeció nem volt, de kerékpáron, kocsikon és gyalogosan, valamint vonattal, ahogy azt Szelestei hirdette és hirdettette, jött a nép. Várjuk a Hivatal intézkedését a további feladatokkal kapcsolatban, de helyesnek tartanánk, ha Szelesteit a Hivatal is felhívná, vagy ezt az ügyet a Hivatal is megbeszelné a püspökkel.

Összegezve a tegnapi tapasztaltakat: Megállapíthattuk, hogy (Máriakálnokot és Rőjtökmuzsajt kivéve) a búcsúk nem sikerültek úgy, ahogyan a klérus szeretne volna. A kapuvári vidám vásár, ahol nem csak vásárolhatott a környék parasztsága, de nagyon jól szórakozhatott is, nagy tömeget elhódított a klérustól. Az illetékes hatóságoknak igazán dicséretére vált most ez az ellensúlyozási nagyszerű szervezés. A vásár impozáns, színes volt, aminek a híre már is bejárta az egész megyét.

A vásár ötletét, valamint a búcsúhoz közeleső falvakban az előző napi mulatságrendezést a MB-vel már jó előre megbeszéltük s a pártszervezetek most mindent elkövettek, hogy a mi rendezvényeink színvonalasak, érdekesek s tartalmasak legyenek. Sikerült. Öröm volt nézni a hatalmas vásárt, aminek megszámlálhatatlan ezres tömegei hömpöjögtek Kapuvár sátrakkal benépesített utcáin. Hatalmas méreteivel és érdeklődő közönségével minden addigi megyei vásárt felül múlt.

Örömmel írjuk ezt a jelentést, mert végre ebben a megyében is elértük, hogy rendezvényeink már jobban megfogják a tömegeket, mint a klérus rendezvényei. Ez azonban nem jelenthet elbizakodottságot. További erőfeszítésre van még szükség, amit most már (az eredményeket látva) még inkább megteszünk a hatóságokkal s elsősorban az MB-vel szorosan együttműködve, hogy újabb pozitívumokkal számolhassunk.

Győr, 1954. szept. 13-án.

Dávid József

Dömötör József

9.

BM jelentés a szeptember 12-én megtartott búcsúkról⁵⁰

B.M. Győr–Sopronmegyei Főosztály. IV. osztálya.

„Szigorúan titkos”

Tárgy: szeptember 12-én megtartott búcsújárások.

⁵⁰ ÁBTL 3.1.5. – O–11538/144–145.

Jelentés.

Győr, 1954. szeptember 13.

Jelentem, hogy e hó 12-én Osli, Röjtökmuzsaj és Máriakálnok községekben az rk. egyház által rendezett búcsújárások voltak. Az ünnepségek reggel 8 órakor kezdődtek. Osli községben kb. 5–6 ezer főnyi tömeg jött össze, akik a templom mellett lévő kálvária dombon gyülekeztek. A kálvária dombon Jéger nevezetű pap tartott kb. 40 perces beszédet. Beszédének egyes kitételei alkalmasak voltak arra, hogy a jelenlévőket a demokrácia ellen hangolják. Jéger a következőket mondta: „Szűz anyánk, néz körül, lásd fájdalmainkat, bajainkat és szenvedéseinket, óhajainkat és ne hadj el minket. Szűz anyánk, ne enged, hogy fejünk felett hullámként összecsapjon az erkölcstelen, züllött világ, és az tovább győzedelmeskedjen, ezért imádkozzunk.” Beszédének ennél a részénél a jelenlévők között több olyan nő volt, aki sírt. A tömeg összetétele főleg idősebbekből s az ifúságból tevődött össze. Közporkorúak kisebb létszámmal.

A körmeneten nagyon sok vidéki vett részt a környező községekben, akik a kora reggeli órákban érkeztek. Az egyházi szertartásokat 7 pap vezette le. A szertartások alatt az egyház részére pénzt gyűjtöttek.

Röjtökmuzsaj községben kb. 4 ezer fő volt jelen. Itt megjelent délelőtt ½ 11 órakor Papp Kálmán győri püspök, Póka György püspöki titkár, valamint Németh Pál, a volt akció katolika országos szervezője. A püspök röjtökmuzsaji templomban misézett, Németh Pál prédikált. Németh Pál beszédében a következőket mondta: „Az egyház fennállása óta sokat szenvedett, állandóan üldözték különböző okok miatt, de a megpróbáltatások közepette mind erősebb lett. Napjainkban országunk sokat szenved, ezek a megpróbáltatások és szenvedések eltörpülnek az egyház által kiállt szenvedések mögött.” Németh Pál beszédét többen nem helyeselték, azt támadónak találták a demokráciával szemben. Röjtökmuzsajon gyűjtést indítottak, melyet a Mária lányok végeztek. Ugyanekkor a község templomáról kényszerített levelezőlapot árusították 2 ft árban.

A délután 14 órakor Papp Kálmán rövid 10–15 perces beszédet tartott. Beszédében kihangsúlyozta „Hazánk Mária országa, a mi fiatal lányaink és fiaink nem merik nyíltan vallani, hogy Mária tisztelők. Félnék, hogy bántódásuk lesz. Ezt le kell küzdeni, és ezt a féltékenységet bár mi is történjen, félre kell tenni.” Beszéde végén felolvasta a pápának szeptember 11-én mondott rádiószózatát. A püspök 14,20 órakor a községből eltávozott.

Máriakálnok községben megtartott búcsújáráson kb. 1500 fő vett részt. Ebből a létszámból kb. 1100 nő, 100 férfi, a többi iskolás gyermek.

Dér Ferenc áv. főhdgy.
osztályvezető.

Kovács Endre áv. alhdgy.

PH⁵¹

Készült: 3 pld-ba,

- 1 " Budapest.
- 1 " objektum dosszié.
- 1 " osztályvezető.

Gépelte: B. E.

⁵¹ A körbélyező felirata: BELÜGYMINISZTERIUM GYŐR–SOPRON MEGYEI FŐOSZTÁLYA. III.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK

- ÁBTL = Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára
 3.1.5. = Központi operatív nyilvántartást végző szervezeti egységek által kezelt operatív dossziék (O-dossziék)
 O-11538 = Győr R. K. Egyházmegye
 GyEL = Győri Egyházmegyei Levéltár
 PL = Püspöki levéltár
 Egyházkorm. = Egyházkormányzati iratsorozat (1856–1979)
 Circulares = Püspöki körlevelek [Circulares] (1857–1994)
 Papp Kálmán hagyaték
 MNL GyMSM GyL = Magyar Nemzeti Levéltár Győr–Moson–Sopron Megye Győri Levéltára
 XXIII = Tanácsok
 2. = A Győr–Sopron Megyei Tanács VB jegyzőkönyvei (1950–1990)
 XXXV = Az MSZMP-Archívumban kezelt iratok
 402. A MDP Győr (1950-től Győr–Sopron) Megyei Bizottsága iratai (1948–1956)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BALOGH – GERGELY: Állam, egyházak, vallásgyakorlás = BALOGH MARGIT – GERGELY JENŐ: Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon, 1790–2005. (Dokumentumok) II. Budapest, 2005.
- GYÖRGYI: Mária-év = GYÖRGYI CSABA: Az 1954-es Mária-év a Pest megyei egyházügyi előadó jelentéseiben. Tanulmányok Pest megye múltjából 4. (2012) 147–159.
- KÖBEL: A pártállam és az egyházak = KÖBEL SZILVIA: „Oszd meg és uralkodj!” A pártállam és az egyházak politikai, jogi és igazgatási kapcsolatai Magyarországon 1945–1989 között. Budapest, 2005.
- MKL I–XVII. = Magyar Katolikus Lexikon I–XVII. Főszerk. DIÓS ISTVÁN. Budapest, 1993–2014.
- MKPK Tanácskozások 1949–1965. I. = A Magyar Katolikus Püspöki Kar tanácskozásai 1949–1965 között. Dokumentumok. I. kötet. †BORÓVI JÓZSEF gyűjtésének felhasználásával összeállította BALOGH MARGIT. Budapest, 2008.
- Soós: Az ÁEH archontológiája = Soós VIKTOR ATTILA: Az Állami Egyházügyi Hivatal archontológiája – Az ÁEH szervezeti felépítése, nemzetközi kapcsolatai és dolgozóinak hivatali pályaképe. Doktori Disszertáció. ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola. Budapest, 2014.
- Soós: Az ÁEH munkatársainak tevékenysége = Soós VIKTOR ATTILA: Az Állami Egyházügyi Hivatal munkatársainak tevékenysége a győri egyházmegye területén – püspöki biztosok, megyei megbízottak. In: Primus inter omnes. Tanulmányok Bedy Vince születésének 150. évfordulójára. Szerk. ARATÓ GYÖRGY – NEMES GÁBOR – VAJK ÁDÁM. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 25.) Győr, 2016. 277–307.
- TOMKA: Halálra szántak = TOMKA FERENC: Halálra szántak, mégis élünk! Egyházüldözés 1945–1990 és az ügynökkérdés. Budapest, 2005.

THE PILGRIMAGES AND EVENTS OF THE 1954 MARIAN YEAR
IN THE DIOCESE OF GYŐR, IN THE LIGHT OF CONTEMPORARY SOURCES

This study deals with the pilgrimages and events planned and held in the diocese of Győr in the 1954 Marian year, including the initiatives of the church and the expectations and reactions of the state. The commemorative year was essential to the clergy and the faithful and also to the central and county officials of the socialist-communist-based state party. The monitoring of churches (including the Hungarian Catholic Church) was a coordinated effort between the party, state security, local authorities and the State Ecclesiastical Office (SEO), set up in 1951 to carry out full administrative supervision over the churches. The establishment of the Office coincided with creating a specialised ecclesiastical administration in the country: a church rapporteur was appointed to the county and capital councils, and church commissioners were appointed to the bishoprics and the high priests' seats.

In his encyclical "Fulgens corona Gloria" (The Shining Crown of Glory) of 8 September 1953, Pope Pius XII, on the occasion of the 100th anniversary of the proclamation of the dogma of the Immaculate Conception, proclaimed a Marian Year from 8 December 1953 to 8 December 1954. However, the publication of the papal circular proclaiming it was not authorised by the SEO. On this occasion, the Hungarian episcopate issued a joint pastoral letter. The Bishop of Győr, Kálmán Papp, also sent a circular letter to his priests informing them about the jubilee year, the celebrations and the permitted church festivals, and the diocesan programmes. In the Győr Cathedral, the procession of the blood-shedding holy image of the Virgin Mary was combined with the celebration of the Marian Year. There would be a possibility of holding the priestly recollection that had been cancelled in recent years. However, the celebration planned for 15 August, the day of the cathedral's saint's day festival, could not take place because of the intervention of the SEO, and the diocesan procession in September was also made more difficult by the state authorities. Besides the ongoing educational work, church services and events were often directly disrupted. Public celebrations, events, and spectacular leisure activities organised simultaneously tried to keep people away from church services. County and diocesan delegates from the SEO also visited the principal places of worship in person and reported on their experiences. Some of the period documents that may be of interest to the subject are given in the annexe.

Dávid Kelemen

BALTHASAR FATIGA FELJEGYZÉSI KÖNYVE
 Das Gedenkbuch von Balthasar Fatiga 1596–1608
 Közreadja: Németh János.
 Sopron, 2020.

Az egykori soproni levéltár őrizetében található egy kétszáz oldalas, kézzel írott és utólag összekötött könyv, amely Balthasar Fatiga soproni ügyvéd 1596 és 1608 közti feljegyzéseit tartalmazza azokról az ügyekről, amelyekben eljár. Ritka kincse ez a levéltárnak, az ügyvédek efféle feljegyzései ugyanis sem Magyarországon, sem máshol nem számítottak városi hivatalos iratnak, hanem csupán magániratok voltak, így csak kevés maradt fenn belőlük. Még ritkább az ilyen feljegyzések kiadása. A kötet kiadója mindössze két ehhez foghatót ismert, egyet Svájcban, Zug kantonból, egyet pedig Mecklenburgból. A soproni archívum ezen kívül az 1656–1659 közötti évekből őriz még egy hasonló feljegyzési könyvet, és még a kolozsvári levéltárból is ismerünk egy effélet.

Fatiga az ausztriai Badenből érkezett Sopronba. A nyugat-magyarországi városban először 1587-ben mutatható ki jelenléte, attól kezdve ott élt 1613-ban vagy 1614-ben bekövetkezett haláláig. Az ügyvéd a város szerény anyagiakkal rendelkező polgárai közé tartozott. Hiába volt az egyik legtöbbet foglalkoztatott soproni ügyvéd, hiába töltött be több városi hivatal, vagyona nem gyarapodott jelentősen. Fatiga nem dolgozott teljesen egyedül, ügyvédi munkájában felesége és fia segítették, kikre a levelek kézbesítését bízta. A régi vágas ügyvédek közé tartozott. Nem járt egyetemre, latinul sem tudott, nem bírta a Sopron környékén használt magyar nyelvet és valószínűleg a horvátot sem. A városi bíróságok előtt németül folyó ügyekben képviselte ügyfeleit, ennek megfelelően feljegyzési könyve is teljes egészében német nyelvű.

A könyv két részből áll, egyrészt Fatiga feljegyzési könyvének kiadásából és annak apparátusából, másrészt a kiadó, Németh János magyar és német nyelvű kísérő tanulmányából. A kiadó 332 szám alá osztotta be a Fatigától ránk maradt feljegyzéseket, az általa Schreibbuchnak hívott rövidebb szöveget és a hosszabb Memorialbuchot. A két könyv tartalma egyébként nem különbözik egymástól. A tanácsülési jegyzőkönyvek alapján megállapítható, hogy Fatiga nem az összes általa vitt ügyet vezette be feljegyzési könyvébe. A kiadási elvek jól végiggondoltak, az olvasó számára könnyen használhatóvá teszik a szöveget. Két, jogtörténetileg jelentős városi tanácsi bejegyzést itt tartott közlésre érdemesnek Németh. Mindkettő elvi jelentőségű, és a soproni bíróság jogkörét érinti. Az első a városi ügyeknek a megyei törvényszék elé vitelével foglalkozik, a másik egy tárnokszéki vélemény ugyanerről és arról, hogy királyi és hiteleshelyi ember nem idézhet meg városi lakost. A kiadásban való eligazodást és a szövegek értelmezését tárgy-, személy- és helynévmutató segíti.

Németh János kísérő tanulmánya széles forrásbázisra és az irodalom alapos felhasználásával vázolja fel Fatiga életrajzát és a 16-17. századi ügyvédek munkáját. Az értekezés egyben a soproni bíróságok történetét is leírja, a feljegyzési könyv alapján bemutatja működésüket. Különösen figyelemre méltó az ügyvédi díjak, a városi hatóság beiktatási rítusainak, a bíróságok működésének és Fatiga egyes ügyekkel kapcsolatos általános megjegyzéseinek elemzése.

A feljegyzési könyv kiadása a koraujkori városi jog és az ügyvédség történetének fontos, európai léptékben is ritka forrását adja közre, a kísérő tanulmány pedig a forrásban érintett kérdések feldolgozását nyújtja. Mindkettő túlmutat Sopron város néhány évtizedének történetén.

Ismertette: Tringli István

AMIKOR SOPRONRA FIGYELT EURÓPA
 Az 1625. évi soproni koronázó országgyűlés
 Szerkesztette: Dominkovits Péter – Katona Csaba – Pálffy Géza.
 (Annales Archivi Soproniensis 2.) Sopron–Budapest, 2020.

A Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete és a Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára reprezentatív kötetet jelentetett meg az 1625. évi koronázódiétáról. A kötetben a szerkesztői előszót követően nyolc tanulmány szerepel, amelyek közül három akár önálló kiadványként is megállná a helyét, hiszen a függelékükben közölt forrásokkal együtt egyenként is meghaladják a százoldalas terjedelmet. A szerkesztők a tanulmányok egy részéhez színes illusztrációkat is mellékeltek a kötet végére illesztve.

Pálffy Géza: *Megerősített lojalitás. A bécsi udvar és a magyar rendek az 1625. évi soproni koronázódiétán* (15–121. o.) című tanulmánya az országgyűlés köztörténeti jelentőségét világítja meg. A dolgozat fő tézise szerint miután az 1622. évi soproni diétán megtörtént a kiegyezés az uralkodó és a rendek között, három évvel később e kiegyezés megerősítésére és a lojalitás kimutatására került sor, amely utóbbi leginkább II. Ferdinánd fia, Ferdinánd Ernő főherceg királlyá választásában és koronázásában nyilvánult meg. A harmincéves háború és Bethlen Gábor hadjáratai árnyékában megtartott országgyűlés a trónörökös uralkodóvá avatása mellett más fontos politikai esemény színhelye is volt, ezek közül kiemelkedik a 17. század egyik legjelentősebb politikusának, Esterházy Miklósnak nádorrá választása, amelynek háttérét a tanulmány részletesen feltárja. Foglalkozik ezenkívül az országgyűlés helyszínének kiválasztásával (a főváros, Pozsony helyett Sopron), valamint közli az országgyűlés részletes kronológiáját is, ezzel segítve a politikai események közötti tájékozódást. Részletesen elemzi az udvar számára hasznos politikai tevékenységet végző személyek megjutalmazását, így megrajzolva a megerősödő katolikus főnemesi és hivatali elit képét. Kitér a korszaknak a magyarországi rendiséget leginkább megosztó kérdésre, a vallásügyre is, bemutatva a forrongó indulatokat, amelyek ezúttal, az országgyűlések történetében addig páratlan módon, tettelegességgig fajultak. Végül részletesen elemzi az országgyűlés legfontosabb aktusának, III. Ferdinánd megkoronázásának ceremóniáját, amely nemcsak a magyar rendek, hanem a dinasztia számára is kulcsfontosságú volt: ez volt a feltétele ugyanis annak, hogy a főherceg feleségül vehesse Habsburg Mária Anna spanyol infánsnőt, tovább mélyítve a dinasztia két ága közötti kapcsolatot. A tanulmány két országgyűlési forrást is közöl: a hét alsó-magyarországi bányaváros követeinek német nyelvű naplóját, valamint az esztergomi főkáptalan országgyűlési követeinek jelentését III. Ferdinánd királyválasztásáról.

Molnár Antal: *Egy pápai diplomata történetírói műhelye. Carlo Caraffa bécsi nuncius az 1625. évi soproni országgyűlésen* című tanulmányának (123–243 o.) középpontjában a bécsi nunciushoz köthető három forráscsoport – a rendszeresen

küldött jelentések (*dispacci*), a hivatali ideje végén összeállított nagy jelentése (*Relatione*), valamint a több kiadást megért latin nyelvű történeti munkájának (*Commentaria*) magyar vonatkozásai állnak, különös tekintettel az 1625. évi országgyűlés eseményeire. A jelentős nemzetközi szakirodalmat megmozgató dolgozat érzékletesen mutatja be a szentszéki diplomácia főbb irányait és érdeklődési területeit a 17. század húszas éveiben, amelyek gyűjtőpontjában a harmincéves háború hatalmi politikai kérdései és a szerző által Heinz Schilling nyomán konfesszionális fundamentalizmusként jellemzett valláspolitikai kérdések álltak. E két szempont valójában feloldhatatlan ellentétben állt egymással: míg a realpolitika a protestáns táborral történő kompromisszumkeresést követelte, addig a konfesszionalizáció törvényei a katolicizmus kérlelhetetlen szupremáciájának fenntartását diktálták. Caraffa nuncius bécsi munkálkodását tovább nehezítette, hogy míg kinevezése a Német-római Birodalom ügyei iránt különösen fogékony XV. Gergely rövid pontifikátusa (1621–1623) idején történt, addig utódja, VIII. Orbán pápa (1623–1644) egyensúlyra törekvő politikája a Habsburgoktól történő eltávolodást eredményezett. Ez és a II. Ferdinánd gyóntatójával, Guillaume Lamormain jezsuita atyával kialakult konfliktusa vezetett végül Caraffa visszahívásához is.

A tanulmány nemcsak a köztörténet, hanem a historiográfia terén is gazdagítja ismereteinket, Caraffa nuncius irodalmi munkásságán keresztül ugyanis betekintést nyerhetünk az itáliai főpap történetírói munkamódszereinek műhelytitkaiba is. A dolgozat ezenkívül egy máig lappangó kiadvány, Sebastiano Forteguerra udvari történésznek az 1625. évi királykoronázásról írt műve kapcsán is fontos új adatokkal szolgál. A tanulmányt gazdag dokumentumtár zárja, amely Antonio Barberini bíborosnak a Vatikáni Könyvtárban őrzött hagyatékából közöl az 1625. évi országgyűléssel kapcsolatos, főként Caraffa nunciustól származó forrásokat.

A kötet harmadik, nagy lélegzetű dolgozata Martí Tibor: *Az 1625. évi országgyűlés a Habsburg-dinasztia spanyol ágának szemével. Ossona gróf bécsi spanyol követ jelentései* című közleménye (245–367. o.). A magyar kutatás régóta felfigyelt rá, hogy kora újkori történelmünk nem ismerhető meg a spanyol Habsburgok nézőpontja nélkül. Különösen igaz ez az 1625. évi koronázódiéta eseményeire a már említett dinasztikus házasság okán. Így Francisco de Moncada, Ossona gróf bécsi spanyol követ sem egyszerűen külső szemlélőként vett részt az országgyűlésen, ahogy arra már Fraknói Vilmos kutatásai is rávilágítottak. Jelentéseinek tanulmányozása ezért fontos adalékokkal szolgál a Habsburg-ház két ága közötti kapcsolatrendszer mélyebb ismeretéhez. De az iratanyag Bethlen Gábor erdélyi fejedelem politikájának spanyol recepciójáról is tanúskodik, amelyet a madridi udvar a pápasághoz hasonlóan a harmincéves háború és a katolikus-protestáns szembenállás kontextusában szemlélte. A vizsgált forráscsoport harmadsorban betekintést nyújt a spanyol követ és a magyar politikai elit kapcsolatának összefüggéseibe is, különös tekintettel Esterházy Miklós nádorra és Pázmány Péter esztergomi érsekre. A dolgozat függeléke összesen negyvenegy hosszabb-rövidebb spanyol nyelvű doku-

mentumot közöl, így hozzájárulva e mindmáig kevésbé kiaknázott forrásanyag szélesebb körű megismeréséhez.

Dominkovits Péter: *Sopron városa az 1625. évi koronázódiéta idején* című tanulmánya (369–382. o.) az országgyűlési események színhelyét, a város és az országgyűlés kapcsolatát mutatja be helyi források széleskörű felhasználásával. A dolgozat lapjain megelevenednek a diéta lebonyolítását lehetővé tevő háttér munkálatok, és érzékelhetővé válik az a komoly teher, amelyet ennek az európai léptékkal mérve kisvárosnak a lakossága és vezetősége viselt a messze a magyar határokon túlmutató jelentőségű történelmi eseménysorozat lebonyolítása érdekében.

A kötetben helyet kapott egy művészettörténeti tanulmány is Buzási Enikő tollából, *III. Ferdinánd koronázási portréja 1626-ból. A magyar viselet mint a hatalmi reprezentáció eszköze a 17. század eleji királykoronázásokon* címmel (383–416. o.). A szerző több évtizede foglalkozik a 17. századi magyar uralkodók képi ábrázolásaival, jelen tanulmánya is egy 1991-ben már publikált írás kiegészített és a kurrens szakirodalom alapján aktualizált változata. Nemcsak a címben megjelölt portré elemzését végzi el, hanem visszanyúl a korábbi uralkodók, elsősorban II. Mátyás koronázáskor viselt öltözékére is. Művészettörténeti jelentőségén túl legfőbb érdeme, hogy meggyőzően bizonyítja: a Habsburg uralkodók számára II. Mátyás óta kiemelt politikai jelentőséggel bírt a magyar királyi cím viselése, és ezt a reprezentáció eszközeivel is nyomatékosították.

A kötetben ezt követően Monostori Tibor: *Spanyol német-alföldi beszámoló az 1625. évi soproni országgyűlésről* című forrásközlése áll (417–423. o.), amely a spanyol diplomácia egy újabb, hazánkban még kevésbé ismert szegmensére irányítja rá az érdeklődő közönség figyelmét. Az Izabella spanyol infánsnő, 1621 és 1633 között spanyol-németalföldi kormányzó számára készült beszámoló Ambrosius Renz bécsi követől származik, és újabb adalékkal szolgál annak bizonyítására, hogy milyen élénk figyelemmel követte a spanyol diplomácia a magyar országgyűlés fejleményeit, természetesen különös tekintettel Ferdinánd Ernő főherceg koronázására.

A kötet interdiszciplináris megközelítésének újabb példája Buza János: *Pénzforgalom és pénzértékek a soproni országgyűlések idején (1622–1625)* című tanulmánya (425–472. o.), amely betekintést enged a korszak kutatói számára is sokszor komoly szakmai kihívást jelentő pénztörténeti összefüggések útvesztőjébe. A soproni koronázódiéta ugyanis a század nagy pénzügyi válságának idejére esett, amely a német történetírásban a *Kipper- und Wipperzeit* elnevezést kapta. A nehezen lefordítható név a pénzváltók használta mérlegek illegő-billegő mozgására utal, és arra a nagyarányú pénzrontásra vonatkozik, amely Európa középső és keleti felén zajlott, részben a harmincéves háború gazdasági hatásainak következtében. A tanulmány áttekinti a korszakban Magyarországon is forgalomban lévő fizetőeszközöket, és jól hasznosítható táblázatokat közöl az egyes pénz nemek közötti árfolyamok áttekintéséhez. Egyúttal betekintést enged abba a sokszor re-

ménytelen küzdelemben, amelyet az országgyűlések és a hatóságok folytattak a pénzügyi rendszer stabilitásának elősegítése érdekében.

A kötet utolsó dolgozata Kádár Zsófia: *Soprontól Pozsonyig. A jezsuiták 17. századi országrendiségének kérdéséhez* című tanulmánya (473–543. o.). A vizsgálat középpontjában a jezsuita rend és magyar pártfogóinak küzdelme áll a Társaság magyarországi rendi pozícióinak megszilárdítása érdekében. Szent Ignác fiainak ugyanis rögzös utat kellett végigjárniuk a század folyamán: az 1608. évi diéta kimondta a rend hazai birtokképtelenségét, amely megvalósulása esetén ellehetetlenítette volna a Társaság tevékenységét. Az ezt követő évtizedekben, elsősorban Pázmány Péter hathatós segítségével a jezsuiták ugyan több elnéptelenedett magyarországi apátság és prépostság birtokait megszerezték, a tényleges birtokigazgatás átvétele azonban hosszabb ideig tartott, így a 17. század országgyűlésein sokáig hiába keressük a jezsuitákat: csak a kötetben feldolgozott diéta után harminc évvel találkozunk velük, vagyis a dolgozat címében megfogalmazott kérdés inkább a század második felétől válik értelmezhetővé. Ekkortól viszont, ugyancsak jelentős főpapi támogatással megkezdődik rendi-politikai emancipációjuk, amely elengedhetetlen feltétele lesz megerősödésükhöz. Ennek alátámasztására a tanulmány végén két forrást olvashatunk az 1655. és az 1659. évi diéta vonatkozásában.

Összességében megállapíthatjuk, hogy a szerkesztők mind terjedelmi, mind pedig tartalmi szempontból jelentős kötetet bocsátottak a tudományos közvélemény és az érdeklődő közönség rendelkezésére, amelyben számos aspektusból vizsgálják az 1625. évi koronázódiéta összefüggéseit. A műben nemcsak értékes tanulmányokat olvashatunk, hanem számos olyan forrást is megtalálunk, amelyek érdemben gazdagítják a szűkebb témára és a korszak egészére vonatkozó ismereteinket. A német, illetve angol nyelvű rezümék pedig a nemzetközi szakmai közvélemény figyelmét is felkelthetik a kötet iránt.

Ismertette: Forgó András

VARGA OTTÓ: NAPLÓM 1878.

Közreadta és kíséřőtanulmányt írta:

Balla Tibor – Dominkovits Péter.

MNL Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, Sopron, 2020.

2020 tavaszán jelent meg a Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltárának gondozásában Varga Ottó a 19. század egyik legnagyobb alap és középfokú tankönyvírójának 260 oldalas harctéri naplója az 1878-as bosznia-hercegovinai okkupációról. A kiadott napló három fő részt tartalmaz. Bevezetőként Dominkovits Péter Varga Ottó életútját, annak nehézségeit, gondjait mutatja be mintegy négy ívben, ezt Balla Tibor által írt két és fél íves hadtörténelmi jellegű tanulmánya követi, amely leginkább a soproni illetőségű császári és királyi 76. tartalék gyalogezred útját taglalja a megszálláshoz vezető úton. Balla külön részt is szentel a tartalékezred létrejöttének mikéntjére, amely szükséges is ahhoz, hogy eligazodjunk a katonai megnevezéseknél, szakkifejezéseknél.

Varga Ottó korának egyik kiemelkedő tárgyi tudással, kiváló pedagógiai érzékkel rendelkező, jó toll és néha jó politikai támogatottsággal megáldott személynek ismerhetjük, akinek magánéletében viszont temérdek gondot találunk. Életútjának küzdelmeiből kiderül, hogy Ottó folyamatosan vágyott a nagyvárosi életre, de állandó pénzügyi és egzisztenciális válságban volt. Elsőszülött gyermekként hamar megtapasztalta a szenvedést, testvéreit ideje korán elvesztette, anyja férje korai halála után újra házasodott. Mostohaapját nem kedvelte, a folyamatos fegyelmezések következtében gyakorta töltötte távol a nyarat, később pedig az iskolaéveket is. Sopronban tanult, ahol imádott rajzolni és szavalni. Osztálytársai kedvelték, nagybátyja támogatásával pedig kisebb pénzhez jutott. Talán ezek voltak legboldogabb évei. Tanulmányai befejeztével 1873-ban önkéntesnek állt az ún. Knebel-bakáknál, vagyis a cs. és kir. soproni 76. tartalék gyalogezrednél.¹ Egyévi szolgálatot követően sikeres szakaszvezetői vizsgát tett. Leszerelését követő időszakot 1884. augusztusáig viszont a „küzdelmes” éveinek nevezte, még úgy is, hogy közben államhivatalnok lett, megnősült, megbízást megbízás után kapott. Majd következett a boszniai háború időszaka.

1848-at követően folyamatosak lettek a Balkánon a törökök elleni felkelések, a vágy, hogy nemzetállamok jöjjenek létre, egyre csak fokozódott. A Monarchia helyzete akkor változott meg igazán, amikor Szerbia erőteljesen támogatta az 1875-ös boszniai felkelést. 1878-ban véget ért az orosz-török háború. A béketárgyalások Berlinben zajlottak, ahol a Monarchia helyzete is erősödni látszott,

¹ A cs. és kir. soproni 76. gyalogezred 1860. február 1-jén alakult meg a 49-es sorgyalogezred két zászlóaljából és a 43-as egyik zászlóaljából. Tulajdonosa 1876–1890 között Albert Knebel von Treuenschwert báró volt. Az első világháború előtt már 4 zászlóaljából állt, amelyből az 1. és az ezredtörzs Sopronban, a 2. és 3. zászlóalj Esztergomban, míg a 4. zászlóalj Bosznia okkupálásával Trebinje-ben állomásozott.

ugyanis a Novipazari Szandzsák katonai ellenőrzését az Osztrák-Magyar Monarchiának ítéltek meg. A cs. és kir. haderő a terület elfoglalására az expedíciót 1878. július 29-én indította meg, érdekes tény, hogy 36 évvel később a Monarchia szinte ezen a napon üzent hadat Szerbiának és vette kezdetét a négy és fél éven át tartó öldöklő háború, a Nagy Háború. Az osztrák-magyar haderő mintegy 53 000 embere, a teljes XIII. hadtest két irányból akarta letörni a lázadó és a török reguláris erőket. Varga Ottó ugyan ekkor már nem volt tényleges katona, de mint tartalékos számíthatott az újabb behívóra. 1868–1918 között a Monarchia haderejében 24 év volt a hadkötelezettség, amiből 12 év a szolgálati kötelezettség. A haditengerészetnél 4, a közös gyalogságnál 3, a honvédségnél 2, míg az egyéves önkéntesek – nevükből adódóan – egy évet voltak kötelesek szolgálni. Így a háború ugyan meglepte Vargát, de bajtársaival együtt nyugodt szívvel ugyan nem, de kisebb lelkesedéssel bevonult. A napló augusztus 15-el kezdődik, egy idilli csepregi utazással, amely augusztus 21-én mostohatestvére behívójával válik könnyessé. Főhősünk három nappal később vette kézbe a hivatalos dokumentumokat, de ekkor a térség, már, mint egy felbolydult méhkas serénykedett. Augusztus 24-én reggel bakaruhában várta az indulást, de csak gyakorlatok és fegyvertisztogatások következtek. Terjedt a pletyka, hogy Mostarba viszik őket, de Nemes hadnagya, aki földije volt Ottónak, Bihác-ot nevezte meg célállomásnak. Szeptember 2-án érkezik a hadszíntérre. Kirakodást követően az ezredet a császári és királyi V. hadtest 14. gyaloghadosztályához osztották be a 48. sorgyalogezreddel együtt, így a két gyalogezred alkotta a 28. gyalogdandárt. A könyv egyik legnagyobb erénye, hogy mindezen eseményeket részletes, szinte napról-napra történő, gazdag illusztrációkkal mutatja be. Varga elsősorban az Osztrák-Magyar Monarchia határának biztosításában a Boszniával határos horvátországi határszakaszon, valamint a Bihács és Velika Kladusa körüli harcokban vett részt. Ottó a 19. században, vagyis az 5. zászlóaljban teljesített szolgálatot, alakulata a harcok közben számtalan kitüntetést szerzett. Ezt bizonyítja, hogy ezrede kapta a legtöbb kitüntetést a hadjárat során (összesen 19) a hadra kelt csapatok között. Különösen érdekes és hasznos a kötetben, hogy az új napi bejegyzéseket a szerkesztők elkülönítették és a szemrevaló iniciálét a többitől eltérő betűtípussal és mérettel közölték.

Leszerelése után bár Budapesten szeretett volna elhelyezkedni és letelepedni, végül Aradon kötött ki, ahol hosszú és gyötrelmes évek munkájával, de sikerül gyökeret verni. A Varga irathagyatéka alapján a sűrű életút későbbi részeit sajnos csak a kortárs sajtóból és Márki Sándor 1881-ben megkezdett naplójából tudhatjuk meg. Igazából innentől kezdve élettörténete leginkább egy rekonstrukcióra hasonlít. Márkit ugyan a szerző barátjának nevezi, de jobb anyagi körülményeinek köszönhetően gyorsabb utat járt be, mint Ottó. Nála nem létszükségleti kérdés volt egy-egy megbízás, hanem külön jövedelmet hozó szakmunka.

A szorosan vett napló hat kötetet tartalmaz, amely leginkább Varga Ottó harcokban tapasztalt élményeit jeleníti meg. Az 1-3. kötet igen rapszódikus, csapongó.

A 4. és 6. kötet az összegyűjtött hírlapcikkeket és okkupációs történetet eleveníti fel, míg az 5. kötet a szerkesztők szerint „lappang”. A műfaját tekintve leginkább egy emlékirat és napló keveredése. Dominkovits Péter néhány gondolattal kitér a forrásokra is (napló, hagyaték), amelyek 1942-ben bukkantak fel először Sopron szabad királyi város múzeumában, amit Csatkai Endre igazgató Takáts Endre levéltár igazgatónak 1953-ban átadott.

A napló kiadását követően joggal pályázhatott az év forráskiadványa címére 2021-ben, ahol a Magyar Levéltárosok Egyesülete kategóriájában a zsűri a 3. helyezett díját ítélte meg számára. A kiadványt összesen 172 darab térképvázlat, kép és metszet teszi olvashatóbbá, élvezetesebbé, viszont a képek forrásának a lelőhelye nincs feltüntetve. Ennek ellenére állíthatjuk, hogy a kemény borítású kötet nemcsak tetszetős, de ismeretterjesztő és tudományos is. Gazdag levéltári források miatt a kutatók is hasznosan forgathatják a korszak hadtörténelmét bemutató forráskiadványt.

Ismertette: Suslik Ádám

D. SZAKÁCS ANITA:
IFJ. MUNCZY BÉLA I. VILÁGHÁBORÚS FRONTNAPLÓI
Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye
Soproni Levéltára, Sopron, 2020.

A hivatalos nevét néha kényszerből meg-megváltoztató Soproni Levéltár elhivatott munkatársai a kezdetektől fogva élen jártak a városuk történetére vonatkozó írott források feltárásában és közreadásában. A Mihályi Ernő által megkezdett feldolgozások és a Házi Jenő által egy évszázada útjára indított – napjainkban is időtálló és kikerülhetetlen – korpusz tucatnyi kötete korántsem jelentette „Sopron Szabad Királyi Város története” megírásának lezárását. A két világháború közötti időszakban Thirring Gusztáv, Póda Endre és Jenny Ilona munkái is azt mutatták, hogy Sopron város levéltárának – város és megye történetére vonatkozó – forrásadottságai szinte kiapadhatatlanok.

Az 1990-es évektől – mintegy az 1993-ban útjára bocsátott Házi Jenő Emlékönyv „főszereplőjének” szakmai és szellemi kisugárzásától ihletetten – egy napjainkig tartó, töretlen folyamat kezdődött. A „szokásos” levéltári kiadványok mellett, évente legalább egy – de 1994-ben, 1995-ben, 1996-ban, 1999-ben, 2001-ben, 2008-ban például két-két – forráskötet jelent meg a levéltár munkatársainak aktív közreműködésével, de leginkább önálló munkájukként.

E nagy vállalkozás egyik résztvevőjeként Szakács Anita már 1996-1997-től sajtó alá rendezte Sopron Város Tanácsa bírósági jegyzőkönyveinek 1533–1569 közti regesztáit – 2011-ben kiegészítve az anyagot 1579-ig –, majd 2008-ban a „16-18. századi orvostörténeti vonatkozású végrendeletek”, 2014-ben „Johann Wohlmuth soproni polgármester 1717–1737 között írt naplója”, 2018-ban a 17-18. századi városvezető szellemi elit végrendeleteinek feltárásával, átírásával és sajtó alá rendezésével – nem mellesleg a koraújkori magyarországi német hivatalos- és köznyelv értő olvasójaként – rendkívül körültekintő, pontos, a források tematikus sajátosságait is értő szakemberként mutatkozott meg. Szakács Anita eddigi munkássága alapján Ifjabb Munczy Béla első világháborús frontnaplójának közzététele szinte „pihentető szellemi gyakorlatnak” tűnhet. Ám...

Vox audita perit, littera scripta manet, avagy Verba volant, scripta manent

Szakács Anita Munczy Béla naplóira 2008. szeptember 11-én hívta fel a figyelmet Pécssett, *A cigányság történeti múltja és jelene* konferencián, „Az I. világháború eseményei egy cigányprímás szemszögéből, ifj. Munczy Béla I. világháborús naplói alapján” című előadásával. Még ugyanezen év november 6-án, a soproni közgyűjteményi napon „Munczy Béla I. világháborús naplói” címmel tartott kutatási beszámolót.

Egy esztendő múlva már örömmel számolhatott be a Múlt-Kor portál arról, hogy „Számos visszaemlékezésről, naplóról – többek között soproni vonatkozásúról is: „Szakács Anita: Egy cigányprímás naplói az első világháború borzalmairól” – olvashatunk a nagyhaboru.blog.hu oldalon. Az agilis szerkesztőknek köszönhetően ugyanakkor már 2009 végén nyomtatásban is megjelent a 2008-as pécsi előadás szövege, „Munczy Béla cigányprímás első világháborús frontnaplói (1916–1917)” címmel, a Cigánysors. A cigányság történeti múltja és jelene (Pécs, 2009. 91–95.) sorozat második kötetében. A 2010 tavaszán napvilágot látott, „Az I. világháború emlékeztetői Pozsony vármegyétől a Muravidékig” című kismonográfiában „A doberdói csaták ifjú Munczy Béla soproni cigányprímás első világháborús frontnaplóiban (1916–1917)” (Győr, 2010. 60–68.) címmel közölt részleteket a naplókbl Szakács Anita.

Munczy naplóinak „reneszansza” – azok témája okán – a Nagy Háború centenáriumán kezdődött. A Szombathelyen 2014. április 25-27-én rendezett tematikus konferencián „D. Szakács Anita levéltáros Munczy Béla cigányprímás 6 kötetes naplójának részleteit mutatta be – elsősorban az isonzói fronton, majd a keleti fronton íródottakat. Megrázóak a Görzs térségében folyó egyik legvéresebb csata borzalmai, de beszámol a fronton töltött ünnepekről, (karácsony) IV. Károly látogatásáról. [Szakács] Bemutatta azokat a kottákat is, amelyek a fronton születtek.” Október 27-én A MNL GyMS megye Soproni Levéltára által szervezett „»Mire a falevelek lehullanak...« Katonák, polgárok, egyéni utak, sorsközösségek.” című konferencián „Roma zenész a fronton. Ifj. Munczy Béla cigányprímás frontnaplói” címmel tartotta meg előadását Szakács Anita.

A naplókbl a Turul 2015. évi 1. füzetében közölt újabb részleteket a szerző, „Munczy Béla cigányprímás első világháborús frontnaplói (1916–1917)” (8–15.) címmel. A centenárium alkalmával kiadott „Az első világháború emlékeztetői Pozsony vármegyétől Vas vármegyéig” című összeállításba újra felvette a szerkesztő Bedécs Gyula Szakács korábbi munkáját „A doberdói csaták ifj. Munczy Béla soproni cigányprímás frontnaplóiban” címmel.

Katona Csaba a Munczy naplóiból korábban közzétett részletekre is alapozott 2014. október 21-én elhangzott, majd 2015-ben közzétett kecskeméti előadásában, már szinte recenzálta a még teljességében közzé nem tett forrást: „[...] gyökeresen eltérő prioritásokkal, sokkalta inkább a lélek finom rezdüléseire fókuszálva írta hosszasan frontnaplóit a golyózáporok közepette a soproni illetőségű Munczy Béla (1896–1938) cigányzenész. Az ő írása már csak azért is fontos forrás, mert tudott, hogy a cigányság kutatóinak dolgát rendkívüli módon megnehezíti, hogy jószerivel csak róluk, nem pedig tőlük maradtak fenn írott források. Munczy Béla frontnaplói a Soproni Levéltárban rejtőztek, amíg D. Szakács Anita főlevéltáros rájuk nem irányította a figyelmet. Munczy Béla, ez a maga korában igen neves cigányzenész-famíliából származó szerény fiatalember, a családi tradíciókat követve, hegedülni tanult. Ebben segítségére volt kétségtelen tehetsége, ám annak

kibontakozását meggátolta az, hogy a háború őt sem kímélte, besorozták katonának. Munczy szolgált az olasz (1916), majd pedig az orosz–lengyel [...] fronton (1917) is. A háború lelkileg erősen megviselte őt, hiszen egyáltalán nem volt militáns típus, sokkalta inkább elhivatott művészlélekként jellemezhetjük, amit kiadvóan illusztrál az alábbi mondata: »Ha úgy sebesülnék, hogy nem tudnám foglalkozásomat folytatni, jobb, ha ott maradok!« Kulcsmomentum ez a gondolat, Munczynak ugyanis a fronton is folyvást a zene körül forogtak a gondolatai, folyamatosan visszavágyott megszokott közegébe, és azon tépelődött, hogy vajon mikor zenélhet újra? Ez a gondolat újra és újra visszaköszönt naplóiban: »Most már 8. hónapja is elmúlt, hogy katona vagyok és a muzsikával nem foglalkoztam és több mint egy hónapja, hogy hegedű nem volt a kezemben.« Ami némi könnyebbséget jelentett számára, legalábbis lelkileg, az az volt, hogy a békésebb napokon a fronton is zenélhettek cigányzenekarok a katonák szórakoztatására: »Beszélték, hogy van itt egy kis roma banda a tisztek részére. Este felé felkerestem őket. Kettő járt a papával egy bandába, egyik a Banda Manczi öccse. Szerencsések! Ha az ezred pihenőbe jön, akkor mint cigány zenekar a tisztek részére szerepelnek, és ha állásban van, akkor vissza mennek a Trainhez. Megkértem őket, ha tudnak valamit az érdekenben tenni, úgy tegyenek.« Meglehet, kérése nem talált süket fülekre. Hogy valóban ezért-e vagy másért, azt nem tudjuk, de a napló elárulja, hogy Munczy 1917-ben a fronton zenélő pótbanda tagja lehetett, vagyis a sajátos viszonyok között ugyan, de mégis ismét hangszert ragadhatott: »Megkaptam a hegedűt és a százados muzsikáltatott velem. Velem meg volt elégedve, egy brácsás is van az is kapott brácsát. Még egy hegedű van azt meg egy falusi roma kapta meg. Ez szegény nem sokat tud. A századosnak sem tetszett. Még egy szakasz vezető is jött hozzánk. Ez nagyon ügyes, mi alkotjuk a pót zenekart. [...] Holnap ide hurcolkodunk a többi romához, kapunk egy külön fedezéket és együtt lesz az egész banda.« A front tehát minden szörnyűségével együtt sem tudta zenei elhivatottságát, illetve terveit, vágyait megtörni. Igencsak jellemző rá ugyanakkor, hogy Ferenc József haláláról csak úgy emlékezett meg, hogy egyszerűen szegény öregként említette a királyt. Ezt követően az új uralkodó, IV. Károly fronton tett látogatását személyesen élhette át a zenész, de az erről szóló leírásban nem lelhető fel magasztos vagy emelkedett hangütés, a megszerzett frontélmények láthatóan a háború minden pozitív elemmel átszőtt propagandáját felülírták Munczy esetében. Az sem kizárt persze, szubjektív forrásról lévén szó, hogy a maga lelkiállapotát „látta bele” az új királyba, aminthogy az is, hogy IV. Károly valóban megtörtén érkezett régóta harcoló katonáihoz: »9 óra után jött a király! Minden kitüntettet megszóltott. Egész közel beszélt hozzájuk. A hátam mögött állt a hadapród és annak is van kitüntetése, hát ahhoz is beszélt. Így egész közel állt hozzám. Kék szeme, szőke haja és bajusza van, közepes magas. Nagyon meg van törve, nem úgy néz ki mint a fényképeken.« Hogy Munczy mikor szerelt le, nem tudjuk pontosan, annyi bizonyos csupán, hogy utolsó háborús naplóbejegy-

zései 1917-ben keltek. Szerencsére nem szenvedett olyan sérülést, ami derékba törhette volna karrierjét. Hazatérte után régi vágját teljesítve végül zenekart alakított Sopronban, ami biztosította további megélhetését. A naplóíró cigányzenész pályája mégis csonka maradt: alig túl a negyvenen, fiatalon hunyt el. Naplója egy olyan embernek állít emléket, akitől nagyon távol állt a háborús gondolatiság: egy kiteljesedni vágyó művész örökítette meg a maga és bajtársai lelki és testi szenvedését a frontnaplókban.”¹

A Magyar Tudományos Akadémia Társadalomkutató Központ Erzsébet termében 2015. december 15-én a Professzorok az Európai Magyarorszáért Egyesület I. világháborús „Lelkesedéstől a kiábrándulásig” konferenciáján a Katona Csaba által felvetett „a cigányságtól fennmaradt történeti forrás”-ként megközelített Munczy naplót Varga Szamanta Judit egyenesen „munkaszolgálatos dokumentum”-ként értelmezte: „Az I. világháború alatti roma »munkaszolgálat« megíró dokumentuma Munczy Béla cigányprímás frontnaplója, amelyre D. Szakács Anita kutatása irányította rá a figyelmet. Munczy ugyan »hivatalosan« sorkatonaként szolgált, de a felettesei állandóan éreztették vele származását és a harctéren a legnehezebb állásokba küldték, hogy elvegyék minden esélyét a túléléshez.” Megállapításához segítségül hívja a naplót, „mely azt gondolom, tökéletesen prezentálja a tényt, hogy hiába első generációs értelmiségi roma, mit sem számított összevetve egy nem roma etnikumúval a rang és egyéb megkülönböztetések következtében: »Egy deszkát találtam és a fal mellé húzódva a fejem fölé tartottam evvel védtem a fejem. Tőlem jobbra egy pár embert betemetett a gránát, kiásták őket. Egész estig ágyúzott a sötétség beálltával kicsit csendesült az ágyútűz. Ezt az időt az állás javítására és a halottak elszállítására használták fel. Reggel virradatkor megint megkezdődött az ágyúzás és tartott egész 12 utánig. Ezután a gyalogság (az olasz) kezdett felvonulni és a jobb szárnyon támadott. Már majdnem a hátunk mögött volt. Láttam, hogy nem megy semmire, elkezdte az állást lőni sorra, minden lőrést. Egész össze van döntve a jobb szárny állása. Rémes helyzetben voltam tőlem jobbra, balra halomra dönti az állásokat és már közeledik felém. Épp egy sebesültet kötöttem be, mikor a hátam mögött a dombon vágott be a csim bumm. A fejemre esett egy darab kő, de csak megdagadt nem tört be. Most mit csináljak, ha itt maradok biztos halál, mert addig még a lőrést látja nem nyugszik, ha a romokon keresztül szaladok a gyalogság tüzel rám és talán egy csim bumnak szaladok elébe. Végre elhatároztam, hogy balra szaladok! Jézusom! Milyen látvány tárult elém. Az állás teljesen össze döntve a halottak halomszám, egyiknek fejveleje látszik, a másik még hörög és itt kellett keresztül szaladnom.«”

¹ KATONA CSABA: Naplók és emlékiratok.

Arányok, erények

A Munczy naplók előadásokon elhangzó részleteinek publikálása után, végre 2020-ban minden érdeklődő kézbe vehette a teljes anyagot feldolgozó kötetet. A Soproni Levéltár első világháborúra emlékező könyveinek sorában harmadikként látott napvilágot az „Ifj. Munczy Béla I. világháborús frontnapló”. A nagy előd, Házi Jenő naplóinak,² majd a vármegye főispánjának fényképhagyatékát közreadó kötet³ után, Szakács Anita egy ezekhez hasonló unikális forrást tett közzé.

A majd' kétszáz oldalas kötetben a szerzői előszót – a 10–68. oldalig, a teljes terjedelem egyharmadát kitevő, – az „Egy feltörekvő cigány család története” című tanulmány követi. A Munczy család 18. század végétől nyomon követett históriája jóval több egyszerű családtörténetnél. A familia vándorlása, letelepedése, az első – muzsikusként számon tartott „újpolgár” – felmenő megjelenése, a Nyugat-dunántúli cigányfamíliák egy részének akár tipikusnak is mondható kiemelkedéstörténetének mintázatát is érzékelteti. A család tehetséges zenésztagjainak életében fontos szerepet játszó patrónus-kliens viszony nemcsak tanulmányaikat, művészetük kiteljesedését, hanem a városi létforma megteremtését is lehetővé tette.

A „család fénylő csillaga”, Munczy Lajos zenei karrierjének összefoglalása, – akár, mint herceg Esterházy kamarazenakarának, a korabeli sajtó szerint „Magyar cigány szalonzenekarának” vezetője, akár a „Soproni nemzeti zenekar” – bel- és külföldi turnéinak ismertetése a családtörténeti részen belül is kiemelkedő fejezet. Szakács Anita e résszel gyakorlatilag egy teljesen új fejezettel egészítette ki – illetve mintegy új idősíkon megkezdte – Szijjártó Csabának „A cigány útra ment...” című monográfiáját. E rész azután, igaz már idősebb Munczy Béla, illetve a naplóíró nevelőapjának, Makkay Bélának életútjával válik teljessé.

A családtörténeti fejezet záró része ifjabb Munczy Béla világháborús naplóinak elemzése. Szakács Anita kiemeli, hogy a fiatalembert „rendkívül érzékeny, finom lelkialkatú férfiként tartották számon családtagjai, ismerősei. A fiatalember hegedülni tanult nevelőapjától, de az első világháború megakasztotta pályáját.”

„Ma ugyan ott voltunk ahol tegnap csak az volt a különbség, hogy nem volt olyan jó dolgunk, mint tegnap”

A család történetét feltáró és a Munczy naplóit elemző tanulmányt követi – 69–186. oldalon – a forrás közlése. A hat, mára már néhol alig olvasható, ceruzával írott noteszen a Munczy által írásban rögzített események 1916. május 24-ével veszik kezdetüket a Salzach folyó menti Lendben, s az 1917. november 1-től, az év végéig folyamatosan írt – a szétlőtt Görzöt leíró – bejegyzéssel érnek véget. Az

² KINCSES: Házi Jenő.

³ DOMINKOVITS – BALLA: Egy soproni főispán.

ezt követő 1918. február 23-i bejegyzést – „Ebéd után egész tavaszra fordult az idő.” – a naplóró személyiségéhez kötődő vers és az ahhoz írt kottarészlet zárja.

Szakács Anita – az olvasók igényeinek megfelelően – az átírásnál nem naplók kéziratának betűhív változatát tette közzé. Megtartotta ugyanakkor a régies szóalakokat, fordulatokat és az idegen nyelvű kifejezéseket, amelyeket szómagyarázó lábjegyzetekben oldott fel. Az eredeti szövegben szereplő rövidítések feloldásával gördülékennyé tette a naplók olvashatóságát. Ugyancsak megőrizte a feljegyzések javított, áthúzott részeit is.

Az olvasó könnyebb tájékozódását hely- és személynévmutatóval és 785! lábjegyzettel segíti a szerző. Szakács Anitának arra is volt gondja, hogy az általa – illetve Munczy által – leírtak jobb megértését fényképekkel is erősítse. A Soproni Levéltár, illetve a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum fotóarchívumából negyven – a család történetére, illetve a harctéri eseményekre vonatkozó – kiváló minőségű felvétel került a kiadványba.

Szakács Anita „forrásközlése” szakmailag önmagában is példaértékű, s ha hozzátesszük az általa a naplók jelentőségéről tett megállapítást, mely szerint: „Munczy Béla nagyon részletes 1916–1917. évi frontnaplói nem csak az első világháború nagy jelentőségű publikálatlan kordokumentumai, amelyben egy katonára minennapi frontélete, félelmei, vágyai elevenednek meg, de külön specialitása e dokumentumnak, hogy mindezeket a sorokat egy nagytehetségű, ismert, köztisztelőnek örvendő cigányzenész család egyik tagja vetette papírra. A korban közkedvelt naplórásnak köszönhetően e naplók szerzőjének személyes, belső gondolataiba, lelki világába adnak betekintést” – méltó folytatása a Soproni Levéltár kiváló, első világháborúra vonatkozó forrásfeltárásainak.

SZAKIRODALOM

- DOMINKOVITS – BALLA: Egy soproni főispán = DOMINKOVITS PÉTER – BALLA TIBOR: Egy soproni főispán a haza szolgálatában: Simon Elemér a Nagy Háborúban. Sopron, 2019.
- KATONA CSABA: „Mindig beljebb keveredtünk a világháborúba.” Naplók és emlékiratok mint a „nagy háború” forrásai. In: Megtizedelt évek. Az első világháború kitörésének centenáriumi évében rendezett kecskeméti konferencia tanulmányai. Szerk. SZABÓNÉ BOGNÁR ANIKÓ – DR. TOMBÁCNÉ DR. VÉGH KATALIN. Kecskemét, 2015. 29–49.
- KINCSES MÁRIA KATALIN: Házi Jenő = KINCSES MÁRIA KATALIN: Házi Jenő első világháborús naplói. Sopron, 2019.

Ismertette: Perger Gyula

UJVÁRY GÁBOR: „HÚSÉG VÁROSA LÉGY HÚ ŐRE ÖNMAGADNAK”
Nyugat-Magyarország 1918–1921 közötti sorsa és a soproni
népszavazáshoz vezető út
MNL Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, Sopron, 2021.

2021. december 13-án mutatták be a Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltárának kiadásában és Ujváry Gábor történész, a VERITAS Történetkutató Intézet Horthy-kori kutatócsoport-vezetőjének szerkesztésében a nyugat-magyarországi események, köztük a felkelés és a soproni népszavazás eredményét taglaló keményborítású díszes és kifejezetten olvasmányos könyvét. A szövegkörnyezetet gazdag képi illusztráció és eddig publikálatlan levéltári források teszik színesebbé, szakszerűbbé. Különösen értékesnek tekinthető az a képanyag, amely a helyi levéltár, a Soproni Múzeum, valamint a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtára, valamint Történelmi Képcsarnoka bocsátott a szerző rendelkezésére.

A szerző a kötetben szereplő idézeteket a mai helyesírás szerint közli egyetlen egy kivételével, ez pedig Nyugatmagyarország egybeírása. Ujváry a forrásokhoz gyakorta tesz saját megjegyzést is. A bevezető gondolatok és szerkesztői megjegyzést követően a vitatott területű Nyugat-Magyarország státuszának ismertetését olvashatjuk. A régió, az ország egységének a megőrzését 1918 őszén a vezető politikusok is folyamatosan hirdették, hiszen Magyarország kikerült addigi államközösségéből, amelyre a szerző is utal. 1919 januárjáig Magyarország megközelítőleg már a jelenlegi államhatárokkal rendelkezett, de féltő volt, hogy a nyugati területeket az új osztrák államnak ítélik, amelynek lehetséges megvalósításáról 1848-tól többször is értekeztek. Nyugat-Magyarország különleges státuszának a meghatározása a minisztériumokat, köztük a belügyet már 1920 januárjában foglalkoztatták, amelynek problematikája 1920 őszén csúcson sodott ki. Csáky Imre külügyminiszter 1920 szeptember 30-án szigorúan bizalmas megjelöléssel levelet intézett a belügyhöz, hogy ezt a megkülönböztetést szüntessék be, mert azt Csáky egyenesen katasztrófálisnak nevezte és az osztrák propagandának nyújtott segítségnek vélte. Nem úgy, mint Bánffy Miklós volt későbbi külügyminiszter, akinek emlékirataiból való idézetek meglepően hathatnak a laikus olvasó számára, aki Burgenland elcsatolását az egyik legostobább rendelkezésnek tartotta, de mindenképpen aláírandónak. Fontos tényezőnek minősült az, hogy míg az osztrákok a békekonferencián már 1919 májusától, Magyarország csak az adott év végétől volt jelen, így Ausztria IV. Károly 1918-as októberi manifesztumára hivatkozva követelhetette Burgenlandot. Érdekes része a kötetnek az osztrák békeszerződésig vezető út bemutatása is, ahol már 1918 novemberétől folyamatos összecsapásokról, betörésekről olvashatunk, így joggal tekinthetünk arra, mint az 1921-es események előzményeire. A szerző felhívja a figyelmet arra is, hogy a politikusok és helyi képviselők helyzete sem volt egyszerű. Diplomáciai kapcsolatokat a békekötésig

nem létesíthettek, így hiába voltak képviselők Bern és Prága mellett Bécsben, azt az antant hatalmak nem ismerték el. Az osztrákok viszonylag hamar belátták kudarcukat Sopron elfoglalására, de kisebb kezdeményezés az elcsatolásra a népszavazás előtt is történt, mint a Hienc Köztársaság kikiáltása Nagymartonban. Ennek ellenére sokan vélték úgy az osztrák oldalon is, hogy még annak a látszatát is el kell kerülni, hogy Ausztria magyarellenos tevékenységet folytat, mert élelmszerellátása kritikus volt. A gondoktól függetlenül 1918 végén, de leginkább 1919 tavaszán több német ajkú település kívánt elszakadni az anyaországtól és Ausztriához akart csatlakozni. A Soproni járásból 26, a Felsőpulyaiból 24, a Kismartonból 26, a Nagymartonból pedig 19 község akarta az elszakadást, összesen tehát 95 a 254 településből. Ennek meggátlására irányuló állami propaganda-tevékenységet leginkább a Tanácsköztársaság ideje alatt fejtettek ki. Ennek ellenére folyamatosak voltak a szabotázsok, különösen a falragaszok és plakátok kifüggesztése terén. A szerző megállapítása szerint az elvágódás egyik igazi oka a nyugati területek agrárnépességének a túlnépesedése volt, így a fölösleges munkaerőt Bécs, Bécsújhely és Graz szívtá fel, megtehetette hiszen a Monarchiában még szabad munkaerő-áramlásról beszélhettünk. Ujváry helyesen érvel azzal, hogy Ausztria a békétárgyalásokon kedvezőbb helyzetben volt, mint Magyarország, hiszen az Anschlusztól való félelem miatt a győztesek inkább az előbbi támogatása mellett tették le a voksukat, míg Magyarország a szomszédos államok mindegyikével fegyveres konfliktusba kényszerült önhibáján kívül, sőt, ha mindez nem lett volna elég, az országban mindeközben tanácskormány uralkodott. De Ausztria sem járt jobban saját békéjével, hiszen elvesztette lakosságának és területének háromnegyedét, német ajkú népességének egyharmadát. A két ország közeledését gátolta, hogy ugyan mindkét ország a vesztesek oldalán harcolt, de az egyiket a másik rovására kárpótolták. A kárpótlás előkészítésében segítette őket a Tanácsköztársaság bukása után Bécsbe távozó volt vezetők, valamint a kommun idején a terület autonómiáját küzdő politikusok is, köztük Ludwig Leser is.

A szerző szerint ugyan számos kutatás zajlott és zajlik Trianonnal és az elcsatolt területekkel kapcsolatban, de Burgenland 1918–1922 közötti történetével leginkább csak érintőlegesen. Egyik legnagyobb érdemnek tartja azt a kezdeményezést, amelyet még 1927-ben a kismartoni Burgenländische Heimatblätter című folyóirat indított és azóta több dolgozatot is megjelentetett a régió történeti kérdéseiről.

Az tény, hogy az elégedetlenkedők az elcsatolás ellen folyamatosan tüntettek és 1920 januárjában már meg is alakult a Területvédő Liga soproni csoportja Turner Mihály vezérletével. De az is biztos, hogy valamennyi járásból számos elkészített jelentés érkezett a főispáni és alispáni hivatalhoz, amelyek a borkivitel körülményességéről, a közéleti gondjairól, a német nyelvű plakátok csekély számáról és a magyar nyelv kötelező oktatásáról értesítenek. A gondok ellenére bíztak abban, hogy az esetleges népszavazás esetén minél többen a Magyarorszá-

gon való maradáshoz húzzák be a x-et.

Az események igazán 1921. október 13-át követően gyorsultak fel, sűrű levelezés folyt a Belügyminisztérium és a kormánybiztos között, elsősorban a kiürítéssel, a felkelőkkel és a szövetséges misszióval kapcsolatban. Szükség is volt erre, hiszen az első világháború katonai befejezése után az első diplomáciai sikert érte el Magyarország, megakadályozta Sopron automatikus átadását Ausztriának és elérte a népszavazás lehetőségét, amelyet nem lehetett elbagatellizálni. 1921. október 21-én Bánffy szerint a belügyminiszternek már tudomása volt arról, hogy a vitás területek rendezése népszavazás útján fog megvalósulni, ahol mindenkinek lesz szavazati joga, aki bár más vármegye területén él, de Sopron vármegyében született.

A kötet bámulatosan olvasmányos és könnyed, nincsenek benne száraz adatok. Különösen értékesnek tartom a műben, hogy jól érzékelhető benne a levéltári források újdonsága, feldolgozottsága. A kötetben a számos egész oldalas képmellékletek mellett Csákvári Kristóf térképei segítik az olvasót az eseménytörténet megismerésében. Néhol olyan érzése van az embernek, hogy ez már inkább egy nagyon jó forráskiadvány, látható alakokkal. Ajánlom a kötetet minden olyan történésznek vagy történelem kedvelőnek, aki a súlyos és fájdalmas 20. század történelmében próbálja meg az igazát megtalálni.

Ismertette: Suslik Ádám

MARTINSCHICH BALÁZS:
BEZENYE, BIZONYA, PALLERSDORF
Magánkiadás, 2021.

Amikor valaki belenő a közösségébe, akkor azt az utat járja be, amiről a szerző, Martinschich Balázs könyve bevezetőjében ír: „Születésem óta lakója vagyok a falunak. Gyermekkoromtól kezdve hallgattam, tapasztaltam és alázattal figyeltem e tájat. Hallgattam az időseket, szüleimet és nagyszüleimet, a történeteiket, amelyeket meséltek. Gyermekként érdeklődve figyeltem, amit törökökről, elesett hősről hallottam. Az idő múlásával kérdezősködni kezdtem.” Ritkábban folytatódik úgy ez a történet, amint az a szerzővel esett meg, hogy kitanulta a szakmát, régész és történész lett. A mosonmagyaróvári múzeum muzeológusaként a hivatása munkája is lett.

A kötet nagy fejezetei: A település földrajza; A településnév változatai; A településkép változásai; Történeti áttekintés; Egyháztörténet; Az I. világháború hatása községünkre; Egyesületi élet a községben; A II. világháború eseménytörténete Bezenyén; A háború utáni nehéz évek.

Martinschich a szülőfalujáról, Bezenyéről írt régészeti-történeti monográfiájának első oldalain tisztázza, hogy a település német neve ugyan köthető lenne a pálosokhoz, de korai, 1568-as megjelenése miatt inkább Schwartz Elemér magyarázatát tartja elfogadhatóbbnak: a német anyanyelvűek 16. századi településre érkezésével egyidejű, míg a pálosok jelenléte csak a 18. századtól ragadható meg.

Régészként a község határából ismert őskori halomsírral kezdi a korai időszak történeti bemutatását. A következő régészeti emlék már a római korhoz kötődik. A Bezenye-Büdöskút dűlőben található régészeti feltárással kapcsolatban a faluban – az ásatási segédmunkában résztvevő helyiek nyomán – elterjedt a „hatalmas város maradványai” toposz. Az Ad Flexum-Carnuntum út mellett épített őrtorony falait tárták fel 1961-ben, s a helyi segítők a méretes falakból kreálták a nagy római város mondáját. Hasonlóan legendás történetek voltak ismertek a településen a „rothe Deindl” és hasonló néven említett dombbal kapcsolatban, amely talán a Könyves Kálmán által lemeszázoltatott rabló keresztes lovagok sírja lehetett.

A falu a törökök idején teljesen elpusztult, majd csak 1538-ban szednek ismét tucatnyi porta után adót; feltehetően a Boden-tó környékéről vallásuk miatt elűzött németek voltak az első új lakók. A 16-17. század fordulóján az evangélikus vallású lakosság többsége magyar ajkú volt. A horvátok betelepítése vélhetően Pálffy Katalin grófnőhöz, Forgách Zsigmond özvegyéhez köthető, aki talán már 1629-ben, amikor zálogba kapta Bezenyét, horvátokat telepített be. 1644-ben már magyar és horvát településként jegyezték fel. Amint a szerző írja: „Feltehetően ez is Pálffy grófnő ellenreformációs betelepítési politikájának köszönhető.” A szerző figyelemre méltó megállapítása, hogy a Máriakálnokra betelepített horvátok a 18. század elején eltűnnek onnan, ugyanakkor Bezenye 1713-as adóösszeírásában megje-

lentek az előtte Máriakálnokról ismert vezetéknevek. A későbbiekben talán az elvándorlás oka is kideríthető lesz.

A vezetéknevek alapján a települések lakosságának nemzetiségére vagy legalábbis nyelvhasználatára azonban csak óvatosan következtethetünk, hiszen az adott család esetleg már asszimilálódott. Nyugat-Magyarországon a grádistyei horvátok magyarrá, németté, szlovákká is válhattak; de a fordított esetekre is vannak példáink. Bezenyével kapcsolatban Martinsitz családról megtudhatjuk, hogy a hétköznapiakon a családtagok egymás között németül kommunikáltak, miközben magyar-horvátnak vallották magukat.

A bezenyei köznemesi családok közül a Laáb család két neves tagja miatt érdemel említést. Laáb Mátyás plébános, aki kis- és nagy katekizmust adott ki a grádistyei horvátok számára (1814., 1820.), továbbá lefordította az Újszövetséget, de ez a munkája – engedély híján – kéziratban maradt. Laáb Gáspár pedig Moson vármegye első mérnöke volt: többek között a Fertő szabályozása, a Hanság lecsapolásának megtervezése is az ő nevéhez fűződik. A másik köznemesi család, a Trummerek fogadójukat 1724-ben a nezsideri pálosoknak ajándékozták. Ugyanakkor a fogadó kapuja feletti zárókövön a J.T. monogram az építtető, Trummer János nevére utal, a madáralak pedig a család címerének ábrázolása. Vagyis nem a pálosok címere, állapítja meg Martinschich.

A pálosok helyi szerepét követően a „Történeti áttekintés” nagy fejezetben „A mindennapi kenyér előállítását” fejezet következik. Ebben a település földjei, rétjei, vizei egyaránt említődnek. A földrajzi nevek bemutatása mellett az aratás-cséplés kapcsán megtudhatjuk, hogy a településen a 19. század utolsó negyedében megjelent az első cséplőgép, majd 1929-ben már a hatodik cséplőgép is munkában látott; a legtöbbet néhány fős társaságok üzemeltették. Ez jelentős számú cséplőgép. A 19. századig használt gabonásvermek létét a 20. századi házépítések során előkerült maradványaik igazolták: a 18-19. században az alföldi, kisalföldi és észak-dunántúli parasztgazdaságokban használták ezeket. E fejezetből megtudhatjuk, hogy a falu egyik fénykora a birkatartáshoz köthető, melyet a magyaróvári új birtokosok, Albert Kázmér száz-tescheni herceg és felesége, Mária Krisztina főhercegnő terjesztett el jobbágysági körében 1763-tól. A gyapjú feldolgozására a 18. század végén takácsok is letelepedtek Bezenyén. – 1772-től az ekkor megalakított Magyaróvári Főhercegi Uradalom hűbértartásoként létezett a település egészen 1848-ig.

A történeti fejezetben a helyi iparok és szolgáltatások bemutatása következik. A klasszikus falusi kézművesek – például a kovácsok, molnárok, bognárok – mellett többek között a takácsokra is figyelmet fordít, akik a 18. század második felében már tizenegyen voltak Bezenyén. De mára ez is csak múltba vesző emlék, mint a dunai vízimolnárok egykori jelenléte, a parthoz kötött csónakokhoz rögzített hajómalmok 19. század végéig követhető működése. – Az 1930-as években a vármegye jelentős háziipari tevékenységei között említették a bezenyei textilművességet is, ennek illusztrálására Martinschich Balázs a kötetben a mosonmagyaróvári Hansági Múzeum két ha-

lotti lepedőjének fényképét közli. Hiányolható, hogy sem itt, sem az irodalomban nem jelenik meg Ács Anna ezzel kapcsolatos kutatásának az eredménye.¹

A szerző külön fejezetet szentelt a település két egykori majorjának, Paprét pusztának és Króner-Hajós majornak, melyekben a 19. század közepétől folytattak aktív gazdasági tevékenységet.

Volt egy különös nemesi csoport, amely Bezenyéhez kötődik: „bezenyei tízek” néven ismert a tíz liberális nemes, akik 1845-ben 1/8 hold földet vásároltak Bezenyén, amivel – helyi birtokosokként – 1846-ban már szavazati joguk volt a megyegyűlésen.

Talán az 1848-49-es szabadságharc hosszú utóéletének is tekinthető, hogy még az 1920-as években is összeállt a bezenyei bandérium: a tagok helyi horvát viseletben, lovon vették körül a csapatzászlót. – Ezzel kapcsolatban kiemelhető, hogy a falu jegyzője, Angyal Endre 1918-ban felségével és leánykájával helyi viseletben fényképeszkedett. (Lásd a 70. oldalon!)

Az egyháztörténetből különös esetként említhetjük meg, hogy az új templom 1812-ben történt felszentelésekor a püspök köszöntésére a magyaróvári várból hozott öreg ágyút elsütötték, az ágyú szétrepedt. Szerencsére senki sem sérült meg. Ennek emlékét idézi a sekrestye falába falazott ágyúcső.

Csupán említésként jelenik meg a kötetben, hogy a házaspárok külön sírokba temetkeztek, egymástól távol. Ez olyan különlegesség, ami a későbbiekben további kutatást, elemzést is megérdemelne.

A 17. századtól rendszeresen adott a falu egyházi hivatásokat: az első bezenyei származású papot, Kelchich Mátyást az 1680-as vizitációban jegyezték fel. Egyikük, Stergesits Barnabás kapucinus szerzetes újmisési emléke 1879-ből az ilyen tárgyi emlékek között ritkaságként emelhető ki. (Lásd a 100 oldalon!)

Ma a falu temetőjének bejáratánál, valamint egy családi ház udvarán láthatók Bezenye legrégibb útmenti szakrális emlékei, a Pálffy Katalin grófnő által 1637-ben állíttatott úgynevezett „pestis oszlopok”, amelyekhez hasonló a Forgách-Pálffy család Miklóshalmán, Levélen és Zúrányban is emeltetett.

A település lakossága – mint általában a horvátok – nagy Mária-tisztelő volt: ezt bizonyítják a helyben megalakított különféle kegyes társulatok, valamint a zárándoklatok. A legrégibb zárándoklatokról 1644-ből adnak hírt az írásos dokumentumok: ezek a Lajta hegységben található Lorettóba vezettek. De zárándokoltak, zárándokolnak a lajtakátai Szent Anna kápolnához, a győri Könnyező Szűzanyához, valamint Nagycellbe (Mariazell) és más helyekre is.

Az egyesületek között – sajátos céljai miatt – a lövészegyletet emeljük ki: az 1920-as évektől működő társaságban a helyi legények és leányok a helyi viselet és a helyi és környékbeli táncok megőrzését, életben tartását célozták meg; arató- és szüreti felvonulásokat, mulatságokat, színielőadásokat szerveztek.

¹ Ács: Kultikus funkciójú lepelszél; Ács: A bezenyei és kimlei horvátok népviselete.

A világháborúk áldozatainak számbevétele ezidáig még nem történt meg. Martihschich Balázs kutatásai nyomán könyvében a kötetben 62 első világháborús hősi halott nevét közölhette. (Egy 1930-as jelentésben 80 halottról írtak, de néven nem nevezték őket.) A második világháborúban 49-en estek el. – A szerző a háborúkról, elsősorban a második világháborúról sokféle személyes élettörténetet gyűjtött össze. A magukat németnek vallók (mintegy 155 személy) 1945-ös elűzetése és a helyükre érkező felvidéki magyarok betelepődése a második világegés utó-zöngéjeként Bezenyét is érintette.

„A háború utáni nehéz évek” című nagy fejezetben a szerző előbb az 1950-es években bekövetkező szenvedésekről vet számot a kulákoktól, a beszolgáltatásokon át a börtönbe zárásokig és internálásokig. Végül az 1956-os forradalom helyi vonatkozásait tekinti át: ennek a következménye, hogy csak 1956. november 4-én 133 bezenyei távozott nyugatra, Stadler Károlyt és Mattusicz Józsefet Ferenc Kis-tarcsán raboskodott, míg Kovacsics Simon, Stergerich János és Radics Simon rendőrségi fogdába kerültek, majd évekig megfigyelés alatt álltak.

A szerző zárszavában megállapítja, hogy immár mások sem mondhatják, hogy nem tudják, hogy ki vagy mi volt Bezenyén a „teta Rezka”, a „čelinjak” (ejtsd: cselinyák). A „Suliteraj” szellemjárásának magyarázatával pedig pikáns befejezéssel zárja gondolatait.

A magánkiadásnak lehetnek hátulütői. Az olvasmányos, számos érdekfeszítő részletet tartalmazó kötet használhatóságát kicsit rontja a lektor hiánya: a fejezetekben és az irodalomban is több pontatlanság vagy felesleges részlet maradt. A költségek pedig korlátozták a kötet megfelelő szerkesztését, technikai kivitelezését, emiatt a legtöbb kép méltatlanul apró méretben lett publikálva, a nagyítóval sem kivehető részek miatt több fotó értéke nagymértékben csökkent.

Mindemellett köszönet a szerző kitartó, sokoldalú gyűjtéséért, kutatásaiért! A bezenyei ifjú olvasó pedig büszkén énekelheti majd a kötetből a bezenyeiek „himnuszát”, a falut dicsérő éneket. (Lásd a 10. oldalon!) A gazdag anyagból kinek-kinek más és más érdekességek tűnhetnek fel. A fentiekkel csupán buzdítanánk az érdeklődőket, mélyedjenek el alaposabban Bezenye múltjának részletgazdag áttekintésében.

SZAKIRODALOM

Ács: Kultikus funkciójú lepelszél = ÁCS ANNA: Kultikus funkciójú lepelszél. Néprajzi tanulmányok. A Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei 39. (1982) 477–481.

Ács: A bezenyei és kimlei horvátok népviselete = ÁCS ANNA: A bezenyei és kimlei horvátok népviselete. Arrabona 39. (2001) 271–281.

Ismertette: Horváth Sándor

E SZÁMUNK SZERZŐI

CSERMELYI JÓZSEF PhD

levéltáros (Evangélikus Országos Levéltár)

DIANA DUCHOŇOVÁ PhD

tudományos főmunkatárs (Szlovák Tudományos Akadémia
Történettudományi Intézete)

DOMINKOVITS PÉTER PhD

igazgató (MNL Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára)

DR. HABIL. FORGÓ ANDRÁS PhD

egyetemi docens (Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar)

GERENCSÉR PÉTER PhD

főiskolai docens (Milton Friedman Egyetem)

HORVÁTH GERGELY KRISZTIÁN PhD

tudományos főmunkatárs (Bölcsészettudományi Kutatóközpont,
Történettudományi Intézet; Lendület kutatócsoport-vezető)

HORVÁTH SÁNDOR PhD

mb. tanszékvezető adjunktus (ELTE Savaria Egyetemi Központ), kurátor
(Magyarországi Horvátok Keresztény Gyűjteménye, Peresznye)

KELEMEN DÁVID PhD

levéltáros (MNL Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára)

MARTÍ TIBOR PhD

tudományos munkatárs (Bölcsészettudományi Kutatóközpont,
Történettudományi Intézet)

MRENKA ATTILA PhD

vezető régész (Soproni Múzeum)

PAÁL ZSUZSANNA PhD

etnográfus, muzeológus (Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum)

PERGER GYULA

etnográfus, gyűjteménykezelő (Győri Egyházmegyei Gyűjteményi Központ)

SUSLIK ÁDÁM PhD

történész, levéltáros (MNL Országos Levéltár)

SZÜLY RITA PhD

tudományos főmunkatárs (Nemzeti Emlékezet Bizottságának Hivatala)

TRINGLI ISTVÁN DSc

tudományos tanácsadó (Bölcsészettudományi Kutatóközpont,
Történettudományi Intézet)